

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

**ПРИЧОРНОМОРСЬКІ
ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ**

Науковий журнал

Випуск 22

**Одеса
2017**

Головний редактор:

Шапошников К.С. – доктор економічних наук, професор

Заступник головного редактора:

Гальцова О.Л. – доктор економічних наук, професор

Відповідальний секретар:

Логвиновський Є.І. – кандидат економічних наук, доцент

Члени редакційної колегії:

Грозний І.С. – доктор економічних наук, професор

Гулей А.І. – доктор економічних наук

Іртицева І.О. – доктор економічних наук, професор

Коваль В.В. – доктор економічних наук, доцент

Манойленко О.В. – доктор економічних наук, професор

Мельничук Д.П. – доктор економічних наук, доцент

Миринова Л.Г. – доктор економічних наук

Сафонов Ю.М. – доктор економічних наук, професор

Ситнік І.В. – доктор економічних наук, професор

Стройко Т.В. – доктор економічних наук, професор

Хрущ Н.А. – доктор економічних наук, професор

Римантас Сташис – PhD, професор економіки

Юліана Драгалін – PhD, професор економіки

Януш Велькі – доктор економіки габілітований, професор

Ян Жуковський – PhD, професор економіки

Електронна сторінка видання – www.bses.in.ua

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»

включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук на підставі Наказу МОН України від 16 травня 2016 року № 515.

Науковий журнал індексується у наукометричній базі **Index Copernicus**.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 11 від 27.11.2017 року).**

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії» зареєстровано
Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 21934-11834P від 23.03.2016 року)

ISSN (Print): 2524-0897

ISSN (Online): 2524-0900

© ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2017

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Zhuravlova Yu.O. THE ROLE OF PUBLIC GOODS SECTOR IN THE ECONOMY OF UKRAINE.....	6
Журба О.М. МІСЦЕ ВАЛЮТНО-КУРСОВОЇ ПОЛІТИКИ В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	10

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Мироненко М.Ю., Смагло О.В. РОЛЬ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОЇ ЕВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	16
Шатрова К.І. АНАЛІЗ ПРОЕКТУ КНР «НОВИЙ ШОВКОВИЙ ШЛЯХ» ТА МІСЦЕ УКРАЇНИ В НЬОМУ.....	20

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Братюк В.П., Панющик І.І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ТА ЙОГО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	26
Гинда С.М. МАКРОЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	31
Залунина О.М. СТРОИТЕЛЬСТВО ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ И ЕГО РОЛЬ В РАЗВИТИИ ТЕРРИТОРИИ.....	36
Олефіренко М.І., Халімончук І.В., Койбічук В.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ НА ЇЇ ІНФОРМАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ.....	41
Марков Б.М. СТРУКТУРНІ ЗМІНИ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ ЯВИЩ ТА ПРОЦЕСІВ.....	45
Орлов В.В. НАСІННИЦТВО ВИСОКИХ ГЕНЕРАЦІЙ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ	50
Рейкін В.С., Макара О.В. АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	55
Стоянець Н.В. РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ ЯК ОСНОВА ДЛЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	60
Шемаєв В.В. РОЗВИТОК ІНФРАСТРУКТУРИ ВНУТРІШНІХ ВОДНИХ ШЛЯХІВ УКРАЇНИ: АСПЕКТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	65

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Барна М.Ю., Бабенко О.М. НАПРЯМИ ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ ЛІДЕРСТВА В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА.....	71
Боровік Л.В. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	75
Виноградова О.В., Євтушенко Н.О., Гончаренко С.В. СТРАТЕГІЇ КОНВЕРГЕНТНО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	79
Воронюк Т.А. ВИЗНАЧЕННЯ ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЗМІЦНЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ МІНІ-КАВ'ЯРЕНЬ	83

Гончар М.Ф. ДІАГНОСТУВАННЯ СИСТЕМ СТРЕС-МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ.....	87
Гуменюк М.М., Стрілак Ю.В. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	91
Єрмоленко О.А. ОЦІНКА ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ ЕФЕКТИВНІСТЬ РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВА.....	96
Зачосова Н.В., Твалавадзе В.І. ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ.....	100
Опанашук Ю.Я. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК УПРАВЛІНСЬКОГО РЕСУРСУ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ.....	104
Савенко Г.Є. ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК АГРОТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	109
Соколов А.В., Рубан К.А. КЛІЄНТООРІЄНТОВАНІСТЬ – ОСНОВНА ЦІННІСТЬ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	113
Сухомлин Л.В., Орлова К.О. СТАБІЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ ЗДІЙСНЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ПЛАНУВАННЯ.....	116
Телішевська О.Б., Овчарук В.В., Будинський Р.З. ЛОГІСТИЧНИЙ АУТСОРСИНГ ЯК ШЛЯХ ОПТИМІЗУВАННЯ ВИТРАТ ЛОГІСТИЧНИХ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ.....	120
Трішкіна Н.І. ІНТЕГРОВАНІ МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА.....	124
Цвайг Х.І., Михаліцька Н.Я. ФІНАНСОВІ РИЗИКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ ПІДПРИЄМСТВА.....	128
Шалений В.А. ОСНОВНІ МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ КОРОТКОСТРОКОВОЇ ТА ДОВГОСТРОКОВОЇ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	133
Шашко В.О., Нефьодова Я.С. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	137
Шклярчук Ю.Є. ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ЯКОСТІ МОЛОКА НА РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	141
Юрій Е.О., Бербека Л.А. МІСЦЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ В ОЦІНЦІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	146
РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА	
Дзюба Т.А., Гринь В.В. АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ТУРИСТСЬКО-ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ВІННИЧЧИНІ.....	150
РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА	
Ведерніков М.Д., Юдіна М.І. СУЧАСНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ.....	154
Кірнос І.О. СТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ: ЕТАПІЗАЦІЯ ЕВОЛЮЦІЇ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ.....	158

Кобзиста І.Л., Махмудов Х.З. МОТИВАЦІЙНІ ФАКТОРИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ НА РИНКУ ПРАЦІ.....	165
Корбутяк А.Г., Сокровольська Н.Я. ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	169

РОЗДІЛ 7. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Бірюк С.О. ФІЗИЧНІ ОСОБИ НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ АКЦІЙ: СКЛАДНІ РЕАЛІЇ ТА НЕВИЗНАЧЕНІ ПЕРСПЕКТИВИ.....	173
Зайцев О.В., Могильний В.В. ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ОПОДАТКУВАННЯ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ.....	177
Пасічник Ю.В. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТІВ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	183
Табенська Ю.В. ДЕРЖАВНА АУДИТОРСЬКА СЛУЖБА УКРАЇНИ ЯК ЦЕНТРАЛЬНИЙ ОРГАН ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ.....	187
Юдіна (Каламбет) С.В., Моргушкіна О.Г. РЕГУЛЯТОРНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ДОМОГОСПРОДАРСТВ.....	191

РОЗДІЛ 8. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Каховська О.В., Макарова Г.С., Домашенко А.О. ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	196
Кугай І.В. СТАНОВЛЕННЯ ТА ВАЖЛИВІСТЬ ПОНЯТТЯ ОБЛІКУ ДОХОДІВ І ВИДАТКІВ ЯК СКЛАДОВОЇ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.....	200
Литвин З.Б. ДОЦІЛЬНІСТЬ ДІАГНОСТИКИ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	205
Луқановська І.Р. ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ ЗА НОВИМИ ПРАВИЛАМИ ТА СТАНДАРТАМИ.....	209

РОЗДІЛ 9. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Мандра В.В. СИСТЕМНО-ДИНАМІЧНА МОДЕЛЬ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОРСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНОГО ПОРТУ.....	213
Мінєнкова О.В. АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБГРУНТУВАННЯ БАЖАНИХ ЗНАЧЕНЬ ПОКАЗНИКІВ ПРИ СТРАТЕГІЧНОМУ ПЛАНУВАННІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	220
Негрей М.В., Кучебо О.С. АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	226
Соколовська З.М., Сенкевич Б.А. МОДЕЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІРТУАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА В ANYLOGIC.....	230

РОЗДІЛ 10. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Тіщенко Є.Б. ОГЛЯД ІНСТИТУЦІЙНИХ АСПЕКТІВ РЕГУЛЮВАННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ.....	235
Рудь Ю.Л. ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ІМПЕРАТИВІВ ВСЕОСЯЖНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	240

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ
ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИTHE ROLE OF PUBLIC GOODS SECTOR
IN THE ECONOMY OF UKRAINE

РОЛЬ СЕКТОРУ СУСПІЛЬНИХ БЛАГ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

UDC 33.330

Zhuravlova Yu.O.

Candidate of Sciences
in Public Administration,
Doctoral Student
Odessa National Economic University

In the article, the role of public goods in the successful development of the state's economy is investigated. It is analysed that the main factor of the growth of production of public goods is the increase of efficiency of the economy as a whole. It is shown that the growth of the economy of any country is largely determined by the level of development of public goods.

Key words: public goods, financing, costs, defence, education, healthcare, safety.

У статті досліджено роль суспільних благ в успішному розвитку економіки держави. Проаналізовано, що головним фактором зростання виробництва суспільних благ є підвищення ефективності економіки в цілому. Показано, що зростання економіки будь-якої

країни в значній мірі обумовлений рівнем розвитку суспільних благ.

Ключові слова: суспільні блага, фінансування, видатки, оборона, освіта, охорона здоров'я, безпека.

В статті досліджена роль суспільних благ в успішному розвитку економіки держави. Проаналізовано, що головним фактором росту виробництва суспільних благ є підвищення ефективності економіки в цілому. Показано, що зростання економіки будь-якої країни в значній мірі обумовлений рівнем розвитку суспільних благ.

Ключевые слова: общественные блага, финансирование, расходы, оборона, образование, здравоохранение, безопасность.

Formulation of the problem. Recently, the effective production of public goods is considered as one of the functions of the successful development of the state's economy. In addition, the growing role of public goods in the system of market relations determines the study of their functioning, and in particular, financing.

Analysis of recent research and publications. The economic content of global public goods is explored by Danilenko O. L. [1], the issue of financing public goods is considered by Dlugopolsky O.V. [2], in particular, the restoring of public goods – Zalevska-Shishak A. [3], Kichurchak M.V. [4; 5], the problem of social justice in the context of social changes in Ukraine is cared for by Melyan N.Y. [6], public goods in the context of economic policy of Ukraine are in the field of view of Mortikov V. [7; 8], financial decentralization in the context of theory of public goods is explored by Nebzat V.V. [9], the relation between the concepts of “public goods” and “social sphere” is investigated by Brovko T.V., Nepokupna T.A. [10], and others.

Setting objectives. Modern production of public goods is carried out in the system of interaction between the private and public sectors. The purpose of the study is the functioning of the public sector, as well as the production of public goods is constituent in the financial and institutional systems of the economy.

Presentation of the main research material. The state can be considered as an organization that must make for members of society the public goods and services that cannot be created in the private sector, in particular, safety, education, healthcare, etc. [11, p. 29].

James Buchanan consistently distributes two different functions of the state; “protecting state” and “producing state”. The first acts as a result of the agreement of the people and a peculiar guarantor of their compliance with the constitutional treaty. Ensuring the observance of rights in society means the transition from anarchy to a political organization. The second characterizes the state as a producer of public goods. The last function of the state arises on the basis of constitutional rights and freedoms as a kind of agreement between citizens as the reason their common needs in a number of goods and services [12, p. 337].

The state should maintain a certain level of production of public goods, monitor their quality, which should meet the minimum demands of the society and control the prices for them while maintaining access to them. It is the state, which is called to reproduce public goods, regardless of their production is profitable or not [3, p. 31].

The Constitution of Ukraine guarantees the production of public goods, in particular, the protection of sovereignty and territorial integrity, ensuring economic and information security (Article 17); healthcare and medical care (Article 49); education (Article 53) [13].

It should be noted that in public and communal healthcare establishments, medical care is provided to all citizens, regardless of their volume and without the previous, current or next calculation for the provision of such assistance [14].

Accessibility of education means that no one can deny the right to education and the state must create opportunities for the exercise of this right;

gratuitousness of education as a constitutional guarantee realization of the right to education means the possibility of obtaining education in state and communal educational establishments without any payment in any form for educational services determined by the legislation level, content, volume, and within the limits of those types of education, which are provided free by the Part 3, Article 53 of the Constitution of Ukraine. Secondary education is compulsory and free of charge, expenses for the provision of educational process in state and communal general educational establishments are carried out on a normative basis at the expense of funds of corresponding budgets in full. Free of charge of higher education means that a citizen has the right to obtain it in accordance with the standards of higher education without paying fees in state and communal educational institutions on a competitive basis within the scope of training specialists for public needs (public order) [15].

Thus, we can draw a conclusion on the most convenient level of financing of public goods. At the same time, the principle of co-financing can be used for certain public goods that have a localization of benefits.

The Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on April 3, 2017, № 275-p approved the Medium-Term Plan of Government Priorities Actions for 2020, aimed at improving all aspects of citizen's lives by achieving such objectives, in particular, effective governance; development of human capital; safety and defence.

Effective governance involves reforming public administration, decentralization, and public finance reform, aimed at improving the quality of public services and the level of public control over public funds.

The development of human capital through the reform of the healthcare system, education, improvement of the provision of state social support,

the development of culture and sports will provide an opportunity to improve the quality of life, education, and growth of labour productivity.

Safety and defence include protection of the sovereignty and territorial integrity of the state, as well as the most important aspects of the security of citizens, which will enable citizens to form a sense of security of their lives and freedom [16].

The analysis of Table 1 shows that the volume of expenditures of the Consolidated Budget of Ukraine during the years of 2012–2016 in UAH equivalent has increased by:

- defence – from 14486944,4 UAH in 2012 to 59359144,5 UAH in 2016 by 44872200,1 UAH (+75.6%);
- education – from 101561441,6 UAH in 2012 to 129437705,8 UAH in 2016 by 27876264,2 UAH (+21.5%);
- healthcare – from 58453930,7 UAH in 2012 to 75503434,7 UAH in 2016 by 17049504 UAH (+22.6%).

In the structure of expenditures of the Consolidated Budget of Ukraine, for this period, expenditures on defence are increasing – from 2.9% in 2012 to 7.1% in 2016 i.e. by 4.2%; however, there was a decrease in expenditures on education – from 20.5% in 2012 to 15.5% in 2016, i.e. by 5%, and on healthcare – from 11.7% in 2012 to 9.0% in 2016, i.e. by 2.7%.

The GDP expenditure indicator for defence increases from 1.03% in 2012 to 2.73% in 2016, i.e. by 1.7%, and decreases by 7.62% in 2012 to 5.72% in 2016, i.e. 1.9%, and for healthcare – from 7.47% in 2012 to 6.9% in 2016, i.e. by 0.57%.

The increase in defence budget expenditures was the result of events in the East and caused a “crowding out effect” on other budget items that could have been made under other conditions to stimulate socio-economic development [19].

Table 1

Dynamics of financing of defence, education, and healthcare according to the Consolidated Budget of Ukraine in 2012–2016

Summed up data	Years				
	2012	2013	2014	2015	2016
Consolidated budget expenditures, UAH	496310962,8	505843809,6	523125697,8	679871400,4	835852050,1
including expenditures on defence, UAH	14486944,4	14844361,6	27365464,0	52015770,7	59359144,5
% to expenditures	2,9	2,9	5,2	7,7	7,1
% to GDP	1,03	1,02	1,72	2,63	2,73
including educational expenditures, UAH	101561441,6	105538701,6	100109534,0	114193492,2	129437705,8
% to expenditures	20,5	20,8	19,1	16,8	15,5
% to GDP	7,62	7,62	6,9	6,39	5,72
including healthcare expenditures, UAH	58453930,7	61568770,9	57150071,1	71001121,1	75503434,7
% to expenditures	11,7	12,2	10,9	10,4	9,0
% to GDP	7,47	7,60	7,42	7,81	6,9

Source: compiled by the author for [17; 18]

Dynamics of financing of defence, education, and healthcare according to the Consolidated Budget of Ukraine in 2012–2016, USD.

Indicator	Years					Deviation %
	2012	2013	2014	2015	2016	
defence	1813134,4	1857867,5	2301552,9	2381674,4	2323254,2	+28,1
education	12711069,0	13208848,7	8419641,2	5228639,7	5066055,0	-60,1
healthcare	7315886,2	7705728,5	4806566,1	3250967,1	2955124,6	-59,6

Source: calculated by the author

At the same time, the analysis of Table 2 shows that despite sharp decline in the national currency rate in recent years, in terms of USD, the amount of defence financing increased from 1813134,4 USD in 2012 to 2323254,2 USD in 2016 – by 510119,6 USD (+28.1%) but decreased significantly for education – from 12711069,0 USD in 2012 to 5066055,0 USD in 2016 – by 7645014 USD (-60.1%) and healthcare – from 7315886,2 USD in 2012 to 2955124.6 USD in 2016 – by 4360761,6 USD (-59.6%).

Table 3

Expenditure on defence, education, and healthcare of developed market economies in 2014, % of GDP

Country	Expenses for:			GDP per capita, USD
	Defence	Educa-tion	Health-care	
USA	3,5	5,4	17,1	54 668
UK	2,0	5,7	9,1	46 479
Germany	1,2	5,0	11,3	48 119
Ukraine	3,0	5,9	7,1	3 095
France	2,2	5,5	11,5	44 572
Japan	1,0	3,1	10,2	38 143

Source: compiled by the author for [20]

As we see from Table 3, in 2014, Ukraine is second only to defence spending -3.0% of GDP (in the first place is the USA – 3.5% of GDP). In terms of education expenditure – 5.9% of GDP, Ukraine ranks first, followed by UK (5.7% of GDP) in the second place, followed by France (5.5% of GDP) in the third place.

In the United States in 2014, 17.1% of GDP was spent on healthcare, 11.5% of GDP in France, 11.3% of GDP in Germany, and 7.1% of GDP in Ukraine.

But it should be noted that Ukraine, in terms of GDP per capita – 3,095 USD, is significantly lagging behind countries with a developed market economy, indicating the limited opportunities for the public goods production for the population.

Analysis of Table 4 shows that in 2010–2014, by average rate GDP indicators on defence (1.2%), Ukraine ranks third after Poland (1.6%) and Slovakia (1.4%).

For education in Ukraine, the average indicator of GDP expenditure is 7.0%, i.e. more than in the 28 countries of the European Union (5.1%), 19 euro-zone countries (4.9%), and individual EU member states.

Table 4

The structure of expenditures on defence, education, and healthcare of individual member states of the EU and Ukraine in 2010–2014, % of GDP on average over the period

	Including:			of all
	Defence	Educa-tion	Health-care	
EU-28	1,5	5,1	7,2	13,8
EZ-19	1,3	4,9	7,3	13,5
Slovenia	1,2	6,5	6,9	14,6
Hungary	0,9	5,0	5,2	11,1
Poland	1,6	5,5	4,8	11,9
Czech Republic	0,9	5,1	7,4	13,4
Slovakia	1,4	4,7	7,4	13,5
Romania	0,9	3,3	3,8	8,0
Bulgaria	0,9	3,6	4,5	9,0
Ukraine	1,2	7,0	4,0	12,2

Note: calculated for the EU countries according to the general government (Eurostat data), for Ukraine according to the consolidated budget (data of the Ministry of Finance of Ukraine, State Statistics Service of Ukraine).

Source: [21]

Ukraine occupies the penultimate position on the average indicator of GDP expenditure on healthcare – 4.0%, only spending in Romania are less – 3.8%.

In total, according to the structure of defence, education, and health expenditures by the average GDP expenditure indicator for the period of 2010–2014, among the individual EU member states, Ukraine ranks fourth (12.2%) after Slovenia (14.6%), Slovakia (13.5%), and the Czech Republic (13.4%).

Conclusions from the conducted research.

Thus, the main factor in the growth of production of public goods is the increase in the efficiency of the economy as a whole (in particular, the GDP per capita increase). In order to strengthen the country's defence capability, the state must maintain high defence expenditures. Unfortunately, there is a lack of funding for the education and health. At the same time, it should be noted that the growth of the economy of any country is largely due to the level of development, in particular, science, health, education, i.e., the level of investment in "human capital".

REFERENCES:

1. Danilenko O. L. Global public goods: problems of provision and international cooperation / O.V. Danilenko. – Herald of the National University "Yaroslav Mudryi National Law University", 2014. – № 1(16). – P. 74-85.
2. Dlugopolsky O.V. Features of the financing of public goods in the era of global transformations: theoretical and applied aspects / O.V. Dlugopolsky. – The mechanism of regulation of the economy, 2011. – № 1. – P. 188-196.
3. Zalevskaya-Shishak A. Features of the reproduction of public goods in a transformational economy / A. Zalevskaya-Shishak. – Herald of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economic, 2013. – (146). – P. 29-31.
4. Kichurchak M.V. Epistemology of Economic Systems in the Theory of Reproduction of Public goods / M.V. Kichurchak. – Economic Analysis, 2015. – T. 20. – P. 6-13.
5. Kichurchak M.V. Retrospective analysis of the formation of modern approaches to understanding the essence of public goods in Ukrainian economic science / MV Kichurchak. – The history of the national economy and economic thought of Ukraine, 2012. – V. 45. – P. 99-110.
6. Melyan N.Y. Public goods and social justice: evolution of views and modern understanding / N.Y. Melian. – Forum of Law, 2015. – № 5. – P. 136-141.
7. Mortikov V. On the question of the essence of local public goods / V. Mortikov. – Economy of Ukraine, 2007. – № 3. – p. 68-74.
8. Mortikov V. Financing for the creation of public goods / V. Mortikov. – Finance of Ukraine, 2005. – № 10. – P. 76-82.
9. Nebrat V.V. Financial decentralization in the context of the theory of public goods / V.V. Nebrat. – Ukrainian Society, 2016. – № 1(56). – P. 146-155.
10. Brovko T.V. On the correlation of the notions of "public goods" and "social sphere" / T.V. Brovko, T.A. Nepokupna. – [Electronic resource]. – Access mode: http://www.rusnauka.com/NPM/Economics/14_14_b
11. Institutional Problems of an Effective State, Ed. V.V. Dementiev, R.M. Nureyev – Donetsk: DonNTU, 2011. – 372 p.
12. Buchanan J. Borders of freedom. Between Anarchy and Leviathan / J. M. Buchanan. – Compositions. Trans. from English. Series "Nobel Laureates in Economics". – The Economic Initiative Fund. Chief Editor: Nureyev R.M. and others – M. : Taurus Alfa, 1997. – P. 556.
13. Medium-term plan of priority actions of the Government till 2020: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 3, 2017 № 275-p. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80>
13. Constitution of Ukraine. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
14. The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of 53 people's deputies concerning the official interpretation of the provision of Article 49.3 of the Constitution of Ukraine "In state and communal health care facilities, medical care is provided free of charge (case about free medical aid): Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated 29.05.2002 № 10-rp / 2002. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-02/paran54#n54>
15. The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of 50 people's deputies of Ukraine on the official interpretation of the provisions of Article 53.3 of the Constitution of Ukraine "The state ensures the availability and free of charge of pre-school, full secondary, vocational, higher education at state and constituency educational institutions" (case on availability and education free of charge): Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated March 4, 2004 № 5-rp / 2004. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-04>
16. Fiscal Security of Ukraine in Hybrid War Conditions: Challenges, Risks, Threats, and Responses. Analytical report. – K. : NISS, 2016. – 71 p.
17. Statistical collection "The Budget of Ukraine 2016". Kyiv, 2017. – 316 p.
18. Statistical collection "The Budget of Ukraine 2015". Kyiv, 2016. – 308 p.
19. World Atlas of Data. – [Electronic resource]. – Access mode: <https://knoema.ru>
20. Directions of improvement of fiscal-tax regulation in Ukraine will determine the implementation of European experience. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/budzhet-47768.pdf>

МІСЦЕ ВАЛЮТНО-КУРСОВОЇ ПОЛІТИКИ В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

THE ROLE OF CURRENCY POLICY IN THE MECHANISM OF SECURITY OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

У статті розглянуто сучасні підходи до визначення сутності економічної безпеки, наведено власне тлумачення даної категорії. Проаналізовано найбільш популярні погляди на структуру економічної безпеки, визначено переваги та недоліки кожної класифікації. Обґрунтовано значущість валютної безпеки держави. На основі цього визначено місце та характер впливу валютно-курсової політики на економічну безпеку держави.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека, фінансова безпека, валютна безпека, валютно-курсова політика, валютна політика, валютний курс.

В статье рассмотрены современные подходы к определению сущности экономической безопасности, приведены собственное толкование данной категории. Проанализированы наиболее популярные взгляды на структуру экономической безопасности, определены преимущества и недостатки каждой классификации. Обоснована значи-

мость валютной безопасности государства. На основе этого определены место и характер влияния валютно-курсовой политики на экономическую безопасность государства.

Ключевые слова: национальная безопасность, экономическая безопасность, финансовая безопасность, валютная безопасность, валютно-курсовая политика, валютная политика, валютный курс.

The article deals with modern approaches to the definition of the essence of economic security, the actual interpretation of this category is given. The most popular views on the structure of economic security are analyzed, the advantages and disadvantages of each classification are determined. The significance of currency security of the state is substantiated. Based on this, the place and nature of the impact of exchange rate policy on the country's economic security are determined.

Key words: national security, economic security, financial security, currency security, exchange rate policy, currency policy, exchange rate.

УДК 336.748:351.863

Журба О.М.

аспірант кафедри економічної теорії та конкурентної політики
Київський національний торговельно-економічний університет

Постановка проблеми. Економіка XXI століття характеризується активними процесами глобалізації та інтеграції. Кожного року збільшують свій вплив на внутрішньо-економічні процеси більшості країн світу Міжнародний валютний фонд, Світова організація торгівлі та інші транснаціональні гіганти у своїй сфері. Проте, кожна держава має власні інтереси в політичній, військовій, економічній, фінансовій та багатьох інших сферах, що власне і є одним із атрибутів державності. Це своєю чергою є причиною жорсткого суперництва, конкуренції, відстоювання та, найперше, захисту цих інтересів. Для захисту кожного з них у державі має бути відповідний дієвий механізм. Щоб забезпечити захист та стійкість національної економіки від зовнішніх та внутрішніх загроз, у державі має ефективно функціонувати система економічної безпеки. Це можливо досягти лише за умови правильного та повного розуміння всіх складових економічної безпеки, а також всіх факторів та чинників, що впливають на неї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні вчені зробили вагомий внесок у розвиток теорії економічної безпеки держави. Фундаторами даного економічного напрямку в Україні є: І. Бінько, З. Варналій, О. Власюк, В. Геєць, В. Горбулін, Я. Жаліло, А. Качинський, В. Мунтіян, Л. Шевченко та інші. Слід віддати належне результатам їх досліджень, хоча дискусійними залишаються багато питань. Зокрема, відсутні єдині підходи як до визначення основних понять, так і щодо структури економічної безпеки.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення підходів до визначення сутності економічної безпеки, її складових та на основі цього визначення ролі та місця в ній валютно-курсової політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна економічна історія України нерозривно пов'язана з кризами, серед яких деякі були лише частиною світових економічних потрясінь, а деякі стали наслідком прорахунків менеджменту вищого керівництва держави. Не зважаючи на причини кожної кризи, наслідки були притаманно схожі, серед яких значне загострення становища у фінансовому та банківському секторі, а особливо валютні проблеми.

Значна кількість проведених досліджень показали, що валютний курс національної грошової одиниці є важливою ланкою, яка пов'язує господарський комплекс із глобальною економікою і впливає на стан платіжного балансу, рівень споживчих цін, сукупний попит та пропозицію, міжнародний рух капіталу, дохідну та видаткову частину державного бюджету. Виходячи з цього, зміна курсу національної валюти може створити реальні загрози стабільності розвитку економіки та її позиції на світовому ринку. Таким чином, очевидним є зв'язок між валютним курсом та станом економічної безпеки, а разом з цим і валютно-курсової політики як регулятора курсового утворення в країні.

Дослідження взаємодії валютно-курсової політики та механізму економічної безпеки доцільно проводити шляхом дослідження сутності та струк-

тури самої економічної безпеки. Маючи правильне розуміння структури та системи економічної безпеки держави, можливо чітко визначити роль і місце валютно-курсової політики у складному ланцюзі її системи, спираючись на конкретні складові безпеки, які матимуть очевидну залежність від валютно-курсової політики.

Категорія «економічна безпека» була введена до наукового обігу президентом США Теодором Рузвельтом ще у 1904 р. Причиною стало зростання промислової кризи в країні і потреба створення механізму для швидкої протидії загрозам [18, с. 35].

Детальний аналіз еволюції становлення терміна «економічна безпека» в Україні у своїй науковій праці висвітлює І. В. Голиков. Погоджуємося з автором, що початок формування принципів економічної безпеки держави та поява даного терміна в Україні відбувалися в 1991 р., адже саме у цей рік було здійснено зміну курсу новоствореної незалежної України на формування ринкової системи господарювання, яка конкретизувалася в демократизації суспільства, подоланні соціальної напруги, забезпеченні політичних змін, становленні ринкової економіки, покращенні рівня життя населення [4, с. 312].

У наукових працях вітчизняних економістів термін «економічна безпека держави» почав досліджуватися лише наприкінці минулого століття. На основі даних досліджень було сформовано відповідний методологічний інструментарій аналізу, що стало свідченням зародження нової підгалузі економічних досліджень науки, яка вивчає теоретико-методологічні засади забезпечення економічної безпеки держави і має назву, яка походить від англійської «economic security of state» – економічна безпека держави, скорочено – «екосестейт» [19].

Проте, і сьогодні в економічних працях вітчизняних вчених відсутнє єдине визначення загального поняття «економічної безпеки», що, звичайно, негативно позначається на формуванні її концептуальних засад.

Дослідники В. Шлемко та І. Бінько визначають економічну безпеку, як стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави [21, с. 8].

Економіст І. Мішина доводить взаємозв'язок економічної безпеки, соціально-політичної та національно-етичної стійкості, що трактує її зі сторони економічних відносин, горизонтальних і вертикальних, між різними суб'єктами з приводу досягнення такого рівня розвитку економіки, за якого здійснюється ефективно задоволення потреб і гарантований захист інтересів, навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів [14, с. 3].

На думку М. Єрмошенко, економічна безпека характеризується збалансованістю і стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз,

здатністю забезпечувати на основі реалізації національних економічних інтересів сталий і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери [9, с. 29].

З добробутом населення пов'язує економічну безпеку Г. Пастернак-Таранушенко, він зазначає, що «економічна безпека – це стан держави, що забезпечує можливість створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростання добробуту її мешканців» [16, с. 29].

Даний перелік визначень, які надають дослідники поняттю «економічна безпека», можна значно продовжити, але кожне з них буде мати єдині принципові положення, що власне і трактують суть поняття. На наш погляд, кожне із зазначених визначень заслуговує на увагу, оскільки в них акцентовано на найбільш важливіших, на думку вченого, сторонах.

Поряд з цим, погоджуємося з думкою більшості дослідників у тому, що економічна безпека покликана створити за допомогою необхідних засобів захищеність національно-державних інтересів у сфері економіки. При цьому, хочемо додати, що економічна безпека має сприяти та забезпечувати досягненню державою її стратегічних цілей в економіці. Основним же критерієм дієвості економічної безпеки є здатність національної економіки мати стійкість та уникати негативних наслідків від постійно виникаючих внутрішніх та зовнішніх загроз, демонструючи стабільність та розвиток.

Проаналізувавши підходи щодо визначення сутності економічної безпеки, очевидним є висновок про те, що вона є зведеним індикатором та показником стану економіки з точки зору впливу тих чи інших негативних факторів, а в деяких випадках критерієм оцінки дієвості і самого механізму забезпечення економічної безпеки. Стан економічної безпеки погіршується чи покращується в результаті як загальних процесів в економіці країни, так і в окремих її сферах.

Юридичне трактування економічної безпеки закріплено в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, які розроблені Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та затверджені 29 жовтня 2013 р. Там економічна безпека визначається, як стан національної економіки, що дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [12]. На наш погляд, доцільно розглядати дане визначення, як найбільш універсальне. Як бачимо з даного визначення, економічна безпека базується на трьох головних принципах – захисту від загроз, забезпечення конкурентоспроможності та сталому економічному зростанні.

Серед вітчизняних економістів також відсутні єдині погляди стосовно складових економічної безпеки. Так найбільш популярними є такі погляди:

– В. Шлемко та І. Бінько (1997 р.) виділяють зовнішньоекономічну безпеку та внутрішні складові економічної безпеки, до яких належать: сировинно-ресурсна, енергетична, фінансова, воєнно-економічна, технологічна, продовольча безпека, а також – соціальна, демографічна та екологічна [20, с. 143];

– В. Мунтіян (1999 р.) також поділяє зовнішньоекономічну безпеку та внутрішні складові економічної безпеки, серед яких: сировинно-ресурсна, енергетична, фінансова, воєнно-економічна, інформаційна, технологічна, продовольча, соціальна, демографічна, екологічний безпека та тіньова економіка [15, с. 459];

– В. Геєць, М. Кизим та інші автори (2006 р.) в якості основних структурних складових елементів економічної безпеки виділяють енергетичну, фінансову, соціальну, інноваційно-технологічну, продовольчу, зовнішньоекономічну, демографічну та екологічну безпеку [3, с. 14];

– З. Варналій, П. Мельник та інші дослідники (2009 р.) зазначають, що економічна безпека містить такі основні складові, як фінансова, енергетична, науково-технологічна, продовольча, соціальна, трудовресурсна та зовнішньоекономічна безпека країни [2, с. 34].

Безумовно, економісти в контексті свого дослідження були абсолютно праві, коли здійснювали відповідний поділ, адже очевидним є те, що економічна безпека тією чи іншою мірою торкається кожної сфери національного господарства. У той же час, з точки зору власне економіки, базовими доцільно вважати фінансову, енергетичну, продовольчу та зовнішньоекономічну, а всі інші є доповнючими, що дають змогу більш детально розкрити процеси, що впливають на економічну безпеку.

Як ми зазначали вище, економічна безпека є складовою національної безпеки. Проте, Закон України «Про основи національної безпеки України» у визначенні поняття «Національна безпека» не конкретизує його, як складову економічну безпеку, а лише перераховує сфери, які мають бути захищені від потенційних загроз. Серед них є цілий ряд сфер безпосередньо пов'язаних з економікою, які тотожно можливо вважати за складові економічної безпеки.

Відповідно закону такими складовими є: соціальна політика та політика пенсійного забезпечення, житлово-комунальне господарство, ринок фінансових послуг, захист прав власності, фондові ринки, податково-бюджетна та митна політика, захист торгівлі та підприємницької діяльності, ринок банківських послуг, інвестиційна політика, ревізійна діяльність, монетарна та валютна політика.

Більш конкретно, складові економічної безпеки закріплені у «Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України», затвердженій Міністерством економіки України. Відповідно даної методики, кожна складова має різний ступінь впливу на загальне значення економічної безпеки. Тому для кожної складової є окреме значення вагового коефіцієнта, що означає ступінь його впливу на загальний стан безпеки, сума всіх коефіцієнтів рівна одиниці. (табл. 1).

Таблиця 1

Значення вагових коефіцієнтів складових економічної безпеки

Складові економічної безпеки	Значення вагового коефіцієнта
Макроекономічна	0,1005
Виробнича	0,0769
Фінансова	0,1127
Інвестиційна	0,0939
Зовнішньоекономічна	0,0901
Науково-технологічна	0,1183
Соціальна	0,0808
Демографічна	0,0836
Енергетична	0,1324
Продовольча	0,1108

Джерело:[12]

Загальний стан економічної безпеки України визначається шляхом зіставлення розрахованих індикаторів безпеки з їх критичними значеннями. Наявність значного відхилення від порогового значення свідчить про позитивний або негативний вплив на інтегральний рівень певної складової економічної безпеки.

Як видно з таблиці 1 найбільший вплив на економічну безпеку мають такі її складові, як енергетична, фінансова, науково-технологічна, продовольча. На нашу думку, доцільніше соціальну, демографічну та продовольчу складові як елементи соціальної безпеки вивести з розрахунку економічної безпеки до загального показника національної безпеки, натомість збільшити ваговий коефіцієнт фінансової, інвестиційної та зовнішньоекономічної складових. Разом з тим не заперечуємо їх взаємозв'язок з економічною системою країни. Тому наше припущення стосовно базових та доповнюючих складових, очевидно, є вірним.

Питання грошово-кредитних відносин та будь-яких пов'язаних з ними елементів, у нашому випадку – це валютно-курсова політика, лежить у площині фінансів. Логічним є висновок про те, що валютно-курсова політика має безпосереднє відношення до економічної безпеки саме через її фінансову складову.

Сучасна парадигма економічних вчень, безперечно, схиляється до думки щодо вирішальної ролі фінансової безпеки в складі економічної безпеки.

У першу чергу це зумовлено посиленням фінансової глобалізації, послабленням державного контролю за розвитком грошово-кредитних відносин, лібералізацією зовнішньоекономічних зв'язків, особливо підвищенням значення валютних відносин і зростанням міжнародної мобільності капіталу й посиленням впливу валютної сфери на процеси, що відбуваються в реальному секторі економіки.

Значно посилила роль фінансової безпеки світова фінансово-економічна криза першого десятиліття XXI ст., яка охопила своїм впливом усі аспекти економічного життя більшості країн, не виключенням є і Україна. Характерним для кризи є наростання проблем вітчизняних комерційних банків з ліквідністю, затяжне падіння фондового ринку, скорочення доходів експортерів, ускладнення доступу українських позичальників до зовнішніх фінансових ринків, девальвація національної валюти, зниження реальних доходів населення тощо. Все це свідчить про посилення впливу, в умовах глобалізації, зовнішніх загроз на фінансову безпеку України, слабкість механізму її забезпечення та про необхідність підвищення рівня захищеності фінансової системи держави. І сьогодні, як ніколи гостро, стоять питання збільшення дефіциту Державного бюджету України, зовнішньої заборгованості, негативних тенденцій у динаміці платіжного балансу й золотовалютних резервів, а проблема фінансової безпеки в Україні набуває особливої актуальності.

Тому, базовою складовою в ієрархії економічної безпеки держави є, без сумніву, фінансова безпека.

Цікаво, що у 1997 році тодішній голова КНР Цзян Цземінь підкреслив, що економічна безпека країни не може бути забезпечена без фінансової безпеки [1, с. 21]. У такому контексті доволі вдалими є слова вітчизняного доктора економічних наук М. Єрмошенка, який стверджує: «... фінансова безпека є ґрунтовною складовою економічної безпеки держави. На фінансах базується будь-яка економіка, фінанси – кров економічної системи держави» [8, с. 68].

Ігнорування стану фінансової безпеки може спричинити підриг системи життєзабезпечення держави з втратою її фінансової незалежності та національного суверенітету. Поняття фінансової безпеки є відносно новим як для науки, так і для практики та не отримало належного всеосяжного осмислення. Воно належить до категорії тих, які, з одного боку, усім зрозумілі, а з іншого – важкі для визначення у достатньо вичерпній, а головне, однозначній формі.

Щодо нормативних документів, то у вже згадуваній «Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України» заходимо таке визначення: «фінансова безпека – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку

країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни; вона має такі складові: банківська безпека, безпека небанківського фінансового сектору, боргова безпека, бюджетна безпека, валютна безпека, грошово-кредитна безпека» [12].

Отже, проаналізувавши принципи щодо визначення сутності національної та економічної безпеки, наведемо таке загальне трактування: фінансова безпека – це захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень фінансової незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стале економічне зростання.

Далі, продовжуючи логіку визначення місця валютно-курсової політики в системі економічної безпеки, нам необхідно з'ясувати, з якою складовою фінансової безпеки безпосередньо пов'язана валютно-курсова політика.

Як бачимо, у структурі фінансової безпеки є валютна безпека, яка також виділена окремою сферою в складі національної безпеки. Відповідно до сучасних досліджень, валютно-курсова політика є складовою валютної політики. Логічним буде висновок про те, що валютно-курсова політика має вплив на економічну безпеку через канал фінансової та валютної безпеки.

Валютну безпеку зазвичай визначають, як стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від наслідків потрясінь на міжнародних валютних ринках [12].

Найбільш комплексно до з'ясування суті поняття «валютна безпека» серед українських економістів підійшов у своїй монографії «Фінансова безпека» О.І. Барановський. Так вчений вважає, що валютна безпека держави – це: ступінь забезпеченості її валютними коштами, достатній для додержання позитивного сальдо платіжного балансу, виконання міжнародних зобов'язань, накопичення необхідного обсягу валютних резервів, підтримання стабільності національної грошової одиниці; стан курсоутворення, який створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняного експорту, широкомасштабного припливу в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи і максимально захищає від потрясінь на світових валют-

них ринках [1]. Дане визначення дає змогу цілком повно та правильно зрозуміти не лише роль і значення валютної безпеки, а також і конкретні параметри в економіці, які від неї залежать.

Особливості реалізації валютно-курсової політики та обмеженість її інструментів дозволяє їй прямо впливати лише на оптимальний рівень курсоутворення, прогнозування курсової динаміки, збалансованість валютного ринку, задоволення потреб в іноземній валюті всіх учасників ринку та забезпеченні нівелювання наслідків потрясінь на міжнародних валютних ринках. На інші складові валютної безпеки, а саме: розвиток вітчизняного експорту, залучення іноземних інвестицій

валютно-курсова політика прямого впливу не має. Проте, будь-яка зміна політики курсоутворення в перспективі матиме позитивні чи негативні наслідки для вітчизняного експорту та для залучення іноземних інвестицій. Тому вважаємо, що валютно-курсова політика має свій вплив на ці дві сфери валютної безпеки, але він є не прямим, а лише, як наслідок від здійснення безпосередніх завдань реалізації валютно-курсової політики.

Таким чином, ми підійшли до того, що можемо побудувати чітку ієрархічну структуру економічної безпеки, в якій відобразимо місце валютно-курсової політики та складові, на які вона має вплив (рис. 1).

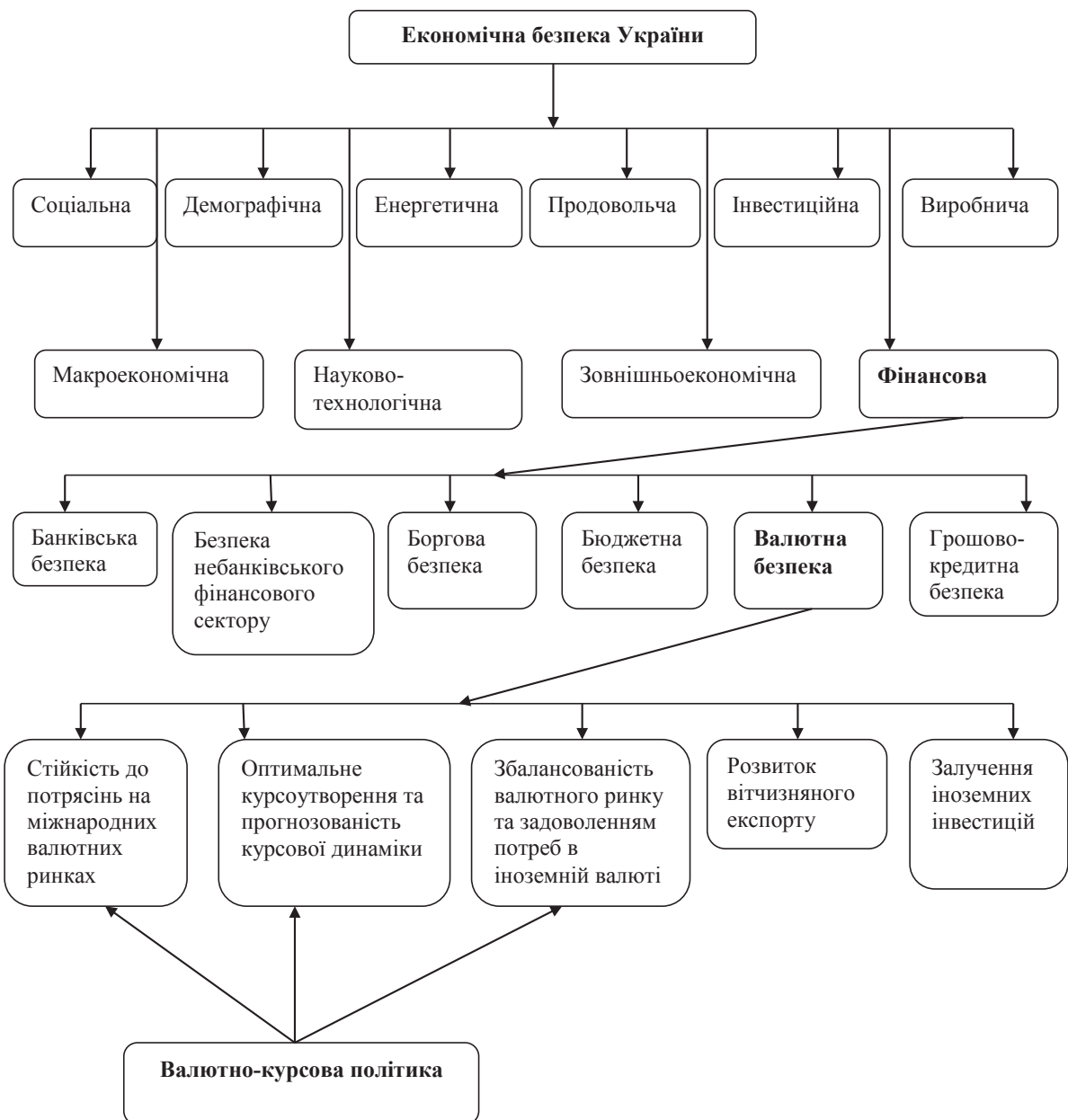

Рис. 1. Місце валютно-курсової політики у системі економічної безпеки

Джерело: розроблено автором

Висновки з проведеного дослідження. Реалізація стратегії стійкого економічного зростання не можлива без забезпечення функціонування дієвого механізму економічної безпеки держави. У свою чергу ефективне функціонування системи економічної безпеки можливе лише за умови злагодженої взаємодії всіх складових системи та правильної оцінки впливу кожного окремого фактора.

Валютно-курсова політика має забезпечити валютний курс, що є ефективним та справедливим за даних економічних умов, а головною довгостроковою ціллю даної політики є довіра населення до національної валюти, на основі позитивного прогнозування курсової динаміки. Це своєю чергою є однією з передумов для забезпечення надійного стану валютної безпеки держави. Результати дослідження встановили, що економічна безпека має чітку ієрархічну будову, в якій бюджетна безпека є складовою фінансової безпеки, яка у свою чергу є однією з семи базових складових економічної безпеки держави. Тому оптимальне курсоутворення та прогнозованість курсової динаміки, збалансованість валютного ринку, забезпечення стійкості до міжнародних валютних потрясінь, реалізація цих завдань за допомогою інструментів валютно-курсової політики дасть змогу забезпечити надійність однієї з багатьох складових економічної безпеки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барановський О. І. Фінансова безпека : [монографія] / Олександр Іванович Барановський. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
2. Економічна безпека : [навч. посіб. / за ред. З.С. Варналія]. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
3. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова та ін.; за ред. В.М. Гейця. – Х.: ВД «Інжек», 2006. – 240 с.
4. Голіков І.В. Сутність та еволюція поняття економічної безпеки / І.В. Голіков // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 309–314.
5. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : [монографія] / Б.В. Губський. – К. : Укрархбудінформ, 2001. – 122 с.
6. Дацків Р.М. Економічна безпека держави в умовах глобальної конкуренції / Р.М. Дацків. – Л. : Центр Європи, 2006. – 160 с.
7. Економічна безпека / О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко та ін.; за ред. О.М. Джужі. – К.: Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2010. – 368 с.
8. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека / М. М. Єрмошенко // Віче. – 1998. – №11. – С. 61-73.
9. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 309 с.
10. Калач Г. Фінансова безпека держави в умовах глобалізації / Г. Калач // Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України. – 2004. – Вип. 4(26). – С. 115-120.
11. Коваленко О.Ю. Аналіз та оцінка рівня фінансової безпеки України / О.Ю. Коваленко// Наукові праці (Серія «Економіка»). – 2008. – Т. 133. – Вип. 120. – С. 56-61.
12. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 29.10.2013 № 1277 // [Режим електронного доступу <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=cf1a6236-2e54-49b5-9d46-894a4bcdf481>]
13. Мірошніченко О.В. Економічна безпека як складова комплексної системи національної безпеки України / О.В. Мірошніченко. – Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – Луганськ, 2010. – № 12(154). – С. 125-132.
14. Мішина І. Г. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій : дис. канд.екон. наук : спец. 08.00.01. / І. Г. Мішина. – Донецьк, 2007. – 235 с.
15. Мунтіян В.І. Економічна безпека України. – К.: КВІЦ, 1999. – 462 с.
16. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення : монографія / Г. А. Пастернак-Таранушенко. – К. : Київський ек-ний інститут менеджменту, 2003. – 320 с.
17. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // [Електронний ресурс: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>]
18. Семененко В.М. Економічна теорія. Політ-економія / В.М.Семененко, Д.І.Коваленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://libfree.com/162759142politekonomiya_ekonomichna_teoriya_politekonomiya_semenenko_vm.html.
19. Чубукова О.Ю. Системи економічної безпеки (екосестейт):сутність, структура / О.Ю. Чубукова // Ефективна економіка. – 2014. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3169>.
20. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: [монографія] / В. Т. Шлемко, І. Ф. Білько. – К., 1997. – 143 с.
21. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: [монографія] / В. Т. Шлемко, І. Ф. Білько. – К. : НІСД. – 1997. – 144 с.
22. Greer V. European economic security // V. Greer, St. Flanagan, F. Hampson / Securing Europe's future – L., 1986. – P. 221–241.

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

РОЛЬ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОЇ ЕВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

THE ROLE OF THE VISEGRAD GROUP CHECK IN ENERGY EFFICIENT EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE

УДК 339.9

Мироненко М.Ю.

д. держ. упр., доцент
Вінницький торговельно-економічний
інститут Київського національного
торговельно-економічного університету
Смагло О.В.

к.е.н., доцент
Вінницький торговельно-економічний
інститут Київського національного
торговельно-економічного університету

У статті розглянуто проблеми перспективи зовнішньополітичного розвитку України. Визначено ключові аспекти партнерства та співробітництва Вишеградської четвірки з Україною. Проаналізовано та запропоновано деякі стратегічні напрями співробітництва з країнами європейського простору.

Ключові слова: євроінтеграція, Вишеградська четвірка, партнерство, співробітництво, ефективність, економічний розвиток.

В статье рассмотрены проблемы перспективы внешнеполитического развития Украины. Определены ключевые аспекты партнерства и сотрудничества Вышеградской четверки с Украиной. Проанализированы и предложены некоторые стратегические

направления сотрудничества со странами европейского пространства.

Ключевые слова: евроинтеграция, Вышеградская четверка, партнерство, сотрудничество, эффективность, экономическое развитие.

The article deals with the problems of the prospect of foreign policy development of Ukraine. The key aspects of partnership and cooperation of the Visegrad Four with Ukraine are determined. Some strategic directions of cooperation with the countries of the European space have been analyzed and proposed.

Key words: eurointegration, Visegrad Four, partnership, cooperation, efficiency, economic development.

Постановка проблеми. Необхідність включення України до системи міжнародних економічних відносин та необхідність розвитку господарського співробітництва з країнами європейського та світового співтовариства зумовлена тим, що жодна з цивілізованих країн світу не може стояти осторонь глобальних процесів, які охоплюють і характеризують напрями та перспективи розвитку міжнародної економіки й людського суспільства загалом. Суттєвого значення набуває те, що економіка України перебуває зараз у кризовому стані. Тому налагоджування зовнішньоекономічних, науково-технічних, валютно-фінансових відносин з країнами Європи та світового співтовариства виступає одним із головних факторів її успішного економічного розвитку.

Актуальність проблеми зумовлена також необхідністю дослідження можливостей створення стабільної системи безпеки у регіоні Центрально-Східної Європи та участі в ній України. У зовнішньополітичній стратегії нашої держави важливе місце посідає розвиток відносин з країнами Вишеградської групи. Зауважимо, що всі країни є прикладом успішного набуття членства у ЄС, тому їхня діяльність у цьому напрямі є цінним джерелом запозичення корисного досвіду. Важливим є факт того, що з країнами Вишеградської групи Україну пов'язують спільні кордони (з трьома країнами) та відсутність будь-яких взаємних територіальних претензій, схожі політико-стратегічні інтереси, сталі економічні відносини, глибокі історичні та культурні зв'язки, наявність української націо-

нальної меншини в Польщі, Словаччині, Угорщині та Чехії а також представників польської, словацької, угорської та чеської меншин в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження співробітництва України з країнами Вишеградської четвірки в політичній, військовій, енергетичній, гуманітарній сферах, узагальнення набутого досвіду співпраці та визначення перспектив подальшого співробітництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різним аспектам цієї проблематики присвятили свої праці чимало українських вчених. Так відносини України з державами Вишеградської групи висвітлили у своїх роботах наступні дослідники: О. Гарасюк, І. Журба, О. Замора, С. Кулина, О. Лютак, Р. Мадяр, Н. Мікула, І. Олексюк, В. Пила, Є. Рябін, Р. Ткач, О. Уран, Ю. Шолох та ін. Разом з тим, остаточно вирішити увесь комплекс проблем пов'язаний з євроінтеграцією України доволі складно, особливо під постійним впливом політичних, соціально-економічних та міжнародних факторів. Тому суттєвого значення набувають дослідження спрямовані на поглиблення співробітництва України та Європи.

Викладення основного матеріалу дослідження. Завданнями Вишеградської групи, яку засновано 15 лютого 1991 р. у м. Вишеград, були визначені: євроінтеграція, економічна співпраця та побудова ринкової економіки; взаємодія в соціальної, екологічній, культурній, транскордонній сферах, а також забезпечення прав національних меншин [11].

Важливе місце у співробітництві Вишеградської групи із східноєвропейськими партнерами посідає Україна. 3 грудня 1999 р. у Герлахові у Високих Татрах під час зустрічі президентів країн-учасниць Вишеградської групи було зазначено, що вона підтримуватиме проєвропейські сили в Україні що заклало початок офіційних відносин Вишеградської групи і України [4, с. 39–40]. У липні 2001 р. була прийнята ініціатива Угорської Республіки про співпрацю між державами Вишеградської четвірки, Україною та ЄС щодо побудови майбутніх зовнішніх кордонів ЄС [3, с. 162–163]. У червні 2005 р. країнами Вишеградської групи було проголошено Спільну Декларацію щодо України, яка була черговим підтвердженням готовності держав Вишеградської четвірки до співробітництва та реалізації Плану дій Україна-ЄС. Підкреслювалося, що спільні зусилля Вишеградської групи будуть направлені на регіональне співробітництво та надання допомоги у здійсненні реформ в галузі юстиції, внутрішніх справ, економіки, сприянні вступу України до СОТ, а також початку переговорів щодо Угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС [11].

Під час 5-го засідання комітетів національних парламентів країн Вишеградської групи у справах ЄС була підписана заява щодо України (15–16 січня 2007 р., м. Краків). Країни Вишеградської групи закликали Верховну Раду України прискорити реформи для забезпечення європейської перспективи країни. Також було підкреслено необхідність довгострокової участі ЄС у співпраці з Україною, враховуючи роль цієї країни у створенні стабільності та безпеки в регіоні. 23 квітня 2008 р. у спільній заяві міністрів закордонних справ держав Вишеградської групи було зазначено, що вона сприятиме підписанню Угоди про створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС [11].

3 березня 2011 р. під час зустрічі міністрів закордонних справ країн Вишеградської групи і Німеччини у Братиславі було обговорено питання щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Міністри відзначили прогрес, досягнутий у процесі підготовки Угоди. Вони закликали Україну та Європейську комісію завершити переговори щодо Угоди про асоціацію, у тому числі і Угоди про створення зони вільної торгівлі.

5 березня 2012 р. міністри закордонних справ Чехії, Угорщини, Польщі та Словаччини зустрілися у Празі з приводу обговорення подальшого розширення співробітництва між країнами Вишеградської групи та східноєвропейськими партнерами. У прийнятій спільній Декларації міністри підтвердили, що всебічна допомога для східноєвропейських партнерів залишається одним з найважливіших пріоритетів країн Вишеградської групи. Також у документі вказано на те, що країни Вишеградської четвірки підтримують їх наближення до ЄС. І це

залишається одним з головних пріоритетів політики головування Чехії у Вишеградській четвірці (2011–2012 рр.) та Польщі (2012–2013 рр.) [11].

Одним із напрямів співробітництва між Україною та державами В4 є галузь безпеки і оборони. З 2002 р. міністри оборони держав Вишеградської четвірки проводять щорічні зустрічі для обговорення військових питань. З 2005р. Україна стала брати участь у цих засіданнях, а з 2007 р. – у зустрічах начальників генеральних штабів, на яких здійснюється обмін досвідом [2, с. 48–49].

Про розвиток співпраці в оборонній сфері свідчать спільні навчання аеромобільних підрозділів батальйонного рівня «Козацький степ» (Польща), командно-штабні навчання «Швидкий тризуб» (Польща, Угорщина), навчання «Світла лавина» (Словаччина, Угорщина) [4, с. 43]; потужний спільний проєкт «Сприяння кооперації Вишеградських країн та України у реформуванні оборонної промисловості» (при значній фінансовій підтримці посольств держав В4 в Україні). У рамках вище зазначеного проєкту 9–20 листопада 2008 р. в м.Харкові відбувся міжнародний семінар «Оборонно-промисловий та науково-технічний потенціал Слобожанщини: перспективи співпраці з Вишеградськими країнами» [5, с. 7].

Військове співробітництво відбувається також у рамках структур ЄС, НАТО, ООН. Зокрема, держави Вишеградської четвірки брали участь у врегулюванні питань на молдавсько-українському кордоні через місію ЄС – EUBAM: вирішення конфліктних питань у Придністров'ї, боротьба з нелегальною міграцією [7, с. 21].

Важливо зазначити, що 12 травня 2011 р. у м. Левоча (Словаччина) пройшла зустріч керівників оборонних відомств Польщі, Чехії, Угорщини Словаччини, України у форматі Вишеградська четвірка + Україна. Під час зустрічі було обговорено питання про створення в рамках ЄС Вишеградської бойової групи та можливість залучення до неї української сторони. Створення даної групи було заплановано на 2016 р, що запустило механізм опрацювання цього питання і наприкінці 2016 року були підготовлені організаційні документи. З 2013 р. чотири країни розпочали спільні навчання під наглядом Сил реагування НАТО. Основною функціональною ознакою Вишеградської бойової групи повинна стати за необхідності швидка мобілізація (1500 військовослужбовців протягом 10 діб зможуть дістатися до будь-якої частини світу). Першим етапом діяльності бойової групи мають стати навчання сухопутних військ та забезпечення координації між Міністерствами оборони країн Вишеградської четвірки та України. Участь нашої держави у Вишеградській бойовій групі, створює перспективи формування цілісної системи зовнішньої безпеки для захисту власних національних інтересів. Ми приєднуємося до думки

аналітиків з НІСД Регіонального філіалу м. Одеса про те, що запрошення України свідчить з одного боку про відсутність можливості забезпечити необхідний бойовий потенціал країн Вишеградської четвірки власними силами; з іншого – запрошення є кроком до визнання України в якості серйозного європейського військово-політичного партнера, варто зазначити, що оборонне співробітництво завжди означало найвищий ступінь довіри між країнами. Воно здатне забезпечувати взаємну безпеку в Європі іноді краще, ніж міжнародно-політичні структури, міжнародно-правові договори або їм подібні міжнародні механізми та стимулювати активне співробітництво в різних сферах [9].

Отже, військове співробітництво між Україною та країнами Вишеградської четвірки активно розвивається і має значні перспективи. Показовою для наслідування є співпраця між Україною та країнами Вишеградської четвірки в гуманітарній сфері, а саме: в рамках діяльності Міжнародного Вишеградського Фонду, керівництво якого розробило ряд програм, призначених для країн Східної Європи (зокрема, для України, Білорусі і Росії).

Метою Фонду є сприяння розвитку співробітництва між країнами Вишеградської четвірки та європейськими країнами через надання субсидій, направлених на реалізацію спільних культурних, наукових, освітніх, туристичних і транскордонних проєктів, а також через окремі програми мобільності. Програми Фонду діють на території України з 2005 року в двох напрямках.

У першому напрямі співпраці можуть брати участь українські організації та установи, якщо вони мають спільні проєкти з організаціями країн-учасниць Вишеградської четвірки. Так, наприклад, першим із України, підтриманим Вишеградським Фондом, став проєкт «Партнерство малих міст України та малих міст країн Вишеградської групи» у 2006-2007 роках.

Другим напрямом співпраці є стипендіальні програми Фонду. Студенти, аспіранти, науковці мають можливість стати учасниками програм, навчаючись або проходячи стажування у ВНЗ однієї з країн Вишеградської четвірки. З урахуванням практики співпраці країн Вишеградської групи в Україні активізується єврорегіональне співробітництво з багатьох напрямів. Відомо, що існують чотири рівні реалізації єврорегіональної співпраці: міжнародний, державний, регіональний та місцевий рівні.

На сучасному етапі транскордонне та міжрегіональне співробітництво між Україною та країнами Вишеградської четвірки відбувається у таких формах:

- реалізація програм сусідства;
- діяльність єврорегіонів;
- діяльність міжнародних регіональних організацій та асоціацій;

- міжрегіональна співпраця (угоди про транскордонне співробітництво, укладені з усіма країнами Вишеградської четвірки, до яких залучені Львівська, Волинська, Вінницька, Чернівецька, Закарпатська та інші області).

Одним з ключових питань під час всіх формальних та неформальних переговорів керівництва України з Вишеградською четвіркою вже протягом багатьох років залишається проблема візового режиму, зокрема, його лібералізація. Важливе значення регіональне і транскордонне співробітництво має для ефективного і взаємовигідного економічного співробітництва прикордонних областей України та країн-сусідів, а також об'єднання спільних дій для розв'язання екологічних проблем, регулювання потоків жителів прикордонних областей міграційних процесів, пов'язаних з працевлаштуванням.

Так, наприклад, науковець-регіоналіст Є. Кіш виділяє такі пріоритетні напрями співпраці [3, с. 234]:

- сприяння структурній перебудові та розвитку депресивних регіонів;
- надання фінансових ресурсів регіонам, де спостерігається стагнація економічної діяльності;
- боротьба з тривалим безробіттям та підтримка ініціатив зайнятості;
- адаптація підприємств, робітників промисловості та виробничої сфери до системних проблем, які загрожують безробіттям;
- фінансування розвитку сільськогосподарських територій та прискорення структурної перебудови сільського господарства.

Країни Вишеградської четвірки також є імпортерами і можливими транзитерами електроенергії з України до інших країн Європи. Головним партнером «Укрінтеренерго» (державний оператор експорту електроенергії) з постачання української електроенергії в Європу є угорська компанія System Consulting, співпраця з якою почалася ще у 1994 р. У перспективі можуть стати партнерами для української сторони й компанії інших країн Вишеградської групи.

Активно є співпраця України з сусідніми країнами Вишеградської четвірки в рамках єврорегіонів відповідно до наявних двосторонніх та багатосторонніх угод, з метою розв'язання спільних проблем та узгодження механізмів їх реалізації. Відомо, що на сьогодні в Україні діє 6 єврорегіонів, у 2 з яких входять території країн Вишеградської четвірки:

- «Буг» (Україна, Польща, Білорусь);
- Карпатський єврорегіон (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія).

Окрім цього, Україна активно підтримує одну з останніх ініціатив конгресу Ради Європи зі створення нового єврорегіону в басейні Чорного моря.

Щоб вирішити питання про оптимальне включення економіки України до системи міжнародної економіки, необхідна наявність та можливість для раціонального використання як традиційних, так й нових політичних, правових матеріальних, об'єктивних передумов розвитку цього процесу. Особливо важливого значення у зв'язку з цим набуває створення ефективного національного механізму реалізації світогосподарських зв'язків. Його суть полягає в тому, що він виражається у сукупності форм, методів і принципів розвитку економічних, науково-технічних, валютно-фінансових, правових відносин господарських суб'єктів України з партнерами із зарубіжних країн.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, підсумовуючи, зауважимо, що Вишеградська група вважається одним із найуспішніших проектів регіональної інтеграції і стала фактором стабільності як в регіоні Центрально-Східній Європи, так і на континенті. Держави Вишеградської групи підтримують євроінтеграційний курс України, сприяли підписанню Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Співпраця між Україною та країнами Вишеградської четвірки є успішною в політичній, військовій, гуманітарній сферах. У свою чергу Польща, Угорщина, Словаччина, Чехія також є зацікавленими у співробітництві з Україною, оскільки позиціонують себе провідниками східної політики ЄС. До переваг держав Вишеградської четвірки належить краще розуміння ними внутрішніх проблем процесу європейської інтеграції України і, як наслідок, краще сприйняття політичних та управлінських рекомендацій Україною, що пропонуються експертами з країн Вишеградської групи, ніж їх колег з решти країн ЄС.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Диверсифікація поставок нафти до України: актуальність, проблеми, шляхи їх вирішення // Центр Разумкова. Національна безпека і оборона. – 2009. – № 6. – С. 26–37.
2. Каплинський О. Роль Вишеградської четвірки в контексті національної безпеки України / О. Каплинський // Стратегічні пріоритети – К. – 2009. – № 2 (11). – С. 47–54.

3. Кіш Є. Центральна Європа в сучасній системі євро регіональної інтеграції: монографія / Є. Кіш // Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. – Ужгород: Ліра, 2008. – 440 с.

4. Кудряченко А.І. Україна та Вишеградська четвірка: стан та перспективи співпраці / А.І. Кудряченко // Україна та Вишеградська Четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин: матеріали Міжн. конф. «Україна і Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин», Ужгород 13–14 травня 2010 р. в рамках проекту SUREC (Словацько-український науково-дослідницький центр). – Братислава, 2010. – С. 37–54.

5. Оборонно-промислова політика України: можливості застосування досвіду Вишеградських країн: монографія / В.В. Головка, О.І. Їжак, Н.О. Ткачук, А.І. Шевцов. – Д.: ДФ НІСД, 2008. – 292 с.

6. Партнерство малих міст України та малих міст країн Вишеградської групи (Польща, Словаччина, Чехія, Угорщина) // Інститут трансформації суспільства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ist.osp-ua.info/index.php?m=vyshegrad>

7. Пулішова В. На шляху до зміцненої співпраці: оцінка моделей партнерства між Україною та Вишеградською групою / В. Пулішова, Т. Стражай // Україна та Вишеградська Четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин: матеріали Міжн. конф. «Україна і Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин», Ужгород 13–14 травня 2010 р. в рамках проекту SUREC (Словацько-український науково-дослідницький центр). – Братислава, 2010. – С. 13–36.

8. Сурніна-Далекорей О. Україна та Вишеград: шляхи взаємодії / О. Сурніна-Далекорей, Н. Гичка // Україна та Вишеградська Четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин: матеріали Міжн. конф. «Україна і Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин», Ужгород 13–14 травня 2010 р. в рамках проекту SUREC (Словацько-український науково-дослідницький центр). – Братислава, 2010. – С. 129–152.

9. Шелест Г. «Вишеградська четвірка»: у пошуках субрегіональної безпеки?». Аналітична записка / Г. Шелест, О. Полтороків // Національний інститут стратегічних досліджень. Регіональний філіал у м. Одеса. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://od.niss.gov.ua/articles/449/>

10. Visegrad Fund. Official website. – Mode of access: <http://visegradfund.org/about/>

11. Visegrad Group. Official website. – Mode of access: <http://www.visegradgroup.eu/>

АНАЛІЗ ПРОЕКТУ КНР «НОВИЙ ШОВКОВИЙ ШЛЯХ» ТА МІСЦЕ УКРАЇНИ В НЬОМУ

ANALYSIS OF THE PROJECT «NEW SILK ROAD» AND THE ROLE OF UKRAINE IN THE PROJECT

У статті розглянуто реанімація стародавнього торгівельного напрямку «Шовковий шлях». Передумови для відновлення КНР стародавнього шовкового шляху, результати реанімації, варіанти транспортно-логістичних систем. У статті також зазначено про участь у проекті України, результати тестових варіантів відправки вантажів, а також проаналізовані успіхи та невдачі. Піднята проблематика взагалі подальшого існування проекту та місце України, як країни з великим транзитним потенціалом, але проблемами в транспортній сфері.

Ключові слова: КНР, Новий шовковий шлях, зовнішньоекономічна діяльність, транспортно-логістичне забезпечення, транзит.

В статье рассмотрена реанимация древнего торгового направления «Шелковый путь». Предпосылки для восстановления КНР древнего шелкового пути, результаты реанимации, варианты транспортно-логистических систем. В статье также указано об участии в проекте Украины – результаты тестовых вариантов отправки грузов, а также проанализированы успехи

и неудачи. Поднята проблематика дальнейшего существования проекта вообще и место Украины в нем, как страны с большим транзитным потенциалом, но проблемами в транспортной сфере.

Ключевые слова: КНР, Новый шелковый путь, внешнеэкономическая деятельность, транспортно-логистическое обеспечение, транзит.

In the article resuscitation of the ancient trade direction "Silk Road" is considered. Prerequisites for the restoration of the PRC of the ancient silk way, the results of resuscitation, the options for transport and logistics systems. The article also indicates the participation in the project of Ukraine – the results of test variants of cargo shipment, as well as the analysis of successes and failures. The problems of the further existence of the project in general and the place of Ukraine in it have been raised, as a country with great transit potential, but problems in the transport sphere.

Key words: PRC, New Silk Road, foreign economic activity, transport and logistics support, transit.

УДК 351.82: 339

Шатрова К.І.

аспірант кафедри публічного управління та митного адміністрування
Університет митної справи та фінансів

Постановка проблеми. Перевезення продукції та товарів з Азії в Європу в контексті сьогодення займають велику частку від загальних перевезень з Азії. Виходячи з цього, питання знаходження найшвидшого та найбезпечнішого шляху доставки стоїть гостро для такого великого постачальника та виробника продукції, як КНР. Наявні шляхи доставки були або надто довгими, або унеможлилювали зворотну доставку вантажів з Європи через заборону транзиту територією Росії внаслідок санкції. Унаслідок негативних змін доставки вантажів зі Старого Світу Китай реанімує Великий шовковий шлях та в контексті цього проекту шукає інші шляхи доставки та нових країн-учасниць. Однією із таких країн-учасниць стає Україна, яка через своє вдале розташування стає ніби містком між Європою та Азією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що це питання було розглянуто тільки в засобах масової інформації як вітчизняних, так і закордонних.

Постановка завдання: метою дослідження є аналіз проекту та визначення перспективи для України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Великий шовковий шлях був одним із найдавніших глобальних торговельних шляхів у Євразії. Він починався на імперській дорозі в старій столиці країни, Сіані, як і всі торгові шляхи в Європу. Потім ця дорога йшла через північний захід Китаю і про-

довжувалася у Центральній Азії (рис. 1). По суті, це був інструмент мирного розширення Китаєм свого економічного і культурного впливу на інші країни.

Нещодавно Китай прийняв рішення реанімувати цей проект. На основі старої концепції планується створити пояс економічного розвитку Великого шовкового шляху. Створення цього проекту КНР ставила перед собою мету поглиблення співпраці між країнами, через які проходить транзитний коридор Європа-Азія, а також проект позиціонувався китайською владою, не як звичайний транспортний коридор, а як спосіб зміцнення впливу в країнах китайського транзиту. Проект покликаний збільшити обсяг зовнішньої торгівлі Китаю і вирішити проблему перевиробництва всередині країни.

Сила і потенціал Нового Шовкового шляху в його універсальності. Ця нова мережа оновлених транспортних маршрутів і нових торгових вузлів буде прокладена між Китаєм і Європою. Ефективність, безпека і здорова конкуренція полягає в тому, що це не один маршрут, а ціла мережа з безлічі взаємозалежних трансєвразійських коридорів. Як і за часів стародавнього Великого Шовкового Шляху, якщо один коридор зникне через зміну уряду, війни, економічного перевороту або суперечки через тарифи, вантаж можна буде просто відправити у те ж саме місце призначення через альтернативні маршрути – подібно до того, як річка огинає валуни.

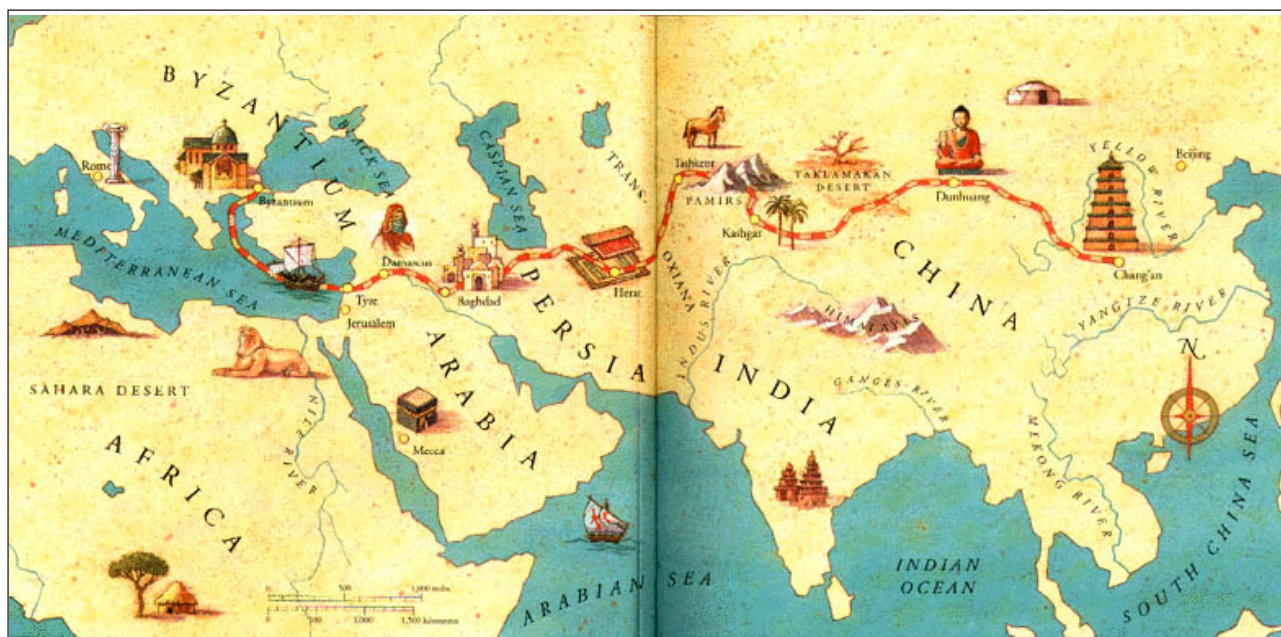

Рис. 1. Великий шовковий шлях у давнину

Євразія, континентальний масив, який об'єднує Європу і Азію, стрімко втягується в єдиний ринок, що охоплює понад 65% населення, 75% енергетичних ресурсів і 40% ВВП у світі, і саме революційні залізничні маршрути пов'язують все це воедино.

Вперше проект «Один пояс, один шлях» або «Новий Шовковий шлях» було озвучено у вересні 2013 року Сі Цзиньпін під час візиту до Казахстану. Через рік, на саміті АТЕС у Пекіні було проголошено про створення фонду Silk Road Company Ltd, в який КНР вклала на той час 40 мільярдів доларів інвестицій. На форумі у цьому році Цзиньпін повідомив, що Китай додатково спрямує у Фонд ще 14,5 мільярда. Крім того, на потреби країн, що розвиваються, задіяних у проєкті, у найближчі три роки виділять 8,7 мільярда доларів. До 2030 року у проєкт буде вкладено три трильйони доларів. «Дорожня карта» була презентована в березні 2015 року на Беоаському азіатському форумі, а наприкінці квітня цього року перший віце-прем'єр Державної ради КНР Чжан Гаолі повідомив про 6 економічних коридорів, які повинні стати осьовими напрямками Євразійської транспортної мережі. Стратегія проєкту складалася з двох компонентів: Економічний (наземний) пояс Шовкового шляху і Морський Шовковий шлях (рис. 2).

Економічний пояс Шовкового шляху включає в себе країни, через які проходив історичний шовковий шлях у Центральній, Західній Азії на Близькому Сході і Європі та має на увазі розвиток регіону, як пов'язаний економічний простір, за допомогою розвитку інфраструктури, розширення культурних і економічних зв'язків.

Морський Шовковий шлях доповнює Економічний пояс і є ініціативою щодо інтеграції в Південно-Східній Азії, Океанії та Північній Африці

шляхом розвитку інфраструктурних проєктів у морській галузі. Зокрема, у рамках проєкту планувалося будівництво двох каналів: (1) у Нікарагуа як альтернатива Панамському каналу, і (2) через перешийок Кра в Таїланді, вузької частини Малайського півострова як альтернатива традиційному маршруту через Малакську протоку.

На даний момент 80% від загального обсягу міжнародних вантажоперевезень здійснюється морським шляхом. Китай, по суті, має на меті змінити стан речей на території окремо взятого континенту. Перевезені інноваційною залізницею товари будуть набагато швидше досягати пункту призначення. Економічну вигоду багатомільярдного проєкту планується отримати за рахунок збільшення товарообігу та розвитку інфраструктури регіонів, через які пройде Новий шовковий шлях.

У даний час існують три експлуатаційних залізничних коридори, які фізично з'єднують Китай і Європу. Північний коридор проходить в основному територією Росії і здебільшого йде за маршрутом Транссибірської експресу. Центральний маршрут проходить всією територією Казахстану, підключаючись до північного маршруту на заході Росії. Південний маршрут проходить через Казахстан в Актау і або перетинає Каспійське море (на поромі), або продовжується до Ірану, перш, ніж перетнути Азербайджан, Грузію і Туреччину. Час у дорозі кожним коридором становить від 10,5 до 16 днів[2].

Голова Китаю на міжнародному форумі «Один пояс – один шлях», який відбувся у Пекіні 15 травня 2017 року, пояснив, що «Новий шовковий шлях» не варто розуміти, як залізничні, автомобільні, морські або повітряні канали доставки вантажів.

Рис. 2. Минуле і майбутнє. Зеленим виділені історичні та існуючі морські і сухопутні шляхи, червоним – заплановані [1 – scmp.com].

«Новий шовковий шлях» – це цивілізаційний проект. І це інноваційний проект, і цифровий, і "зелений", – сказав Сі Цзіньпін, зазначивши, що світ зміниться, коли проект буде реалізовано у 2030 році. Лідер країни підкреслив, що цей проект наближає мрію Китаю про гармонійний світ.

Вже 60 країн підписали з Китаєм угоду про безперебійну торгівлю. Із 20-ма країнами укладено угоди про зону вільної торгівлі, на які Пекін витратить 50 мільярдів доларів. З якими країнами Китай уклав угоди, Сі Цзіньпін уточнювати не став.

Україна також долучилася до цієї великої мережі проекту «Новий шовковий шлях», представивши свій варіант ланцюга «Нового шовкового шляху», який проходить через її територію.

15 січня 2016 року в Іллічівську відбулося відправлення першого демонстраційного рейсу контейнерного поїзда за маршрутом Україна-Грузія-Азербайджан-Казахстан-Китай (рис. 2). Даний маршрут презентувався Міністерством інфраструктури України як альтернативний шлях доставки вантажів із Заходу на Схід в обхід території РФ. Заява відбулася на тлі так званих транзитних війн з РФ, що додало ще більшої значущості відправленню та альтернативному проекту загалом [3].

У складі поїзда було відправлено 10 вагонів та 20 сорокафутових контейнерів парку філії «ЦТС «Ліски» ПАТ «Українська залізниця». Очікувалося, що загалом тривалість маршруту до станції Достик на кордоні Казахстану і Китаю очікувалося 11-12 діб.

Маршрут відправлення поїзду почався з Іллічівська паромом до порту Варна (Болгарія), далі поїзд прямував Чорним морем до Грузії. Загалом морем поїзд подолав відстань у 1040 км. 20 січня поїзд досяг берегів Грузії, а саме порту Батумі. Наступного дня поїзд вже відправився зі станції Гянджа Азербайджанської дороги. На станції Алят Азербайджанської залізниці відбулося перевантаження на паром, який прямував до порту Акатау, з якого 24 січня поїзд відправився до станції Бейнеу Казахської залізниці. Всього залізницею Казахстану поїзд подолав відстань у 3095 км. 31 січня поїзд був розформований по станції Достик Казахської дороги, яка є кінцевою точкою маршруту. У подальшому вантажі планувалося відправити до великих промислових міст КНР (Чженжоу, Чунцин, Лянюгань).

На жаль, очікувані 11-12 діб перетворилися у 16 діб. Затримки сталися на Чорному морі через несприятливі погодні умови, де замість заплано-

Рис. 3. Демонстраційний рейс контейнерного поїзда за маршрутом Україна-Грузія-Азербайджан-Казахстан-Китай

ваних двох днів провели п'ять. Невелика зупинка була і в Казахстані, але вже через людський фактор, оскільки цей рейс тестовий, і маршрут ще планувалося відпрацювати. Прес-служба Міністерства інфраструктури на таку невідповідність очікуваним термінам реальним відповіли, що тестовий рейс було відправлено спеціально для відпрацювання маршруту та налагодження спільної роботи операторів поїзда в кожній з країн-учасниць.

Але не все ще так сумно для України в плані приєднання до цього проекту.

Північні і центральні сухопутні маршрути Нового Шовкового шляху в даний час знаходяться на підйомі, а південний зараз тільки починає розвиватися. Більш розвинені маршрути ефективно пов'язують між собою тільки три великі митні зони – Китай, Євразійський економічний союз і ЄС, – що становить всього лише два прикордонні переходи по маршруту протяжністю понад дев'ять тисяч кілометрів, південний маршрут трохи складніше. Входячи в Казахстан з Китаю в Хоргос, цей маршрут потім міне окремі митниці в Азербайджані, Грузії і Туреччині, перш, ніж приєднатися до європейської залізничної мережі.

Як це не парадоксально, кілька істотних політичних і економічних конфліктів фактично призвели до активізації розвитку цього південного коридору. «Цей маршрут йде в обхід Росії», – пояснив Мартін Воетманн (Martin Voetmann), з DP World у морському порту Актау.

Встановлені ЄС санкції проти Росії через український конфлікт викликали реакційний ембарго з боку Росії по відношенню до багатьох продуктів ЄС. Такі європейські продукти, як: м'ясо, сільськогосподарська продукція і сир не тільки заборонені до ввезення в Росію, але їх навіть не дозволяється перевозити в треті країни територією Росії.

«Велика проблема, з якою ми стикаємося, полягає в тому, що в Росії, як і раніше, діють санкції, що стосуються перевезення швидкопсувних продуктів з Європи в Китай або з Європи в Казахстан через Росію. Зараз це проблемне питання», Цзінпін сказав Ян Кулен (Jan Koolen) з Unit 45 – компанії, яка розробляє високотехнологічні контейнери для транспортування, що дозволяють перевозити тендітну електроніку і швидкопсувні продукти сушею між Китаєм і Європою круглий рік. «Але тепер вони також дивляться на інший коридор Баку – Актау, південний маршрут»[4].

Головна перевага перевезень в обхід Росії полягає в тому, що виробники і експедитори можуть обійти реакційні санкції країни і безперешкодно доставляти свої товари на потрібні ринки. Російське ембарго серйозно підірвало здатність Європи повністю задіяти недавно створену транс-євразійську залізничну мережу, оскільки продукти, які виробники відправляли б сушею у Китай, переважно виявляються тими ж забороненими в Росії продуктами. Транскаспійський маршрут дозволяє обійти цю торгову блокаду, і коридор починає набирати темпи, оскільки Європа все більше прагне заповнювати новим вантажем контейнери на зворотному шляху з Китаю.

На тлі цього Міністр інфраструктури України Володимир Омелян зустрівся 18 квітня 2017 року в Міністерстві інфраструктури із представниками P&O Maritime FZE, дочірнього підприємства DP World, з приводу співпраці DP World з ДП "Морський торговельний порт "Южний".

Під час зустрічі Володимир Омелян наголосив, що залучення стратегічного інвестора такого, як DP World, – можливість для України стати частиною світової портової індустрії та отримати мільярдні інвестиції в морську галузь: "Безперечно, це шанс для України. І тут ми маємо продемонструвати єдину політичну волю і зробити все для того, щоб стратегічний інвестор зайшов в Україну. Ми маємо відійти від планування діяльності галузей на рік чи два. Для прогнозованого та успішного розвитку необхідно мислити стратегічно. І саме світовий інвестор, який працюватиме в Україні, може дати державі перспективу в морських вантажних перевезеннях, залучить вантаж до України, створить додану вартість державним підприємствам морської галузі".

На зустрічі було вирішено створити робочу групу за участю представників Міністерства інфраструктури, Адміністрації Морських Портів, ДП «МТП «Южний», Офісу із залученням та підтримки інвестицій при КМУ, офісу Національної інвестиційної ради при Президентові України та розробити дорожню карту щодо можливих шляхів інвестування в портову інфраструктуру України з чітким визначенням термінів та інструментарію.

Висновки з проведеного дослідження: Реанімація Великого шовкового шляху КНР у проект «Новий шовковий шлях» або «Один пояс – один шлях» на даний момент проходить успішно. Китай багато вкладає коштів, створює нові шляхи та долучає нових країн-учасниць. Україна також долучається до цього проекту та представляє свої варіанти пілотних ланцюгів поставок у вигляді контейнерних поїздів.

Але так і залишається без чіткої відповіді найважливіше запитання: а чи є за цими пілотними контейнерними поїздами, асоціаціями, робочими групами та інвестиційними проектами реальний транспортний маршрут? Чому через місяці після першого контейнерного потяга не вирушив другий, третій, четвертий? Яка ситуація з майбутнім цього проекту, чи є у нього перспективи? Що робити, щоб не залишитися обабіч цього проекту?

На нашу думку, по-перше, проект «Нового Шовкового шляху» є справді перспективним транспортним маршрутом, реалізація якого дасть змогу зробити Україну важливою транспортною ланкою на шляху з Європи до Середньої Азії і в Західний Китай. Це проект не тільки економічний, а й політичний.

По-друге, для того, щоб проект за участю України нарешті запрацював, потрібно визначитися з реальними проблемами, які існують на даному маршруті.

На маршруті Нового Шовкового шляху (далі НШШ), на нашу думку, логістику поки що ніхто не намагався прорахувати. Є кілька проблем, які, на думку автора, створюють загрозу реалізації цього маршруту.

Перша: мала пропускна спроможність на Каспії. Треба пам'ятати, що НШШ в розумінні Казахстану, Азербайджану і Грузії – це насамперед маршрут із транзитом до Європи через Туреччину. Там ідуть основні інвестиції й будують залізницю Баку-Тбілісі-Карс із заявленими очікуваннями вантажопотоків 10-12 млн тон. Маршрут через Україну – це відгалуження від основного, і якщо вантажопотік навіть незначно відхилиться від заявленого, Каспій, який уже зараз працює на межі можливостей, стане затором для всього НШШ. Така ситуація вже сталася восени-взимку, коли до обсягів перевезень через Каспій додалися обсяги українського експорту в країни Середньої Азії, який перестала пропускати Росія. Саме з цим пов'язані заклики Каспійського пароплавства орієнтувати вантажі на контейнери, щоб відправляти їх через Каспій не поромами, а фідерними суднами. Але наскільки така переорієнтація відповідає інтересам України? Контейнери між Європою і Китаєм на маршруті Нового Шовкового шляху швидше підуть через європейські порти Констанца або Бургас, а не через Чорноморськ або Одесу з подальшим транзитом територією України.

За нашим переконанням, в інтересах України домогтися від Азербайджану і Казахстану пріоритету в поромному перевезенні через Каспій вагонів із вантажами українського експорту і європейського транзиту, перевантажуючи в українські вагони на західних прикордонних переходах із Польщею, Словаччиною та Угорщиною. Тоді ми не залишимося за межами НШШ. На цьому необхідно зосередити політичні та економічні зусилля.

Друга проблема – активне створення на маршруті НШШ якогось уповноваженого монопольного експедитора у вигляді консорціуму представників кожної залізничної адміністрації. Перевізники в особі залізниць і судноплавних компаній, які керують поромами, узгоджують конкурентоспроможні наскрізні тарифи. Але до споживачів вони не доходять, тому що продажем кінцевого продукту (перевезення від дверей до дверей) займається уповноважений залізниць «Транскаспійський консорціум» із призначених експедиторів. У результаті, після накрутки, плати за користування вагонами і вартості послуг консорціуму, кінцева ціна зростає на 40-50%. А тим, хто не хоче користуватися послугами консорціуму, узгоджені пільгові наскрізні тарифи не надають, і вартість зростає в 2-3 рази.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. The economics and politics of China's New Silk Road. South China Morning Post. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scmp.com/comment/insight-opinion/article/1829384/economics-and-politics-chinas-new-silk-road>
2. China pushes for revival of Silk Road to boost trading links with neighbours. South China Morning Post. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scmp.com/news/china/article/1657213/road-chinas-past-future>
3. Новий Шовковий шлях: карта руху першого рейсу поїзда Україна-Китай. Міністерство інфраструктури України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mtu.gov.ua/news/25244.html>
4. Multiple Routes Between China And Europe Is Why The New Silk Road Is A Real Game Changer. Forbes. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.forbes.com/sites/wadeshepard/2017/04/17/multiple-routes-between-china-and-europe-is-why-the-new-silk-road-is-a-real-game-changer/#345336641feb>
5. DP World має зайти в порт "Южний" вже до кінця цього року. Міністерство інфраструктури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mtu.gov.ua/news/28600.html>

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ТА ЙОГО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECTS
OF SOCIAL INSURANCE AND ITS STATE REGULATION

Висвітлено наукові підходи щодо визначення сутності "соціального страхування" та соціального ризику, методологія державного регулювання соціального страхування. На основі аналізу розкрито таку соціально-економічну і правову категорію соціального страхування, як соціальний ризик та державне регулювання соціального страхування. Визначено мету державного регулювання у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування. Окреслено модель державного регулювання соціального страхування, що повністю відповідає ринковій економіці.

Ключові слова: соціальне страхування, соціальний ризик, державне регулювання, методи державного регулювання, методологія державного регулювання соціального страхування.

Освещены научные подходы к определению сущности «социального страхования» и социального риска, методология государственного регулирования социального страхования. На основе анализа раскрыта такую социально-экономическую и правовую категорию социального страхования, как риск и государственное регулирование

социального страхования. Определены цели государственного регулирования в сфере общеобязательного государственного социального страхования. Окреслено модель государственного регулирования социального страхования, полностью соответствует рыночной экономике.

Ключевые слова: социальное страхование, риск, государственное регулирование, методы государственного регулирования, методология государственного регулирования социального страхования.

The scientific approaches to the definition of the essence of "social insurance" and social risk, methodology of state regulation of social insurance are covered. On the basis of the analysis, the following socio-economic and legal category of social insurance, such as social risk and state regulation of social insurance, are disclosed. The purpose of state regulation in the field of compulsory state social insurance is determined. The model of state regulation of social insurance that fully corresponds to the market economy is outlined.

Key words: social insurance, social risk, state regulation, methods of state regulation, methodology of state regulation of social insurance.

УДК 338

Братюк В.П.

к.е.н., доцент кафедри фінансів
Мукачівський державний університет
Панющик І.І.
магістр
Мукачівський державний університет

Постановка проблеми. У сучасних умовах функціонування України, багатоукладної її економіки є потреба в докорінних, глибоких реформах не тільки в економіці нашої країни, а й у галузі соціальної сфери, соціальної політики відповідно до нових принципів формування соціально орієнтованої ринкової економіки з врахуванням вимог правового поля нашої країни.

У ринковій економіці розвинених країн світу держава зобов'язана захищати права громадян від негативних соціальних наслідків ринкової економіки, від соціальних ризиків, пов'язаних з втратою роботи, доходу та працездатності. Рівень соціального захисту громадян є індикатором економічного розвитку країни загалом. Сучасна ринкова економіка створює адекватну систему соціального захисту населення, найважливішою ланкою якої є соціальне страхування, соціальний захист.

Саме тому теоретичні та прикладні питання соціального страхування стають вкрай актуальними. За роки змін у ринковій економіці інтерес науковців до цієї багатогранної і складної про-

блеми значно зріс та активізувався. Існує необхідність створення ефективного механізму управління соціальними процесами в країні, зокрема, шляхом побудови сучасної системи соціального страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця проблема багато років активно досліджується вітчизняними вченими. Цікавими є роботи Гнибіденка І.Ф. щодо впливу світової фінансової кризи на соціальну сферу України; Терещенка Г.М., Мусатової Т.А. щодо проблем розвитку недержавного пенсійного страхування в Україні; Нікіфорова П.О., Вольської А.О. щодо боротьби з безробіттям; Базилевич В.Д., Приймак В.І., Карчевської О.І. про сучасне страхування та його роль у соціальному захисті; Лісового А.В., Поснової Т.В. про бюджетне забезпечення соціальної функції держави та інші.

При цьому загальноновизнаючою є недосконалість діючої в Україні системи соціального страхування та необхідність її подальшого реформування.

Формулювання цілей статті. Ціль нашого дослідження полягає у проведенні аналізу сутності понять "соціальне страхування", "соціальні

ризиків”, визначенні ефективності системи соціального страхування та методології державного регулювання соціального страхування. Визначення мети державного регулювання у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування. Окреслення моделі державного регулювання соціального страхування, що повністю відповідає ринковій економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Соціальне страхування є складовим елементом соціальної сфери суспільства. Соціальна сфера є специфічною галуззю людської діяльності (сукупністю відповідних її видів, функцій та організаційних форм), предметом якої є громадяни країни з їх потребами. Соціальна сфера, крім соціального страхування, охоплює також охорону здоров'я, освіту, науку, культуру, мистецтво, ЗМІ, спорт та туризм, побутове обслуговування, торгівлю та громадське харчування, житлово-комунальне господарство, пасажирський транспорт, забезпечення безпеки і суспільного порядку (заходи оборонного та правоохоронного характеру).

Предмет соціального страхування включає комплекс трудових і соціальних відносин щодо соціального захисту працюючих громадян та членів їх родин у випадку настання для них чисельних соціальних ризиків втрати працездатності чи місця роботи. Соціальне страхування розробляє категорії (понятійний апарат) і принципи побудови своїх економічних, соціальних та правових механізмів.

До завдань наукової дисципліни “соціальне страхування” входить:

- отримання об'єктивних знань щодо засобів, якості та рівня соціального захисту працюючих громадян та членів їх родин;

- формування ціннісних орієнтирів у сфері організації солідарної взаємодопомоги людей праці, тобто знань про механізми соціальної взаємної підтримки в складних життєвих обставинах [1].

Відомий вітчизняний фахівець у сфері соціального страхування початку ХХ ст. М. Вігдорчик визначає соціальне страхування, як особливу форму організованої взаємодопомоги, за якої ризик відомого нещастя враховується заздалегідь, а пов'язані з цим ризиком матеріальні збитки розподіляються між усіма учасниками установи [2].

Соціальне страхування можна собі уявити, як соціальну систему, що ставить за мету створення загальнонаціональної організації взаємодопомоги обов'язкового характеру, яка зможе діяти з найвищою ефективністю лише в тому випадку, якщо вона буде всеосяжною як з точки зору охоплення нею населення, так і з точки зору покриття ризиків.

Соціальне страхування як соціальна система ставить за мету визначення і створення загальнонаціональних пріоритетів і механізмів реалізації законодавчо закріплених соціальних, правових і економічних прав та свобод, соціальних гарантій гро-

мадян, і формування органів управління всіх рівнів, інститутів, а також соціальних служб, що забезпечують певний рівень соціального захисту населення від дестабілізуючих чинників (інфляція, безробіття, падіння виробництва тощо), досягнення соціально припустимого рівня життя населення [3, с. 122].

У ст. 46 Конституції України визначено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними [4].

Сутність будь-якого виду страхування полягає в зменшенні і компенсації ризику матеріальних збитків завдяки розподілу його негативних наслідків у часі та між можливо найбільшою кількістю суб'єктів (юридичних і фізичних осіб), які підтверджені визначеним видам ризику.

Незабезпеченість внаслідок хвороби, інвалідності, безробіття, коли найнята особа не може брати участь у виробничому процесі й в результаті чого залишається без заробітку, стає для окремої особи випадковим явищем, для ринкової економіки в цілому – постійним та масовим.

Дану форму матеріальної незабезпеченості найнятих працівників професор Л. Забелін на початку ХХ ст. визначав, як “соціальну”, розуміючи під нею масовий характер, а наслідки, які її викликають, об'єднав у загальне поняття “соціального ризику”. У подальшому поняття “соціальний ризик” стало вживатися як вітчизняними вченими, так і фахівцями МОП [1].

Таким чином, види, суб'єктний склад і коло суспільних відносин, подібних між собою з причин виникнення матеріальної незабезпеченості осіб найманої праці і самозайнятого населення поєднує така універсальна соціально-економічна і правова категорія, як “соціальний ризик”.

За визначенням МОП, соціальний ризик є втрата доходу і необхідність при цьому матеріальної підтримки громадян на рівні мінімальних потреб незалежно від їх індивідуальних можливостей [5]. Приблизно так розуміють сутність соціального ризику в правовому полі України, який визначається як обставини, що викликають зміну матеріального становища громадян. З огляду на адекватність актуарних розрахунків ринковій ситуації, ця дефініція потребує уточнення, насамперед, з погляду розширеного трактування процесу відшкодування матеріальних витрат [6].

Для розкриття економічного і соціального змісту соціального ризику важливо пам'ятати, що ситуація страхового випадку постає через втрати заробітку (доходу) у разі захворювання, нещасного випадку, настанні старості тощо, а також за необхідності нести додаткові витрати, пов'язані з тривалістю лікування та оплатою соціальних послуг. Тобто категорія соціального ризику має дві складові: втрати трудового доходу, грошові втрати, пов'язані із забезпеченням життєвих потреб, поки не подолано наслідки настання страхової події. Отже, обидві складові страхового ризику формують грошові (матеріальні) ресурси для їх цільового використання [6].

На наш погляд, соціальний ризик можна вимірювати, використовуючи такі показники: частоту настання ризикової ситуації; рівень соціальних гарантій при настанні ризикової ситуації; обсяг матеріальних витрат щодо компенсації збитків, а також їхню частку стосовно величини заробітної плати всіх застрахованих; середню тривалість ризикової ситуації – період між її настанням і переходом до нормальних умов життєдіяльності.

Посилаючись на дану методологію, показники ризику групують за двома видами: соціальні – збиток здоров'ю, втрата працездатності (тимчасова і/або постійна), смертність, чисельність утриманців загиблих тощо; економічні – витрати на компенсацію втрати доходу у зв'язку з втратою працездатності і додаткові витрати на лікування, реабілітацію.

Соціальний ризик – це ймовірність настання матеріальної незабезпеченості в результаті втрати заробітку або трудового доходу з об'єктивних, соціально-значущих причин, а також необхідність додаткових витрат на лікування і соціальні послуги. Так М. Вігдорчик виділяв два критерії для відмежування його від інших ризиків. Перший критерій – об'єктивний, тобто такий ризик завжди пов'язаний з утратою заробітку або іншого трудового доходу; другий – суб'єктивний – поширюється не на все населення, а лише на ті його категорії, для яких цей заробіток або трудовий дохід є основним джерелом засобів до існування [7, с. 14 – 16]. Деяко ширше розумів соціальний ризик З. Тетенборн, який включав до його змісту поряд з ризиком втрати заробітної плати та інших доходів (головний ризик) і випадки так званого матеріального обтяження, наприклад народження дитини, необхідність догляду за нею тощо.

У сучасній літературі під соціальним ризиком розуміється "імовірність погіршення матеріального становища в результаті втрати заробітку або трудового доходу з об'єктивних соціально значущих причин, а також у зв'язку з додатковими витратами з утримання дітей та інших членів сім'ї, що потребують допомоги, із задоволення потреб у медичних і соціальних послугах" [8, с. 6-7]. Отже, соціальний ризик розглядається ним, як юридич-

ний факт, настання якого тягне виникнення правовідносин із соціального забезпечення. Подібної думки дотримується і Н. Болотіна [9, с. 39].

Очевидно, що соціальні ризики мають специфіку залежно від форми соціального забезпечення. У цьому плані варто погодитися із С. Синчуком, який запропонував залежно від організаційно-правової форми соціального забезпечення виділяти страхові ризики, тобто ті, які забезпечуються в рамках системи соціального (державного і недержавного) страхування, і нестрахові, які забезпечуються за програмою державної соціальної підтримки [10, с. 56].

Об'єктом страхового захисту різних видів соціального страхування є ризик втрати заробітної плати (доходів) у працездатного населення і ризик нести додаткові витрати, пов'язані з лікуванням. Незабезпеченість внаслідок хвороби, інвалідності, безробіття, в силу яких працівник не у змозі брати участь у виробничому процесі й у такий спосіб позбавляється заробітної плати, становить для окремого індивіда явище випадкове, а загалом для економіки явище постійне і масове, яке веде до надмірного соціального навантаження для держави.

Оскільки соціальні ризики мають об'єктивний характер, механізм захисту від них повинен бути надійним, тобто страхування повинно бути обов'язковим (за законом) для охоплення всіх працюючих, а тягар фінансового навантаження повинні солідарно нести основні соціальні суб'єкти – роботодавці і працівники.

Такий підхід відповідає природі соціальної політики при суспільному устрої з розвиненою ринковою економікою, яка формується на таких принципах: самовідповідальність людей найманої праці, їхніх роботодавців, інших категорій працюючого населення за фінансове забезпечення прийнятного рівня соціального захисту; солідарна підтримка працюючим населенням і роботодавцями найменш захищених працівників та їхніх родин (здоровий платить за хворого, працівники з більш високими доходами надають солідарну допомогу працівникам з низькими доходами); оптимальна підтримка (принцип субсидіарності), що визначає міру (рамки) солідарної підтримки і фіксує її розмір.

Світовий (більш, ніж столітній) досвід свідчить, що захист від конкретних видів соціального ризику найбільше ефективно може бути організований у рамках окремих напрямів (секторів) соціального страхування: пенсійного страхування (із старості, інвалідності, втрати годувальника); медичного страхування (оплата медичної допомоги), включаючи оплату тимчасової непрацездатності; страхування від нещасних випадків на виробництві (виробничий травматизм, професійні захворювання, пенсії утриманцям загиблих на виробництві); страхування у зв'язку з безробіттям (допомоги з безробіття, підготовки і працевлаштування).

Визначення змісту (природи) ризику і ступеня його ймовірності дозволяють розробити систему попереджувальних профілактичних заходів із зниження (мінімізації) ризику, а також оцінити необхідні види і масштаби компенсаційних заходів (обсяги медичних послуг, компенсаційних виплат, що заміщають собою втрачену заробітну плату).

Державне регулювання – це важливий елемент управління соціальним страхуванням, формуванням та використанням коштів державних соціальних фондів.

Мета державного регулювання у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування відображена на рис. 1.

Державне регулювання соціального страхування полягає у:

- розробці та прийнятті системи законодавчих, нормативно-правових актів, що регламентують відносини в цій сфері;
- щорічному перегляді та затвердженні розмірів страхових внесків, норм, нормативів з урахуванням поточної економічної та соціальної ситуації;
- перегляді видів та розмірів соціальних виплат з метою покращення матеріального забезпечення громадян;
- встановленні обов'язкової вимоги щодо створення страхових резервів з метою забезпечення своєчасності та повноти соціальних виплат;
- державному фінансовому контролю за дотриманням законодавства щодо формування доходів соціальних страхових фондів та цільового використання їх коштів;
- контролі та нагляді за діяльністю центральних і територіальних органів державних фондів, їх взаємодією з іншими суб'єктами.

Державне регулювання передбачає створення та функціонування відповідного фінансового механізму, який повинен бути спрямований на раціональне управління рухом фінансових ресурсів та формування фінансових відносин, що виникають у процесі утворення та використання страхових фондів (рис. 2).

Методи прямого впливу безпосередньо діють на функціонування суб'єктів соціального страхування. Такий безпосередній вплив здійснюється за допомогою інструментів адміністративно-правового характеру, що регламентують діяльність суб'єктів соціального страхування та економічних інструментів прямого впливу. Основними інструментами прямого державного регулювання

соціального страхування є нормативно-правові акти, директивні заходи макроекономічних планів і цільових комплексних програм.

Методи непрямого державного регулювання соціального страхування – це методи, що регламентують поведінку суб'єктів соціального страхування не прямо, а опосередковано, через створення певного економічного середовища, яке змушує їх діяти у потрібному державі напрямі. До методів непрямого регулювання належать інструменти фіскального, бюджетного, грошово-кредитного та інших напрямів економічної політики, а також методи морального переконання.

Предметом правового регулювання соціального страхування є:

- 1) відносини між державою (державними органами) і суб'єктами соціального страхування;
- 2) відносини між державними органами з приводу розподілу повноважень, визначення їх правового статусу у сфері соціального страхування;
- 3) відносини між суб'єктами соціального страхування.

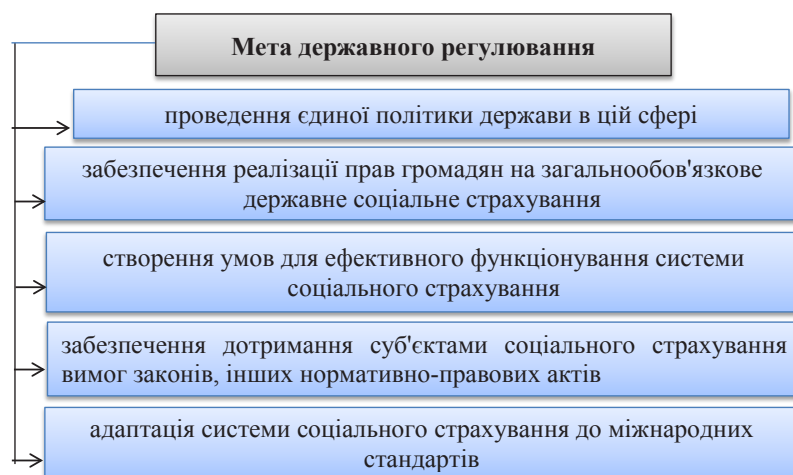

Рис. 1. Мета державного регулювання у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування

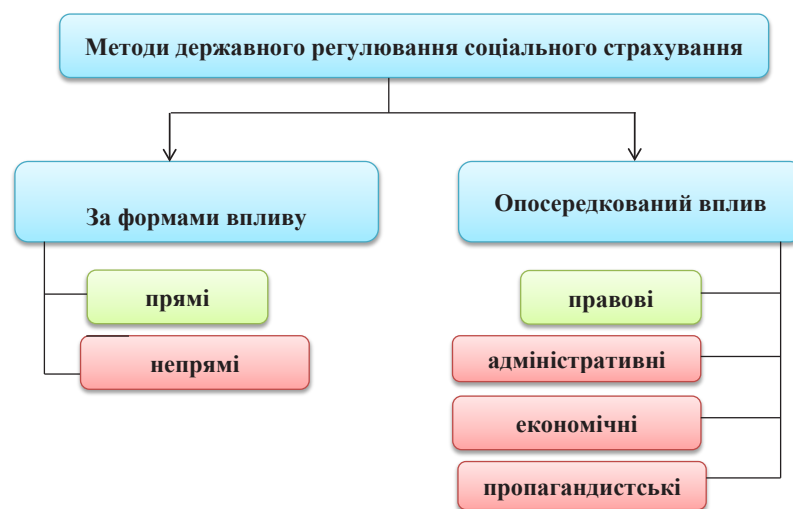

Рис. 2. Методи державного регулювання соціального страхування

Основними формами правового регулювання соціального страхування в Україні є:

- 1) Конституція та закони України;
- 2) укази та розпорядження Президента України;
- 3) постанови та інші акти Верховної Ради України;
- 4) постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти центральних органів (міністерств, відомств);
- 5) нормативні акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Адміністративні методи державного регулювання соціального страхування – це інструменти прямого впливу держави на діяльність суб'єктів соціального страхування. Ознаки зазначених методів:

- 1) прямиий вплив державного органу або посадових осіб на дії виконавців через установаження їх обов'язків, норм поведінки та віддавання команд (наказів, розпоряджень);

- 2) безальтернативний вибір способів розв'язування завдань, варіанту поведінки;

- 3) обов'язковість виконання наказів, розпоряджень; відповідальність суб'єктів соціального страхування за ухилення від виконання наказів.

В економічно розвинених країнах за нормальних умов адміністративні методи відіграють другорядну роль. Використання їх стає доцільним тоді, коли економічні засоби державного регулювання соціального страхування виявляються недостатніми або діють надто повільно. Основними інструментами адміністративного регулювання є ліцензії, санкції, норми, стандарти.

Застосування економічних методів державного регулювання соціального страхування дає змогу створювати економічні умови, що спонукають суб'єктів соціального страхування діяти у необхідному для суспільства напрямку, вирішувати ті чи інші завдання згідно із загальнодержавними та приватними інтересами. Регулювання за допомогою економічних методів дає змогу суб'єктам соціального страхування зберегти право на вільний вибір своєї поведінки.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, з вищезазначеного дійдемо висновку: предметом соціального страхування є економічні і правові відносини суб'єктів із формування і витраті фінансових засобів, призначених для захисту працюючого населення від соціальних ризиків, а також з організації медичної і реабілітаційної допомоги. Будучи соціальним інститутом з чітко зафіксованою метою, функціями і місцем у суспільній структурі, соціальне страхування діє в інтересах членів суспільства та дозволяє у випадку настання соціального ризику зберегти необхідні стандарти рівня та якості життя, тобто соціальний статус родин працюючих.

Аналіз практики і тенденцій розвитку систем соціального страхування в розвинутих країнах, а також принципів положень, закладених у конвенціях і рекомендаціях МОП, свідчить про те, що

найважливішими методологічними підходами, на базі яких доцільно здійснювати державне регулювання у сфері соціального страхування, можуть бути такі принципові положення:

- 1) підвищення рівня соціального захисту працюючих можливе при узгоджених діях урядових, підприємницьких і профспілкових структур, усіх членів суспільства;

- 2) вдосконалення таких механізмів соціального захисту, якими є системи соціального страхування і соціальної допомоги, можливе за умов гармонізації відносин основних суб'єктів: трудящих (їх родин), роботодавців і держави;

- 3) вдосконалення механізмів соціального захисту можливо за органічного поєднання систем соціального страхування та соціальної допомоги.

Основа такої моделі державного регулювання соціального страхування, що повністю відповідає ринковій економіці, складають такі напрями діяльності держави:

- 1) визначення ролі, прав і обов'язків основних суб'єктів страхування – працівників, роботодавців, страхових організацій і держави;

- 2) обґрунтування основних видів соціального страхування як самостійних автономних систем соціального захисту;

- 3) науково обґрунтоване визначення мінімальних норм соціального захисту у випадку втрати працездатності осіб, що підлягають обов'язковому страхуванню, порядку призначення допомоги, надання всіх видів соціальних послуг;

- 4) визначення основних джерел фінансових надходжень у фонди страхування, обґрунтування соціально справедливої моделі розподілу фінансового «тягаря» між роботодавцями, застрахованими і державою, досягнення на цій основі соціального консенсусу щодо внесків усіх зацікавлених сторін;

- 5) визначення складу і структури органів страхування, їх функцій, прав і повноважень, відповідальності, умов і суб'єктів правонаступництва, гарантів фінансово-правової стабільності та надійності соціального захисту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Синчук С. Теорія соціального ризику за правом соціального забезпечення // Право України. – 2003. – № 3. – С. 55–59.
2. Вигдорчик Н.А. Социальное страхование в общедоступном изложении. – М.: Вопросы труда, 1927. – 191 с.
3. Короткий соціально-психологічний словник (для працівників служби зайнятості) / Укл. В.В. Синявський. – К., 1999. – 144 с.
4. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 – К.: Агентство «Книга Пам'яті України», 1996. – 79 с.
5. Введение в социальное обеспечение. – Женева: Междунар. бюро труда, 1989. – С. 3.

6. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку / За ред. Е.М. Лібанової; Ін-т демографії та соціологічних досліджень, 2006. – 178 с.

7. Вигдорчик Н.А. Теория и практика социального страхования. Теоретические основы социального страхования. – М.: Вопросы труда, 1919. – Вып. 1. – С. 12.

8. Мачульская Е.Е., Горбачева Ж.А. Право социального обеспечения. – М.: Книжный мир, 2001. – 278 с.

9. Болотіна Н. Б. Міжнародне соціальне право – право соціального захисту людини // Актуальні проблеми формування правової держави в Україні: До 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини та основних свобод; Матеріали міжнар. наук.-практ. конф.: У 2 ч. / За ред. М.І.Панова.–Х.:Нац. юрид. акад. України, 2000.–Ч.1.– С. 91–93.

10. Синчук С. Теорія соціального ризику за правом соціального забезпечення // Право України. – 2003. – № 3. – С. 55–59.

МАКРОЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

MACROECONOMIC ESTIMATION OF INTELLECTUAL CAPITALIZATION OF ECONOMY OF UKRAINE

У статті проведено оцінку макроекономічних показників інтелектуальної капіталізації економіки. Аналіз свідчить про інфляційні процеси в країні, які виникли у зв'язку з ростом цін на товари та послуги. Доведено, що регулювання розвитку інтелектуального капіталу позитивно впливає на результативність праці, рівень ВВП держави, її економічний розвиток. Обґрунтовано необхідність проведення змін, які визначені в угоді про асоціацію з ЄС і можуть покращити рівень економіки України.

Ключові слова: валовий внутрішній продукт, валова додана вартість, кінцеві споживчі витрати домашніх господарств за цілями, кінцеві споживчі витрати сектору загального державного управління за функціями.

В статье проведена оценка макроэкономических показателей интеллектуальной капитализации экономики. Анализ свидетельствует об инфляционных процессах в стране, которые возникли в связи с ростом цен на товары и услуги. Доказано, что регулирование развития интеллектуального капитала положительно влияет на результативность труда, уровень ВВП государства, ее экономическое развитие. Доказана

необходимость проведения изменений, которые определены в соглашении об ассоциации из ЕС и могут улучшить уровень экономики Украины.

Ключевые слова: валовой внутренний продукт, валовая добавленная стоимость, конечные потребительские расходы домашних хозяйств за целями, конечные потребительские расходы сектору общего государственного управления за функциями.

The estimation of macroeconomic indexes of intellectual capitalization of economy is conducted in the article. An analysis testifies to the inflationary processes in a country, that arose up in connection with a price advance on goods and services. It is well-proven that adjusting of development of intellectual capital positively influences on effectiveness of labour, level of GDP of the state, her economic development. A necessity is well-proven realizations of changes, that is certain in an agreement about an association from EU and can improve the level of economy of Ukraine..

Key words: gross domestic product, gross valueadded, eventual consumer charges of housekeeping after aims, eventual consumer charges to the sector of general state administration after functions.

УДК 330.341.1(477):005.336.4:
[330.101.541.021]:005.585

Гинда С.М.

аспірант кафедри інформаційних систем у менеджменті
Львівський національний університет імені Івана Франка

Постановка проблеми. Сьогодні у світовій економіці ми спостерігаємо інтеграційні, глобалізаційні процеси та кризові явища, які зумовили значні зміни у розвитку світового господарства та в економічному устрої багатьох країн. Розвиток нової господарської парадигми світу помічаємо і в економіці України.

Політичні зміни, військові дії на Сході України стримують розвиток соціально-економічної системи, інтелектуальної капіталізації економіки країни, що спричинило скорочення обсягів виробництва, призупинення реалізації інвестиційних проектів, наростання кризових явищ у соціальній

сфері. Саме тому регулювання розвитку інтелектуального капіталу позитивно впливає на результативність праці, рівень ВВП держави, її економічний розвиток та потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням розглянутих проблем глибоко займалися вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: Бауліна Т. В., Груба Г. І., Уляницький З. В., Шедяков В. Є., В.І.Приймак та ін.

Загалом, оцінкою інтелектуального капіталу різних країн займаються міжнародні організації такі, як: Світовий Банк, Світовий Економічний Форум, причому оцінка здійснюється регулярно (щороку, почи-

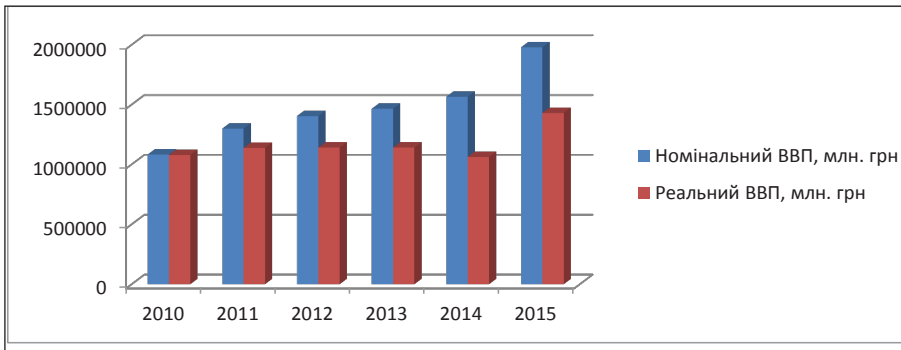

Рис. 1. Динаміка реального та номінального ВВП України за 2010-2015 рр [6]

наючи з 2004 р.) [1]. У 2015 році Україна за індексом людського розвитку посіла 81 місце із 188 країн (2014-го – 83, 2010-го – 69). За критеріями досліджуваного індексу, найкраща ситуація в нашій країні з освітою та грамотністю, значно гірші зі станом здоров'я та тривалістю життя, а найгірші – із рівнем життя. За оцінками Світового Банку сьогодні в економіці 64% від загального обсягу багатства країни, решту 16% – фізичний капітал та 20% природний [2]. Людський капітал у Японії та Німеччині становить – 80% національного багатства [3] в Україні – менше 10% [4]. Однак, для покращення якості досліджень потрібна більша кількість наукових праць, які висвітлювали б науковообґрунтовані методи оцінювання інтелектуального капіталу. У науковій літературі розглядається та використовується на практиці метод його оцінки на базі аналізування основних макроекономічних показників країни, який є найбільш прийнятним та досконалим.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення на основі оцінки макроекономічних показників результативності праці, ВВП держави, які спроможні стимулювати відновлення економічного зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми пропонуємо оцінити, інтелектуальний капітал на основі найважливіших макроекономічних показників таких, як валовий внутрішній продукт, валова додана вартість, кінцеві споживчі витрати домашніх господарств за цілями, кінцеві споживчі витрати сектору загального державного управління за функціями. Дані для розрахунків отримуємо з офіційних джерел Державної служби статистики України за період 2012–2015рр., а саме: статистичних збірників «Національні рахунки України» та статистичних бюлетенів «Національні рахунки України», у яких відображається розвиток економіки на різних стадіях процесу відтворення, показується рух товарів і послуг, а також стан виробництва та використання валового внутрішнього продукту (валової доданої вартості).

У 1993 р. Статистична комісія ООН переходить до системи національних рахунків (СНР). З розвитком ринкової економіки перед Державним комі-

тетом статистики України виникла потреба використання вітчизняною статистикою моделі, рекомендованої ООН і прийнятої в міжнародній практиці Системи національних рахунків. В основі її є упорядкування інформації про різнобічні аспекти економічного процесу так, щоб забезпечити систему результатів цього процесу та структури економіки в країні.

У 1995 р. Україна перейшла до прийнятої в усьому світі Системи національних рахунків (СНР), яка відображає статистичну модель ринкової економіки, дає можливість оцінити її ефективність. Національні рахунки розробляються Державним комітетом статистики згідно із Системою національних рахунків ООН 1993 р. Україна не має значного досвіду застосування Системи національних рахунків, і це потребує глибинної теоретичної та практичної розробки її аспектів [5.]

Одним із найважливіших макроекономічних показників, який ми використовуємо для аналізу інтелектуального капіталу є валовий внутрішній продукт, який характеризує сукупну ринкову вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених підприємствами, організаціями та установами у поточному періоді на економічній території країни.

В умовах поглиблення макроекономічної кризи підсилюються її негативні наслідки, про це свідчать конкретні статистичні дані про обсяги ВВП як основного узагальнюючого показника, що характеризує рівень розвитку національної економіки. Дослідження ВВП розпочнемо з аналізу номінального та реального ВВП за даними Державного комітету статистики України. Динаміка номінального та реального валового внутрішнього продукту України за 2010–2015 рр. подана на рис. 1.

Аналіз рис. 1 свідчить, що з 2010 до 2015 років обсяг номінального ВВП щорічно зростає, а обсяг реального валового внутрішнього продукту кожного наступного року менший обсягу номінального ВВП попереднього року, що є негативною динамікою і свідчить про незначний спад економіки країни. Відхилення між показниками номінального і реального ВВП свідчить про інфляційні процеси в країні у зв'язку з ростом цін на товари та послуги, а також про скорочення обсягів виробництва, споживання цих товарів та надання послуг, що відповідно позначилося на зниженні купівельної спроможності населення та його рівні життя.

З аналізу ВВП можна зробити висновок, що країна повернулася до показників трирічної давнини і перспектив на покращення економічної ситуації не спостерігається. Інфляційні процеси

продовжують зростати через девальвацію гривні, гіперзростання тарифів на комунальні послуги, яке триватиме і в наступному 2016 році.

Отримати повне уявлення про інфляційні процеси в Україні можна на підставі аналізу індекс-дефлятора ВВП, який відображає, ріст цін в економіці. Згідно даних Державної служби статистики України індекс-дефлятор ВВП України помірно зростає: так у 2011 р. він становить 114,2% у 2015 р. – 138,4%. Дана оцінка відображає реальну цінову політику, з якою зіткнулося населення країни. Ціни виросли в два і більше рази на товари широкого вжитку, особливо на імпортні [7], що було спричинено впливом зовнішніх та внутрішніх дисбалансів, несприятливою ціною політикою на зовнішніх ринках, військовим конфліктом на Сході України, анексією АР Крим і м. Севастополя.

На рисунку 2 наведено динаміку індексів фізичного обсягу валового внутрішнього продукту у цінах 2010 р., протягом 2011–2015 рр. Протягом 2011 р. в Україні спостерігалася тенденція помірного зменшення індексу фізичного обсягу ВВП, а у 2012–2013 рр. вона змінилася тенденцією стабілізації. Проте, у 2014 р. темпи скорочення склали 6,8%, а вже у 2015 р. спостерігаємо різке зростання індексу фізичного обсягу на 41,4%.

Отже, 2010-2015 рр. це період поступового виходу з економічної кризи та поживлення динаміки індексу фізичного обсягу ВВП в Україні.

Аналізуючи економічну ситуацію в Україні та економічно-розвинених країнах можна визначити недоліки державного управління економічним сектором в державі, про що свідчить такий показник, як ВВП на душу населення (рис. 3)

Динаміка ВВП на душу населення за 2010-2015 рр. подана на рис. 3.

Аналізуючи динаміку ВВП на душу населення можна сказати, що відбуваються значні його коливання, проте, спостерігаються позитивні зміни у порівнянні з 2010 р., у 2015 р. ВВП на душу населення зріс на 10%. Збільшення результатів даного показника в динаміці з одного боку – це позитивна тенденція до збільшення в економічному розумінні, а з другого – негативний соціально-економічний аспект, який відображає скорочення числа населення країни.

На нашу думку, для підвищення ефективності державного управління в нашій країні у першу чергу необхідно

залучати інвестиції в економіку країни, підвищувати якість та прозорість урядування, зміцнювати гривню, знижувати податковий та регулятивний тиск на підприємницьку діяльність, захищати права власності та трудових відносин та провести детінізацію економіки, оскільки сьогодні у тіні перебуває до 50% економіки України. Наша країна володіє значним людським та природним потенціалом, проте, кошти з державного бюджету, який наповнюється з податків та міжнародних кредитів, не були використані для модернізації виробництва, саме тому продукція втратила конкурентоспроможність на міжнародному ринку товарів, а широкий внутрішній попит значною мірою забезпечують імпортні товари [9]. Динаміку співвідношення експорту та імпорту України за досліджуваній період можна спостерігати на рис. 4.

З рисунка можна зробити висновок, що імпортні операції значно перевищують експортні і їх різниця у 2010 р. становить -31579 грн, а у 2015 спостерігаємо зростання (-39475). Що підтверджує економічну кризу в Україні, ми стверджуємо, що економіка процвітає в країні, де експортні операції перевищують імпортні, оскільки в цьому випадку відбувається збільшення валютного капіталу у країні.

На думку аналітиків Всесвітнього банку, виробнича складова ВВП розвинених країн складає 18–20%, решта 80% безпосередньо залежить від якості робочої сили. На думку американських підприємців інтелектуальний капітал підприємства, країни чи її регіону повинен складати не менше 40% у загальній структурі капіталу [10]. Р.Слоу та П. Ромер уважають, що 50% приросту ВВП відбу-

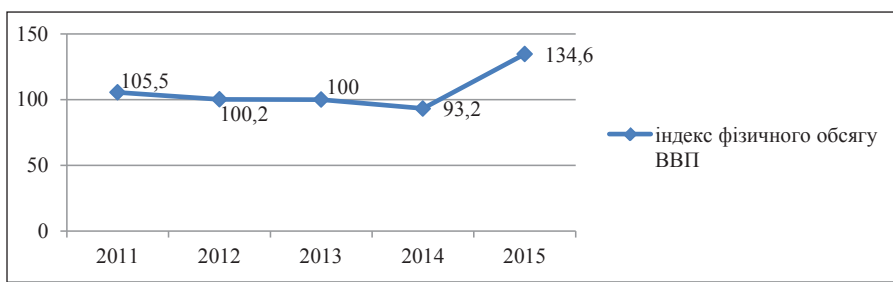

Рис. 2. Індекси фізичного обсягу валового внутрішнього продукту у цінах 2010 р., відсотків за 2011-2015 рр. [8]

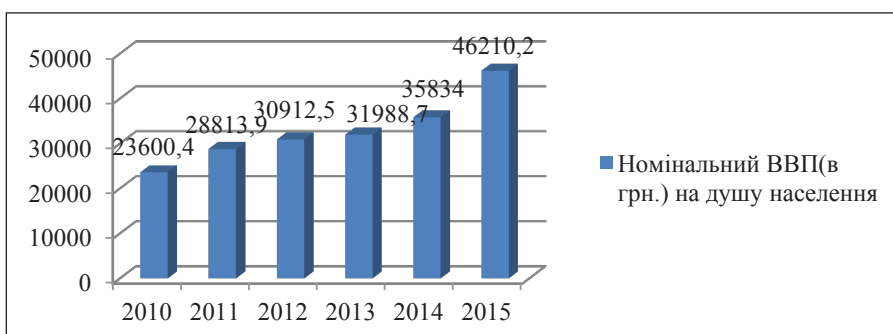

Рис. 3. Динаміка ВВП на душу населення за 2010-2015 рр. [8]

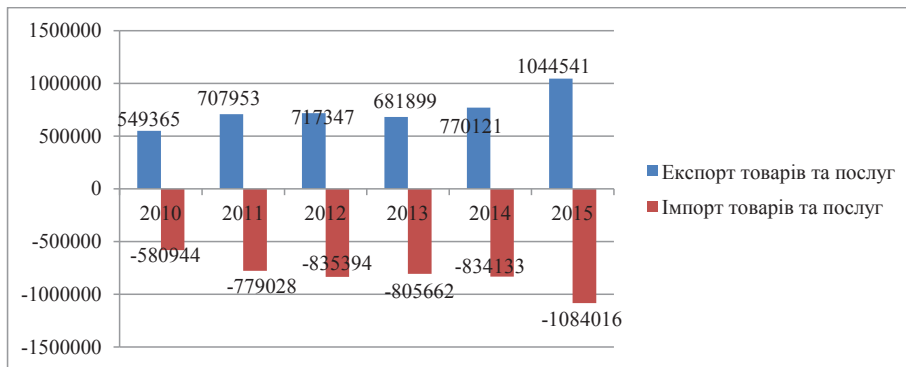

Рис. 4. Динаміка експорту та імпорту України за 2010 по 2015 рр. [6]

вається за рахунок зростання трудових ресурсів та фізичного капіталу, а 50 % на інтелектуальний капітал [11].

На думку Л.Яковенко, «нині домінуючу роль у створенні доданої вартості відіграють високотехнологічні, наукомісткі виробництва; все більшу частку ВВП забезпечують різні види послуг (у першу чергу наукомісткі). Знання та інвестиції в них безпосередньо впливають на економічне зростання і розвиток економіки. Сформована пропорція цін на сировину, продукцію, що отримується в результаті її обробки, і на «ноу-хау» складає близько 1:10:100» [12].

Наступним важливим макроекономічним показником для дослідження інтелектуального капіталу, на нашу думку, є показник який характеризує кінцеві споживчі витрати домашніх господарств. Він показує їх витрати на придбання споживчих товарів і послуг за ринковими цінами, виключаючи доходи від продажу товарів, які були у споживанні. Аналіз поведінки домогосподарств характеризується властивістю їх виступати головним споживачем створеного суспільного продукту.

Загальний обсяг кінцевих споживчих витрат домашніх господарств коригується на суму витрат, пов'язаних з купівлею товарів та оплатою послуг домашніми господарствами-резидентами за кордоном і нерезидентами у нас. Кінцеві споживчі

витрати домашніх господарств розраховуються згідно з міжнародною класифікацією індивідуального споживання за цілями (КІСЦ). Рівень споживання продуктів харчування, забезпеченість домашніх господарств товарами тривалого користування, витрат на послуг на охорону здоров'я, освіту, відпочинок і культуру вважаються важливою ознакою зростання добробуту.

Незважаючи на високі реальні темпи зростання номінальної заробітної плати (114,8% у 2012 р. і 120,5% у 2015 р. порівняно з попереднім роком) Держстат України, як основного джерела доходу, реалізований попит домашніх господарств за структурою кінцевих споживчих витрат не задовольняє потреб населення. Споживчий ринок в Україні заповнений імпортними товарами, вітчизняний розвивається дуже повільними темпами, що призводить до помірному споживанню товарів і послуг малозабезпеченого населення та надмірне споживання заможного.

Аналіз кінцевих споживчих витрат домашніх господарств подано на рис. 5.

Протягом періоду, що розглядається, найбільш мобільними статтями споживчих витрат в Україні є витрати на продукти харчування та безалкогольні напої, так згідно з динамікою протягом 2012-2015 рр. спостерігалось зростання структури споживання українських домогосподарств 950212 млн грн у 2012 р. до 1317110 у 2015 р., тобто на 3660898 млн грн більше. Слід зазначити, що для України характерна деформована структура споживчого попиту, тому що зростає залежність у забезпеченні споживчого попиту від імпорту. У структурі кінцевих споживчих витрат домашніх господарств найбільшу їх кількість становлять витрати на харчування, а

Рис. 5. Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств за 2012-2015 рр. [6]

Рис. 6. Валове нагромадження основного капіталу в розрізі видів нефінансових активів

частка послуг у споживчих витратах населення поступово зростає у зв'язку зі збільшенням цін на товари щоденного вжитку.

В Україні також різко зросли витрати на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива з 2012 р. по 2015 р. на 47 021 млн грн, що призвело до зростання цін на всі споживчі товари та послуги. Відповідно зі споживчого кошика витісняються витрати, пов'язані із задоволенням потреб населення в одязі та взутті, транспорті та зв'язку, відпочинку, культурі та освіті. Так витрати на охорону здоров'я за досліджуваний період зросли на 30738 млн грн, витрати на освіту 4691 млн грн, культуру на 12186 млн грн, таке збільшення відбулося завдяки росту тарифів на платні послуги населенню, а також переведення безкоштовних послуг у платні.

Ми стверджуємо, що причина невисокої пропозиції споживчих товарів в Україні полягає у недостатній кількості інвестицій у розвиток новітніх технологій. Так у 2012 році основними видами вкладення інвестицій стали сировинні та інфраструктурні сектори економіки: сільське господарство, промисловість, транспорт і зв'язок.

Аналіз валового нагромадження основного капіталу в розрізі видів нефінансових активів подано на рис.6.

Характерною ознакою відтворювального процесу у 2012-2015 роках залишається дуже низький рівень валового нагромадження основного капіталу, що відповідає стану початку періоду економічного зростання (у 2012 році – 266795 млн грн, а у 2015 на 2627 млн грн менше) й не відповідає потребам забезпечення розширеного економічного відтворення. Норма нагромадження на рівні 269422 млн грн у 2015 році вочевидь є недостатньою для здійснення модернізації економіки України.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз макроекономічних показників за 2012-2015 рр. свідчить про інфляційні процеси в країні, які виникли в зв'язку з ростом цін на товари

та послуги, а також зі скороченням обсягів виробництва, споживання товарів та надання послуг, що відповідно позначилося на зниженні купівельної спроможності населення та його рівні життя. Вони продовжують зростати через девальвацію гривні, гіперзростання тарифів на комунальні послуги, що підтверджує аналіз індекс-дефлятора ВВП, який відображає реальну цінову політику, з якою зіткнулося населення країни. Ціни виросли в два і більше рази на товари, особливо на імпорتنі.

Найбільші витрати населення здійснює на продукти харчування приблизно 40 %, а також витрати на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива, цей фактор вплинув на зміни споживчого кошика – витісняються витрати, пов'язані із задоволенням потреб населення в одязі та взутті, транспорті та зв'язку, відпочинку, культурі та освіті.

Україна сьогодні потребує змін, які б могли піднести її на рівень світового визнання. Потреба сприятливого інвестиційного клімату, чесної судової системи, реальної боротьби з корупцією та інших реформ, які визначені в угоді про асоціацію з ЄС, могли б покращити становище нашої держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Andriessen D.G. The Intellectual Capital of the European Union. Measuring the Lisbon agenda. Version 2004 / D.G. Andriessen, C.D. Stam. – Centre for Research in Intellectual Capital, Netherlands, 2005. – 32 p.
2. Карпусь І.Н. Державна інвестиційна політика та механізм її реалізації: [монографія] / І.Н.Карпусь – Львів: РВВ НЛТУ України, 2011. – 348 с.
3. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації / Аналітична доповідь Центру Разумкова / Журнал «Національна безпека і оборона» №7, 2004. с.2-25 / [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ucerps.org/additional/analytical_report_NSD55_ukr.pdf.
4. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / Науково-практичний журнал «Інтелектуальний капітал» 2002. – № 1. – С. 16-27.

5. Оганян Г. А. Політична економія: Навч. посіб. / Г. А. Оганян, В. О. Паламарчук, А. П. Румянцев та ін.; За заг. ред. Г. А. Оганяна. – К.: МАУП, 2003. – 520 с.

6. Статистичний збірник. «Національні рахунки України» / За ред. І. М. Нікітіної, Державна служба статистики України. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2016. – 185 с.

7. Комплексна оцінка економічної ситуації в Україні у 2014-2015 рр. (частина 1: Загальна оцінка макроекономічної ситуації) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iac.org.ua/kompleksna-otsinkaekonomichnoyi-situatsiyi-v-ukrayini-u-2014-2015-rr-chastina-1-zagalna-otsinka-makroekonomichnoyi-situatsiyi/>.

8. Valovyy rehional'nyj produkt (2004–2014 rr.) [Gross regional product (2004–2014 years.)],

[Online], available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vrp/vrp2008_u.xls

9. Madiar, R.O. “Priorytetni zakhody z stabilizatsii obsiahiv VVP ta prohnouzuvannia yoho dynamiky”, [Online], available at: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.

10. Габдуллина Л.М. Интеллектуальный капитал как предпосылка эффективного функционирования про-изводства / Л.М. Габдуллина // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 4(28). – С. 97–101

11. Patrick H. Sullivan (2000); Value-driven Intellectual Capital; How to convert Intangible Corporate Assets into Market Value. Wiley, Page 238-244

12. Яковенко Л.І. Інноваційний характер економіки знань / Л.І. Яковенко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2010. – № 2. – С. 141–145.

СТРОИТЕЛЬСТВО ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ И ЕГО РОЛЬ В РАЗВИТИИ ТЕРРИТОРИИ

CONSTRUCTION OF TOURISM INFRASTRUCTURE AND ITS ROLE IN THE DEVELOPMENT OF THE TERRITORY

В статье рассмотрена взаимосвязь развития территории и строительства туристической инфраструктуры. Потенциал туристических зон Украины достаточно серьезный, поэтому целесообразно развивать через строительство туристической инфраструктуры территорию. Целью исследования является установление взаимосвязи между строительством, туристической инфраструктурой и развитием территории.

Ключевые слова: туризм, строительство, туристический поток, потенциал туристических зон, туристическая инфраструктура.

У статті розглянуто взаємозв'язок розвитку території та будівництва туристичної інфраструктури. Потенціал туристичних зон України досить серйозний, тому доцільно розвивати через

будівництво туристичної інфраструктури, територію. Метою дослідження є встановлення взаємозв'язку між будівництвом, туристською інфраструктурою і розвитком території.

Ключові слова: туризм, будівництво, туристичний потік, потенціал туристичних зон, туристська інфраструктура.

The article deals with the interrelation between the development of the territory and the construction of the tourist infrastructure. The potential of tourist zones of Ukraine is quite serious, so it is advisable to develop through the construction of tourist infrastructure territory. The aim of the study is to establish the relationship between construction, tourism infrastructure and development of the territory.

Key words: tourism, construction, tourist flow, the potential of tourist zones, tourist infrastructure.

УДК 321.46

Залужина О.М.

к.т.н., доцент кафедри туризму
Кременчугский национальный
университет имени
Михаила Остроградского

Постановка проблемы. Теоретические и практические вопросы развития туристической инфраструктуры привлекают внимание широкого круга ученых. На современном этапе инфраструктура туризма является сложной системой, включающей множество подсистем, связанных между собой и оказывающих взаимное влияние на составные элементы. Именно поэтому, сложной является задача обоснования теоретико-концептуальных основ управления развитием туристической инфраструктуры.

Анализ последних исследований и публикаций. Ведущими учеными были исследованы и

применены несколько научно-методических подходов к рассмотрению развития туристической инфраструктуры [1]. Так, Архипова В. Ф. [2], Биржаков М. Б. [3], Виноградова М. В. [4], Яковлева С. И. [5, 6] изучали развитие туристической инфраструктуры с позиции управления и организации. Лазарева Б. О., Чудновский А. Д., Перекрестова Н. Л., Брагин Г. А., Акимова В. И. и др. рассматривают туристическую инфраструктуру с позиции транспортно-логистического обеспечения туризма [7]. Территориальная организация туристической инфраструктуры представлена в работах Комарова М. П., Левизова А. С., Лимонина И. Г., Таран Л. П. и др.

Постановка задачі. Целью исследования является установление взаимосвязи между строительством, туристической инфраструктурой и развитием территории.

Изложение основного материала исследования. Большинство исследователей туристической инфраструктуры сходятся во мнении, что она включает, прежде всего, совокупность гостиниц и иных средств размещения, а затем совокупность средств транспорта, объектов общественного питания, объектов и средств развлечения и т.п.

В проведенном исследовании, представленном в [1, с. 5-12], автор структурировал состав туристической инфраструктуры с учетом транспортного обеспечения, гостиничного, коммунальных систем, организацией досуга и информационной составляющей (табл. 1).

Стоит отметить, что в каждую категорию состава туристической инфраструктуры входят здания и сооружения, обеспечивающие жизнедеятельность туристического комплекса и развитие территории. Развитие территории, в свою очередь, предполагает строительство новых зданий и сооружений гражданского назначения, ремонт и

строительство уникальных сооружений к которым можно отнести туристические объекты.

Для выявления взаимосвязи между развитием территории и строительством можно рассмотреть Модель Роберта Солоу, которая основана на производственной функции Кобба-Дугласа. Она объясняет функциональную зависимость объемов производства от средств производства и труда. Методологической основой служат положения про наличие физической продуктивности средств производства и участие в производстве двух факторов – труда и капитала.

$$Y = AK^{-\alpha}L^{\beta}, \quad (1)$$

где Y – объем производства;

K – капитал;

α и β коэффициенты эластичности на 1% прироста соответствующих факторов производства.

Сильные стороны этой функции заключаются в возможности количественно определить участие факторов в объемах производства и темпах их роста. Слабой стороной является абстрагирование от других факторов.

В Модели Р. Холла и Ч. Джонса [8, с. 83] авторы рассматривают социальную инфраструктуру, в

Таблица 1

Состав туристической инфраструктуры

Транспорт и транспортное обеспечение/ обслуживание	Сеть автомобильных, железнодорожных и водных путей, их густота, качество, уровень подвижного состава и инфраструктурное обустройство: наличие автовокзалов, площадок-стоянок для автомобилей с необходимым набором услуг, наличие модулей автосервиса (АЗС, автомойка, автопылесос, продажа запасных частей и мелкий ремонт автомобилей), пунктов питания (столовая, кафе, бистро, рестораны) и размещение (мотели, кемпинги), туалетов, пунктов аварийной вызывной и телефонной связи Придорожная туристская инфраструктура: придорожные гостиничные комплексы для автотуристов, «зеленые стоянки» для экскурсионных автобусов, оборудованные стоянки для любителей караванинга, размещение информационных указателей о расположении туристско – рекреационных объектов, кафе, ресторан, сауна, магазины, службы автосервиса и АЗС
Гостиничное обслуживание и сфера общественного питания	Места размещения туристов, относящиеся к туристической инфраструктуре: муниципальные и ведомственные гостиницы, частные пансионы, деревенские гостиницы, дома и базы отдыха, гостевые дома, коттеджи и др.
Коммунальные системы (благоустройство)	Службы и системы тепло-, водо- и энергообеспечения населенных пунктов, курортных зон и поселков и отдельных туристских предприятий. К ним относятся также городские канализационные коллекторы и очистные сооружения. От уровня технического оснащения этих систем, их достаточности зависит бесперебойность в работе предприятий туристической индустрии, благоустройство/комфортность условий жизнедеятельности туристов
Информационное обеспечение и поддержка; средства и системы связи	Туристско-информационные центры. Система связи включает: почтово-телеграфную связь; телефонную связь (обеспеченность междугородной и международной телефонной связью); аварийно – спасательную связь вдоль автомагистралей и т.д.
Организация досуга туристов/ развлечений	Индустрия развлечений имеет сложный отраслевой состав. К ней относятся многочисленные предприятия розничной торговли. Объекты и средства развлечения, развлекательные центры европейского уровня (казино, боулинг-центры, залы бильярда и др.), театры, музеи, картинные галереи, спортивные сооружения, тематические парки и парки развлечений, мультимедийные залы, кафе-театры, уличные театры и другие представления на открытом воздухе

которую входят и туристические объекты, – как эндогенную, исторически определяемую местоположением и другими факторами.

Модель Р. Холла и Ч. Джонса [8] учитывает в качестве решающего положения географический фактор и социально – политический. Это означает, что развитие туристической инфраструктуры может являться движущим фактором в развитии территории, а значит, и строительство, которое непосредственно участвует в возведении объектов туристической инфраструктуры, влияет на темпы роста национального хозяйства.

Анализируя мировой опыт, следует принять во внимание роль строительства в экономике как развитых, так и развивающихся стран. В научном исследовании [9], авторы использовали информацию развивающихся странах в различные этапы становления для сравнения. В качестве объектов были выбраны: Колумбия, Корея, Иран, Кения и Эфиопия.

Эти страны на момент исследования отличались не только экономическими и социальными показателями, но и политической структурой, уровнем развития, наличием и доступностью природных ресурсов, отличием ресурсного обеспечения. В исследовании рассматриваются многонациональные строительные фирмы с целью преемственности, адаптации и разработки соответствующих технологий для менее развитых стран. Учитывая характер, масштаб деятельности и стадии развития рассматривались возможности и роль строительства в процессе развития национального хозяйства и развития территории.

Украина, которая находится на пути развития не только туристической инфраструктуры, но и всего национального хозяйства, нуждается в ориентирах деятельности, способствующей достижению положительных результатов. Поэтому, строительная отрасль представляет собой интерес как движущий фактор развития туристических комплексов.

Вклад туризма, как вида экономической деятельности, в развитие национального хозяйства заключается в расширении платежного баланса государства. Количество отраслей, вовлеченных в туристическую сферу возрастает [10]. При этом, строительство выполняет одну из главенствующих ролей, т.к. на базе выполняемых строительных работ совершенствуется материальная база туристических зон.

Украина имеет все необходимые условия для развития путешествий и оздоровления: благоприятные природные условия, историко-культурные, материальные и человеческие ресурсы. Туристско-рекреационный потенциал создает возможности для всестороннего удовлетворения познавательных, оздоровительно-спортивных и духовных потреб-

ностей отечественных и иностранных туристов. Территория Украины характеризуется исключительно благоприятными климатическими условиями для отдыха, лечения, различных видов туризма [10]. Однако, предпочтения туристов в предлагаемых вариантах сервиса (в частности проживания в отелях) не всегда совпадают с имеющимися возможностями ценового диапазона. В табл. 2 представлена структурированная группировка зданий туристической сферы, где необходимо участие строительных предприятий для совершенствования уровня сервиса в туристической сфере [11].

Анализируя тенденции туристических потоков Украины, можно констатировать, что тенденция спада усиливается (Рис.1).

В то же время, необходимо подчеркнуть, что потенциал туристических зон Украины достаточно существенный.

Схема разделения территории Украины определяется влиянием природных и социально-экономических факторов и вызвана потребностями развития туристической отрасли. На основании этих факторов выделяются туристические регионы и районы.

Туристический регион представляет собой территориально-туристическую систему, которая объединяет несколько туристических районов, имеющих свои специфические особенности и объединены географическими, историческими, ресурсными факторами. Туристический район – это группа туристических комплексов, объединенных общей территориальной структурой туристического хозяйства [12].

Схема туристического районирования сегодня не разработана. Часть исследователей отделяет четыре туристических региона: Карпатский, Полесский, Днепровский и Азово-Черноморский, которые, в свою очередь они делятся на 35 туристических районов. Можно выделить семь регионов: Карпатский (западный), Волыно-Тернопольский (северо-западный, или полесский), Житомирско-Винницкий (буферный), Киевский (центральный), Харьковский (северо-восточный), Днепровско-Донецкий (юго-восточный), Причерноморский (южный). Третьи склонны объединять три приморские районы в один Крымско-Одесско-Азовский туристический регион, выделяя также Карпатский туристический район.

Через порты Черного и Азовского морей Украина осуществляет интенсивные связи с зарубежными странами. Выход к Дунаю обеспечивает ей водное сообщение с 7 странами Западной Европы. В Украине имеется развитая автомобильная, железнодорожная, авиационная сеть. Морскими, речными, воздушными, сухопутными путями Украина связана со многими уголками земного шара.

Таблица 2

Распределение зданий туристической сферы по областям Украины

Область	Уровень сервиса	Диапазон цен	Кол. мест
Винницкая область	☆ – 5	От 150 грн- до 500 грн	1800
	☆☆ – 8		1956
	☆☆☆ ☆ – 6		1743
	☆☆☆ ☆☆ – 1		980
Волынская область	☆ – 4	От 180 грн- до 1850 грн	1932
	☆☆☆ – 5		1570
	☆☆☆ ☆ – 1		1230
Днепропетров-ская область	☆ – 4	От 200 грн- до 2600 грн	900
	☆☆ – 2		1270
	☆☆☆ – 13		1320
	☆☆☆ ☆ – 10		1560
	☆☆☆ ☆☆ – 4		950
Донецкая область	☆ – 3	От 300 грн- до 2750 грн	1200
	☆☆ – 4		1040
	☆☆☆ – 14		1510
	☆☆☆ ☆ – 8		1009
Житомирская область	☆ – 7	От 250 грн- до 1000 грн	780
	☆☆ – 1		920
	☆☆☆ – 2		540
	☆☆☆ ☆ – 1		610
Закарпатская область	☆ – 20	От 220 грн- до 1210 грн	2030
	☆☆ – 13		1300
	☆☆☆ – 27		1270
	☆☆☆ ☆ – 17		1220
Запорожская область	☆ – 2	От 180 грн - до 2300 грн	1890
	☆☆ – 5		1200
	☆☆☆ – 15		1105
	☆☆☆ ☆ – 7		1060
Ивано-Франковская область	☆ – 77	От 200 грн- до 1980 грн	1705
	☆☆ – 57		1320
	☆☆☆ – 36		1400
	☆☆☆ ☆ – 6		1190
	☆☆☆ ☆☆ -1		1110
Киевская область	☆ – 72	От 300 грн- до 5250 грн	4200
	☆☆ – 4		4200
	☆☆☆ – 9		2440
	☆☆☆ ☆ – 17		3200
	☆☆☆ ☆☆ – 2		2100
Луганская область	☆ – 1	От 150 грн- до 1400 грн	1800
	☆☆ – 2		1530
	☆☆☆ – 6		1500
Кировоградская область	☆ – 1	От 290 грн- до 1130 грн	1380
	☆☆ – 1		1280
	☆☆☆ – 7		1250
	☆☆☆ ☆ – 2		1120
Львовская область	☆ – 73	От 80 грн- до 2400 грн	4850
	☆☆ – 8		4400
	☆☆☆ – 38		3200
	☆☆☆ ☆ – 24		2800
	☆☆☆ ☆☆ – 6		2350

Область	Уровень сервиса	Диапазон цен	Кол. мест
Николаевская область	☆ – 32	От 260 грн- до 1360 грн	2300
	☆☆ – 1		1100
	☆☆☆ – 4		1020
	☆☆☆ ☆☆ – 1		1010
Одесская область	☆ – 49	От 250 грн- до 5500 грн	3700
	☆☆ – 21		2800
	☆☆☆ – 31		2750
	☆☆☆ ☆ – 25		2690
Полтавская область	☆☆ – 11	От 180 грн - до 640 грн	1900
	☆☆☆ – 8		1750
	☆☆☆ ☆ – 3		1320
Ровенская область	☆ – 1	От 220 грн- до 1500 грн	1800
	☆☆ – 2		1380
	☆☆☆ – 8		1420
	☆☆☆ ☆ – 4		1200
Сумская область	☆ – 3	От 110 грн- до 900 грн	1500
	☆☆ – 3		1020
	☆☆☆ – 4		950
	☆☆☆ ☆ – 2		980
Тернопольская область	☆ – 9	От 130 грн- до 680 грн	1250
	☆☆ – 3		1320
	☆☆☆ – 10		1100
Харьковская область	☆ – 4	От 170 грн- до 4950 грн	3900
	☆☆ – 2		3500
	☆☆☆ – 6		3840
	☆☆☆ ☆ – 19		3510
	☆☆☆ ☆☆ – 3		3380
Херсонская область	☆ – 16	От 90грн- до 890грн	1800
	☆☆ – 10		1030
	☆☆☆ – 20		1250
	☆☆☆ ☆ – 2		1180
Хмельницкая область	☆ – 1	От 150грн- до 720грн	1070
	☆☆ – 8		1510
	☆☆☆ – 13		1320
	☆☆☆ ☆ – 4		1210
Черниговская область	☆ – 5	От 110грн- до 500грн	1380
	☆☆ – 4		1120
	☆☆☆ – 3		1310
Черкасская область	☆☆☆ ☆ – 1	От 100грн- до 760грн	850
	☆ – 1		1290
	☆☆ – 1		1320
	☆☆☆ – 5		1450
Черновецкая область	☆☆☆ ☆ – 2	От 170грн- до 890грн	570
	☆ – 19		1200
	☆☆ – 1		1350
	☆☆☆ – 3		1110

Источник: [11]

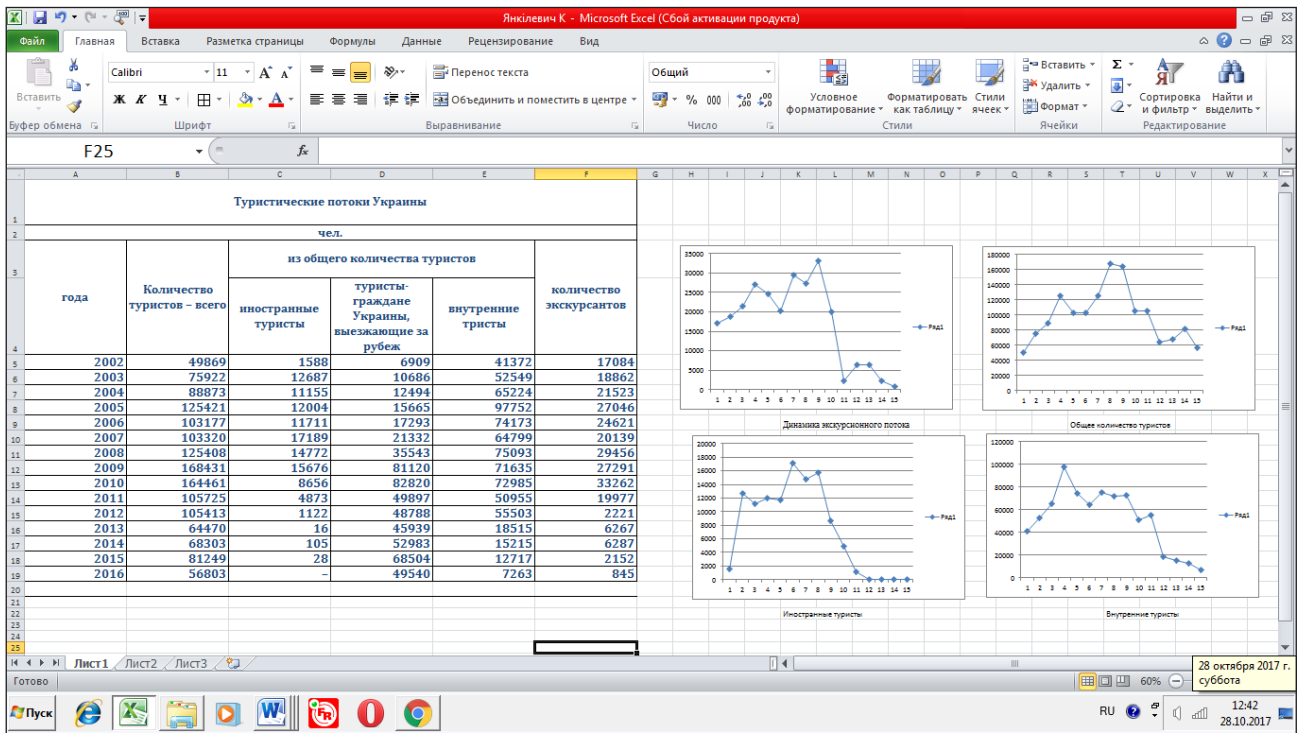

Рис. 1. Тенденции туристических потоков

Выводы из проведенного исследования. Строительство как основной движущий фактор развития территории неразрывно связано с воспроизведением основных фондов, которые входят в структуру туристского комплекса. Необходимость комплексного подхода к анализу развития туристической инфраструктуры подтверждается опытом, накопленным наукой и практикой. Строительство туристической инфраструктуры и его роль в развитии территории определяют основные направления теоретических стратегических разработок.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Косманев А.Л. Туристская инфраструктура в региональных исследованиях / А.Л. Косманев А.Л. // Вестник ВГУ, серия: география. Геоэкология, 2012, № 2, – С. 5-12.
2. Архипова В. Ф. Об инфраструктуре как определяющем факторе развития туризма в регионе / В. Ф. Архипова, А. С. Левизов // Проблемы развития региональных социально-экономических систем: материалы междунар. науч. конф. – Владимир, 2006. – С. 42-44.
3. Биржаков М. Б. Введение в туризм / М. Б. Биржаков. – М.; СПб.: Невский Фонд и др., 1999. – С. 101-104.
4. Виноградова М. В. Инфраструктура туристского комплекса / М. В. Виноградова, П. И. Солдатов // Вестник Томского государственного университета. – Томск: Томск. гос. ун-т, 2009. – С. 264-270.

5. Яковлева С. И. Инфраструктурные системы: территориальное развитие и управление / С. И. Яковлева. – Тверь: Север, 2002. – 200 с.
6. Яковлева С. И. Место и роль географии в междисциплинарных исследованиях туризма / С. И. Яковлева // Рекреация и туризм в регионе: современные проблемы развития, территориальной организации и управления: материалы междунар. науч.- практ. конф. (Воронеж, 20-21 окт. 2010 г.). – Воронеж: Воронеж. гос. пед. ун-т, 2010. – С. 9-12.
7. Терминология рекреационного градостроительства / под общ. ред. В. В. Гусева. – М.: Стройиздат, 1987. – 154 с.
8. Robert E. Hall and Charles I. Jones. Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others? The Quarterly Journal of Economics, Vol. 114, No. 1 (Feb., 1999), pp. 83-116.
9. Moavenzadeh F. Technology adaptation program. The construction industry, in developing countries / F. Moavenzadeh, J. Rossow // Massachusetts Institute of Technology. Cambridge, Massachusetts. 1976. – 363 p.
10. Залунина О.М. Определение взаимосвязей отраслей, связанных с региональным строительством / О.М. Залунина // Журнал технологичний аудит і резерви виробництва. – 2015. – № 1 / 7 (21). – С. 8-12.
11. Залунина О.М. Функциональная значимость строительных предприятий в туристической сфере / О.М. Залунина, В.В. Дружинина // Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове фахове видання. Миколаївський національний університет імені Сухомильського. ISSN (Online) 2313-2137, 2014. – № 2. – С. 198-201.
12. Комаров М. П. Инфраструктура регионов мира: учебник / М. П. Комаров. – М.: Михайлов В.А., 2000. – С. 139-143.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ НА ЇЇ ІНФОРМАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

RESEARCH ON THE IMPACT OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY ON ITS INFORMATION MANAGEMENT

УДК 338.1+005:004

Олефіренко М.І.

студентка
Сумський державний університет

Халімончук І.В.

студентка
Сумський державний університет

Койбічук В.В.

к.е.н., старший викладач кафедри економічної кібернетики
Сумський державний університет

У статті розглянуто основні економічні показники та аспекти інформаційного менеджменту України та Польщі. З кожним роком, окрім закріплення своїх позицій в економіці, країні потрібно розвивати інформаційний менеджмент, який по суті є візитівкою держави як на міжнародній арені, так і первинним джерелом для інформування в різних сферах життя.

Ключові слова: інформаційний фонд, макроекономічні показники, валовий внутрішній продукт, інформаційний менеджмент, інформаційні технології.

В статье рассмотрены основные экономические показатели и аспекты информационного менеджмента Украины и Польши. С каждым годом кроме закрепления своих позиций в экономике, стране нужно развивать информационный менеджмент, кото-

рый по сути является визитной карточкой государства как на международной арене, так и первичным источником для информирования в различных сферах жизни.

Ключевые слова: информационный фонд, макроэкономические показатели, валовой внутренний продукт, информационный менеджмент, информационные технологии.

The article deals with the main economic indicators and aspects of information management in Ukraine and Poland. Every year, besides of consolidating its positions in the economy, the country needs to develop information management, which is essentially a business card of the state on the international scene as well as the primary source for information in various life's spheres.

Key words: information fund, macroeconomic indicators, gross domestic product, information management, information technologies.

Постановка завдання. Порівнюючи макроекономічні показники (показники ВВП на душу населення, загальний рівень ВВП та частки ВВП в різних сферах) Польщі та України у період після світової кризи 2008 року можна побачити, як виглядає здорова економіка (на прикладі Польщі), та констатувати хворобу української. До кризи українська та польська економіки мали схожу динаміку. Однак, останні роки стали роками успіху для Польщі й виявилися втраченими для України.

Ще донедавна економічні ситуації в Україні та Польщі не дуже відрізнялися. Тому для дослідження були обрані саме ці дві країни.

Економічне становище країни впливає на велику кількість сфер, у тому числі і на інформаційний менеджмент. Інформаційний менеджмент, в контексті даного дослідження – це управління процесами впровадження і використання інформаційних технологій у діяльності уряду держави. Для прикладу, науковець Дж. Борбелі виділяє інформаційний менеджмент, як ефективно володіння та управління інформаційними ресурсами, П. Шолтіс вважає, що основним завданням інформаційного менеджменту є задоволення потреб організації через оптимізацію використання інформації, мінімізацію витрат та чіткий розподіл обов'язків [1].

Тому актуальним є дослідження зв'язку між інформаційним менеджментом та економічним становищем країни.

Всю важливість інформаційного менеджменту (ІМ) для держави будемо розглядати за системним підходом, який вирішує три основні види задач – стратегічні, адміністративні та оперативні [2]. З них можна виділити 4 основні напрями ІМ, а саме: розробка інформаційної інфраструктури,

управління технологією, управління даними, розробка системної концепції організації. У залежності від виду задач, ці напрями мають різний рівень деталізації та обсяг інформації.

На рівні державного управління – успішне вирішення цих задач можливе тільки поряд з розробкою та впровадженням системної концепції організації управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями інформаційного менеджменту займалися Р. Х. Абдеев, який сформулював нову філософську концепцію «інформаційної цивілізації» [3], Д. Белл, що розробив теорію постіндустріального розвитку [4], В. Ю. Биков, який досліджував засоби інформаційно-комунікаційних технологій [5], Н. Вінер, що описав у своїй книзі процес управління інформацією завдяки кібернетиці [6] та В. М. Глушков, який організував науково-дослідні програми створення проблемно-орієнтованих програмно-технічних комплексів для інформатизації.

Постановка завдання. Метою даної статті є перевірка стану інформаційного менеджменту країни та дослідження існування залежності економічного стану країни від інформаційного менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після другої світової війни Польща увійшла до складу країн, що починали та активно будували соціалізм та планову економіку. До таких країн на Європейському континенті також входили Німецька демократична республіка, Угорщина, а також республіки колишнього Радянського Союзу, Югославії і Чехословаччини. При плановій економіці особливу увагу звертали на розвиток державного сектору економіки у промисловості та аграрному секторі економіки, проте, дуже повільно розвивалася та недооцінювалася роль сфери послуг.

Від кінця 1980-х–початку 1990-х років всі держави, які виникли після розпаду централізованої моделі управління економікою і ресурсами, перепрофілювалися на будівництво ринкової економіки та децентралізації. Саме в ринковій економіці, яку почали впроваджувати дані країни із 1970-х років, бурхливого розвитку почала набувати недооцінювана в плановій економіці сфера послуг.

Процес переходу від планової до ринкової економіки був складним для деяких держав, які виникли після розпаду соціалістичного блоку країн, тому що не всі вони навіть за чверть століття після розпаду планової економіки змогли перейти до ринку. Після проведення успішних ринкових реформ і приватизації державних підприємств до країн із ринковою економікою приєдналася Польща.

На кінець 2016 року Україна повільно продовжує робити ринкові реформи і приватизацію, але це не приводить до покращення її макроекономічних показників. Для прикладу, Україна у 2016 році була на 63 позиції в світі за обсягом ВВП, а Польща – на 24 позиції [7].

За обсягом валового внутрішнього продукту (ВВП) станом на 2016 рік Польща продовжує закріплювати свої позиції в рейтингу країн Європейському Союзі за макроекономічними показниками, натомість Україна змогла остаточно погодити загальний план вступу в ЄС, аж за 10 років після вступу Польщі в ЄС, тим самим весь період починаючи з 1991 року поступово відстає за ростом економіки від Польщі.

За обсягом ВВП на душу населення станом на 2016 рік Україна займає 107 місце в світі, у той час, як Польща на 45 позиції. У 2016 році ВВП на душу в Україні був 7,91 тис дол, у Польщі 26,13 тис дол. Для порівняння, у 1991 році ВВП на душу цих країн був на майже на рівні: в Україні – 5,9 тис. дол, 6,00 тис. дол – у Польщі.

На момент розпаду «соціалістичного блоку країн», за інформацією Світового банку, Польща і Україна мали подібні за своїм станом економіки:

схожий обсяг ВВП країни і на душу населення, а також схожі частки аграрного сектору, промисловості і сфери послуг у ВВП (табл. 1).

У 2004 році на момент вступу Польщі до ЄС вона перевищила рівень ВВП України [7, 8]:

- загальний обсяг ВВП у 3,9 разу;
- ВВП на душу населення 9,12 разу.

За період з 2004 до 2016 відрив ВВП виглядав наступним чином:

- загальний обсяг ВВП Польщі перевищував у 5,2 разу рівня України;
- а за ВВП на душу населення – 5,92 разу.

Ефективна і чесна приватизація державних підприємств, успішне реформування всіх сфер життя суспільства – основні інструменти польського уряду для підняття рівня економіки до такого високого рівня, який спостерігає на даний час.

Урядом Польщі при вступі до Європейського Союзу довелося звести показники частки аграрного сектору, промисловості та сфери послуг до рівня постіндустріальних країн, у порівнянні цих показників з Україною отримуємо:

- у 2004 частка аграрної сфери у ВВП Польщі була 3,7%, а в Україні – 11,9%;

– у Польщі частка промисловості ВВП у ВВП у 2014 році становила 32,4%. Для порівняння, частка промисловості у ВВП України була 35,9%;

– частка сфери послуг у ВВП Польщі у 2004 році була 63,9%. Частка сфери послуг у ВВП України становить 60,1%;

У 2016 році, економіка Польщі змогла покращити ці показники:

- частка аграрного виробництва у ВВП Польщі у 2016 році, порівняно із 2004, зменшилася на 0,9% до 2,78;

– частка промисловості у ВВП Польщі виросла на 1,1%;

– вага частки сфери послуг у ВВП Польщі піднялася на 3,6% і сягнула 63,7%.

Натомість в Україні за цей період на 2,9% збільшилася частка аграрної сфери у ВВП, на 10% впала частка промисловості і на 7,9% зросла частка сфери послуг.

Таблиця 1

Ключові макроекономічні показники Польщі, України у 1991–2016 роках

	1991		1995		2004		2016	
	Польща	Україна	Польща	Україна	Польща	Україна	Польща	Україна
ВВП (млрд дол)	83,86	77,46	139,41	48,21	253,53	64,86	474,78	90,61
ВВП на душу (тис. дол)	2,19	1,49	3610	0,94	12,5	1,37	12,5	2,11
Частка аграрного виробництва у ВВП (%)	–	22,8	5,29	15,4	3,7	11,9	2,78	14
Частка промисловості у ВВП (%)	–	50,5	37,4	47,5	32,4	35,9	33,5	25,9
Частка сфери послуг у ВВП (%)	–	26,7	57,3	41,9	63,9	52,2	63,7	60,1

Рушійною силою будь-якої країни є її привабливість для іноземних інвесторів. Після вступу до ЄС умови ведення бізнесу в Польщі стали сприятливішими, ніж в Україні. Наприклад, за показниками рейтингу умов ведення бізнесу DoingBusiness [9], Польща у 2016 році займала 25 місце серед 189 аналізованих країн, а Україна – 83.

Разом з тим, ростуть потреби держави в розвитку інформаційного менеджменту, який потребує постійного оновлення та підтримки у залежності від темпів розвитку країни.

Розвиток та ефективне використання електронних інформаційних ресурсів – це один з головних стратегічних напрямів держави, який значною мірою залежить від конкретної реалізації інформаційно-технологічної структури кожного органу державної влади та його підрозділів, які безпосередньо в ній задіяні.

Розглянемо критерії оцінювання інформаційних ресурсів (закон України «Порядок функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади» [10]):

- інформаційна структура веб-сайту;
- наявність мапи сайту;
- новини повинні розташовуватися на першій сторінці;
- необхідне приведення веб-адрес сайтів до єдиного формату;
- повинні бути посилання на структурні підрозділи;
- повинні бути елементи управління, які допомагають змінювати кольоровий контраст сайту, розмір шрифту;
- наявність кількох мовних версій інтерфейсу та контенту сайту;
- організація доступу до електронної документації.

У ході дослідження дотримання даних критеріїв на прикладі сайту Верховної ради України [11] та Сейму Польщі [12] отримали наступні результати:

1. Інформаційна структура веб-сайту органу виконавчої влади повинна бути адекватна відповідній предметній області.

Інформаційне наповнення має бути з одного боку повним, а з другого – не містити зайвих відомостей, недоречних повторів тощо. Перший та другий сайти відповідають вимозі інформаційного наповнення.

2. Стосовно мапи сайту, то і сайт Верховної Ради України і сайт Сейму Польщі її має. На сайті Верховної Ради розташована мапа сайту у верхній частині сайту, на сайті Сейму – у нижній частині.

3. Новини повинні бути на першій сторінці сайту згідно до законодавства України. Залежно від дизайну можливе розміщення по центру головної сторінки або у правому полі. Розміщення новин відбувається за принципом винесення заголовка новини з наступним посиланням на повний текст документа. На сайті Верховної Ради України

можемо побачити, що стрічка новин присутня, але не відповідає закону, проте, вона модернізована та має зрозумілий для користувача вигляд. А от сайт Сейму Польщі відповідає вимогам представленим в законі України.

4. Стосовно веб-адрес, то вони повинні відповідати наступним вимогам: веб-адреси сайтів повинні приводитись до єдиного формату, скорочення назв міністерств, державних комітетів, обласних державних адміністрацій, інших органів виконавчої влади, приведення до єдиного формату доменних імен другого рівня (ім'я.gov.xx).

Потрібно вказувати посилання на міжнародні веб-ресурси, які є головними або пріоритетними партнерами органу. Не рекомендується розміщення на сайтах органів виконавчої влади веб-адрес і посилань на комерційні веб-ресурси, які працюють не за профілем органу або, якщо специфіка діяльності органу не є пріоритетною для веб-ресурсу цієї компанії.

Проведене авторське дослідження показало, що адреси обох сайтів відповідають вимогам закону, посилань на комерційні непрофільні організації виявлено не було.

5. Наступний критерій стосується розташування на сайтах посилань на структурні підрозділи. Відомо, що на веб-сайтах повинна розміщуватись контактна інформація структурних підрозділів та/або посадових осіб органів виконавчої влади, відповідальних за програмно-технічну та інформаційну підтримку веб-сайтів. Досліджувані сайти відповідають даній вимозі та містять всі необхідні посилання.

6. Розглянемо наступний критерій, який стосується віртуального оформлення. Сайт повинен містити елементи управління, які допомагають змінювати кольоровий контраст сайту, розмір шрифту. На жаль, на сайті Верховної Ради України не було виявлено даних інструментів. А от на сайті Сейму Польщі дані елементи присутні. Що вказує на те, що розробники потурбувалися про те, що сайт будуть переглядати різні люди, і, наприклад, люди, що мають поганий зір, зможуть збільшити шрифт.

7. Стосовно критерію, що стосується багатомовності сайту, то і сайт Верховної Ради України і сайт Сейму Польщі дотримуються його, проте, версії на мовах відмінних від державних можуть відрізнятися кількістю доступної інформації.

Щоб узагальнити проведенне дослідження, використаємо наступне оцінювання: 0 – сайт не відповідає вимозі; 0,5 – частково задовольняє вимогу; 1 – повністю відповідає вимозі. Для того, щоб отримати коректну оцінку сайту введемо вагові коефіцієнти, отримані шляхом врахування думки експертів (експертами виступають автори статті) у залежності від важливості критеріїв, що наводилися в Законі України з точки зору інформаційного менеджменту.

Аналіз надано в таблиці 2.

Результати аналізу відповідності інформаційних ресурсів держав законодавству України

Критерій	Вага показника	Сайт Верховної ради України		Сайт Сейму Польщі	
		Бали	Зважені бали	Бали	Зважені бали
Інформаційна структура веб-сайту	1	1	1	1	1
Наявність мапи сайту	1	1	1	1	1
Новини повинні розташовуватись на першій сторінці	0,25	1	0,25	1	0,25
Необхідне приведення веб-адрес сайтів до єдиного формату	0,50	1	0,5	1	0,5
Повинні бути посилання на структурні підрозділи	0,75	1	0,75	1	0,75
Наявність елементів управління, які допомагають змінювати кольоровий контраст сайту, розмір шрифту	0,50	0	0	1	0,5
Наявність кількох мовних версій інтерфейсу та контенту сайту	1	1	1	1	1
Організація доступу до електронної документації	1	1	1	1	1
Сума балів		7	5,5	8	6

Звідси випливає, що з невеликим відривом, але сайт Сейму Польщі є кращим. У країні дбають не лише про розвиток економіки та суспільний добробут, а і про інформаційний менеджмент. Це є показником того, що в Польщі звертають увагу на те, чи буде сайт доступний для людей з певними вадами, чи буде сайт зрозумілий пересічному користувачу, чи можна на ньому швидко зорієнтуватися. Сайт Верховної Ради України загалом відповідає закону України, проте, критичний огляд вимог до сайтів, що представлені в законі України «Про порядок функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади» [10], показав дотримання їх не в повному обсязі.

Детальний аналіз показав, що на 7 з 8 вимог урядовий сайт України відповідає. Не відповідає наступній вимозі:

– наявність елементів управління, які допомагають змінювати кольоровий контраст сайту, розмір шрифту.

Функціями, що допомагають змінювати розмір шрифту чи кольоровий контраст сайту не так часто користуються пересічні громадяни, але вони повинні бути. Очевидно, через складність реалізації в свій час розробники відмовилися від них.

Для того, щоб вдосконалити сайт, авторами запропоновано додати годинник, що буде розташовуватися на кожній сторінці сайту і показувати точну дату та часовий пояс людини, що заходить на сайт і поряд писати чи працює в даний момент уряд, чи ні, для того, щоб люди, які хотіли б завітати до нього з певними цілями враховували дану інформацію перед тим, як вирушати до уряду. Можливо, для населення України це є трохи дивною рекомендацією, але даним годинником активно користуються жителі Австралії [13].

Стосовно наповнення сайту, на думку авторів, було б доцільно розписати, якими видами транспорту і звідки можна дістатися до Верховної Ради України, знову ж таки даний досвід можна перейняти від Австралійського урядового сайту [14].

Крім того, авторами рекомендовано допрацювати візуальне оформлення, оскільки урядові сайти розвинених країн виглядають більш сучасними, тоді як оформлення урядового порталу України не оновлюється згідно сучасним тенденціям у сфері інформаційних технологій та є трохи застарілим [15].

Висновки з проведеного дослідження. У рамках даного дослідження було підтверджено існування залежності між інформаційним менеджментом та розвитком економіки країни. Що швидше країна розвиває свою економіку, то все більше нових тенденцій у розвитку свого інформаційного менеджменту вона впроваджує, тим самим покращує розуміння того, що коїться в державі, розробляє все нові методи донесення інформації для людей з вадами слуху та зору. Отже, Інформаційний менеджмент держави – це досить сильний інструмент, який допомагає налаштувати взаємозв'язок суспільства та держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мельник В. В. Формування концепції інформаційного менеджменту : сутність, задачі, основні напрями розвитку [Електронний ресурс] / В. В. Мельник // Гуманітарний вісник. – 2012. – № 5 – С. 12–15. – Режим доступу : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_49_122.pdf.
2. Інформаційний менеджмент: сутність, мета і завдання [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5043452/>
3. Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации / Редакторы: Е.С. Ивашкина, В.Г. Деткова. – Москва: ВЛАДОС, 1994. – 336 с.

4. Теория постиндустриального развития Д. Белла [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bibliotekar.ru/istoria-economicheskikh-ucheniy-3/49.htm>.

5. Биков В. Ю. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій єдиного інформаційного простору системи освіти України: монографія / [В. В. Лапінський, А. Ю. Пилипчук, М. П. Шишкіна та ін.]; за наук. ред. проф. В. Ю. Бикова – К. : Педагогічна думка, 2010. – 160 с.

6. Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине / Н. Винер. – Москва: Наука, 1983. – 344 с.

7. Макроекономічні показники України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/country/ukraine?locale=uk>.

8. Макроекономічні показники Польщі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/country/poland>.

9. Рейтинг ведення бізнесу Doing business [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/rankings>

10. Закон України про Порядок функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1022-02>.

11. Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>.

12. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.sejm.gov.pl/>.

13. Parliament of Australia [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://www.aph.gov.au/Visit_Parliament/Whats_On.

14. Plan your Visit page [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://www.aph.gov.au/Visit_Parliament/Plan_your_Visit.

15. U.S. Senate [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.senate.go>.

СТРУКТУРНІ ЗМІНИ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ ЯВИЩ ТА ПРОЦЕСІВ STRUCTURAL CHANGES IN THE SYSTEM OF ECONOMIC PHENOMENA

Доведено, що структура економіки впливає на ефективність використання усіх видів економічних ресурсів. Наведено підходи до аналізу структури економіки. Порівняно структуру економіки України з рекомендованими значеннями, які характеризують постіндустріальне суспільство. Розглянуто деякі структурні зрушення, направлені на забезпечення оптимальної та стійкої структури економіки України.

Ключові слова: структура економіки; постіндустріальне суспільство; структурні зрушення; державна політика; модернізація.

Доказано, что структура экономики влияет на эффективность использования всех видов экономических ресурсов. Представлены подходы к анализу структуры экономики. Проведено сравнение структура экономики Украины с рекомендованными значениями, которые характеризуют постиндустриальное общество. Рассмотрены некоторые структурные

сдвиги, которые направлены на обеспечение оптимальной и стойкой структуры экономики Украины.

Ключевые слова: структура экономики; постиндустриальное общество; структурные сдвиги; государственная политика; модернизация.

It has been proved that the structure of the economy affects the efficiency of all economic resources. An approach to analyzing the structure of the economy. The structure of the economy in Ukraine has been compared to recommended values that characterize post-industrial society. It is substantiated that it is necessary to distinguish between the effectiveness of structural changes in the economy and the effectiveness of the economic structure itself. Some structural changes have been grounded; they are aimed at ensuring optimal and sustainable economic structure in Ukraine.

Key words: the economic structure; the post-industrial society; structural changes; public policy; modernization.

УДК: 339.166:339.37

Марков Б.М.

к.е.н., докторант
Університет імені Альфреда Нобеля

Постановка проблеми. Економічне зростання та стабільність розвитку національних економік залежить від ступеня розвиненості та ефективності структури. Відтак, повноцінне функціонування національної економіки як системи потребує підтримання певної пропорційності між її окремими складовими – підсистемами.

Структура економіки – це система, що складається із взаємозалежних і взаємодоповнюючих елементів; це сукупність пропорцій суспільного виробництва; це діалектична єдність кількісної і

якісної сторін. І якщо кількісна сторона включає різні ланки економіки, то якісна сторона – характер зв'язків між ними основними ланками економіки.

Як зазначає Коломицева О.В., структура економіки складається під впливом тривалих процесів суспільного поділу праці, розвитку ринку й процесів конкуренції, науково-технічного прогресу, зростання й ускладнення потреб людей, масштабів і обмежень первинних виробничих ресурсів, урахування зовнішньоекономічних факторів [1, с. 162].

Питання структуризації економіки є складне і комплексне, тому що включає взаємозв'язки і взаємозалежності між окремими елементами економіки у процесі їх змін та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Національна економіка, сутність, принципи та значення структуризації економіки досліджуються багатьма науковцями такими, як: Амоша О., Беляєв О., Бункіна М., Голікова Т., Градов А., Гринів Л., Кваснюк Б., Кобзистий М., Коломицева О., Крючкова І., Пирог О., Чайка Ю. та інші [2-13].

Проте, і досі не визначено оптимальну економічну структуру економіки України, не встановлено пріоритети структурних зрушень та ключові завдання, направлені на підвищення ефективності національної економіки.

Постановка завдання. Відповідно метою статті є дослідження методологічних аспектів структуризації економіки України та визначення пріоритетних структурних зрушень.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Економіка держави являє собою складну структуровану систему, в якій окремі елементи знаходяться у відповідних взаємозв'язках, визначаючи тим самим якість функціонування системи загалом, змінюючи структурні пропорції, держава створює сприятливі умови для досягнення відповідних соціально-економічних цілей та ефективного і стабільного функціонування економіки, вирішення цих проблем потребує програмного забезпечення та безпосередньо державного регулювання, про що свідчать також світова теорія і практика переходу економічних систем до нового якісного стану [5].

Економічне життя суспільства складне і суперечливе. Воно являє собою багатогранну і багаторівневу структуру. Тому ця особлива сфера в економіці – є об'єктом вивчення відповідної системи економічних наук.

Економіка виникла набагато раніше, ніж наука про неї. Протягом багатьох тисячоліть люди господарювали, опираючись на досвід попередніх поколінь. Знання носили емпіричний характер, не були узагальнені і синтезовані в єдину наукову систему. Попередниками наукової економіки були філософія і соціологія.

Економіка як наука, тобто як систематизоване знання про сутність економічних явищ і процесів, почала оформлятися лише в XVI – XVII ст. У цей же період розпочинається і процес диференціації знань. У даний час економічна наука – це система економічних наук, яка безперервно поповнюється.

За минулі роки ринкових трансформацій, на жаль, не вдалося сформувати і реалізувати науково обґрунтовану, стратегічно вивірену структурну політику. Навпаки, через важкий перебіг здійснюваних соціально-економічних перетворень, структурні проблеми фактично стали ще серйознішими, ніж на початку 90-х років. Насам-

перед це стосується відтворювальної, технологічної, галузевої, продуктової, експортно-імпоротної структури промислового виробництва як провідного сегмента національної економіки. Відкритість економіки, лібералізація основних економічних процесів, перебудова механізмів державного управління, розвиток таких негативних явищ, як тінізація та криміналізація господарської діяльності, спричинили, без перебільшення, структурну деградацію: втрачено серйозні позиції у машинобудуванні та електротехнічній галузі, суттєво погіршилася структура продукції у металургії; майже зникла легка промисловість – соціально важливий сегмент промислового комплексу [3].

Потребують осмислення й аналізу процеси інституційних структурних змін, пов'язані з приватизацією та роздержавленням формуванням нових інтегрованих утворень, становленням підприємництва тощо. З огляду на сучасні тенденції і закономірності соціально-економічного розвитку саме якість інституційної структури та відповідних механізмів взаємодії суб'єктів господарювання набувають вирішального значення.

У нинішніх кризових умовах різко актуалізується питання специфіки структурних змін у вітчизняній економіці. З теоретичної, методологічної та практичної точок зору дослідження цих змін та особливостей їхнього перебігу в економіці України дає можливість обґрунтувати основні напрями і способи здійснення прогресивних структурних перетворень.

Досягнення цієї мети вимагає розв'язання низки завдань [3]:

Визначення феномену структурної зміни в економіці, його змісту, форм прояву та функцій і причин;

– класифікація структурних змін та структурних зрушень в економіці, виявлення їхніх кількісних та якісних характеристик і дослідження закономірностей їхньої взаємодії;

– аналіз впливу змін і зрушень у структурі економіки на динаміку основних макроекономічних показників;

– дослідження особливостей і перспектив структурних змін у сучасній українській економіці та розробка стратегії і політики формування прогресивної структури національної економіки.

Теоретико-методологічною основою аналізу структуризації економіки України на початку XXI ст. є виділення критеріїв понять "структурні зміни" і "структурні зрушення" в економіці із маси інших економічних явищ і процесів, оскільки у дослідженнях учені-економісти зазначені поняття часто плутають. Встановлення ж справжнього взаємозв'язку між змінами і зрушеннями в економіці передовсім вимагає розгляду такого висхідного й водночас ключового поняття, як "економічна структура".

Структура (лат. *structura* – побудова) є внутрішньою формою організації елементів системи, сукупністю сталих взаємозв'язків між її частинами, що забезпечують цілісність, функціонування і розвиток будь-якої системи [7, с. 45].

Структура як загальнонаукове поняття відображає певну форму розташування елементів та характер взаємодії їхніх сторін і властивостей. Як вдало висловився природознавець А.М. Молчанов, «структура є наслідком учорашньої кінетики» [11], тобто структура є підсумком руху елементів цілого, результатом їхньої організації. І в цьому розумінні структура виступає законом зв'язку елементів. Саме завдяки структурі система відтворює себе, як таку, й існує певний термін у відносно незмінному вигляді.

Елементи і структура системи взаємно обумовлюють один одного. Зміна елементів цілого, їхньої кількості та якості тягне за собою зміну структури, а поява нової структури зумовлює відповідні зміни її елементів, їхніх властивостей, якісних і кількісних характеристик.

Структура аж ніяк не є інваріантним аспектом системи. Елементи, що її утворюють, мають тенденцію до постійної зміни. І коли кількісні зміни системи виходять за межі міри, вони викликають зміни якісні, що повсякчасно виступають, як зміни структури будь-якої системи.

Отже, структурні характеристики економічної системи так чи інакше змінюються через певний проміжок часу, але переважною мірою вони виражають сталість і спадковість, а відтак, – цілісність і системність відтворювальних процесів.

На певному рівні розвитку збільшення невідповідності структури тим елементам, що вже змінилися, робить її несумісною із зазначеними елементами, через що відбувається злам старої структури і утворення нової побудови, з новими функціями. Формування нової структури свідчить про перехід того чи іншого утворення у новий якісний стан, на новий рівень розвитку.

Кожна існуюча система є поліструктурною, тобто має структурні рівні. Так, економічна система характеризується галузевою (за видами економічної та промислової діяльності), секторальною, регіональною, інституціональною тощо структурою. У свою чергу, кожному структурному рівню економічної системи відповідає певна структура об'єктів. Залежно від цілей дослідження може розкриватися чи один, чи інший компонент структури. При цьому структура будь-якої системи є більш сталою, ніж її окремі складові, властивості та рівні [3].

Разом із тим структурні зміни у системі тягнуть за собою зміни властивостей її елементів, які підлягають загальним законам розвитку системи як цілого. При цьому ціле, маючи властивість інтегративності, не зводиться до частин (елементів),

а характеризується новими якостями і властивостями, не притаманними окремим частинам (елементам). Ця особливість взаємодії частин і цілого призводить до виникнення нового у процесі розвитку: появи нових типів цілісності, виникнення нових структурних рівнів та їхньої ієрархічної співпорядкованості, коли у суспільно-економічних системах властивості їхніх частин повністю визначаються властивостями цілого.

Викладені вище загальні закономірності взаємодії у триаді «система-структура-елемент» спрацьовують і у такій специфічній триаді, як «економічна система-економічна структура-елемент економіки».

У сфері економіки поняття «структура» застосовується до різноманітних економічних підрозділів: домашніх господарств, підприємств, секторів, видів економічної і промислової діяльності (галузей), регіонів, народногосподарських комплексів, національних економік, наднаціональних та міжнародних економічних утворень.

Найбільш чітко й предметно стан економічної структури як певного взаємозв'язку, взаємного розміщення частин цілого виражають пропорції, завдяки котрим визначається значення тієї чи іншої складової національної економіки або якого-небудь економічного агрегату. Отже, якщо коротко, економічна структура – це система пропорцій і зав'язків, притаманних економіці.

Економічна структура як сукупність сталих зв'язків між елементами економічної системи, які забезпечують збереження та утримання її основних властивостей за різних зовнішніх і внутрішніх змін, визначає довгострокові характеристики тієї чи іншої економічної одиниці, що розглядається. У зв'язку з цим вона є поняттям, проміжним між «економічною системою» та «економічним режимом» (устроєм, методом правління встановленим порядком економічного життя, у тому числі через структурну (промислову) політику). Втілюючи економічні й технічні умови організації господарської діяльності, економічна структура встановлює загальні рамки економічної активності, а економічний режим виступає однією із характерних компонентів структури даної економіки [11, с. 574].

Структура економіки тієї чи іншої країни є комплексом виробництв, що виник на основі поєднання суспільного поділу праці, природних ресурсів, історичних традицій та територіальної специфіки. Складність структури національної економіки визначається не лише через такі поняття, як вид економічної діяльності (галузь), сектор економіки тощо. Залежно від відносин власності, що склалися у національній економіці, виділяються такі сектори, як приватний, державний, кооперативний. Останнім часом поняття «сектор економіки» використовується й у зв'язку з особливостями сучасного суспільного поділу праці. Так у науковій

літературі виділяється «реальний сектор економіки» як сукупність видів економічної діяльності, де виробляються товари і матеріальні послуги, «сектор послуг» та «фінансовий сектор».

Структурні зміни в економіці є змінами пропорцій між елементами економічної системи упродовж певного часу.

Зміни у структурі економічної системи відбуваються під впливом різних економічних і позаекономічних факторів та процесів управління. Наприклад, зміни у співвідношенні виробництва товарів і послуг, засобів виробництва і предметів споживання, прискорене зростання одних видів економічної діяльності та уповільнене – інших, перерозподіл інвестицій – усе це призводить до змін і зрушень в економічній структурі [4].

Розглядаючи взаємозв'язок структурних змін в економіці та динаміку зростання національної економіки, цілком очевидно, що економічне зростання тісно пов'язане зі структурними змінами в економіці, які, у свою чергу, є наслідком різних темпів зростання елементів економічної системи.

Зміни в економічній структурі відбуваються насамперед під впливом суспільних потреб, що змінюються, та через нагромадження капіталу.

Безпосередньою причиною структурних змін в економіці є розвиток системи суспільних потреб. Зміни у структурі потреб, опосередковуючи появу одних, згасання та зникнення інших потреб, викликають необхідність відповідних структурних змін.

Серед причин, що впливають на формування самих потреб, а через них – на структурні зміни в економіці, можна виділити такі: науково-технічний прогрес, суспільний поділ праці та її подальша спеціалізація, інноваційні цикли, розвиток відносин власності економічна політика держави та зовнішньоекономічні зв'язки національних господарств. При цьому одні причини детермінують структурні зміни з боку продуктивних сил, а інші – з боку економічних відносин.

Структурні зміни в економіці є також наслідком появи нових продуктів, нових методів виробництва, освоєння нових ринків збуту і нових джерел сировини, зміною ринкової ситуації загалом. Тобто завжди має місце несталість, рухливість, позитивна чи негативна динаміка економічного розвитку, що зумовлюється стихійним механізмом ринкової економіки, який не забезпечує рівновагу між опитом і пропозицією. Звідси випливає необхідність державного регулювання економіки для забезпечення її сталості. Суттєво важливим інструментом такого регулювання є державна структурна політика.

Неповномірною динамікою структурних змін виражається через різну швидкість зміни відносних кількісних характеристик структурних елементів (прискорення або гальмування), різні часові лаги й різну спрямованість вказаних динамічних процесів.

Унаслідок цього відбувається якісне перетворення взаємозв'язків між елементами структури, змінюються основні пропорції економічної системи.

Структурні зміни можна розглядати у широкому і вузькому розумінні. У вузькому розумінні – це зміни у продуктово-галузевій структурі економіки. У широкому ж розумінні до цих змін слід додати й зміну у складі виробництва і споживання ресурсів: інвестиції і основного капіталу (галузева, технологічна, вікова та інші структури), трудових ресурсів, матеріальних та енергетичних ресурсів.

Взаємодіючи одна з одною, структурні зміни в економіці можуть як підсилюватися, так і послаблюватися. За різних інших умов накладання односпрямованих структурних змін підсилює результуючу зміну у структурі економіки, а різноспрямованих (протилежних) – послаблює [3, с. 49].

Будь-яка зміна у побудові економічної системи має структурний характер. Найбільш значущі якісні зміни у структурі економіки класифікуються, як економічні зрушення. Вони виступають опорою, каркасом формування нової якості продуктивних сил і техніко-виробничих відносин. Відтак, зміни і зрушення в економічній системі не можуть не розглядатися, як базові поняття у дослідженні економічних процесів. Виходячи з цього, теоретичний аналіз структурних змін і структурних зрушень в економіці цілком правомірно може бути віднесений до розряду методології економічного дослідження.

Отже, структурні зрушення в економіці є якісними змінами взаємозв'язків між зіставними елементами економічної системи, обумовленими нерівномірною динамікою співвідношення їхніх кількісних характеристик. При цьому можна визначити межі, переступивши які, зміна у структурі економіки переростає у структурне зрушення. Дані межі слід розглядати з точки зору філософського закону переходу кількості у якість. Виходячи з цього, можна стверджувати, що структурні зрушення є різновидом структурних змін. При цьому структурні зміни виступають як родові поняття, де структурні зрушення – як видові. А отже, не усяке змінне структури економіки може розглядатися, як її структурне зрушення.

Під зіставними розуміються елементи, які належать одному рівню економічної системи. Отже, говорити про структурні зрушення можна тільки по відношенню до однорідних шарів або зрізів економічної структури [3, с. 50].

Суть структурних зрушень – процес забезпечення відповідності змін у структурі суспільних потреб змінам у структурі алокації й розподілу факторів виробництва. Врешті-решт будь-яке структурне зрушення є тим чи іншим перерозподілом ресурсів (у більш вузькому плані – факторів виробництва) між вказаними елементами економічної структури. У кожному конкретному випадку можна виділити межі, коли зміна у структурі економіки переростає у структурне зрушення.

Структурне зрушення як економічний процес може бути зіставлений з іншими динамічними процесами, які відбуваються у господарській системі: циклами, коливаннями та збуреннями. Та на відміну від коливань і збурень, характерними особливостями структурних зрушень є їхня незворотність та змінність у системі суспільних потреб, – якості, непідвладні збуренням і поверховим коливанням. Стосовно технологічних та економічних циклів, то вони, поза сумнівом, супроводжуються зрушеннями у господарській структурі і є системами структурних зрушень різної (спад – піднесення) спрямованості.

Незворотною складовою структурних зрушень у довгостроковому плані є прогресивне економічне зростання (= економічний розвиток), зумовлене загальним економічним законом задоволення потреб.

Структурні зрушення в економіці мають кількісну та якісну визначеність. Якісна характеристика структурних зрушень в економіці передовсім відображає їхню орієнтацію на науково-технічний і соціально-економічний прогрес. Прогресивними зрушеннями слід вважати лише ті зміни, які врешті-решт приводять до підвищення економічної та соціальної ефективності національної економіки.

Слід розрізняти ефективність структурних змін в економіці та ефективність самої економічної структури. Структура економіки визнається ефективною, якщо має місце зростання основних макроекономічних параметрів функціонування економіки, а також відповідність виробленої продукції потребам суспільства. Відображаючи динамічну складову структурного розвитку, ефективність структурних змін показує, наскільки швидко структурні зміни досягають цілі, наскільки вони підвищують ефективність структури економіки загалом, ведуть до якомога повного задоволення зростаючих потреб при мінімумі витрат на їхнє здійснення.

Структурні зміни в економіці можна виміряти, розглядаючи динаміку зміни питомої ваги і частки відповідної структурної складової у певній економічній сукупності.

Структурні зміни і відповідні їм індикатори можна аналізувати на основі порівняння суміжних періодів, даючи зведену кількісну оцінку структурних змін на одному кроці у часі. Це дає змогу провести аналіз інтенсивності структурних змін, тобто виявити, у якому із послідовних інтервалів часу структура сукупності зазнала більш значної зміни, а у якому – менш значної. На передній план тут виходить часовий аспект: першорядним є визначення характерних періодів структурних змін, тобто виявлення, коли саме розпочався, закінчився, прискорився, уповільнився, мав кульмінацію тощо той чи інший період структурних змін.

Інший підхід до аналізу структурних змін та відповідних їм індикаторів ґрунтується на порівнянні будь-яких періодів. Надання кількісної оцінки структурним змінам за відповідний час дає змогу

проводити аналіз поступальності структурних змін, тобто встановлювати, якою мірою на них впливає тенденція, а якою мірою вони є результатом лише нерегулярних коливань.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз інтенсивності структурних змін не дозволяє судити про міру їхньої поступальності, оскільки при помірній інтенсивності, але послідовні і у певному напрямі, вони у змістовному плані можуть важити значно більше, ніж інтенсивні зміни, викликані лише нерегулярними коливаннями без ясно вираженої тенденції. Аналіз же поступальності структурних змін покликаний відповісти на запитання, чи стала структура іншою. Для вирішення двох розглянутих задач досліджується одна й та ж сукупність у різні періоди часу, поза її зв'язком з іншими сукупностями та без залучення іншої додаткової інформації.

Для здійснення аналізу спрямованості структурних змін, окрім даних про динаміку системи, що досліджується, слід залучити додаткову інформацію – наприклад, через завдання виділеної структури (зовнішньої, еталонної, нормативної тощо): це дає змогу проаналізувати динаміку структурних розбіжностей між поточною і виділеною структурою й оцінити першу. Вирішення завдання аналізу структурних змін дозволяє отримати оцінку структури у кожній досліджуваній момент часу, тобто оцінити як саме масштаб якості, так і його динаміку.

У випадку структурних змін макrorівня порівняльними структурними елементами та зрізами економічної структури передовсім мають бути найважливіші пропорції у виробництві та споживанні валового випуску та його складових – проміжного споживання і ВВП.

Незважаючи на те, що в макроекономічному моделюванні використовуються економічне обґрунтування факторів зростання та емпірично визначені характеристики циклічних коливань, між змодельованими та реальними процесами спостерігаються істотні розбіжності. Саме тому використовувана на практиці методологія прогнозування економічної динаміки на базі емпіричних характеристик далеко не завжди відповідає вимогам теорії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Коломицева О.В. Економічний зміст структурних зрушень та їх вплив на стабільність розвитку економіки / О.В. Коломицева // Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія : Економічні науки. – Вип. 22. – 2009. – С. 160–164.
2. Амоша О. Промислова політика України: концептуальні орієнтири на середньострокову перспективу / О. Амоша, В. Вишневський, Л. Збаразська // Економіка України. – 2009. – № 11. – С. 4–13.
3. Беляев О.О. Економічна політика : [навч. посіб.] / О.О. Беляев, А.С. Бебело, М.Л. Діба. – К. : КНЕУ, 2004. – 287 с.

4. Бункина М.К. Национальная экономика: Учебник для вузов / М.К. Бункина. – М.: Издательство «Палеотип»: Издательский Дом «Деловая литература»: Издательство «Логос», 2002. – 488 с.

5. Голюкова Т.В. Державне управління територіальним економічним розвитком: теорія і практика: Монографія / Т.В. Голюкова. – К.: Вид-во НАДУ, 2007. – 296 с.

6. Градов А.П. Национальная экономика / А.П. Градов. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2005. – 240 с.

7. Гринів Л.С. Національна економіка: Навч. посібник / Л.С. Гринів, М.В. Кічурчак. – Львів: «Магнолія 2006», 2008 – 464 с.

8. Кваснюк Б. Структурна перебудова економіки та її ресурси / Б. Кваснюк // Економіка України. – 2003. – № 11. – С. 18–28.

9. Кобзистий М.О. Інституціональні умови реалізації структурних зрушень у трансформаційній еко-

номії / М.О. Кобзистий // Науково-технічна інформація. – 2005. – № 2. – С. 34–38.

10. Крючкова І. В. Структурні чинники розвитку економіки України / І. В. Крючкова. – К.: Наук. думка, 2004. – 317 с.

11. Молчанов А.М. Возможная роль колебательных процессов в эволюции // Колебательные процессы в биологических и химических системах. – М., 1967. – 625 с.

12. Пирог О.В. Адаптація структури національної економіки України до вимог постіндустріального суспільства / О.В. Пирог // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2011. – № 698. – С. 93–103.

13. Чайка Ю. М. Дослідження взаємозв'язків складових структури національної економіки (на прикладі аналізу галузевої структури) / Ю. М. Чайка // Вісн. Криворіз. екон. ін-ту КНЕУ. – 2009 – № 2 (18). – С. 12–21.

НАСІННИЦТВО ВИСОКИХ ГЕНЕРАЦІЙ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

SEED GROWING OF HIGH GENERATIONS IN UKRAINE: TENDENCIES AND DEVELOPMENT PROBLEMS

У статті аргументовані сучасні завдання основних ланок системи насінництва польових культур в Україні. Проаналізована класифікація насіння у відповідності до вимог чинного законодавства, зосереджена увага на особливості насіння високих генерацій як об'єкта інтелектуальної власності. Проаналізовано структуру Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2017 р. Надано оцінку основним параметрам виробництва насіння у державних спеціалізованих підприємствах мережі НААН України. Запропоновані основні напрями перспективного розвитку насінництва високих генерацій як інноваційної галузі агропромислового комплексу України.

Ключові слова: насіння високих генерацій, виробництво, сорт, насінництво, урожайність.

В статье аргументированные современные задачи основных звеньев системы семеноводства полевых культур в Украине. Проанализирована классификация семян в соответствии с требованиями действующего законодательства, сосредоточено внимание на особенностях семян высоких генераций как объекта интеллектуальной собственности. Проанализирована структура Государственного реестра сортов

растений, пригодных для распространения в Украине на 2017 год. Дана оценка основным параметрам производства семян в государственных специализированных предприятиях сети НААН Украины. Предложены основные направления перспективного развития семеноводства высоких генераций как инновационной отрасли агропромышленного комплекса Украины.

Ключевые слова: семена высоких генераций, производство, сорт, семеноводство, урожайность.

The modern tasks of the main links of the seed production system of field crops in Ukraine are argued. The classification of seeds in accordance with the requirements of the current legislation is analyzed; the focus is concentrated on the peculiarities of high generation seeds as an object of intellectual property. The structure of the State Register of Plant Varieties, suitable for distribution in Ukraine in 2017 is analyzed. The main parameters of seed production in the state specialized enterprises of NAAS of Ukraine are assessed. The main directions of the perspective development of high generation seed production as the innovative branch of the agroindustrial complex of Ukraine are proposed.

Key words: high generation seeds, production, variety, seed growing, yielding capacity.

УДК 338.43

Орлов В.В.

здобувач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку агропромислового комплексу та думка практиків доводять, що одним із найбільш дієвих важелів підвищення кількісних та якісних показників виробництва продукції рослинництва в Україні, особливо зернових культур, є використання у якості посівного матеріалу насіння високих генерацій.

В умовах інтеграції України до ЄС роль елітного насінництва буде невіддільно зростати, що ставить нові завдання перед державою. Проте, не зважаючи на позитивні кроки на шляху удосконалення насінницької галузі, в Україні ще існує низка невирішених актуальних питань у цій надзвичайно важливій галузі агропромислового комплексу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окрему науку – економіку насінництва, виокремлює вчений О.В. Захарчук і розуміє під нею систему показників, які враховують відповідні особливості насінницької продукції для визначення економічної ефективності окремих видів, родів, сортів та гібридів сільськогосподарських рослин. Учений також наголошує, що особливість насіння як засобу виробництва полягає в тому, що воно є біологічним об'єктом, сукупність «живих організмів», здатних певний час зберігати свої властивості та передавати їх з покоління в покоління. Тому насіння не може бути замінене ніяким іншим засобом виробництва [1].

Поява насінництва та контрольно-насінневої справи була зумовлена невідкладними життєвими потребами сільських господарів мати добре насіння для підвищення врожайності своїх господарств. Насінництво мало вагоме підґрунтя: перші починання пішли з Англії, Франції та здебільшого з Німеччини, швидко розповсюджуючись по всій Європі [2], винятком не стала й Україна.

Сортівнича справа у сучасному її розумінні в Україні, що входила до складу Російської імперії, й Наддніпрянщини, зокрема, до 1914 р. знаходилася, швидше всього, у зародковому стані. В асортименті культурних рослин у вітчизняному сільському господарстві спостерігалася значна перевага закордонного й незначна частка – місцевого насіння. Пшеницю вирощували переважно угорського походження, частково, німецького та шведського, жито – петкуське, шланштедське і пробштейнське (німецькі сорти), овес – шведський і німецький, ячмінь – морав-

ський та шведський, горох – німецького походження. Місцевими були тільки сорти проса та гречки [3].

Організатором системи Державного насінневого контролю в Україні по праву вважають академіка М.М. Кулешова, який докладав великих зусиль для організації єдиної системи контрольно-насінневих лабораторій з єдиною методикою визначення якості насіння, що й було зроблено спочатку в Україні (1926 р.), потім в Росії (1928 р.) й інших республіках [4].

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка сучасних тенденцій та пошук шляхів вирішення проблем насінництва високих генерацій як однієї із найважливіших галузей агропромислового комплексу України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні завдання основних ланок системи насінництва польових культур в Україні наведені у табл. 1.

Відповідно до Закону України «Про насіння і садивний матеріал» [6], насіння класифікується на три основні категорії (рис. 1). Прийняття згаданого вище Закону є позитивним кроком на шляху до підвищення якості посівного матеріалу та конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

За сучасних умов нарощування експортного потенціалу зернового ринку України та забезпечення внутрішнього попиту значно активізувалися процеси купівлі-продажу базового, доказового та сертифікованого насіння, при цьому виникають певні права на сорт рослини та насіння. Отож, звернемося до особливостей насіння високих генерацій як об'єкта інтелектуальної власності.

Таблиця 1

Завдання основних ланок системи насінництва польових культур в Україні

Ланка системи	Завдання	Виконавці
Селекція	Виведення нових сортів та їх первинне розмноження	Науково-дослідні інститути, селекційно-дослідні станції
Сортовипробування	Випробування, оцінювання й занесення до Державного реєстру сортів рослин, придатних до поширення в Україні	Державна служба України з охорони прав на сорти рослин
Насінництво	Виробництво й розмноження сортового насіння при одночасному поліпшенні й підтриманні його сортових властивостей:	
	а) виробництво оригінального насіння та еліти;	Науково-дослідні установи – оригінатори нових сортів
	б) виробництво насіння еліти і I репродукції	Дослідні станції, навчально-дослідні господарства ВНЗ і технікумів
	в) розмноження насіння еліти і I репродукції для повного забезпечення потреби господарств у насінні для виробничих посівів	Елітно-насінницькі й насінницькі господарства, занесені до Державного і обласного реєстрів виробників насіння й садивного матеріалу
Сортовий і насінневий контроль	Контроль за сортовими властивостями насіння (апробація); перевірка посівних і фізичних властивостей насіння	Українська державна, обласні, районні насінневі інспекції

Джерело: [5]

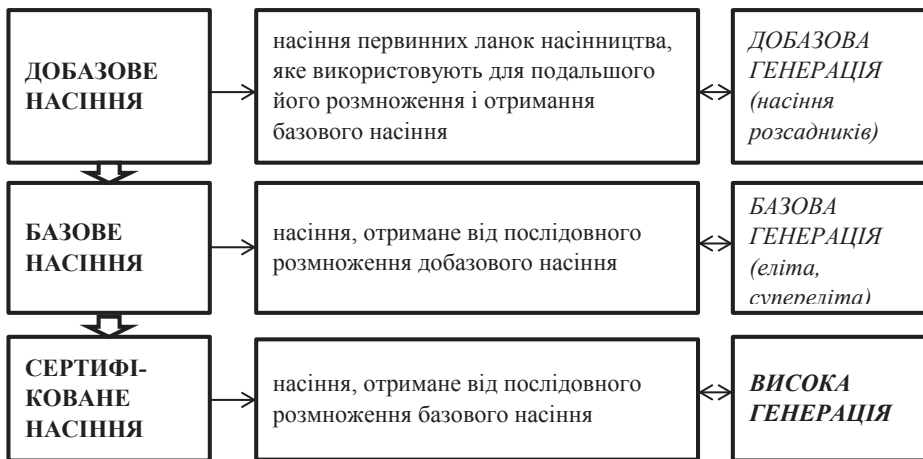

Рис. 1. Класифікація насіння та садивного матеріалу в Україні

Джерело: систематизовано на основі [6]

У дослідженні ми розмежуємо об'єкти інтелектуальної власності з наступних позицій: (1) інтелектуальні права на сорти рослин; (2) авторська винагорода оригінатору сорту насіння високих генерацій; (3) розрахунок ціни на насіння високих генерацій з урахуванням плати за використання сорту оригінатору. Об'єкти інтелектуальної власності умовно ділять на три групи [7]:

- об'єкти промислової власності;
- нетрадиційні (особливі) об'єкти інтелектуальної власності;
- об'єкти авторського права і суміжних прав.

Сорт рослин є особливим об'єктом інтелектуальної власності поряд із науковим відкриттям, породою тварин, комерційною таємницею, фольклором

та традиційним знанням у групі об'єктів права промислової власності. Право на сорт засвідчується патентом, що є охоронним документом і засвідчує пріоритет та майнове право інтелектуальної власності на сорт рослин [7].

За Даними Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2017 рік (табл. 2), для зон Полісся, Лісостепу та Степу придатні 1695 сортів зернових злакових культур.

Слід зазначити, що за територіальною ознакою

найвища частка сортів придатна абсолютно для всіх зон, а якщо розглядати такі зони окремо, то найбільша придатність сортів виявлена у степовій зоні України.

Якщо вести мову про круп'яні культури (табл. 3), то у Держреєстрі зареєстровано 112 сортів, серед яких найвища частка (40, 2 %) припадає на сорго звичайне (двокольорове). За придатністю вирощування по круп'яним культурам також лідирує зона Степу.

Разом з тим, зафіксована позитивна тенденція зі зростання частки динаміки сортооновлення, яка у 2017 р. на 8,3 % перевищує показник минулого року. За даними рис. 2, у 2017 р. до Держреєстру було внесено 9,7 % нових сортів пшениці, 13,9 % – жита, 5,0 % – тритикале, 10,7 % – вівса, 11,8 % – ячменю та 15,0 % – кукурудзи на зерно.

Таблиця 2

Кількість зареєстрованих сортів зернових злакових культур за даними Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2017 рік

№ п/п	Назва культури	Кількість сортів за рекомендованими зонами для вирощування					Разом	
		Полісся	Полісся/Лісостеп	Лісостеп	Лісостеп/Степ	Степ		
1.	Пшениця м`яка (озима)	20	71	23	57	50	116	337
2.	Пшениця м`яка (яра)	2	15	8	2	4	6	37
3.	Пшениця м`яка	-	1	-	-	-	-	1
4.	Пшениця тверда (озима)	-	-	3	13	3	-	19
5.	Пшениця тверда (яра)	-	2	2	3	2	1	10
6.	Жито посівне (озиме)	4	18	1	1	3	9	36
7.	Тритикале (озиме)	-	10	4	2	-	11	27
8.	Тритикале (яре)	4	4	-	-	-	5	13
9.	Овес (ярий)	7	6	5	-	1	9	28
10.	Ячмінь (озимий)	-	5	1	5	2	31	44
11.	Ячмінь (ярий)	30	30	17	9	19	37	142
12.	Кукурудза звичайна	55	71	154	161	306	264	1011
	Разом	122	231	216	250	388	488	1695

Джерело: розраховано автором на основі [8]

Таблиця 3

Кількість зареєстрованих сортів зернових круп'яних культур за даними Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2017 рік

№ п/п	Назва культури	Кількість сортів за рекомендованими зонами для вирощування						Разом
		Полісся	Полісся/Лісостеп	Лісостеп	Лісостеп/Степ	Степ	Полісся/Лісостеп/Степ	
1.	Гречка	4	4	4	3	4	7	26
2.	Просо посівне	2	1	4	4	4	7	22
3.	Сорго звичайне (двокольорове)	-	-	7	23	15	-	45
4.	Сориз	-	-	-	-	12	-	12
5.	Рис посівний	-	-	-	-	7	-	7
	Разом	6	5	15	30	42	14	112

Джерело: розраховано автором на основі [8]

Отже, сорт лежить в основі майбутньої генерації насінневого матеріалу та запорукою його високої якості.

Наголосимо на винятковій важливості вирішення питання формування ціни на насіння високих генерацій, які нині визначаються на основі ринкових цін. Результатом цього підходу є відсутність реальної надбавки за сорт його оригінатору.

Наші дослідження базуються на аналізі річної статистичної звітності 70 державних спеціалізованих насінницьких господарств мережі Національної академії аграрних наук України. У 2015 р. ці підприємства обробляли 121984 га та отримали 4171231 тис. ц зерна. Показник середньої урожайності склав 34, 2 ц/га. Основні параметри виробництва насіння у розрізі культур відображені у табл. 4.

Слід зазначити, що показник урожайності при вирощуванні культур з метою отримання насіння має свою специфіку, оскільки для його розрахунку береться вся площа, враховуючи ділянку гібридизації закріпителя (батьківська форма), яка видаляється після стадії цвітіння, яка може досягати до 25 % всієї посівної площі. У той же час, при вирощуванні окремих культур агротехнологіями передбачено наявність значної просторової ізоляції посівів, що обумовлює наявність міжряддя між погонними рядками окремих сортів рослин згідно нормативів. Саме тому розрахована урожайність повною мірою не відображає технологічну ефективність вирощування культур, а з урахуванням поправок на площу у зв'язку з названими обставинами її рівень буде набагато вищим.

Після оприбуткування зерна частина валового збору визнається мертвими відходами (5-10 %), частина визнається, як фураж (до 30 %), а величина, яка залишилася, визнається, як насінневий матеріал. За даними табл. 4, частка виходу насіння коливається від 42 % для гречки до 67 % для ярої пшениці та озимого ячменю.

У відповідності до вимог Закону України «Про насіння і садивний матеріал», суб'єкти насінництва та розсадництва мають право розмножувати, заготовляти та використовувати насіння і садивний матеріал сортів рослин (клонів, ліній, гібридів) за дозволом відповідного власника патенту на використання сорту, якщо їх виробничі умови відповідають атестаційним вимогам, що встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну аграрну політику [6].

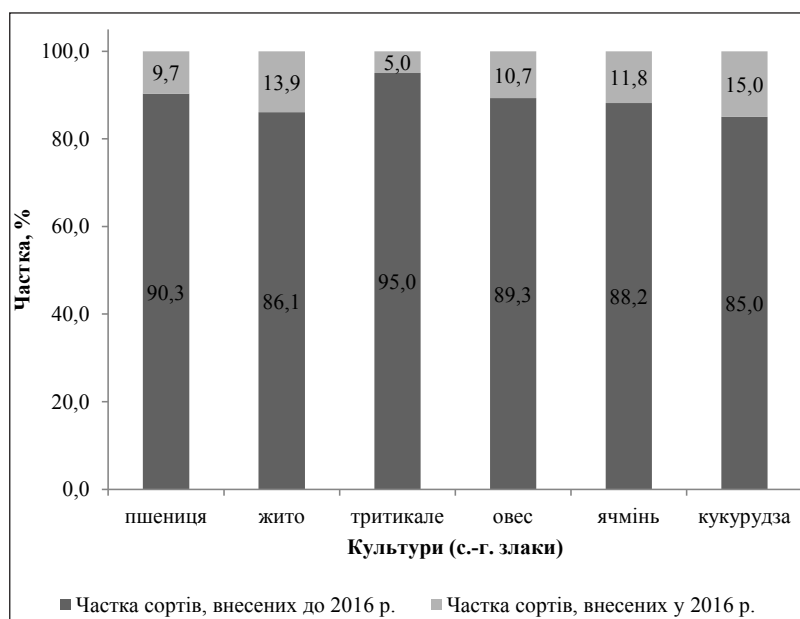

Рис. 2. Структура зареєстрованих сортів зернобобових культур за терміном внесення до Державного реєстру сортів рослин

Джерело: побудовано автором на основі [8]

Показники виробництва насіння зернових культур у дослідних господарствах мережі НААН України у 2015 р.

Культура	Кількість господарств	Площа, га	Валовий збір, ц	Урожайність, ц/га	Отримано насіння із валового збору, ц	
					ц	%
Озима пшениця	70	48327	1863319	38,6	1211157	65
Яра пшениця	19	1324	43691	33,0	29273	67
Озиме жито	17	1111	33734	30,4	20578	61
Гречка	37	2189	27914	12,8	11724	42
Кукурудза на зерно	50	14931	769517	51,5	392454	51
Озимий ячмінь	43	10332	288633	27,9	193384	67
Ярий ячмінь	66	16802	464002	27,6	273761	59
Горох	40	3649	72172	19,8	46190	64
Ярий овес	44	2593	74308	28,7	49043	66
Просо	24	1853	25745	13,9	12744	50
Сорго	11	721	16935	23,5	8637	51
Рис	1	1650	89712	54,4	39473	44

Джерело: статистична ф. 50 с.-г. (річна) «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств»

Зважаючи на той факт, що більшість оригінаторів сортів є державними підприємствами, то відсутність винагороди, закладеної в ціну насіння високих генерацій, унеможлиблює їх розширене відтворення і призводить до збитків. Цей факт потребує обов'язкового врегулювання у вітчизняній нормативно-правовій базі, оскільки є суттєвою перешкодою ефективного функціонування галузі насінництва в Україні.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, виробництво насіння високих генерацій є стратегічно значущою підгалуззю агропромислового комплексу, яка дозволяє суттєво підвищити врожай зерна – «годувальника народу» та джерела забезпечення продовольчої безпеки України. Сучасне насінництво має тенденцію до зростання основних параметрів свого розвитку і подолання кризи галузі.

Основними напрямками перспективного розвитку насінництва високих генерацій як інноваційної галузі агропромислового комплексу України, на нашу думку, є:

- створення регіональних насінневих кластерів за економіко-географічною ознакою, які будуть осередками виробництва, збуту насіння високих генерацій, створення сортів рослин та задовольнятимуть інтереси всіх учасників насінницької галузі;
- збільшення цільової державної підтримки вітчизняної селекції та сортовипробування;
- підвищення статусу наукових установ на національному рівні, що сприяють трансферу інноваційних технологій у рослинництві;
- контроль за експансією іноземних сортів та насінневого матеріалу для вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Захарчук О.В. Економіка насінництва: монографія / О.В. Захарчук. – К.: ННЦ ІАЕ, 2015. – 272 с.
2. Присяжнюк М.В. Спеціалізовані господарства: окремі сторінки витоків насінництва у контексті розвитку галузі в Європі та Російській імперії / М.В. Присяжнюк // ISSN 2079-0074. Вісник НТУ «ХПІ». – 2013. – № 48 (1021). – С. 129-137.
3. Присяжнюк М.В. Науково-організаційна діяльність сортівничо-насіннєвого управління цукротресту у 20-х рр. ХХ ст. / М.В. Присяжнюк // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – № 3. – С. 7-11.
4. Їжик М.К. Сільськогосподарське насіннєзнавство: навч. посібник / М.К. Їжик. – Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Ч.І: Формування, будова та властивості насіння. – Харків, 2000. – 104 с.
5. Молоцький М.Я. Селекція і насінництво сільськогосподарських рослин: підручник / М.Я. Молоцький, С.П. Васильківський, В.І. Князюк. – К.: Вища освіта, 2006. – 463 с.
6. Про насіння і садивний матеріал: Закон України № 411-IV від 26 грудня 2002 року, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/411-15>.
7. Захарчук О.В. Насіння і садивний матеріал як об'єкт інтелектуальної власності / О.В. Захарчук, М.І. Кісіль, В.С. Кропивко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 90 с.
8. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2017 рік (станом на 11.01.2017 р.) // Міністерство аграрної політики та продовольства України. – 394 с.

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF FACTORS OF UKRAINIAN ECONOMY SHADOWING

УДК 330.101.54

Рейкін В.С.

к.е.н., доцент кафедри
фінансів та кредиту
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки

Макара О.В.

д.е.н., завідувач кафедри
фінансів та кредиту
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки

У статті проаналізовано та здійснено оцінку взаємозв'язку обсягів тіньової економіки із ключовими детермінантами: рівнем загального фіскального навантаження, у розрізі основних видів податків, монетарними агрегатами та рівнем доларизації національної економіки. Підтверджено, що вказані індикатори можуть розглядатися, як відображення впливу різнобічних детермінант функціонування тіньової економіки в Україні.

Ключові слова: рівень тінізації економіки, податкове навантаження, монетарні індикатори, доларизація.

В статье проанализирована и осуществлена оценка взаимосвязи объемов теневой экономики с ключевыми детерминантами: уровнем общей фискальной нагрузки, в разрезе основных видов налогов, монетарными агрегатами и

уровнем долларизации национальной экономики. Подтверждено, что указанные индикаторы могут рассматриваться как отражение влияния разносторонних детерминант функционирования теневой экономики в Украине.

Ключевые слова: уровень тенизации экономики, налоговая нагрузка, монетарные индикаторы, долларизация.

The article deals with evaluation of the inter-connection of the shadow economy with the key determinants: the level of total fiscal load, by the main types of taxes, monetary aggregates and the level of dollarization of the national economy. It is proved that these indicators can be considered as reflecting the influence of the various determinants of the shadow economy functioning in Ukraine.

Key words: level of economy shadowing, tax burden, monetary indicators, dollarization.

Постановка проблеми. Поліваріантність історичних умов розвитку в межах певних хронологічних періодів формують специфічну систему чинників, які отримують емпіричне підтвердження на рівні держав, локальних територій чи сфер діяльності. Однак, в основі феномена тіньової економіки лежать переважно спільні процеси та закономірності, які не зводяться до диференціації соціально-економічного розвитку окремих країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем тінізації економіки займалися такі вітчизняні науковці, як: З. Варналій, В. Засанський, С. Коваленко, І. Мазур, В. Предборський, М. Флейчук та ін. У контексті функціонування тіньових процесів та явищ окремої уваги заслуговують публікації таких зарубіжних авторів: Г. Беккера, Е. де Сото, Ф. Шнайдера, Е. Фейга.

Постановка завдання. Метою дослідження є підтвердження взаємозв'язку між обсягами тіньової економіки України та податковими і монетарними детермінантами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо одну із традиційних детермінант тінізації економіки будь-якої країни – рівень податкового навантаження. В якості базового індикатора використаємо показник «Total Tax Rate», за яким здійснюється рейтингування «Paying Taxes». У таблиці 1 наведено співставлення загального рівня податкового навантаження на підприємства в Україні, колишніх постсоціалістичних країнах СНД та європейських держав з найбільшими обсягами тіньової економіки.

Відповідно до табл. 1 мікроекономічний рівень виявляє нечіткий взаємозв'язок між детермінантою «податкове навантаження» на підприємства та рівнем тіньової економіки – коефіцієнт кореляції становить 0,5; однак, за вибіркою із п'яти країн,

яким властиві порівняно максимальні масштаби тінізації (Казахстан, Киргизстан, Росія, Таджикистан, Україна), коефіцієнт кореляції підтверджує позитивну залежність – 0,9.

Таблиця 1

Порівняння податкового навантаження на підприємства та рівня тінізації економіки в Україні та окремих країнах світу, 2015 р.

№ з/п	Країна	Податкове навантаження (Total Tax Rate), %	Порівняно з Україною, п.п.	Обсяги ТЕ, % ВВП
1	Болгарія	27	-25,2	30,6
2	Естонія	49,4	-2,8	26,2
3	Казахстан	29,2	-23	33,8
4	Киргизстан	29,0	-23,2	33,1
5	Кіпр	24,5	-27,7	24,8
6	Латвія	35,9	-16,3	23,6
7	Литва	42,6	-9,6	25,8
8	Мальта	41,5	-10,7	24,3
9	Польща	40,3	-11,9	23,3
10	Росія	47,0	-5,2	41,2
11	Румунія	42	-10,2	28
12	Таджикистан	81,8	29,6	43,1
13	Туреччина	41,1	-11,1	27,8
14	Україна	52,2	X	47,1
15	Хорватія	20	-32,2	27,7

Джерело: сформовано автором за даними Світового банку та Ф. Шнайдера [16, с. 120-122; 17, с. 6; 18, с. 17].

Як видно із табл. 1, Україні притаманне майже найбільше податкове навантаження на підприємства – 52,2% (вищий рівень лише в Таджикис-

тані), що на 11,6% переважає середній рівень розвинених європейських країн за даними «Paying Taxes-2016» [16, с. 120-122]. Хоча податковий чинник домінує в якості однієї із ключових причин тінізації економіки, проте, як показує кореляційний аналіз, чіткої однозначності не існує. Наприклад, у Греції величина податкового навантаження на підприємства досить висока – майже 50%, що супроводжується рівнем тінізації економіки близько 22%; одночасно в таких країнах, як Австрія та Франція податковий тягар сягає відповідно 52% і 63%, однак, обсяги тіньової економіки в цих державах, за даними Ф. Шнайдера, одні із найнижчих серед держав ЄС – 8% та 12% [17, с. 6]. Необхідно зауважити, що вищий рівень розвитку країни, то фактично більше фіскальне навантаження на суб'єктів господарювання може бути в державі без критичних загроз для тінізації її національної економіки.

Проблема пошуку оптимального податкового навантаження із врахуванням особливостей певної країни залишається дискусійною. Окремі вчені доводять існування поліваріантності та нестаціонарності «точки Лаффера» [1]. Співставлення статистичних даних різних країн світу дає змогу виокремити таку закономірність: зростання податкового навантаження призводить до збільшення обсягів тіньової економіки нерівномірно: при наближенні до певного порогового (критичного) рівня темпи наростання тінізації змінюються більш суттєво. Дослідження, які проводилися НІСД доводять, що ця ж властивість характерна і для України [15, с. 76].

На рис. 1 відображено динаміку обсягів тіньової економіки та податкових надходжень в Україні на макрорівні. Загалом на рис. 1 видно, що обсяги фактично сплачених податкових платежів протягом досліджуваного періоду становили 23-26% від ВВП України, що відповідало рівню тінізації національної економіки 40-47%.

Окрім загального фіскального навантаження проаналізуємо також його структуру за основними видами податків. На рис. 2 та 3 наведено частку податкових платежів у доходній частині держбюджету України та загальну структуру податкових надходжень.

Висока частка основних непрямих податків у доходах держбюджету України (47% сумарно ПДВ та акциз) свідчить про недосконалість загальної структури оподаткування. Однак, в умовах високого рівня тіньової економіки існуюча структура із домінуванням оподаткування споживання, а не прямих доходів фізичних та юридичних осіб, є вимушеною та необхідною, оскільки фіскальна база стосовно непрямих податків більш стабільна. Питома вага прямого оподаткування доходів економічних агентів є доволі низькою, оскільки легше піддається ухиленню (уникненню) від оподаткування.

Проаналізуємо та здійснимо оцінювання фіскального навантаження за основними податками порівняно із міжнародним досвідом інших країн.

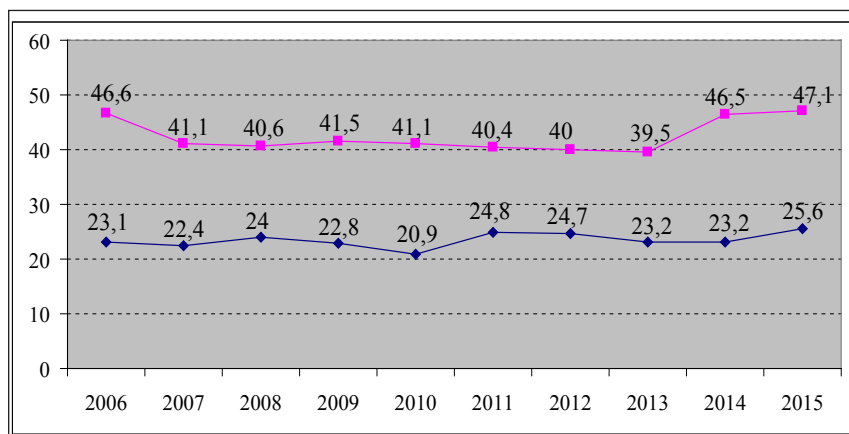

Рис. 1. Тенденції тіньової економіки та податкових надходжень зведеного бюджету України (% ВВП), 2006–2015 рр.

Джерело: сформовано автором за даними [6-14; 18, с. 17]

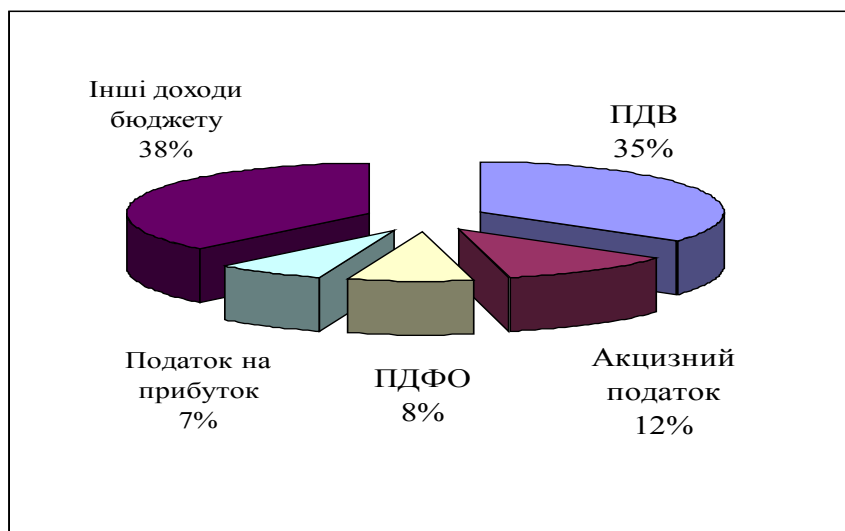

Рис. 2. Питома вага основних податків у загальних доходах держбюджету, 2015 р.

Джерело: сформовано автором за даними Мінфіну України [5, с. 10].

Наведемо порівняльні дані базової ставки ПДВ, котрі чинні у європейських країнах. Як видно на рис. 4, середній показник ПДВ становить 22%, хоча в окремих країнах (Угорщина, Данія, Хорватія, Швеція) досягає 25-27%. Отже, двадцятивідсоткова базова ставка ПДВ в Україні є майже типовою порівняно із середньоєвропейським рівнем (суттєво нижча величина цього податку лише в Люксембурзі – 15%).

На рис. 5 подано рівень корпоративного податку різних держав порівняно із середніми показниками в ЄС та у світі.

На основі сформованих даних необхідно звернути увагу на той факт, що ставка податку на прибуток в Україні відносно країн, зазначених на рис. 5, є найнижчою. Проте, важливо зауважити, що у низці офшорних юрисдикцій ставка корпоративного податку або відсутня або перебуває на дуже низькому рівні; зокрема, на Кіпрі базова ставка цього податку становить 5%.

На рис. 6 подано рівень ПДФО та соціальних внесків в Україні порівняно з іншими державами та середніми показниками в ЄС та у світі.

Із наведених даних видно, що податкове навантаження на працю в Україні після ліквідації ЄСВ для найманих працівників та зниження базової ставки ЄСВ для роботодавців до 22% одне із найнижчих відносно інших країн.

Окрім загального індикатора «рівень податкового навантаження», слід врахувати також комплексний вплив складності податкового адміністрування. Специфічна особливість України – надмірна кількість підзаконних регулятивних актів у податковій сфері, які часто суперечать один одному, а інколи і положенням податкового кодексу України (ПКУ). Із уведенням у дію податкової реформи 2015-2016 рр. було скорочено загальну кількість податків, ліквідовано окремі збори (платежі), запроваджено систему електронного адміністрування (СЕА) ПДВ. Унаслідок вказаних трансформацій ситуація у сфері податкового адміністрування дещо покращилася. Загальний стан податкового адміністрування об'єктивно складно аналізувати, оскільки вплив цього чинника часто оцінюється на основі експертних опитувань бальним способом. Складність податкового адміністрування може бути оцінена у неявній формі, тобто задана якісно (наприклад, у вигляді нечіткого лігвістичного терма).

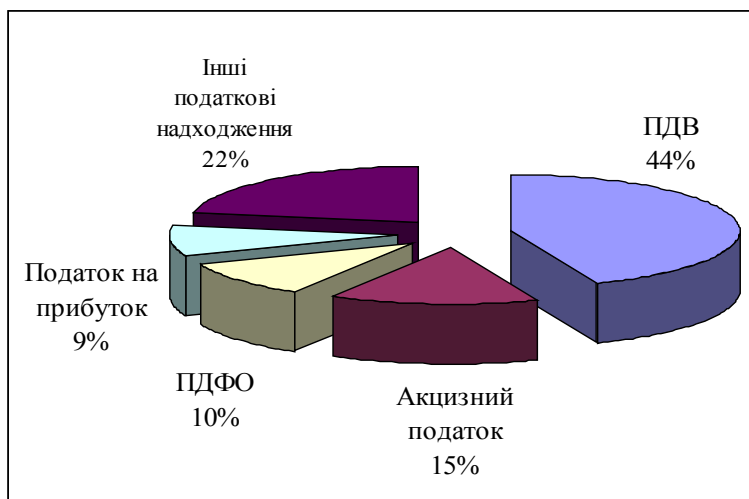

Рис. 3. Структура податкових надходжень держбюджету, 2015 р.

Джерело: сформовано автором за даними Мініну України [5, с. 10]

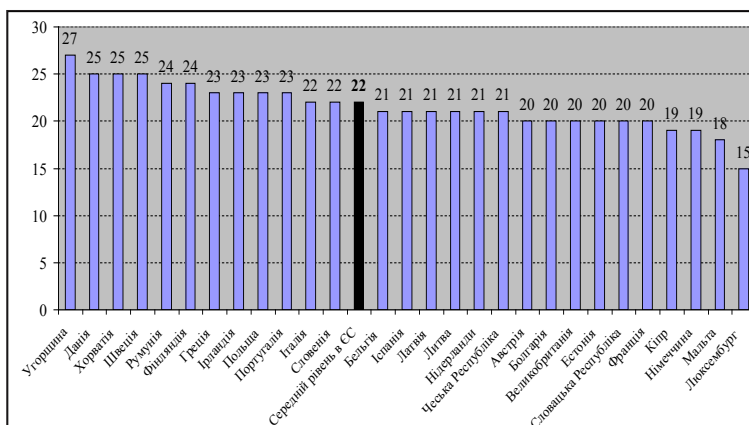

Рис. 4. Стандартні ставки ПДВ в країнах ЄС, %.

Джерело: сформовано за даними ЄС [19]

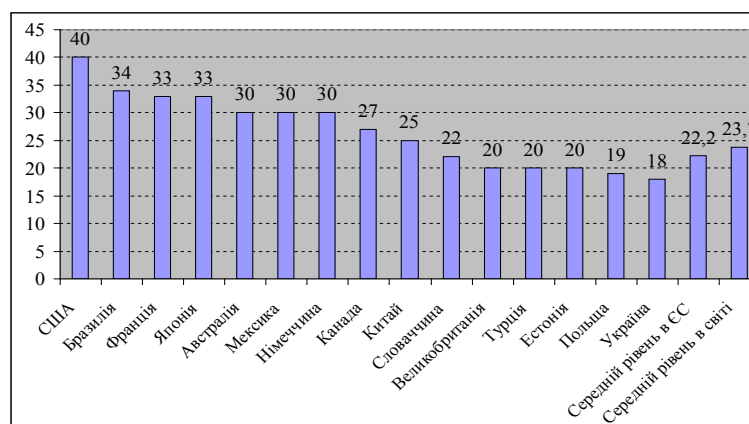

Рис. 5. Ставки корпоративного податку в різних країнах, %.

Джерело: сформовано за даними Мініну України [5, с. 56]

Проаналізуємо монетарні детермінанти тінізації економіки України. До зазначеної групи чинників відносимо такі: рівень монетизації та доларизації національної економіки, а також рівень недовіри до банківської системи.

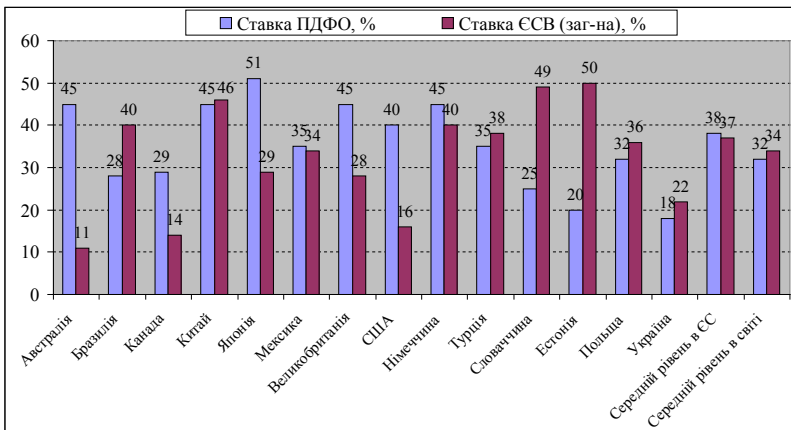

Рис. 6. Рівень номінального оподаткування праці (ПДФО та соціальні)

Джерело: сформовано за даними Міністерства України [5, с. 56]

У табл. 2 наведені статистичні показники грошових індикаторів та обсяги тіньової економіки в Україні протягом 2006-2015 рр.

Із даних табл. 2 видно, що рівень монетизації економіки України (питома вага грошового агрегата М2 відносно ВВП країни) протягом всього періоду дослідження досить значний: діапазон варіативності становив від 47,7% у 2006 році до 60,2% у 2014 році. При цьому у готівковому обігу України, за даними НБУ станом на 1 січня 2016 року, перебувало 308,3 млрд грн [4] – майже третина від обсягу грошового агрегата М2; в т.ч. 282,7 млрд грн (М0), або 91,7% із готівкових коштів знаходилися поза банківською системою. Цей факт може свідчити про те, що переважна більшість готівкових коштів використовується для обслуговування грошових операцій у тіньовому обігу. Серед європейських країн за часткою готівки відносно ВВП Україна займає лідируючі позиції [20].

Частка грошового індикатора М0/М1 в офіційному сегменті економіки України протягом десятирічного періоду не опускалася нижче рівня 60,8%, що орієнтовно в 3,5 рази вище аналогічного середнього показника в єврозоні. Станом на кінець 2015 року питома вага грошового агрегата М0 в М1 в Україні досягла 68%, що відповідає рівню тіньової економіки 47,1%

цього періоду. Коефіцієнт кореляції між двома вищезазначеними показниками становить 0,7; тобто кореляційний аналіз фактично підтверджує тісноту взаємозв'язку та прямий вплив готівкового чинника на рівень тінізації.

Очевидно, що існуючі обмеження на граничну суму готівкових розрахунків в Україні для фізичних осіб у розмірі 150 тис. грн потребують подальшого зниження. В якості орієнтира можуть слугувати подібні порогові величини в інших країнах. Наприклад, у Франції гранична величина готівкових розрахунків для фізосіб становить 3 тис. євро на операцію, в Греції – 1500 євро, в Італії та Іспанії – 1 тис. євро.

[2, с. 35]. Швеція та Норвегія взагалі планують повністю відмовитися від готівкових розрахунків.

Важливо зауважити також той факт, що наявність та обіг у країні іноземної валюти, насамперед доларів США та євро, суттєво збільшує загальну грошову масу. Оскільки іноземні гроші формально заборонені в Україні в якості платіжного засобу, то домінуюча частина готівкової валюти використовується у т.ч. для обслуговування тіньових угод. Рівень «доларизації» національної економіки точно встановити неможливо через те, що офіційна статистика не має можливості надання повної оцінки готівкової іноземної валюти «на руках» у населення. НБУ офіційно доступне чисте сальдо купівлі-продажу іноземної готівки фізособами та безготівкові валютні трансакції економічних агентів. Проте, специфіка України – вагомі поточні трансферти від трудових мігрантів: тільки офіційно через міжнародні платіжні системи та банківську систему у країну надходять біля 5-8 млрд \$ щорічно; фактично ж ці суми, як мінімум, удвічі більші [3]. Частково такі кошти легалізуються у вигляді валютних банківських депозитів, при купівлі товарів (послуг) в офіційній економіці.

Таблиця 2

Грошові індикатори та рівень тінізації економіки в Україні

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
М0, млрд грн	75,0	111,1	154,8	157,0	183,0	192,7	203,2	237,8	282,9	282,7
М1, млрд грн	123,3	181,7	225,1	233,7	289,9	311,0	323,2	383,8	435,5	472,2
М2, млрд грн	259,4	391,3	512,5	484,8	596,8	681,1	771,1	906,2	955,3	993,8
Частка М2 у ВВП, %	47,7	54,3	54,1	53,1	53,3	50,5	52,8	59,5	60,2	50,2
Індикатор М0/М1, %	68,7	61,2	60,8	61,1	63,1	62,3	65,6	65,3	66,1	68,0
Обсяги тінізації, %	46,6	41,1	40,6	41,5	41,1	40,4	40,0	39,5	46,5	47,1

Джерело: сформовано автором за даними [6-14; 18, с. 17].

Рівень доларизації економіки України

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Обсяги валютних депозитів, млрд грн	70,1	108,3	210,4	206,5	206,4	247,1	247,2	244,9	250,6	321,1
Грошовий агрегат М2, млрд грн	259,4	391,3	512,5	484,8	596,8	681,1	771,1	906,2	955,3	993,8
Рівень доларизації, %	27	27,7	41,1	42,6	34,6	36,3	32,1	27,0	26,2	32,3

Джерело: сформовано автором за офіційними даними [4; 6-14].

Однак, інша частина згодом використовується для ведення тіньової господарської діяльності чи виконує функцію валютних збережень для населення.

Експертні оцінки агрегованої готівкової доларизації суттєво різняться: від 22 до 90 млрд \$ [2, с. 32; 61]; тобто загальна величина іноземних готівкових коштів, накопичених населенням, перевищує сумарні обсяги офіційних валютних резервів країни. Оцінка мінімального рівня базується на гіпотезі, що співвідношення між валютною та гривневою готівкою таке ж саме, як і між валютними та гривневими депозитами. Розрахуємо рівень доларизації національної економіки за методикою МФВ – на основі показника «обсяги валютних депозитів» відносно грошового агрегата М2. Результати обчислень представлені в табл. 3.

Проведені розрахунки показали, що варіативність рівня доларизації в Україні становила від 27% у 2006 році до 42,6% у посткризовому 2009 році. Станом на поч. 2016 року рівень доларизації офіційного сегменту України за методикою МФВ оцінюється, як небезпечний, оскільки перевищує критичний пороговий рівень (32,2% > 30%), що спричиняє подальшу тінізацію економіки.

Якщо врахувати неофіційні валютні збереження населення, то високоюмовірно, що загальна величина готівкових коштів може бути співставною із обсягами всієї грошової маси у банківській системі. Це свідчить про те, що монетарний індикатор недовіри з боку економічних агентів до банківської системи тривалий період залишається на високому рівні. У періоди фінансово-економічних криз цей показник, як правило, зростає, але суттєво не опускається нижче певного рівня у періоди відносно нестійкої стабільності. Суб'єктивно монетарну детермінанту тінізації «рівень недовіри до банківської системи» протягом 2006-2015 рр. оцінюємо в діапазоні 6-9 балів (де 10 – максимально негативне значення).

Висновки з проведеного дослідження. У результаті аналізу встановлено, що Україні притаманне чи не найбільше податкове навантаження на підприємства – 52,2% (показник «Total Tax Rate»), що на 11,6% переважає середній рівень розвинених європейських країн. Базові ставки основних податків в Україні порівняно невисокі, а основна проблема пов'язана зі складністю податкового адміністрування.

Рівень монетизації економіки України досить значний: від 47,7% до 60,2% протягом всього періоду дослідження. У готівковому обігу України за даними НБУ станом на 1 січня 2016 року перебувала майже третина від обсягу грошового агрегата М2; в т.ч. 91,7% – поза банківською системою. Наведені дані свідчать про те, що переважна більшість готівкових коштів використовується для обслуговування грошових операцій у тіньовому обігу.

За методикою МФВ рівень доларизації офіційного сегменту України оцінюється, як небезпечний, оскільки перевищує критичний пороговий рівень (32,2% > 30%), що спричиняє подальшу тінізацію економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балацкий Е. Инвариантность фискальных точек Лаффера / Е. Балацкий // МЭМО. – 2003. – №3. – С. 62-71.
2. Бублик Є.О. Обмеження готівкових розрахунків в Україні: проблеми та перспективи / Є.О. Бублик // Економіка і прогнозування. – 2013. – №2. – С. 32-42.
3. Гайдуцький А.П. Міграційний капітал: теорія, методологія, практика [монографія] / А.П. Гайдуцький. – К.: ТОВ «Інфосистем», 2010. – 446 с.
4. Офіційна веб-сторінка Національного банку України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
5. Податкова реформа: факти і цифри / Міністерство фінансів України, 2015. – 60 с.
6. Статистичний щорічник України за 2007 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – 572 с.
7. Статистичний щорічник України за 2008 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 573 с.
8. Статистичний щорічник України за 2009 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2010. – 580 с.
9. Статистичний щорічник України за 2010 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 560 с.
10. Статистичний щорічник України за 2011 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 559 с.
11. Статистичний щорічник України за 2012 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 552 с.

12. Статистичний щорічник України за 2013 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 534 с.
13. Статистичний щорічник України за 2014 рік / За ред. І.М. Жук. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 585 с.
14. Статистичний щорічник України за 2015 рік / За ред. І.М. Жук. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 575 с.
15. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналітична доповідь / Т.А. Тищук, Ю.М. Харазішвілі, О.В. Іванов; за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 96 с.
16. Paying Taxes 2016 / World Bank Group, 2016. – 152 p.
17. Schneider F. Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments [Електронний ресурс] / F. Schneider. – 2015. – Режим доступу: <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31.pdf>
18. Schneider F. The Size and Development of the Shadow Economies of Ukraine and Six Other Eastern Countries over the Period of 1999 – 2015 / F. Schneider // Наук. журнал ХНЕУ "Економіка розвитку". – 2016. – №2 (78). – С. 12-20.
19. VAT Rates Applied in the Member States of the European Union. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf
20. World Payments Report-2015 [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.fr.capgemini-consulting.com/resource-file-access/resource/pdf/world_payments_report_2015_vfinal.pdf

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ ЯК ОСНОВА ДЛЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ*

BUSINESS DEVELOPMENT IN RURAL AREAS AS A BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ECONOMY OF UKRAINE

У статті розглянуто теоретичні питання, що стосуються основних стратегічних тенденцій розвитку малого підприємництва та його впливу на розвиток аграрної економіки України. Охарактеризовані основні напрями розвитку малого підприємництва на сільських територіях. Наведені та охарактеризовані ключові етапи розвитку економіки сільських територій України. Обґрунтована модель розвитку сільських територій «знизу-вгору». Визначена та обґрунтована доцільність розвитку сімейних ферм як ключових ланок територіальної та національної аграрної економіки.

Ключові слова: підприємництво, підприємницька модель, соціально-економічний розвиток, сімейні ферми, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, аграрна економіка, сільські території.

В статье рассмотрены теоретические вопросы, которые касаются основных стратегических тенденций развития малого предпринимательства и его влияния на развитие аграрной экономики Украины. Охарактеризованы основные направления развития малого предпринимательства на сельских территориях. Приведены и охарактеризованы ключевые этапы развития экономики сельских территорий Украины.

Обоснована модель развития сельских территорий «снизу-вверх». Определена и обоснована целесообразность развития семейных ферм, как ключевых звеньев территориальной и национальной аграрной экономики.

Ключевые слова: предпринимательство, предпринимательская модель, социально-экономическое развитие, семейные фермы, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, аграрная экономика, сельские территории.

The article deals with theoretical questions concerning the main strategic tendencies of small business development and its influence on the development of the agrarian economy of Ukraine. The main directions of small business development in rural areas are characterized. The key stages of the economic development of the rural areas of Ukraine are described and characterized. The model of development of rural areas "bottom-up" is grounded. The expediency of development of family farms as the key links of the territorial and national agrarian economics is determined and grounded.

Key words: entrepreneurship, entrepreneurial model, socio-economic development, family farms, agricultural servicing cooperative, agrarian economy, rural areas.

УДК 336

Стоянець Н.В.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та євроінтеграції
Сумський національний аграрний університет

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні здійснюються всебічні структурні перетворення, які матимуть прямий вплив і на аграрну економіку нашої держави. У першу чергу до таких змін ми повинні

віднести адміністративно-територіальну реформу, що відбувається на даний час. Основним завданням цієї реформи є надати максимальну можливість сільським територіям самостійно використовувати

* Дослідження виконано в рамках науково-дослідної роботи МОН України «Інституційне забезпечення сталого розвитку сільських територій в умовах адміністративно-територіальної реформи» (№ держреєстрації 0117U004254).

власні виробничі, природні, людські й інші наявні ресурси на власний розсуд на благо всіх проживаючих на цій території людей. Другою важливою зміною є децентралізація владних повноважень, у т.ч. і фінансових. Тобто, місцеві органи влади отримають більше повноважень та фінансового ресурсу для забезпечення максимально можливого розвитку власної сільської території. Третьою важливою зміною, що може відбутися в недалекому майбутньому, є можливе зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, що знаходиться у приватній власності у переважній більшості сільських жителів. Але дане питання і надалі залишається достатньо невизначеним та юридично неврегульованим. Але процеси, які відбуваються під час проведення адміністративно-територіальної реформи та децентралізації, вже почали впливати як на розвиток сільських територій, так і на розвиток аграрної економіки загалом.

Перед аграрною сферою України стоїть завдання загальної модернізації, переведення її на шлях інноваційного розвитку. Особливостями сільського господарства є тісний взаємозв'язок між специфікою праці на землі, прив'язаною до природних умов виробництва, та соціальними відносинами на селі. Зміна складу сільського населення, вплив загальноосвітових тенденцій на агропродовольчому ринку та інтеграція українського ринку в глобальну економіку обумовлюють необхідність пошуку якісно нових ресурсів розвитку сільського господарства, одним з яких є розвиток підприємницьких мереж даної сфери економіки.

Слід також зазначити, що міжнародний досвід у поєднанні з дослідженнями вітчизняних науковців доводить про виправданість звернення до теорії й практики розвитку підприємництва як інструменту системного розв'язання соціально-економічних проблем сільських територій та всебічного зростання аграрної економіки загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням змісту підприємництва і його ролі у розвитку аграрного сектора економіки й сільських територій присвячені роботи таких вітчизняних вчених, як: М.Й. Малика, О.Г. Булавки, В.А. Пуліма, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи, В.В. Юрчишина і ін. українських дослідників проблем сільського розвитку.

Структурним передумовам діяльності підприємницьких формувань (зокрема, вертикально-інтегрованих), що безпосередньо впливають на соціальні аспекти сільського розвитку, приділяють увагу економісти-аграрники В. Г. Андрійчук, П. І. Гайдуцький, Ю. О. Лупенко, М. Ф. Кропивко.

Формам господарювання як фактору розв'язання продуктивності аграрного виробництва, що є економічним й фінансовим джерелом сільського розвитку, присвячені наукові праці В.Я. Меселя-Веселяка, П.Т. Саблука, Б.Й. Пасхавера, інших науковців.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення методологічних засад і напрямів активізації аграрного підприємництва як рушійної сили та інструменту розвитку сільських територій та аграрної економіки держави загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні проблеми сільського розвитку на базі громад стали предметом уваги науковців і практиків відносно недавно. При цьому в теоретичному плані зроблено значно більше, ніж у прикладному.

Економічною основою розвитку сільських територій є зростання економіки села. Сільська економіка лише починає стверджуватися. Така ситуація спричинена мінімальним приділенням уваги щодо забезпечення стабільного розвитку сільського господарства і села не тільки як гаранта продовольчого забезпечення, але і зі сторін збереження навколишнього середовища та природних ресурсів, збереження поселенської мережі та загальносуспільного розвитку. Становлення сільської економіки має відбуватись шляхом диверсифікації, розвитку в т.ч. неаграрних видів підприємницької діяльності, що своєю чергою забезпечуватиме розвиток сільських територій, створення нових робочих місць, підвищення рівня життя місцевих мешканців.

Як зазначають вітчизняні науковці, фундаментальною проблемою розвитку сільської економіки стали норми, пов'язані з індустріальним типом виробництва, інтелектуальну підтримку якого забезпечує теорія «індустріального суспільства». Маємо на увазі формування сільської поселенської мережі на основі теорії «міст-комбінатів» (company towns), коли населений пункт розглядали, як територію для забезпечення діяльності одного або кількох технологічно пов'язаних підприємств [1, с. 71].

Наслідком такого підходу стало значне скорочення кількості сільських населених пунктів. Також однією із вагомих причин залишається спеціалізація селян на трудовому забезпеченні індустріалізованого аграрного виробництва, базою якого є монополістична концентрація переробної промисловості. Індустріальна модель стала також основою системи планування територій, яка з огляду на екзогенний політичний вплив ототожнила ефективність із концентрацією виробництва, зміцнюючи майже повну залежність сільських громад від окремих аграрних підприємств [2, 3].

Вагомим наслідком індустріалізованого моноцентричного розвитку села є монополізація соціального впливу. Якщо підприємство (його лідер) має монополічне становище як актор локального ринку та головний ідеолог розвитку села, то носії альтернативних ідей не знаходять задовільного застосування своїх сил і прагнень ні у структурі цього підприємства, ні на території сільської громади. У такій системі молодь «виштовхується» у міста як через спеціалізацію сіл на обслуго-

Рис. 1. Базові концепції розвитку сільських територій

Джерело: [6]

уванні «селоформуючих» підприємств, так і через її власне прагнення до переваг економічної ефективності [4].

Також слід наголосити на досить обмежених правах місцевого самоврядування, що є однією із причин звуження здійснення підприємницької діяльності на сільських територіях. Залежність територіальної влади від «зовнішнього впливу» досить сильно стримує самоорганізацію сільського населення, і, як наслідок, створюється досить проблематичний та непрозорий доступ до місцевих ресурсів, що можуть бути використані в підприємницькій діяльності, що своєю чергою призводить до прикладення додаткових зусиль підприємцями для започаткування та здійснення підприємницької діяльності на зазначеній сільській території.

Розвиток місцевої сільської економіки значною мірою залежить від становлення та розвитку сільських домогосподарств та сімейних ферм – дрібних виробників сільськогосподарської продукції до ланцюгів доданої вартості, які створюють агробізнесові структури. Особливість ланцюгової моделі взаємовідносин полягає в тому, що ланки ланцюга перебувають не в конкурентних відносинах, а в тісному співробітництві, спрямованому на досягнення однієї спільної мети. В Україні цьому процесу надається незначна увага як в аграрній політиці, так і в практиці агрогосподарювання, хоча в існуючих його проявах виділяються два підходи. Перший – базується на укладанні договорів партнерства з виробниками та переробниками або збутовими компаніями, другий – на формуванні колективних партнерських стосунків через створення неформальних (наприклад, маркетингових груп) та формальних (асоціацій, кооперативів тощо) організацій. Індивідуальне партнерство більш привабливе

для дрібнотоварних виробників з огляду на їх попередній досвід співпраці з колгоспами чи радгоспами, але колективне забезпечує більше вигід від співпраці [5, с. 4].

Отже, якщо здійснити соціальну мобілізацію місцевого населення та націлити її на загальний розвиток сільської території, ми отримаємо концепцію розвитку сільської території «знизу», в якій основною рушійною силою є активно зорієнтоване на здійснення підприємницької діяльності місцеве населення (рис. 1).

Ми у своїх наукових дослідженнях також базуємося на тому, що розвиток аграрної економіки повинен базуватися на концепції «знизу – вгору», тобто розвиваються найдрібніші складові ланки національної аграрної

економіки – домогосподарства населення, сімейні ферми, потім на їх основі йде створення та розвиток кооперативних форм ведення бізнесу – сільськогосподарських обслуговуючих та виробничих кооперативів, а вже на їх основі йде розвиток територіальних кластерних формувань (табл. 1)

Таблиця 1

Етапи розвитку економіки сільських територій

№ етапу	Назва етапу	Стадія
1	Становлення та розвиток сімейних ферм	Розвиток аграрної економіки
2	Становлення та розвиток СОК на базі сімейних ферм	Розвиток аграрної економіки
3	Становлення та розвиток агорекреаційних кластерів	Сталий розвиток аграрної економіки

Джерело: складено автором

Отже, забезпечення поступального розвитку економіки сільських територій та аграрної економіки загалом є комплексною проблемою та можливе лише за умови:

- розробки та запровадження ефективних механізмів державної підтримки економічного зростання в аграрному секторі;
- становлення та розвитку несільськогосподарської зайнятості у сільській місцевості;
- забезпечення суб'єктів підприємництва сільської місцевості доступом до ринків матеріально-технічних, кредитних, інформаційних, інших ресурсів;
- підтримка та розвиток мережі логістичних центрів, що надаватимуть послуги для місцевих підприємців зі зберігання, переробки та реалізації

готової продукції та виступатимуть посередниками між виробниками та споживачами сільськогосподарської продукції;

- реалізація програм щодо покращення екологічної ситуації на сільських територіях;
- розвиток сільського туризму.

На сьогодні держава зацікавлена в підтримці створення та розвитку сімейних ферм. Сімейні ферми матимуть суттєвий економічний та виробничий ефект для економіки сільських територій та національної аграрної економіки загалом [7]. Так за попередніми розрахунками фахівців Міністерства аграрної політики та продовольства України розвиток сімейних ферм до 2025 року дозволить збільшити валове виробництво сільськогосподарської продукції на 10% при умові того, що в кожному населеному пункті функціонуватимуть мінімум 3 сімейні ферми.

Говорячи про законодавче забезпечення розвитку сімейних форм, слід наголосити на тому, що перше читання вже пройшов законопроект №1599, який передбачає створення таких форм господарювання, як сімейні ферми. Також зареєстрований законопроект про внесення змін до Податкового кодексу щодо поширення на сімейні ферми дії 4 групи платників єдиного податку.

На черзі також прийняття нової редакції Закону України про державну підтримку аграріїв та законопроект про створення локальних аграрних ринків, який дозволить сімейним фермерам мати прямий доступ до кінцевого споживача та встановлювати ринкові ціни на свою продукцію.

Але, говорячи про розвиток сімейних ферм, необхідно наголосити на існуючій проблемі залучення дрібнотоварного сектора сільськогосподарського виробництва до вигідних товарних потоків, знайти механізми підвищення рівня конкурентоспроможності дрібних виробників для посилення власних позицій на ринках реалізації. У сучасних умовах одним із варіантів для дрібних фермерів є пошук шляхів інтеграції в ланцюги формування вартості з переробними підприємствами на паритетних умовах.

Одним із найбільш доступних та ефективних механізмів інтеграції є розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Послугами сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу (СОК) своїм споживачам – сімейним фермам можуть бути:

- забезпечення якості та гарантування безпеки (сертифікація):
 - молока;
 - ягід, фруктів;
 - м'яса;
 - риби;
 - інших видів продукції;
- ветеринарне чи агрономічне забезпечення;
- забезпечення кормами чи кормовими добривами;
- кооперативний забійний цех;

- обслуговування сільськогосподарської техніки та обладнання;
- інші послуги.

Основними задачами сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, членами якого будуть сімейні ферми є:

- гарантування якості власної продукції;
- перевірка на безпечність власної продукції;
- сертифікація власної продукції (при потребі);
- реалізація власної продукції та ін.

У своїх наукових дослідженнях ми також дійшли висновку, що СОК, які створені та функціонують на базі сімейних ферм, є більш ефективними, ніж СОК, які створені та функціонують на базі домогосподарств сільського населення. Основною проблемою СОК, що функціонують на базі домогосподарств населення, є неспроможність забезпечувати якість власної продукції, виконувати договірні зобов'язання, і, що є найголовнішим, у такому кооперативі практично відсутня мотивація до свого подальшого розвитку, так як переважна кількість його учасників націлені на виживання на сільській території, а не на забезпеченні власного подальшого розвитку.

Іншою справою є сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, учасниками якого є сімейні ферми. Функціонування такого кооперативу відбувається на інших засадах тому, що основні його учасники – сімейні ферми, націлені на максимально ефективно здійснення своєї підприємницької діяльності та максимізації власного прибутку, а, отже, повністю зацікавлені у власному розвитку.

Базуючись на попередніх дослідженнях слід зазначити, що розвиток підприємництва активізує і розвиток сільської економіки. Підприємці (сімейні ферми та сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи) виступають драйверами розвитку сільської економіки та сільської території, але їх участь залежить від їх мотивації та очікуваних вигід.

У свою чергу роль просторового фактора зумовлює їхній інтерес до місцевих громад не тільки, як до регуляторів використання власності, постачальників ресурсів і місць продукування доходів, а й (принаймні, частково) середовища реалізації ідеальних життєвих цілей. Тому відповідальним організатором сільського розвитку є місцеве самоврядування, що забезпечує узгодження інтересів підприємців і членів місцевої громади через розроблення відповідних правил та механізмів взаємодії; акумуляцію й використання генерованих підприємцями і належних громаді ресурсів; визначення й контроль за дотриманням режиму використання власності та загальних норм права, розробку і реалізацію планів розвитку контрольованих територій [1, с. 73].

Відтак, участь окремих підприємців у розвитку конкретних сільських громад, їх соціальний статус є результатом конкуренції за нарощування «символічного капіталу» (підтримки місцевої громади) та взаємодії з селянами й органами їх само-

врядування [8]. Такий підхід репрезентує більш складну, але й більш стійку модель розвитку сільської економіки. Її поліцентричний характер стосується як об'єктно-суб'єктного складу громад (зокрема, широкого кола підприємців та лідерів місцевих громад), так і просторової ідентифікації цих громад через населені пункти та прилеглі до них території. Вона враховує проблему «життєвого циклу» суб'єктів підприємницької діяльності, розмаїття й динаміку їхніх цілей, механізмів зростання та забезпечення інтересів як учасників, так і контрагентів підприємств, ринковий характер їхньої діяльності, можливості зміни її місця.

Розглянута модель відповідає програмним засадам політики ЄС, що ґрунтується на поєднанні заходів щодо зростання доходів із розширенням можливостей продукування й доступності суспільних благ [9]. Відтак, підприємницька модель розвитку вітчизняного села сприятиме адаптації економічних, інституційних та організаційних його механізмів із напрямками сільського розвитку, що реалізуються країнами ЄС [10, 11].

Висновки з проведеного дослідження. Підприємницька модель розвитку сільської економіки має еволюційний характер і вимагає довгострокової послідовної політики щодо демонополізації доступу до ресурсів та видів господарської діяльності, постійного підвищення рівня взаємовідносин між громадами, державними органами, підприємцями як учасниками суспільного розвитку. Це вимагає синхронізації заходів щодо підтримки підприємництва як на рівні загальнодержавної (в тому числі галузевої) політики, так і на рівні місцевих громад та інших територіальних утворень.

У контексті сільського розвитку головними цілями підприємницької моделі мають бути: підтримка ініціативи селян щодо створення самостійних суб'єктів підприємництва і СОК; диверсифікація аграрного підприємництва; конкурентоспроможність вітчизняних аграрних підпри-

ємців на внутрішніх і зовнішніх ринках. Це передбачає реалізацію комплексної політики підтримки й розвитку аграрного підприємництва та національної економіки загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Заяць В.М. Підприємницька модель сільського розвитку / В.М. Заяць // Економіка АПК. – 2015. – № 11. – С. 67–78.
2. Paul Cloke. Key Settlements in Rural Areas. – Routledge, 2013. – 274 p.
3. Malcolm Moseley. Rural Development: Principles and Practice. – SAGE, 2003. – 240 p.
4. Robert John Stimson, Roger Stough, Maria Salazar. Leadership and Institutions in Regional Endogenous Development. – Edward Elgar Publishing, 2009. – 151 p.
5. Політика сільського розвитку на базі громад в Україні : наукова доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук О.М. Бородіної, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук І.В. Прокопи, д-ра екон. наук О.Л. Попової; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – К., 2015. – 70 с.
6. Павлов О. Рівні й типи сільських територій та їх системна управлінська модель / О. Павлов // 36. наук. пр. НАДУ / За заг. ред. В. І. Лутового, В. М. Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – Вип. 1. – С. 233-243.
7. Розвиток сімейних ферм [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/16401>
8. Gry Agnete Alsos, S. Carter, E. Ljunggren. The Handbook of Research on Entrepreneurship in Agriculture and Rural Development. – Edward Elgar Publishing, 2011. – 336 p.
9. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: [моногр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В.В. Борщевський. – Львів, 2012. – 216 с.
10. Монтино Ф. Сельское развитие в Европе: Политика, институты и действующие лица на местах с 1970-х годов до наших дней. – Инвестиционный центр FAO, Business Media of the Sole 24 Ore. – 272 с.
11. Berkeley Hill, David Campbell. The new rural economy: change, dynamism and government policy. – Institute of Economic Affairs, 2005. – 255 p.

РОЗВИТОК ІНФРАСТРУКТУРИ ВНУТРІШНІХ ВОДНИХ ШЛЯХІВ УКРАЇНИ: АСПЕКТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

DEVELOPMENT OF INFRASTRUCTURE OF INLAND WATERWAYS OF UKRAINE: ASPECTS OF ECONOMIC SAFETY OF THE STATE

У статті розглянуто проблему невідповідності рівня розвитку інфраструктури внутрішніх водних шляхів України потребам сталого розвитку національної економіки, вимогам Угоди про асоціацію між Україною та ЄС а також реалізації транзитного потенціалу країни, що формує загрози економічній безпеці держави, пов'язані із транспортним сектором. Проаналізовано чинники впливу інфраструктури річкового транспорту України на економічну безпеку держави та визначені завдання щодо подолання ризиків та загроз її забезпеченню в транспортній сфері.

Ключові слова: економічна безпека держави, ризики та загрози, ринок перевезень, судноплавна компанія, річковий транспорт, внутрішні водні шляхи, обсяги перевезень.

В статье рассмотрена проблема несоответствия уровня развития инфраструктуры внутренних водных путей Украины потребностям устойчивого развития национальной экономики, требованиям Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС а также реализации транзитного потенциала страны, формирует угрозы экономической безопасности государства, связанные с транспортным сектором. Проанализиро-

ваны факторы влияния инфраструктуры речного транспорта Украины на экономическую безопасность государства и определены задачи по преодолению рисков и угроз ее обеспечению в транспортной сфере.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, риски и угрозы, рынок перевозок, судоходная компания, речной транспорт, внутренние водные пути, объемы перевозок.

The article considers the problem of the inconsistency of the level of development of the inland waterways infrastructure of Ukraine with the needs of sustainable development of the national economy, the requirements of the Association Agreement between Ukraine and the EU and the realization of the country's transit potential. This forms threats to the economic security of the state, connected with the transport sector. The factors of the influence of the Ukrainian river transport infrastructure on the economic security of the state are analyzed and the tasks for overcoming the risks and threats to its provision in the transport sector are determined.

Key words: economic security of the state, risks and threats, transport market, shipping company, river transport, inland waterways, traffic volumes.

УДК 656.078

Шемаєв В.В.

к.е.н., докторант відділу економічної безпеки
Національний інститут стратегічних досліджень

Постановка проблеми. Для України, як і для більшості країн світу, внутрішній водний транспорт є найдешевшим та найекологічнішим видом транспорту, придатним для перевезення значних обсягів продукції, переважно сировини [1]. Водночас основними стримуючими чинниками зростання ринку вантажних річкових перевезень в Україні є: висока вартість підвезення до річки та перевалки, неконкурентна ціна річкових перевезень в порівнянні із залізницею, високі капітальні витрати на придбання або будівництво флоту, мала потенційна кількість рейсів та низька швидкість «обертання» суден через інфраструктурні обмеження – відсутність гарантованих глибин, ризик аварій на шлюзах тощо.

Наразі інфраструктура вантажних перевезень річковим транспортом потерпає від хронічного недофінансування, насамперед шлюзів на р. Дніпро. Через відсутність днопоглиблення довжина суднохідних шляхів, починаючи з 1990 р., зменшилася в 2,5 рази та становить наразі біля 1,6 тис. км (замість 4 тис. км). Інфраструктура річкових причалів (вокзалів) не відповідає сучасним міжнародним технічним характеристикам та стандартам і використовується лише на 5-10 % від своєї пропускної спроможності. Переважна більшість річкових портів заснована за радянських часів [2]. Нерозвиненість інфраструктури, неефективне регулювання ринку внутрішніх вантажних пере-

везень знижує інвестиційну привабливість річкової галузі. За даними Держстату, тільки з 2010 по 2013 рр. інвестиції в основний капітал на річковому транспорті скоротилися з 146,6 млн грн до 44,5 млн грн у фактичних цінах, тобто більше, ніж втричі, що призвело до погіршення стану судноплавних шляхів, згортання в Україні виробничої та транспортної діяльності, зменшення завантаження виробничих потужностей судноремонтних заводів. На даний час їх ресурсний потенціал у середньому використовують на 25-30 % [3].

Україна, підписавши у 2014 році Угоду про асоціацію між Україною з однієї сторони та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію з ЄС), взяла на себе низку зобов'язань щодо розвитку внутрішнього водного транспорту, зокрема, щодо розробки у співробітництві з ЄС стратегії розвитку річкового транспорту на основі національної транспортної політики, включення річкового транспорту в систему мультимодальних перевезень та мережу пріоритетних транспортних маршрутів з огляду на підтримку впровадження державної політики щодо розвитку України як транзитної держави, імплементації до національного законодавства норм європейського права в галузі внутрішнього водного транспорту [2].

На сьогодні, відсутність законодавчої бази річкового транспорту, коштів для державного фінансування розвитку інфраструктури та недостатня зацікавленість приватних інвесторів брати участь у її розбудові створили загрозу повного занепаду річкового транспорту в Україні [2], що істотно знижує рівень економічної безпеки держави у транспортній сфері.

З огляду на викладене, нагального вирішення потребує проблема невідповідності рівня розвитку інфраструктури внутрішніх водних шляхів потребам сталого розвитку національної економіки, вимогам Угоди про асоціацію між Україною та ЄС а також реалізації транзитного потенціалу країни, що формує загрози економічній безпеці держави, пов'язані із транспортним сектором. Це обумовлює потребу наукового обґрунтування шляхів та засобів забезпечення розвитку національної інфраструктури внутрішніх водних шляхів України в контексті вимог економічної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання сучасного стану та перспектив розвитку ринку перевезень водним транспортом України активно вивчали такі вітчизняні науковці, як: Блудова Т. [4], Боняр С. [5], Гаценко Л. [6], Гладка І. [8], Головка С. [9], Євтушевська О. [10], Ключева Є. [11], Коба В. [8], Коба О. [6], Котлубай О. [12], Кудрицька Н. [13], Мельник О. [14], Михайличенко К. [3, 15], Муравський А. [16], Ницевич А. [17], Новикова А. [18], В. Шульмейстер [19] тощо, а також іноземні дослідники: Secchi C., Bodewig K., Grosch M., Reijs K., Cox P., Balazs P., Brinkhorst L. [20].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення й аналіз наявних наукових джерел дає можливість стверджувати, що нині поза увагою вчених є питання щодо впливу розвитку інфраструктури річкового транспорту України на економічну безпеку держави та визначення першочергових завдань щодо подолання ризиків та загроз її забезпеченню у транспортній сфері.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні чинників та шляхів розвитку національної інфраструктури внутрішніх водних шляхів України в контексті забезпечення економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному розумінні внутрішній водний транспорт – це галузь транспорту, до якої належать судна, підприємства, установи та організації, що здійснюють та забезпечують перевезення річковими водними шляхами вантажів, пасажирів, багажу і пошти та надають інші послуги з використанням річкових суден та суден змішаного плавання, а також малі судна та бази для їх стоянки на річкових водних шляхах.

Україна має досить високий судноплавний потенціал річок, довжина водних шляхів, придатних для експлуатації, складає близько 6,2 тис. км.

Основними судноплавними шляхами залишаються р. Дніпро – 1,205 тис. км та (його протоки р. Десна – 520 км і р. Прип'ять – 60 км, р. Дунай – 160 км та частково р. Південний Буг – 155 км). На р. Дніпро знаходяться шість послідовних водосховищ: Каховське, Запорізьке, Дніпродзержинське, Кременчуцьке, Канівське і Київське. За останні роки внутрішні водні шляхи українських річок за показником гарантованих глибин неповністю відповідають вимогам щодо безпеки судноплавства. Водне сполучення з Білоруссю у верхній течії р. Дніпро та р. Прип'ять, рух річкою Десна практично припинилися, що пов'язано з обмілінням згаданих річок у цьому районі.

Україна, підписавши у 2014 році Угоду про асоціацію між Україною з однієї сторони та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію з ЄС), взяла на себе низку зобов'язань щодо розвитку внутрішнього водного транспорту, зокрема, щодо розробки у співробітництві з ЄС стратегії розвитку річкового транспорту на основі національної транспортної політики, включення річкового транспорту в систему мультимодальних перевезень та мережу пріоритетних транспортних маршрутів з огляду на підтримку впровадження державної політики щодо розвитку України як транзитної держави, імплементації до національного законодавства норм європейського права в галузі внутрішнього водного транспорту. Зокрема, Угодою про асоціацію з ЄС передбачена імплементація Україною наступних директив ЄС:

- з питань функціонування ринку перевезень – Директива Ради № 96/75/ЄС від 19.11.1996 про системи фрахтування та ціноутворення на національному та міжнародному внутрішньому водному транспорті Співтовариства стосується практики надавання права на перевезення на підставі системи вільного ціноутворення і принципу вільного укладення договорів перевезення;

- з питань доступу до ринку перевезень та професії – Директива Ради № 87/540/ЄЕС від 09.11.1987 про доступ до перевезення товарів водними шляхами для національного та іноземного транспорту і взаємне визнання дипломів, сертифікатів і інших офіційних посвідчень кваліфікаційного рівні для провадження такої діяльності, Директива Ради № 96/50/ЄС від 23.07.1996 про гармонізацію умов отримання національних свідоцтв капітанів для перевезення пасажирів та вантажів внутрішніми водними шляхами у межах Співтовариства;

- з питань безпеки перевезень – Директива 2006/87/ЄС від 12.12.2006 (зі змінами), що встановлює технічні вимоги до суден внутрішніх водних шляхів, включаючи стандарти будівництва та обладнання; Директива № 2008/68/ЄС Європейського

Парламенту та Ради від 24.09.2008 про внутрішні перевезення небезпечних вантажів, яка фактично поширює три міжнародні угоди щодо перевезення небезпечних вантажів на внутрішні перевезення;

- з питань надання річкових інформаційних послуг – Директива 2005/44/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 07.09.2005 про гармонізовані річкові інформаційні послуги (РІП) на внутрішніх водних шляхах Співтовариства стосується запровадження річкової інформаційної служби, яка спрямована на забезпечення інформації навігаційного та транспортного характеру для суден внутрішніх водних шляхів (ВВШ) з метою забезпечення безпеки судноплавства.

На виконання Угоди про асоціацію з ЄС Кабінетом Міністрів України у 2014-2015 роках затверджено плани імплементації вищезазначених директив та регламентів ЄС, а Міністерством інфраструктури України затверджено дорожні карти за всіма транспортними секторами, включаючи внутрішній водний транспорт.

У сферах морського та річкового транспорту статтею 138 Угоди про асоціацію та Додатком XVII передбачено застосування принципів необмеженого доступу до міжнародних морських ринків, наближення законодавства, у тому числі адміністративних, технічних та інших норм у сфері міжнародного морського транспорту, до відповідних норм, прийнятих стороною ЄС.

З метою врегулювання відносин у сфері внутрішнього водного транспорту розроблено проект Закону України «Про внутрішній водний транспорт» [22].

Отже, останнім часом Україною закладено основи для розвитку власних ВВШ, що має забезпечити подолання загроз економічній безпеці держави у транспортній сфері, пов'язаних із повним занепадом річкового транспорту, втратою відповідної інфраструктури та транзитного потенціалу тощо.

Індикаторами цього загрозливого стану ВВШ України є те, що за останні роки загальні обсяги перевезень вантажів річковим транспортом критично зменшилися у 5,4 разів, вантажопереробка в річкових портах за цей період скоротилася у 4,5 рази. У той час, коли в Європі внутрішній водний транспорт забезпечує найнижчу собівартість вантажних перевезень у перерахунку на 1 умовну тонну вантажу, завдаючи при цьому найменшого впливу на екологічний стан довкілля, а показник його енергоефективності у 10 разів перевищує автомобільні перевезення та у 5 разів – залізничні, в Україні відбувається скорочення вітчизняного річкового флоту, його технічне старіння, критично погіршується стан інфраструктури, зокрема, гідротехнічних споруд. Наявна інфраструктура річкових причалів (вокзалів) не відповідає сучасним міжнародним технічним характеристикам та стандартам і використовується лише на 5–10 % від своєї пропускну спроможності. Переважна більшість річко-

вих портів заснована за радянських часів. Відсутність законодавчої бази з питань судноплавства на внутрішніх водних шляхах, коштів для державного фінансування розвитку інфраструктури та недостатня зацікавленість приватних інвесторів брати участь у її розбудові створили загрозу економічній безпеці держави у транспортній сфері.

Натомість розвиток інфраструктури річкових перевезень в Україні має створити додаткові можливості зміцнення економічної безпеки держави з огляду на:

- існування сприятливих умов: наявність біля 4 тис км потенційно суднохідних ВВШ та низький поточний рівень їх використання (10% від потенціалу);

- порівняно високі витрати на відновлення автомобільних доріг центрального та південного регіонів, що руйнуються внаслідок вивозу зерна автопоїздами за відсутності дієвого вагового контролю;

- загальну потребу у створенні водного коридору для дешевого експорту сировини з її центральних та південних регіонів у разі морської блокади з боку РФ, що має стратегічну важливість для економічної безпеки держави в умовах гібридної війни проти України;

- забезпечення активізації малого й середнього підприємництва та розвиток ринку загалом завдяки розвитку сегменту ринку річкових перевезень. Мова йде про залучення великої кількості дрібних та середніх підприємств агросектору, які розташовані в 100 км зоні від річки; формування індустріальних парків навколо річкових портів (існує позитивний досвід впровадження такого підходу в Німеччині, який наразі активно переймає Китай). Крім того, зміни в законодавстві щодо ВВШ можуть створити умови для появи лоцманів – приватних підприємців, а після впорядкування річкової інфраструктури в Україні може з'явитися клас дрібних підприємців, які володіють та безпосередньо оперують малим вантажним флотом, подібно тому, як це відбувається зараз в Європі.

Аналіз сучасного стану внутрішніх водних шляхів України дозволив визначити низку негативних чинників, що заважають їх розвитку, зокрема:

- відсутність базового законодавства з питань судноплавства на внутрішніх водних шляхах;

- відсутність затвердженої Державної програми розвитку внутрішніх водних шляхів відповідно до Транспортної стратегії України на період до 2020 року;

- недостатній обсяг інвестицій, необхідних для оновлення та забезпечення інноваційного розвитку матеріально-технічної бази;

- знос основних виробничих фондів річкового транспорту, включаючи інфраструктуру портів і флот;

- економічна завантаженість на судовласників, пов'язана з користуванням внутрішніми водними шляхами (плата за шлюзування, плата за спеціальне водокористування, акциз на паливо, оплата за розведення мостів тощо.);

- низький рівень використання транзитного потенціалу внутрішніх водних шляхів;
- низький рівень (практично відсутність) конкуренції річкових перевезень;
- обмеженість бюджетного фінансування, необхідного для забезпечення гарантованих габаритів суднових ходів на всій протяжності транзитних водних шляхів, утримання, обслуговування та модернізації водних шляхів, ремонту шлюзів тощо. Фінансування розвитку внутрішніх водних шляхів України наразі може відбуватися за рахунок власних коштів підприємств галузі, коштів державного і місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством.

З огляду на це зупинимось на аналізі світового досвіду фінансування галузі ВВШ, що засвідчує, що всі світові економічні центри знаходяться у процесі пошуку додаткових джерел, серед яких, зокрема, виділяється введення нових зборів, відповідно до принципу "користувач платить" та "забруднювач платить", у тому числі з використанням механізмів державно-приватного партнерства, розглядається, як один з інструментів для подальшого розвитку воднотранспортної інфраструктури (питання стоїть у розмірі даного збору та його оптимальному впливу на фрахт) [20].

Транспортна політика в **Німеччині** здійснюється відповідно до 10-15 річного прогнозу розвитку транспортної галузі. На його основі Міністерство транспорту країни з 1973 року розробляє п'ятирічний інвестиційний план, що є підставою для фінансування проектів транспортної сфери. Слід зазначити, що в ЄС досить поширена практика інвестиційних планів та програм розвитку внутрішнього водного транспорту (Marco Polo, NAIADES, TEN-T тощо). Процес визначення інвестиційних пріоритетів залежить від поточної економічної ситуації. Наприклад, розподіл інвестицій на 2011-2015 рр. в Німеччині за галузями транспорту передбачав використання половини коштів на розвиток автомобільного транспорту, воднотранспортна галузь традиційно фінансується в меншому обсязі – 9% від загальної кількості виділених коштів.

Зі зборів, що стягуються на території Німеччини та мають відношення до водного транспорту, варто виділити річковий збір – близько 90млн євро на рік та щорічний збір профспілок рекреаційних та спортивних організацій у розмірі 51 тис. євро. Однак, доходи від існуючих зборів досить незначні та покривають лише 5% витрат з утримання внутрішніх водних шляхів.

З 2004 року додатковим джерелом фінансування внутрішнього водного транспорту Німеччини стала частина коштів, що стягуються з вантажних автомобілів масою 12 т або більше дорожнім збором "LKW-Maut", який стягується, виходячи з кілометражу пройденого по дорогах федерального підпорядкування в Німеччині.

Згідно з правилом розподілу доходів від збору 50% виділяється на дороги, 38% – на залізницю та 12% для внутрішніх водних шляхів.

Застаріла інфраструктура ВВШ **США** також вимагає значних фінансових вкладень. За даними Американського товариства інженерів-будівельників (ASCE) термін служби 54% об'єктів інфраструктури перевищує 50 років. Середній вік шлюзів, що знаходяться у федеральній власності, дорівнює приблизно 60 років [20].

Ситуація, що склалася, стала причиною того, що в останні роки активно розробляються пропозиції щодо поліпшення фінансового стану галузі. У основі багатьох ініціатив – збільшення зборів з користувачів. На думку розробників – це цілком обґрунтоване та реальне рішення, адже внутрішній водний транспорт США є найдешевшим та доступним видом транспорту. Адміністрацією президента США Дж. Буша (молодшого) в 2008 році передбачалося введення збору за прохід шлюзів. Адміністрація президента США Б. Обама запропонувала ввести крім акцизу на паливо додатковий щорічний внесок. При цьому для суден, що використовують шлюзи, розмір збору передбачався більш високий у порівнянні з судами, які курсують за маршрутами без шлюзів. Дані пропозиції не були прийняті. Але очевидним є факт недостатнього обсягу фінансування ВВТ, що неминуче вимагатиме змін у системі фінансування в недалекому майбутньому (згідно з оцінками експертів, фінансування внутрішнього водного транспорту США потребує з 380 млн дол, фактично фінансується 150 млн дол) [20].

Отже, існують різні моделі фінансування ВВТ: "класичні", наприклад, американська, коли внутрішній водний транспорт фінансується за рахунок акцизу на паливо, та "гібридні", коли є декілька джерел фінансування. Можливе введення річкового збору в Україні не суперечить міжнародній практиці, але в даному випадку вкрай необхідно, щоб він мав граничні ставки, що дасть можливість ринку сформуванню ціну та компаніям розраховувати окупність.

Висновки з проведеного дослідження. Для України розвиток національної інфраструктури внутрішніх вантажних річкових перевезень України дозволяє зміцнити економічну безпеку держави завдяки: наявності біля 4 тис км потенційно суднохідних ВВШ та низького поточного рівня їх використання (10% від потенціалу); порівняно високим витратам на відновлення автомобільних доріг центрального та південного регіонів, що руйнуються внаслідок вивозу зерна автопоїздами за відсутності дієвого вагового контролю; потребі мати водний коридор для дешевого експорту сировини з центральних та південних регіонів України в разі морської блокади з боку РФ; активізації малого й середнього підприємництва та розвитку ринку загалом через розвиток річкових перевезень.

В умовах Європейського вибору України розвиток ВВШ України має бути скоординований з відповідною Європейською політикою щодо внутрішнього водного транспорту, зокрема, в її наступних сегментах: безпека судноплавства, ринок, інфраструктура, флот, робочі місця і кваліфікація, інформаційна та іміджева підтримка річкової галузі. Для забезпечення відповідності цих сегментів потрібно прийняти відповідні законодавчі акти, включаючи закон про внутрішній водний транспорт.

Перспективи розвитку інфраструктури внутрішніх водних шляхів України мають бути пов'язані із:

- приєднанням і забезпеченням виконання міжнародних транспортних конвенцій та угод;
- гармонізацією вітчизняного законодавства з транспортним законодавством ЄС;
- розробленням та упровадженням відповідно до міжнародних вимог технічних та технологічних регламентів і стандартів;
- удосконаленням законодавства з питань судноплавства на внутрішніх водних шляхах;
- затвердженням і виконанням Державної програми розвитку внутрішніх водних шляхів;
- забезпеченням гарантованих габаритів судових ходів на всій протяжності транзитних водних шляхів;
- забезпеченням експлуатаційної надійності судноплавних гідротехнічних споруд (шлюзів), проведення планово-попереджувальних ремонтів;
- удосконаленням системи забезпечення безпеки судноплавства на внутрішніх водних шляхах;
- удосконаленням системи навігаційного забезпечення судноплавства на внутрішніх водних шляхах;
- удосконаленням функціонування річкової інформаційної служби та приведенням технічного обладнання та програмного забезпечення до стандартів ЄС;
- оновленням і модернізацією технічного та спеціального флоту;
- модернізацією та будівництвом річкового флоту;
- підвищенням рівня провізної спроможності внутрішнього водного транспорту шляхом збільшення навігаційного періоду, застосуванням криголамів, створенням безпечних умов для цілодобового руху суден;
- створенням та веденням реєстру річкових гідротехнічних споруд;
- інтеграцією з європейськими водними шляхами;
- підвищенням кваліфікації та навчанням персоналу.

Зазначене свідчить про суттєвий потенціал ВВШ у зміцненні економічної безпеки держави в транспортній сфері.

Напрямом подальших досліджень у цій сфері є наукове обґрунтування напрямів та інструментарію залучення інвестицій у розвиток внутрішніх водних шляхів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зелена книга «Вантажні перевезення внутрішніми водними шляхами», серпень, 2017. Звіт, підготовлений Офісом ефективного регулювання. – [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.brdo.com.ua>.
2. Стратегічний план розвитку річкового транспорту на період до 2020 року, затв. наказом Міністерства інфраструктури України № 543 від 18 грудня 2015 № 543. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mtu.gov.ua/files/>
3. Розвиток річкового транспорту у контексті реалізації євроінтеграційних планів України". Аналітична записка / К.М. Михайличенко, О.Ю. Ємельянова, Є.В. Белашов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1763/>
4. Блудова Т. В. Транзитний потенціал України: формування та розвиток. – К. : НІПМБ, 2006. – 274 с.
5. Боняр С.М. Валявська Н.О. Зацікавленість підприємств у підвищенні конкурентоспроможності внутрішніх водних шляхів України // Водний транспорт: збірник наукових праць Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного. – К.: ҚДАВТ, 2015. – № 2 (23). – С. 97–103 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>
6. Коба В. Г., Коба О. В., Боняр С. М. Розвиток ринку перевезень водним транспортом України в умовах економічної кризи [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://www.nbuv.gov.ua>
7. Гаценко Л.В. Ринок перевезень водним транспортом України: історичний аспект формування, сучасний стан та перспективи розвитку// Водний транспорт: збірник наукових праць Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного. – К.: ҚДАВТ, 2016. – № 2 (24). – С. 152–161.
8. Коба В. Г., Гладка І. В. Стан ринку перевезень водним транспортом України та шляхи його стабілізації [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>
9. Головка С.Г. Конкурентоспроможність вантажних перевезень річковим транспортом України / Порти України, 2013, № 9, С. 34–36.
10. Євтушевська О. А. Внутрішній контроль як елемент фінансово-економічної безпеки підприємств водного транспорту / О. А. Євтушевська // Водний транспорт. – 2015. – Вип. 2. – С. 120-125. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vodt_2015_2_19.
11. Ключева Є., Бойко В. Актуальні проблеми регулювання діяльності внутрішнього водного транспорту / Ключева Є., Бойко В. // Підприємництво, господарство і право, 201 № 11. – С. 9–12. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/11/3.pdf>
12. Конкурентоспроможність та сталий розвиток морегосподарського комплексу України / Під загальною редакцією О. М. Котлубая. – Одеса : ІПРЕЕД, 2011. – 427 с.
13. Кудрицька Н. В. Транспортно-дорожній комплекс України: сучасний стан, проблеми та шляхи розвитку : монографія / Н. В. Кудрицька. – К. : НТУ, 2010. – 338 с.
14. Мельник О. В. Внутрішній водний транспорт у світовій системі перевезень. // Водний транспорт: збірник наукових праць Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного.

веча-Сагайдачного. – К.: КДАВТ, 2015. – № 2 (23). – С.141–147. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>

15. Михайличенко К. М. Щодо ключових положень законопроекту «Про внутрішній водний транспорт» в контексті реформування економіки України / К. М. Михайличенко. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://soskin.info/userfiles/file/2015/9-10_2015/Mykhailychenko.pdf

16. Муравський А. «Вкластися у Дніпро: як зернотрейдери реанімують судноплавство/Центр транспортний стратегій [Електронний ресурс] Режим доступу: http://cfts.org.ua/articles/vlozhitsya_v_dnepr_kak_zernotreydery_reanimiruyut_rechnoe_sudokhodstvo_489

17. Ницевич А: Что думают о шиппинге и портах в Европе/ЦТС від 20 грудня 2012 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cfts.org.ua/opinions/50267/>

18. Новікова А.М. Україна в системі міжнародних транспортних коридорів. – К.: НІПМБ, 2003. – 494 с. – С. 78.

19. В. Шульмейстер. Як вплине законопроект "Про внутрішній водний транспорт" на економіку України та аграріїв/ В. Шульмейстер. – [Електронний ресурс]- Режим доступу: https://uifuture.org/uk/post/ak-vpline-zakonoproekt-pro-vnutrisnij-vodnij-transport-na-ekonomiku-ukraini-ta-agrariiv_382

20. Secchi, C., Bodewig, K., Grosch, M., Peijs, K., Cox, P., Balazs, P., Brinkhorst, L. (2015). The work plans of the 11 European Coordinators for the TEN_T have been finalised, establishing the basis for action until 2030 / Carlo Secchi, Karla Peijs, Laurens Jan Brinkhorst and others. – Brussel, Belgium : European Commission, Directorate General for Mobility and Transport, May 2015 [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/transport/themes/infrastructure/news/2015_05_28_coordinator_work_plans_en.htm

21. Проект Закону України "Про внутрішній водний транспорт" 12 Травня 2015, <https://mtu.gov.ua/news/315.html>

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

НАПРЯМИ ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ ЛІДЕРСТВА В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

DIRECTIONS OF RESTAURANT BUSINESS ENTERPRISES PERSONNEL MANAGEMENT LEADERSHIP INSTITUTIONALIZATION

У статті доведено необхідність інституціоналізації лідерства в цілях ефективного управління персоналом підприємств ресторанного господарства. Визначено сутність поняття інституціоналізації лідерства, обґрунтовано її мету та стратегічні пріоритети. Надано авторське трактування поняття лідерського клімату як базової умови розвитку лідерства на підприємствах ресторанного господарства. Обґрунтовано організаційно-управлінський аспект інституціоналізації лідерства та його ефективність на підприємствах ресторанного господарства. Надано характеристики інструментарію практичного впровадження лідерства на підприємствах ресторанного господарства у вигляді програми розвитку корпоративних лідерських якостей.

Ключові слова: лідерство, підприємства ресторанного господарства, управління персоналом, стан та ефективність застосування.

В статті доведена необхідність інституціоналізації лідерства в цілях ефективного управління персоналом підприємств ресторанного господарства. Определена сущность понятия институционализации лідерства, обосновано ее цели и стратегические приоритеты. Предоставлено авторская трактовка понятия лідерского климата как базового условия развития

*лідерства на підприємствах ресторанного хозяйства. Обоснованы организационно-управленческий аспект институционализации лідерства и его эффективность на підприємствах ресторанного хозяйства. Охарактеризованы инструментария практического внедрения лідерства на підприємствах ресторанного хозяйства в виде программы корпоративных лідерских качеств. **Ключевые слова:** лідерство, предприятия ресторанного хозяйства, управления персоналом, состояние и эффективность.*

The article proves the necessity of institutionalization of leadership in order to effectively manage the personnel of restaurant enterprises. The essence of the concept of institutionalization of leadership is determined, its purpose and strategic priorities are substantiated. Author's interpretation of the notion of leadership climate as a basic condition for the development of leadership in restaurant enterprises is given. The organizational and managerial aspect of institutionalization of leadership and its efficiency at restaurant enterprises is substantiated. The characteristics of the practical implementation of leadership in restaurant enterprises are described in the form of a program for the development of corporate leadership qualities.

Key words: leadership, restaurant management, personnel management, status and application efficiency.

УДК 658:331.1

Барна М.Ю.

д.е.н., доцент, перший проректор Львівський торговельно-економічний університет

Бабенко О.М.

аспірант кафедри управління персоналом та економіки праці Полтавський університет економіки і торгівлі

Постановка проблеми. Попри те, що лідерство на сьогодні ще не набуло якостей і властивостей рівня стратегії або моделі ефективного управління персоналом підприємств, результатами чисельних досліджень і практикою функціонування суб'єктів бізнесу все більш переконливо доводиться існування відповідних зв'язків і взаємовпливів між впровадженням лідерства, реалізацією лідерського потенціалу, високоефективною працею персоналу та розвитком підприємств. Наявність у структурі персоналу працівників, які мають лідерські якості, їх ідентифікація, розвиток і використання в цілях позитивного впливу на колектив раціонально доповнює процес управління персоналом, адміністративну компоненту мотивації праці, дозволяє згуртувати колектив навколо реалізації місії, досягнення стратегічних і тактичних завдань функціонування і розвитку підприємств та їх об'єктів ресторанного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських вчених, які зробили вагомий внесок у становлення та розвиток знань про лідер-

ство та його роль у розвитку підприємств, слід відзначити таких науковців, як: С. Бойко, Л. Борщ, М. Мартненко, В. Міляєва, С. Нестуля, О. Нестуля, Л. Скібіцька, Г. Старовойтова та ін.

Постановка завдання. Завданнями статті є ідентифікація напрямів інституціоналізації лідерства в управлінні персоналом підприємств ресторанного господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективне застосування лідерства на підприємствах ресторанного господарства потребує належної його інституціоналізації, тобто закріплення в рамках суспільних відносин в нормах прав, формалізації та впорядкування процесів, пов'язаних з управлінням і використанням лідерства на підприємстві.

Йдеться, по-перше, про розуміння такого поняття, усвідомлення його якісних характеристик та особливостей працівниками, ролі в управлінні персоналом та розвитку підприємства; по-друге, включення інструментів, підходів та засобів управління лідерством у документи внутрішнього користування на підприємстві; по-третє, формування

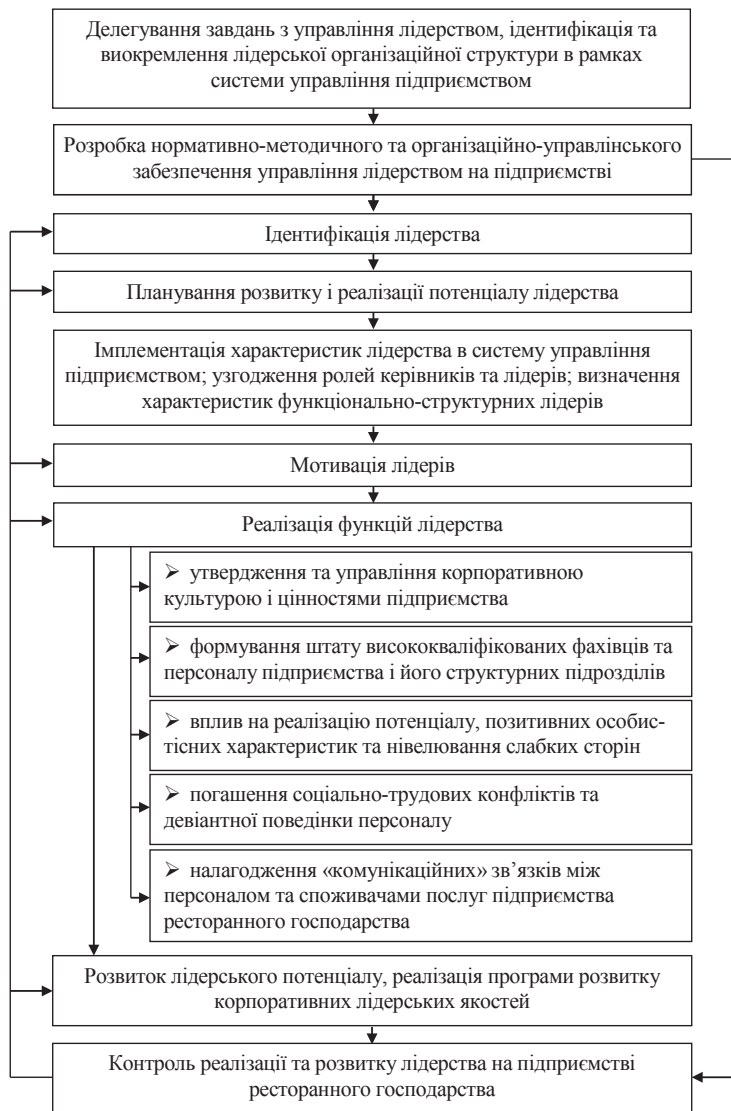

Рис. 1. Методична послідовність впровадження лідерства в систему управління персоналом підприємств ресторанного господарства

внутрішнього нормативно-методичного забезпечення планування, управління і моніторингу стану лідерства на підприємстві, оцінювання його ефективності і впливу на результати господарювання; по-четверте, включення в систему управлінських бізнес-процесів заходів з організації формування і реалізації лідерського потенціалу; по-п'яте, впровадження практики спостереження і контролю за станом використання лідерства на підприємстві, його структурою і ефективністю, процесами навчання і підвищення кваліфікації персоналу і т. ін.

Без належної інституціалізації лідерства на підприємствах ресторанного господарства ускладнюються можливості відносно якісного моніторингу та управління лідерством, використання його переваг, недопущення неконтрольованих процесів розвитку лідерства і його можливого деструктивного

впливу на управління персоналом і соціально-економічну ефективність праці. Пропонована методична послідовність інституціалізації лідерства на підприємствах ресторанного господарства наведено на рис. 1. Цей процес має починатися з розуміння необхідності вести відповідну роботу у цьому напрямі на підприємстві. Відтак, власник (генеральний керівник) має делегувати цільові завдання з управління лідерством на відповідного функціонального керівника у сфері управління персоналом (начальнику відділу кадрів, керівнику відділу з управління персоналом чи директору з управління персоналом, фахівцю з кадрів тощо). Делегування має включати комплекс завдань, пов'язаних з аналізом, плануванням, організацією, мотивацією та контролем ефективності реалізованих заходів, включно з оцінюванням наслідків впливу лідерства на ефективність і продуктивність праці.

Особливо важливим і принципово новим аспектом в управлінні персоналом підприємств загалом та ресторанного господарства, зокрема, вважаємо виокремлення т. зв. лідерської організаційної структури в рамках системи організаційної структури управління підприємством. Фактично така оргструктура являє собою ієрархічну конфігурацію розміщення лідерів підприємства та її відмінність від класичної організаційної структури управління суб'єктом господарювання полягає у включенні в неї не всіх структурних підрозділів та не всього персоналу підприємства, а лише лідерських позицій.

Взаємозв'язки в рамках наведеної організаційної структури лідерства формуються як за рахунок владних повноважень, так і шляхом засобів, за допомогою яких мотивується колектив, визначених санкцій та дисциплінарних заходів.

При управлінні лідерством на підприємствах ресторанного господарства важливо усвідомлювати, що лідерство і керівництво не є тотожними поняттями. Відповідно, запропонована нами оргструктура дозволяє визначати формальних і неформальних лідерів, усвідомлювати на скільки вони тотожні, розвивати конструктивних та обмежувати вплив деструктивних лідерів, діяльність яких негативно позначається на системі соціально-трудоових відносин та протіканні технологічних процесів на підприємствах.

Наступним етапом пропонуваної вище послідовності є розробка нормативно-методичного та організаційно-управлінського забезпечення управління лідерством. Сформоване нормативно-методичне

забезпечення слугуватиме інструментом, за допомогою якого на підприємствах ресторанного господарства періодично здійснюватиметься ідентифікація стану, аналіз властивостей та характеристик лідерства, оцінюватиметься міра реалізації потенціалу лідерства, вплив лідерства на ефективність управління персоналом та розвиток підприємства.

Своєю чергою, організаційно-управлінське забезпечення необхідне для організації відповідної системи керування та управління розвитком і використання потенціалу лідерства на підприємствах галузі. Володіючи таким забезпеченням, відповідальний фахівець або група осіб матиме можливості для безпосередньої ідентифікації лідерства на підприємствах, а також здійснення планування формування і, в подальшому, ефективної реалізації потенціалу лідерства в цілях розвитку ресторанних комплексів.

Важливим аспектом роботи з планування впровадження лідерства є обґрунтування заходів, які дозволять забезпечити імплементацію характеристик лідерства в систему управління підприємством. Одним з аспектів вирішення цього завдання є узгодження ролей керівників та лідерів, виявлення площин та сфер, де зони їх впливу, а також особистісні та корпоративні інтереси і мотиви співпадають, а де – ні. За результатами такої роботи, власне, і визначаються характеристики функціонально-структурних лідерів.

Наступним етапом впровадження лідерства має стати належна їх мотивація, передусім щодо розвитку і використання лідерських якостей, а також відносно власної високоєфективної праці, що, окрім виконання штатно-функціональних обов'язків і завдань, зосереджена й над реалізацією базових функцій лідерства на підприємствах ресторанного господарства. Ми вважаємо, що такими головними функціями лідерства мають стати: утвердження та управління корпоративною культурою і цінностями підприємства; формування штату висококваліфікованих фахівців; вплив на реалізацію позитивних особистісних характеристик та нівелювання слабких сторін; погашення соціально-трудових конфліктів; налагодження «комунікаційних» зв'язків між персоналом та споживачами послуг підприємства ресторанного господарства. Аргументами щодо такого складу функцій слугувало наступне.

Так, визначальною слід вважати роль лідерів у створенні та управлінні розвитком корпоративної культури та цінностей підприємства. Такі властивості, маючи нематеріальний характер, складно сформувати і нав'язати працівникам в адміністративному порядку. Відтак, тут потрібен неформальний, дружній та міжособистісний підхід. Таку функцію та її завдання значно в більшій мірі можливо реалізувати через лідерів у трудовому колективі. Причому функції лідерства тут різноманітні та залежать від сформованого типу організаційної культури.

Лідери, маючи здатність краще впливати на колектив, одночасно спроможні краще усвідомлювати та швидше ідентифікувати працівників з професійно-кваліфікаційними та соціо-психологічними характеристиками, що в найбільшій мірі підходять в поточний момент часу підприємству чи його трудовому колективу. Відповідно, у процесі управління персоналом підприємств ресторанного господарства роль лідера також визначається його зусиллями з відбору кваліфікованих кандидатів у колектив. Додамо, що саме неформальний лідер здатен найбільш достовірно визначити чи підходить фахівець і на скільки швидко він зможе адаптуватися в колективі.

Іншою функцією лідерства є позитивний вплив на трудовий колектив. Як показує досвід, такі особи здатні ідентифікувати, а також підсилити позитивний вплив на сильні сторони працівників підприємства і в той же час вказати на їх слабкі місця і підказати яким чином доцільно мінімізувати, а, можливо, й у повній мірі нівелювати.

Але, попри слабкі сторони, ефективність праці, особливо на підприємствах ресторанного господарства, де наявний безпосередній контакт зі споживачем, значною мірою може послаблюватися наявністю в колективі соціально-трудових конфліктів. У цьому аспекті роль лідерів також неоціненна. Працівники, які користаються визнаним авторитетом, здатні управляти соціальними конфліктами, виконуючи роль судді чи посередника в залежності від характеру конфліктної ситуації та особистих характеристик її учасників. Завдання лідера в управлінні соціальним конфліктом полягає в послідовному конструктивному впливі на конфліктну ситуацію, на її безпосередніх учасників і на характер взаємовідносин усіх задіяних та зацікавлених суб'єктів.

Особливою для підприємств ресторанного господарства і не менш важливою, ніж попередні функції, потрібно вважати таку функцію лідерства, як налагодження і розвиток «комунікації» між персоналом та споживачами послуг. По-перше, мова йде про ті категорії та посади працівників, які в процесі надання послуг безпосередньо контактують зі споживачами і попри якісне обслуговування їм ще необхідні лідерські якості, здатні позитивно налаштувати до себе споживачів послуг. По-друге, лідер здатен позитивно впливати на інших працівників в частині певних дій і поведінки, які забезпечують підвищення рівня лояльності споживачів послуг до підприємства. По-третє, якостям лідерів також властива й така природня ознака як ділова (підприємницька) «жилка», що дозволяє їм краще розуміти поведінку споживача і способи маркетингового впливу на нього. Відтак, саме лідер здатен позитивно налаштовувати персонал на «комунікацію» зі споживачем і забезпечувати її планомірний поступальний розвиток, що загалом позитивно позначається як на збільшенні числа споживачів, зрос-

танні продуктивності праці, так і впливі лідерства на покращення ефективності управління персоналом і підвищення ефективності функціонування та розвитку підприємства ресторанного господарства.

Наступним етапом після реалізації функцій лідерства нами визначений розвиток лідерського потенціалу, а також реалізація програм розвитку корпоративних лідерських якостей. Власне, як показує досвід підприємств, які на сьогодні успішно реалізують програми лідерства (зокрема, в економічно розвинених державах), інвестиції в людський капітал виявилися в рази ефективнішими, ніж у модернізацію техніко-технологічної бази виробництва. Підставою для такого висновку стало те, що, з однієї сторони, виробничими потужностями управляє персонал, а, з іншої, – високий рівень залученості персоналу в зміни та перетворення, в процеси прийняття рішень та оптимізацію техніко-технологічних процесів позитивно позначаються на бізнес-результатах. Важливими аспектами тут стають, по-перше, міра охоплення всього штату персоналу та, по-друге, швидкість залучення працівників до таких процесів. Відповідно, саме лідерство, зокрема системний підхід до управління лідерством, здатний вирішувати такого роду неординарні та складні завдання, оскільки системне управління лідерством дозволяє задіяти керівників усіх рівнів, створити сильну управлінську команду, здатну включити увесь персонал до високоєфективної праці.

Особливо важливе місце в досягненні таких цільових орієнтирів відведемо саме реалізації на вітчизняних підприємствах ресторанного господарства програм розвитку корпоративних лідерських якостей. Звичайно, що положення такої програми об'єктивно не можуть бути типовими для підприємств галузі різних розмірів, обсягів діяльності, характеристик цільового ринкового сегменту, стилістики ресторанного бізнесу і т. ін. При цьому в програмі важливо виокремити певні базові аспекти. Уважаємо, що до планування і реалізації таких програм важливо залучити не лише фахівців HR-служб підприємств, але й безпосередньо генерального керівника, засновників, ключових керівників, а також зовнішніх консультантів. Водночас, об'єктами впливу мають стати керівники всіх ланок та рівнів управління, фактичні та потенційні лідери зі всіх категорій персоналу та структурних підрозділів підприємств ресторанного бізнесу.

Висновки з проведеного дослідження. Для належного впровадження лідерства в систему управління персоналом підприємств ресторанного господарства необхідна його інституціалізація, що передбачає закріплення в рамках корпоративних норм, прав, стандартів і т. ін. формалізації та впорядкування процесів, пов'язаних з управлінням і використанням лідерства на підприємстві. Метою інституціалізації лідерства має стати забезпечення належного рівня керованості процесів становлення, розвитку, впровадження в систему управління персоналом і ефективного використання лідерства для

підвищення ефективності праці і ролі лідерства в розвитку підприємства, а головними цільовими орієнтирами – зростання ефективності праці, формування лідерського клімату, зростання професійно-функціональної мобільності персоналу, підвищення адаптивної здатності персоналу, зростання комунікативності та забезпечення зворотного зв'язку від працівників до керівництва, активне застосування фасилітації при прийнятті управлінських рішень, уможливлення оцінювання стану та ефективності реалізації лідерства.

Організаційно-управлінський аспект інституціалізації лідерства та його ефективність безпосередньо пов'язані з розумінням чисельності лідерів потрібних на підприємстві та їх локалізації за рівнями і функціями управління, баченням логіки впровадження лідерів в організаційну структуру управління підприємством ресторанного господарства. Для цього необхідне стратегічне бачення перспективної організаційно-функціональної структури лідерства в системі структури управління підприємствами. Інструментарій практичного впровадження лідерства на підприємствах ресторанного господарства доцільно передбачати та реалізувати в Програмі розвитку корпоративних лідерських якостей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бойко С. Політичне лідерство в Україні: генезис і динаміка розвитку / С. Бойко // Політичний менеджмент. – 2011. – № 6. – С. 91-100.
2. Борщ Л. В. Економічні засади та інноваційні технології формування й використання лідерського потенціалу / Л. В. Борщ // Економіка та право. – 2012. – № 12. – С. 20-28.
3. Мартиненко М. М. Люди як елемент організації: поведінка, влада, лідерство / М. М. Мартиненко // Основи менеджменту : підручник. – К.: Каравела, 2008. – 424 с.
4. Міляєва В. Р. Розвиток лідерського потенціалу в процесі формування управлінської компетентності керівників навчальних закладів // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2014. – № 1. – С. 34-40.
5. Нестуля С. І. Емоційне лідерство – новий напрям у лідерології XXI ст. / С. І. Нестуля // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – Серія: Економічні науки. – 2010. – № 40. – С. 77-83.
6. Нестуля О. О. Лідерство за визначенням «артхашастри» Каутільї / О. О. Нестуля // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – Серія: Економічні науки. – 2012. – № 2 (53). – С. 112-119.
7. Скібіцька Л. І. Лідерство та стиль роботи менеджера : навч. посібник / Л. І. Скібіцька. – К. : Центр учб. л-ри, 2009. – 192 с.
8. Старовойтова Г. М. Харизматичне лідерство як предмет соціально-філософського розгляду / Г. М. Старовойтова // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Серія: Гуманітарні науки. – 2012. – № 2. – С. 84-90.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

METHODICAL APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF INVESTMENT POLICY IN AGRICULTURE

Аграрна інвестиційна політика націлена на створення привабливих умов, які сприяють більш раціональному використанню інвестиційного потенціалу з метою покращення екологічної ситуації в галузі, зростання ефективності виробництва та підвищення рівня соціальних стандартів. Удосконалення методичних підходів до оцінки ефективності інвестиційної політики сільського господарства дає можливість вносити корективи у процесі реалізації інвестиційних програм та більш реально оцінювати результати політичних дій на державному та регіональному рівнях.

Ключові слова: інвестиційний потенціал, інвестиційна привабливість, інвестиційні ризики, життєдіяльність населення, аналіз.

Agrarian investment policy is aimed at creating attractive conditions aimed at more rational use of investment potential in order to improve the environmental situation in the industry, increase production efficiency, and raise the level of social standards. Improvement of methodological approaches to assessing the effectiveness of the investment policy of agriculture makes it possible to make adjustments in the process of implementing investment programs, as well as more realistically assess the results of political actions at the state and regional levels.

ефективності інвестиційної політики сільського господарства дає можливість вносити корективи в процесі реалізації інвестиційних програм, а також більше реально оцінювати результати політичних дій на державному і регіональному рівнях.

Ключевые слова: инвестиционный потенциал, инвестиционная привлекательность, инвестиционные риски, жизнедеятельность населения, анализ.

Agrarian investment policy is aimed at creating attractive conditions aimed at more rational use of investment potential in order to improve the environmental situation in the industry, increase production efficiency, and raise the level of social standards. Improvement of methodological approaches to assessing the effectiveness of the investment policy of agriculture makes it possible to make adjustments in the process of implementing investment programs, as well as more realistically assess the results of political actions at the state and regional levels.

Key words: investment potential, investment attractiveness, investment risks, vital activity of the population, analysis.

УДК 336.132

Боровік Л.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту
та фінансів
Херсонський державний аграрний
університет

Постановка проблеми. Сільське господарство займає одне з ведучих місць у формуванні інвестиційного потенціалу країни. Від економічної політики держави залежить наскільки повно використовується інвестиційний потенціал галузі. Розробка методики оцінювання інвестиційної політики є важливим інструментом визначення інвестиційної привабливості галузі та ефективності її впливу на інвестиційні процеси, які відбуваються в аграрному секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Визначенню ефективності впливу інвестиційної політики на розвиток сільського господарства присвячено багато наукових праць таких відомих вчених, як: В.Т. Андрійчук, С.О. Гуткевич, М.В. Зубець, М.І. Кісіль, М.Ю. Коденська, П.Т. Саблук, В.П. Ситник та ін. Але висновки, зроблені ними, стосуються переважно економічних і соціальних проблем. Сучасної методики, яка б давала змогу оцінювати ефективність аграрної інвестиційної політики у залежності від сукупного впливу економічних, соціальних та екологічних чинників немає, що унеможлиблює здійснювати раціональне управління інвестиційними процесами в аграрному секторі економіки.

Постановкою завдання є дослідження методичних підходів до комплексної оцінки ефективності інвестиційної політики у сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Фінансова й економічна кризи, які охопили більшість країн світу, негативно вплинули на актив-

ність інвестиційних процесів у глобальному середовищі. У зв'язку з цим виникла потреба в удосконаленні державної аграрної інвестиційної політики та методів оцінювання її ефективності.

Ми підтримуємо тих вчених, які вважають, що ефективність інвестиційної політики залежить від інвестиційної привабливості галузі та інвестиційних ризиків, які послаблюють або ж підвищують бажання інвесторів вкладати кошти у розвиток сільського господарства [4; 5; 6]. Саме від обсягів інвестування та структури інвестицій залежить ефективність використання таких ресурсів, як виробничий, фінансово-економічний, соціальний, природний, інноваційний. На більш повне використання їх потенціалу і скерована аграрна інвестиційна політика. Цілі та її мета повинні бути реальними і мати стратегічну перспективу, а також орієнтуватися на більш раціональне використання фінансово-економічних, природо-ресурсних та виробничих можливостей при вирішенні поточних й перспективних завдань соціально-економічного розвитку (рис. 1).

Отже, соціальні та еколого-економічні орієнтири слід розглядати, як елементи складної багатовекторної системи, яка, поєднуючи в єдине ціле економічні, екологічні й соціальні цілі, дає можливість оцінювати ефективність аграрної інвестиційної політики. З цією метою ми повинні в першу чергу оцінити галузевий інвестиційний потенціал, дотримуючись наступних принципів:

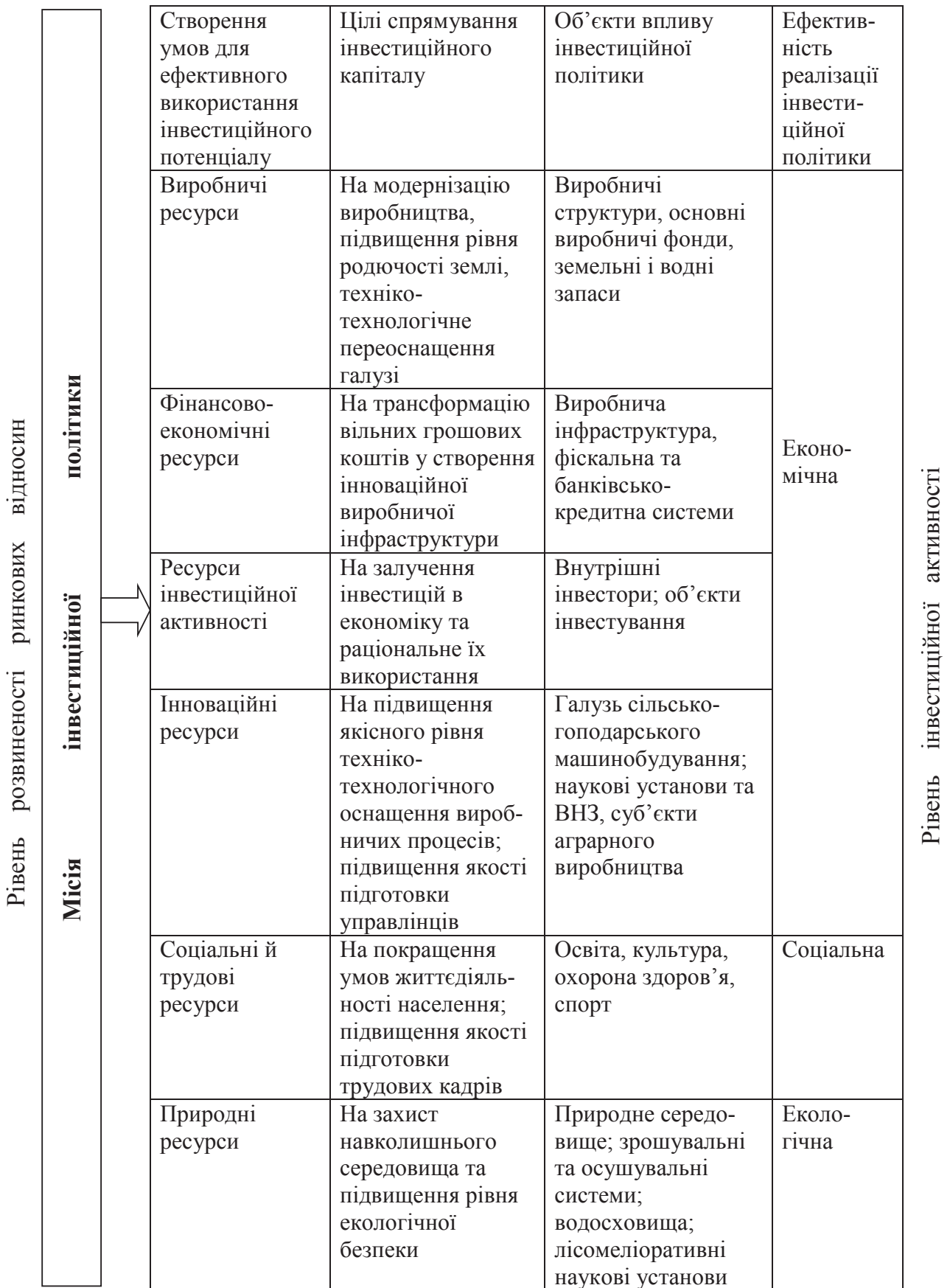

Рис. 1. Схема основних спрямувань місії аграрної інвестиційної політики

- складові інвестиційного потенціалу повинні мати характеристики типові для всіх форм власності суб'єктів господарської діяльності, від яких найбільше залежить економічна ефективність галузі;

- аналізуючи складові інвестиційного потенціалу, необхідно отримати максимум інформації не тільки про економічний і фінансовий стан галузі, а й про соціальний та екологічний;

- складові інвестиційного потенціалу повинні якомога повніше розкривати особливості господарської діяльності галузі;

- складові інвестиційного потенціалу повинні аналізуватися у динаміці з метою отримання інформації, яка вказуватиме на зміни кон'юнктури привабливості аграрного інвестиційного ринку;

При цьому ми звертаємо увагу на те, що інвестиційний потенціал аграрної галузі є складною керованою системою окремих взаємно залежних потенціалів, які під впливом активної інвестиційної політики можуть утворювати синергетичний ефект, що підвищуватиме рівень інвестиційної привабливості галузі. Жоден з ресурсів самостійно не може впливати на докорінну зміну інвестиційного клімату у бік його покращення. У той же час нерівномірні й односторонні дії інвестиційної політики на окремі складові інвестиційного потенціалу можуть знизити рівень привабливості галузі, спровокувавши протиріччя між її економічним зростанням та екологічними й соціальними наслідками підвищення економічної ефективності, що негативно вплине на політичну ситуацію в сільській місцевості та рівень привабливості інвестиційного клімату. Створюючи однакові умови для найбільш ефективного використання усіх складових інвестиційного потенціалу, інвестиційна політика покращуватиме інвестиційний клімат аграрної сфери, сприятиме соціально-економічному зростанню сільського господарства та підвищенню рівня екологічної безпеки сільських територій. Виходячи з цього та спираючись на наукові публікації останніх років [9; 10], ми застосовуватимемо матричний метод оцінки інвестиційної привабливості аграрної галузі, яка є наслідком реалізації інвестиційної політики держави.

Характеризуючи інвестиційну привабливість, ми повинні дати оцінку:

- виробничому потенціалу (визначається якісними і кількісними показниками земельних ресурсів, технічних ресурсів, продуктивністю основного гурту тварин);

- фінансово-економічному потенціалу (визначається основними показниками економічної ефективності виробництва та фінансовими результатами господарської діяльності галузі);

- трудовому потенціалу (оцінюється кількісними і якісними показниками, а також відсотком працездатного населення до його загальної чисельності);

- інноваційному потенціалу (оцінюється щорічним прибутком від інноваційної діяльності, нормою

рентабельності інвестицій в інноваційні проекти, кількістю науково-технологічних розробок, кількісним і якісним складом науково-викладацького персоналу, кількістю науково-освітніх структур);

- потенціалу інвестиційної активності (оцінюється рівнем залучення інвестицій та динамікою зростання експорту аграрної продукції у розрахунку на одного працюючого або на 100 га сільськогосподарських угідь);

- соціальному потенціалу (оцінюється рівнем соціальних стандартів та рівнем споживчих можливостей);

- еколого-природно-ресурсному потенціалу (оцінюється якістю природних ресурсів, показниками підвищення якості орної землі, збільшенням виробництва продукції з кожного гектара засіяних площ землі).

Як вихідний етап досліджень необхідно обирати перший рік аналізованого періоду, який буде маркером досягнень аграрної інвестиційної політики за попередній період. З цією метою, використовуючи статистичні дані, спочатку необхідно здійснити аналітичні дослідження динаміки соціально-економічного розвитку галузі, її фінансово-інвестиційної діяльності та екологічного стану, поділивши складові інвестиційної привабливості на три групи у відповідності до цілей і мети інвестиційної політики.

До першої групи віднесено потенціали, що здійснюють прямий вплив на виробничу діяльність, економічну ефективність аграрної галузі; до другої – потенціал, який визначає якість життєдіяльності населення сільських територій; до третьої групи – еколого-природно-ресурсний потенціал, від якого залежить економічна ефективність галузі та умови проживання мешканців села.

Враховуючи те, що до першої групи віднесено потенціали, які вказують на фінансово-економічну стійкість галузі, можемо дати їм спільну оцінку. При цьому, у разі необхідності, також можемо зменшити перелік тих показників, які дублюватимуть один одного, що не суперечитиме принципам здійснення аналітичних дій, а також не знижуватиме рівня якості проведення аналізу [6; 7; 8].

Використовуючи аналітичні результати наших досліджень, здійснимо оцінку інвестиційної привабливості сільського господарства за допомогою, нами побудованої, матриці SWOT – аналізу (табл.1), яка повністю враховуватиме місію аграрної інвестиційної політики держави.

Оцінюючи інвестиційну привабливість галузі методом SWOT – аналізу, ми характеризуємо:

- сильні сторони (strength) – потенційні внутрішні переваги, що можуть зумовити формування конкурентних переваг галузі;

- слабкі сторони (weaknesses) – потенційні внутрішні недоліки вказують на недостатність використання ресурсів, що можуть негативно вплинути на інвестиційну привабливість галузі;

- можливості розвитку (opportunities) – сукупність чинників, що найбільш позитивно впливають на інвестиційну привабливість галузі, і, які можна використати для досягнення стратегічних політичних цілей;

- загрози (threats) – сукупність чинників, що найбільш негативно впливають на соціально-економічну діяльність галузі та несуть загрозу реалізації інвестиційної політики.

Таблиця 1

Принципова матриця SWOT – аналізу оцінки інвестиційної привабливості галузі

Ознаки інвестиційної привабливості галузі		Оцінка інвестиційної привабливості		
		економічна	соціальна	екологічна
S	Сильні сторони використання інвестиційного потенціалу	S1	S1	S1
W	Слабкі сторони використання інвестиційного потенціалу	W2	W2	W2
O	Можливості збільшення ефективності використання інвестиційного потенціалу	O3	O3	O3
T	Загрози зростанню рівня ефективності інвестиційного потенціалу	T4	T4	T4

Як видно з таблиці 1, застосовуючи матричний метод оцінювання, ми маємо змогу дати комплексну оцінку інвестиційній привабливості галузі, яка враховує основні показники складових інвестиційного потенціалу, що не суперечить методичним підходам щодо оцінки інвестиційної діяльності підприємств у сільському господарстві [5, с. 101]. Використовуючи аналітичні дані, можливо розробляти заходи, скеровані на більш ефективно використання інвестиційного потенціалу, що є однією з цілей аграрної інвестиційної політики. З цією метою ми будемо матрицю SWOT – аналізу вихідних умов оцінки інвестиційної привабливості галузі, беручи за основу статистичні дані за перший рік періоду, що досліджується.

З даної матриці буде видно, що при її побудові враховано економічну, соціальну й екологічну складові, які рівноцінно впливають на інвестиційну привабливість галузі. Комплексно аналізуючи їх, ми не тільки розширюватимемо уяву відносно природоохоронних та соціально-економічних здобутків, а й показуватимемо негативні сторони та вказуватимемо на напрями подолання цього негативу з метою поліпшення використання всіх складових інвестиційного потенціалу.

Виходячи з того, що однією з цілей інвестиційної політики є створення умов для більш ефективного використання інвестиційного потенціалу та підвищення рівня інвестиційної привабливості галузі, ми, використовуючи отримані аналітичні результати, зможемо зробити висновок щодо ефективності політики у виконанні поставленої задачі.

Що ефективніше впливатиме інвестиційна політика на використання інвестиційного потенціалу та на зменшення інвестиційних ризиків, то більш привабливим буде інвестиційне середовище, у більших обсягах інвестуватиметься аграрний сектор та зростатиме добробут сільського населення. Оскільки головною метою інвестиційної політики є створення комфортних умов життєдіяльності населення, необхідно побудувати матрицю оцінювання умов життєдіяльності, яка включатиме щорічні економічні, соціальні та екологічні показники за період досліджень.

Оцінюючи динаміку використання інвестиційного потенціалу з метою покращення добробуту населення, ми звертаємо увагу на інвестиційні ризики, які негативно впливають на розвиток інвестиційного ринку та знижують рівень ефективності аграрної інвестиційної політики. Дослідженню цієї проблеми з позиції отримання доходів від інвестиційної діяльності ми не будемо приділяти увагу, оскільки державні соціальні й екологічні програми і проекти економічно мало-ефективні або збиткові. З політичної точки зору вони можуть бути ефективними, якщо приносять зиск суспільству, створюючи тим самим привабливі умови для залучення інвестицій у сільськогосподарське виробництво. Виходячи з цього ми вважаємо, що найвищим показником ефективності інвестиційної політики має бути оцінка конкурентоспроможності аграрної політики, яка залежить від привабливих можливостей використання інвестиційного потенціалу галузі (яка оцінюється рівнем умов життєдіяльності населення) та інвестиційних ризиків (що негативно впливають на розвиток аграрного інвестиційного ринку).

Висновки з проведеного дослідження. Визначаючи ефективність інвестиційної політики за певний часовий період, необхідно оцінити інвестиційну привабливість галузі з метою внесення, за необхідності, корективів, які б могли якісно вплинути на інвестиційний клімат сільського господарства у бік його поліпшення та активізувати інвестиційні процеси.

Оцінюючи інвестиційну привабливість сільського господарства, необхідно дати характеристику складовим інвестиційного потенціалу, беручи за основу перший рік, що досліджується. Покращення економічних показників за рахунок погіршення соціальних та екологічних умов може призвести до зростання соціальної напруги в суспільстві, що вказуватиме на погіршення інвестиційної політики.

Інвестиційна політика буде достатньо конкурентоспроможною у випадку її відповідності запитам суспільства, держави й інвесторів та створення синергетичної перспективи у галузі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гамалія Д. Оцінка інвестиційної привабливості регіонів України // Вісник НБУ. – 1998. – № 12. – С. 51-54.
2. Гойко А. Ф. Методи оцінки ефективності інвестицій та пріоритетні напрями їх реалізації. К.: ВІРА – Р, 1999. – 320 с.
3. Коюда О. П. Визначення інвестиційної привабливості підприємств // Економіка: проблеми теорії та практики; Сб. науч.трудо. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – Вип.175. – С. 154-162.
4. Ковбасюк О. О. Аналіз методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності зерно-продуктового підкомплексу регіону / О.О. Ковбасюк // Науковий вісник. – Чернівці: Зб. наук. праць, вип. 28, БДФЕУ, 2015. – С. 32-35.
5. Пелих І. В. Оцінка ефективності інноваційно-інвестиційного потенціалу аграрних підприємств / І.В. Пелих // Вісник аграрної науки – науково-теоретичний журнал. – 2010. – № 9 (689). – С. 78-79.
6. Масловська Л. Оцінка внутрішньо регіональних відмінностей соціально-економічного розвитку як основа диференцьованої регіональної політики на мезорівні / Л. Масловська // Регіональна економіка. – 2002. – № 2. – С. 163–168.
7. Швець В.Є. Метод стандартизації показників у аналізі інвестиційної привабливості регіонів/ В.Є. Швець// Фінанси України. – 1998. – № 5. – С. 23-26.
8. Качала Т.М. Методологія формування та управління фінансовими потоками регіону/ Т.М. Качала, В.О. Черевко. – Черкаси: Брама, 2007. – 232 с.
9. Гриньова В.М. Інвестування: [Навч.посіб] / В. М.Гриньова, В. О. Коюда, Т.І. Лепейко, О.П. Коюда. – К.: Знання, 2008. – 452 с.
10. Польшаков В. І. Інвестиційний менеджмент: [Навч.посіб] / В. І. Польшаков, Н. В. Ткаченко. – К.: Кондор, 2009. – 172 с.

СТРАТЕГІЇ КОНВЕРГЕНТНО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

STRUCTURES OF CONVERGENT-ORIENTED DEVELOPMENT TELECOMMUNICATION ENTERPRISES OF UKRAINE

УДК 338:46

Виноградова О.В.

д.е.н., професор,
завідувач кафедри маркетингу
Державний університет телекомунікацій
Євтушенко Н.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри маркетингу
Державний університет телекомунікацій
Гончаренко С.В.

аспірант кафедри маркетингу
Державний університет телекомунікацій

У статті розглянуто класифікацію підходів до визначення сутності стратегічного розвитку підприємств, зокрема, телекомунікаційної галузі. Запропоновано модель стратегії конвергентно-орієнтованого розвитку на базі інноваційної (технологічної) конвергенції телекомунікаційного підприємства, що забезпечує розвиток у рамках конвергенції мереж, конвергенції послуг та конвергенції програмних додатків.

Ключові слова: стратегія, розвиток, конвергенція, конвергентно-орієнтований розвиток, телекомунікаційне підприємство.

В статье рассмотрена классификация подходов к определению сущности стратегического развития предприятий, а также телекоммуникационной отрасли. Предложена модель стратегии конвергентно-ориентированного развития на базе инновационной (технологической) конвергенции

телекоммуникационного предприятия, которая обеспечивает развитие в рамках конвергенции сетей, конвергенции услуг и конвергенции приложений.

Ключевые слова: стратегия, развитие, конвергенция, конвергентно-ориентированное развитие, телекоммуникационное предприятие.

The article discusses classification of approaches to the essence of the strategic development of enterprises in the telecommunications industry. It is proposed model of strategies of convergent-oriented development on the basis of innovative (technological) convergence of the telecommunication enterprise. They provide development within the framework of convergence of networks, convergence of services and convergence of applications.

Key words: strategy, development, convergence, convergent-oriented development, telecommunication enterprise.

Постановка проблеми. Розвиток телекомунікацій є однією з вагоміших передумов євроінтеграційних процесів у нашій державі, каталізатором інноваційних перетворень, соціально-економічної стабільності та добробуту суспільства. То ж питання стратегічного розвитку підприємств сфери інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) є вкрай актуальними. При цьому зрозуміло що стратегічні рішення у сфері ІКТ України можливо вирішити лише розбудовою високорозвиненого постіндустріального «електронного» суспільства.

Головним інструментом виконання цих стратегій є розвиток телекомунікаційних підприємств за умов конвергенції технології і послуг, що дозволить забезпечити інтеграцію української телекомунікаційної інфраструктури в міжнародні телекомунікаційні мережі і ринок послуг зв'язку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади, принципи та науково-методичне забезпечення формування стратегій підприємств заклали відомі вчені-економісти: І. Ансофф, Л. Балабанова, О. Віханський, А. Градов, М. Пор-

тер, Г. Мінцберг та ін. У той же час практично не дослідженими залишаються проблеми формування стратегій підприємств телекомунікаційної галузі. Серед українських вчених, які займалися цими питаннями, слід відзначити О. Виноградову, Н. Євтушенко, Л. Лазаренко, О. Цурикова та ін.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є розробка стратегій конвергентно-орієнтованого розвитку телекомунікаційних підприємств України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Останнім часом серед закордонних та вітчизняних дослідників, питання щодо розробки стратегій розвитку бізнесу підприємств будь-якої галузі є актуальними.

На думку К.Облуй, підтримка рівня конкурентоспроможності підприємства на ринку вимагає створювати стратегії бізнесу, які дозволять уникати загроз через постійне їх вдосконалення. Вчений визначає стратегію бізнесу «...як з'єднання стратегічної концепції фірми і технології її практичної реалізації, що розуміється як будівництво ланцюга вартості, що дозволяє ефективну експлуатацію, а також відновлення засобів і вмінь» [1]. У бізнес-моделі вчених А. Афуа і Ч. Туччі [2] враховується «чинник змін», який ідентифікується з інноваціями, як правило – технологічними, що надає підприємству додаткові конкурентні переваги і впливає на результативність бізнесу. Окремий погляд надає Г. Хамел, який визначає стратегію бізнесу як підставу концепції інноваційного розвитку де бізнес-стратегія розуміється, як певна сукупність, яка складається з багатьох елементів, що взаємодіють: 1) базова стратегія; 2) стратегічні засоби; 3) зв'язок і стосунки з клієнтами; 4) вартість мережі [3]. Однак, у фокусі вітчизняних вчених не розглядалися особливості стратегій конвергентно-орієнтованого розвитку телекомунікаційного підприємства. Так у роботі О. Цурика [4] запропоновано класифікацію підходів до визначення сутності стратегічного розвитку підприємств телекомунікаційної галузі, що включає такі критерії систематизації, як: частковий (внутрішня архітектура) – вибір кращих механізмів управління з розподілу сфер впливу між різними підприємствами телекомунікаційної галузі; громадський (зовнішні відносини) – відображає відносини між підприємствами, товариством, державними органами влади, недержавними установами та засобами масової інформації; приватний (корпоративний) – враховує взаємовідносини між окремими підприємствами галузі; нормативний – базується на кодексі принципів і норм, що регламентують права, обов'язки і відповідальність осіб, що беруть участь в управлінні підприємствами; економічний – включає систему відносин між органами управління, посадовими особами підприємств і акціонерами; управлінський – включає систему виборних та призначених органів управління підприємствами

галузі; організаційний – розглядає організаційну модель представлення та захисту інтересів своїх інвесторів; юридичний – включає загальні юридичні концепції і процедури, що лежать в основі створення і управління підприємствами, зокрема, що стосуються прав акціонерів; фінансовий – враховує певні угоди, що забезпечують трансформацію заощаджень в інвестиції і розподіляють ресурси серед підприємств даної галузі; соціально-економічний – відображає систему управління, яка забезпечує баланс інтересів фінансових і нефінансових учасників телекомунікаційного ринку.

При цьому не враховується інноваційно-технологічна складова стратегічного конвергентного розвитку телекомунікаційних підприємств. Стратегія конвергентно-орієнтованого розвитку телекомунікаційного підприємства повинна будуватися з урахуванням технологічних, управлінських і фінансово-економічних складових організаційно-економічного механізму управління цим розвитком.

В управлінні процесом розвитку організації, як зазначив Г. Мінцберг [5, с. 274], «фокус менеджменту полягає в тому, щоб врівноважити зміни і сталість», тобто здійснювати зміни там, де і коли це необхідно, одночасно підтримуючи жорсткий порядок, і «ефективніше, хоча і важче, знайти шляхи поєднання кращого нового з тим корисним, що залишається в старому». Для цього необхідна наявність інфраструктурного, техніко-технологічного, інноваційного, кадрового та фінансово-економічного потенціалу телекомунікаційного підприємства. Залежно від стратегічної мети конвергентно-орієнтованого розвитку підприємства упор робиться на відповідних ресурсах, здатних забезпечити її досягнення.

Тенденції конвергенції послуг зв'язку зумовили появу концепції підсистеми мультимедійних IP-послуг (IP MultimediaSubsystem – IMS), мета якої забезпечити реальну мультисервісної і мультимедійності мереж з наданням всього спектра послуг за допомогою єдиної платформи [6]. Саме це і варто називати технологічною конвергенцією.

Стратегія технологічного конвергентного розвитку відбувається на базі технологічної конвергенції телекомунікаційного підприємства та може стосуватися розвитку конвергенції мереж, конвергенції послуг та конвергенції програмних додатків.

Якщо йде мова про технологічну складову конвергентного розвитку, найчастіше мають на увазі комплексне управління єдиним портфелем послуг як для фіксованих, так і для мобільних абонентів. Кажуть про конвергентні послуги, про конвергенцію фіксованих і мобільних мереж (Fixed-Mobile Convergence – FMC). Дійсна FMC передбачає комплексне управління єдиним портфелем послуг як для фіксованих, так і для мобільних абонентів, а також надання послуг користувачам всіх типів мереж доступу через уніфіковану опорну мережу [6].

Стратегія «конвергенції конвергентного» відбувається на базі об'єднання різних типів мереж телекомунікаційних підприємств на єдиній технологічній основі. Ця стратегія будується на так званій «цифровій трансформації», яка ще більше збагатила можливості конвергентних мереж завдяки переходу від «апаратного» способу побудови мереж (коли кожна функція мережі реалізується за допомогою виділеного апаратного пристрою) на програмну реалізацію, коли функції мережі реалізуються за допомогою програмних модулів, що працюють на стандартному обчислювальному обладнанні в центрах обробки даних ЦОД (дата – центри) [7].

Стратегія гіперконвергентного розвитку стає можливою на базі гіперконвергентної інфраструктури телекомунікаційного підприємства, що являє собою програмно-обумовлену технологію з інтегрованими компонентами. Гіперконвергентна інфраструктура – це інфраструктура, в якій обчислювальні потужності, сховища, сервери, мережі об'єднуються в одне ціле за допомогою програмних засобів, а управління ними відбувається через загальну консоль адміністрування. З цієї причини замість команди ІТ-спеціалістів для управління сховищами даних і серверних обладнанням часом досить одного системного адміністратора [8].

Модель стратегії конвергентно-орієнтованого розвитку наведено на рис. 1.

За наведеною моделлю стратегії конвергентно-орієнтованого розвитку телекомунікаційних підприємств крім інноваційно-технологічного напрямку пропонується враховувати когнітивну складову.

Когнітивний елемент «NBIC-конвергенції» (N – нанотехнології, B – біотехнології, I – інформаційні технології, C – когнітивні технології) передбачає впровадження інновацій в управління розвитком соціально-економічних об'єктів і дозволяє здійснювати аферентний син-

тез стратегії розвитку ІКТ (у сенсі Г. Мінтцберга) з урахуванням: проблем національної економіки; суперечливості інтересів стейкхолдерів (держава, бізнес, наука, населення); неповноти і неточності статистики; багатоваріантності майбутнього (оптимістичний, інерційний, песимістичний сценарії) [9]. Ці напрями задають стратегічні завдання конвергентно-орієнтованого розвитку телекомунікаційної галузі. До основних завдань реалізації стратегії конвергентно-орієнтованого розвитку телекомунікаційних підприємств на рівні галузі слід віднести [8,9]:

1) подолання *технічних і технологічних бар'єрів* на шляху впровадження пост-NGN, 4G і 5G в Україні, а саме: брак ІТ-стандартів і відкритих технологій, застосовуваних виробниками обладнання; недотримання вимог щодо забезпечення надійності

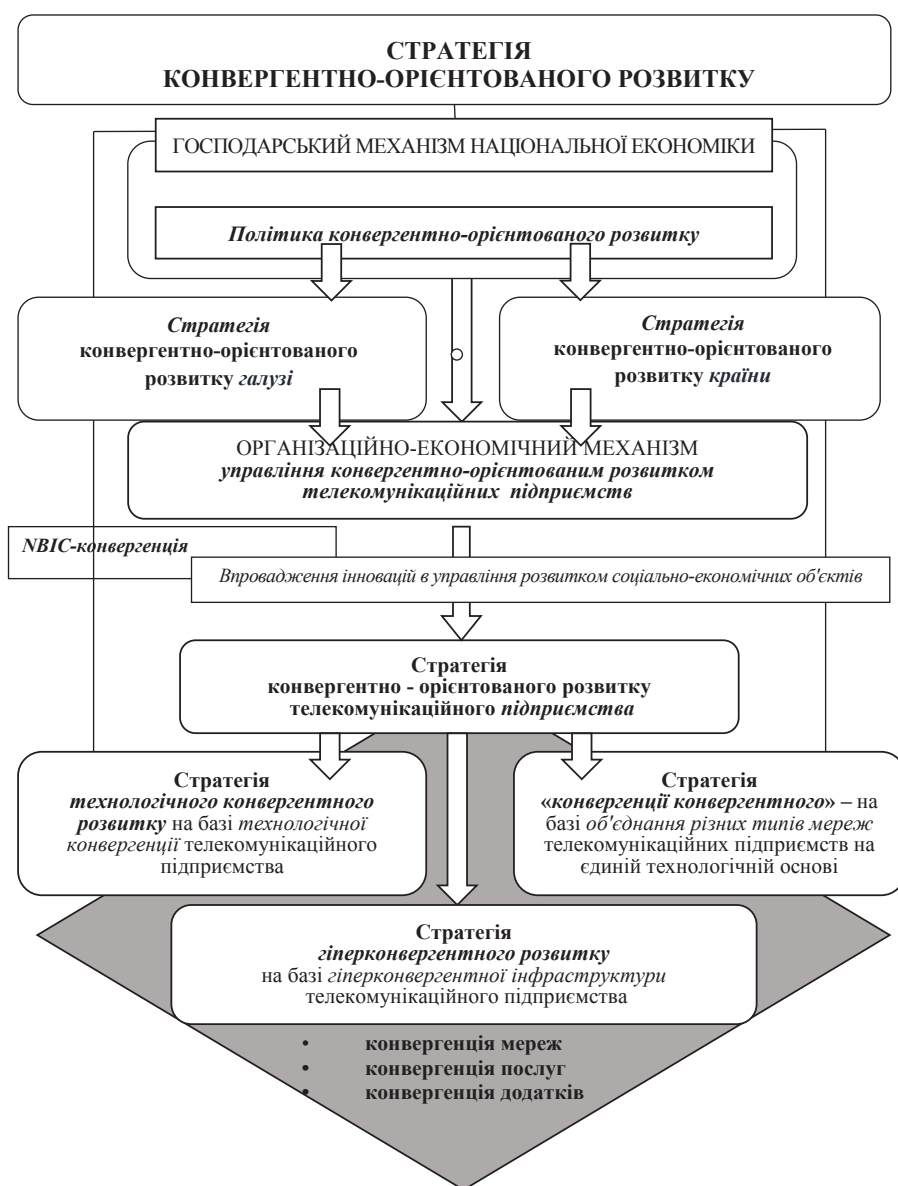

Рис. 1. Модель стратегії конвергентно-орієнтованого розвитку телекомунікаційного підприємства

Джерело: авторська розробка

та пропускної здатності; проблеми забезпечення сумісності обладнання і можливості взаємодії з існуючими і майбутніми мережами; невідповідність рівня смуг пропускання, що вимагає різкого збільшення щільності установки базових станцій і розширення спектру частот; фізичний і моральний знос основного технологічного обладнання – комутаційних станцій, систем передачі; майже повне згорання вітчизняної науково-промислової бази з розвитку і виготовлення сучасного телекомутаційного обладнання тощо;

2) подолання *організаційно-економічних бар'єрів*, а саме: невідповідність існуючих суб'єктів господарювання ІКТ сфери сучасним вимогам; опір організаційним змінам; фінансово-матеріальні проблеми на тлі різкого зростання експлуатаційних витрат операторів мереж і наданні послуг; організаційні проблеми щодо надійності, керованості та якості обслуговування; соціально-психологічні проблеми (неготовність готовність керівництва і персоналу підприємства до інновацій); невідповідність кадрової забезпеченості ІКТ-сфери; низька платоспроможність як індивідуальних, так і колективних (корпоративних) споживачів тощо;

3) подолання *нормативно-правових бар'єрів*, а саме: невідповідність існуючим світовим правовим нормам; брак державної законодавчої підтримки; відсутність централізованого регулювання ринкового механізму розвитку галузі; відсутність національної гармонізації базових міжнародних стандартів технологій пост-NGN, 4G і 5G; ринковий конфлікт інтересів споживачів і надавачів телекомунікаційних послуг; негативний вплив неврегульованості у політичній та військовій площині.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, інноваційний стратегічний розвиток телекомунікаційної галузі України на основі конвергенції технологій і послуг дозволить змінити парадигму функціонування телекомунікаційних та інформаційно-комунікаційних систем і всієї сфери ІКТ країни і здійснити поступовий перехід інноваційно-технологічного, організаційного та інтелектуального потенціалу на новий, більш сучасний рівень розвитку телекомунікацій та інформаційних мереж.

Врахування моделі стратегії конвергентної-орієнтованого розвитку телекомунікаційного підприємства передбачає побудову портфеля альтернативних стратегічних рішень у складі загального напрямку розвитку. Це дозволить робити правильний вибір та обґрунтувати найбільш раціональні напрями і засоби руху до реалізації поставлених

цілей. Науково-методичне забезпечення вибору оптимальної стратегії передбачає застосування наукового інструментарію, а саме – засобів моделювання можливих наслідків прийняття стратегічних рішень з врахуванням змін зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності підприємства.

У той же час подолання перешкод на шляху інноваційного стратегічного розвитку підприємств телекомунікаційної галузі України на засадах конвергенції технологій і послуг дозволить змінити парадигму функціонування телекомунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем та усієї сфери ІКТ країни, здійснити поступовий перехід інноваційно-технологічного, організаційного та інтелектуального потенціалу на новий, більш сучасний рівень розвитку телекомунікацій і інформаційних мереж.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бжуська Я. Інноваційні моделі бізнесу / Я Бжуська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/05_34.pdf
2. Afuah A., Tucci Ch. Biznes internetowy. Strategie i modele, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2003.
3. Hamel G. Leading the revolution, Harvard Business School Press 2002.
4. Цурік О. Визначення сутності стратегічного розвитку підприємств телекомунікаційної галузі / О. Цурік // Галицький економічний вісник. – 2013. – №3(42). — С. 37-43.
5. Минцберг Г. Стратегический процесс. Концепции, проблемы, решения / Минцберг Г., Куинн Дж., Гошал С. – СПб.: Питер, 2001. – 567 с.
6. Шалагинов А. В. Что такое конвергентная сеть и как к ней перейти? [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://ccc.ru/magazine/depot/07_14/read.html?0305.htm
7. Бизнес-модель конвергентного MVNO [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://shalaginovcom/2017/03/31/%D0%B1%D0%B8%D0%B7%D0%BD-%D0%B5%D1%81%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8C-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-mvno/>
8. Немного о конвергентной (и гиперконвергентной) ИТ-инфраструктуре. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://habrahabr.ru/company/it-grad/blog/281813/>
9. Караев Р.А. Стратегия развития информационно-коммуникационных технологий в республике Азербайджан. / Р.А. Караев // ФОРСАЙТ-2020/БИЗНЕС-ИНФОРМАТИКА №3(21). – 2012 – С. 3-8.

ВИЗНАЧЕННЯ ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЗМІЦНЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ МІНІ-КАВ'ЯРЕНЬ

DETERMINATION OF FACTORS INFLUENCING THE STRENGTHENING OF COMPETITIVE POSITIONS OF SMALL COFFEE SHOPS

У статті розглянуто фактори, що сприяють підвищенню рівня конкурентоспроможності міні-кав'ярень. Здійснено оцінку діяльності двох закладів з урахуванням визначених у ході роботи чинників. Побудовано багатокутник конкурентоспроможності та розроблено рекомендації щодо зміцнення конкурентних позицій закладів досліджуваного типу на ринку.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентні позиції, фактори підвищення конкурентоспроможності, кавовий бізнес, ресторанне господарство.

В статье рассмотрены факторы, способствующие повышению уровня конкурентоспособности мини-кофейен. Осуществлена оценка деятельности двух учреждений с учетом определенных в ходе работы факторов. Построен многоугольник конкурен-

тоспособности и разработаны рекомендации по укреплению конкурентных позиций заведений исследуемого типа на рынке.

Ключевые слова: конкурентоспособность, конкурентные позиции, факторы повышения конкурентоспособности, кофейный бизнес, ресторанное хозяйство.

The article considers factors that contribute to improving the level of competitiveness of small coffee shops. An evaluation of activities of two establishments taking into account factors determined in the course of work is conducted. A polygon of competitiveness is constructed and recommendations for strengthening the competitive positions of establishments of the investigated type in the market are developed.

Key words: competitiveness, competitive positions, factors for improving competitiveness, coffee business, restaurant business.

УДК 338.4

Воронюк Т.А.

аспірант кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Постановка проблеми. Кава – один з найстабільніших продуктів на ринку товарів повсякденного попиту. У даний час кав'ярні користуються величезним попитом, навіть не дивлячись на економічну кризу. Згідно з даними Державної служби статистики України у I кварталі 2017 року, порівняно з аналогічним періодом 2012 року, споживання кави в Україні збільшилося на 78,2% [4]. Це спричинено, передусім, зростанням світового ринку кави, широко доступною пропозицією, успішним просуванням даного продукту кавовими компаніями та незаповненістю досліджуваного ринку, позаяк сегмент кавового ринку в Україні заповнений тільки на 60%. Щорічно вітчизняний ринок кави поповнюється новими гравцями. Це обумовлює необхідність визначення чинників, які мають вплив на конкурентоспроможність кав'ярень, що дасть змогу чітко оцінити ринкову позицію та підтримувати належний рівень конкурентоспроможності, адже малим підприємствам у сфері кавового бізнесу бракує досвіду, визнання в галузі і впізнаваності серед клієнтів. Внаслідок цього зазначені фірми гостро відчувають наслідки конкуренції з боку великих суперників, які мають усталену позицію на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням конкурентоспроможності закладів ресторанного господарства займається багато вітчизняних науковців, серед яких: В. Мамот [1], Д. Нагернюк [2]. Проблема розвитку кав'ярень присвячено роботи американського економіста Г.Шульца [3].

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у визначенні основних факторів, які впливають на конкурентні позиції міні-кав'ярень в Україні та розробку практичних рекомендацій для їх укріплення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Основною характеристикою підприємства з точки зору конкурентної боротьби є його конкурентоспроможність. Вона визначає життєздатність підприємства, результати його виробничо-збутової діяльності в умовах ринкової конкуренції.

Конкуренція змушує підприємства всіх форм власності постійно відслідковувати зміни попиту та пропозиції, вартості матеріальних ресурсів, зменшувати витрати на виробництво, покращувати якість своєї продукції та послуг, що реалізуються на ринку, підвищувати свою конкурентоспроможність. Гастрономічні підприємства не є винятком. В умовах жорсткої конкуренції процес управління підприємствами ресторанного бізнесу потребує принципово нового підходу до форм організації, видів та методів діяльності, зокрема, рестораторам доводиться докладати все більше зусиль для того, щоб споживач зміг ідентифікувати їх заклад серед інших підприємств ресторанного господарства, особливо, коли мова йде про невеликі заклади, яким доводиться виживати серед впізнаваності та широких фінансових можливостей мереж.

Найважливішим для закладів типу «міні-кав'ярня» є вміння утримати клієнта. Пропонуємо споживачу орієнтовану модель виокремлення факторів підвищення та утримання конкурентного рівня міні-кав'ярень (рис. 1).

Розглянемо чинники, презентовані на рис. 1 детальніше.

Щодо якості кавового напою, то це найважливіша складова успішної діяльності кавового бізнесу. В умовах підвищення кавової культури в Україні споживач зацікавлений у можливості придбати не просто дешево, а якісну і смачну каву.

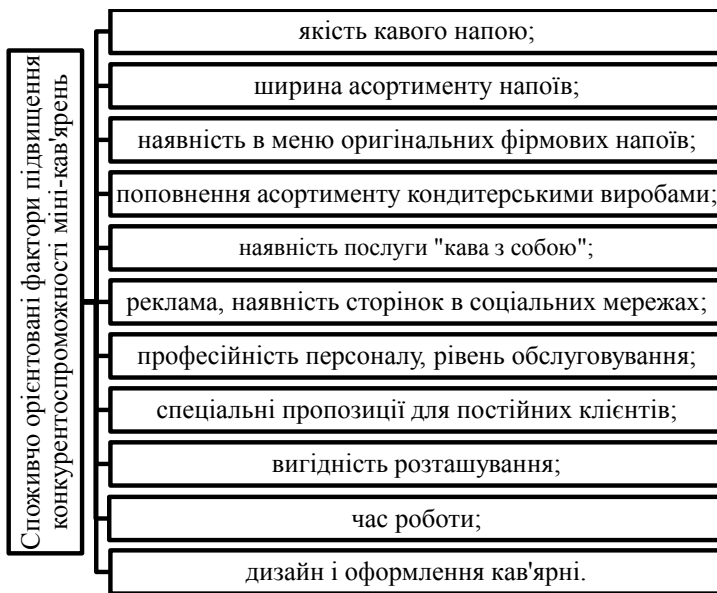

Рис. 1. Споживчо орієнтовані фактори підвищення конкурентоспроможності міні-кав'ярень

Тому підприємцям варто подбати про якість не тільки кавових зерен, а й решти складових кавових напоїв – молока, сиропів, наповнювачів, а також про якість та естетичний вигляд посуду.

Ширина асортименту кавових напоїв та наявність різноманітних смакових наповнювачів надасть можливість вибору споживачеві, що виключить фактор одноманітності та дасть змогу залучити ширше коло споживачів відповідно до уподобань.

Наявність у меню оригінальних фірмових напоїв виступає чинником ідентифікації закладу серед безлічі кав'ярень схожого типу.

Поповнення асортименту кондитерськими виробами. Функціонування у закладі власної кондитерської чи пекарні або ж наявність контракту з такими фірмами виступає неабиякою конкурентною перевагою і здатна утримувати велику кількість споживачів.

Наявність послуги «кава з собою» дає змогу збільшити продажі фактично вдвічі. Це ознака європейського стилю кав'ярень. Важливо дати змогу кожній людині споживати каву не лише в ресторані, в офісі у кав'ярні чи вдома, але й на вулицях міста – дорогою на роботу, на навчання, на прогулянці або навіть по дорозі додому.

Якщо мова йде про невеликі кав'ярні, то високо-вартісні види реклами такі, як сіті-лайти, біг-борди, оголошення на вуличному радіо чи у поліграфічних виданнях часто є економічно недоречними. Закладам такого типу краще використовувати менш дорогі, але не менш дієві маркетингові засоби, серед яких – безкоштовні дегустації, спеціальні пропозиції, програми лояльності а також просування через сторінки в соціальних мережах. Дослідження підтверджують, що в ТОП-3 причин, за якими люди підписуються на сторінки компаній в соціальних мережах, входить наявність цікавого

та корисного контенту. А це означає, що запорукою успіху і популярності є якісна та продумана контент-стратегія. Фотографії, статті, картинки – усе це повинно нести не тільки рекламний характер, а реальну користь для цільової аудиторії. Ефективне просування компанії в соціальних мережах неможливе без усього, перерахованого вище. Різного роду конкурси, розіграші, акції та інші способи залучення аудиторії у взаємодію з компанією в соціальних мережах будуть сприяти зростанню поінформованості споживачів про діяльність та пропозиції закладу. Адаже задоволені клієнти – найкращі рекламні носії [5].

Професійний персонал і високий рівень обслуговування. Як показують дослідження, проведені Момот В.М., визначальним критерієм вибору підприємства ресторанного господарства споживачами є якість обслуговування та продукції, тоді, як престижність та зовнішній вигляд оздоблення, відходять на другий план [1, 73]. Така ситуація робить актуальним вирішення проблем із підвищенням кваліфікації обслуговуючого персоналу та бариста, оскільки відвідувачі останніми роками частіше приходять у ті заклади, які пропонують якісний продукт, а з погіршенням його якості – віддають перевагу іншим закладам.

Спеціальні пропозиції для постійних (лояльних) клієнтів. Лояльним певному закладу можна вважати клієнта, який свідомо надає йому перевагу серед інших закладів, функціонуючих на ринку. Лояльний покупець регулярно робить повторні покупки; купує широкий спектр товарів; залучає інших покупців; не реагує на пропозиції конкурентів. Слід пам'ятати, що витрати із залучення нового клієнта в п'ять разів перевищують витрати, пов'язані збереженням відносин з існуючим клієнтом. Тому важливо створювати різного роду дисконтні програми для постійних відвідувачів.

Вигідність розташування закладу. Плануючи відкрити заклад для широкої аудиторії, підприємці повинні дбати про його місцезнаходження, яке буде зручним для відвідувачів і дохідним. Місце має бути людним і розташовуватися ближче до паркових зон, подалі від жвавих шосе. Варто взяти до уваги бізнес-зони, офісні будівлі, навчальні заклади, гуртожитки, торгові центри. Вагому конкурентну перевагу надає наявність транспортних під'їздів і парковки.

Час роботи. Найоптимальніше розпочинати роботу міні-кав'ярень о сьомій ранку, так як у цей час більшість закладів ще не працюють, а люди вже поспішають на роботу.

Дизайн та атмосфера. Якщо кав'ярня тематична, то тема повинна простежуватися в усьому: від картин на стінах до уніформи офіціантів та бариста. Від цього багато в чому залежить,

наскільки випадковому перехожому, який ненароком зазирнув у заклад, захочеться повернутися сюди знову. Говард Шульц, колишній генеральний директор «Starbucks», зазначив – «Наш бренд формують дрібні деталі, які ми самі колись представили на ринку – унікальні образи, аромати і спокуси. Якщо кава і люди – це серце нашого бізнесу, то тепла атмосфера кав'ярень – його душа» [3, 45].

Кав'ярні «VITER» та «Arabica» – однотипні новостворені заклади м. Чернівці, які провадять свою діяльність протягом одного року, розміщені в одному житловому комплексі, засновані підприємцями без будь-якого досвіду роботи у представлений сфері діяльності, але значно відрізняються обсягами продаж та динамікою розвитку. Якщо продажі кави закладу «VITER» коливаються в межах 1,5–2 кг на день, що рівноцінно 150–200 порціям, то продажі «Arabica» вдвічі нижчі, сягаючи максимальної позначки у 100 порцій на день чи 1 кг відповідно.

Розглянемо діяльність представлених закладів детальніше, зосередивши увагу на виділених раніше факторах, що впливають на підвищення конкурентоспроможності міні-кав'ярень (табл. 1).

Аналізуючи дані таблиці бачимо, що за половиною з представлених факторів підвищення конкурентоспроможності заклад «Arabica» поступається закладу «VITER», що стримує його розвиток та змушує поступатися конкурентними позиціями.

Для більш наочного зображення різниці у рівнях конкурентоспроможності оцінюваних закладів побудуємо багатокутник конкурентоспроможності,

виділивши з десяти проаналізованих вище найсуттєвіші фактори підвищення конкурентоспроможності на думку споживачів. Подібний метод порівняльної оцінки досить зрозумілий для сприйняття і допомагає порівнювати товари, послуги підприємства між собою. Для цього на кресленні відображаються положення порівнюваних об'єктів за всіма показниками. Багатокутник формується на основі численних характеристик, які представлені на малюнку вектори, що виходять з однієї точки в різні сторони (рис. 2).

В основу представленої на рисунку моделі лягли дані бальної оцінки кав'ярень десятима споживачами, які відвідували обидва заклади.

Здійснюючи аналіз результатів оцінки конкурентоспроможності закладів «VITER» та «Arabica» бачимо, що другий заклад поступається першому всіма оцінюваними факторами конкурентоспроможності, не зважаючи на фактично рівні умови старту діяльності. Проте, слід зазначити, що споживачі не оцінили найвищими балами роботу ні однієї з представлених кав'ярень, що свідчить про необхідність розвитку споживчо орієнтованої діяльності за переліченими чинниками, тобто орієнтації на безперервний процес задоволення потреб споживачів. Потрібно зосереджувати увагу на відмінностях потреб різних груп споживачів, а також на змінах уподобань. У результаті підприємство зможе швидко адаптуватися до динаміки попиту на ринку, змінюючи асортимент продукції, який пропонується, що в свою чергу зміцнить конкурентні позиції закладу.

Таблиця 1

Реалізація споживчо орієнтованих факторів підвищення конкурентоспроможності в процесі практичної діяльності кав'ярень «VITER» та «Arabica»

Чинник	Кав'ярня «VITER»	Кав'ярня «Arabica»
Якість кавового напою	У закладі готують каву на основі свіжообсмаженого бленду зерен арабіки та робусти 70/30.	Для приготування кавових напоїв використовується виключно стовідсоткова робуста.
Ширина асортименту напоїв	22 позиції.	14 позицій.
Наявність в меню фірмових напоїв	Наявні напої за фірмовими рецептами.	Відсутні.
Кондитерські вироби	Наявні.	Наявні.
Реклама, наявність сторінок в соцмережах	Періодичне оновлення інформації на сторінках соціальних мереж.	Постійне оновлення контенту на сторінках соціальних мереж.
Професійність персоналу	Невисокий рівень підготовки персоналу	Невисокий рівень підготовки персоналу
Спец. пропозиції для пост. клієнтів	10-та безкоштовна кава.	8-ма безкоштовна кава.
Вигідність розташування	Близькість зупинки маршрутних транспортних засобів, школи, ліцею та гуртожитків. Зручність паркування транспортних засобів. Прямий вихід на вулицю.	Близькість розташування школи. Зручність паркування транспортних засобів. Розміщення всередині торгового центру без прямого виходу на вулицю.
Час роботи	08.00 – 22.00	09.00 – 20.00
Дизайн	Авторський дизайн, оригінальні меблі «handmade», тематична зміна елементів інтер'єру зі зміною пір року.	Приємний дизайн, затишна атмосфера.

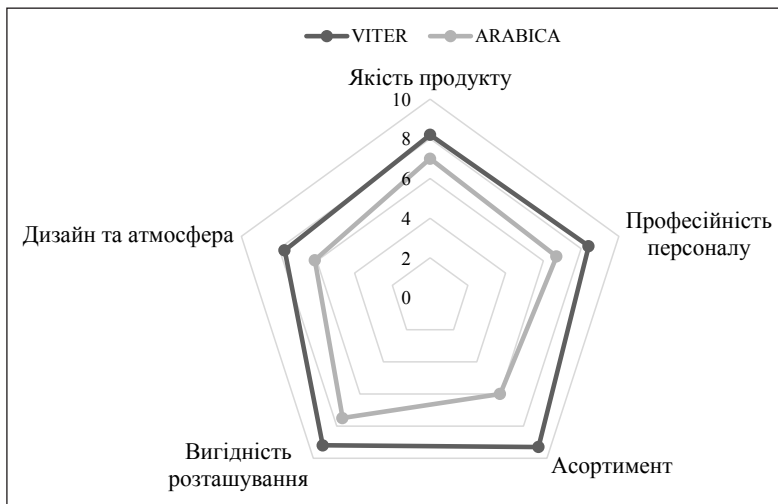

Рис. 2. Багатокутник конкурентоспроможності закладів «VITER» та «Arabica»

Висновки з проведеного дослідження.

Результати аналізу конкурентоспроможності закладів «VITER» та «Arabica» показали, що за половиною з представлених факторів підвищення конкурентоспроможності заклад «Arabica» поступається закладу «VITER», що стримує його розвиток та змушує програвати в конкурентному протистоянні. Дана ситуація демонструє необхідність орієнтації на безперервний процес задоволення потреб споживачів. Отже, використовуючи споживчо орієнтовану модель виокремлення факторів підвищення та утримання конку-

рентного рівня міні-кав'ярень, серед яких – якість кавового напою, ширина асортименту напоїв, наявність в меню фірмових напоїв, кондитерських виробів, наявність сторінок у соціальних мережах, професійність персоналу, час роботи, дизайн та атмосфера закладу тощо – можна суттєво збільшити обсяги продажів та посилити конкурентні позиції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Момот В.М. Способи управління якістю на підприємствах ресторанного типу / В.М. Момот, В.В. Нежурко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2013. – № 3 (15) – С. 71–78.
2. Нагернюк Д.В. Основні чинники, що формують конкурентоспроможність підприємств ресторанного господарства / Д.В. Нагернюк // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2016. – № 9.
3. Шульц Г. Історія Starbucks. Усе почалося з чашки кави / пер. з англ. О.Кацанівської та О.Асташової. – К.: Наш формат, 2017. – 408 с.
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Маркетингова компанія Artjoker [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://artjoker.ua/ua/uslugi/socialniy-marketing/>.

ДІАГНОСТУВАННЯ СИСТЕМ СТРЕС-МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ DIAGNOSTICS OF STRESS MANAGEMENT SYSTEMS AT ENTERPRISES

У статті здійснено діагностування систем стрес-менеджменту на вітчизняних підприємствах з використанням методу експертного опитування. Виявлено рівень наявності у компаніях небажаних відхилень, які є істотними, екстремальними та чинять вагомий негативний вплив на функціонування підприємств. Ідентифіковано стресори, що найчастіше зумовлюють виникнення критичних небажаних відхилень. Встановлено основні причини і місця виникнення небажаних відхилень, а також наслідки їхнього настання. Виявлено напрями діяльності вітчизняних підприємств, у яких найчастіше виникають істотні критичні небажані відхилення в управлінській діяльності.

Ключові слова: відхилення, діагностування, підприємство, система, стрес-менеджмент.

В статье с использованием метода экспертного опроса осуществлено диагностирование систем стресс-менеджмента на отечественных предприятиях. Выявлено уровень наличия в компаниях нежелательных отклонений, которые являются существенными, экстремальными и оказывают весомое негативное влияние на функционирование предприятий. Идентифицировано стрессоры, что чаще всего обуславливают воз-

никновение критических нежелательных отклонений. Установлено основные причины и места возникновения нежелательных отклонений, а также последствия их наступления. Выявлено направления деятельности отечественных предприятий, в которых чаще всего возникают существенные критические нежелательные отклонения в управленческой деятельности.

Ключевые слова: отклонение, диагностирование, предприятие, система, стресс-менеджмент.

In the article, diagnostics of systems of stress management at domestic enterprises by using expert survey method is conducted. The level of presence of unwanted deviations in companies that are significant, extreme, and have a significant negative impact on the operation of enterprises, is revealed. Stressors, which most often cause the emergence of critical unwanted deviations, are identified. The main causes and places of the emergence of unwanted deviations, as well as their consequences, are determined. Directions of activity of domestic enterprises where considerable critical unwanted deviations in the management activity emerge most often are revealed.

Key words: deviation, diagnostics, enterprise, system, stress management.

УДК 658.8

Гончар М.Ф.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва
Національний університет
«Львівська політехніка»

Постановка проблеми. Формування та використання дієвих систем стрес-менеджменту на підприємствах істотно впливає на ефективність їхнього функціонування у бізнес-середовищі та на рівень конкурентної позиції на ринку. Водночас вивчення теорії і практики дає змогу зробити висновок про істотну обмеженість інформаційного масиву щодо стану використання таких систем в організаціях. Очевидно, що більшою мірою ця тематика повинна бути одним із напрямів вивчення управлінського обліку, який у реаліях вітчизняного бізнесу далеко не завжди розвинутий на підприємствах загалом. Тим самим ускладнюється завдання виявлення слабких боків у сфері систем стрес-менеджменту, ідентифікування переваг тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить вивчення теорії і практики, проблема діагностування систем менеджменту загалом доволі ретельно розглянута у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, з-поміж яких варто виокремити праці А. Анцупова, М. Бондарчук, Ю. Вертакова, В. Весніна, К. Герасимова, О. Гірняк, А. Дідика, Г. Захарчин, М. Карпінського, П. Лазановського, М. Ланкіна, О. Мельник, О. Кузьміна, А. Шипілова, В. Яцури та багатьох інших. Основними науковими доробками авторів у цій сфері є формування технології діагностування систем менеджменту, обґрунтування

доцільності застосування тих чи інших показників та критеріїв, ідентифікування ключових напрямів такого діагностування тощо. Водночас, існуючі напрацювання у цій сфері не дають змоги повною мірою розкрити особливості діагностування фактичного стану систем стрес-менеджменту на вітчизняних підприємствах.

Постановка завдання. Завданням дослідження є діагностування фактичного стану систем стрес-менеджменту на вітчизняних підприємствах.

Вклад основного матеріалу дослідження. Для вирішення окресленого завдання діагностування фактичного стану систем стрес-менеджменту на вітчизняних підприємствах автором було проведено експертне опитування керівників інституційного рівня управління суб'єктів господарювання Західного регіону України. Доцільність використання цього методу збирання первинної інформації обґрунтовується його поширеністю, простотою використання та можливістю отримання необхідних результатів з доволі високим рівнем точності [1-5]. Як, зокрема, зазначають О. Кілієва та О. Михайлова [6, с. 217], в іноземній практиці маркетингу біля 9/10 інформації отримують шляхом опитування.

Метою проведеного анкетування було не лише діагностування систем стрес-менеджменту на підприємствах, а також й іден-

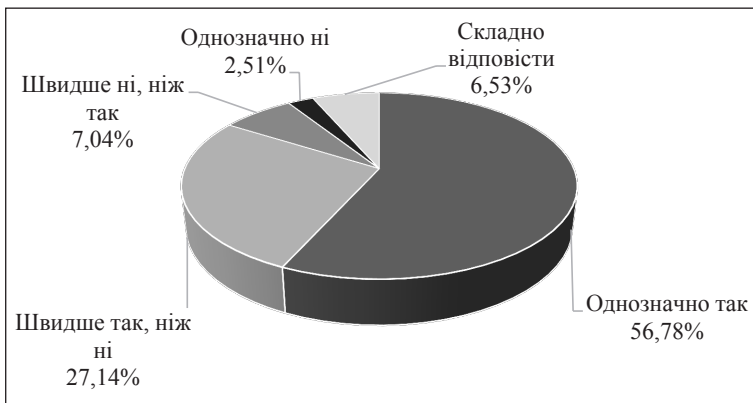

Рис. 1. Існування небажаних відхилень, які є істотними, екстремальними та чинять вагомий негативний вплив на функціонування підприємств

Примітка: сформовано автором за результатами експертного опитування

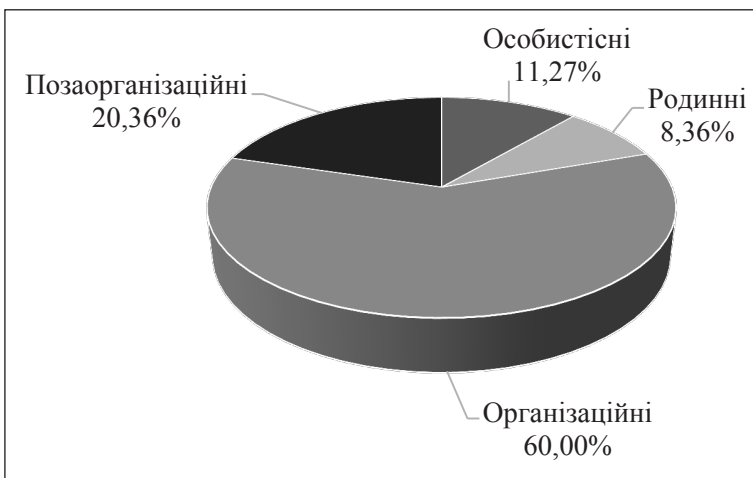

Рис. 2. Стресори, що найчастіше зумовлюють виникнення критичних небажаних відхилень, які є істотними, екстремальними та чинять вагомий негативний вплив на функціонування вітчизняних підприємств

Примітка: сформовано автором за результатами експертного опитування

тифікування рівня уміння вирішувати означені проблеми, передбачати їх, а також спрямовувати їх у позитивне русло. Одне із завдань опитування було спрямованим і на підтвердження гіпотези про здебільшого відсутність у вітчизняному бізнес-середовищі ефективної програми антикризових заходів та дієвого інструментарію управління негативними наслідками впливу стресорів.

З-поміж цільової аудиторії об'єктів дослідження опитаними були 72,5% чоловіків і 27,5% жінок. При цьому, 57,5% респондентів працювали на своєму останньому місці роботи понад 5 років, що свідчить про істотні передумови одержання об'єктивних результатів. Вікові межі фахівців – 43-68 років.

Результати проведеного опитування свідчать, що проблеми існування небажаних відхилень, які є істотними, екстремальними та чинять вагомий негативний вплив на функціонування підпри-

ємств, є характерними для абсолютної більшості вітчизняних суб'єктів господарювання. Так, зокрема, про це зазначали у своїх відповідях 83,92% респондентів. Це притому, що лише 9,55% експертів обрали з-поміж альтернатив варіанти відповідей «однозначно ні» та «швидше ні, ніж так» (рис. 1). Таким чином, зазначене ще раз підкреслює важливість й практичну спрямованість досліджень у напрямку діагностування інструментарію стрес-менеджменту у вітчизняному бізнесі.

Під час проведення опитування розглядалася також проблема найбільш актуальних стресорів, що зумовлюють виникнення на вітчизняних підприємствах критичних небажаних відхилень, які є істотними, екстремальними та чинять вагомий негативний вплив на їхнє функціонування. Результати засвідчили, що здебільшого такі відхилення виникають внаслідок дії організаційних стресорів (рис. 2), тобто під впливом умов праці, професійної самореалізації, кар'єрного просування, організаційної структури управління, міжособистісної взаємодії тощо. Доволі низькою в аналізованому аспекті можна вважати частку позаорганізаційних стресорів виникнення критичних небажаних відхилень (лише 20,36% респондентів обрало їх як пріоритетні). Такі висновки актуалізують необхідність не лише формування дієвого інструментарію впливу на ці стресори, а й більш ретельного підходу до побудови внутрішніх бізнес-процесів у межах компаній.

За результатами проведеного опитування з'ясовано і те, що основні причини виникнення небажаних відхилень, що є предметом стрес-менеджменту на вітчизняних підприємствах, зосереджені у їхньому зовнішньому середовищі. Так найбільш часто експерти серед таких причин називають непередбаченість ринку (34,4%), несприятливу діяльність органів державної влади (21,2%), невиконання чи неналежне виконання своїх зобов'язань бізнес-партнерами (18,9%) та поведінку конкурентів (16,7%) (табл. 1). Така позиція вітчизняного бізнесу багато в чому суперечить західному підприємництву, який такі причини здебільшого вбачає серед власних внутрішніх змінних. Відтак, можна зробити висновок про небажання чи неготовність керівництва суб'єктів підприємницької діяльності брати на себе відповідальність за ухвалені неефективні управлінські рішення.

Таблиця 1

Основні причини виникнення небажаних відхилень, які є істотними, екстремальними та чинять вагомий негативний вплив на функціонування підприємств

Причини	Відсоток відповідей
Непередбаченість ринку	34,4
Несприятлива діяльність органів державної влади	21,2
Невиконання чи неналежне виконання своїх зобов'язань бізнес-партнерами	18,9
Поведінка конкурентів	16,7
Низький рівень платоспроможного попиту	13,3
Помилки чи некомпетентність керованої підсистеми	11,2
Помилки чи некомпетентність керівної підсистеми	8,9
Обмеженість інформаційного забезпечення	7,8
Складне міжнародне середовище	7,6
Нестабільність валютних курсів	6,9
Корупційна складова	6,1
Невірно сформовані цілі	4,3
Інше	3,2

Примітка: сформовано автором за результатами експертного опитування

41,98% респондентів однозначно негативно оцінюють і трактують критичні небажані відхилення, які є істотними, екстремальними та чинять вагомий

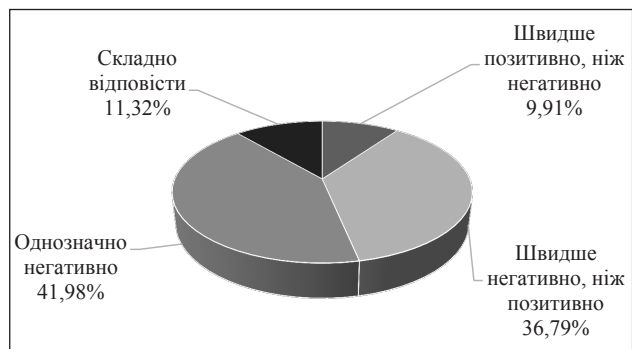

Рис. 3. Трагування критичних небажаних відхилень, які є істотними, екстремальними та чинять вагомий негативний вплив на функціонування підприємств

Примітка: сформовано автором за результатами експертного опитування

негативний вплив на функціонування їхніх підприємств. Окрім того, ще 36,79% фахівців оцінюють їх швидше негативно, ніж позитивно, що разом становить 78,77% (рис. 3). Таким чином, керівники більшою мірою бачать негативний бік цих критичних небажаних відхилень і не розглядають їх, як рушійну силу для організаційних змін. До прикладу, жоден з опитаних експертів не обрав варіант відповіді «однозначно позитивно», характеризуючи сутність відхилень.

Під час опитування з'ясувалася також думка експертів щодо наслідків настання небажаних відхилень, які є істотними, екстремальними та чинять вагомий негативний вплив на функціонування підприємств. Експерти однозначні у тому, що найбільш відчутно такі відхилення впливають на фінансовий вектор діяльності компаній. Зокрема, про зменшення величини доходу від реалізації продукції вказали у своїх відповідях 65,6% фахівців. Своєю чергою, про збільшення цін на товари та послуги суб'єкта господарювання наголосило 42,3% експертів (рис. 4).

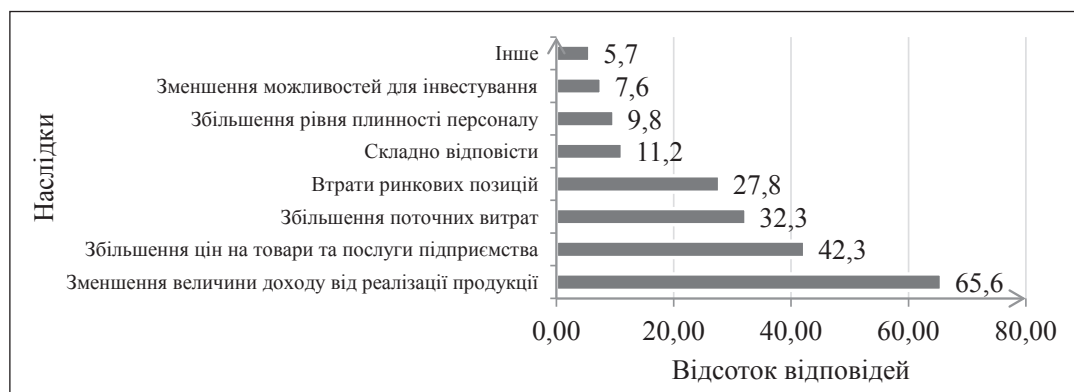

Рис. 4. Основні наслідки настання небажаних відхилень, які є істотними, екстремальними та чинять вагомий негативний вплив на функціонування підприємств

Примітка: сформовано автором за результатами експертного опитування

Результати проведеного опитування дали змогу зробити висновок про те, що критичні небажані відхилення, які є істотними, екстремальними та чинять вагомий негативний вплив на функціонування організацій, характерні найчастіше для усього підприємства (про це вказали у своїх відповідях 58,89% респондентів) і значно меншою мірою для окремих напрямів діяльності, підрозділів, програм чи проєктів (рис. 5). Таким чином, слід стверджувати про необхідність формування у компаніях таких систем стрес-менеджменту, які будуть спроможними реагувати на різноманітні критичні небажані відхилення, незалежно від місць їхнього виникнення.

Як свідчать результати проведеного опитування, найбільш часто критичні небажані відхилення, які є істотними, екстремальними та чинять вагомий негативний вплив на функціонування організацій, виникають у їхній збутовій політиці (про це зазначили 34,5% респондентів) та у сфері фінансування діяльності (28,9%) (рис. 6). Таким чином, вітчизняний бізнес першочергово потребує вдосконалення інструментарію стрес-менеджменту саме у цих двох напрямках.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, результати діагностування фактичного стану систем стрес-менеджменту на вітчизняних підприємствах засвідчили, що проблеми існування небажаних відхилень, які є істотними, екстремальними та чинять вагомий негативний вплив на функціонування підприємств, є характерними для абсолютної більшості вітчизняних суб'єктів господарювання. Ці відхилення виникають здебільшого внаслідок дії організаційних стресорів, тобто під впливом умов праці, професійної самореалізації, кар'єрного просування, організацій-

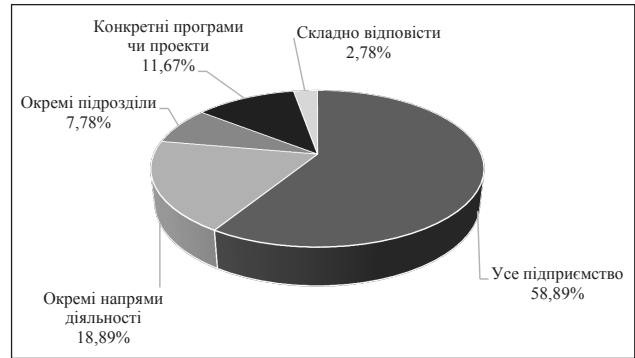

Рис. 5. Основні місця виникнення небажаних відхилень, які є істотними, екстремальними та чинять вагомий негативний вплив на функціонування підприємств

Примітка: сформовано автором за результатами експертного опитування

ної структури управління, міжособистісної взаємодії тощо. Основні причини виникнення небажаних відхилень, що є предметом стрес-менеджменту на вітчизняних підприємствах, зосереджені у їхньому зовнішньому середовищі. Керівники більшою мірою бачать негативний бік цих відхилень і не розглядають їх, як рушійну силу для організаційних змін.

Результати засвідчили, що найбільш відчутно небажані відхилення, які є істотними, екстремальними та чинять вагомий негативний вплив на функціонування підприємств, впливають на фінансовий вектор діяльності компаній. Вітчизняний бізнес першочергово потребує вдосконалення інструментарію стрес-менеджменту саме у напрямі збутової політики та фінансування діяльності.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі повинні полягати у мінімізуванні негативного впливу слабких боків формування і функціонування систем менеджменту на вітчизняних підприємствах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алькема В. Г. Особливості здійснення маркетингових досліджень для вирішення завдань економічної безпеки розвитку логістичних утворень / В.Г. Алькема // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки». – № 2012. – № 5 – С. 336-242.
2. Божук С.Г. Системное управление маркетингом исследование: [монография] / С.Г. Божук. – СПб.: СПб ГИЕУ. 2005. – 240 с.

Рис. 6. Напрями діяльності вітчизняних підприємств, у яких найчастіше виникають істотні критичні небажані відхилення в управлінській діяльності

Примітка: сформовано автором за результатами експертного опитування

3. Бутенко Н.В. Особливості маркетингових досліджень на промисловому ринку / Н.В. Бутенко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України / Академія праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України. – Київ, 2010. – № 2 (54). – С. 56-62.

4. Ковальчук С.В. Роль маркетингових досліджень у забезпеченні ефективної роботи підприємств легкої промисловості / С. В. Ковальчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 6 – С. 42–51.

5. Мороз Л.А. Маркетинг: [підручник] / Л.А. Мороз, Н.І. Чухрай / За редакцією Л.А. Мороз. – 3-є вид., без змін. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка» (Інформаційно-видавничий центр «ІНТЕЛЕКТ+» Інституту післядипломної освіти), «Інтелект-Захід», 2005. – 244 с.

6. Киличева О.М. Способы и методы исследования маркетингового потенциала предприятия / О.М. Киличева, О.П. Михайлова // Вестник ОГУ. – 2011. – № 13. – С. 216-221.

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISM PROVIDING EFFICIENCY OF ENTERPRISE'S FUNCTIONING: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT

У статті розглянуто сутність фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування підприємств. Надано детальну характеристику його основних елементів (фінансових та економічних методів, фінансових та економічних важелів, фінансово-економічних інструментів) та вплив кожного з них на діяльність підприємства. Охарактеризовано функції та принципи, завдання та аксіоми функціонування механізму, а також визначено його значення в управлінні підприємством.

Ключові слова: ефективність підприємства, фінансово-економічний механізм забезпечення ефективності функціонування підприємств, управління діяльністю підприємства.

В статье рассмотрены сущность финансово-экономического механизма обеспечения эффективности функционирования предприятий. Предоставлено подробную характеристику его основных элементов (финансовых и экономических методов, финансовых и экономических рычагов, финансово-экономических инструментов) и влияние каждого из них на дея-

тельность предприятия. Охарактеризованы функции и принципы, задачи и аксиомы функционирования механизма, а также определены его значение в управлении предприятием.

Ключевые слова: эффективность предприятия, финансово-экономический механизм обеспечения эффективности функционирования предприятий, управления деятельностью предприятия.

The article considers the essence of the financial and economical mechanism of ensuring of the efficiency of enterprise's functioning. It gives detailed description of its main elements (financial and economical methods, financial and economical leverages, financial and economical instruments) and its influence on enterprise's functioning. The paper characterizes functions and principles, tasks and axioms of the mechanism's functioning, also it determines its importance in the management of the enterprise.

Key words: efficiency of enterprise, the financial and economic mechanism of ensuring of the efficiency of enterprise's functioning, enterprise activity management.

УДК: 330.3

Гуменюк М.М.

к.е.н., асистент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Стрілак Ю.В.

магістрант Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Постановка проблеми. У процесі розширеного відтворення кожен господарюючий суб'єкт стикається із низкою зовнішніх і внутрішніх проблем. Для забезпечення результативної діяльності підприємства усі елементи, з яких складається як виробничий, так і управлінський процес, повинні бути злагодженими та працювати, як єдиний механізм. Саме тому дослідження фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування підприємства залишається актуальним на кожному етапі розвитку економіки, адже дієвість його методів та важелів завжди буде коливатися під дією ендогенних та екзогенних факторів.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Дослідження наукових праць показало, що дана тема є недостатньо вивченою. Зокрема, детально вивчалось поняття та структура фінансово-економічного механізму управління підприємства загалом, проте, не було зосереджено уваги на використанні фінансово-економічного механізму для досягнення ефективності функціонування підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності поняття «фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності діяльності підприємства» та його структури.

Рис. 1. Структура фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування підприємства

Виклад основного матеріалу дослідження.

Багаторічні дослідження сутності категорії «фінансово-економічний механізм управління підприємством» не розглядали поняття ефективності, як відокремлений елемент та спрямовували свою дію на досягнення ефективної діяльності самого підприємства. Тобто всі роботи науковців були націлені на виборі тих методів, способів та важелів управління, які б забезпечили позитивну динаміку у результативності виробничого процесу, що у подальшому впливало б на розмір отриманого прибутку. Так, Дідик Л. М. зазначала, що «основною метою фінансово-економічного механізму є забезпечення стійкого фінансового стану підприємства, випуск якісної конкурентноздатної продукції, задоволення соціальних і матеріальних потреб працюючих, економія ресурсів, охорона навколишнього середовища, впровадження інновацій та інвестування пріоритетних сфер виробництва. Від правильної його організації, від правильного вибору методів, важелів у конкретних ситуаціях залежить ефективність діяльності підприємства» [2, 294].

На думку Мосаленко В. П. та Шипунова О. В., фінансово-економічний механізм – це найважливіша складова господарського механізму, що відображає сукупність фінансових та економічних методів, способів, форм, інструментів та важелів, за допомогою яких здійснюється регулювання

фінансово-економічних процесів та відносин з метою ефективного впливу на кінцеві результати діяльності підприємства [4, 25].

Бобирь О. І. та Матвієць М. В. розглядають фінансово-економічний механізм, як цілісну систему управління фінансами підприємства, яка призначена для організації взаємодії об'єктів та суб'єктів господарювання у сфері фінансових відносин, формування та використання фінансових ресурсів, забезпечення ефективного впливу фінансової діяльності на кінцеві результати діяльності підприємства [6].

Аналіз наукових праць вчених-економістів показав, що у теоретичному плані сутність поняття «фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування підприємств» на даний момент є недостатньо дослідженим всупереч тому, що в цьому існує реальна потреба. На нашу думку, фінансово-економічний механізм забезпечення ефективності функціонування

підприємства – це складова господарського механізму, яка за допомогою фінансових та економічних методів, форм, інструментів та важелів впливу забезпечує підвищення результативних показників діяльності підприємства, що відображають його ефективність та забезпечують його розвиток та розвиток суспільства загалом.

Отже, основними елементами, які формують дане поняття, є складові фінансово-економічного механізму. Розглянемо їх детальніше (рис. 1).

Схематично зображена структура фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування підприємства наочно відображає його структуру та взаємозв'язки. Так його основними елементами є фінансові та економічні методи, важелі та інструменти. Всі вони пов'язані між собою. Як бачимо, керівництву підприємства у процесі обрання конкретного фінансово-економічного методу слід звертати увагу на важелі, які йому відповідають та на основі якого здійснюється вплив на господарську діяльність підприємства.

Під фінансовими та економічними методами у науковій літературі розуміють способи впливу фінансових чи економічних відносин на господарсько-виробничий процес. Одним із них є державне фінансування, яке розглядають, як цілеспрямоване направлення коштів місцевого чи державного бюджетів для фінансування діяльності підприємства. Так за допомогою таких фінансових важелів,

як субвенції та дотації підприємство може свої поповнити обігові кошти, покрити збитки чи використати іншим чином у своїй діяльності для забезпечення безперебійності виробництва. Правильне використання таких коштів може призвести до задоволення потреб держави (оскільки фінансування відбувається з певною метою), підвищення ефективності підприємства та отримання прибутку від здійснення профінансованої діяльності.

Також держава, законодавчо встановлюючи обов'язок на господарюючі суб'єкти нараховувати та сплачувати податки та збори, тим самим прямо пропорційно впливає на зменшення прибутку підприємства. Така ситуація призводить до зменшення загальної ефективності здійснення господарської діяльності. При чому, з метою уникнення оподаткування за сучасного стану економіки більшість підприємств спеціально зменшують розміри бази оподаткування і цим самим сприяють тінізації економіки. Керівництву українських підприємств надано можливість варіювати розміром податкових зобов'язань через існування спрощеної системи та загальної системи оподаткування. Отже, обираючи один із фінансових методів фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності діяльності підприємства для оптимізації своєї діяльності керівництву підприємства у першу чергу слід звернути увагу на оподаткування, що в подальшому призведе до збільшення ефективності за рахунок скорочення витрат.

Загальновідомим та часто використовуваним у світовій практиці методом фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування підприємства є страхування. Нині підприємства часто звертаються до страхових компаній з метою зменшення втрат у раз стихійних чи інших непередбачуваних явищ. Найчастіше підприємства прагнуть застрахувати рухоме та нерухоме майно, сировину та матеріали, життя та здоров'я працівників. Менеджери підприємства при обранні страховика основну увагу повинні звертати на розмір страхових внесків, які виступають фінансовим важелем для підприємства, оскільки вони є його витратами, що в подальшому призводить до зменшення ефективності підприємства за рахунок скорочення розміру валового доходу. При чому імовірність настання страхового випадку є мінімальним, тому розраховувати на те, що дані кошти є поворотними, не можна. Тому завжди необхідно оцінювати доцільність здійснення страхування.

Важливим фінансовим методом фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності діяльності підприємства є кредитування. Він першочергово використовується при дефіциті фінансових ресурсів, оскільки є найбільш легким способом їх залучення. За допомогою таких фінансових важелів, як пільгове кредитування та розміри відсоткових ставок за кредитами управлінці

підприємства мають змогу впливати на ефективність його діяльності, оскільки уникають простоїв у виробництві. Так, якщо підприємство відповідає вимогам, які надають можливість отримати кредит за пільговими умовами, воно автоматично зменшує витрати, пов'язані із використанням позикових ресурсів. Також з метою поповнення фінансових ресурсів за мінімальною вартістю керівництво використовує такий важіль управління, як відсоткові ставки, розуміючи, що фінансово-кредитних інститутів є безліч та умови кредитування у кожній з них різняться.

Не менш важливими у процесі управління фінансовою та виробничою діяльностями підприємства є економічні методи та важелі фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності його діяльності. Першочергово до таких методів відносять планування та прогнозування основних показників ефективності діяльності. Використання реальних даних при їх обрахунку та встановлення такого рівня прогнозованих показників, досягнення яких є можливим за стабільної та безперебійної роботи виробництва, ставить орієнтири діяльності як для управлінського, так і для виробничого персоналу. Перш за все прогнозуються показники чистого грошового потоку за певний період, розмір доходу та рентабельності підприємства. Проте, виконання та перевиконання поставлених показників працівниками повинні стимулюватися різними методами, зокрема, і матеріальними.

Інвестування – це процес вкладення коштів в підприємство, що забезпечить збільшення його вартості та отримання доходу. Інвестиції для підприємства є основним джерелом оптимізації розміру прибутку. Шляхом впровадження передових технологій та модернізації виробництва, досягається підвищення продуктивності праці, зростання обсягів виробництва та якості виробленої продукції, підвищення платоспроможності та кредитоспроможності. Правильно обраний метод інвестування та рівень дохідності інструментів інвестування є чинниками забезпечення ефективності діяльності підприємства.

Ціноутворення – процес формування та встановлення ціни на товари чи послуги. Зростання ціни сприяє збільшенню виручки, проте, зменшує попит на продукцію, тому керівництво повинно зважено вести політику ціноутворення для досягнення ефективності діяльності підприємства.

Основу необоротних активів підприємства складають основні засоби, які більш ефективно та продуктивно працюють на початкових термінах експлуатації. Саме тому, вибір правильного методу нарахування амортизації менеджерами підприємства сприяє своєчасному їх оновленню, від чого і залежить ефективність виробничого процесу господарюючого суб'єкта.

Окремою складовою фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності діяльності підприємства є фінансово-економічні інструменти, до яких відносимо законодавчі та нормативні акти, інструкції, договори між державою та підприємствами, ліцензування діяльності, розробку єдиної інформаційної системи, розробку уніфікованого програмного забезпечення, внутрішні норми та нормативи. Такі види забезпечення фінансово-господарської діяльності чітко встановлюють та регулюють межі такої діяльності на підприємстві. Тому, обираючи певний метод чи важіль фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності діяльності підприємства управлінський персонал, у першу чергу, повинні діяти у межах законодавства чи договірних відносин між контрагентами, покупцями. Їх недотримання може призвести до зростання статей витрат на сплату неустойки (штрафів та пені) і, навіть, до замороження чи заборони здійснювати господарську діяльність.

Будь-яка господарська діяльність ґрунтується на основі отримання прибутку та забезпечення ефективної діяльності у процесі виробництва. За допомогою фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування підприємства відбувається досягнення цієї цілі. Для цього основна увага приділяється його завданням, із яких можемо виділити наступні:

- аналіз та усунення проблем фінансово-економічної діяльності підприємства;
- підтримання стабільності фінансового стану суб'єкта господарювання за забезпечення безперебійного виробництва;
- забезпечення зростання прибутків підприємства;
- забезпечення сталості руху фінансових потоків на підприємстві;
- оптимізація постійних та змінних витрат суб'єкта господарювання;
- забезпечення ефективного використання матеріальних та трудових ресурсів;
- контроль за стабільним економічним зростанням та забезпеченням розширеного відтворення.

З огляду на те, що поняття фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування підприємства є суто теоретичним, розглянемо аксіоми його побудови із практичної точки зору. Так механізм забезпечення ефективності господарюючого суб'єкта базується на:

- аксіомі загальності. Фінансово-економічний механізм забезпечення ефективності функціонування підприємства повинен існувати та використовуватися постійно та бути невід'ємною частиною загального фінансово-економічного механізму управління підприємством;

– аксіомі не повторюваності. Певна кількість факторів, що впливає на функціонування підприємства у конкретний період часу, є унікальною. Саме тому фінансово-економічний механізм забезпечення ефективності функціонування підприємства у кожен проміжок часу та за конкретних умов є неповторюваним. Також не існує універсального механізму забезпечення ефективності, який допомагав би виходу із кризової ситуації для всіх підприємств одночасно;

– аксіомі відкритості. Оскільки суб'єкт господарювання завжди перебуває у фінансових відносинах з іншими суб'єктами і підлягає впливу зі сторони факторів економічного середовища, то він представляє собою відкриту систему. Отже, фінансовий механізм забезпечення ефективності підприємства, який є частиною фінансового механізму підприємства загалом, також є відкритою системою.

Ширше розуміння сутності фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності підприємства розкривається через призму його функцій, відображених у рис. 2.

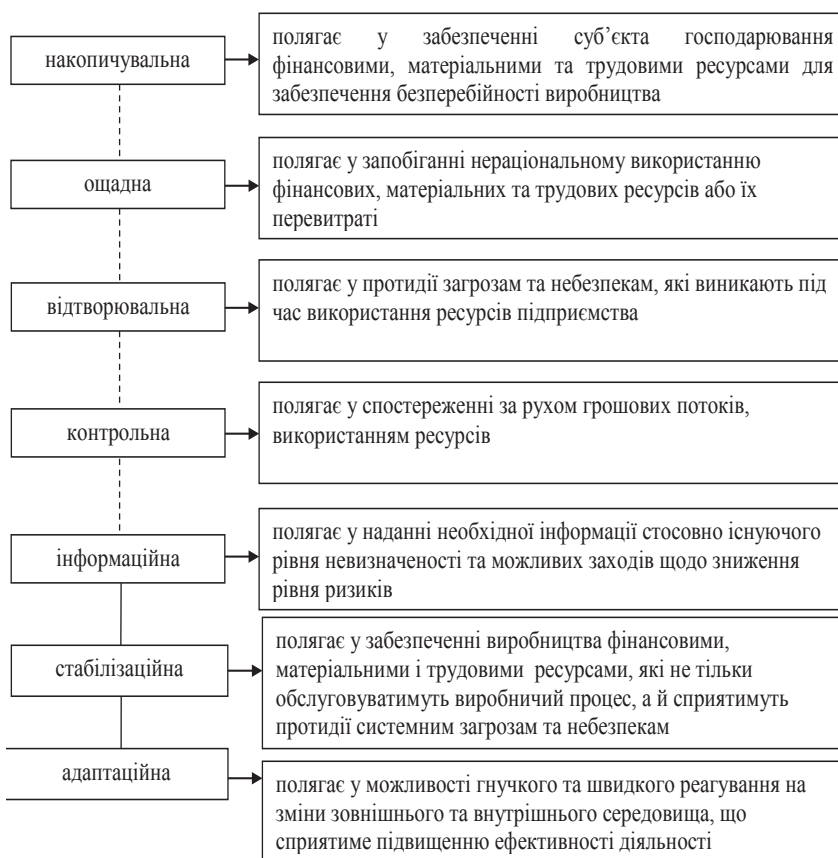

Рис. 2 Функції фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування підприємства

Можливість виконання фінансово-економічним механізмом забезпечення ефективності підприємства функцій у повному обсязі залежить від принципів, якими керується керівництво у процесі управління господарською діяльністю. Аналіз багатьох наукових джерел показав, що кожен дослідник по-своєму розкриває різноманіття та тлумачення принципів побудови фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування підприємства. Хочемо відмітити ті принципи побудови даного механізму, які дозволяють досягти найвищого рівня ефективності:

- принцип комплексності – для забезпечення ефективності функціонування підприємства повинні бути скоординовані усі ресурси господарюючого суб'єкта – матеріальні, трудові та фінансові;

- принцип єдності – використання кількох методів, важелів чи інструментів механізму у процесі реагування на вирішення питань забезпечення ефективної діяльності господарюючого суб'єкта;

- принцип гарантованості – фінансово-економічний механізм забезпечення ефективності підприємства повинен забезпечувати співучасникам підприємства впевненість і гарантію отримання позитивного результату від його господарської діяльності, тобто забезпечити його ефективність;

- принцип прогнозованості – за допомогою інструментів та важелів фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування підприємства можна спрогнозувати результат діяльності підприємства, що дасть змогу попередити фінансові ризики та кризові явища;

- принцип «ризик-дохід» – використання інструментів фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності підприємства дає можливість порівняти доцільність прийняття на себе певного виду ризику підприємством і отриманням позитивного ефекту у майбутньому;

- принцип документарності – всі операції, які сприяють реалізації фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування підприємства, повинні бути документально зафіксовані. У подальшому такі дані будуть слугувати джерелом вирішення проблем для досягнення більш ефективної діяльності.

Тільки єдність аксіом, принципів та завдань фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності підприємства керівництвом господарюючого суб'єкта дасть можливість функціям такого механізму проявитися у повному обсязі.

Отже, у ході управлінського менеджменту необхідно розуміти значення та доцільність використання структурних елементів фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування підприємства для забезпечення безперервності виробництва та отримання прибутку як основного джерела розширеного відтворення його діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, фінансово-економічний механізм забезпечення ефективності функціонування підприємств – це складова господарського механізму, яка за допомогою фінансових та економічних методів, форм, інструментів та важелів впливу забезпечує підвищення результативних показників діяльності підприємства, що відображають його ефективність та забезпечують його розвиток та розвиток суспільства загалом.

Правильне розуміння сутності фінансово-економічного механізму забезпечення діяльності підприємства, його функції, принципів побудови та завдань дасть змогу управлінському персоналу спрямувати всі свої сили та ресурси на досягнення поставлених цілей та отримання прибутку загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дідик Л. М. Фінансовий механізм управління діяльністю сучасного підприємства / Л. М. Дідик // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2011. – № 2. – С. 92-100.
2. Ільницька Г. Я. Формування фінансово-економічного механізму управління підприємством / Г. Я. Ільницька // Науковий вісник. – 2004. – №14. – С. 291-294.
3. Макконелл К. Р. Экономикс: принципы, проблемы, политика. Пер. С 13-го англ./ К. Р. Макконелл, С. Л. Брю. – Изд. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 974 с.
4. Москаленко В. П. Финансово-экономический механизм промышленного предприятия : Научно-методическое издание / В. П. Москаленко, О. В. Шипунова. – Сумы: Довкілля, 2003. – 176 с.
5. Тимощенко, Каріне Сасунівна. Фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єктів підприємництва: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Тимощенко Каріне Сасунівна ; Нац. банк України, Держ. ВНЗ "Укр. акад. банк. справи Нац. банку України". – Суми, 2015. – 220 с. : рис., табл.
6. Бобирь О.І. Фінансово-економічний механізм управління діяльністю підприємства / О. І. Бобирь, М.В. Матвієць: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/24_SVMN_2008/Economics/27133.doc.htm.

ОЦІНКА ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ ЕФЕКТИВНІСТЬ РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВА THE EVALUATION OF INTRODUCTION IT-SYSTEMS OF MANAGEMENT AND ITS IMPACT ON ECONOMIC EFFICIENCY OF COMPANY

У статті розглянуті питання побудови та ефективного впровадження інформаційних систем управління підприємством. Досліджені питання оцінки цих впроваджень через призму показників KPI та вплив цих проваджень на економічну діяльність підприємства. Були визначені групи показників KPI IT на підприємстві та надано їх характеристику.

Ключові слова: економічна ефективність, інформаційні системи управління, показники ефективності, витрати, управління проектами, ресурси, можливість.

В статье рассмотрены вопросы построения и эффективного внедрения информационных систем управления предприятием. Исследованы вопросы оценки этих внедрений через призму показателей KPI и влияние этих внедрений на экономическую деятельность предприятия. Опре-

делены группы показателей KPI IT на предприятии и дана их характеристика.

Ключевые слова: экономическая эффективность, информационные системы управления, показатели эффективности, расходы, управление проектами, ресурсы, возможности.

The article discusses the questions of construction and effective introduction management of IT-systems of the enterprise. The issues of evaluation of these implementations were investigated through the prism of KPI and was determined the influence of these introduction on the economic activity of the enterprise. Was defined the groups of indicators of enterprise's KPI IT and was given their characteristics.

Key words: economic efficiency, management IT-systems, performance indicators, costs, project management, resources, possibility.

УДК 658:004

Єрмоленко О.А.

к.е.н., доцент кафедри управління державними і корпоративними фінансами Український державний університет залізничного транспорту

Постановка проблеми. В умовах загальної інформатизації визначна частка питань щодо розвитку вітчизняних підприємств розглядається з урахуванням можливостей практичного застосування сучасних інформаційних систем. На загальнодержавному рівні це питання має підтримку урядом України [1], а державна політика реалізується через Агентство з питань електронного урядування, яке відповідає за розвиток ІТ галузі в Україні, створює відповідні плани, обробляє та погоджує проекти нормативних документів щодо розвитку галузі. На рівні підприємства все більшої значущості набувають проблеми побудови та ефективного впровадження інформаційних систем управління підприємством. Вони потребують детального вивчення як з точки зору менеджменту, так і з точки зору технічного покращання. При цьому, як в Україні, так і за кордоном, існує доволі значна частка впроваджень інформаційних систем управління, які зазнали провалу. При цьому набуває важливості питання дослідження оцінки впровадження інформаційних систем управління підприємствами та їх ефективності в умовах KPI.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями впровадження та використання інформаційних систем управління присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: Бібік Г. Ю. [2], Клепікова О. А. [3], Кривов'язюк І. В. [4], Левченко М. О. [5], Шевчук І. Б., Васьків О. М. [6], Янчук Т. В. [7] Джестон Дж., Неліс. Й. [8].

Виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. У вітчизняних та зарубіжних джерелах висвітлена достатньо велика кількість наукових досліджень у галузі розробки різноманітних автоматизованих

програмних комплексів управління та методів підвищення ефективності ІТ на рівні підприємства, але більш широкого дослідження потребують питання особливості практичної оцінки впровадження інформаційних систем управління та їх вплив на економічну ефективність роботи підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є огляд деяких аспектів практичного виокремлення видів ключових показників ефективності ІТ на підприємстві, а також розробка пропозицій щодо підвищення ефективності формування даних показників.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасних умовах інформаційні технології виступають невід'ємною частиною будь-якого бізнесу, а в ролі бізнес-ініціатив виступають окремі ІТ-проекти підприємства.

На більшості підприємств широко розповсюдженні ІТ-підрозділи або окремі ІТ-працівники, але є досить значна частина підприємств, які продовжують виконувати лише роль центрів витрат. У сучасних умовах інформаційні технології на підприємстві повинні бути зорієнтовані на співпрацю зі всіма зацікавленими особами. І це особливо важливо при розробці ключових показників ефективності (KPI), які призначені для виявлення впливу ІТ на бізнес та виявлення можливостей для подальшого зростання підприємства.

У загальному вигляді можна виділити наступні види ключових показників ефективності ІТ на підприємстві:

- розподіл витрат на ІТ;
- структурування ІТ-ефективності;
- показники управління проектами KPI;
- показники бізнес-можливостей .

У сучасних умовах основною проблемою для бізнесу виступає швидкість змін ІТ і це ж виступає визначальним фактором побудови концепції підприємства при формуванні ІТ-інфраструктури та напрямів управління нею.

У першу чергу це пов'язано з необхідністю детальної розбивки витрат на ІТ-послуги до рівня одиниць ресурсів, які потім розподіляються по всій організаційній структурі підприємства з використанням різноманітних методів оптимізації витрат. Ефективність витрат визначається на різних рівнях ієрархії, за регіонами, бізнес-одинацями, обліковими записами, програмами та за ієрархією керівництва.

Визначення економічної цінності ІТ-послуг та активів, у тому числі їх синергетичної цінності, вищої за реальну вартість, відбувається шляхом співставлення витрат між прямими, непрямими, фіксованими та змінними витратами та доходами.

Процедура розподілу витрат показує, на які потреби витрачається більша частина фінансових ресурсів, і це дає змогу визначити можливі шляхи покращення фінансових результатів діяльності підприємства.

Зазвичай відшкодування витрат визначається у фактичній сумі витрат на користування, а не в сумі витрат на придбання. Базою, на основі якої може бути проведений статистичний аналіз виступають деталізовані дані. А за допомогою результатів статистичного аналізу можна надати найбільш точні прогнози для фінансового бюджетування і планування потужностей. Самий важливий проєкт для кожного ІТ-відділу – це збір та актуалізація відгуків. Мета розподілу витрат – це надання чіткого та вимірюваного уявлення про пріоритети ІТ на підприємстві.

Вартість ІТ повинна відповідати конкретним бізнес-функціям певної структурної одиниці, а керівництво повинно мати уявлення про її вартість та цінність для кожної структурної одиниці. Показники, які можна виміряти зсередини ІТ-функції, є сурогатами для реальних показників ефективності. Вимірюючи ці сурогатні показники та покращуючи свої оцінки, можна покращити фактичну ефективність ІТ-функції, але взаємозв'язок між сурогатною та реальною продуктивністю не можна гарантувати.

Систему показників витрат на ІТ можна представити у вигляді наступної системи показників:

- показник ІТ-економії, який демонструє вплив ІТ-роботи на підсумковий результат діяльності підприємства;
- показник витрат на ІТ, показує питому вагу витрат на ІТ у відсотках від обсягу продаж;
- показник витрат на ІТ в розрахунку на одного співробітника;
- показник питомої ваги ІТ-співробітників у загальному числі співробітників підприємства;

– показник понаднормової роботи при виконанні критично важливих проєктів;

– показник задоволеності клієнтів, який показує питому вагу позитивних відгуків у загальній базі відгуків;

– показник використання ключових ІТ-ресурсів;

– загальна вартість ІТ, яка включає всі витрати, пов'язані з проектуванням, побудовою та експлуатацією ІТ-середовища, і включає витрати на робочу силу, витрати на ліцензії, витрати на обладнання, витрати на програмне забезпечення, системні витрати, витрати на аутсорсинг, частина витрат на персонал тощо;

– коефіцієнт ІТ ROI = (Чистий операційний дохід – (Загальні витрати – Загальна вартість ІТ)) / Загальна вартість ІТ;

– повернення інвестицій в ІТ = Чистий операційний прибуток / Загальна вартість ІТ;

Для отримання об'єктивних результатів даних показників необхідно постійно і безперервно поводити дослідження та враховувати особливості різних галузей, адже показники для різних галузей будуть різними. Додаткового дослідження потребує питання розбивки ІТ-витрат на підприємствах зі складною корпоративною архітектурою, тому що при цьому важко ідентифікувати вартість одиниці витрат. В умовах, коли методологія вимірювання витрат на ІТ охоплює всі бізнес-процеси, підприємство має чітке розуміння потреб в тих або інших ІТ-впровадженнях. При цьому питання значущості ІТ не повинно превалювати над питанням виробленої вартості, тим самим розривати синергію цих двох категорій.

Ключем до успіху ІТ-впроваджень є система управління очікуваннями зацікавлених сторін. І в залежності від того, хто виступає зацікавленою стороною і яка роль ІТ-директора на підприємстві повинні створюватися показники, які характеризують тісноту зв'язків між управлінням та ефективністю ІТ. Крім того, ІТ-підрозділ повинен зосередитися на тому, що має відношення до цільової аудиторії, з чітким визначенням того, що вимірюється і чому. Для показників ІТ можна виділити наступні основні цілі:

– забезпечення прозорості ІТ;

– продуктивність технічного забезпечення;

– налагодження підтримки користувачів ІТ;

– об'єднана бізнес-цінність ІТ.

У цих умовах слід враховувати цільові рівні, а саме безпосередньо ІТ, управління ІТ та лідерство в бізнесі.

При цьому на рівні безпосередньо ІТ відбувається вимірювання завантаження центрального процесора, використання диску, програмні дефекти, які повинен виправляти технічний персонал, тощо. ІТ-керівництво не обов'язково дбає про подібний рівень деталізації, тому що для бізнес-підрозділів дана інформація неінформативна. Для

рівня управління IT важливими питаннями виступають питання впровадження проектів, тобто, скільки часу витрачено на впровадження нового проекту, а також на його підтримку і адміністрування, загальний час безвідмовної роботи системи, рівні обслуговування службою підтримки на сукупному рівні тощо. Все це оперативна інформація про те, що нормально функціонує на рівні відділу. При цьому важливим питанням виступає питання розуміння IT-підрозділами основних KPI, які підприємство використовує для вимірювання продуктивності. Хоча ці показники не всі є IT-показниками, але їх розуміння сприяє розумінню бізнес-процесів підприємства IT-підрозділами. На рівні лідерства у бізнесі важливим виступає питання повноти набору IT-показників, для проведення успішних ділових взаємовідносин.

Наступний вид показників структурування IT-ефективності, можна окреслити, використовуючи метод квадрантів, і таким чином IT-продуктивність підприємства можна розглянути у вигляді наступних взаємопов'язаних квадрантів: клієнти; організаційний потенціал; ефективність IT-сервісу або проекту; фінансовий стан.

У квадранті "Клієнти" основними ключовими показниками ефективності будуть виступати:

- індекс визначення прихильності IT-споживачів, який відображає користувачів IT-послуг та рівень їх захищеності;
- робота служба підтримки: огляди задоволеності клієнтів;
- час виконання замовлень;
- відсоток запитів клієнтів до служби підтримки, встановлених за першого виклику;
- відсоток повернення замовлень;
- час виходу на ринок нової пропозиції;
- відсоток постачальників, пов'язаних з IT-підрозділом підприємства.

У квадранті "Ефективність IT-сервісу/проекту" основні ключові показники ефективності повинні бути легко зрозумілими і створені на основі набору показників OLA-KPI. І цими показниками можуть виступати наступні:

- вчасно виконані IT проекти;
- проекти в режимі реального часу / бюджет;
- дотримання та відповідність стандартам SOX, PCI DSS, Basel II, GLBA та недоліки в контролі за ними.

У квадранті "Фінансовий стан" основний ключовий показник ефективності створений на основі IT-бюджету, який можна відстежувати за допомогою наступних показників: середня вартість витрат, незалежно від того, чи вживає підприємство регулярні заходи оптимізації; збалансованість IT-бюджету; відмова від обслуговування IT-послуг, яка дуже часто веде до найкращих показників, але має проблеми з об'єктивністю зіставлення даних.

У квадранті "Організаційний потенціал" основними ключовими показниками ефективності виступають: обіг персоналу; прогули та порушення трудової дисципліни; зацікавленість та задоволеність персоналу; навчання і розвиток.

Система показників повинна містити чітке поєднання результатів або довгострокової стратегічної цінності з показниками продуктивності для відстеження прогресу в короткостроковій перспективі, тобто визначення експлуатаційної цінності. Незважаючи на різноманітну кількість точок зору до цього питання, збалансована система показників повинна зберігати акцент в бік фінансових результатів підприємства. Незалежно від того, які показники є перманентними у використанні, всі показники повинні бути релевантними і резонансними для досліджуваних бізнес-процесів, і лише від цього залежить об'єктивність і достовірність кінцевих результатів.

Запуск IT-проекту в якості бізнесу являє собою бізнес-проект, за якого IT-керівництво виступає в якості інтрапренера, яке відповідає за доцільність та ефективність роботи IT-підрозділу та на питання, яка частка коштів з IT-бюджету витрачається на поточні витрати, яка на покращення, а яка на розвиток підприємства.

Все це виступає орієнтиром для IT-керівництва для встановлення різних показників, які задовольнятимуть клієнтів та партнерів. На перший погляд дане питання не здається важливим, але складним завданням є визначення категорії, а потім робота над операційними витратами та капітальними витратами підприємства.

Наступний вид показників – це показники управління проектами для РМО (абр. англ. Project Management Office) і ці показники можуть допомогти IT-керівникам управляти IT як бізнесом. Основними з цих показників виступають наступні: показник окупності інвестицій тобто ROI; показники швидкості виходу на ринок; показник використання ресурсів.

Найбільш важливим для вищого керівництва показником KPI найчастіше виступає показник окупності інвестицій, але при управлінні проектами для РМО цінність даного показника KPI знижується та ілюструє лише вплив РМО на загальну продуктивність підприємства.

Швидкість виходу на ринок це простий спосіб побудувати KPI, за якого РМО повинен збільшувати швидкість реалізації проектів, тим самим покращуючи швидкість виходу IT-продукту на ринок. Аналогічним чином з найкращим дотриманням графіків проектів РМО також допомагає гарантувати, що продукт відповідає даті випуску.

Використання ресурсів, за якого гарантується, що час використовується найбільш ефективним способом і для виконання завдань призначаються ресурси, які ідеально підходять, веде до максимі-

зації цінності конкретного ресурсу. Побудова КРІ навколо цього принципу буде підкреслювати цінність, яку бізнес отримує від своїх власних ресурсів, і це можна здійснити за допомогою наступних показників:

- абсолютні та середні ІТ-витрати на одного співробітника;
- задоволеність клієнтів співробітниками;
- питома вага ІТ-проектів у загальній кількості проектів;
- рівень зрілості ІТ;
- витрати НДДКР на ІТ.

Останній вид показників КРІ ІТ– це показники бізнес можливостей ІТ. На сьогодні ІТ – це інструмент сучасних і майбутніх можливостей як для підприємства, так і ринку, який включає конкурентів, постачальників та інших контрагентів, регулюючі органи тощо. Взаємовідносини між керівництвом та ІТ-керівництвом повинні бути побудовані з урахуванням умов ділової активності та стану ринку, але при цьому може бути важко визначити стратегічні КРІ, але це допомагає забезпечити ефективний зв'язок при побудові стратегічних взаємовідносин. Таким чином, ІТ-керівництво повинно проводити тактичне, стратегічне і інноваційне узгодження з бізнесом. При цьому слід зазначити, що довгострокове зростання засновано на унікальному наборі можливостей бізнесу такому, як КРІ. Розуміння цього дозволить сприймати таку здатність, зрозуміти та підвищити ефективність процесу та провести інновації.

Розуміння і візуальне уявлення потенціалу ІТ-бізнесу веде до здатності зрозуміти, де зосереджені внутрішні ресурси підприємства. Використовуючи цей показник, керівництво може вирішити, які бізнес-підрозділи, відділи або зацікавлені сторони отримують занадто багато можливостей, а які ні. Таким чином показники бізнес можливостей можна класифікувати за наступними напрямками:

- можливості ІТ для забезпечення зростання та розвитку підприємства;
- можливості змін;
- можливості доданої вартості;
- можливості бізнесу з різних перспектив.

Можливості ІТ для забезпечення зростання та розвитку підприємства: безперервність робіт та прагнення прогнозувати випуск нових можливостей і зацікавлені особи отримують те, чого вони потребують і за що вони платять. Цінність ІТ для підприємства можна класифікувати наступними способами:

- удосконалення швидкості та спритності (швидкість виходу на ринок, здатність змінювати напрям ринку тощо (дозволяє купувати ринкову частку, виходити на нові ринки тощо));
- зниження ризику (скорочення часу простою, створення безперервності роботи підприємства тощо);

– зниження витрат (зниження вартості поточного бізнес-процесу, покращення рентабельності, звільнення капіталу для нових підприємств тощо).

Здатність до змін, за якої враховуються показники ефективності та показники ефективності внесених змін. А саме такі показники: зміни персоналу; зміни процесу; зміни технологій.

Можливості корисності зацікавленим сторонам за допомогою попередньої оцінки або відгуків користувачів: прозорість; ефективність; результативність; спритність; електронні можливості; інноваційні можливості; гнучкість; масштабованість; моніторинг і контроль;

Перспективи можливостей бізнесу:

– перспектива персоналу, а саме: підвищення продуктивності, операційна економія і уникнення витрат;

– перспектива процесу, а саме: вдосконалення процесу, час і період скорочення потреб в ІТ;

– інвестиції в інформаційні технології, довговічність інвестицій та витрати на ІТ-заощадження;

– технологічна перспектива, а саме: простота і зручність використання, особливості і усунення вузьких місць);

– перспектива управління: для панелі управління СІО – рівень управління (оцінка, область дії і моніторинг) і рівень тактичного управління (запуск, збірка, розгортання і знову моніторинг).

Висновки з проведеного дослідження.

У сучасних умовах управління ІТ– це постійна робота з клієнтами, стратегічні взаємовідносини, управління проектами та інноваційні експерименти. І в цих умовах, якщо ключові показники ефективності зосереджені лише на вартості, то це веде до управління лише вартістю. Якщо всі показники спрямовані лише на технологію, то це веде до ситуації, коли бізнес не розуміє реальну цінність ІТ. Лише за умови чітко визначеного набору ключових показників ефективності ІТ може як якісно, так і кількісно виміряти важливість вартості для бізнесу і досягти високопродуктивного результату.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. “Про затвердження плану заходів з підтримки розвитку індустрії програмної продукції України на 2017 рік” [Електронний ресурс] / Затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. № 367-р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/367-2017-%D1%80>
2. Бібік Г. Ю. Інформаційні технології в управлінні підприємствами / Г. Ю. Бібік // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Економіка. – 2013. – Т. 21, вип. 7 (2). – С. 69–75.
3. Клепікова О. А. Сучасний стан і місце інформаційних технологій в управлінні підприємством / О. А. Клепікова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – Випуск 5. – С. 74–83.

4. Кривов'язюк І. В. Функціонування та розвиток підприємств в умовах кризи: системно-аналітичний підхід: [монографія] / І. В. Кривов'язюк. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2012. – 392 с.

5. Левченко М. О. Використання інформаційних технологій в управлінні ризиками машинобудівних підприємств / М. О. Левченко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 4. – С. 305–311.

6. Шевчук І. Б. Теоретичні аспекти розвитку і застосування інформаційних технологій в економіці та управлінні: мезо- та мікрорівень / І. Б. Шевчук, О. М. Васьків // Автоматизация и информационные

технологии – от постановки до ввода в эксплуатацию: монография / [авт. кол. : Аникин В. В., Аюпов Р. Ш. и др.]. – Одесса: Куприенко С. В., 2013. – С. 111–125.

7. Янчук Т. В. Алгоритм впровадження інформаційних технологій в сучасний бізнес / Т. В. Янчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Економічні науки”. – 2014. – Випуск 5. Частина 3. – С. 128–130.

8. Джестон Дж. Управление бизнес-процессами. Практическое руководство по успешной реализации проектов / Дж. Джестон, Й. Нелис. – СПб : Символ-Плюс, 2008. – 456 с.

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

THE WAYS OF PROVIDING ECONOMIC SECURITY IN BANKING INSTITUTIONS

У статті визначено оптимальні шляхи вирішення проблемних питань, пов'язаних із забезпеченням економічної безпеки банківських установ. Запропоновано основні складові економічного зростання банків. Наведено різні напрями забезпечення економічної безпеки банківських установ. Представлено різні нормативні джерела, якими доцільно користуватися банківським установам задля усунення ризиків їх діяльності. Перераховано основні етапи протидії шахрайським посяганням.

Ключові слова: економічна безпека, банківські установи, матеріальні цінності, кредитні операції, касові операції, пластикові платіжні засоби, валютні операції.

В статье определены оптимальные пути решения проблемных вопросов, связанных с экономической безопасностью банковских учреждений. Предложены основные составляющие экономического роста банков. Приведены различные направления путей обеспечения экономической безопасности банковских учреждений. Представлены различные нормативные источники, которыми

целесообразно пользоваться банковским учреждениям для устранения рисков их деятельности. Перечислены основные этапы противодействия мошенническим посягательствам.

Ключевые слова: экономическая безопасность, банковские учреждения, материальные ценности, кредитные операции, кассовые операции, пластиковые платежные средства, валютные операции.

In the article the optimal ways for solving the problematic issues concerning the economic security of banking institutions are defined. The main components of the economic growth of banks are proposed. Different directions of ways of providing economic safety of banking institutions are given. Various regulatory sources are presented, that are advisable to be used by the banking institutions for elimination the risks of their activities. The main stages of countering fraudulent assault are listed.

Key words: economic security, bank institutions, material assets, credit operations, cash transactions, plastic payment means, currency transactions.

УДК 336.71

Зачосова Н.В.

д.е.н., доцент, професор кафедри менеджменту та економічної безпеки Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Твалавадзе В.І.

студент Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми. В умовах соціально-економічної ситуації, яка склалася нині в Україні, гостро постає питання забезпечення економічної безпеки банківських установ. З проблемами безпеки зустрічаються не тільки комерційні банки, але й державні установи. Найбільша кількість загроз у банківській сфері пов'язана з матеріальними цінностями, кредитними операціями, касовими розрахунками, роботою з пластиковими картками та валютними операціями. Ці сфери діяльності банків зазнають шахрайських посягань, пов'язаних як із крадіжками та впливом на життя і здоров'я працівників і клієнтів банків, так і з підробленням грошових знаків і документів. Тому нині надзвичайно актуальним для керівників банків завдан-

ням є запровадження нових механізмів забезпечення економічної безпеки банківських установ, завдяки чому стане можливим підвищити рівень економічної безпеки банківської сфери загалом в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями економічної безпеки банківських установ та проблемами її забезпечення займаються багато науковців, зокрема у статті розглянуто наукові дослідження таких авторів, як: М.І. Белєвцев [1], Т. Д. Косова [2, с.486], В. П. Кравченко [3, с.71], М.І. Зубок [4]. Однак, не зважаючи на значну кількість наукових робіт в цьому напрямі, постійно існує потреба у визначенні основних шляхів забезпечення економічної безпеки банківських установ.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз основних загроз, пов'язаних із банківською діяльністю та встановлення переліку шляхів їх мінімізації.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити ряд наступних завдань: визначити елементи економічного зростання банківських установ і забезпечення їх стабільності; встановити шляхи захисту матеріальних цінностей банків; виявити можливості захисту кредитних, валютних, касових операцій, механізмів захисту роботи з пластиковими платіжними засобами тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією із умов забезпечення економічної безпеки банку є його розвиток. Якщо банк в економічному сенсі не розвивається, то він підпадає під ризик скорочення можливостей до виживання на ринку, а також пристосування до впливу внутрішніх і зовнішніх загроз. Отже, економічний розвиток забезпечує стійкість банку у фінансовій системі, яка є складовою системи економічної безпеки. А тому основною метою стратегії економічної безпеки банку має бути забезпечення його економічного зростання.

Основними складовими економічного зростання банку є платоспроможний попит на банківські послуги та гарантія повернення фінансових ресурсів банків. Одним із важливих елементів стабільної роботи банків є універсальна політика управління активами і пасивами, що забезпечується за рахунок аналітично-інформаційної діяльності банку. Ще одним із важливих елементів рентабельної роботи банку є забезпечення належної якості банківського капіталу за рахунок високоліквідних активів, різноманіття напрямів діяльності та операцій. Контроль стану названих елементів має бути основою системи економічної безпеки сучасних банківських установ.

Серед векторів забезпечення економічної безпеки банків слід виділити декілька основних:

- захист матеріальних цінностей;
- захист проведення кредитних операцій;
- захист проведення касових операцій;
- захист роботи з пластиковими платіжними засобами;
- захист проведення валютних операцій.

Визначимо особливості забезпечення економічної безпеки банку у межах кожного із перерахованих векторів.

1. Захист матеріальних цінностей у зв'язку з крадіжками, непрофесійним їх використанням, пошкодженням. Необхідним є створення комплексу безпекоорієнтованих підходів щодо організаційних, кадрових і технічних заходів протидії загрозам банку.

Загрози матеріальним цінностям можуть бути ініційовані як грабіжниками, так і працівниками банку через з необретність і неправильні умови

експлуатації обладнання. Менеджменту банків необхідно вести безперервний облік всіх матеріальних цінностей, періодично проводити інвентаризацію, виявляти відхилення і розробляти заходи щодо ефективного використання обладнання банківських установ.

Ефективними засобами захистом матеріальних цінностей можуть бути:

- суворий облік матеріальних цінностей банку, контроль їх руху та експлуатації;
- персональна відповідальність посадових осіб за ефективне їх використання;
- розроблення інструкції користування матеріальними цінностями банку;
- надійна охорона цінностей;
- запровадження перевірок.

2. Захист безпеки проведення кредитних операцій банків. Значну частину доходів банку приносять кредитні операції, неефективне здійснення яких може призвести до значних збитків, а інколи і до банкрутства банку. Проте, на практиці не існує єдиного підходу щодо забезпечення безпеки кредитних операцій, тому банки, керуючись нормативними актами, розробляють власні інструкції щодо здійснення даних операцій.

Насамперед, під час проведення кредитної операції необхідно оцінити кредитоспроможність позичальників. Керуючись Положенням НБУ «Про кредитування», основними етапами цього процесу може бути: покриття власними коштами більше 50% видатків; рівень репутації (освіта, здійснення регулярних платежів); наявність джерел коштів для розвитку позичальника тощо.

При проведенні інформаційно-аналітичного аналізу позичальника – юридичної особи – підрозділи з безпеки повинні звертати увагу на форму власності; дату реєстрації підприємства, його код, вид діяльності; статутний (зареєстрований) капітал; юридичну адресу; фактичну адресу; розташування офісу; інформацію про керівників, засновників і працівників підприємства; наявність філій підприємства; аналіз основних контрагентів; наявність зацікавлених осіб; взаємовідносини з правоохоронними органами; заборгованість зі сплати податків; плінність кадрів; кредитну історію підприємства; достовірність наданих документів.

Також вивчається інформація із наступних питань: планування клієнтом погашення кредиту; доходи клієнта; додаткові джерела отримання доходу клієнта.

Після надання кредиту, банк повинен активно відслідковувати виконання умов договору за кредитом і активність діяльності позичальника.

Також банк має слідкувати за цільовим використанням коштів, наданих у кредит; за своєчасним погашенням кредиту; за діяльністю поручителів; за діяльністю керівництва; активністю позичальника на ринку тощо.

Під час відслідковування банком дій позичальника, найчастіше виникають наступні проблемні ситуації:

- конфлікти між персоналом позичальника та з його контрагентами;
- значні структурні перетворення;
- послаблення активності на ринку та довіри клієнтів до позичальника;
- переїзд засновників за кордон;
- виникнення проблемних відносин з правоохоронними органами;
- пропуск регулярних платежів;
- особисті проблеми керівних осіб.

Наступним етапом контролю позичальника є відслідковування реалізації проекту, на здійснення якого було надано кредит.

Останнім етапом є погашення кредиту. Якщо кредит не погашено, приймається рішення щодо продовження кредитного договору. Якщо договір не продовжено, він переходить в статус простроченого, що спричиняє наступні дії банку:

- досудове вирішення проблемної ситуації;
- виставлення претензій;
- інформування поручителів та інших пов'язаних осіб про невиконання умов договору;
- передання справи до судових органів;
- очікування судового рішення.

Отже, забезпечення безпеки кредитних операцій передбачає значну трудомістку та ретельну діяльність всіх структурних підрозділів банківської установи, які залучені до кредитних операцій, на всіх етапах виконання кредитного договору.

3. Захист проведення касових операцій. Оскільки касові операції здійснюються з готівкою, ризик виникнення протиправних дій має високий рівень, який загрожує життю і здоров'ю касира та клієнтів банку. Тому при забезпеченні безпеки касових операцій слід звернути увагу, перш за все, на обладнання приміщень (необхідні засоби застереження, сповіщення, охорони) та, безпосередньо, робочих місць.

Також слід звертати увагу на платоспроможність і відповідність зразкам грошових коштів згідно Правил визначення платіжних ознак та обміну банкнот, розмінних та обігових монет національної валюти України, затверджених Постановою Правління НБУ № 422 від 23 жовтня 2013 р. Також існує Інструкція № 1 НБУ про порядок ведення й обліку касових операцій та правила зберігання цінностей і грошей, з якою мають бути ознайомлені всі працівники, які мають справу зі здійсненням операцій із готівкою.

Всі грошові кошти та цінності зберігаються у спеціально відведених сховищах банку. Після завершення кожного операційного дня такі сховища перевіряються відповідальною особою, опечатуються та передаються під охорону. Вхід до таких сховищ дозволений тільки відповідальним посадовим особам. При будь-якому виявленні пошкоджень сховища неодмінно на місці складається акт.

Щодо обладнання територіально-відокремлених робочих місць касирів існують наступні вимоги:

- непрозорість стін робочих місць;
- забезпеченість обладнанням: сейфи; персональні комп'ютери; сигналізація; засоби зв'язку; прилад, що визначає справжність грошових коштів.

Працівники кас, а також грошові кошти, за рішенням керівництва, доставляються до банку спеціальним транспортом та під супроводом охорони.

4. Захист безпеки роботи з пластиковими платіжними засобами. Останнім часом значного поширення набуло зростання втрат банків у зв'язку із шахрайством із пластиковими картками.

Нині банківські установи мають універсальний підхід щодо забезпечення даних операцій, який полягає у забезпеченні захисту дій з платіжними картками на кожному етапі, а саме: розробка нормативної бази технологій; протидія втратам банків від шахрайства; навчання персоналу банку.

Формування нормативних документів здійснюється на основі Положення НБУ «Про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням», затвердженого Постановою Правління НБУ № 705 05.11.2014 р. [5].

Особливостями забезпечення безпеки поводження з пластиковими платіжними картками є:

- фізична і технологічна безпека виробництва карток та їх авторизація;
- високий рівень перевірки персональних даних власників карток;
- діяльність щодо виявлення протиправних дій на початкових етапах.

5. Забезпечення безпеки валютних операцій банків. Найбільш значні ризики відбуваються при здійсненні міжнародних операцій. Найважливішими проблемами в даній сфері є нестабільність курсу національної валюти, а також проблема повернення коштів із-за кордону. Найпоширенішою формою таких розрахунків є акредитив, під час якого покупець подає заяву з супроводжуючими документами до банку, який розглядає і оцінює їх, а саме перевіряє їх на наявність всіх примірників, правильність оформлення, відповідність змісту та цифрової інформації.

Значна частина ризиків виникає під час здійснення операцій з іноземними валютами. Підприємства, які займаються розрахунками за даною формою, повинні мати ліцензію, видану НБУ.

Ризиковою є діяльність обмінних кас, робота яких полягає в укладанні агентської угоди з банками, які, своєю чергою, відповідають за всі порушення, які можуть призвести до втрати ліцензії банків. Тому вони мають здійснювати заходи контролю щодо функціонування обмінних кас, а саме зберігання валюти згідно встановлених вимог законодавства, оформлення операцій належним чином тощо.

Також значні ризики виникають при здійсненні операцій із розрахунковими чеками. Прийняті чеки варто детально перевіряти на справжність водяних знаків та відповідних позначок на них, правильність оформлення, терміни, тощо.

Безпека валютних операцій також залежить від правильного вибору банків-кореспондентів, при обранні яких необхідно враховувати міжнародний рейтинг останніх, а також контролювати умови обслуговування рахунку, який буде відкрито, та іншу важливу інформацію.

Висновки з проведеного дослідження. Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що забезпечення економічної безпеки банківських установ повинно мати комплексний характер. Існують різні заходи забезпечення безпеки кожного напрямку діяльності банківських установ. Під час роботи з матеріальними цінностями необхідний їх суворий облік, контроль руху та експлуатації, персональна відповідальність, розроблення інструкції, охорона та перевірки. Щодо безпеки кредитних операцій, то перш за все необхідно визначити кредитоспроможність позичальників. При проведенні касових операцій доцільно звернути увагу на надійне обладнання та захист приміщень і робочих місць касирів. Для захисту роботи з пластиковими платіжними засобами необхідно забезпечити фізичну і технологічну безпеку виробництва, авторизації карток, перевірку персональних даних власників карток і розробити заходи щодо виявлення протиправних дій на початкових етапах зловживань. Для мінімізації ризиків валютних операцій важливим є

грамотний підхід до вибору банків-кореспондентів, детальне вивчення всіх документів та оперативне виявлення підроблених даних.

Загрози економічній безпеці банків часто виникають у зв'язку з необізнаністю з правилами безпеки поводження під час здійснення банківських операцій як працівників банку, так і клієнтів. Тому необхідним є подальше вивчення та дослідження шляхів мінімізації ризиків, пов'язаних із забезпеченням економічної безпеки банківських установ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бєлявцев М. І. Засади управління кредитним ризиком банківських установ в рамках кредитного процесу [Електронний ресурс] / М.І. Бєлявцев, А.А. Панченко / НБУ ім. Вернадського. – 2009. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2009_2/0588.pdf.
2. Косова Т. Д. Аналіз банківської діяльності : навч. пос. / Т. Д. Косова. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 486 с.
3. Кравченко В. П. Удосконалення оцінки кредитоспроможності позичальника / В. П. Кравченко // Наукові праці КНТУ. – 2010. – № 17. – С. 71.
4. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності : навчальний посібник [Електронний ресурс] / М. І. Зубок. – 2012. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/category/42/234/132/>.
5. Про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням : Положення Правління НБУ №705 від 05.11.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14>.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК УПРАВЛІНСЬКОГО РЕСУРСУ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF RESEARCH OF CORPORATE CULTURE AS AN ADMINISTRATIVE RESOURCE IN HOSPITALITY INDUSTRY

У статті розглядаються основні теоретико-методологічні підходи до визначення корпоративної культури як управлінського ресурсу в індустрії гостинності. Охарактеризовано поняття корпоративної культури, основні джерела, складові й етапи її формування, розкрито систему корпоративних цінностей у готельному бізнесі. Наголошується, що принципи корпоративної культури повинні відповідати критеріям стабільного та ефективного розвитку готельного підприємства. Акцентовується увага, що корпоративна культура є важливим чинником управління персоналом, яка покликана забезпечити цілісність організації індустрії гостинності, прийняття управлінських рішень, результативність діяльності працівників сфери готельного бізнесу.

Ключові слова: корпоративна культура, менеджмент персоналу, корпоративна система мотивації, гостинність, готельний бізнес.

В статье рассматриваются основные теоретико-методологические подходы к определению корпоративной культуры как управленческого ресурса в индустрии гостеприимства. Охарактеризовано понятие корпоративной культуры, основные источники, составляющие и этапы ее формирования, раскрыто систему корпоративных ценностей в гостиничном бизнесе. Обращается внимание, что принципы корпоративной культуры должны соот-

ветствовать критериям стабильного и эффективного развития гостиничного предприятия. Обосновывается, что корпоративная культура есть важнейшим показателем управления персоналом, которая призвана обеспечить целостность организации индустрии гостеприимства, принятия управленческих решений, результативность деятельности работников сферы гостиничного бизнеса.

Ключевые слова: корпоративная культура, менеджмент персонала, корпоративная система мотивации, гостеприимство, гостиничный бизнес.

The author considers some theoretical and methodological approaches of defining corporate culture as an administrative resource in hospitality industry. The subject of corporate culture, some basic sources, components and stages of its formation have been described and also the system of corporate values in hotel business has been revealed. It has been highlighted that the principles of corporate culture must meet the criteria of sustainable and efficient development of a hotel business. The author focuses upon the issue that the corporate culture is the most important factor of human resource management aimed at ensuring integrity of a hospitality establishment as well as managerial decision making, and providing efficient performance of hotel employees.

Key words: corporate culture, human resource management, corporate system of motivation, hospitality, hotel business.

УДК 338.483.13:005[167.7]

Опанащук Ю.Я.
к.е.н.,
Голова правління
Асоціації готельних об'єднань
та готелів міст України

Постановка проблеми. Суттєві трансформації, що відбуваються нині в Україні засвідчують, що методологія готельного менеджменту у діяльності національної індустрії гостинності потребує створення ефективної системи з управління якістю, що дозволить здійснювати надання конкурентоспроможних послуг. На сучасному етапі індустрія гостинності є детермінантою розвитку туристичного ринку, що загалом відповідає умовам світового господарства. Нині індустрія гостинності набуває рис інтегративної галузі, що має не тільки економічний, а й політичний характер розвитку суспільства. Означене пояснюється тим, що індустрія гостинності – це насамперед, сфера, яка інтенсивно еволюціонує у складі галузей сервісу та прогресує нарівні з ними і разом з ними. За таких обставин готельна справа посідає помітне місце у світовій матриці.

У цьому сенсі національна парадигма індустрії гостинності не повинна залишатися поза процесами формування сервісної економіки. Ця спрямованість має простежуватися в посиленні взаємозв'язку і взаємообумовленості розвитку

корпоративної культури в індустрії гостинності із загальним соціокультурним простором. Наразі підприємства індустрії гостинності перебувають у скрутній ситуації через соціально-економічну нестабільність у країні. Для того, щоб бути у конкурентноспроможному стані, необхідна ще й виважена мотиваційна політика, яка була б орієнтована на виявлення потреб і мотивів персоналу з метою прогнозування розвитку персоналу і впливу на виробничі результати. З огляду на це, можна говорити, що концепція корпоративної культури як управлінського ресурсу в індустрії гостинності ще не набула завершеної наукової теорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і методологічні питання, присвячені проблематиці корпоративної культури в індустрії гостинності досліджуються у працях Віханського О. С., Комарніцького І. О., Наумова В. П., Співака В. А., Солнцева Н. В., Солохи Д. В., Капітанова Е. А., Кибанова А. Я., Маловичко С. В., Лапіна Т. А., Ломачинської І. М., Марковської О. В., Тарасюк В. Д., Фіщук Н. Ю., Щербини С. В. та інших, а також вагомий внесок у дослідження процесів

формування корпоративної культури на підприємстві внесли зарубіжні науковці: Армстронг М., Харріс Ф., Хенді Ч., Шейн Е., Хофстеде Г., Морган Дж., Щольц К., Голда К. та інші.

Саме у працях цих дослідників знаходимо авторську інтерпретацію корпоративної культури у сфері гостинності. Так Лапіна Т. А., Марковська О. В., Тарасюк В. Д. зазначають, що належним чином сформульована та побудована організаційна культура підприємства гостинності – це потужний стратегічний інструмент, який дозволяє координувати всі структурні підрозділи і членів окремих груп для досягнення цілей у рамках місії, а також надає можливість забезпечити раціональну та безконфліктну структуру колективу, створити зручні, гідні умови праці, виявити здібних співробітників, мотивувати на надавати можливості для кар'єрного зростання, ефективного розподілу функцій та відповідальності, тобто побудувати систему внутрішньо-організаційних відносин, що гармонійно об'єднують людей для досягнення цілей підприємств індустрії гостинності [1; 2; 3]. Інший дослідник цієї проблематики Кибанов А. Я. розглядає корпоративну культуру через призму організаційної і фірмової культури, як набір важливих положень, які застосовуються членами організації і одержують вираження в заявлених організацією цінностях і нормах, що дають людям орієнтири їх поведінки і дій [4].

Свою частку в дослідженні основ корпоративної культури внесла Ломачинська І. М. На думку дослідниці, корпоративна культура визначає поведінку персоналу готелю, його взаємини з клієнтами, керівництвом, посередниками, постачальниками, що завдяки цьому знають, як діяти і на що чекати від службовця. Тобто, корпоративна культура дає працівникам почуття мети, формує відданість своїй організації, відповідальність за все, що відбувається, усвідомлення важливості комунікацій, створює основу для стабільності, контролю та єдиного цілого [5]. Більш розлогу наукову позицію має Солнцева Н. В., яка зазначає, що організаційна культура дозволяє прогнозувати реакцію, певну поведінку організації та її членів в умовах можливих змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі, що дозволить уникнути можливих загроз, не втратити імідж та авторитет у нестабільних або кризових ситуаціях [6].

Ці наукові надбання є підґрунтям для подальшого дослідження корпоративної культури в індустрії гостинності, її природи, змісту та особливостей функціонування. Визнаючи важливість внеску вчених у розробку досліджуваної проблематики, не можна не визнати необхідність комплексного переосмислення поняття, сутності та тенденцій розвитку корпоративної культури як управлінського ресурсу в індустрії гостинності в нових соціально-економічних умовах.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на досить значні доробки за вказаним напрямом дослідження, формування та розвиток корпоративної культури є одним із актуальних завдань для індустрії гостинності. Так без зміни існуючої системи корпоративної культури на підприємствах зі старими цінностями видається нереальним створення нової парадигми менеджменту персоналу готельного підприємства. Водночас готельні мережі, що прийшли на український ринок, принесли свою корпоративну культуру. Проте, Україна є джерелом унікальної культури, а звідси, і корпоративна культура є часткою концептів української нації. Тому немає сенсу повністю переймати закордонні моделі, а запозиченими можуть бути деякі структури й механізми зв'язків корпоративних проєктів.

У зв'язку з цим, можна констатувати, що це питання потребує окремого інтегративно-системного аналізу корпоративної культури в індустрії гостинності, як гетерогенного феномена, а звідси, подальше розроблення методології, яка дасть можливість враховувати різноманітні підходи щодо вивчення природи та сутнісних характеристик корпоративної культури як управлінського ресурсу в індустрії гостинності.

Постановка завдання полягає у переосмисленні теоретичних і методологічних засад, світоглядних основ досліджень корпоративної культури як управлінського ресурсу в індустрії гостинності і формування обґрунтованих пропозицій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз висловлених у літературі поглядів на зміст й розуміння сутності поняття «корпоративна культура», свідчить про розмаїття міркувань з цього приводу. Етимологія поняття культура організації багатозначна, по-різному вона тлумачиться представниками наукових шкіл, але всі вони доходять висновку, що корпоративна культура має свою структуру, описується параметрично й моделюється, як і сам процес формування. З цього погляду, корпоративна культура підприємства визначає шлях його розвитку у сфері управління персоналом. Вона є унікальною та неповторною, на кожному підприємстві їй притаманні ті чи інші особливості. Дослідження з цього питання доводять, що немає підприємств з однаковою корпоративною культурою. Проте, підприємства можуть використовувати подібні методи, способи, засади для формування та розвитку корпоративної культури. Одним із таких шляхів, що сприяє її розвитку, є використання принципів корпоративної культури [7].

Водночас застосовуючи критерії цільової спрямованості індустрії гостинності можна говорити, що корпоративна культура сучасної організації має послуговуватися такими принципами як: сучасна організація діяльності з матеріальними та духовними складовими культури; гармонійна організація, в якій

окремі елементи культури за рівнем свого розвитку, направленістю, ідейністю, цілями, завданнями, способами досягнення мети відповідають один одному; організація, яка живе за нормами закону, а не «за поняттями»; соціально-економічна система, що базується на досягненнях сучасної науки; організація, в якій людей визначають, як головну цінність, і відповідно організують взаємодію між окремими людьми і групами на певному психологічному рівні, враховуючи, що найцінніше у людині – її внутрішній стан; організація, що розвивається, будує свої стосунки з суб'єктами внутрішнього та зовнішнього середовища на підставі розуміння їхньої системної сутності і унікальності, і докладає максимум зусиль для отримання якнайповніших відомостей про ділових партнерів і співробітників з метою їх кращого розуміння [8, с. 216-219].

Втім, оскільки наразі ми розглядаємо визначення та класифікацію окремих складових частин менеджменту персоналу в індустрії гостинності, наголосимо на тому, що корпоративну культуру варто розглядати, як сукупність найважливіших положень діяльності організації, обумовлених місією та стратегією розвитку, що знаходять своє відображення в соціальних нормах і цінностях більшості працівників. Така культура дозволяє вирізняти організацію, створює атмосферу ідентифікованості для її членів, зміцнює соціальну стабільність та є контролюючим механізмом, який направляє і формує відносини та поведінку працівників [9, с. 81].

Щоправда, вирішальною при формуванні корпоративної культури сфери послуг, до яких безумовно належить і готельний бізнес, є здатність вищого менеджменту сформуванню спільне бачення єдиної генеральної цілі – місії організації для команди всіх працівників готелю. Вище керівництво повинне визначити місію підприємства і те, як вона має виражатися в організаційних нормах і системі ціннісних орієнтирів, сформованих на підприємстві. Тобто, йдеться про мотиваційну політику підприємств готельного господарства. Існуюча нині система мотивації на підприємствах сфери гостинності в Україні не в повній мірі забезпечує стимули підвищення ефективності праці, так як керівники недооцінюють важливість вибору методів мотивації, які є застарілими.

Нині можна говорити про негативні тенденції в оцінці сервісної діяльності вітчизняних готелів, а відтак, про відносно низький рівень персоналу готелів. Цей фактор стає перешкодою до впровадження нових стандартів якості обслуговування. Така ситуація призводить до виникнення суперечностей між існуючими організаційно-культурними нормами поведінки персоналу вітчизняних готелів і вимогами сучасного менеджменту готельних послуг. Ця суперечливість може бути подолана за умов цілеспрямованого формування в організа-

ціях сервісної сфери корпоративної культури, яка має містити базові гуманістичні цінності. У цьому сенсі гуманістичноорієнтована культура створює необхідні умови для розвитку персоналу, сприяє формуванню позитивного відтворення цінностей своєї професії, підвищує якість послуг, що надає готелям конкурентні переваги.

На наш погляд, формування системи взаємин індустрії гостинності має здійснюватися з урахуванням не тільки чинників адміністративної культури, тобто за культурною ознакою, а й концепції управління людськими ресурсами. Існує чітка і зрозуміла формула: організація, як механізм, має культуру, а організація, як організм, є культурою. Розшифровуючи цю формулу, зазначимо, що в організації – механізмі можливі лише зовнішньо поверхневі зміни, що мають незначний вплив на саму структуру. В організації – організмі культура сконцентрована у ній самій, оскільки ці ознаки виступають як система спільно вироблених реальних переконань і уявлень про цінності, які відповідають на запитання, яким чином має функціонувати готельний бізнес, як потрібно керувати, управляти і мати успіх. У цьому сенсі можна говорити, що організаційна культура детермінована досвідом організації, а корпоративна культура детермінована уявленням про майбутнє (баченням) організації.

Так, за результати моніторингу Асоціації готельних об'єднань та готелів міст України із застосуванням методики OCAI, можна стверджувати, що організаційна культура різних типів на підприємствах гостинності характеризується яскраво вираженим домінуванням ієрархічного типу культури. Зокрема, мотив поведінки персоналу дозволяє констатувати доволі консервативну організаційну культуру готелів, обумовлену відповідним стилем, методами, стратегією управління. Проте, відкритим залишається питання щодо адекватності цієї методики до умов національних підприємств індустрії гостинності. На наш погляд, на вітчизняних підприємствах індустрії гостинності слушною буде застосування методики, яка характеризується такими ознаками: 1) встановленням циклічних, закономірних і змінних фаз в організації культури підприємства; 2) розвитком типології корпоративної культури підприємства у зв'язку з різними фазами життєвої організації культури підприємства; 3) виявленням особливостей функції корпоративної культури в різних фазах життєвого циклу підприємства; 4) розробкою стратегії зміни корпоративної культури на підприємствах в різних фазах життєвого циклу.

Ми залишаємося на позиціях, що корпоративна культура є відображенням аксіологічних аспектів управління, які розповсюджуються (на відміну від організаційної культури, що має переважно внутрішню спрямованість) як на внутрішні, так і на

зовнішні організаційні відносини, і формується в результаті цілеспрямованих дій з боку керівництва. Звідси, важливе місце в системі соціально-етичного, духовного менеджменту має посідати корпоративна філософія, яка розглядає «людський ресурс» (культурний капітал) в якості основного фактору економічного зростання та успіху.

Іншим методологічним аспектом, який не можна не брати до уваги досліджуючи корпоративну культуру індустрії гостинності, є урахування ціннісно-мотиваційних орієнтацій із застосуванням принципу соціокультурної ідентичності. Характерною властивістю тут є мотиваційна політика. З огляду на це, корпоративна система мотивації має базуватися на технології «Індекс повної корисності співробітника» (Index Total Value of Employee (ITVE)), сутність якої полягає в способі оцінки корисності кожного співробітника; способі справедливого розподілу винагороди; способі розвитку співробітників компанії [10, с. 147]. Проте, на наш погляд, поза увагою не слід залишати важливу складову корпоративної культури – систему Загального управління якістю (TQM), що зорієнтована на задоволення попиту клієнтів. У цьому сенсі, не менш важливим є здатність корпоративної культури інтегрувати підприємство у світове бізнес-співтовариство. Йдеться про вирішальний вплив корпоративної культури на розвиток компетентностей персоналу. Звідси, корпоративна культура підприємства значною мірою визначає міжнародну конкурентоспроможність готельних підприємств.

Насамперед, мова йде про всеохоплюючий тотальний менеджмент якості в індустрії гостинності, що проєкціонується на забезпечення високого організаційно-технічного рівня надання послуг, необхідних умов праці, що включає в себе обґрунтованість прийняття управлінських рішень, систему планування. Так комплексна діагностика корпоративної культури в індустрії гостинності доводить, що багато керівників ототожнюють феномен корпоративної культури із корпоративним іміджем і недооцінюють значущість ціннісно-вольових елементів корпоративної культури. Зокрема, виникають складнощі з розумінням, методологічними ресурсами, браком кваліфікованих фахівців, а також спротивом персоналу до нововведень в індустрії гостинності, а це стає перешкодою в політиці національних компаній готельного бізнесу вийти на новий рівень розвитку.

Водночас, узагальнюючи наведені дефініції, ми залишаємося на позиціях, що культура діяльності організації гостинності диктує створення механізмів, які необхідні для вирішення конфліктів і того, скільки це буде коштувати. Хороший керівник завжди відкидає двовимірне мислення, в межах якого існують або абсолютні переможці, або переможені. Такий керівник намагається створити атмосферу надії і толерантності. Слід обов'язково пам'ятати, що кожен працівник завжди в мініатюрі репрезентує свою організацію, виступає своєрідною клітиною складного організму.

Однак, цілком очевидно, що за економічною спрямованістю готель є комерційним виробництвом, що пропонує на ринку свій товар у вигляді комплексу послуг. Специфіка послуг, на відміну від матеріального виробництва, полягає у тому, що: 1) виконання послуги відбувається при безпосередньому контакті споживача й виконавця; 2) задоволення послуги перетворюється на задоволення безпосереднього попиту клієнта; 3) попит на готельні послуги піддається сезонним коливанням [11]. У цьому контексті важливим є те, що для того, щоб реалізація корпоративних стандартів обслуговування персоналу була ефективною необхідно, щоб співробітники мали цінності, які лежать в основі цих стандартів. Водночас сталість і стандартизація готельного сервісу здатні створити впевненість у споживача готельних послуг, що саме цей готель спроможний гарантувати найкращий сервіс у порівнянні з іншими альтернативами.

Справді, готелі, що входять до високого ступеня індустрії гостинності (міжнародні готельні оператори) мають більш високий стандарт послуг, ніж незалежні менеджери. З огляду на це, можна стверджувати, що гостинність – це визначальний фактор формування толерантної моделі поведінки всіх суб'єктів системи готельного сервісу, вона допомагає здійснювати саморегуляцію соціуму, зберігаючи стійкість і зовнішню терпимість до іншого, не схожого. Гостинність включає в себе культуру спілкування, культуру поведінки, культуру обслуговування, корпоративну культуру, зовнішній вигляд, службовий етикет, професійні знання, уміння і навички, моральні норми і принципи, а також основні аспекти професійної, соціальної культури. Саме ця єдність формує самобутність готельної мережі.

Щоправда, не менший інтерес у цьому ж контексті становлять і такі методологічні підходи до визначення корпоративної культури підприємств готельного бізнесу, як джерела формування корпоративної культури. Так вітчизняні дослідники визначають, що джерелами формування корпоративної культури підприємств готельного бізнесу є: сформована та прийнята у суспільстві система особистих цінностей та індивідуально-своєрідних способів їхньої реалізації; способи, форми та структура організації системи менеджменту, що втілює певні цінності та елементи моралі в тому числі й особисті цінності керівників підприємств готельного бізнесу; уявлення про оптимальну модель поведінки співробітника в колективі, що відображає систему внутрішньогрупових цінностей, що склалися у конкретному готелі на засадах сформованої у суспільстві моралі [12;13].

Дійсно, як довела практика існування індустрії гостинності, найважливішою складовою всієї системи якості готелю є якість послуг. У сучасній літературі та практиці існують різні трактування

поняття якості. Міжнародна організація зі стандартизації визначає якість (стандарт ІСО-8402), як сукупність властивостей і характеристик послуг, що надають їм здатність задовольняти обумовлені або передбачувані потреби. Таким чином, формування якості послуги гостинності повинно здійснюватися на основі багаторічного формування політики та системи управління якістю готельного підприємства. Ця система має базуватися на стандартах і принципах Total Quality Management.

Загалом у доктрині усталеним вважається підхід, за якого модель корпоративної культури в індустрії гостинності розглядається через призму елементів, що мають внутрішню і зовнішню спрямованість, а саме: 1) місія підприємства індустрії гостинності (зовнішня ціннісно-цільова складова культури); 2) корпоративний імідж (зовнішня нормативно-інструментальна складова культури); 3) концепція особистості співробітника (внутрішня ціннісно-цільова складова культури); 4) традиції і норми (внутрішня нормативно-інструментальна складова культури [14; 15]. Безумовно, кожен з цих елементів має змінні ознаки, за виразом яких можна давати оцінку про рівень корпоративної культури в організації. Проте, така диференціація понять, що увійшли в модель корпоративної культури, виділяє систему емпіричних критеріїв, показників та індикаторів для розробки діагностики корпоративної культури в сервісних організаціях.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи результати проведеного аналізу теоретико-методологічних основ дослідження корпоративної культури як управлінського ресурсу в індустрії гостинності з позицій дослідницької парадигми можна вважати, що більш адаптованою для національної індустрії гостинності є модель, що включає в себе: по-перше, методику і регламент набору персоналу, його соціалізацію і навчання стандартам, що діють на підприємстві; по-друге, чітке розуміння усіма структурними одиницями загальної місії підприємства, основних завдань і цілей, безпосередня участь у розробці бізнес-процесів; по-третє, впровадження системи рентабельності управління і системи стратегічних показників, які становить основу для розробки систем стимулу і мотивації персоналу; по-четверте, оптимізація організаційної структури підприємства на основі системи збалансованих показників; по-п'яте, важливою є імплементація концепції управління людськими ресурсами від адміністративного обслуговування і управління персоналом до стратегічного управління людськими ресурсами. Звідси, і оцінка ефективності послуг в індустрії гостинності повинна ґрунтуватися на використанні таких критеріїв, як: економічна ефективність, соціальна ефективність, інноваційна ефективність, підсумковий показник діяльності підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лапина Т.А. Корпоративная культура: учеб.-метод. пособ. / Т.А. Лапина. – Омск: «Издательство ОмГУ», 2005. – 96 с.
2. Марковська О.В. Корпоративна культура в індустрії гостинності / О.В. Марковська // Парад Готелів. – 2005. – 265 с.
3. Тарасюк В.Д. Элементы и факторы формирования организационной культуры предприятия / В.Д. Тарасюк // Ученые записки ТНУ. Серия: Экономика и управление. – 2009. – Т. 22, № 2. – С. 333-340.
4. Кибанов А.Я. Управление персоналом организации / А.Я. Кибанов. – М. : Инфра-М, 2004. – 637 с.
5. Ломачинська І.М. Основи корпоративної культури : навч. посіб. / І.М. Ломачинська, О.Д. Рихліцька, Н.В. Барна. – Відкритий університет розвитку людини «Україна». – К. : Університет «Україна», 2011. – 281 с.
6. Солнцева Н.В. Нормативно-правове забезпечення формування організаційної культури на підприємстві / Н.В. Солнцева // Управління розвитком. – 2011. – № 4 (101). – С. 237-239.
7. Артеменко М.Г. Корпоративна культура: мотиви управлінської діяльності / М.Г. Артеменко // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. – № 917. Серія: Філософія. Філософські перипетії. – 2010. – С. 19-99.
8. Лопухова К.О. Вплив корпоративної культури на соціальні процеси підприємства. / К.О. Лопухова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 31. – С. 216-219.
9. Фіщук Н.Ю., Ломачинська І.В. Корпоративна культура організації: сутність, види, принципи та вплив на розвиток організації / Н.Ю. Фіщук, І.В. Ломачинська // Збірник наукових праць ВНАУ. – Серія: Економічні науки. – 2012. – № 1 (56). Т. 4. – С. 81-85.
10. Барибіна Я.О. Мотиваційна політика підприємств готельно-ресторанного господарства теоретико-практичний аспект / Я.О. Барибіна // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2014. – № 6 (68). – С. 143-149.
11. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть : Досвід соціально-філософського аналізу / В. П. Андрущенко. – Київ : Атлант ЮЕМСІ, 2005. – 498 с.
12. Качан І.В. Методики діагностики організаційної культури підприємства / І.В. Качан, В.В. Зубенко // Научные труды ДнНТУ: Серия: экономическая. – Донецк : ДонНТУ, 2008. – № 33. – С. 187-191.
13. Филлер А.И. Диагностика организационной культуры: «то, что можно измерить, можно изменить» / А.И. Филлер // Управление персоналом. – 2009. – № 7. – С. 37-40.
14. Решетняк Е.В. Современные методы управления предприятием сферы услуг / Е.В. Решетняк – Х. : Фактор, 2008. – 544 с.
15. Трач О.Ю. Імідж, бренд та репутація: їх взаємозв'язок і вплив на розвиток територій, організацій та окремих осіб / О.Ю. Трач., О.І. Карий // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2011. – № 706. – С. 182-187.

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК АГРОТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL TOURISM IN UKRAINE

Досліджено закордонний досвід агротуристичної діяльності. Проаналізовано інноваційні напрями розвитку агротуризму в Україні, наведено доцільність впровадження нового виду агротуризму – «зелених маршрутів». Визначено складові розвитку аграрного туризму за кластерним принципом. Обґрунтовано доцільність розвитку органічного туризму в Україні. Розглянуто залучення національної культурної спадщини до туристичного бізнесу, у формі проведення екофестивалів.

Ключові слова: аграрний туризм, органічний туризм, зелені маршрути, агорекреаційні кластери, екофестивали.

Исследован зарубежный опыт агротуристической деятельности. Проанализированы инновационные направления развития агротуризма в Украине, приведены целесообразность внедрения нового вида агротуризма – «зеленых маршрутов». Определены составляющие развития аграрного туризма по кластерному прин-

ципу. Обоснована целесообразность развития органического туризма в Украине. Рассмотрено включение национального культурного наследия в туристический бизнес, на основе проведения экофестивалей.

Ключевые слова: аграрный туризм, органический туризм, зеленые маршруты, агорекреаційного кластер, екофестивали.

Investigational oversea experience of agroturistichnoy activity. Innovative directions of development of agroturizmu are analysed in Ukraine, expedience of introduction of new type of agroturizmu is resulted – «green routes». Certainly constituents of development of agrarian tourism on cluster principle. Grounded expedience of development of organic tourism in Ukraine. Bringing in of national cultural legacy is considered to tourist business, in form leadthrough of ekofestivaliv.

Key words: agricultural tourism, organic tourism, green itineraries, arecreating cluster ecofestivals.

УДК 338.48-53:63:640.4:001.895

Савенко Г.Є.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та природокористування Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Постановка проблеми. Особливістю розвитку агротуризму в Україні на сучасному етапі є набуття ним інноваційних форм організації відповідно до зростаючих потреб споживачів, ефективного використання природного, соціально-економічного та історико-культурного потенціалу території, а також досягнення необхідного рівня прибутковості.

Багаторічна практика європейських країн демонструє економічні, екологічні та соціальні переваги агротуризму, серед яких: аграрний туризм має низькі бар'єри для входу; може сприяти відродженню депресивних сільських територій, розвитку інфраструктури сільських регіонів, як загальної, так і туристичної; стати основою стратегії розвитку сільських громад; сприяти більш етичній та природній поведінці людини у екосистемі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед ґрунтовних робіт останнього періоду, в яких досліджено питання розвитку туризму в Україні, значна увага надається питанням розвитку аграрного туризму. Зокрема, В.І. Биркович розглянув роль сільського зеленого туризму в розвитку національної туристичної галузі. Л.М. Шульгіна та А.І.Бондар проводить аналіз агроорієнтованих видів туризму та визначає серед них місце зеленого туризму. Екологічний туризм або зрівноважений туризм з мінімальним навантаженням на природне середовище як основу зеленого туризму розглядає К.Ф. Коценко.

Постановка завдання. Метою роботи є виявлення основних тенденцій розвитку аграрного туризму в Україні, дослідження світового досвіду розвитку аграрного туризму, обґрунтування необхідності впровадження інноваційних форм у сфері надання агротуристичних послуг, а саме:

розвиток органічного туризму, створення «зелених маршрутів» та формування агорекреаційних туристичних кластерів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Агротуризм – це вид діяльності у сільській місцевості з надання для приїжджих гостей комплексних послуг з проживання та відпочинку, харчування, екскурсійного обслуговування, організації дозвілля і спортивних заходів, занять активними видами туризму, організації риболовлі, полювання, придбання нових знань і умінь. Агротуризм орієнтований на використання сільськогосподарських, природних, культурно-історичних та інших ресурсів сільської місцевості та її специфіки для створення комплексного туристичного продукту.

Поряд з поняттям агротуризм мають місце такі види туризму, як сільський, фермерський, органічний, м'який (на противагу жорсткому, тобто масовому туризму, спрямованому виключно на прибуток), зелений, екологічний, зрівноважувальний. Поняття агро-, сільський і фермерський туризм є взаємозамінними, зважаючи на те, що в даному сегменті сільська культура є основним компонентом туристичного продукту.

World Tourism Organization (Всесвітня туристична організація), оцінюючи стан агротуризму у світі, вказує, що агротуризм як один із напрямів екологічного туризму об'єднує у своєму складі види відпочинку, розвивається високими темпами та входить до складу п'яти основних стратегічних напрямів розвитку світового туризму до 2020 року [1]. Журнал National Geographic Traveler провів конкурс на кращі туристичні напрямки серед найпопулярніших видів відпочинку 2016 року – National Geographic Traveler Awards 2016. У номінації «Агро-

туризм» місця розподілилися наступним чином: Білорусь зайняла перше місце, на другому місці в рейтингу – Італія, на третьому – Франція [2].

У Європейському Союзі агротуризм спочатку розглядався, як «соціальний амортизатор» при реструктуризації аграрного сектора економіки, дозволяючи перевести надлишок трудових ресурсів в альтернативний сектор виробництва послуг і створювати нові робочі місця у сільській місцевості. На сьогодні, спільна аграрна політика Європейського Союзу значною мірою допомагає фермерам бути не тільки виробниками високоякісної продукції, але і виконавцями сервісних послуг у галузі аграрного туризму.

Європейський союз проводить послідовну протекціоністську політику щодо аграрного туризму, фінансування забезпечують різні програми та структурні фонди (Support, Lider I, Lider II та ін.). Система дешевих європейських кредитів і позик сприяла позитивним наслідкам: виникли тисячі сільських садиб і нових форм бізнесу, пов'язаних з туризмом в сільській місцевості.

Аналіз розвитку агротуризму в європейських країнах дозволяє виявити наступні закономірності:

1. Правова легалізація агротуризму і податкові пільги надають його розвитку «вибуховий» характер. Законодавча підтримка на ранній стадії збільшує кількість офіційно зареєстрованих провайдерів сільського туризму, зростає якість обслуговування, формується конкурентне середовище.

2. Різноманітність ключових характеристик і параметрів агротуризму, наприклад, відсутність загальної європейської класифікації даного виду туристичного продукту, дисбаланс яких часто призводить туристів до неповного розуміння співвідношення переліку наданих послуг і «зірковості» засобів розміщення. Створюється складна ситуація для споживачів, які не можуть зрозуміти та порівняти відмінності між «двома оливками» («дві зірки») у сільській садибі у Іспанії та «двома квітками» у готелі в Австрії, за рівнем комфорту.

3. Створення асоціації на ранній стадії прискорює розвиток агротуризму. Європейський досвід свідчить, що роль асоціації є вирішальною у процесі створення пільгових правових умов для розвитку аграрного туризму.

4. Агротуризм зосереджується в першу чергу на внутрішньому ринку. У європейських країнах більшість споживачів (туристів) – місцеві жителі. Винятком є Австрія та Словенія, де німецькі туристи становлять 40 %, та Італія, де в сільській місцевості відпочивають понад 50 % іноземців.

У європейських країнах існують десятки тисяч сільських садиб. Достовірну статистику їх діяльності отримати складно. Офіційні структури не мають єдиного реєстру, а національні асоціації беруть на облік тільки своїх членів.

У Європі існує кілька організацій, що об'єднують господарів сільських садиб. Найбільш впливовою є EuroGites (European Federation of Farm and Village Tourism) – Європейська Федерація аграрного та сільського туризму [2], яка об'єднує 29 країн і 34 професійні асоціації Європи, які розвивають сільський туризм (агротуризм). У ній враховуються садиви усіх видів – від сільських будинків типу Bed&Breakfast з системою самообслуговування до маленьких приватних сімейних сільських готелів і гостьових будинків, що надають послуги харчування або активного туризму. Згідно зі статистикою EuroGites, в країнах-членах діє понад 400 тис. об'єктів агротуризму та 3,6 млн ліжко-місць. Країнами-лідерами є Італія і Польща, в яких зареєстровано понад 20 тис. агроосель.

Інша організація, ECEAT (European Center for Ecological Tourism and Agricultural – Європейський центр еко – та агротуризму [4] об'єднує представників 12 країн, переважно фермерів, які розвивають окрім гостинних садиб, екологічно чисте сільськогосподарське виробництво, що відповідає екологічним стандартам ЄС.

Світовим трендом аграрного туризму є органічний туризм, безпосередньо пов'язаний з органічним селянським (фермерським) господарством. Органічний туризм забезпечує поєднання подорожей з можливістю ведення здорового способу життя та фізичною працею.

Такий тип взаємодії фермерів і туристів діє більше, ніж у 50 країнах світу через програму WWOOF [5]. Всесвітня організація WWOOF (з англ. World Wide Opportunities on Organic Farms, тобто «Всесвітні Можливості на органічній фермі», або Willing Workers on Organic Farms, тобто «Добровільні Працівники на Органічних Фермах») здійснює міжнародні програми агротуризму, що дозволяють поєднати туризм з роботою на органічних фермах та в екопоселеннях. Країни ЄС, Британської співдружності, Східної Азії, Австралія та Нова Зеландія надають молоді Working holiday visa (туристична віза з правом роботи під час подорожі), яка дає на один-два роки дозвіл на роботу в іншій країні.

WWOOF пропонує волонтерам безкоштовне проживання та органічний раціон. Для того, щоб брати участь у програмі, фермер повинен звернутися до представництва організації WWOOF у своїй країні, заявивши, що його ферма відповідає стандартам органічного сільського господарства. Учасники програми (фермери та туристи) сплачують щорічні внески у розмірі \$20-60.

Українські фермери також залучилися до програми WWOOF, так на екофермі у Чернівецькій області вже приймали волонтерів із США, Іспанії, Франції [6].

На початок 2017 року в Україні було зареєстровано більше, ніж 1600 садиб, які працюють у сфері аграрного туризму. Близько 90% аграрних садиб зосереджено у традиційних туристичних регіонах –

у Карпатах та Приазов'ї, поблизу відомих курортно-рекреаційних центрів та баз відпочинку. Спектр послуг, які пропонують власники зелених садиб, достатньо широкий: організація майстер-класів для туристів, збір врожаю, дегустація продукції у форматі фермерського сніданку або обіду, а також збут продукції туристам. Також в особі туристів фермер знаходить вдячну аудиторію, підтримку своїх поглядів і визнання своєї праці. Пропонуються і «традиційні» туристичні розваги: краєзнавчі екскурсії, туристичні походи, мандрівки на квадроциклах, катання верхи на конях, збирання грибів, ягід, риболовля тощо.

Агротуризм в Україні має ряд відмінних особливостей: насамперед, це сімейний бізнес. Організатором виступає сільська родина, яка надає власне житло та забезпечує продуктами харчування, виробленими в особистому селянському господарстві. У більшості гостинних садиб аутентичні або поетичні назви, які відображають місцеві природні особливості або туристичні бренди такі, як: «Квітка Горган», «Волоський потік», «Зачаровані Карпати», «Кичера», «Яблуневий сад».

Аграрний туризм в Україні відрізняється від західного не тільки масштабом, але і форматом. Так на відміну від країн ЄС, де середньостатистична сім'я може провести відпустку у сільській місцевості, в Україні найбільшого поширення отримали тури вихідного дня. Зокрема, так звані агротури на садові органічні ферми для збору врожаю за системою «Збери сам» (з англ. pick-your-own або u-pick). Особливість полягає у тому, що споживачі, які приїжджають в господарства, самі збирають ягоди, фрукти чи овочі. Тури до господарств, які займаються виробництвом органічних молочних продуктів; екскурсійні тури до екосадиб з відвідуванням органік-ресторанів. Також в Україні агротуристів запрошують до демонстраційних ферм, створених іноземцями, які займаються вирощуванням екологічно чистої продукції [7].

Поступово агротуризм в Україні охоплює ті райони та місцевості, де рекреаційна діяльність раніше не була пріоритетною, однак, територія є рекреаційно привабливою та має туристичний потенціал. Такими, зокрема, є Городенківський та Волинський райони Івано-Франківської області, Старосамбірський та Турківський райони Львівської області, Заліщинський район Тернопільської області. За останні роки зріс попит і відповідно з'явилася пропозиція на садиби аграрного туризму у Черкаській, Вінницькій, Чернігівській та Київській областях.

На сьогодні поширеною інвестицією є купівля садиб у екологічно чистій місцевості поруч із річкою, озером, у гірській місцевості. Для того, щоб отримати сталий прибуток від туристичного бізнесу у сільській місцевості, необхідно приймати не менше 50 чоловік на місяць, що є не завжди можливим навіть у сезон. Тому для більшості власників зелених садиб туристичний бізнес не є основною діяльністю.

Інноваційним підходом у формуванні туристичного продукту у сфері агротуризму є розвиток «зелених маршрутів» та розвиток аграрного туризму за кластерним принципом.

«Зелені маршрути» (Greenways) є основою для створення регіонального туристичного продукту і кооперації між суб'єктами агротуризму. Це ефективний інструмент розвитку туризму, який дозволяє створювати цікаві та змістовні маршрути – основу для партнерства місцевої влади, жителів та громадських ініціатив. Важливою складовою частиною «зелених маршрутів» є екомuzeї, які відображають автентичність місця подорожі.

«Зелені маршрути», як вид агротуризму, найбільше поширені у США, загальна протяжність їх мережі становить близько 30 тис. км. У країні діють сотні громадських організацій, які займаються розвитком мережі «зелених маршрутів» на різних рівнях: від національного до муніципального. Всі ці ініціативи здійснюються в рамках партнерства державного, комерційного та громадського секторів.

«Зелені маршрути» – це екотуристичні траси природної і культурної спадщини, які проходять уздовж річок, традиційних, історичних торговельних шляхів, природних коридорів. Такі маршрути об'єднують регіони, туристичні визначні місця та місцеві ініціативи, підтримують розвиток сталого туризму і відпочинку, сприятливого для навколишнього середовища, пропагуючи здоровий спосіб життя.

Загальні критерії для всіх категорій «зелених маршрутів»:

- маршрут повинен мати тематичну спрямованість, назву, що містить слова «зелений маршрут» або «greenways», логотип, гасло;
- маршрут повинен мати інформаційну систему уздовж траси (покажчики, елементи маркування, інформаційні центри та пункти тощо);
- інформація про маршрут поширюється у вигляді листівок, буклетів, картосхем, путівників, схвалюється також створення Інтернет-сайту маршруту;
- маршрут повинен відповідати вимогам забезпечення безпеки, особливо щодо велосипедистів і піших туристів, осіб з обмеженими фізичними можливостями;
- маршрут розвивається і управляється провідним координатором (організація, установа, територіальний орган самоврядування та ін.) завзаємодії з іншими партнерами в регіоні;
- маршрут є складовою частиною вже існуючих або тих, що розробляються, стратегій та планів розвитку туризму та транспортної системи району, входить до комунікаційної та туристичної мережі регіону; пов'язаний з системою громадського транспорту.

Перший маршрут «Зеленого шляху» в Україні під назвою "Медове Коло", прокладений у Рівненській області, очікується надалі створення за цим маршрутом туристичної інфраструктури та розвиток підприємницької активності [8].

Кластерні моделі дозволяють об'єднати всіх представників туристичної інфраструктури, забезпечити більш ефективно використання наявних ресурсів, підвищити конкурентоспроможність, домогтися синергетичного ефекту, розширити спектр запропонованих послуг, зробити регіон більш помітним і привабливим як для туристів, так і для потенційних інвесторів.

Під терміном «кластер» розуміють групи підприємств, сконцентрованих географічно в межах регіону, які спільно використовують туристичні ресурси, спеціалізовану туристичну інфраструктуру, локальні ринки праці, здійснюють спільне управління маркетинговою діяльністю. Туристичний кластер може з'явитися за наявності ресурсів, тур-продукту та інновацій. Не менш важливою є здатність потенційних учасників кластера до кооперації та обміну інформацією, а також рівень їх освіти та якості надаваних послуг.

Основні критерії успішного формування туристичного кластера: географічна концентрація та близькість суб'єктів; наявність зв'язків і взаємодії між потенційними учасниками кластера; наявність стратегічних документів з питань сталого розвитку; наявність у регіоні унікальних туристичних об'єктів, які здатні забезпечити приплив туристів; наявність кваліфікованих туристичних кадрів або установи освіти, яка може забезпечити їх підготовку; наявність екологічних стандартів, ініціатив та екологічного менеджменту у сфері туристичних послуг; наявність спільних заходів у галузі туризму в регіоні, які демонструють приватно-державне партнерство.

Розвиток аграрного туризму за кластерним принципом і принципом «зелених маршрутів» не потребує великих інвестицій, але дає можливість мешканцям реалізувати свій потенціал, дозволяє мобілізувати внутрішні ресурси регіонів.

У 2016 в Україні, в складі концепції сільського розвитку, була прийнята програма створення шести агрорекреаційних кластерів:

- цілорічний курорт на території курорту «Коблево» Березанського та Очаківського районів Миколаївської області;

- «Диканька цілий рік» у Диканському районі Полтавської області;

- «Козачий круг» Парафіївської об'єднаної територіальної громади за участю Качанівського парку, фермерського господарства «Соколинний Хутір», фермерського господарства «Мрія» в Ічнянському районі Чернігівської області;

- «Екопарк Фрумушека» у Тарутинському районі Одеської області;

- курорти «Лазурне» і «Арабатська стрілка» Херсонської області;

- екопарк «Медвино» в Іванківському районі Київської області [8].

Іншим інноваційним напрямом аграрного туризму є залучення культурної та природної спадщини, зокрема, на основі екофестивалів. Так на Поділлі проводиться етно-екофестиваль

«Буща папороть»; у Херсонській області на «Зелених хуторах Таврії», Міжнародний екофестиваль «ФайноПтах»; у Середно-Будському районі Сумської області екофестиваль «Дикий мед», на Одещині сімейний екофестиваль "Кодима-фест".

Висновки з проведеного дослідження. Для забезпечення пріоритетності розвитку аграрного туризму в Україні і наближення його до стандартів ЄС вбачається доцільним:

- упорядкування нормативно-правової бази прийняттям Верховною Радою закону «Про сільський зелений туризм» та Постанови Кабінету Міністрів з питань стандартизації його діяльності «Послуги агротуристичні. Основні вимоги»;

- прийняття Національної програми розвитку аграрного туризму в Україні;

- введення загальнодержавного реєстру сертифікованих садиб, господарі яких займаються туристичним бізнесом;

- формування системи інформаційного та методичного забезпечення регіональних підпрограм розвитку аграрного туризму;

- проведення національної маркетингової компанії;

- розроблення механізму відбору та впровадження перспективних інвестиційних проектів для розвитку агротуристичного бізнесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. World Tourism Organization (UNWTO) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.unwto.org/>

2. National Geographic Traveler Awards 2016 // National Geographic [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nationalgeographic.com/search/?q=National+Geographic+Traveler+Awards+2016+>

3. European Federation of Farm and Village Tourism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurogites.org>

4. European Center for Ecological Tourism and Agricultural [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eceat.org>

5. WWOOF (World Wide Opportunities on Organic Farms) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wwoof.net/>

6. Киевский журналист организовал эко-ферму в Черновицкой области. // Agrostory. 20.06.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agrostory.com/info-centre/market-news/kyiv-journalist-have-organized-an-eco-farm-in-chernivtsi-region/>

7. Німецький фермер створить демонстраційну органічну ферму на Прикарпатті. // Kurkul.com. 09.07.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kurkul.com/news/7265-nimetskiy-fermer-stvorit-demonstratsiyuu-organichnu-fermu-na-prikarpatii>

8. Зелені шляхи України. «Медове коло» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/greenwaysUA/>

9. Підсумки: У 2016 році розпочато створення 6 агрорекреаційних кластерів. 06.01.2017 // Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/22957>

КЛІЄНТООРІЄНТОВАНІСТЬ – ОСНОВНА ЦІННІСТЬ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

CLIENT ORIENTATION – BASIC VALUE OF CORPORATE CULTURE OF MODERN ORGANIZATION

УДК: 005.33

Соколов А.В.

к. держ. упр.,
доцент кафедри управління
персоналом та економіки праці
Запорізький національний
технічний університет

Рубан К.А.

магістр
Запорізький національний технічний
університет

У статті проаналізовано сутність показника «клієнтоорієнтованість» та його значущість для сучасної організації та корпоративної культури загалом. Розглянуто вплив даної цінності на працівників та їх мотивація до клієнтоорієнтованості. Проаналізовано основні переваги введення до організаційної культури підприємства цінності орієнтації для клієнта. Розглянуто ключові проблеми в налагодженні партнерських стосунків організації з клієнтами. Розроблено рекомендації щодо мотивування працівників організації до клієнтоорієнтованості.

Ключові слова: клієнт, клієнтоорієнтованість, конкурентоспроможність, лояльність, споживач, цінність.

В статье проанализированы сущность показателя «клиентоориентированность» и его значимость для современной организации и корпоративной культуры в целом. Рассмотрено влияние данной ценности на работников и их мотивация к клиентоориентированности. Проанализированы основные преимущества введения в орга-

низационную культуру предприятия ценности ориентации для клиента. Рассмотрены ключевые проблемы в налаживании партнерских отношений компании с клиентами. Разработаны рекомендации по мотивации работников организации на клиентоориентированность.

Ключевые слова: клиент, клиентоориентированность, конкурентоспособность, лояльность, потребитель, ценность.

The article analyzes the essence of the indicator "customer orientation" and its significance for the modern organization and corporate culture as a whole. Also analyzes main advantages of introducing the corporate culture of the enterprise value of orientation for the client. The influence of this value on employees and their motivation to client orientation are considered. The key problems in the organization's established partnerships with the clients have been considered. Recommendations for motivating employees of the organization to client orientation have been developed.

Key words: customer, customer orientation, competitiveness, loyalty, consumer, value.

Постановка проблеми. Клієнтоорієнтованість на сьогоднішній день найосновніша вимога до будь-якої організації. Лояльне ставлення до клієнтів – конкурентоспроможна якість для будь якої компанії. Проте, закладання цієї цінності в статут організації ще не означає, що усі працівники будуть відповідно ставитися до клієнтів. Внесення цінності клієнтоорієнтованості до корпоративної культури – те, про що частіше всього забувають роботодавці.

Сучасні організації в гонитві за першістю на ринку впроваджують нові послуги, спрощують їх отримання для клієнтів, запропоновують швидко та якісне обслуговування.

Працівники своєю чергою не завжди знаходять сенс та власну вигоду в лояльному ставленні до клієнтів. Клієнтоорієнтованість для роботодавців – дохід, як і для працівника. Це саме те, на чому варто заострювати увагу. За довгострокової перспективи роботи фірми саме вибудовані та налагоджені відносини з клієнтами дадуть позитивні результати для всіх учасників цих відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми клієнтоорієнтованості в списку цінностей корпоративної культури організації розглядали у своїх працях такі вчені: Тишина Н., Кареева Ю., Патлах І., Мудра М., Рябоконе Н., Краснокутська Н., Смерічевський С.Ф., Русанова А., Дмитренко М., Бабиш О., Богацька Н., Бала О та інші.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні ступеня важливості клієнтоорієнтованості як цінності у корпоративній культурі, її вплив на організацію та працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасні організації з надання послуг мають на меті розширити коло своїх споживачів. Це закономірно, тому що більше клієнтів – більше реалізованих послуг – більше прибутку. На початку діяльності будь-якої організації це очевидно. Проте, як втримуватися серед лідерів, коли конкурентні фірми пропонують клієнтам нові послуги, спрощують отримання існуючих послуг? Створення партнерських відносин з клієнтами – ключова здатність конкурентоспроможної сучасної організації. Існує вже безліч інструментів створення таких партнерських відносин, серед яких: програми лояльності, системи CRM, бізнес-угоди з великими компаніями, надання додаткового пакету послуг та інше [1 с. 1].

З точки зору Русанової А.А., клієнтоорієнтованість – це процес, спрямований на збільшення життєвого циклу взаємодії компанії з клієнтом [2].

Щоб досягти ідеальних взаємовідносин зі споживачами, треба реагувати на їх потреби та знаходити шляхи надання цих потреб. Цього можна домогтися лише чіткою та злагодженою роботою усіх відділів організації.

Клієнтоорієнтований персонал – це наділені відповідними знаннями та навичками, підкріплені відповідними цінностями, мотивацією та особистісною установкою, які реалізуються в поведінці працівників під час виконання їх роботи для встановлення нових взаємозв'язків з клієнтами та підтримання вже існуючих.

Клієнтоорієнтованість персоналу виявляється через слідування правилам ділового етикету, естетичним нормам та стандартам сервісу.

Клієнтоорієнтованість розглядається всередині та ззовні фірми. Тільки розвинувши внутрішню клієнтоорієнтованість можна досягти відповідної віддачі від працівників, які будуть зацікавлені налагодити до ідеального стану зовнішню клієнтоорієнтованість. Мотивація на клієнтоорієнтованість кожного працівника є необхідною.

У зв'язку з цим виникає потреба внести клієнтоорієнтованість до переліку цінностей фірми та працівників, зокрема. Ті організації, які із самого початку зробили дану цінність основною не мають проблем з персоналом і його віддачею у процесі роботи. Матеріальна мотивація кожного робітника залежить від задоволеності клієнта, який готовий стати постійним споживачем, а отже і забезпеченням стабільної частини прибутку компанії.

З точки зору вчених Т. Пітерса та Р. Уотермана, є 8 основних цінностей корпоративної культури успішних на ринку організацій:

- 1) орієнтація на дії, на досягнення успіхів;
- 2) обличчям до споживача (компанії вчать у людей, яких обслуговують, дослухаються до їх думок);
- 3) самостійність і завзятість (компанії, які схильні до нововведень сприяють тому, щоб у організації було багато лідерів і новаторів; учені називають їх «ентузіастами»);
- 4) продуктивність – від людини (зразкові компанії розглядають рядовий персонал, як головне джерело досягнень у галузі якості і продуктивності);
- 5) зв'язок з життям, ціннісне керівництво;
- 6) вірність своїй справі;
- 7) проста форма, невеликий штат управління;
- 8) свобода і жорсткість одночасно (зразкові компанії постають одночасно і централізованими, і децентралізованими: з одного боку, вони пропагують автономію структурних підрозділів, з іншого боку, є фанатичними централістами у тому, що стосується базових цінностей) [3 с. 20-21].

Створення клієнтоорієнтованої системи управління має відбуватися на таких рівнях розвитку бізнесу:

1. Організація загалом (стратегія і тактика, організаційна культура, методи управління).
2. Бізнес-процеси (стандартизація роботи, показники результативності, сфери відповідальності).
3. Людський капітал (цінності, стереотипи поведінки, мотивація, компетенції). При цьому саме людський капітал відіграє основну роль в процесі реалізації стратегії клієнтоорієнтованості, тому що він забезпечує функціонування двох вищих рівнів [7].

База клієнтів є на кожному підприємстві, і, щоб залишатися конкурентоспроможною на ринку, організація зобов'язана поповнювати свою базу новими споживачами та утримувати їх інтерес до власних послуг.

Першочергово клієнти мають справу з тим, хто напряму надає послугу чи товар. Дані працівники мають бути максимально мотивовані на орієнтацію до клієнта, тому що від них залежить чи буде реалізована послуга.

Часто споживач має справу з неприйнятним та нелояльним ставленням до себе. У такі моменти клієнт звертається до вищого керівництва та вимагає відповідного ставлення до себе. Деякі компанії стабільно дотримуються правила «клієнт завжди правий», проте, це не завжди позитивно відображається на роботі організації. При конфліктній ситуації працівника та клієнта, який завжди правий, працівник залишається невдоволений, а його мотивація зменшується. Бажання якісно обслуговувати клієнтів стає не основним для такого працівника, не дивлячись на безпосередню його вигоду з цього. Оцінюючи дану ситуацію, можна зробити висновок, що проблеми слід розглядати, використовуючи компроміси як для клієнтів, так і для працівників, фірми. У такому випадку задовольняються потреби усіх учасників відносин.

Нарівні з широким пакетом послуг клієнтоорієнтованість передбачає найкращий сервіс, якість обслуговування. Все починається з достатньої інформативності клієнта про послугу чи продукт, саму фірму та їх діяльність, відкриту та чесну. Велика кількість інформації надається клієнтам зі слів працівників компанії, а, отже, вони мають бути зацікавлені надати достовірну інформацію та зацікавити майбутнього клієнта.

Зворотній зв'язок – наступна важлива частина формування партнерських стосунків зі споживачами. Клієнт, який має питання чи незадоволений послугою, звертається до працівників фірми, які своєю чергою мають надати допомогу клієнту та відповісти на всі його запитання.

Ще одним важливим моментом у створенні системи взаємозв'язків з клієнтами є введення персонального менеджменту в роботу з корпоративними клієнтами. Кожному такому клієнту має надаватися особистий менеджер, представник компанії, який буде відповідати за повний цикл взаємовідносин з клієнтом, та буде виконувати роль кваліфікованого консультанта, надаючи повний комплекс послуг [6, с. 134].

Сучасні CRM-системи, що в перекладі з англійської означає управління відносинами з клієнтами, направлені на вивчення ринку і конкретних потреб клієнтів. На основі цих знань розробляються нові товари або послуги і таким чином компанія досягає поставлених цілей і покращує свій фінансовий показник.

В умовах сучасного висококонкурентного ринку компанії, які управляють відносинами з клієнтами, мають набагато вищі шанси на успіх.

Існує три CRM-підходи, кожен з яких може бути реалізованим окремо від інших: оперативний — автоматизація споживчих бізнес-процесів, що допомагає персоналу з роботи з клієнтами вико-

нувати свої функції; співробітницький — програма взаємодії зі споживачами без участі персоналу з роботи з клієнтами; аналітичний — аналіз інформації про споживачів із різноманітними цілями [4].

Задоволеність клієнта як джерела отримання прибутку повинна бути основним критерієм оцінювання працівників організації.

Клієнтоорієнтованість повинна бути основною стратегічною метою бізнесу нарівні з фінансовими показниками та оптимізацією витрат. Серед основних цінностей компанії клієнтоорієнтованості надають найбільшу перевагу, тому що саме завдяки їй можливо досягти високих показників у таких цінностях, як орієнтація на інноваційність, результативність, відповідальність. Співвідношення даних цінностей наведено на рисунку 1.

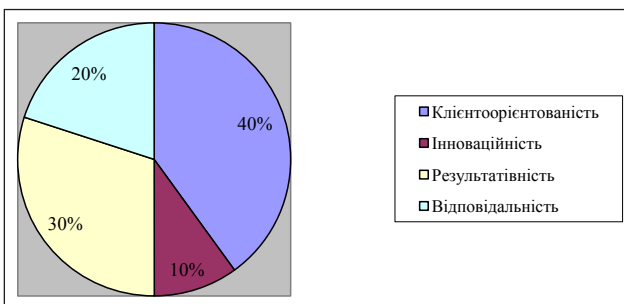

Рис. 1. Основні цінності сучасної організації

Орієнтація на клієнтів обов'язково повинна призводити до збільшення результативності організації. Якщо немає додаткового прибутку від більш якісного обслуговування, то немає і клієнтоорієнтованості. Нерозуміння цього факту призводить до невиправданих витрат, тому що ресурси використовуються неефективно.

Отже, клієнтоорієнтована компанія, а конкретно клієнтоорієнтований працівник має більше шансів завоювати першість на ринку товарів та послуг.

Основними цілями розвиненої корпоративної культури сучасної організації є:

1. Робота в команді;
2. Фокусування сил на фінальному результаті;
3. Самовдосконалення;
4. Ініціатива знизу та інновації;
5. Орієнтація на клієнта.

Клієнтоорієнтованість — це здатність організації отримувати додатковий прибуток за рахунок глибокого розуміння і ефективного задоволення потреб клієнтів. Не достатньо лише дотримуватися регламенту орієнтації на клієнта, щоб досягти максимального успіху, потрібно, щоб персонал організації відносився до клієнта відкрито та щиро [5].

Висновки з проведеного дослідження. Клієнтоорієнтованість є науковим підходом, що визнає сучасну концепцію управління підприємством, в основі якого лежать знання про клієнтів та їхні потреби, що дозволяє формувати позитивний клієнтський досвід, споживчу лояльність, утримувати постійних і залучати нових клієнтів за рахунок пропозицій, які об'єктивно враховують інтереси усіх сторін.

Сучасні закордонні організації ставляться до корпоративної культури з особливою увагою, бо саме працівник та його віддана робота приносять прибуток. Першочергово в таких фірмах задовольняються основні потреби працівників, які своєю чергою задоволені сповна і намагаються якомога краще догодити клієнту. На більшості українських підприємств, особливо з невеликим штатом працівників наразі лише в усній та поверхневій формі розповідають про значимість орієнтації на клієнта. Це і є велика проблема для бізнесу, яка вирішуються лише кардинальними змінами в політиці відносин всередині фірми та переосмислення такої важливої цінності в організації та культури загалом, як клієнтоорієнтованість.

Задля досягнення цілі впровадження клієнтоорієнтованості в корпоративну культуру організації слід провести певні процедури та дії:

1. Рекомендується проводити тренінги та семінари за темою орієнтації на клієнта;

2. Переглянути робочі процеси в діяльності фірми та зробити неможливим виконання певних завдань без відповідного за стандартами ставлення до клієнта;

3. Заохочувати та сприяти працівникам, які виявляють більше зусиль та намагаються ставитися максимально лояльно до клієнтів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кляченко І.О. Зозульов О.В., Програми лояльності споживачів до бренду / І.О. Кляченко, О.В. Зозульов // Збірник наукових праць молодих вчених «Актуальні проблеми економіки і управління» Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». — 2012. — № 20.
2. Рябоконт Н.П. До питання формування клієнтоорієнтованості як ключової компетенції компанії // Н. П. Рябоконт // Ефективна економіка. Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет. — 2015.
3. Питерс Т. В поисках эффективного управления: опыт лучших компаний / Т. Питерс, Р. Уотерман ; [пер. с англ. ; общ. Ред. И вступ. Ст. Л. И. Евенко]. — М. : Прогресс, 1986. — 423 с.
4. Базюк О.Д., Михалевич В.М. Використання CRM-системи для управління взаємовідносинами з клієнтами // О.Д. Базюк, В.М. Михалевич [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=74955>.
5. Лучков В. Что такое клиентоориентированность? / В. Лучков [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://victorluchkov. Ru/articles/chto-takoe-klientoorientirovannost.html>.
6. Семерникова Е.А. Клиентоориентированность: понятие, критерии // Е.А. Семерникова. — Концепт. — 2014. — Спецвыпуск № 17. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://e-kon-cept.ru/2014/14722.html>.
7. Рувенный И.Я. Клиентоориентированный подход к развитию организации // И.Я. Рувенный // Альманах современной науки и образования. — 2015. — № 6 (96).

СТАБІЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ ЗДІЙСНЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ПЛАНУВАННЯ

ACTIVITY'S STABILIZATION OF UKRAINIAN METALLURGICAL ENTITIES BY EFFICTIVE PLANNING IMPLEMENTATION

У статті відображені результати теоретичного і практичного огляду поняття «планування» у розрізі діяльності підприємств металургійної галузі. Сутність теми розкрита через фокусування уваги на одному з його головних видів – стратегічному плануванні. Значущість досліджуваної тематики, викликана гострою необхідністю застосування сучасних інструментів до розробки стратегії для вітчизняних металургійних організацій, які працюють в умовах посилення світових глобалізаційних процесів та активного розвитку конкурентного середовища.

Ключові слова: планування діяльності підприємства, структура стратегічного планування, SWOT-аналіз підприємства, конкурентоспроможність, інноваційно-інвестиційна стратегія.

В статті зображені результати теоретичного і практичного огляду поняття «планирование», с точки зрения деятельности предприятий металлургической промышленности. Суть темы раскрыта методом фокусирования внимания на одном из его основных видов – стратегическом планировании. Важность данной тематики вызвана острой необходимостью исполь-

зования современных инструментов разработки стратегии для отечественных металлургических предприятий, которые работают в условиях усиления мировых глобальных процессов и активного развития конкурентной среды.

Ключевые слова: планирование деятельности предприятия, структура стратегического планирования, SWOT-анализ, конкурентоспособность, инновационно-инвестиционная стратегия.

In the article the following was defined: the results of theoretical and practical review of the «planning» statement from the point of view of the metallurgical entities activity. The content of the theme is disclosed by the method of attention focussing on one of its main types – strategic planning. The importance of this issue is caused by the urgent necessity to use modern tools of strategy development for domestic metallurgical entities which operate under the condition of the reinforcement of world globalization processes and active development of the competitive environment.

Key words: entity's operation scheduling, strategic planning structure, SWOT-analysis, competitiveness, innovation and investment strategy.

УДК 338.24

Сухомлин Л.В.

к.т.н., доцент кафедри менеджменту
Кременчуцький національний
університет
імені Михайла Остроградського

Орлова К.О.

студентка
Кременчуцький національний
університет
імені Михайла Остроградського

Постановка проблеми. На сьогоднішній день спостерігається тенденція глобалізації конкурентного середовища, що вимагає від підприємств вдосконалення і коригування існуючих стратегій. Збалансованість інноваційно-інвестиційної діяльності, веде до зростання ефективності виробництва і його інтенсифікації, що обґрунтовує важливість стратегічного і тактичного планування діяльності. В умовах безлічі факторів дестабілізації економіки, істотно зростає роль планування і прогнозування, що породжує проблему вдосконалення підходів та інструментарію планування діяльності підприємства. Вагоме значення при формуванні макроекономічних показників країни мають металургійні підприємства, які є складовими найбільш розвиненої галузі держави. Потенціал гірничо-металургійного комплексу базується на наявності в Україні достатньої власної сировинної бази, наявності великої кількості виробничих потужностей, а також високим рівнем науково-технічного потенціалу [1, с. 102]. Однак, сучасний стан характеризується значним уповільненням руху до позитивних змін, а також зниженням показників ефективності функціонування. Тому, беручи до уваги посилення агресивності конкурентного середовища, а також виникнення світової фінансової кризи, доцільним є визначення пріоритетності стратегічного планування для металургійних підприємств у сучасних ринково-економічних умовах

Аналіз останніх досліджень публікацій.

Загальноновизнаним засновником фундаментальних понять планування є Ф. Тейлор. А також важливий внесок у становлення і розвиток теоретичних положень стратегічного менеджменту зробили: Д. Аакер, Р. Акофф, І. Ансофф, П. Друкер, Х. Віссем, У. Кінг, Д. Кліланд, Г. Мінцберг, М. Портер, А. Томпсон, А. Чандлер.

Постановка завдання. Головною ціллю статті є обґрунтування теоретичних і методичних положень, розробка методичного інструментарію і впровадження стандартизованих процедур стратегічного планування в систему управління металургійним підприємством для підвищення ефективності прийняття управлінських рішень, що забезпечить зростання конкурентоспроможності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Планування діяльності підприємств є актуальною проблемою сьогодення з огляду на його визначальну роль у забезпеченні функціонування та стабільного розвитку українських підприємств [2, с. 147].

Планування – це розробка і встановлення керівництвом підприємства, системи кількісних і якісних показників його розвитку, в яких визначаються темпи, пропорції та тенденції розвитку даного підприємства як у поточному періоді, так і на перспективу. Воно є центральною ланкою господарського механізму управління і регулювання виробництва.

Таблиця 1

Типи планування за видом цілей

Типи планування	Види цілі	Період охоплення	Час дії, рік	Відповідальність за розробку
1	2	3	4	5
Стратегічний	Охоплює цілі, які не вважаються досягнутими, але до яких передбачається наближення у плановому періоді або за його межами.	Довго-троковий	3-10	Найвища
Тактичний	Охоплює цілі, до яких планується наблизитися в плановому періоді або, які можуть бути досягнуті пізніше	Середньо- і короткостроковий	1-3	Середній і низький рівень управління
Оперативний	Охоплює цілі, які необхідно досягти в рамках планового періоду	Короткостроковий	1 рік, квартал, місяць, тиждень	Низький рівень управління

Всі види внутрішньо-організаційного планування можуть бути систематизовані за такими основними ознаками, як: рівень управління, ступінь точності, стадія розвитку, тип мети. У даній статті пропонується зосередити увагу на плануванні за видом цілей (табл. 1).

Для вирішення цілей статті необхідно детальніше розглянути основні аспекти саме стратегічного планування для діяльності металургійних підприємств України.

Стратегічне планування є важливим інструментом забезпечення сталого розвитку виробничих підприємств, тому з'ясування та уточнення його методичних аспектів залишається актуальним [3, с. 68]. Специфіка стратегічного планування на металургійних підприємствах полягає у виборі актуальної моделі планування.

Процес стратегічного планування металургійного підприємства можна розглядати, як динамічну сукупність п'яти взаємопов'язаних управлінських процесів (рис. 1).

Важливою складовою методичного забезпечення стратегічного економічного аналізу є вибір методів і прийомів, які відповідають його цілям, завданням і етапам. На підприємствах при стратегічному плануванні найчастіше користуються наступними методами: матриця Бостонської консультативної групи (BCG), модель портфельного аналізу методом Shell/DPM, матриця фірми Arthur D. Little (ADL/LC).

Для успішного функціонування підприємства при розробці стратегії його розвитку також необхідно проводити SWOT-аналіз, складовими якого є сильні і слабкі сторони металургійного підприємства, можливості та загрози, що перешкоджають руху в напрямі досягнення мети та цілей його розви-

тку. Він є одним з основних інструментів стратегічного управління, що оцінюють у комплексі внутрішні і зовнішні чинники, які впливають на розвиток компанії. Завдяки SWOT-аналізу підприємство, враховуючи власний і ринковий потенціал, зможе обґрунтувати свої цілі та стратегії в умовах як стабільної економіки, так і кризових її проявах [4, с. 302].

Проаналізуємо стан металургійних підприємств, використовуючи метод SWOT-аналізу на прикладі гірничо-збагачувального комбінату «Полтавський ГЗК» (табл. 2).

Проведений SWOT-аналіз дозволив дійти наступні висновків:

– для подальшого ефективного функціонування необхідно впровадити корпоративну інформаційну систему з метою вдосконалення системи управління, яка завдяки функціональній повноті, гнучкості налаштування й адаптації дозволить отримати індивідуальне рішення для металургійного підприємства;

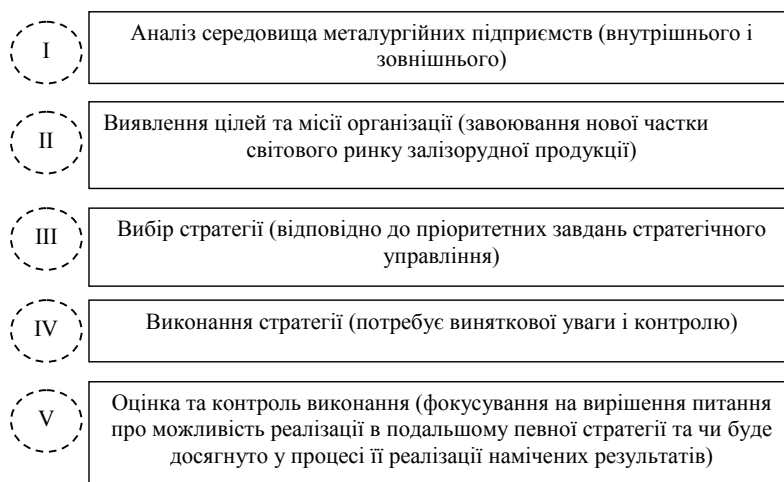

Рис. 1. Структура стратегічного планування металургійного підприємства

SWOT-аналіз конкурентних переваг на прикладі ПрАТ «Полтавський ГЗК»

Співвідношення стану потенціалу фірми та напрямків перетворень	Рівень ефективного використання наявних у розпорядженні фірми всіх видів ресурсів
1	2
1. Поле SO (сила та можливості)	Підприємство займає сильну позицію на ринку гірничодобувної промисловості. Надає досить високу якість послуг, яка забезпечується впровадженням нових технологій та роботою компетентного персоналу. Діяльність підприємства орієнтована на експорт, оскільки різноманітність географічної структури продажів робить бізнес компанії більш стабільним в порівнянні з її українськими аналогами. Продукція визнана на міжнародному ринку і має гарну репутацію. Для підвищення репутації підприємство може підвищити якість продукції і розширити межі збуту готової продукції.
2. Поле ST (слабкість та можливості)	Знос основних виробничих фондів, тобто необхідно придбати модернізоване обладнання. Це дозволить підвищити якість товарів та збільшити обсяг виробництва. Також це позитивно вплине на якість роботи. Існують періодичні проблеми зі збутом продукції, адже сьогодні посилюється боротьба за споживача, що потребує постійного вдосконалення збутової діяльності, ґрунтуючись не лише на сьогоднішньому фінансовому благополуччі партнерів, а й з огляду на перспективи на майбутнє, конкурентоспроможність і стійкість попиту на вироблену продукцію дають можливість налагодити власну мережу реалізації виробленої продукції. Відсутня служба стратегічного менеджменту, але на підприємстві є можливість впровадження корпоративної інформаційної системи для вдосконалення системи управління.
3. Поле WO (сила та загрози)	Ймовірність падіння попиту на продукцію підприємства в разі появи на ринку Європи «трійки» найбільших гірничорудних компаній України, що дає силу підприємству для боротьби за місце на ринку: повне завантаження виробничих потужностей, жорсткий контроль над якістю послуг, залучення нових клієнтів. Враховуючи досвід роботи в галузі, товарам конкурентів буде важко конкурувати з продукцією підприємства. Зростання тарифів на залізничні перевезення руди.
4. Поле WT (слабкість та загрози)	Податкова політика може негативно відобразитися на діяльності ВАТ «Полтавський ГЗК». Значна питома вага зношеного обладнання вимагає додаткової уваги дослідженням і новітнім розробкам. Є велика ймовірність виникнення нових конкурентів через недостатній рівень використання технологічного обладнання. Недоліки в стратегічній діяльності мають негативний вплив на роботу підприємства. Зростає необхідність різкого підвищення якості продукції, що випускається з одночасним зниженням її собівартості для витримування ринкової конкуренції, в першу чергу з боку закордонних виробників.

– компанії необхідно розглянути можливість розширення виробництва, збільшити обсяги експорту, терміново замінити обладнання на нове у виробничих приміщеннях, це дозволить робітникам підприємства краще і швидше виконувати норми і збереже їх фізичне здоров'я;

– орієнтація підприємства на експорт, головним чином до Європи дасть можливість поліпшити фінансовий стан компанії і показники діяльності, на тлі зростання собівартості продукції;

– очікуване підвищення ціни на окатиші дасть можливість підприємства накопичити грошові кошти, які спростять виконання раніше сформованих досить агресивних інвестиційних планів.

Для ефективного розвитку виробництва та економічного зростання підприємства на перспективу рекомендується інноваційно-інвестиційна стратегія, яка передбачає технічне обладнання підприємства на основі прогресивного високопродуктивного обладнання та технології, розширення виробничих потужностей підприємства, розширення зовнішніх та внутрішніх ринків збуту продукції.

Стратегічний розвиток металургійних підприємств повинен базуватися на збільшенні інвестицій, а не, навпаки, характеризуватися дефіцитом власних фінансових ресурсів для здійснення інноваційної діяльності, складністю залучення та високою вартістю позикових ресурсів, а також з недостатнім рівнем реальної державної підтримки. Наразі металургійна галузь не входить до числа пріоритетних, так як потребує великих вкладень (табл. 3).

Впровадження та удосконалення інноваційної стратегії на підприємствах української металургії має здійснюватися за допомогою таких чинників:

– скорочення застарілих потужностей з виробництва металопродукції та здійснення технічного оновлення виробництва;

– залучення до роботи висококваліфікованих кадрів для проведення досліджень і розробок та створення необхідних умов для їх ефективної праці;

– впровадження автоматизації та інформатизації управлінської діяльності задля підвищення ефективності роботи металургійного підприємства;

Таблиця 3

Капітальні інвестиції за видами промислової діяльності за 2010-2016 роки, млн грн

Види промислової діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	15261,1	22097,7	22293,5	21624,8	20010,6	18466,3	22545,6
Металургійне виробництво	6695,4	9787,0	9227,8	10875,0	11833,6	12470,0	14662,8

*Джерело: складено за даними [8]

– сприяння розробленню повнофункціональної інноваційної інфраструктури в Україні, з появою якої відбулося б налагодження завершеного циклу інноваційної діяльності у металургійній галузі;

– необхідність негайної державної підтримки зумовлює необхідність створення спеціалізованої державної установи для підтримки і надання фінансової допомоги металургійним підприємствам при реалізації ними інноваційних проектів;

– створення інноваційно-інвестиційних проектів пошуку більш дешевих джерел енергетичних ресурсів, зміни технологічних процесів, що дозволить використовувати більш дешеві джерела енергії або зміни режиму роботи підприємства для зменшення вартості енергетичних ресурсів, що займають найбільшу питому вагу в собівартості продукції.

Висновки з проведеного дослідження. Підтверджена необхідність стратегічного планування на металургійних підприємствах як процесу, що підвищує їх готовність адекватно та вчасно реагувати на непередбачувані зміни зовнішнього середовища та сприяти виваженому вирішенню поточних і стратегічних проблем. Правильно та вчасно прийняті стратегічні рішення на сучасному етапі економіко-політичного становища в країні відіграють ключову роль в успішній діяльності компанії металургійної галузі, роблять вирішальний вплив на конкурентоспроможність продукції та підприємства загалом. Одним із важливих факторів ефективного стратегічного планування, згідно аналізу, є ефективна інноваційна діяльність, яка передбачає формування та розвиток інноваційного потенціалу. Керівництву підприємства доцільно повною

мірою володіти знаннями щодо теоретичних та методичних аспектів стратегічного планування, практична реалізація яких сприятиме успішному функціонуванню підприємства. Аналіз результатів поетапного дослідження створює найсуттєвіші переваги для підприємства: адаптація до зовнішнього середовища; вирішення проблем, які виникають; координація роботи різних структурних підрозділів; покращення контролю на підприємстві. Стратегічне планування може стати рушійним важелем, завдяки чому велика кількість металургійних підприємств знайдуть можливість стабілізувати свою діяльність і отримати важливий стимул для майбутнього розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Фурдичко Л.Є. Сучасний стан та перспективи металургійної галузі України: фінансові показники розвитку, експорт-імпорт продукції / Л.Є. Фурдичко, Ю.В. Скварко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2016. – Вип. 3. – С. 102-106.
2. Ульянова Г.С. Удосконалення процесу планування на підприємстві / Ульянова Г.С. // Управління розвитком. – 2014. – № 1 (164). – С. 147-148.
3. Савченко Т.В. До питання про місце конкурентного аналізу в процесі стратегічного планування діяльності підприємств / Савченко Т.В. // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 4(16). – С. 68-72.
4. Шляхта О.М. SWOT-аналіз як інструмент стратегічного менеджменту підприємства / Шляхта О.М. // Економічний простір. – 2012. – № 68. – С. 301-309.
5. Державний комітет статистики України // www.stat.gov.ua.

ЛОГІСТИЧНИЙ АУТСОРСИНГ ЯК ШЛЯХ ОПТИМІЗУВАННЯ ВИТРАТ ЛОГІСТИЧНИХ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ

LOGISTICS OUTSOURCING AS A WAY TO COST OPTIMIZATION OF LOGISTICS BUSINESS PROCESSES

УДК 658:005.932.5

Телішевська О.Б.

к.е.н., асистент кафедри економіки підприємства та інвестицій Національний університет «Львівська політехніка»

Овчарук В.В.

к.е.н., доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності Національний університет «Львівська політехніка»

Будинський Р.З.

аспірант кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національний університет «Львівська політехніка»

У статті діагностовано можливість використання логістичного аутсорсингу як шляху оптимізування витрат логістичних бізнес-процесів. Наведено конкретні приклади одержання економії логістичних витрат в межах логістичних бізнес-процесів внаслідок використання логістичного аутсорсингу. Представлено характеристику логістичних операторів та відповідних їм моделей логістичного аутсорсингу. Виявлено види логістичних послуг, що найчастіше передаються на аутсорсинг. Встановлено, що економічна доцільність застосування логістичного аутсорсингу під час здійснення логістичних бізнес-процесів зумовлена не лише можливістю оптимізування відповідних витрат, а й одержанням низки інших супутніх переваг.

Ключові слова: аутсорсинг, бізнес-процес, витрати, логістичних аутсорсинг, оптимізування.

В статті діагностована можливість використання логістичного аутсорсинга як пути оптимізації издержек логистических бизнес-процессов. Приведены конкретные примеры получения экономии логистических издержек в пределах логистических бизнес-процессов в результате использования логистического аутсорсинга. Представлена характеристика логистических операторов и соответствующих им моде-

лей логистического аутсорсинга. Выявлены виды логистических услуг, что чаще всего передаются на аутсорсинг. Установлено, что экономическая целесообразность применения логистического аутсорсинга при осуществлении логистических бизнес-процессов обусловлена не только возможностью оптимізації соответствующих издержек, но и получением ряда других сопутствующих преимуществ.

Ключевые слова: аутсорсинг, бизнес-процесс, издержки, логистический аутсорсинг, оптимізация.

The article identifies the possibility of using logistics outsourcing as a way of optimizing costs of logistics business processes. Specific examples of obtaining logistics cost savings within logistics business processes as a consequence of using logistics outsourcing are given. Characteristics of logistical operators and corresponding logistics outsourcing models are presented. Types of logistics services that are most often outsourced are revealed. It is determined that economic feasibility of applying logistics outsourcing during the execution of logistics business processes is determined not only by the possibility of corresponding cost optimization but also obtaining a number of other related advantages.

Key words: outsourcing, business process, costs, logistics outsourcing, optimization.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення використання дієвого інструментарію формування й оптимізування витрат логістичних бізнес-процесів сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємства як у стратегічному, так і у тактичному вимірах. Проблема актуалізується в умовах зростання вартості матеріально-технічного потоку від постачальників до складів суб'єктів підприємницької діяльності. Рівень таких витрат безпосередньо впливає на цінову політику компанії та на ефективність її фінансових результатів. Це обумовлює важливість й актуальність пошуку шляхів оптимізування витрат логістичних бізнес-процесів шляхом використання різноманітного інструментарію, у т.ч. логістичного аутсорсингу, який дієво застосовується успішними компаніями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить вивчення теорії і практики, проблема використання різноманітних підходів для оптимізування витрат логістичних бізнес-процесів доволі ретельно розглянута у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, з-поміж яких варто виокремити праці І. Бажина, М. Белянцева, М. Васелевського, А. Гаррісона, А. Гаджинського, Т. Дударя, О. Зборовської, Т. Іманова, Л. Казаріної, А. Кальченко, З. Каїри, О. Кузьміна, В. Кислого, К. Ковтуна, Т. Колодзівської, І. Кретона, М. Крістофера, О. Куницької, Д. Курба-

нова, О. Лактіонової, Р. Ларіної, О. Лотиша, В. Лукинського, О. Мельник, Б. Мізюка, Л. Міротіна, А. Нафігіної, Г. Нечаєва, М. Одрехівського, М. Окландера, О. Орлова, В. Ридзковського, Н. Струк, Л. Фролової, Н. Чухрай, Л. Шевців, Л. Якимішин та багатьох інших. Основними науковими доробками авторів у цій сфері є розвиток сутності поняття «логістичні витрати», типологія цих витрат, виявлення взаємозв'язку витрат логістичних бізнес-процесів з економічним розвитком організацій, ідентифікування їхнього місця у структурі логістичної підсистеми підприємства, розкриття методології формування логістичних витрат на різних етапах логістичного процесу тощо. Водночас, існуючі напрацювання у цій сфері не дають змоги повною мірою розкрити можливості використання логістичного аутсорсингу як шляху оптимізування витрат логістичних бізнес-процесів.

Постановка завдання. Завданням дослідження є діагностування можливості використання логістичного аутсорсингу як шляху оптимізування витрат логістичних бізнес-процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення теорії і практики, а також результати виконаних досліджень дають змогу зробити висновок про те, що використання логістичного аутсорсингу дає змогу здійснити оптимізування витрат логістич-

них бізнес-процесів підприємств. Як зокрема, визначено у роботі Ю. Якуніна та І. Окольнішнікової [1, с. 136], логістичний аутсорсинг – це залучення логістичних послуг з метою зниження витрат у ланцюгу доставки товару за рахунок залучення висококваліфікованого логістичного оператора. На думку цих же авторів, логістичний аутсорсинг у сучасних умовах – це «необхідність для підприємств та організацій». Наприклад, як зазначають Н. Горячева, М. Воронін та Л. Кохова [2, с. 36], у Німеччині проникнення логістичного аутсорсингу в торгіві мережі складає понад 55%. В. Ридзковський та А. Трускавська-Гресінська [3, с. 96], посилаючись на результати досліджень компанії «Accenture», зауважують, що завдяки використанню логістичного аутсорсингу найбільші американські виробники одержали економію логістичних витрат за окремими позиціями до 30%, у тому числі:

- внаслідок аутсорсингу управління складом – 30%;

- внаслідок аутсорсингу консолідації вантажів – 16%;
- внаслідок аутсорсингу оплати фрахту – 10%;
- внаслідок аутсорсингу безпосередніх транспортних послуг – 10%;
- внаслідок аутсорсингу управління процесами транспортування – 8%;
- внаслідок аутсорсингу вибору перевізника – 6%.

Чимало іноземних компаній під час здійснення логістичних бізнес-процесів задля раціональнішого управління відповідними витратами надають перевагу співпраці із різними логістичними операторами. Це притому, що угоди про співпрацю з ними укладаються здебільшого на тривалий період часу. Як відомо з теорії і практики, компанії, що надають посередницькі логістичні послуги, класифікують на декілька груп залежно від рівня інтегрованості їх діяльності з бізнесом замовника, а також кількості пропонованих ринку логістич-

Таблиця 1

Характеристика логістичних операторів та відповідних їм моделей логістичного аутсорсингу

Логістичні оператори / моделі	Характеристика провайдерів	Логістичний продукт	Умови здійснення логістичного аутсорсингу	Взаємовідносини з клієнтом	Цінність для клієнта
1	2	3	4	5	6
1PL	Усі логістичні операції і процеси здійснює сам власник вантажів власними силами	Комплексна послуга від внутрішніх підрозділів	Наявність транспорту	Внутрішня документація	Контроль логістичної діяльності
2PL	Логістичний оператор надає послуги щодо транспортування вантажів і складування	Окремі послуги, схеми. Продуктова спрямованість	Низька вартість. Наявність транспорту	Разові договори	Оптимізування окремих функцій
3PL	Логістичний оператор надає комплекс транспортних послуг, складські приміщення, здійснює операції з оброблення вантажів, крос-докінг, а також здійснює управління логістичними процесами клієнта з допомогою інформаційних систем	Комплексна послуга. Клієнто-спрямованість	Знання процесів клієнта	Довгостроковий контракт	Комплексне оптимізування бізнес-процесів
4PL	Логістичний оператор забезпечує формування ланцюга поставок і координує діяльність усіх залучених організацій	Логістичний контракт. Стратегічна взаємодія	Управління процесами клієнта	Партнерство, спільний бізнес	Оптимізування усіх бізнес-процесів завдяки інтегруванню ланцюга поставок
5PL	Логістичний оператор здійснює інтернет-логістику, за допомогою якої формує ланцюги поставок і реалізує контроль логістичних процесів	Логістичний контракт. Спільні ІТ-системи	Управління процесами усіх сторін логістики через Інтернет	Партнерство, спільний бізнес	Значне скорочення витрат на логістичне обслуговування завдяки використанню Інтернет

Примітка: сформовано на основі [1; 4]

них функцій. Для маркування логістичних посередників застосовується термінологія xPL (Party Logistics, тобто «сторона логістики»), що означає погляд з боку фокусної компанії на логістичного посередника з позиції виконання ним однієї чи більше логістичних функцій фокусного підприємства. Сьогодні, як відомо, виокремлюють 5 видів логістичних операторів та відповідних їм моделей логістичного аутсорсингу (табл. 1).

Таким чином, якщо у межах моделі 1PL керівники самостійно організують і здійснюють логістичні бізнес-процеси без застосування логістичного аутсорсингу (тим самим самостійно формуючи логістичні витрати), то вже починаючи з моделей 2PL і вище витрати логістичних бізнес-процесів формуються, окрім внутрішнього, ще й у зовнішньому середовищі. Такі найбільші логістичні оператори, як DHL, Fedex, UpS, TNT та інші, контролюючи понад 70% світових експрес-перевезень, сьогодні пропонують підприємцям комплекс різноманітних послуг для оптимізування логістичних витрат загалом.

Вітчизняні та іноземні експерти галузі зазначають, що моделі 1PL та 2PL поступово зника-

ють зі світового логістичного ринку. Натомість, щораз більша увага в економічно розвинених країнах спрямована у сегмент 4PL та 5PL операторів, оскільки ринок 3PL операторів у цих країнах можна вважати сформованим. Своєю чергою, в умовах вітчизняного бізнесу, який ще й по-сьогодні значною мірою надає перевагу застосуванню щонайбільше 2PL моделі логістичного аутсорсингу (тобто залучає ззовні дві базові логістичні функції 2PL-провайдерів: транспортування і зберігання), пріоритети оптимізування витрат логістичних бізнес-процесів повинні бути спрямовані на формування повноцінного 3PL ринку логістичного аутсорсингу. Лише розвинений такий ринок у перспективі буде підґрунтям виходу на них і розвитку на ньому 4PL операторів, завдання яких полягатиме в організуванні логістичного ланцюга, тобто фактично виконувати інтеграційну функцію із залученням 3PL операторів.

Заслужують на увагу результати досліджень, наведені у роботі [3, с. 98], де зазначається частка логістичних послуг, що у розрізі окремих континентів найчастіше передаються на аутсорсинг (табл. 2), у т.ч. з метою оптимізування відповідних витрат.

Таблиця 2

Логістичні послуги, що найчастіше передаються на аутсорсинг, у %

Види логістичних послуг	Усі регіони	Північна Америка	Західна Європа	Азія	Латинська Америка
1	2	3	4	5	6
Транспорт	90	83	95	95	90
Складування	74	74	76	77	57
Митне очищення	70	71	59	83	65
Експедиційні послуги	54	55	54	66	15
Консолідування вантажів	47	44	50	53	35
Логістика зворотних потоків	35	28	44	36	30
Крос-докінг	34	36	40	30	18
Управління транспортом	34	27	36	48	18
Аудит документів та платежів	33	55	22	18	17
Управління автопарком	19	13	20	21	30
Консультавання у ланцюгах постачання (оператори 3PL)	18	21	16	16	10
Приймання замовлень, їхня підготовка та відправлення	14	14	10	14	19
Послуги LLP та 4PL	11	12	13	6	15
Обслуговування клієнтів	10	8	9	13	10

Примітка: наведено на основі [3, с.98]

Економічна доцільність застосування логістичного аутсорсингу під час здійснення логістичних бізнес-процесів зумовлена не лише можливістю оптимізування відповідних витрат (що доведено досвідом величезної кількості компаній), а й одержанням низки інших супутніх переваг, а саме [4, с. 12]: економії часу (керівники і власники можуть зосередитись на профільній діяльності, спрямувавши у цей сегмент вивільнені свої ресурси); розподілу відповідальності (можна передати управління пріоритетними позиціями у ланцюгу постачання зовнішнім операторам і підтримувати їхніми зусиллями матеріально-технічні ресурси, що потрібні у виробничому процесі); швидкого й ефективного налаштування каналів постачання (дає змогу миттєво реагувати на зміни конкурентного середовища, а також оперативно змінювати логістичні потоки внаслідок зміни смаків та вподобань споживачів); передавання допоміжного сервісу фахівцям (можна використовувати досвід, спеціалізацію та ресурси прямих учасників ланцюга поставок, застосовувати їхні ноу-хау та особливі технології).

Вивчення й узагальнення іноземного досвіду дає змогу зробити висновок і про те, що використання логістичного аутсорсингу забезпечує можливість оптимізування логістичних витрат в межах конкретних логістичних проектів, кількість яких з кожним роком в іноземному бізнесі зростає. Зокрема, як вказано у матеріалах [5, с. 6], за останні роки практично у всіх опитаних компаніях було реалізовано щонайменше один логістичний проект, наприклад, розбудова складу, впровадження чи розвиток ІТ-забезпечення логістичної діяльності, зміна логістичного оператора, зміна маршрутів постачання, вдосконалення організування логістичних процесів тощо. Як свідчить іноземний досвід, логістичні бізнес-процеси підприємств та відповідні витрати розглядаються, як один з важливих чинників конкуренції у бізнес-середовищі. Разом з тим, в економічно розвинених країнах світу спостерігаються чіткі закономірності: що більший вплив фахівці з логістики мають на формування стратегії підприємства, то частіше компанія застосовує логістичні бізнес-процеси як інструмент конкурування у ринковому просторі.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, теорією і практикою доведено, що логістичний аутсорсинг дійсно є одним із шляхів

оптимізування витрат логістичних бізнес-процесів. Він дає змогу удосконалити політику управління такими витратами, адаптуватися до кризових явищ, а також використовувати логістику як інструмент забезпечення стійких конкурентних переваг на ринку.

Іноземним досвідом підтверджено, що завдяки логістичному аутсорсингу чимало компаній для оптимізування витрат логістичних бізнес-процесів гармонійно інтегрують і координують усі ланки ланцюга постачання. Доволі часто суб'єкти підприємницької діяльності відмовляються від т. зв. традиційної моделі постачання, коли усі фази операційного процесу зосереджені найчастіше в одному місці, надаючи своєю чергою перевагу диференційованому підходу до розміщення елементів виробничого процесу. З одного боку це сприяє одержанню чималих переваг у процесі виробництва та зменшенню окремих витрат (наприклад, на складування), а з іншого – може призвести до зростання попиту на транспортні послуги та збільшення тривалості постачання товарів до споживача. Відтак, у цьому всьому важливо забезпечувати баланс і шукати найбільш вигідні альтернативи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Якунина Ю. С. Тенденции развития современного рынка логистических услуг в России / Ю. С. Якунина, И. Ю. Околышников // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Экономика и менеджмент. – 2014. – № 1. – Том 8. – С. 136-140.
2. Горячева Н.Е. Процессный подход в управлении деятельностью логистического оператора складских услуг / Н. Е. Горячева, М. В. Воронин, Л. В. Кохова // Современные исследования социальных проблем. – 2013. – № 3 (23). – С. 36-47.
3. Rydzkowski W. Rozwój logistyki kontraktowej 3PL i 4PL na świecie i w Polsce [Електронний ресурс] / W. Rydzkowski, A. Trzuskawska-Grzesińska. – Режим доступу: http://www.logistyka.net.pl/bank-wiedzy/item/download/1510_61ebdd4e01f90962ab28c6f92f2adb6.
4. Дементьев А. В. Контрактная логистика: [монография] / А. В. Дементьев. – СПб.: ООО «Книжный Дом», 2013. – 146 с.
5. Projekty logistyczne – doświadczenia polskich przedsiębiorstw // Panel polskich menedżerów z logistyki. – Logisys, 2011. – 32 s.

ІНТЕГРОВАНІ МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

INTEGRATED MARKETING COMMUNICATIONS OF ENTERPRISES OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE

У статті розглянуто стан готельного господарства в Україні. Охарактеризована сутність інтегрованих маркетингових комунікацій підприємств готельного господарства. Досліджено вплив інтегрованих маркетингових комунікацій на діяльність підприємств готельного господарства. Встановлено, що туризм повинен посісти визначальне місце в економіці України. Запропоновані новітні технології електронного маркетингу.

Ключові слова: готельне господарство, комунікація, маркетинг, реклама, підприємство, послуги.

В статье рассмотрено состояние гостиничного хозяйства в Украине. Охарактеризована сущность интегрированных маркетинговых коммуникаций предприятий гостиничного хозяйства. Исследовано влияние интегрированных маркетинговых ком-

муникаций на деятельность предприятий гостиничного хозяйства. Установлено, что туризм должен занять определяющее место в экономике Украины. Предложенные новейшие технологии электронного маркетинга.

Ключевые слова: гостиничное хозяйство, коммуникация, маркетинг, реклама, предприятие, услуги.

The article deals with the state of the hotel industry in Ukraine. The essence of integrated marketing communications of hotel industry enterprises is characterized. The influence of integrated marketing communications on the activity of hotel industry enterprises is investigated. It is established that tourism should occupy a decisive place in the Ukrainian economy. New e-marketing technologies are offered.

Key words: hotel industry, communication, marketing, advertising, enterprise, services.

УДК 339.138: 338.46

Тришкіна Н.І.

к.е.н., доцент, директор
Хмельницький торговельно-
економічний коледж
Київського національного торговельно-
економічного університету

Постановка проблеми. Інтегровані маркетингові комунікації є складовою маркетингової діяльності підприємства, у тому числі і готельного господарства, пов'язаної з керуванням комунікаціями, здійснюваними за допомогою комплексу засобів передачі навмисних повідомлень між суб'єктами маркетингової системи з метою стимулювання їх активності.

Маркетингові комунікації є важливим соціально-економічним явищем. Вони становлять собою ефективний засіб впливу на емоційний стан цільової аудиторії. Застосування маркетингових комунікацій у готельному господарстві дозволяє формувати та змінювати ставлення споживачів до готелів і послуг, які вони пропонують, що обумовлює необхідність вивчення даного питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням інтегрованих маркетингових комунікацій підприємств різних галузей економіки присвячені праці таких вчених, як: І. Бойчук, А. Вовчак, Л. Гліненко, Ю. Дайковський, Дж. Домінік, Н. Еріашвілі, Д. Келлі, Н. Кочкіна, Г. Лассуелл., Х. Маккей, А. Павленко, Т. Прима, Є. Ромат, Н. Ситнік, П. Сміт, О. Стельмах, О. Шрам, Р. Якобсон. Однак, у роботах недостатньо уваги приділяється підприємствам готельного господарства, дослідженню впливу інтегрованих маркетингових господарств на їх діяльність.

Постановка завдання. Метою дослідження є вплив інтегрованих маркетингових комунікацій на діяльність підприємств готельного господарства в умовах рецесії економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туризм посідає незначне місце в економіці України в порівнянні з країнами розвинутої економіки.

У багатьох країнах світу він є значною галуззю економіки, спеціалісти вважають туризм однією з найважливіших галузей світового господарства.

Основною складовою туристської індустрії є готельне господарство. Саме підприємства готельного господарства виконують одну з найважливіших функцій у сфері обслуговування туристів: забезпечують їх сучасним житлом і побутовими послугами. Витрати на готельні послуги становлять більше половини усіх витрат у кошторисі туристів. Окрім того, готельний комфорт є головним предметом зацікавлення туристів. Тому ця сфера є дуже важливим сегментом туристичної галузі. Важливим чинником розвитку підприємств готельного господарства є якість обслуговування туристів у готелях. Дослідження показують, що якість обслуговування туристи оцінюють в чотири рази вище, ніж адекватність і поміркованість ціни, і в 1,2 рази вище, ніж якість самого готельного продукту.

Готельне господарство в Україні, як і вся економіка країни, знаходиться нині у кризовому стані. Переважна більшість готелів не відповідає основним європейським стандартам. Зроблені тільки перші кроки для розвитку цивілізованого ринку готельних послуг з урахуванням міжнародних вимог до засобів розміщення. Подальша робота в цьому напрямі вимагає створення відповідної законодавчої бази [1, с. 36].

Готельне господарство є матеріальною базою туризму і характеризується концентрацією обслуговуючих сервісних служб. Особливістю готельного бізнесу є те, що він являє собою комплекс послуг, пов'язаних не тільки з розміщенням гостей у готелі, але й виробництвом фірмових страв,

кондитерських, хлібобулочних виробів, наданням послуг сервісу та розваг, продажем товарів та сувенірів, друкованих видань і та ін.

Актуальною на сьогодні є проблема зміцнення існуючої матеріально технічної бази підприємств готельного господарства, зокрема, її реконструкції та модернізації, а також формування та надання інформаційних матеріалів про готелі та готельні комплекси.

Для туриста хороший готель – це візитна картка країни, він створює її імідж іноді в більшій мірі, ніж десятки інших факторів. Але, на жаль, позитивний імідж країни все-таки не виникає одразу – для цього потрібні роки напруженої праці.

Конкуренція на світовому ринку підприємств готельного господарства дуже висока, і Україна на ньому далеко не перша. У боротьбі за туриста дуже важливі декілька речей – по-перше, якість самої послуги, по-друге – відмінна від інших рекламна кампанія, спрямована на визнання готелю і країни, по-третє – поміркована цінова політика.

Теоретичні дослідження підприємств готельного господарства, дослідження досвіду та аналіз вітчизняної практики розвитку підприємств готельних послуг показують, що існує значна кількість проблем, вирішення яких дозволяє сподіватися на докорінну зміну в забезпеченні широких верств населення й іноземців доступною і правдивою рекламною інформацією та в подальшому з якісним обслуговуванням. Однак, головна роль у цьому процесі повинна належати державі. Вірна та узгоджена державна політика підтримки підприємств готельного господарства, з урахуванням специфіки їх функціонування, може дати можливість подолати кризові явища і створити найбільш сприятливі умови для розвитку туризму.

У туристичному обслуговуванні беруть участь підприємства готельного сервісу, адже вони задовольняють потреби туристів у ночівлі та харчуванні. Діяльність підприємств готельного господарства полегшує туристам досягти мети своєї подорожі – відпочинок, лікування, ділові зустрічі та інше. Підприємства готельного господарства є найбільш розповсюдженим, стаціонарним типом розміщення туристів. Вони характеризуються високим рівнем матеріально-технічної бази і сервісу. Всі засоби розміщення відрізняються рівнем комфортабельності та організації обслуговування (розмір приміщень загального користування, категорія номерів, технічне оснащення, обсяг додаткових послуг), зручностями проживання в номерах (кількість проживаючих в номері, площа, яка припадає на кожного проживаючого, наявність санітарних зручностей, меблі).

Посилення конкуренції, зростання вартості засобів маркетингових комунікацій та ускладнення запитів споживачів підвищують вимоги, які висуваються до ефективності використання ресурсів, що виділяються на маркетингові комунікації.

Інтегровані маркетингові комунікації – концепція планування маркетингових комунікацій, яка виходить із необхідності оцінки стратегічної ролі окремих засобів маркетингових комунікацій (реклама, паблік рилейшнз, сейлз промовушни, директ-маркетинг). Основна мета застосування – пошук оптимального їх поєднання для забезпечення чіткості, послідовності і максимізації впливу комунікативних програм за допомогою несуперечливої інтеграції всіх окремих звернень комунікатора [2, с. 46].

Під інтегрованими маркетинговими комунікаціями розуміють: поєднання відповідних типів реклами і стимулювання; відповідність загальному набору цілей комунікації для даної торгової марки; інтеграція методів і засобів реклами з урахуванням часу та інтересів споживачів. Професійність у цій сфері дуже важлива, оскільки той час, коли телевізійна реклама домінувала над всіма іншими видами, проходить. Вибір засобів реклами суттєво розширився. Теперішня епоха – епоха рекламних комунікацій, а не просто реклами, оскільки зараз це поняття містить в собі значно більше компонентів та більш широкий спектр задач. Рекламні комунікації часто визначають, як непряму форму переконання, яка базується на інформаційному чи емоційному описі переваг послуги чи продукту. Її задача – створити у споживачів позитивне уявлення про послугу чи продукт і сконцентрувати їхні думки на здійсненні покупки.

Концепція інтегрованих маркетингових комунікацій передбачає вирішення двох взаємопов'язаних проблем:

1) створення системи комунікаційних послань з використанням різних засобів системи маркетингових комунікацій, які не суперечили б один одному і координувалися б між собою, формуючи єдиний сприятливий образ комунікатора;

2) головною метою є максимізація ефективності маркетингових комунікацій за допомогою пошуку оптимальних комбінацій основних і синтетичних засобів системи маркетингових комунікацій.

Готельне господарство із індустрії малих підприємств, що знаходилися практично у приватному володінні і здійснювали управління на незалежній основі, трансформувалися у сучасну індустрію з різноманітними способами володіння і керування такими, як: франчайзинг, партнерство, оренда і керування за контрактом. Ринку готельних послуг, який існує на міжнародному рівні, в Україні немає. Своїх готельних ланцюгів в Україні ніколи не було.

У світовій готельній практиці існує цілий набір послуг для споживачів: інформаційні, послуги щодо транспортних перевезень, розміщення, харчування в готелях, фізкультурно-оздоровчі зони. Деякі з цих послуг відсутні в готелях України, а ті, що існують представлено на дуже низькому рівні. В Україні додаткові послуги не входять у вартість проживання, а купуються за бажанням гостя. Тому наявність даних послуг, залежить від попиту меш-

канців готелю, від призначення готелю для тієї чи іншої категорії клієнтів [3, с. 208]. Готельні підприємства в силу специфіки своїх клієнтів самостійно визначають додаткові послуги. Основну частину серед них за обсягом прибутків становлять послуги підприємств громадського харчування при готелях.

На сьогоднішній день в готельному господарстві України існує проблема залучення клієнтів. [4, с. 39] Щоб якось розв'язати цю проблему, готельні господарства впроваджують пільги на готельні послуги. Наприклад, готель "Київська Русь" використовує програму "Частий гість", згідно якої клієнтами, які користуються послугами готелю досить часто, надаються пільги. Також ціни на проживання в готелі у вихідні дні нижче, ніж у будні.

Готелі укладають угоди з туристичними фірмами, які зобов'язуються постачати готелям туристів, а готелі при цьому надають певні знижки на розміщення.

Із запровадженням безвізового режиму мешканці України стали частіше їздити за кордон. А гості, які приїждять до нас з-за кордону, бажають жити в Україні так, як вони звикли у себе вдома. Ось чому вони стурбовані і незадоволені не лише високими розцінками у сфері готельно-ресторанних послуг, але й низькими стандартами українських готелів. Україна відстає "за туристичними показниками" від інших східноєвропейських країн. Зарубіжних туристів дратує, що вимушені платити за ті ж самі послуги вдвічі, втричі більше, ніж наші громадяни [2, с. 32].

Туристам заважає приїхати до нашої країни нестабільна ситуація, недостатня реклама туристичних маршрутів України, неефективна реклама готельних підприємств. У туристичній галузі країни існує велика кількість проблем, які заважають її розвитку, головні з них:

- недостатня законодавча і правова база у питаннях захисту інтересів вітчизняного туристичного підприємництва;

- невідповідність матеріальної бази та якості послуг вітчизняного туризму міжнародним вимогам, особливо у галузі готельного господарства і транспортного обслуговування;

- відсутність ефективного і гарантованого механізму фінансування об'єктів готельної галузі вітчизняними та іноземними інвесторами із недержавних джерел;

- недостатня організація системи активізації туристів в Україну рекламно-інформаційного забезпечення, системи захисту прав подорожуючих.

Необхідно відзначити, що ефективною формою знаходження інвесторів є проведення виставок, бізнес форумів, конгресів ділових кіл, науково-практичних конференцій, семінарів, на яких є можливість ознайомитися з каталогами, пропозиціями інвестиційних проектів.

З переходом до ринкової економіки готельні комплекси України теж вимушені розробляти свої системи, які спрямовані на споживача.

У більшості країн світу система управління якістю розглядається, як система, що інтегрує діяльність різних суб'єктів та орієнтується на вивчення рівня якості, його досягнення, підтримання і підвищення з метою запровадження послуг, що повністю та економно задовольняють потреби споживача.

Одним із напрямів розвитку готельного господарства є створення малих готелів. Як показує іноземний досвід, в останній час більшою популярністю у туристів користуються готелі місткістю 20-30 місць. Вони, як правило, знаходяться в курортних місцях, де незначний наплив туристів дозволяє наблизитися до природи, та вздовж найбільш насичених автомагістралей [5, с. 223].

Будівництво готелів на трасах викликано тим, що 2/3 туристів за останні роки і в перспективі будуть мандрувати на автомобільному транспорті. Готелі невеликої місткості передбачають аналогічну великим готелям інфраструктуру. Зокрема, це можуть бути ресторани на 20-30 місць, а при деяких – "сімейні кухні". Практично при всіх готелях будуть бари, які працюватимуть цілодобово [5, с. 224].

Оновлені законодавчі документи України з питань туризму передбачають наявність в готелях, починаючи з категорії три зірки, стаціонарного аварійного генератора для постійного забезпечення електроенергією готельних служб (ліфти, холодильники і та ін.). Для України це особливо актуально у зв'язку з проблемами енергозабезпечення в регіонах. Особлива увага приділяється питанням обслуговування туристів-інвалідів. Готелі повинні мати достатню кількість інвалідних візків, визначену кількість спеціальних номерів з туалетами, ваннами, обладнаних для туристів-інвалідів.

Рекомендації всесвітньої торговельної організації висувають високі умови до якості питної води в готелях. Туристам не рекомендується вживати воду з кранів, тому готелі повинні мати спеціальні установки для забезпечення якості питної води або забезпечувати клієнтів водою у пляшках. Лід в готелях та ресторанах виготовляється тільки з якісної питної води, а у нас, як правило, льодогенератори підключені до загальної системи водопостачання. Це – одна з багатьох проблем якості обслуговування в готельному господарстві.

Сьогодні, коли туризм стає однією з провідних галузей світової економіки і мільйони людей кожного дня відправляються в ділові або розважальні поїздки, готелі займають все більше і більше місця в житті сучасної людини, стаючи її другою домівкою. Є надія, що в майбутньому готелі України увійдуть у світову систему сервісного обслуговування багаточисельних гостей нашої держави.

З метою пришвидшення цього майбутнього заклад готельного господарства необхідно запроваджувати новітні технології електронного маркетингу, що є складовою інтегрованих маркетингових комунікацій. Суттєві перспективи має технологія, розроблена

компанією X3D Technologies Corporation – X3D video, суть якої – відео реклама в місцях скупчення людей. Увагу споживачів приваблює тривимірне зображення, що містить рекламну інформацію. Також сьогодні все більшої популярності набуває Event-маркетинг як один із інструментів прямої реклами. Це один із найбільш дієвих інструментів формування ставлення до підприємства чи їх послуг.

Інтегровані комунікації – це концепція управління комунікацією тієї чи іншої структури, яка ґрунтується на принципах:

- облік всіх основних джерел інформації про організацію та предметах її діяльності (у тому числі неорганізованих);

- інтеграція комунікаційних джерел у різних комунікативних середовищах і за допомогою різних комунікативних технологій (PR, реклама, маркетинг, стимулювання збуту, організація заходів та ін.) здійснюється на основі узгодженого підходу;

- рівноправний підхід до управління комунікацією з усіма групами, важливими для підприємства – як всередині самого підприємства, так і зовні;

- можливість використання узгоджених, але різних повідомлень для різних аудиторій;

- управління комунікацією здійснюється на основі отриманих даних (про аудиторію, споживача, споживчій поведінці, конкурентів, обліку різних факторів ринку).

Використання в готельному господарстві маркетингових технологій, а саме: PR (зв'язки з громадськістю), реклама, стимулювання збуту, організація заходів та ін., сприятиме розширенню клієнтської бази та створенню іміджу готелю чи готельному комплексу.

Також маркетологам (менеджерам) готельного господарства необхідно використовувати нові види маркетингу, такі як мобільний, вірусний, партизанський (провокаційний) або побут-маркетинг і блог-маркетинг, пов'язані насамперед з реалізацією концепції інтернет-маркетингу (цифрового маркетингу).

Мобільний маркетинг – це використання прийомів інтернет-маркетингу за допомогою мобільного телефону. Історія мобільного маркетингу почалася відносно недавно. У 2001 р. з'явилася перша велика компанія, що спеціалізується на мобільній рекламі, – "Eprocket", що запропонувала проведення рекламних кампаній у кількох мережах мобільних операторів. У 2003 р. була створена Асоціація мобільного маркетингу. Мобільний маркетинг передбачає використання мобільної реклами за допомогою Інтернету.

У сучасних умовах розвиток інтернет-маркетингу не зупинити. У даний час інформаційний потік управляє рухом послуг (товарів) і грошей, формує нові кількісні характеристики нової інноваційної економіки, що забезпечує якісні зміни в інтернет-маркетингу, пов'язані з розвитком інновацій.

Ринкова економіка спонукає підприємства звертатися до інтернет-маркетингу. Для досягнення успіху

маркетологи повинні володіти певними знаннями у цій галузі і вміти обґрунтовано оцінити ефективність інформаційних технологій у діяльності підприємства.

Таким чином, всі ці нові види маркетингу формують еволюції інноваційної теорії маркетингу, пов'язану з нестандартними підходами до діяльності підприємств готельного господарства на ринку, що роблять вплив на споживче сприйняття і поведінку.

При правильному використанні інноваційних маркетингових технологій підприємства готельного господарства отримують значну конкурентну перевагу – можливість прогнозувати поведінку клієнтів, партнерів і конкурентів, а також чинити на нього вплив.

Важливим для України є також об'єднання зусиль працівників туризму і наукових працівників різних профілів з метою створення програмного матеріалу для подальшого розвитку інфраструктури туризму в країні.

Практика функціонування суб'єктів готельного господарства показала, що більшість з них зацікавлена у прийомі і розміщенні іноземних громадян, оскільки ця категорія гостей платоспроможна, користується послугами сервісу, витрачає кошти на розваги, а головне – може дозволити собі зайняти номери більш високого класу (одномісний номер, люкс, апартаменти). Це дає можливість поповнювати грошові надходження від надання готельних послуг, покращувати стан матеріально-технічної бази та сфери сервісу.

Висновки з проведеного дослідження. Розвиток туризму, промисловості, торгівлі, економіки, а також культури і спорту обумовлює підвищення мобільності людей з метою встановлення контактів, обміну досвідом, оздоровлення і відпочинку. Нестача і погана матеріальна база готелів ускладнює всі ці процеси, однак, розвиток готельного господарства веде і до розвитку суміжних видів підприємницької діяльності і сприяє поживленню усіх суспільно-економічних контактів, підсилює економічний потенціал держави.

Належний рівень розвитку готельного господарства допоможе увійти нашій державі до провідних туристичних країн світу.

Використання інтегрованих маркетингових комунікацій, в тому числі новітніх технологій електронного маркетингу, сприятиме подальшому вдосконаленню алгоритмів ведення готельного бізнесу та підвищення його результативності. Інтегровані маркетингові комунікації є більш ефективним і зручним способом організації маркетингових комунікацій, а також інтегровані маркетингові комунікації стали розвитком системи просування послуги в загальній системі маркетингу підприємства. Це пов'язано з тим, що новітні комунікаційні технології (інтерактивні комунікації, використання баз даних у налагоджені зв'язків з адресатами, застосування комп'ютерних технологій, у першу чергу Інтернету та ін.) дозволили перетворити інтегровані маркетингові комунікації-принципи в інтегровані маркетингові комунікації-технології. Технологія – це саме те, що робить можливим інтегрованим маркетинго-

вим комунікаціям, і що швидше розповсюджуються технологічні нововведення, то інтенсивніше ростуть і знаходять зрілість інтегровані маркетингові комунікації. У силу своєї ефективності і технологічності інтегровані маркетингові комунікації у останньому десятилітті отримали широке визнання.

Отже, подальший розвиток готельного господарства в Україні вимагає проведення ґрунтовних маркетингових досліджень, основою яких може бути аналіз фактичних показників і тенденції діяльності готельних підприємств. Розвиток готельного ринку може стати і каталізатором економічного піднесення, чому сприятимуть інтегровані маркетингові комунікації, тому що їх можна розглядати не тільки, як складову комплексу маркетингу, а й як результат діяльності всієї програми підприємства, що несе певний інформаційний вплив, через який підприємство підтримує зв'язок з клієнтами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бернет Дж., Мориарти С. Маркетингове комунікації: інтегрований похід / Пер. с англ. под ред. Божук С. Г. – СПб.: Питер, 2001. – 864 с.
2. Голова А. Г. Інтегровані маркетингові комунікації // Маркетинг в Росії і за кордоном. – 2006. – № 10. – С. 37-46.
3. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия. Учеб.- практ. пос. / М. С. Абрютин, А. В. Грачев. – 2-е изд., испр. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2000. – 256 с.
4. Голубков Е. П. Маркетинговые исследования: теория, методология и практика. / Е. П. Голубков. – 2-е изд. М.: Финпресс, 2000. – 464 с.
5. Бутенко Н. В. Маркетинг. / Н. В. Бутенко. – К.: Атіка, 2008. – 300 с.
6. Голова А. Роль ИМК (интегрированных маркетинговых коммуникаций) в создании брендов // Маркетинг и реклама. – 2003. – № 3 (79). – С. 34-36.

ФІНАНСОВІ РИЗИКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ ПІДПРИЄМСТВА

FINANCIAL RISKS AND EFFECT THEREOF ON FINANCIAL SECURITY OF A COMPANY

У статті розглянуто роль фінансових ризиків у системі фінансової безпеки підприємства. Розкрито сутність понять: «ризик» та «фінансовий ризик». На основі опрацьованих наукових джерел узагальнено види фінансових ризиків. Виділено та охарактеризовано види фінансових ризиків, які безпосередньо впливають на фінансову безпеку підприємства. Проаналізовано методи зниження і нейтралізації фінансових ризиків та запропоновано шляхи їх усунення.

Ключові слова: ризик, фінансовий ризик, фінансова безпека підприємства, види фінансових ризиків, методи усунення фінансових ризиків.

В статье рассмотрена роль финансовых рисков в системе финансовой безопасности предприятия. Раскрыта сущность понятий: «риск» и «финансовый риск». На основе обработанных научных источников обобщены виды финансовых рисков. Выделены и охарактеризованы виды финансовых

рисков, которые непосредственно влияют на финансовую безопасность предприятия. Проанализированы методы снижения и нейтрализации финансовых рисков и предложены пути их устранения.

Ключевые слова: риск, финансовый риск, финансовая безопасность предприятия, виды финансовых рисков, методы устранения финансовых рисков.

This article discusses the role of financial risks in the financial security system. Natures of "risk" and "financial risk" concepts have been considered. Based on processed scientific sources types of financial risks have been generalized. Types of financial risks directly affecting company's financial security have been identified and characterized. Methods of mitigating and removing financial risks have been analyzed, and ways to eliminate such risks have been suggested.

Key words: risk, financial risk, financial security of a company, types of financial risks, ways to eliminate financial risks.

УДК 658.15-049.5:005.334

Цвайг Х.І.

к.е.н., доцент кафедри економіки та економічної безпеки
Львівський державний університет внутрішніх справ

Михаліцька Н.Я.

к.держ.упр.,
доцент кафедри менеджменту
Львівський державний університет внутрішніх справ

Постановка проблеми. В умовах сучасної економічної кризи, у період світової глобалізації та нестабільності ринку, значного коливання цін на сировину і матеріали підприємствам потрібна адекватна система фінансової безпеки. Забезпечення фінансової безпеки необхідно для стабілізації фінансового стану, за якого закладаються основи для майбутнього розвитку, оскільки без протидії фінансовим ризикам неможливо досягти стану, за якого

забезпечується фінансова стабільність, а також купівельний, позитивний розвиток господарюючого суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню проблем, які пов'язані з фінансовими ризиками підприємства приділяли увагу такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як: В. Н. Угодовських [1], І. А. Бланк [2], Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова [3], І. Ю. Івченко [4], О. А. Землякова, Л. С. Савочка [6], І. І. Хаханова [7], Г. О. Крамаренко, О. Є. Чорна [8].

Постановка завдання. Метою дослідження є встановлення сутності понять «ризик» і «фінансовий ризик», узагальнення та характеристика видів фінансових ризиків, які безпосередньо впливають на фінансову безпеку підприємства, аналіз методів зниження і нейтралізації фінансових ризиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах невизначеності української економіки найбільш актуальним є забезпечення фінансової безпеки як самих підприємств, так і держави загалом. Будь-яке підприємство незалежно від організаційно-правової форми та галузевої приналежності стикається з необхідністю вирішення проблем власної економічної безпеки, причому виникають ці проблеми не тільки в кризові періоди, але і при роботі в стабільному економічному середовищі. Серед функціональних рівнів економічної безпеки, фінансова, вважається провідним і вирішальним, оскільки в ринкових умовах господарювання фінанси є рушійною силою будь-якої економічної системи.

Як відомо, фінансово-господарська діяльність промислових підприємств у всіх її формах пов'язана з численними зовнішніми та внутрішніми ризиками. У залежності від сфери діяльності, фінансової структури, конкурентної позиції і технологічних особливостей кожне промислове підприємство має свій власний «портфель ризиків». Саме тому вдале управління ризиками є запорукою його фінансової стійкості і стабільного розвитку.

Ризик – це діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої існує можливість кількісно і якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі і відхилення від цілі. У підприємницькій діяльності під ризиком розуміють можливість втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті його виробничої і фінансової діяльності [1, с. 6-7].

Діяльність підприємств в умовах ринкової економіки тісно пов'язана з різними видами ризиків. Найважливішою складовою ризику виступає фінансовий ризик, аналіз якого повинен проводитися при ухваленні будь-якого фінансово-господарського рішення. Тому що саме від вдалого управління фінансовими ризиками залежить ефективність забезпечення фінансової безпеки підприємства в процесі його функціонування і розвитку.

Таким чином, фінансовий ризик – це результат вибору його власниками або менеджерами альтернативного фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного цільового результату фінансової діяльності при вірогідності настання економічного збитку (фінансових втрат) через невизначеність умов його реалізації [2, с. 522].

З метою цільового дослідження фінансових ризиків, доцільно узагальнити їх види. На основі опрацьованих наукових джерел встановлено, що різні автори виділяють різні види фінансових ризиків.

Так І. О. Бланк до фінансових ризиків відносить ризик зниження фінансової стійкості, ризик неплатоспроможності, інвестиційний ризик, інфляційний ризик, процентний ризик, валютний ризик, депозитний ризик, кредитний ризик, податковий ризик, інноваційний ризик, криміногенний ризик та інші види ризиків. До групи інших видів ризиків автор відносить такі види ризиків, як: форс-мажорний, емісійний, ризик запасів товарно-матеріальних цінностей, ризик несвоєчасного здійснення розрахунково-касових операцій [2, с. 524-527].

Л. О. Коваленко та Л. М. Ремньова, подібно до підходу І. О. Бланка, також класифікують фінансові ризики на ризик зменшення фінансової стійкості, неплатоспроможності, інфляційний, процентний, інвестиційний, депозитний, кредитний та валютний. Проте, вони дещо розширюють дану класифікацію, уточнюючи перелік інвестиційних та валютних ризиків. До складу інвестиційних фінансових ризиків вони виділяють ризики реального і фінансового інвестування, а до валютних – ризик вибору валюти та ризик коливання курсу валюти [3, с. 357-358].

І. Ю. Івченко фінансові ризики поділяє на три види ризиків: валютні (економічний валютний ризик, ризик переказу, ризик угод), процентні та інвестиційні. Окрім цього, групу кредитних ризиків, автор виділяє, як підвид процентних ризиків, до якої відносить майновий ризик, моральний ризик та діловий ризик [4, с. 37-42].

В. Н. Уродовських фінансові ризики поділяє на два види: ризики, пов'язані з купівельною спроможністю грошей та ризики, пов'язані з вкладенням капіталу. До ризиків, пов'язаних з купівельною спроможністю грошей, автор відносить наступні різновидності ризиків: інфляційні, дефляційні, валютні та ризики ліквідності. Ризики, пов'язані з вкладенням капіталу мають такі підвиди: ризики втраченої вигоди, ризики зниження доходності (процентні та кредитні ризики), ризики прямих фінансових втрат (біржові, селективні та ризики банкрутства) [1, с. 10-12].

Таким чином, за результатами проведеного дослідження, вважаємо за доцільне виділити та більш детально охарактеризувати види фінансових ризиків, які безпосередньо впливають на фінансову безпеку підприємства. На нашу думку, до таких ризиків належать:

- ризик зниження фінансової стійкості;
- ризик ліквідності;
- ризик неплатоспроможності;
- кредитний ризик;
- процентний ризик;
- інвестиційний ризик;
- валютний ризик;
- депозитний ризик;
- інфляційний ризик;
- податковий ризик;
- селективний ризик;
- ризик банкрутства;
- криміногенний ризик.

Ризик зниження фінансової стійкості виникає на підприємства за недосконалої структури капіталу (тобто при переважанні позикових коштів над власними), яка своєю чергою веде до виникнення дисбалансу між негативним і позитивним сальдо грошових потоків підприємства за обсягами. Цей ризик є найнебезпечнішим з погляду можливих руйнівних наслідків для власників капіталу.

Ризик ліквідності – це специфічний вид ризику, пов'язаний з можливістю втрат при реалізації цінних паперів або інших товарів, через зміну їх якості і споживчої вартості, що своєю чергою посилює негативний вплив на фінансову безпеку підприємства [1, с. 11].

Ризик неплатоспроможності генерується зниженням рівня ліквідності оборотних активів, що своєю чергою породжує розбалансованість грошових потоків підприємства в часі. Даний вид ризику не менш небезпечний, оскільки у випадку, коли неплатоспроможність не є епізодичною, а постійною, підприємство може швидко втратити свою фінансову стійкість.

Кредитний ризик виникає у фінансовій діяльності підприємства при наданні товарного (комерційного) або споживчого кредиту покупцям. Формою його прояву є ризик несплати або несвоєчасного розрахунку за відпущену підприємством в кредит готову продукцію, що впливає на рівень фінансової безпеки через зниження ліквідності, платоспроможності підприємства та виведення з обігу частини коштів, які можна було б додатково використати з метою отримання додаткового прибутку [5, с. 25].

Процентний ризик – це ймовірність втрат через зміни процентної ставки на фінансовому ринку. Негативним наслідком цього виду ризику може стати значне зниження рівня фінансової безпеки у зв'язку зі: збільшенням витрат зі сплати процентів за кредит у випадку підвищення кредитної ставки; зменшення доходів за депозитними вкладками у випадку зниження депозитної ставки; необхідністю збільшення дивідендних виплат з метою збереження стабільного складу акціонерів.

Інвестиційний ризик характеризує ймовірність збільшення витрат, зменшення доходів і прибутків від інвестиційної діяльності, а також можливість втрати всього інвестиційного капіталу. Відповідно до можливостей інвестиційної діяльності виділяють два основні види інвестиційного ризику: ризик фінансового інвестування (ризик на ринку цінних паперів) і ризик реального інвестування (проектні ризики) [3, с. 357-358].

Валютний ризик, властивий підприємствам, які ведуть зовнішньоекономічну діяльність (імпортують сировину, матеріали, напівфабрикати та експортують готову продукцію). Валютний ризик несе небезпеку зниження рівня фінансової безпеки, що проявляється в недоотриманні передбачених при-

бутків у результаті безпосередньої дії зміни обмінного курсу іноземної валюти, яка використовується в зовнішньоекономічних операціях підприємства, на очікувані грошові потоки від цих операцій.

Депозитний ризик відображає можливість неповернення депозитних вкладів (непогашення депозитних сертифікатів), у результаті невдалого вибору комерційного банку для здійснення депозитних операцій. Даний вид ризику має значний вплив на рівень фінансової безпеки підприємства, оскільки призводить до значного зниження ліквідності та, як наслідок, платоспроможності суб'єктів господарювання [6, с. 52].

Інфляційний ризик – вид фінансового ризику, який полягає у можливості знецінення реальної вартості капіталу (у формі активів фірми), а також очікуваних доходів і прибутку підприємства від укладення фінансових угод або проведення операцій у зв'язку із зростанням інфляції, що своєю чергою призводить до зниження рівня фінансової безпеки, адже підприємство несе реальні втрати. Цей вид ризику носить постійний характер і супроводжує всі фінансові операції підприємства в умовах інфляції.

Під податковим ризиком розуміють ймовірність втрат, яких може зазнати підприємство в результаті кон'юнктурної зміни податкового законодавства або в результаті помилок, допущених підприємством при розрахунку податкових платежів [7, с. 434-435].

Селекційний ризик (від лат. слова selection – вибір, відбір) – це ризик погіршення фінансової безпеки, що пов'язаний з неправильним вибором способу вкладення капіталу, виду цінних паперів для інвестування в порівнянні з іншими видами цінних паперів, при формуванні інвестиційного портфелю.

Ризик банкрутства – це вид ризику, що присутній на підприємстві завжди. Він проявляється у формі небезпеки неправильного вибору способу вкладення капіталу, повної втрати підприємцем власного капіталу і неспроможності розрахуватися за взятими на себе зобов'язаннями [1, с. 11-12].

Криміногенний ризик проявляється у формі оголошення його партнерами фіктивного банкрутства, підробки документів, що забезпечує незаконне привласнення сторонніми особами грошових та інших активів; розкрадання окремих видів активів власним персоналом. На сучасному етапі даний вид ризику має надзвичайно великий вплив на рівень фінансової безпеки підприємства, оскільки його реалізація спричиняє значні фінансові втрати для суб'єктів господарювання [3, с. 356].

На величину фінансового ризику можна впливати через певний фінансовий механізм, виражений у вигляді прийомів фінансового менеджменту і особливої стратегії, які в сукупності утворюють ризик-менеджмент, тобто механізм управління ризиком – виконання робіт з оцінки, уникнення,

утримання, передачі та мінімізацію ступеня ризику. Кінцевою метою ризик-менеджменту є отримання максимального прибутку при оптимальному для підприємця співвідношенні прибутку і ризику.

Оцінка ризику необхідна для визначення ймовірності та розміру втрат, які характеризують величину ризику. При проведенні даної оцінки використовуються різні методи, зокрема:

- якісний аналіз (створення структури ризиків і виявлення їх джерел);
- кількісний аналіз (визначення можливих видів ризику, потенційних зон ризику і факторів виникнення ризиків);
- комплексний аналіз (класифікації підприємств за рівнем фінансового ризику).

Для того, щоб забезпечити фінансову безпеку підприємства і забезпечити отримання прибутку при найменших втратах, необхідно вжити заходів щодо врегулювання виявлених ризиків. Управління ризиком можна охарактеризувати, як сукупність дій, спрямованих на попередження ризикових ситуацій і вживання заходів до виключення або зниження негативних наслідків настання таких подій [8, с. 269].

Зіткнувшись з ризиком, підприємство може застосувати такі методи зі зниження і нейтралізації фінансового ризику:

- ухилення від ризику;
- прийняття ризику на себе;
- передача ризику;
- диверсифікація;
- об'єднання ризику;
- страхування ризику;
- хеджування;
- використання внутрішніх фінансових нормативів.

Ухилення від ризику – це найбільш простий і радикальний метод нейтралізації фінансових ризиків. Він дозволяє повністю уникнути потенційних втрат, пов'язаних з фінансовими ризиками, однак з іншого боку, не дозволяє одержати прибуток, пов'язаний з ризиковою діяльністю. Крім того, ухилення від фінансового ризику може бути просто неможливим. Тому, як правило, даний метод застосовується лише до дуже серйозних та великих ризиків.

Метод прийняття ризику на себе передбачає пошук підприємством джерел необхідних ресурсів для покриття можливих втрат. У цьому випадку витрати покриваються з будь-яких ресурсів, що залишилися після настання фінансового ризику.

Передача ризику здійснюється за певними напрямками: передача ризику шляхом укладання договору факторингу; шляхом укладання договору поручительства; передача ризику постачальникам сировини і матеріалів; передача ризику шляхом укладання біржових угод [7, с. 444-445].

Одним з найбільш поширених способів нейтралізації фінансових ризиків є страхування. Страхування фінансових ризиків – це страхування, що

передбачає обов'язки страховика за страховими виплатами у розмірі повної або часткової компенсації втрат прибутків (додаткових витрат) особи, на користь якої укладений договір страхування, викликаних наступними подіями: зупинка або скорочення обсягу виробництва в результаті обумовлених у договорі подій; банкрутство; непередбачені витрати; невиконання (неналежне виконання) договірних зобов'язань контрагентом застрахованої особи, що є кредитором по угоді; понесені застрахованою особою судові витрати; інші події.

При об'єднанні ризику підприємство має можливість зменшити рівень власного ризику, залучаючи до вирішення загальних проблем як партнерів інші підприємства і навіть фізичних осіб, зацікавлених в успіху загальної справи [6, с. 54-55].

Диверсифікація – один з найважливіших шляхів нейтралізації фінансових ризиків, дозволяє знижувати окремі види фінансових ризиків: кредитний, депозитний, інвестиційний, валютний.

Хеджування як метод зниження фінансових ризиків представляє собою страхування ризиків від несприятливих змін цін на будь-які товарно-матеріальні цінності за контрактами і комерційними операціями, що передбачають постачання (продажі) товарів у майбутніх періодах [9, с. 481-482].

Багато ризиків не піддаються управлінню підприємствам, які не залежать від виконуваної ними тієї чи іншої діяльності, тобто такі ризики носять систематичний характер. Так до ряду систематичних фінансових ризиків можна віднести такі ризики, як процентний, валютний, інфляційний (який залежить від купівельної спроможності загалом по країні) та податковий.

Однак, є цілий ряд фінансових ризиків, які підприємство при прийнятті доцільних рішень може самостійно усунути. Дані ризики є несистематичними і залежать від діяльності господарюючого суб'єкта. Так щоб не допустити появи інвестиційного ризику, при розробці проектів необхідно враховувати всі ризики, що ведуть до ризику втрат інвестицій, а також недоотримання очікуваних доходів і здійснювати розподіл інструментів управління ризиками за фазами життєвого циклу інвестиційного проекту, також потрібно оцінити ефективність кожного проекту і вибрати найбільш вигідний проект з альтернативних.

Для мінімізації ризику втрати ліквідності і ризику зниження фінансової стійкості необхідно оптимізувати структуру капіталу підприємства. У тому числі необхідно збільшити власні обігові кошти (збільшення статутного капіталу, зниження дивідендів і збільшення нерозподіленого прибутку і резервів), збільшити обсяг довгострокових заощаджень і знизити поточні фінансові потреби (знижити рівень запасів, дебіторську заборгованість, збільшити кредиторську заборгованість, подовжуючи терміни розрахунків з постачальниками великих партій сировини та матеріалів).

Висновки з проведеного дослідження.

У результаті проведеного дослідження видно, що саме фінансові ризики є джерелом негативних впливів на фінансову безпеку підприємства, що і зумовлюється першочерговою необхідністю управління ними.

Процес управління фінансовими ризиками повинен мати свою стратегію і тактику, направлену на мінімізацію наслідків впливу фінансових ризиків. На всіх стадіях проектування систем повинно враховуватися вплив людського фактору, творчість, необхідність роботи в умовах жорстких обмежень часу, впливу стресу.

Крім цього, на основі аналізу основних методів зниження та нейтралізації фінансових ризиків в діяльності промислових підприємств можна зробити висновок, що найбільш ефективний результат можна отримати лише при комплексному використанні різних методів зниження і нейтралізації даних ризиків. У результаті чого, це дасть змогу значно підвищити рівень фінансової безпеки підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Уродовских В. Н. Управление рисками предприятия / В. Н. Уродовских – М.: Вузовский учебник, ИНФРА-М, 2011. – 168 с.

2. Бланк И. А. Финансовый менеджмент: Учебный курс – 2-е изд., перераб. и доп. / И. А. Бланк. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.

3. Коваленко Л. О. Финансовый менеджмент: Навч. Посіб. – 3-тє вид., випр. і доп. / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. – К.: Знання, 2008. – 483 с.

4. Івченко І. Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій / І. Ю. Івченко. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.

5. Бланк И. А. Управление финансовыми рисками. / И. А. Бланк – М.: Ника-Центр, 2005. – 600 с.

6. Землякова О. А. Класифікація фінансових ризиків та методи їх зниження / О. А. Землякова, Л. С. Савочка // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2012. – №3. – С. 50-57.

7. Крамаренко Г. О. Финансовый менеджмент. 2-ге вид.: Підручник. / Г. О. Крамаренко, О. Є. Чорна – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 520 с.

8. Хаханова И. И. Развитие методики управления финансовыми рисками / И. И. Хаханова // Фундаментальные исследования. – 2012. – № 6-1. – С. 269.

9. Финансовый менеджмент: теория и практика. Учебник. – 5-е изд., перераб. и доп. / Под ред. Е. С. Стояновой. – М.: Изд-во «Перспектива», 2003. – 656 с.

ОСНОВНІ МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ КОРОТКОСТРОКОВОЇ ТА ДОВГОСТРОКОВОЇ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

BASIC METHODOLOGICAL PRINCIPLES FOR SHORT-TERM AND LONG-TERM RISK ASSESSMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

У статті розглянуто основні теоретичні аспекти оцінки ризиків промислових підприємств. Описана методика комплексної оцінки ризиків промислових підприємств. Методика базується на отриманні узгодженої оцінки рівня короткострокового та довгострокового ризиків. Останнє можливе у формі експрес-оцінки та у більш деталізованому вигляді за допомогою матриці ризиків та аналізу вектору ризиків.

Ключові слова: оцінка ризиків, управління ризиками, промисловість, ризикоутворюючий чинник, матриця ризиків.

В статье рассмотрены основные теоретические аспекты оценки рисков промышленных предприятий. Описана методика комплексной оценки рисков промышленных предприятий. Методика базируется на получении согласованной оценки уровня

краткосрочного и долгосрочного рисков. Последнее возможно в форме экспресс-оценки и в более детализированном виде с помощью матрицы рисков и анализа вектора рисков.

Ключевые слова: оценка рисков, управление рисками, промышленность, рискообразующий фактор, матрица рисков.

The article deals with the main theoretical aspects of risk assessment of industrial enterprises. The technique of complex risk assessment of industrial enterprises is described. The methodology is based on obtaining an agreed assessment of the level of short-term and long-term risks. The latter is possible in the form of rapid assessment and in more detailed form with the help of a risk matrix and analysis of the risk vector.

Key words: risk assessment, risk management, industry, risk factor, risk matrix.

УДК 338.4: 664

Шалений В.А.

старший викладач
кафедри управління бізнесом
Одеська національна академія
харчових технологій

Постановка проблеми. Одним з ключових чинників успішного функціонування підприємства, є оцінка та управління його ризиками. Не дивлячись на те, що для деяких видів діяльності вже накопичений значний досвід управління ризиками (інвестиційна, інноваційна, фінансова) [1, 2], ризики, властиві підприємствам промисловості як високоорганізованим системам, недостатньо вивчені, а отже, і відсутні адекватні механізми управління ними. Таким чином, на сьогоднішній день гостро стоїть проблема формування комплексної системи управління ризиками підприємств промисловості як виробничих систем. Більшість теоретичних досліджень та практичних напрацювань реалізують окремо короткострокове або довгострокове прогнозування (оцінку) ризиків; відповідні процедури виконуються окремо без узгодження отриманих результатів. Таке становище вимагає розробки комплексної системи оцінки та управління ризиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні аспекти оцінки та управління ризиками розглядаються у фундаментальних роботах Ф. Найта, А. Сміта, І. Тюнена. Серед сучасних зарубіжних економістів, що досліджують проблему ризику у підприємстві, можна відзначити Т. Марковиц, П. Мюллер, У. Шарп, А. Альгін, І. Балабанов, Г. Клейнер, Т. Клебанов. Визначення ризику та характеристика методів управління ним знайшли відображення і в роботах українських економістів: І.Ю. Івченко, В.В. Вітлінського, С.І. Наконечного, В.М. Гранатурова, В.В. Лук'янової та інших.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення основних теоретичних аспектів оцінки ризиків, розробка основних методичних засад комплексної оцінки та управління ризиками промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Процеси короткострокового та довгострокового прогнозування ризиків мають значні відмінності між собою та не компенсують (замінюють або доповнюють) один одного, на що звертається мало уваги в сучасному ризик-менеджменті. Більшість теоретичних досліджень та практичних напрацювань реалізують виключно або короткострокове прогнозування (аналіз) ризиків [3, 4], або довгострокове, акцентуючи увагу лише на оцінці загрози банкрутства (модель Альтмана, Таффлера, Тишоу, Бивера тощо) [5].

Такий підхід призводить до порушення принципу безперервності ризик-менеджменту та породжує загрозу появи «сліпих зон» (неврахованих або невірно врахованих ризикоутворюючих чинників), навіть, якщо на підприємстві відбувається управління господарськими ризиками в короткому періоду та використовуються відповідні моделі оцінки ризику банкрутства (елементи довгострокового аналізу ризиків).

Значні відмінності в короткостроковому та довгостроковому прогнозуванні господарських ризиків починаються ще на етапі їх ідентифікації та якісної оцінки. При побудові моделей короткострокового прогнозування (оцінки) господарських ризиків виділяють передусім ризикоутворюючі фактори короткої дії, які у більшості не акумулюють свій можливий негативний вплив (загроза порушення платіжної дисципліни зі сторони окремих дебіторів, поламки устаткування, випуск бракованої продукції, несвоєчасне постачання сировини та матеріалів, порушення у видачі продукції з виробництва тощо). Таким чином, більшість ризикоутворюючих чинників при короткостроковому прогнозуванні

ризиків належать до марковських випадкових процесів, що має враховуватися на наступних етапах управління ризиками, насамперед, при кількісній їх оцінці. При цьому основними джерелами отримання інформації для ідентифікації та оцінки ризиків короткої дії є дані управлінського та бухгалтерського обліку.

При довгостроковому прогнозуванні ризиків у більшості сучасних моделей використовуються ризикоутворюючі чинники (показники) тривалої дії (структура капіталу, співвідношення заборгованостей, ліквідність підприємства, його ділова активність, рентабельність діяльності, доля контролюваного ринку тощо) [6]. Порівняно з ризиками короткої дії, показники, що використовуються для довгострокової оцінки ризиків, є більш інертними, тобто такими, вплив на які в короткому періоді неможливий або вкрай обмежений. Для підприємства вони носять глобальний характер, на відміну від чинників короткострокової дії. Слід також відмітити, що ризикоутворюючі чинники тривалої дії не носять ознак марковських випадкових процесів, тобто є процесами «з пам'яттю», що неодмінно має враховуватися при кількісній їх оцінці. Основними джерелами інформації для оцінки таких ризиків є фінансова та статистична звітність підприємства, а також загальна макроекономічна та галузева інформація.

Значні відмінності в сутності ризиків, методів їх кількісної оцінки та, відповідно, способів реагування на них, вимагають побудови відповідної системи класифікації. Така класифікація має базуватися на відповідному розмежуванні усіх ризикоутворюючих чинників на фактори короткої та тривалої дії. Слід, однак, зауважити, що частина факторів короткострокової дії є лише приватним випадком або наслідком дії факторів довготривалої дії (наприклад, поламка обладнання або випуск бракованої продукції (чинник короткострокової дії) можуть бути наслідком застарілої технічної бази (чинник тривалої дії)). Таким чином, ідентифікація та якісний аналіз ризиків з розмежуванням ризикоутворюючих чинників на короткострокові та довгострокові має базуватися на глибокому аналізі кожного з них на предмет причинно-наслідкових зв'язків.

Використання на підприємстві окремо моделей короткострокового та довгострокового прогнозування ризиків суперечить вимогам щодо безперервності процесу ризик-менеджменту та може призвести до отримання хибних оцінок щодо загального рівня господарського ризику (через неузгодження дії короткострокових та довгострокових ризикоутворюючих чинників). Таким чином, ефективно управління господарськими ризиками можливе лише за умови оцінки як короткострокових, так і довгострокових ризиків з подальшим узгодження отриманих результатів.

Зупинимося тепер окремо на особливостях короткострокового та довгострокового прогнозування (оцінки) господарських ризиків.

Незалежно від тривалості прогнозного періоду, безпосередньо оцінка господарського ризику включає такі етапи, як: ідентифікація ризиків, якісна оцінка ризиків, кількісна оцінка ризиків [7]. Окрім відмінностей в ідентифікації та якісній оцінці ризиків, про що вже говорилося вище, важливим є те, що при кількісній оцінці короткострокових та довгострокових ризиків, більшість методів, які успішно використовуються для оцінки перших ризиків, виявляються неефективними або взагалі неспроможними для оцінки других, і навпаки. Основними причинами цього є сутнісні відмінності у чинниках короткої та тривалої дії (насамперед, інертність та характер випадкового процесу (марковський або ні), а також відмінності у основних джерелах інформації для оцінки ризиків. Найбільш ефективними методами оцінки ризиків короткої дії виявляються експертні на основі суб'єктивних вірогідностей та розрахунково-аналітичні (на основі аналізу даних управлінського обліку). Для оцінки ризиків довгострокової дії найчастіше застосовують методи кореляційно-регресійного аналізу, а також готові моделі оцінки вірогідності банкрутства.

Узгодження результатів оцінки довгострокових та короткострокових ризиків є важливішою задачею ризик-менеджменту на етапі кількісної оцінки господарського ризику. Для отримання загальної кількісної оцінки господарського ризику необхідним є отримання результатів короткострокового та довгострокового прогнозування ризику у порівняному виді. Для перетворення оцінок господарського ризику у порівняний безрозмірний вид можуть використовуватися різноманітні методи та прийоми: методи нечіткої логіки, функція бажаності Харрінгтона [8] тощо. Після отримання стандартизованих оцінок короткострокового та довгострокового господарських ризиків необхідно оцінити загальний рівень ризикованості діяльності підприємства.

В якості експрес-оцінки загального господарського ризику може бути запропонована наступна модель:

$$Y_{(заг.)} = \alpha * Y_{(кор.)} + (1-\alpha) * Y_{(довг.)}, \quad (1)$$

де $Y_{кор.}$ – стандартизоване значення короткострокового ризику;

$Y_{довг.}$ – стандартизоване значення довгострокового ризику;

α – коефіцієнт узгодженості короткострокового та довгострокового ризику.

Коефіцієнт узгодженості короткострокового та довгострокового ризику приймає значення від 0 до 1 та характеризує співвідношення ризиків з точки зору їх впливу на діяльність підприємства. Значення даного коефіцієнта залежить від динаміки значень показників короткострокового та довгострокового ризику в попередні періоди часу, стадії

життєвого циклу підприємства, стратегії розвитку підприємства тощо. У разі відсутності можливості розрахунку даного коефіцієнта за допомогою економіко-математичних методів, доцільним є використання експертних методів. У такому випадку коефіцієнт α виражатиме суб'єктивне уявлення ризик-менеджменту про вплив ризиків короткої та тривалої дії на діяльність підприємства. Для характеристики рівня ризику у зрозумілих для загального менеджменту підприємства термінах може бути запропонована наступна його градація:

- мінімальний ризик (Узаг. менше 0,2);
- прийнятний ризик (Узаг. від 0,2 до 0,4);
- високий ризик (Узаг. від 0,4 до 0,6);
- загрозливий ризик (Узаг. від 0,6 до 0,75);
- критичний ризик (Узаг. від 0,75 до 0,9);
- катастрофічний ризик (Узаг. більше 0,9).

Нерівномірна градація рівня ризику (починаючи із загрозливого) є наслідком нерівномірного впливу загального ризику на діяльність підприємства та його мультиплікацією (лавиноподібним зростанням). Кожному рівню ризику має відповідати своя програма реагування з відповідними матеріальними (грошовими) та часовими лімітами: що більш загрозливим є рівень ризику, то більш значними мають бути матеріальні ліміти та високою швидкістю прийняття антикризових рішень (заходів з мінімізації ризику).

При управлінні ризиками важливою є оцінка співвідношення ризиків та збалансованість процесу ризик-менеджменту на підприємстві, для експрес-оцінки чого може бути запропонована наступна формула:

$$U_{(p-m)} = U_{(довг.)} / U_{(кор.)} \quad (2)$$

де U_{p-m} – показник збалансованості ризик-менеджменту.

Очевидно, що ближче є значення показника до одиниці, то збалансованішим є процес ризик менеджменту на підприємстві. При оцінці рівня ризик-менеджменту важливим є не тільки абсолютна оцінка показника U_{p-m} , а його динаміка. Так зростання показника протягом декількох управлінських циклів ризик-менеджменту характеризуватиме накопичення ризику та низьку ефективність ризик-менеджменту, оскільки, за умови якісного управління короткостроковими ризиками, зростання (накопичення) довгострокових ризиків не повинно відбуватися. Зменшення показника U_{p-m} при відсутності тенденції до зростання $U_{заг}$, свідчатиме про зростання

ефективності ризик-менеджменту (короткострокові ризики не роблять істотного вкладу у довгострокові, що можливе лише за умови ефективності заходів з мінімізації ризиків короткої дії).

Незважаючи на очевидні переваги описаної вище моделі експрес-оцінки (швидкість та простота розрахунків, отримання однієї (інтегральної) оцінки), вона не може повною мірою дати однозначну оцінку ступеню ризикованості діяльності підприємства, а також якості процесу ризик-менеджменту. Багатоваріантність співвідношень показників короткострокового та довгострокового ризиків вимагають побудови більш деталізованої системи оцінки, ніж запропонована при проведенні експрес-аналізу. Кожному такому співвідношенню або групі співвідношень має відповідати певна програма поведінки підприємства (комплекс заходів відносно управління ризиками) та характеристика якості процесу ризик-менеджменту з визначенням напрямку його оптимізації.

Виділення зон ризику відповідно до співвідношення рівня короткострокових та довгострокових ризиків доцільно провести у матричній формі (рис. 1).

Кількісна оцінка коротко- та довгострокових ризиків підприємства відповідатиме одному з квадратів матриці, усе поле якої може бути розділене на відповідні зони ризику (наприклад, чотири зони, як вказано на рис. 2).

Рівень короткострокового ризику						
Рівень довгострокового ризику	мінімальний	прийнятний	середній	загрозливий	критичний	катастрофічний
мінімальний						
прийнятний						
середній						
загрозливий						
критичний						
катастрофічний						

Рис. 1. Матриця ризиків підприємства

Джерело: складено автором

Рівень короткострокового ризику						
Рівень довгострокового ризику	мінімальний	прийнятний	середній	загрозливий	критичний	катастрофічний
мінімальний	Зона прийнятного ризику			Зона незбалансованого ризику («далекозорий» ризик-менеджмент)		
прийнятний						
середній	Зона незбалансованого ризику («короткозорий» ризик-менеджмент)			Зона неприйнятного ризику		
загрозливий						
критичний						
катастрофічний						

Рис. 2. Зони ризику підприємства

Джерело: складено автором

Загальні рекомендації з оптимізації ризик-менеджменту

Зона ризику	Заходи по управлінню ризиками
Зона неприйнятної ризику	Розробка та впровадження негайних заходів по мінімізації короткострокового ризику із значним коректуванням стратегії управління довгостроковими ризиками
Зона незбалансованого ризику («далекозорий» ризик-менеджмент)	Підтримка стратегії управління довгостроковими ризиками та зміна програми управління короткостроковими ризиками. Можлива компенсація дії короткострокових ризиків за рахунок чинників довгострокової дії
Зона незбалансованого ризику («короткозорий» ризик-менеджмент)	Підтримка програми управління короткостроковими ризиками та зміна стратегії управління довгостроковими ризиками. Акумулявання позитивного впливу ефективного управління короткостроковими ризиками та поступове вирівнювання співвідношення ризиків
Зона прийнятної ризику	Підтримка діючої програми та стратегії управління ризиками

Джерело: складено автором

Кожній зоні, наведеній у матриці, має відповідати комплекс дій з оптимізації процесу ризик-менеджменту на підприємстві (табл.1).

У таблиці наведені основні заходи загального характеру, які своєю чергою передбачають більш детальне вивчення зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства. Слід відзначити, що зони незбалансованого ризику дають можливість використання резервів відповідних груп ризиків.

При оцінці ефективності управління ризиками велике значення має характеристика динаміки показника ризикованості діяльності підприємства (координати стану підприємства на матриці ризиків). У загальному випадку можливі чотири вектори ризику (табл. 2).

Подальший аналіз та управління коротко- та довгостроковими ризиками вимагають оцінки абсолютної зміни рівня ризику, тобто довжини вектора ризику. З точки зору необхідності забезпечення стабільного стану підприємства та його поступового розвитку, значна довжина цього век-

тора (перехід через декілька рівнів ризику одразу) може стати деструктивним чинником, оскільки означатиме наявність стресового стану для підприємства та зростання рівня невизначеності його діяльності. Це не стосується зони неприйнятної ризику, оскільки підприємство, знаходячись у цій зоні, вимагає радикальних заходів, метою яких є швидке та максимальне віддалення у бік зони прийнятної ризику.

Висновки з проведеного дослідження:

1. Управління ризиками на підприємстві є важливим елементом загального менеджменту підприємства. Цей процес має базуватися на принципах комплексності та безперервності, що вимагає побудови системи оцінки (якісної та кількісної) ризиків як в коротко-, так і довгостроковому періоді, з подальшим узгодженням отриманих результатів. Необхідність окремого дослідження короткострокових та довгострокових ризиків є наслідком значних відмінностей у їх сутності, джерел інформації для аналізу, методів оцінки, циклічності управлінських процесів.

Таблиця 2

Оцінка ризикованості діяльності підприємства та його ризик-менеджменту залежно від вектора ризику

Динаміка короткострокового ризику	Динаміка довгострокового ризику	Характеристика стану підприємства (ризикованості діяльності)
1	2	3
Зниження	Зниження	Загальне підвищення ефективності діяльності підприємства та його ризик-менеджменту.
Зниження	Збільшення	Помилки при розробці стратегії ризик-менеджменту (управління довгостроковими ризиками), можливе зростання впливу на підприємство системних ризиків.
Збільшення	Зниження	Помилки при розробці програми ризик-менеджменту (управління короткостроковими ризиками), потенційне зростання резервів підвищення ефективності управління ризиками в цілому за рахунок більш вагомих та інертних чинників довготривалої дії.
Збільшення	Збільшення	Зниження ефективності діяльності підприємства та його ризик-менеджменту. Накопичення (акумулявання) загального ризику.

Джерело: складено автором

2. Отримання узгодженої оцінки рівня ризикованості діяльності підприємства та ефективності його ризик-менеджменту можливе у формі експрес-оцінки та у більш деталізованому (поглибленому) вигляді за допомогою матриці ризиків підприємства та аналізу вектора ризику. Слід зауважити, що модель експрес-оцінки доцільно використовувати не для комплексної оцінки ризикованості діяльності підприємства та якості ризик-менеджменту, а, передусім, для аналізу динаміки рівня ризику на підприємстві.

3. Для поглибленого аналізу ризиків та визначення шляхів їх мінімізації або оптимізації доцільно використовувати матрицю ризиків підприємства. Позичуючи стан ризикованості діяльності підприємства в певній області матриці, можна визначити основні резерви зниження загального рівня ризику та підвищити ефективність ризик-менеджменту. Динаміка рівня ризику діяльності, яка може бути оцінена у вигляді вектора ризику, що також дає значне підґрунтя для прийняття рішень з управління ризиком.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вітлінський В.В. Економічний ризик і методи його вимірювання / Вітлінський В.В., Наконечний С.І., Шарапов О.Д. – К. : ІЗМН, 1996. – 400 с.
2. Івченко І.Ю. Економічні ризики / Івченко І.Ю. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.
3. Бадалова А.Г. Основные аспекты концепции управления рисками промышленных предприятий // Научный альманах. 2006. Вып. 4. С. 66-79.
4. Лук'янова В.В. Економічний ризик / В.В. Лук'янова, Т.В. Головач. – К.: Академвидав, 2007. – 464 с.
5. Янковий О.Г. Латентні ознаки в економіці: монографія. Одеса: Атлант, 2015. – 168 с.
6. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения. / Гранатуров В.М. – М. : Дело и сервис, 2002. – 160 с.
7. Привабливість харчового бізнесу в Україні: монографія / [Н.Й. Басюркіна та ін.]; за ред. д.е.н. Н.Й. Басюркіної; Одеська нац. акад. харчових технологій. – Одеса: ОНАХТ, 2017. –192 с.
8. Басюркіна Н.Й. Дослідження загроз продовольчої безпеки в кризових умовах / Н.Й. Басюркіна // Економічний простір. №23/1. – 2009, С. 135-144.

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

IMPROVEMENT OF THE QUALITY MANAGEMENT SYSTEM OF AS THE BASIS OF PROVIDING COMPETITIVENESS OF INDUSTRIAL PRODUCTION IN CONDITIONS OF INTEGRATION PROCESSES AND GLOBALIZATION

Стаття присвячена удосконаленню системи менеджменту якості продукції промислових підприємств. Розглянуто поняття «якість» як один з найважливіших факторів конкурентних переваг. Обґрунтовано доцільність побудови системи менеджменту якості на процесному підході. Описано необхідність та переваги ризик-орієнтованого мислення. Надана класифікація методів поліпшення якості процесів.

Ключові слова: *якість, система менеджменту якості, машинобудування, глобалізація, інтеграція, процес.*

Статья посвящена усовершенствованию системы менеджмента качества промышленной продукции. Рассмотрено понятие «качество», как одного из самых весомых факторов конкурентного преимущества. Обосновано целесообразность построения системы менеджмента

качества на процессном подходе. Описана необходимость и преимущества риск-ориентированного мышления. Предоставлена классификация методов улучшения качества процессов.

Ключевые слова: *качество, система менеджмента качества, машиностроение, глобализация, интеграция, процесс.*

The article is devoted to the improvement of the quality management system of industrial enterprises. The concept of "quality" as one of the most important factors of competitive advantages is considered. The feasibility of building a quality management system on the process approach is substantiated. The necessity and advantages of risk-oriented thinking are described. The classification of methods for improving the quality of processes is given.

Key words: *quality, quality management system, engineering, globalization, integration, process.*

УДК: 338.58

Шашко В.О.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Донбаська державна
машинобудівна академія

Нефьодова Я.С.

студентка
Донбаська державна
машинобудівна академія

Постановка проблеми. Сьогодні мало просто приділяти увагу якості. Сучасний етап розвитку економіки змушує менеджерів заново переосмислювати своє ставлення до якості, оскільки принципи управління загальною якістю необхідно впроваджувати в повсякденну діяльність.

Підвищення якості та конкурентоспроможності промислових підприємств України на внутрішньому та зовнішньому ринках, є важливим аспектом залучення коштів на розвиток економіки та подолання економічної кризи.

У наш час відбуваються важливі зміни в системі міжнародних відносин, найважливішою ознакою яких стала глобалізація. В умовах глобалізації перед керівництвом українських підприємств на перше місце постають питання конкурентних переваг, найважливішим фактором яких виступає якість продукції. Сучасній економіці притаманна тенденція, за якої провідну роль в управлінні виробництвом продукції та її подальшим рухом відіграє якість. У розвинених країнах на машинобудівних підприємствах особливу увагу приділяють всім підрозділам, які впливають на якість продукції та розробляють різноманітні методи управління якістю для кращої їх взаємодії та більшої ефективності.

Враховавши досвід зарубіжних колег, вітчизняні підприємства розпочали пошук дієвих способів для забезпечення якості власної продукції, основу яких складає система менеджменту якості. Питання якості потребує комплексного та всебічного погляду аби запобігти впливу місцевих та суб'єктивних факторів, якими вона обумовлюється. З метою підтримки належного рівня якості доцільно використовувати системний підхід, який включає сукупність методів безперервного та стабільного впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження питань управління якістю проведено в роботах зарубіжних і вітчизняних фахівців та вчених таких, як: Е. Демінга, Дж. Джурана, Ф. Кросбі, К. Ісікави, А. Фейгенбаума, Г. Тагуті, Дж. Харрінгтона, В. Шапіро, М. Шаповала, Р. Бичківського та інших.

Видатні європейські фахівці з менеджменту якості висловлювали думку про загальне значення якості через зміст парадигм якості. Підкреслимо, що до складу парадигми якості входять як технічний, так й соціальний аспекти. Використання її основних положень може допомогти вирішити питання поліпшення життєвих умов суспільства та підвищення рівня якості загалом.

Незважаючи на досить значну кількість досліджень у зазначеній галузі (удосконалення системи менеджменту якості як основи забезпечення конкурентоспроможності продукції), є необхідність подальших досліджень теоретичних та практичних аспектів управління якістю продукції промислових підприємств.

Постановка завдання. Метою даної роботи є обґрунтування актуальності удосконалення системи менеджменту якості на промислових підприємствах України як основи забезпечення конкурентоспроможності промислової продукції в умовах інтеграційних процесів та глобалізації (на прикладі публічного акціонерного товариства «Енергомаш-спецсталь» (ПАТ «ЕМСС»)).

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасний період економічного розвитку перед українськими підприємствами постає задача всебічної інтеграції у світовий поділ праці, для

рішення якої необхідно задіяти весь комплекс економічних інструментів. Один з таких інструментів – підвищення конкурентоспроможності української економіки на основі покращення якісних параметрів продукції, що випускається. Тільки на цій основі підприємство здатне вижити в умовах конкуренції и отримати необхідний прибуток. Розвиток технічного рівня виробів, підвищення продуктивності машин й обладнання, підвищення надійності продукції здійснюють сильний вплив на економіку виробництва. Це є дуже важливим фактором, тому діяльність з управління якістю продукції в умовах ринкових відносин необхідно розглядати, як одну з пріоритетних.

В умовах конкуренції розвинені країни світу сприймають високу якість як основний комерційний потенціал і найбільш значуще джерело національного багатства. Якість багато в чому визначає престиж держави, служить основою для задоволення потреб кожної людини і суспільства загалом, є найважливішою складовою конкурентоспроможності. Тільки на його основі організація може вижити в умовах глобальної конкуренції і отримувати необхідний прибуток, тому видається цілком об'єктивним, що діяльність щодо підвищення та забезпечення якості в умовах ринкових відносин стає пріоритетною.

Аналізуючи тенденції розвитку ідей і практики забезпечення якості, слід звернути увагу на два фактори: формування нового типу мислення, що впливає на розуміння цінності якості, та всеосяжне проникнення потреби в якості як фактора конкурентоспроможності, стратегії й ефективності [1]. При цьому слід зауважити, що це складна проблема, яка не має кількісних параметрів і кінцевого рішення.

Особливість поняття «якість» полягає у тому, що, як би сильно ти не прагнув досягти ідеалу – це неможливо, тому що завжди є показники, які можна покращити, це безкінечний процес. Проте, не можна не зауважити, що прагнення до якості однозначно сприяє значному успіху, що має багато підтверджень.

Посилення конкуренції на ринках збуту сприяло виникненню протиріччя між внутрішніми цілями виробників. Перед виробниками постало питання знизити виробничі витрати для отримання максимального прибутку, або забезпечити конкурентоздатність своєї продукції шляхом розширення частки ринку й обігу. А оскільки головним фактором у визначенні конкурентоспроможності товару є те, яким «бачить» його якість споживач, то вищезгадані суперечності вирішуються на користь останнього.

Найбільш чутливим показником до будь-яких змін ранкової ситуації є конкуренція, яка дозволяє організаціям адаптуватися до нових ринкових умов. Першочерговим стратегічним напрямом

діяльності для всіх економічних суб'єктів має стати орієнтація на найвищі показники як у виробництві продукції, так і у наданні послуг. У ринкових умовах конкуренція відіграє роль основного механізму формування господарських відносин і способу покращення економічної ситуації [2].

Формування системи всеохоплюючої якості – досить складний та тривалий процес. До головних факторів формування всезагальної якості відносяться наступні: конкурентна перевага, стратегічне управління, проектування і вдосконалення організаційних процесів, контроль їх здійснення, механізм досягнення всеохоплюючої якості.

Конкурентоздатність підприємства забезпечується конкурентоспроможною продукцією, що позитивно впливає на розвиток економіки. Тож сміливо можна сказати, що якість продукції – це не просто часткова проблема для окремих виробників. Вона неминуче стає загальнонаціональним питанням якості життя населення. І найбільш наглядно це можна бачити на прикладі післявоєнного економічного розвитку Японії, що стала визнаним лідером в області якості.

Система менеджменту якості – сукупність організаційної структури, методик, процесів і ресурсів, необхідних для загального керівництва якістю. Вона призначена для постійного поліпшення діяльності, для підвищення конкурентоспроможності підприємства на національному та світовому ринках, визначає конкурентоспроможність будь-якої організації [3].

Впровадження системи менеджменту якості є для організації стратегічним рішенням, яке може допомогти поліпшити показники її діяльності та створити надійну основу для ініціатив по її сталого розвитку.

Згідно стандарту ISO 9001:2015 для побудови ефективної системи менеджменту якості доцільно використовувати процесний підхід, який включає в себе цикл PDCA (Plan – Do – Check – Act) і ризик-орієнтоване мислення [4].

Процесний підхід дозволяє організації планувати процеси підприємства та їх взаємодію. Процесний підхід охоплює систематичне виявлення і менеджмент процесів та їх взаємодії, щоб досягти намічених результатів відповідно до політики в області якості і стратегії розвитку організації.

Розуміння взаємопов'язаності процесів як системи і управління ними, як системою підвищує результативність і ефективність організації в отриманні своїх намічених результатів. Цей підхід дозволяє організації управляти взаємозв'язками і взаємозалежністю процесів системи, що, у підсумку, може поліпшити загальні показники діяльності організації.

Систему менеджменту якості, яка заснована на процесному підході, зображено на рисунку 1 [5].

Однак, необхідно пам'ятати, що особливість роботи з поліпшення якості процесів полягає в тому, що не існує універсальних заходів щодо поліпшення. Кожний новий випадок браку не схожий на попередній і вимагає особливого методу його вирішення. Конкурентоздатність продукції у сучасному ринковому середовищі визначають процеси поліпшення [6].

Методи поліпшення якості процесів поділяються на дві категорії: прості й циклові [7, 8, 9].

Прості методи не потребують якихось специфічних знань, навиків або високої кваліфікації. Головна їх перевага полягає в тому, що їх легко виконати в місцевих умовах, й вони не потребують великих затрат часу на підготовку. До простих методів поліпшення якості процесів відносять наступні: п'ять «S», п'ять «чому?», наочність виробництва, груповий метод, раціональне планування, впорядкування робочих дій та ін.

Циклові методи дозволяють побудувати систему постійного поліпшення якості. Серед них найбільш популярні наступні: метод «PDCA», цикл Шухарта-Демінга, метод «Кайдзен».

Використання в системі менеджменту якості процесного підходу дозволяє:

- зрозуміти вимоги і забезпечити їх постійне виконання;
- розглядати процеси з точки зору додавання ними цінності;
- досягати результативного функціонування процесів;
- покращувати процеси на основі оцінки даних та інформації.

Цикл PDCA дозволяє організації забезпечити впевненість у тому, що її процеси адекватно забезпечені ресурсами і управляються, і що можливості для поліпшення виявлені і реалізуються.

Ризик-орієнтоване мислення дозволяє організації встановити (визначити) фактори, які можуть

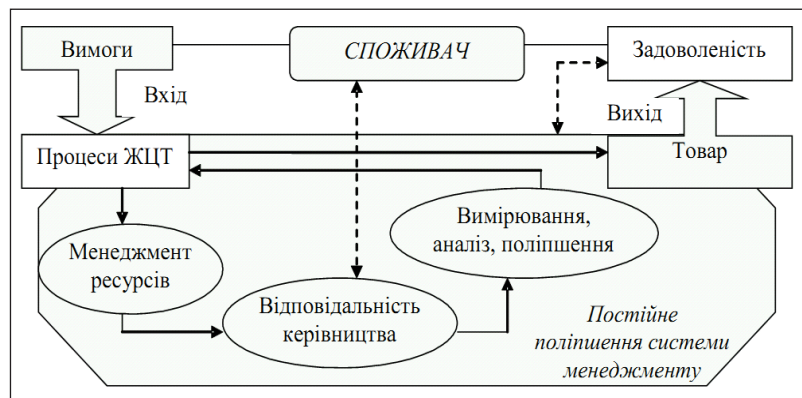

Рис. 1. Система менеджменту якості, яка заснована на процесному підході

викликати відхилення результатів її процесів і системи менеджменту якості від запланованих, розробити засоби й методи попередження для мінімізації їх негативного впливу, а також максимально використовувати можливості, що виникають.

Ризик-орієнтоване мислення істотно важливе для створення ефективної системи менеджменту якості. Врахування як ризиків, так і можливостей створює основу для підвищення результативності системи менеджменту якості, досягнення більш високих результатів і запобігання негативним наслідкам.

Прикладом підприємства, що вдало інтегувало ідею всеохоплюючої якості у свою виробничу діяльність, є публічне акціонерне товариство «Енергомашспецсталь» – сучасне підприємство, що спеціалізується на випуску литих і кованих заготовів індивідуального і дрібносерійного виробництва для важкого, енергетичного і транспортного машинобудування, металургійної, цементної, гірничодобувної та інших галузей промисловості України, а також ближнього і дальнього зарубіжжя.

На підприємстві розроблена і уведена в дію система менеджменту якості, що забезпечує і підтверджує здатність до постійного вдосконалення виробництва, в якому запобігають відхиленням та передбачають вимоги замовника до продукції при дотриманні національного законодавства.

У системі менеджменту якості забезпечується управління безліччю пов'язаних між собою видів діяльності, кожен з яких представляє собою перетворення вхідних даних у вихідні з використанням ресурсів, і тому розглядається, як процес. Застосована система процесів і процесний підхід дозволили побудувати процесорієнтовану модель системи менеджменту якості, в якій виражені взаємозв'язки робочих процесів, докладно описаних в документах системи.

У 2017 році ПАТ «Енергомашспецсталь» успішно пройшло перевірку системи менеджменту якості на відповідність усім вимогам нового міжнародного стандарту ISO 9001. Аудиторами були відзначені сильні сторони ПАТ «ЕМСС», серед яких, у тому числі, високий рівень автоматизації управління виробничими процесами і зацікавленість вищого керівництва і співробітників у розвитку і вдосконаленні системи менеджменту якості.

Проте, слід зазначити, що заходи з удосконалення системи менеджменту якості не повинні припинятися з отриманням сертифікату ISO 9001. На сучасному етапі розвитку економічного середовища концепція системного управління якістю вимагає від підприємства орієнтувати свою діяль-

ність на процеси і постійно переглядати і удосконалювати існуючі процедури, що передбачені для оптимізації бізнес-процесів з урахуванням конкретних цілей.

Висновки з проведеного дослідження. Удосконалення системи менеджменту якості є для організації стратегічним рішенням, яке може допомогти поліпшити показники її діяльності та створити надійну основу для її сталого розвитку.

Менеджмент якості поліпшення процесів у сучасних умовах виробництва є невід'ємним етапом їх управління. Своєчасний моніторинг процесів дозволяє виявити та виправити причини виникнення браку та розробити заходи щодо його запобігання. Постійне прагнення виробників до вдосконалення якості своєї продукції призвело до виникнення великої кількості методів її поліпшення.

Підвищення конкурентоспроможності продукції є результатом формування, впровадження, сертифікації та постійного удосконалення системи менеджменту якості відповідно до вимог ISO 9001, що не може не підвищити імідж підприємства на вітчизняному та міжнародному ринках.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горбашко Е. А. Управління якістю: Навчальний посібник. – СПб.: Пітер, 2008. – 384 с.
2. Кондрат'єв В.В., Краснова В.Б. Реструктуризація управління компанією: 17-ти модульна програма для менеджерів «Управління розвитком підприємства». Модуль 6. М., 200.
3. Система управління якістю: вимоги (ISO 9001:2008, IDT) // Л. Віткін; В. Горпацький; І. Єршова [та ін.]; під кер. А. Сухенка. – К.: Держстандарт України, 2009. – 34 с.
4. Система управління якістю: вимоги (ISO 9001:2015, IDT) // В.А. Качалов; під кер. А. Сухенка. – К.: Держстандарт України, 2015. – 25 с.
5. Система управління якістю: основні положення та словник (ISO 9000:2000) // С. Герус; В. Горпацький; Л. Гудик [та ін.]; під кер. А. Сухенка. – К.: Держстандарт України, 2001. – 33 с.
6. Полоцький Ю.И. Ідентифікація та описання процесів / Ю.И. Полоцький, А.В. Виноградов // Методи менеджменту якості. – 2002. – № 11. – С. 7-9.
7. Андерсен Б. Бізнес-процеси. Інструменти вдосконалення / Андерсен Бьєрн. – М.: РИА «Стандарти та якість», 2003. – 272 с.
8. Єфимов В.В. Описання та покращення бізнес-процесів: учб. посіб. / В.В. Єфимов. – Ульяновск, 2005. – 84 с.
9. Єфимов В.В. Покращення якості проектів та процесів / В.В. Єфимов. – Ульяновск: УлГТУ, 2004. – 185 с.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ЯКОСТІ МОЛОКА НА РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ KEY ASPECTS OF THE MILK QUALITY'S IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF THE DAIRY ENTERPRISES' INVESTMENT ATTRACTIVENESS

У статті розглянуто поняття «інвестиційна привабливість» з погляду різних вчених та наведено основні чинники, які впливають на інвестиційну привабливість молокопереробних підприємств. Досліджено нормативно-правове забезпечення, яке регулює відносини між виробниками та споживачами молочної продукції. Проаналізовано вимоги до якості молока у різних країнах та наведено розрахунок економічних витрат від зниження якості реалізованої молочної сировини. Розглянуто шляхи покращення якості молока.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, інвестиції, молокопереробні підприємства, якість молочних продуктів, молочна промисловість.

В статье рассмотрено понятие «инвестиционная привлекательность» с точки зрения различных ученых и приведены основные факторы, которые влияют на инвестиционную привлекательность молокоперерабатывающих предприятий. Исследовано нормативно-правовое обеспечение, регуливающее отношения

между производителями и потребителями молочной продукции. Проанализированы требования к качеству молока в разных странах и приведен расчет экономических затрат от снижения качества проданного молочного сырья. Рассмотрены пути улучшения качества молока.
Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, инвестиции, молокоперерабатывающие предприятия, качество молочных продуктов, молочная промышленность.

In the article the concept "investment attractiveness" from the point of view of various scientists, and includes key factors that affect the investment attractiveness of the dairy enterprises. Researched legal provision governing relations between producers and consumers of dairy products. Analyzed requirements for milk quality in different countries and the calculation of economic costs from reducing the quality of sales of raw milk. Consider ways of improving the quality of milk.

Key words: investment attractiveness, investment, dairy plants, dairy, dairy industry.

УДК 637.1:330.322

Шклярчук Ю.Є.

аспірант

Вінницький національний аграрний університет

Постановка проблеми. Молочна промисловість належить до галузей національної економіки, ефективно функціонування яких є фактором забезпечення продовольчої безпеки та реалізації експортного потенціалу країни, зменшення імпорту молочних продуктів.

Підвищення ефективності діяльності молокопереробних підприємств та виробництва конкурентоспроможних молокопродуктів потребує впровадження нових інвестиційних проектів. Однак, інвестиційні ресурси обмежені, а потреба в них значна, тому ці підприємства постійно стикаються з проблемами їх залучення, вигідного розміщення та ефективного використання.

Інвестиції підприємств молочної промисловості є вирішальним фактором створення ними прибуткового, конкурентоспроможного, фінансовостійкого і стабільного виробництва високоякісних продуктів, формування додаткових робочих місць і соціальних ефектів, досягнення власниками вигід через дивіденди і приріст капіталу. Тому різноманітні аспекти формування ефективності інвестицій підприємств молокопереробної промисловості мають бути предметом постійного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання розвитку підприємств молочної промисловості та їх інвестування вивчали С.А. Гошкодер, М. М. Ільчук [8], Є. С. Кузьмін [1], М. В. Калінчик, М. В. Литовченко [3], М. М. Одинцов, М. К. Пархомиць [2], А. Петрина, Л. М. Уніят, Дж. С. Хибма та інші дослідники. Однак, незважаючи на значні

теоретико-методологічні напрацювання і результати проведених досліджень з приводу інвестиційної привабливості підприємства, деякі питання залишаються невирішеними, окремі дослідження науковців фрагментарні.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження сучасного стану якості молочних продуктів та їх вплив на інвестиційну привабливість молокопереробних підприємств, порівняння діючих нормативів щодо якості молока в Україні та країнах ЄС, наведення шляхів покращення якості молока та молочних продуктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття інвестиційної привабливості досліджують багато вчених, проте, до цього часу вони не дійшли єдиного визначення поняття «інвестиційна привабливість» і подають його з різних поглядів.

І. Бланк вважає, що інвестиційна привабливість являє собою аналіз інвестиційної привабливості підприємства на основі фінансових показників таких, як: фінансова стійкість, прибутковість, ліквідність активів та оборотність активів [11, с. 25]. Проте, таке визначення має певних недолік, а саме: недостовірність інформації при аналізі фінансових показників, їх розрахунку в часі.

У свою чергу Донцов С.С. розглядає поняття інвестиційної привабливості з точки зору надійності отримання прибутку при вкладенні грошей у цінні папери підприємства. Однак, даний підхід не враховує майбутніх перспектив розвитку суб'єкта господарювання. На думку Чорної Л. О.,

інвестиційну привабливість доцільно вивчати, як взаємозв'язок двох характеристик, з одного боку психологічного змісту інвестицій, а з іншого боку з психологічної форми (привабливості). Однак, таке визначення характеризується необхідністю обробки значного обсягу інформації для одержання бажаного результату [11, с. 59]. Тому, на нашу думку, необхідно застосувати таке визначення інвестиційної привабливості, яке пропонує

О. І. Крилова, що поєднує визначення даних науковців, а саме: інвестиційна привабливість підприємства – це економічна категорія, що характеризується ефективністю використання майна підприємства, його платоспроможністю, фінансовою стійкістю, спроможністю підприємства до саморозвитку на базі підвищення доходності капіталу, техніко-економічного рівня виробництва, якості та конкурентоспроможності продукції [12].

Для підвищення інвестиційної привабливості молокопереробних підприємств основним завданням є покращення своїх позицій та здатності конкурувати на вітчизняному та зарубіжному ринку. Саме тому, нами пропонується наступна характеристика чинників, які впливають на інвестиційну привабливість підприємств молокопереробної промисловості (рис. 1).

Рис. 1. Чинники, що впливають на інвестиційну привабливість молокопереробних підприємств

Якість молочної продукції належить до ресурсних чинників, що впливають на інвестиційну привабливість молокопереробних підприємств та є однією із важливих умов функціонування даних підприємств на вітчизняному ринку. Саме тому наші дослідження у даній статті зосереджені на впливі якості молочної сировини і молочних товарів на інвестиційну привабливість молокопереробних підприємств.

Інвестиції, що використовуються у переробній промисловості, забезпечують підвищення техніко-технологічного рівня молокопереробних підприємств, покращення їх конкурентоспроможності, а

також стимулюють необхідний приріст виробничих потужностей для ефективної переробки молока [13, с. 135-136].

Інвестиційна привабливість молокопереробних підприємств тісно пов'язана з географічним розташуванням даних підприємств. Така ситуація пояснюється значними територіальними відмінностями, які зумовлені диференціацією природних, економічних та соціальних умов. Так підприємства молочної промисловості перебувають у більш вигідних інвестиційних умовах, ніж виробники молочної сировини, оскільки позбавлені безпосереднього впливу ризиків, яких зазнає сільське господарство: сезонність, проблеми з кредитуванням в аграрній сфері за адекватними відсотковими ставками та періодами, неефективне вирішення питання про оплату оренди земель тощо.

Поряд із цим, виникає організаційно-економічна особливість, зумовлена господарською структурою виробників сировини: близько 80% молока виробляється в господарствах населення, що, у разі постачання сировини дрібними товаровиробниками, перед підприємством постають проблеми формування достатньої за обсягами та належної якості партії сировини, її транспортування і зберігання до моменту поставки на молокопереробне підприємство. При цьому у разі відсутності у підприємства стабільних зв'язків з достатньо великим безпосереднім товаровиробником молока, здатним надати сировину належної якості в необхідних обсягах [1, с. 43].

Молочна сировина, яка надходить до підприємства проходить контроль якості відповідно до встановлених вимог, очищення та підготовку до подальшої переробки.

Виробництво кожного з видів продукції молочної промисловості має свої технологічні особливості, що впливають на формування ефективності інвестицій і включає специфічні хімічні, фізичні, біологічні процеси, які потребують також правильно організації та контролю виконання. Крім того, при розміщенні потужностей підприємств залежно від рецептури, асортименту продукції та структури собівартості доцільно орієнтуватися на наявну або потенційну сировинну базу (з виробництва молока, цукру, води тощо), джерела енергії та палива.

Готова продукція проходить перевірку на відповідність встановленим стандартам або технічним умовам, і саме необхідність відповідності продукції встановленим вимогам є ще однією особливістю, що впливає на обсяги та об'єкти інвестицій, а отже і на їх ефективність. Наразі близько 70% українського молока не відповідає вимогам європейських стандартів ні за складом, ні за показниками бактеріальної безпеки.

Причина незадовільної якості молочної продукції полягає в тому, що більшість підприємств так і не перейшли до високотехнологічного виробництва.

Таблиця 1

Вимоги до молока в різних країнах

КМАФА (тис. КУО на 1 см ³)	Кількість соматичних клітин (тис. на 1 см ³)	ЄС	Росія	Білорусія	Україна
<100	<200		вищий ґатунок		
<100	<300			«екстра»	
<100	<400	допускається до переробки			«екстра»
<300					
<400			вищий ґатунок	вищий ґатунок	
<500	<500			перший ґатунок	
<500	<600				перший ґатунок
<3000	<800				другий ґатунок
<500	<1000		перший ґатунок		
<4000	<1000		другий ґатунок		
Чим регулюється:		Регламент (ЄС) №853/2004 Європейського Парламенту та Ради зі встановлення спеціальних гігієнічних правил, що підлягають застосуванню до продовольчих товарів тваринного походження	Федеральний закон Російської Федерації від 12.06.2008 р. №88-ФЗ «Технічний регламент на молоко і молочну продукцію»	Державний стандарт Республіки Білорусь СТБ 1598-2006	ДСТУ 3662-97 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги до закупівлі»

Наприклад, станом на 2014 рік в Україні функціонувало 266 молокопереробних заводів. Тільки третина підприємств випускали продукцію, що відповідає вимогам Європейського союзу. Така тенденція зберігалася протягом всього 2015 року. Проте, вже у 2016 р. кількість молокопереробних підприємств зменшилася до 260 підприємств по всій Україні.

Якість молока в Україні відрізняється від якості молока у розвинених країнах (табл. 1). Бажано, щоб рівень бактеріального обсіменіння в молочній сировині не перевищував 100 тис. одиниць у 1 мл молока, проте, згідно вітчизняних стандартів, цей рівень для молока вищого ґатунку становить 300 тис. од./мл, для молока першої групи – 500 тис. од./мл, а для другої – 3 млн од./мл.

Також суттєво відрізняється температура зберігання молока в Україні від європейських стандартів. Відповідно до вітчизняних стандартів температура зберігання коливається від 6 до 10°C залежно від ґатунку молока, а от згідно Регламенту ЄС температура молока має сягати від 4 до 6°C. Така ситуація значно ослаблює можливості вітчизняних молокопереробних підприємств виходу на ринки ЄС, адже температура сирого молока при зберіганні пастеризованого молока повинна бути не більше 6°C, що істотно суперечить українським стандартам.

Суттєва різниця між показниками стандартів призводить до економічних втрат товаровиробників та зниженню їх інвестиційної привабливості, адже закупівельна ціна знижується з погіршенням якості. За усередненими даними Асоціації виробників молока вартість сировини ґатунку «екстра» в середньому за 2016 р. складала близько 7,01 грн/л,

вищого – 6,86 грн/л, першого – 6,65 грн/л, другого і несортового – відповідно 6,17 і 5,8 грн/л. Внаслідок цього молокопереробні підприємства зазнають значних втрат через недоотримання прибутків. Так при реалізації молока вищого ґатунку, в порівнянні з «екстра», виробники втратили 138,45 млн грн, першого – 380,15, другого – 134,55 млн грн (табл. 2).

Таблиця 2

Розрахунок економічних витрат від зниження якості реалізованої молочної сировини

ґатунок сировини	Фактичний обсяг реалізації, т	Середня ціна реалізації, грн/л	Економічні втрати від погіршення якості, млн грн
Екстра	366,36	7,01	-
Вищий	923,012	6,86	138,45
Перший	1055,97	6,65	380,15
Другий	160,18	6,17	134,55
Негатункове	6,35	5,80	7,68
Всього	2511,88	x	660,84

Закриття російського ринку, на який припадало близько 85% експорту молочної продукції, примушує вітчизняних виробників шукати нові ринки збуту. Якщо ще кисломолочна продукція експортується в Казахстан і Грузію, то підприємствам з виробництва твердих сирів доводиться або змінювати асортимент продукції, або виготовляти молочні товари згідно європейського формату.

Однак, ситуація з експортом української молочної продукції в Казахстан ще під питанням, оскільки Росія ввела заборону на транзит продуктів з України через свою територію. Саме тому на сьогоднішній день основним імпортером вітчизняної молочної продукції є Білорусія.

Перспективи розвитку вітчизняного молочного ринку необхідно також узгоджувати з наслідками членства України у СОТ, асоціацією з ЄС, зокрема, зі зростанням відкритості української економіки [3, с. 34].

На відміну від європейських країн головним критерієм для бізнесу і споживача в Україні виступає не тільки якість товару загалом і продуктів харчування зокрема, а ціна. Норми безпеки, які повинні міститися в державних стандартах залишаються незмінними вже тривалий час, зусилля вітчизняних стандартизаторів і споживачів дещо ігноруються державними інститутами. Державний контроль не в змозі припинити як випуск вітчизняної низькоякісної продукції, так і увезення на територію України товарів сумнівної якості, що в першу чергу стосується продуктів харчування та напівфабрикатів. Все це відбувається на фоні існування досить розвиненої системи стандартизації, метрології і сертифікації та наявності відповідних кадрів.

Є ще одна причина, через яку знижується якість продуктів харчування – це використання дешевої сировини для їх виробництва, скорочення технологічних циклів і, як не дивно, використання високотехнологічного обладнання. У зв'язку з цим, у розвинених країнах існує багаторівнева система захисту населення від недоброякісного товару, створюючи тим самим безпеку через контроль якості [4, с. 232].

Основним нормативно-правовим актом в Україні у сфері якості харчової продукції є Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів». Цей закон регулює відносини між органами виконавчої влади, виробниками, продавцями (постачальниками) та споживачами харчових продуктів і визначає правовий порядок забезпечення безпечності та якості харчових продуктів, що виробляються, знаходяться в обігу, імпортуються та експортуються. Також діє спеціальне законодавство України щодо окремих категорій харчових продуктів, зокрема Закон України «Про молоко та молочні продукти», «Про дитяче харчування» тощо, яке повинне відповідати положенням Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» [5].

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів» № 1602-VII від 22 липня 2014 року передбачає використання системи управління безпекою харчових продуктів НАССР («Hazard Analysis and Critical Control Point») [6]. Запровадження цієї системи передбачає поступові перехідні періоди. Наприклад, на всіх молокозаводах, бійнях та інших підприємствах, де виробляють харчові продукти, до складу яких входять необроблені інгредієнти тваринного походження, НАССР має бути запро-

ваджений у 2017 році. Виробники соків та цукерок мають впровадити дану систему до 2018 року, а власники всіх малих підприємств – до 2019 року.

Сьогодні система НАССР визнана у всьому світі і є найефективнішою науково-обґрунтованою методикою, яка дозволяє створити на молокопереробних підприємствах умови для виробництва безпечної молочної продукції завдяки визначенню і контролю небезпечних чинників на всіх етапах, виключаючи або мінімізуючи ризики.

Розробивши, запровадивши і регулярно застосовували таку систему для молокопереробного підприємства, можна бути завжди впевненими, що молочні продукти відповідатимуть стандартам, є повністю безпечними і задовольняють потреби споживача.

Отже, проаналізувавши та дослідивши основні проблеми якості молочної сировини та молочних продуктів, нами запропоновано наступні напрями покращення їх якості:

- модернізація всіх ланок виробничого процесу та первинної обробки молока, шляхом зміни застарілих технологій та виробничого обладнання на молокопереробних підприємствах;
- збільшення кількості підприємств, що займаються виробництвом високоякісної молочної сировини для подальшої її переробки, оскільки більшість молока, що надходить від господарств населення не відповідає існуючим нормам та санітарно-гігієнічним вимогам, передбаченим законодавством ЄС;
- удосконалення системи годівлі та утримання корів, за рахунок упровадження безприв'язної системи утримання худоби, її доїння в доїльному залі, використання систем автоматичного керування раціоном годівлі корів та збалансування кормової суміші;
- створення замкнутого циклу виробництва, за якого всі етапи виробництва (від отримання молочної сировини, до виготовлення молочної продукції) здійснювалися в межах одного підприємства та запровадити систему НАССР у всіх підприємствах;
- запровадження системи НАССР, як обов'язкової системи управління безпекою харчових продуктів.

Висновки з проведеного дослідження. Інвестиційна привабливість молокопереробних підприємств відіграє значну роль у залученні інвестицій та покращенні конкурентоспроможності підприємств молочної промисловості. Існують певні чинники, що впливають на інвестиційну привабливість молокопереробних підприємств. Серед них можна виокремити ресурсні чинники, до яких належить якість молочної сировини та молочної продукції. Якщо якість молока відповідатиме європейським нормам, тоді вітчизняні молокопереробні підприємства матимуть можливість виходу на міжнародні ринки. Запровадження системи НАССР як обов'язкової системи управління безпекою харчових продуктів дозволить не тільки зміцнити позиції наших товаровиробників на ринку молочних товарів, а й запропонувати вітчизняним споживачам молочні товари високої якості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кузьмін Є.С. Ефективність інвестицій підприємств молочної промисловості: Моног. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2015. – 254 с.
2. Пархоμεць М.К. Аналіз ефективності інвестицій на підприємствах молочної промисловості: організація та методика: монографія / М.К. Пархоμεць, Л. М. Уніят ; за ред. М. К. Пархомя. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – 223 с.
3. Литовченко М.В. Молочна промисловість України: стан та перспективи розвитку / М. В. Литовченко // Агросвіт, № 8, 2015. – С. 30-34.
4. Пархоменко О. В. Порівняльна характеристика стандартизованих методів визначення показників якості харчових продуктів в Україні та ЄС / О. В. Пахаренко // Економічний форум. – 2015. – № 3. – С. 231-237.
5. Харчова промисловість в Україні: засади правового регулювання в Україні. Режим доступу: [http://arzinger.ua/files/file/F&B_book\(Ukr\)vn_block_2014.pdf](http://arzinger.ua/files/file/F&B_book(Ukr)vn_block_2014.pdf)
6. Концепція державної політики у сфері управління якістю продукції (товарів, робіт, послуг), затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 р. № 447-р. Офіційний вісник України. № 34, 2002. – С. 238-243.
7. ДСТУ 3662-97 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://molsouz.org.ua>
8. Ільчук М.М. Адаптація виробників молока в Україні до європейських вимог / М. М. Ільчук, В. І. Радько // Біоресурси і природокористування. – 2013. – Т. 5. – № 5/6. – С. 129-137.
9. Балковська В. В. Економічний механізм управління конкурентоспроможністю підприємств молокопереробної галузі України в сучасних умовах господарювання / В. В. Балковська // Економічний простір. – 2016. – №110. – С. 127-138.
10. Місінкевич О. П. Інвестиційна привабливість сільськогосподарських підприємств Хмельниччини – шлях до підвищення конкурентоспроможності молочного скотарства / О. П. Місінкевич, С. І. Василіук, Н. А. Лісевич // Продуктивність агропромислового виробництва. економічні науки. – 2014. – Вип. 25. – С. 24-30.
11. Аранчій Д.С. Інвестиційна привабливість підприємств: сутність, фактори впливу та оцінка існуючих методик аналізу / Д.С. Аранчій, С.А. Гончаренко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/3.2/59.pdf>.
12. Крилова Э. И. Анализ финансового состояния и инвестиционной привлекательности предприятия: учеб. пособие / Крилова Э. И., Власова В. М., Егорова М. Г. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 192 с.
13. Шклярчук Ю. Є. Особливості регулювання інвестиційної діяльності молокопереробних підприємств / Ю. Є. Шклярчук // Економіка, Фінанси, Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2016. – Вип. 11. – С. 135-144.

МІСЦЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ В ОЦІНЦІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

LOCATION OF CAPITAL STRUCTURE RESEARCH IN THE ESTIMATION OF FINANCIAL STABILITY OF THE ENTERPRISE

УДК 658.15

Юрій Е.О.

к.е.н., доцент кафедри публічних,
корпоративних фінансів
та фінансового посередництва
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Бербека Л.А.

студент
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

У статті розглянуто наукові підходи до визначення структури капіталу підприємства. Визначено взаємозв'язок структури капіталу з фінансовою стійкістю. Проаналізовано методику аналізу структури капіталу у загальній оцінці фінансової стійкості. Охарактеризовано основні показники стану, структури та ефективності використання капіталу підприємства. Досліджено чинники, які впливають на структуру капіталу підприємства.

Ключові слова: фінансова стійкість, капітал, структура капіталу, позиковий капітал, власний капітал, управління структурою капіталу, оптимізація структури капіталу.

В статье рассмотрены научные подходы к определению структуры капитала предприятия. Определена взаимосвязь структуры капитала с финансовой устойчивостью. Проанализирована методика анализа структуры капитала в общей оценке финансовой устойчивости. Охарактеризованы основные

показатели состояния, структуры и эффективности использования капитала предприятия. Исследованы факторы, которые влияют на структуру капитала предприятия.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, капитал, структура капитала, заемный капитал, собственный капитал, управление структурой капитала, оптимизация структуры капитала.

The article deals with scientific approaches to the definition of the capital structure of the enterprise. The relationship between capital structure and financial stability is determined. Analyzed the method of analysis of capital structure in the overall assessment of financial firmness. The basic indexes of the position, structure and efficiency of the use of capital of enterprise are described. The factors influencing the structure of enterprise capital are investigated.

Key words: financial firmness, capital, capital structure, borrowed capital, equity capital, management of the structure of capital, optimization of capital structure.

Постановка проблеми. Сучасне економічне становище потребує від власників та фінансових менеджерів підприємств ефективного управління, уважного контролю та своєчасного коригування структури капіталу підприємства, оскільки оптимальна структура капіталу дозволяє отримувати максимальний прибуток, забезпечує фінансову стійкість і високі показники ліквідності та платоспроможності підприємства. Аналіз структури капіталу кожного підприємства відіграє дуже важливу роль, адже завдяки йому менеджери можуть оцінити, наскільки ефективно використовуються ресурси підприємства, чи сформована раціональна структура капіталу, чи є можливості для покращення фінансової стійкості підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасних умовах вагомий вклад в удосконалення методики аналізу капіталу підприємства зробили вчені Г.І. Базецька, І.О. Бланк, Р.В. Варічева, І.Б. Висоцька, О.О. Горошанська, В.Б. Кочкодан, І.І. Приймак, М.І. Яременко та інші. Незважаючи на їх значний науковий доробок у цій сфері, питання організації та методики аналізу формування капіталу підприємств залишається найбільш дискусійним і вимагає подальших досліджень.

Постановка завдання. Основна мета дослідження полягає у визначенні методики аналізу структури капіталу та її впливу на ефективне функціонування господарюючого суб'єкта, що актуалізує тематику дослідження і ставить питання необхідності розробки дієздатної фінансової стратегії формування фінансового капіталу, спрямованої на забезпечення фінансової стійкості підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження

Структура капіталу є основою формування фінансового потенціалу підприємства, що відображає перетворення ресурсів підприємства у результати діяльності. Фінансовий потенціал підприємства являє собою всі фінансові ресурси, що знаходяться у розпорядженні підприємства для здійснення поточних і перспективних витрат і забезпечують ефективну оперативну та стратегічну діяльність підприємства, його стабільний фінансовий стан [9, с. 338].

Поняття “структура капіталу” має неоднозначний і дискусійний характер. У найзагальнішому вигляді це поняття характеризується, як співвідношення власних та позикових фінансових коштів, які підприємство використовує у процесі своєї господарської діяльності. Водночас під час розгляду як власного, так і позикового капіталу в них вкладається різний економічний зміст.

Зокрема, І.О. Бланк дає таке визначення: “Структура капіталу являє собою співвідношення всіх форм власних і позикових фінансових коштів, що використовуються підприємством у процесі господарської діяльності для фінансування активів” [3, с. 752]. В.Н. Суторміна, В.М. Федосов визначають структуру капіталу, як співвідношення між основними джерелами під час формування фондів. Н.А. Русак та В.А. Русак уважають, що структура капіталу – це питома вага окремих елементів капіталу в загальній його сумі. А. Афанасьєв наводить таке формулювання: “Структура капіталу – це форма або складова капіталізації, яка належить до виду і пропорцій цінних паперів, що використовуються для збільшення фінансових ресурсів” [1, с. 23].

У сучасній практиці управління корпоративними фінансами важливе місце займає проблема якісного та кількісного обґрунтування управлінських фінансових рішень, прийняття яких неможливе без використання об'єктивної оцінки [14, с. 73]. Структуризація капіталу підприємства дає змогу провести як якісне, так і кількісне оцінювання капіталу, а також охарактеризувати ефективність його використання.

Аналіз структури капіталу посідає вагоме місце у комплексному дослідженні фінансового стану підприємства, зокрема, його фінансової стійкості, адже завдяки аналізу пасивів можна з'ясувати такі важливі характеристики фінансового стану підприємства як: ступінь фінансової залежності від позикового капіталу, рівень фінансових ризиків, рівень контролю акціонерів над фінансовими ресурсами підприємства, характер боргової політики, рівень капіталізації, ознаки наявності фінансової кризи.

Основною метою цього аналізу є виявлення тенденцій динаміки обсягу і складу капіталу та їх впливу на фінансову стійкість і ефективність використання капіталу.

Взаємозв'язок структури капіталу підприємства з його фінансовою стійкістю полягає в тому, що надання переваги тому чи іншому джерелу фінансування впливає на поточний і майбутній стан підприємства. Це пояснюється тим, що використання тільки власного капіталу гарантує найвищу фінансову стійкість, але обмежує темпи розвитку, оскільки не може забезпечити формування додаткового обсягу активів у періоди сприятливої кон'юнктури ринку і не використовує фінансові можливості приросту прибутку на вкладений капітал. Орієнтація менеджменту на переважання позикового капіталу забезпечує високий фінансовий потенціал за рахунок приросту активів, а також можливості збільшення фінансової рентабельності внаслідок наявності ефекту фінансового левериджу, однак, більшою мірою генерує фінансовий ризик і загрозу банкрутства. Дилему незалежності і прибутковості покликана вирішити оптимізація структури капіталу, адже диференційований підхід до вибору джерел фінансування дає змогу регулювати рівень фінансової збалансованості підприємства, впливати на коефіцієнт рентабельності активів і власного капіталу, фінансової стійкості та платоспроможності і, у підсумку, формувати співвідношення між ризиком і дохідністю [5, с. 226].

У процесі аналізу капіталу необхідно вирішити такі завдання: здійснити загальну оцінку складу і структури капіталу підприємства; проаналізувати ефективність використання капіталу; проаналізувати оборотність капіталу; здійснити аналіз прибутковості капіталу; проаналізувати кредиторську заборгованість підприємства [12, с. 104]. Інформаційною базою для проведення аналізу структури капіталу є дані звітності підприємства, а саме: Форма №1 Баланс (Звіт про фінансовий стан).

Процес дослідження структури капіталу включає в себе три послідовні стадії. На першій стадії аналізу розглядається динаміка загального обсягу та основних складових елементів капіталу в зіставленні з динамікою обсягу виробництва і реалізації продукції; визначається співвідношення власного і позикового капіталу і його тенденції; у складі позикового капіталу вивчається співвідношення довго- і короткострокових фінансових зобов'язань; визначається розмір прострочених фінансових зобов'язань і з'ясовуються причини прострочення.

На другій стадії аналізу розглядається система коефіцієнтів фінансової стійкості підприємства, обумовлена структурою його капіталу. У процесі проведення такого аналізу розраховуються і вивчаються в динаміці такі коефіцієнти: коефіцієнт автономії, коефіцієнт фінансової залежності, коефіцієнт фінансового ризику, коефіцієнт фінансової стабільності, коефіцієнт інвестування та інші. Аналіз фінансової стійкості підприємства дозволяє оцінити ступінь стабільності його фінансового розвитку і рівень фінансових ризиків, що генерують загрозу його банкрутства.

На третій стадії аналізу оцінюється ефективність використання капіталу в цілому та окремих його елементів. У процесі проведення такого аналізу розраховуються і розглядаються в динаміці такі основні показники:

1) період обігу капіталу. Він характеризує число днів, протягом яких здійснюється один обіг власних і позикових коштів, а також капіталу загалом. Що менше період обігу капіталу, то вище за інших рівних умов ефективність його використання на підприємстві, так як кожен обіг капіталу генерує певну додаткову суму прибутку;

2) коефіцієнт рентабельності усього використаного капіталу. За своїм чисельним значенням він відповідає коефіцієнту рентабельності сукупних активів, тобто характеризує рівень економічної рентабельності;

3) капіталовіддача. Цей показник характеризує обсяг реалізації продукції, що припадає на одиницю капіталу, тобто в певній мірі служить вимірником ефективності операційної діяльності підприємства;

4) капіталомісткість реалізації продукції. Показує, який обсяг капіталу задіяний для забезпечення випуску одиниці продукції і є базовим для моделювання потреби в капіталі у наступному періоді з урахуванням галузевих особливостей операційної діяльності [13, с. 505-506].

Тому, поряд з розрахунком основних показників фінансової стійкості, які дають можливість визначити оптимальність сформованої структури капіталу, варто розглянути показники стану, структури та ефективності використання капіталу підприємства. Методика розрахунку показників подана у табл. 1.

Дослідження структури капіталу підприємства дозволяє встановити можливі причини фінансової стійкості (нестійкості) підприємства, адже збільшення

Показники стану, структури та ефективності використання пасивів підприємства

Назва показника	Формула розрахунку	Оцінка показника за динамікою
<i>Показники стану</i>		
Тривалість обороту	$T_{об.} = \frac{\text{Капітал (Валюта балансу)}}{\text{Чистий дохід}_{\text{однорічний}}}$	Зниження
Коефіцієнт віддачі	$K_v = \frac{\text{Чистий дохід}}{\text{Капітал (Валюта балансу)}}$	Збільшення
Коефіцієнт завантаження	$K_z = \frac{\text{Капітал (Валюта балансу)}}{\text{Чистий дохід}}$	Зниження
<i>Показники структури</i>		
Індекс іммобілізації активів	$I_{им.а.} = \frac{\text{Необоротні активи}}{\text{Власний капітал}}$	Зниження
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	$K_{д.з.п.к.} = \frac{\text{Довгострокові зобов'язання}}{\text{Власн. капітал} + \text{Довгострок. зобов'язання}}$	Зниження
Коефіцієнт короткострокової заборгованості	$K_{з.к.з.} = \frac{\text{Короткострокові зобов'язання}}{\text{Позиковий капітал}}$	Зниження
Коефіцієнт залежності від довгострокових зобов'язань	$K_{з.д.з.} = \frac{\text{Довгострокові зобов'язання}}{\text{Власний капітал}}$	Зниження
Коефіцієнт структури позикового капіталу	$K_{стр.п.к.} = \frac{\text{Довгостроковий позиковий капітал}}{\text{Короткостроковий позиковий капітал}}$	Зростання
Коефіцієнт структури покриття довгострокових вкладень	$K_{стр.п.д.в.} = \frac{\text{Довгострокові пасиви}}{\text{Необоротні активи}}$	Зниження
<i>Показники ефективності використання</i>		
Рентабельність капіталу	$R_k = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Капітал}} * 100\%$	Збільшення
Рентабельність власного капіталу	$R_k = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Власний капітал}} * 100\%$	Збільшення
Рентабельність позикового капіталу	$R_k = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Позиковий капітал}} * 100\%$	Збільшення

Джерело: розроблено автором на основі [2; 7; 8; 10].

частки власного капіталу за рахунок будь-якого із джерел сприяє посиленню фінансової стабільності підприємства, і при цьому наявність нерозподіленого прибутку може розглядатися як джерело поповнення оборотних засобів і зниження рівня поточної кредиторської заборгованості.

Особлива роль аналізу структури капіталу при оцінці фінансової стійкості зумовлена його функціями: статутний та додатковий капітал підприємства дає змогу організувати процес виробництва продукції, застосовувати прогресивні технології, висококваліфіковану робочу силу, посилити власні позиції на ринку. Крім того, розмір власного капіталу забезпечує довіру партнерів підприємства (як інших підприємств, так і банків), що визначає можливість отримати від них фінансові вкладення у разі необхідності для усунення дій несприятливих факторів. Якщо обсяг власного капіталу невеликий, то кредитори мають певний підприємницький ризик. Власний капітал відіграє роль «буферу», захищає підприємство від банкрутства [4, с. 158].

Співвідношення різних видів фінансування може знаходитися в певному діапазоні, враховуючи фактори, що впливають на оптимальну структуру капіталу підприємства, але цей діапазон не повинен залишатися постійним, а повинен кори-

гуватися з урахуванням змін в економіці. Якісний аналіз структури капіталу конкретного підприємства припускає виділення зовнішніх і внутрішніх чинників, які обов'язково необхідно врахувати при розробленні та реалізації політики фінансування.

До внутрішніх чинників можна віднести [5, с. 227; 6, с. 95]:

1) рівень та динаміку прибутковості підприємства. Більш високий та стійкий рівень прибутковості підприємства дає змогу використовувати більше власних внутрішніх фінансових ресурсів, з одного боку, а з іншого – дає змогу знайти зацікавлених інвесторів;

2) масштаби та темпи зростання обсягів продажу. Зростання обсягів продажу стимулює процес залучення як власних внутрішніх джерел капіталу, так і зовнішніх;

3) напрям виробничо-господарської діяльності. Виробничу діяльність промисловості та в аграрному секторі економіки орієнтована на переважання власного капіталу, а в торговельній сфері, будівельному бізнесі – доцільна на залучення зовнішніх джерел фінансування;

4) структура активів підприємства. Наявність високоліквідних активів дає змогу підприємствам залучати зовнішні джерела фінансування.

5) необхідність істотного розширення розмірів бізнесу або реалізації масштабного інвестиційного проєкту. Для цих цілей залучають фінансові ресурси, які не можуть бути отримані за рахунок власних джерел.

До зовнішніх чинників, що впливають на оптимізацію структури капіталу, можна віднести [5, с. 227]:

1) податкову політику у країні. Ця політика позначається на використанні як власних, так і залучених джерел формування капіталу;

2) стан фондового ринку. За розвиненості фондового ринку, доступності вільних фінансових ресурсів на ньому, у підприємств з'являється більше можливостей формування оптимальної структури капіталу;

3) загрозу банкрутства. За загрози банкрутства підприємство має віддавати перевагу власним внутрішнім джерелам формування капіталу. Формування оптимальної структури фінансового капіталу потрібно здійснювати окремо на підприємствах різних форм власності, різного організаційно-правового статусу з урахуванням галузевої належності, розмірів і виробничої структури

Приймак І.І. у свою чергу виділяє наступні фактори впливу на структуру капіталу [11, с. 56]:

1) галузеві особливості господарської діяльності;

2) стадія життєвого циклу фірми (молоді компанії з конкурентною продукцією можуть залучати для свого розвитку більше позичкового капіталу, а зрілі використовують переважно власні кошти);

3) кон'юнктура товарного та фінансового ринків;

4) рівень прибутковості поточної діяльності;

5) податкове навантаження на компанію (частка податків, що сплачують, у виручці прямих і непрямих від продажу – брутто);

6) ступінь концентрації акціонерного капіталу (прагнення власників капіталу зберегти контрольний пакет акцій).

Головною проблемою ефективного управління фінансовою стійкістю, на нашу думку, є оптимальне розміщення капіталу підприємства. Від того, які джерела фінансування основних та обігових активів, скільки їх перебуває у сфері виробництва і у сфері обігу, в грошовій та матеріальній формі, значною мірою залежать результати виробничо-фінансової діяльності й, відповідно, вся фінансова стійкість підприємства.

Управління структурою капіталу зводиться переважно до двох основних напрямів: встановлення оптимальних для підприємства пропорцій використання власного та позикового капіталу та забезпечення залучення на підприємство необхідних видів і обсягів капіталу для досягнення оптимальних пропорцій його структури. При цьому управління структурою капіталу нерозривно пов'язане з урахуванням особливостей кожної зі складових капіталу, що мають певні переваги і недоліки, які необхідно враховувати при формуванні структури капіталу.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, як бачимо структура капіталу визначає фінансові, операційні та інвестиційні аспекти діяльності підприємства та значною мірою впливає на фінан-

сову стійкість підприємства, рівень фінансового ризику та формує співвідношення ступеня прибутковості та ризику в процесі розвитку підприємства, тобто може служити головним індикатором у разі забезпечення фінансової безпеки підприємства. Саме тому підприємству варто ретельно підходити до вибору джерел формування капіталу, намагатися оптимізувати структуру капіталу з метою підвищення рівня фінансової стабільності, враховуючи особливості своєї діяльності, оскільки підприємства, що мають однакову структуру капіталу, можуть мати зовсім різний фінансово-економічний стан.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Афанасьєв А. Планування структури капіталу / А. Афанасьєв // Банківська справа : наук.-практ. журнал. – 2000. – № 2. – С. 23-27.
2. Базецька Г. І. Фінанси підприємства: планування та управління у виробничій сфері: навч. посіб. / Г. І. Базецька, Л. Г. Суботовська, Ю. В. Ткаченко; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2012. – 292 с.
3. Бланк І.О. Управління фінансами підприємств : підручник [для студ. ВНЗ] / І.О. Бланк, Г.В. Ситник. – К.: Вид-во КНТЕУ. – 2006. – 779 с.
4. Варічева Р. В. Аналіз оптимальності структури власного капіталу акціонерних товариств: проблеми та перспективи / Р. В. Варічева // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 4. – С. 155-167.
5. Висоцька І. Б. Оптимізація структури капіталу підприємства з метою підвищення його фінансової безпеки / І. Б. Висоцька, В. В. Комаричина // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.1. – С. 224-230.
6. Горошанська О. О. Оптимізація структури капіталу підприємства / О. О. Горошанська // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2011. – Вип. 1. – С. 93-98.
7. Грабовецький, Б. Є. Фінансовий аналіз та звітність : навчальний посібник / Б. Є. Грабовецький, І. В. Шварц. – Вінниця : ВНТУ, 2011. – 281 с.
8. Гринів Б. В. Економічний аналіз торговельної діяльності: навч. посіб. / Б.В.Гринів. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 392 с.
9. Кочкодан В. Б. Імітаційна модель управління структурою капіталу: теоретичний аспект / В. Б. Кочкодан // Сталый розвиток економіки. – 2013. – № 3. -С. 335 – 341.
10. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств: Підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. – 4-те вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2002. -571 с.
11. Приймак І. І. Стратегічний аналіз фінансової стійкості підприємства / І. І. Приймак // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2012. – № 3. – С. 55-68
12. Слободян Н. Г. Аналіз і прогнозування фінансової стійкості підприємства в сучасних умовах: методологія і практика / Н. Г. Слободян // Економічний аналіз. – 2014. – Т. 18(2). – С. 239-245.
13. Яременко М. І. Структура капіталу підприємства в умовах економічної кризи / М. І. Яременко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки. – 2014. – № 3. – С. 192-198.
14. Юрій Е.О. Зміст управління ліквідністю в стабілізації діяльності підприємства // Вісник Одеського національного університету. Економіка, том 21. – Випуск 8 (50). – 2016. – С. 73-77.

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКААНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ
ТУРИСТСЬКО-ЕКСКАРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ВІННИЧЧИНІ
THE ANALYSIS OF PROSPECTS FOR DEVELOPMENT
OF TOURIST AND EXCURSION ACTIVITIES OF THE VINNYTSIA REGION

УДК 338.48:477.44(045)

Дзюба Т.А.к.е.н., доцент кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи
Вінницький торговельно-економічний
інститут
Київського національного торговельно-
економічного університету**Гринь В.В.**асистент кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи
Вінницький торговельно-економічний
інститут
Київського національного торговельно-
економічного університету

У статті проаналізовано розвиток матеріальної бази та туристичної інфраструктури, екскурсійної діяльності та обслуговування, кадрового забезпечення у туристичній галузі Вінницької області. Розглянуто перспективи екскурсійної справи в регіоні, реалізація яких має здійснюватися за такими напрямками, як розробка авторських тематичних екскурсій, складання тематичних екскурсійних турів, створення нових форм екскурсійного обслуговування, урізноманітнення екскурсійних послуг з урахуванням інтересів і запитів населення, розширенні спектру мотивації вибору екскурсії як форми дозвілльової діяльності.

Ключові слова: туризм, туристична діяльність, екскурсійна діяльність, туристично-краєзнавча діяльність, Вінниччина.

В статье проанализировано развитие материальной базы и туристической инфраструктуры, экскурсионной деятельности и обслуживания, кадрового обеспечения в сфере туризма Винницкой области. Рассмотрены перспективы экскурсионного дела в регионе, реализация которых должна осуществляться по таким направлениям, как разработка авторских тематических

экскурсий, составление тематических экскурсионных туров, создание новых форм экскурсионного обслуживания, разнообразие экскурсионных услуг с учетом интересов и запросов населения, расширении спектра мотивации выбора экскурсии как формы досуговой деятельности.

Ключевые слова: туризм, туристическая деятельность, экскурсионная деятельность, туристско-краеведческая деятельность, Винницкая область.

The article analyzes the development of the material base and tourist infrastructure, excursion activities and services, staffing in the tourism sector of the Vinnitsa region. The perspectives of excursion in the region are considered, the implementation of which should be carried out in such areas as the development of author's thematic excursions, the development of thematic excursion tours, the creation of new forms of excursion services, taking into account the interests and demands of the population, the widening of the spectrum of motivation for choosing an excursion as a form of leisure activities.

Key words: tourism, tourist activity, excursion activity, tourist and local lore activity, Vinnytsia region.

Постановка проблеми. Все більшого значення для розвитку економіки та соціальної сфери Вінницької області набуває туристична галузь. Розвиток в'їзного та внутрішнього туризму, екскурсійної діяльності має тенденцію до перетворення у важливий чинник підвищення якості життя в області, створення додаткових робочих місць, наповнення місцевого бюджету та підвищення авторитету області як на внутрішньому, так і на міжнародному туристичних ринках. Туризм істотно впливає на такі сектори економіки, як: транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів широкого вжитку і є одним з найбільш перспективних напрямів структурної перебудови економіки. У свою чергу, важливими факторами розвитку туристичної галузі є природно-рекреаційний та історико-культурний потенціал регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорією розвитку екскурсійної діяльності займалися В.В. Абрамов, М.В. Тонкошкур, М.М. Покогодна [1], які зазначали, що екскурсійна діяльність – це надзвичайно складна і проблемна сфера

сучасної туристичної галузі України. На думку Л.Б. Альтгайма [2], екскурсійна діяльність – важливий засіб формування світогляду туриста. Згідно із законом України «Про туризм», під екскурсійною діяльністю розуміють практику організації подорожей у супроводі екскурсолога за заздалегідь складеним маршрутом із певною метою і тривалістю не більше доби [4]. Понятійна категорія туристсько-екскурсійної діяльності потребує уточнення, зокрема, доповнення, адже екскурсійна діяльність дає змогу ознайомитися з новим, розширити світогляд та отримати нові знання про об'єкти, предмети, події, особистостей тощо.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз туристсько-екскурсійної діяльності Вінницької області, а саме: значна увага приділяється перспективам подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. З моменту проголошення незалежності молода українська держава впевнено стала на шлях розвитку власної туристичної галузі. За час, що минув, завершується процес переорієнтації вітчизняного туризму з частини народно-господарського

комплексу колишнього СРСР у високорозвинену галузь, що відповідає сучасному стану ринкового середовища, вимогам ефективного використання наявних туристських ресурсів.

На даний час в Україні під охороною держави перебувають понад 144 тис. нерухомих пам'яток історії та культури, а саме:

- 71214 тис. пам'яток археології (з них – 428 національного значення);
- 52544 тис. пам'яток історії (з них – 264 національного значення);
- 2806 тис. пам'яток монументального мистецтва (з них – 47 національного значення);
- 17937 тис. пам'яток містобудування і архітектури (з них – 3541 національного значення) [3].

Сьогодні одна за одною зникають «білі плями» багатоміліонної історії українського народу. У процесі повернення народу його історичної національної пам'яті важливе місце належить екскурсійним маршрутам.

Екскурсія є важливим засобом вивчення історії рідного краю, залучення широких верств населення, насамперед, учнів, молоді до пізнання історико-культурної спадщини, яку залишили нам попередні покоління.

Об'єктивне і всебічне вивчення історії, історико-культурної спадщини мають стати основою організації екскурсійної справи в Україні на сучасному етапі.

Інтерес населення до вітчизняної історії, історико-культурної спадщини все більше зростає. Великою популярності, насамперед серед молоді, користуються туристсько-екскурсійні маршрути «Козацькі Січі», «Фортеці і замки України», «Монастирі України», «Гетьманські столиці», «Коліївщина». Значний інтерес у туристів викликають тури шляхами становлення та розвитку Київської Русі, екскурсії за численними туристсько-екскурсійними маршрутами мережі «Намісто Славутича».

Як свідчить статистика, число екскурсантів зростає з року в рік: 2014 – 2,4 млн чоловік, 2015 – 2,02 млн чол. У 2016 році кількість екскурсантів сягнула 2,5 млн осіб. Мало ще залучаються до екскурсій учні, студенти, сільські мешканці та інші категорія населення [4].

Сьогодні, коли немає обмежень у тематиці екскурсій, ідеологічного тиску, перед екскурсійною справою відкриваються нові горизонти. Із року в рік розширюється тематичний спектр екскурсій, оновлюється їхній зміст, що сприяє правдивому висвітленню вітчизняної історії. Ця робота неможлива без серйозної методичної основи. Тому сьогодні вкрай необхідно за підтримки держави відтворити в туристичній галузі структуру методичних служб, що стали б центрами цієї роботи в регіонах, а також методичних секцій екскурсиводів як осередків підвищення фахової майстерності.

Особливо слід наголосити, що від знань, умінь екскурсивода донести матеріал до аудиторії, показати, а інколи й відтворити історичні події, зробити екскурсантів їх співучасниками значною мірою залежатиме сприйняття ними історії України, їх свідомість і моральні засади, а в підсумку – громадянська позиція.

На туристській карті України виділяють сім регіонів, сприятливих для розвитку туризму:

1. Карпатський (західний): Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області;
2. Волинсько-Тернопільський (північно-західний або поліський район): Волинська, Тернопільська, Хмельницька, Рівненська області;
3. Житомирсько-Вінницький (буферний): Житомирська, Вінницька області;
4. Київський (центральний): Чернігівська, Київська, Черкаська, Кіровоградська області;
5. Харківський (північно-східний): Сумська, Полтавська, Харківська, Луганська області;
6. Дністровсько-Донецький (південно-східний): Дніпропетровська, Донецька, Запорізька області;
7. Причорноморський (південний): Одеська, Миколаївська, Херсонська області та Автономна Республіка Крим [8, с.47].

Розвиток туристської діяльності в цих регіонах зумовлюється наявністю багатих туристських ресурсів: природно-рекреаційних та історико-культурних у поєднанні з відповідними соціально-економічними умовами.

У зазначених туристських регіонах України найцінніші пам'ятки історії та культури знаходяться поряд із різноманітними природними рекреаційними та лікувальними ресурсами.

Значна матеріальна база туризму (готелі, мотелі, туристські комплекси та бази, кемпінги), підприємства харчування, численні туристичні організації, створюють сприятливі умови для впровадження системи в життя.

Важливими туристсько-екскурсійними об'єктами у Вінницькому регіоні є численні та різноманітні історико-культурні пам'ятки: археології, історії, архітектури, мистецтва та меморіальні, а також палацово-паркові ансамблі, музеї та картинні галереї.

В області на державному обліку перебуває 4307 пам'яток культурної спадщини: 1739 – археології, 1893 – історії, 526 – містобудування та архітектури, 101 – монументального мистецтва, 47 – садово-паркового мистецтва, 1- ландшафтна [10].

Функції координації розвитку туристичної та екскурсійної діяльності на території області виконує управління культури і мистецтв облдержадміністрації.

Вперше так званий самодіяльний туризм прийняв організаційні форми на Вінниччині у 1977 р., коли у всіх республіках і областях СРСР були утворені федерації туризму, які існували при обласних

радах з туризму та екскурсій (профспілкові структури). Саме у 1977 р. була утворена Вінницька обласна федерація туризму. У 1978 р. був утворений Вінницький міський турклуб, який у 1981 р. отримав назву "Меркурій" [6, с.51].

У зв'язку з акціонуванням рад з туризму і екскурсій у 1991 р. був утворений Вінницький туристсько-спортивний союз, діяльність якого продовжується і до сьогодні, але виключно у сфері спортивного туризму.

Число туристичних підприємств на Вінничині поступово зростало. За офіційними даними у 2005 році їх було 34, у 2007 – 64. Станом на кінець 2010 року в м. Вінниці мають ліцензію на право займатися різними видами туристичної діяльності 115 підприємств. З них туроператорів – 17, турагентів – 98. Разом з тим, лише обмежена кількість туристичних підприємств міста – 5, займаються організацією в'їзного туризму, усі інші працюють з організації подорожей за межі Вінницького регіону та за кордон. За даними Головного управління статистики у Вінницькій області, туристичні послуги у Вінницькій області у 2016 році надавали 30 ліцензованих підприємств (туроператорів) та близько 38 туристичних агентів. Дохід від надання туристичних послуг у 2016 році в порівнянні з 2015 роком збільшився на 45,1% і становить 27,4 млн грн. Зростання їх числа, не дивлячись на кризу, продовжується. Але, порівняно з країнами ЄС, туристична інфраструктура, регіону та країни, зокрема, поки у стані розвитку.

Найбільші туроператори Вінницької області:

1. Вінницьке обласне ЗАТ з туризму та екскурсій «Вінниця турист».
2. «Бомба-Тур» туроператор.
3. ПП туристична агенція «Укрвіза».
4. «Мер-Ка-Ба» – мережа агентств подорожей.
5. ПП «Укрвінітур».
6. «Слов'янський тур» туроператор.

За період роботи на ринку туристичних послуг Вінницьке обласне бюро подорожей та екскурсій стало кращим туроператором регіону, що пропонує якісне комплексне обслуговування. Накопичений досвід роботи дозволяє постійно підвищувати якість послуг, розширювати контакти, працювати не лише на території регіону, а й по всій Україні та також із закордонними партнерами, що дозволяє привабити іноземних туристів до Вінниччини, освоювати нові маршрути.

Вінницька обласна рада представила на затвердження програму розвитку туризму на 2017-2020 рр. На реалізацію програми передбачено 10 301,3 тис. грн. На реалізацію програми передбачено виділити з обласного бюджету 7 109,0 тис. грн, впродовж 3 років, та 2 686,9 тис. грн з районних бюджетів та бюджетів міст обласного значення, міст, сіл, селищ [10].

Основною метою Програми розвитку туризму в області на 2017-2020 роки є створення конкурентоспроможного на національному та міжнародному ринках туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби мешканців області та її гостей, на основі здійснення заходів, спрямованих на розвиток туристичної галузі області, при цьому особлива увага приділяється доступу до туристичних послуг осіб з функціональними обмеженнями. Крім того, передбачається створення та розвиток матеріально-технічної бази і сучасної інфраструктури туризму, сприятливих умов для залучення інвестицій, ефективного використання природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу, етнографічних особливостей регіону, забезпечення умов для повноцінного функціонування суб'єктів туристичної діяльності, підвищення якості та асортименту туристичних послуг, розширення мережі туристично-екскурсійних маршрутів, підготовка кваліфікованих екскурсіводів, здійснення системної рекламно-інформаційної діяльності, підтримку в'їзного та внутрішнього туризму, зокрема, сільського.

Туристичні можливості області щороку представляються на загальноукраїнських та міжнародних туристичних виставках, висвітлюються у засобах масової інформації. При обласній науковій бібліотеці ім. Тимірязєва створено web-сайт з інформацією про розвиток культури і туризму області, об'єкти культурної спадщини, історію міст і районів.

Туризм у Вінницькій області – новий, але дуже перспективний напрям внутрішнього туризму. Вінницька область надзвичайно привабливе місце для подорожей. За бажанням, місцеві туристичні організації організують захоплюючу екскурсію всіма пам'ятними місцями Вінницької області.

Одним зі шляхів підвищення ефективності функціонування екскурсійної діяльності є використання нових сучасних форм стимулювання господарської діяльності суб'єктів підприємництва, в тому числі через реалізацію нетрадиційних ринкових механізмів у формі спеціальних (вільних) економічних зон та територій пріоритетного розвитку.

У перспективі екскурсійна справа в регіоні має йти за такими напрямками, як розробка авторських тематичних екскурсій, складання тематичних екскурсійних турів, створення нових форм екскурсійного обслуговування, урізноманітнення екскурсійних послуг з урахуванням інтересів і запитів населення, розширенні спектру мотивації вибору екскурсії як форми дозвілєвої діяльності, розвиток екскурсійної справи на регіональних рівнях. Як і будь-яка інша сфера гуманітарної діяльності екскурсії потребують капіталовкладень, підготовки кадрів, матеріального забезпечення, координації з громадськими організаціями, установами тощо.

Разом з тим, не можна оцінювати роботу екскурсійних організацій тільки за економічними критеріями. «Без врахування духовних цінностей жодна система туристсько-екскурсійних послуг і організації екскурсій не може вважатися ефективною» [9, с. 20]. Потрібно формувати у суспільстві й новий погляд на професію «екскурсовод», насамперед, як на фахівця, який знайомить екскурсантів і туристів з визначними місцями Вінниччини, пам'ятками вітчизняної історії, культури та природи мовою своєї країни чи мовою іноземних туристів, просвітника, поширювача знань різного тематичного спрямування, культурологічного характеру.

Вінницьким обласним центром дитячого і юнацького туризму та екскурсій щорічно розробляються та реалізуються заходи туристсько-екскурсійного обслуговування учнівської і студентської молоді з урахуванням вікових особливостей та рівня знань. Підготовлено та розповсюджено 18 методичних матеріалів для організаторів туристсько-краєзнавчої роботи.

У районах області розроблено нові туристичні маршрути: «Життя та творчість Марко Вовчок у Немирові», «Життя та творчість О.Ф. Можайського», «Козацькими шляхами», колишня ставка Гітлера «Вервольф» смт. Стрижака та інші [3, с. 20].

Вирішуються питання щодо розроблення нового туристичного продукту та об'єкту показу – підземних ходів під м. Вінниця.

На даний час, спільно з товариством «Коло-Ра», опрацьовується питання щодо включення Вінницької області до туристичного маршруту «Трипільська Україна».

Висновки з проведеного дослідження. Вінниччина має необхідні ресурси для розвитку туризму, зокрема, екскурсійної діяльності: людські, природні умови, історико-культурні, матеріальні та інш. Туризм може й повинен стати одним із найефектив-

ніших засобів одержання прибутків, стимулювання ринкових відносин, активного впливу на розвиток суміжних галузей економіки, зайнятість населення, поліпшення роботи з охорони пам'яток історії, підвищення культурного рівня населення. Для ефективного розвитку туризму в регіоні повинен здійснюватися розвиток екскурсійної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абрамов В. В. Історія туризму : [підручник] / В. В. Абрамов, М. В. Тонкошкур. – Харків : Форт, 2010. – 286 с.
2. Альтгайм Л. Б. Основне значення та принципи організації екскурсійних послуг / Л. Б. Альтгайм // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 6 (1). – С. 215–219.
3. Вінницька область. Географічний атлас: Моя мала Батьківщина. / Відп. Ред. Т. В. Погурельська. – К.: Мана, 2001. – 20 с.
4. Державна служба статистики України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.org>
5. Державний реєстр нерухомих пам'яток України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mincult.kmu.gov.ua>.
6. Євдокименко В. К. Регіональна політика розвитку туризму / В. К. Євдокименко – Чернівці: Прут, 1985. – 129 с.
7. Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 р. № 324/95-вр [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tropa.dp.ua/extreme/>.
8. Лесик О. В. Замки та монастирі України. – Львів, 1993.
9. Омельченко Б. Ф. Екскурсионное общение: познаное, воспитанное / Б. Ф. Омельченко. – М. : Наука, 1991. – 230 с.
10. Програма розвитку туризму Вінницької області на 2017-2020 роки [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vinrada.gov.ua/upload/files/progr/380.pdf>

РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

MODERN ASPECTS OF FORMATION OF LABOR MARKET MODEL IN UKRAINE

УДК 331.5

Ведерніков М.Д.
д.е.н., професор,
завідувач кафедри управління
персоналом і економіки праці
Хмельницький національний
університет
Юдіна М.І.
к.е.н., старший викладач
кафедри управління
персоналом і економіки праці
Хмельницький національний
університет

Розкрито поняття, значення ринку праці та взаємозв'язок із успішністю функціонування економіки країни. Досліджено значимість моделювання ринку праці з метою забезпечення ефективного стратегічного управління у сфері зайнятості. У роботі визначено, що функціонування нинішньої моделі вітчизняного ринку праці характеризується негативними тенденціями розвитку. Охарактеризовано чинники, що впливають на формування ефективної моделі ринку праці України. Зазначено основні напрями діяльності усіх рівнів управління, що повинні бути задіяні у процесах покращення стану ринку праці.
Ключові слова: ринок праці, зайнятість, безробіття, попит, пропозиція у сфері зайнятості.

Раскрыто понятие, значение рынка труда и взаимосвязь с успешностью функционирования экономики страны. Исследована значимость моделирования рынка труда с целью обеспечения эффективного стратегического управления в сфере занятости. В работе определено, что функционирование нынешней модели отечественного рынка труда характеризуется негативными тенденциями

развития. Охарактеризованы факторы, влияющие на формирование эффективной модели рынка труда Украины. Указаны основные направления деятельности всех уровней управления, что должны быть задействованы в процессах улучшения состояния рынка труда.

Ключевые слова: рынок труда, занятость, безработица, спрос, предложение в сфере занятости.

The concept, value of the labor market and interconnection with successful functioning of economy of the country are revealed. Significant of the labor market modeling with a goal of ensuring effective strategic management in the field of employment is investigated. It is defined in the work that the functioning of present model of domestic labor market is characterized by the negative development trends. The factors which influence on the formation of effective labor market model of Ukraine are characterized. The main directions of activity of all the levels of management which should be involved in the processes of improvement of the labor market are indicated.

Key words: labor market, employment, unemployment, demand, offer in employment sphere.

Постановка проблеми. Ринок праці будь-якої економічної системи є важливим компонентом, серед цілісної сукупності елементів, що забезпечують функціонування ринкового механізму країни. У понятті ринку праці уособлюється низка суспільних відносин, що формуються внаслідок продажу послуг праці на ринку та купівлі її роботодавцем. Для розвитку національної економіки стан ринку праці, особливості його моделі відіграють важливу роль не тільки у процесах відтворення трудових ресурсів, розвитку продуктивних сил, зниження рівня безробіття, покращення рівня життя населення, а й зростання продуктивності праці, підвищення прибутковості й конкурентоспроможності вітчизняних господарюючих суб'єктів.

На сьогодні існує значний дисбаланс у кон'юктурі вітчизняного ринку праці, що негативно впливає на розвиток вітчизняної економіки. Виявлення негативних факторів, що впливають на даний процес в ринку праці, пошук напрямів протидії їх впливу, формування ефективної моделі ринку праці дозволить досягнути поставлених цілей щодо подолання безробіття, нарощування соціальних благ та підвищення рівня життєдіяльності економічно активного населення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науковими дослідженнями щодо формування та розвитку моделі ринку праці, його ефективного функціонування, регулювання зайнятості та безробіття в Україні займалося чимало вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: Л. Абалкін, Д. Богиня, В. Близнюк, Т. Головка, С. Гринкевич, Є. Качан, О. Коваль, Л. Лісогор, Д. Шушпанов, Т. Павлюк, В. Федоренко, Я. Юрик, Л. Ємельяненко, Л. Семів, І. Хлівна, А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Кейнс та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

Нинішній стан вітчизняної економіки вимагає впровадження кардинальних змін, використання важелів та механізмів, спрямованих на усебічний розвиток економічної системи, зокрема, удосконалення складових ринку. Зважаючи на те, що ринок праці займає вагоме місце у розвитку ринкової системи, дослідження питання формування ефективної, дієвої його моделі, вимагають посиленої уваги. Особливої уваги потребують дослідження існуючих диспропорцій елементів ринку праці – рівня попиту та пропозиції.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Метою статті є дослідження проблематичних аспектів вітчизняного ринку праці, чинників впливу на розвиток відносин у трудовій сфері та визначення першорядних напрямів подолання кризових явищ у його функціонуванні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ринок праці є системою соціально-економічних відносин між державою, роботодавцями і працівниками у всьому комплексі трудових відносин, купівлі-продажу трудових послуг, у тому числі підготовка, перепід-готівка, підвищення кваліфікації і залучення людей до процесу виробництва. Термін «ринок праці» означає, що, як товар, найманий робітник пропонує власникові робочого місця свою працю, а не робочу силу, тобто здатність до праці. Але праці на ринку продавати не можна, оскільки на момент продажу робочої сили її ще немає, як такої. Насправді на ринку пропонується не праця, а робоча сила [1, с. 74].

Від рівня економічного розвитку країни залежить її стан ринку праці, рівень попиту, пропозиції у сфері зайнятості та рівень безробіття. Як один із сукупності елементів загальної ринкової системи, ринок праці є досить ускладненим компонентом із диференційованою системою взаємозв'язків власних складових. Проблематичним були й залишаються питання налагодженості співіснування ринку праці із іншими ринками цілісної економічної системи, з метою підвищення ефективності функціонування усіх узятих.

На ринку праці виявляють зацікавленість як найманий працівник, так і роботодавець при визначенні ціни праці та умов її функціонування. Рівень інфляції та ставка позичкового відсотка визначають інвестиційну активність, що, у свою чергу, формує рух системи робочих місць: зростає або скорочується їх кількість, створюються високотехнологічні робочі місця або відтворюються на старому технічному рівні. Від рівня доходів населення залежить ступінь його трудової активності: що нижчий дохід, то більше людей змушені працювати і то сильніше зростає напруженість на ньому. Значний вплив на поведінку суб'єктів ринку праці чинять традиції, що склалися у трудовій сфері, та національні особливості поведінки. Тому ринки праці в Україні, Росії, Японії, Німеччині мають чітко визначені специфічні риси [2, с. 876].

Автор Хлівна І. В. зазначає, що формування моделей ринку праці забезпечує вибір стратегії управління у сфері зайнятості, враховуючи при цьому особливості економічного розвитку, складу працездатного населення, політичної ситуації, пріоритетів соціального розвитку. Моделювання ринку праці дає можливість об'єктивно оцінити його поточний стан і тенденції зміни, а також приймати обґрунтовані управлінські рішення у сфері працевлаштування та ефективного використання людських ресурсів. На основі якісної математичної моделі ринку праці можливе:

– створення інформаційної бази і системи моніторингу ринку праці;

– визначення різних параметрів ринку праці;

– надання зацікавленим службам інформації для аналізу та прогнозування кон'юнктури ринку праці та тенденцій її зміни;

– аналіз споживачів робочої сили;

– визначення найбільш бажаних, що користуються попитом на даний момент фахівців;

– аналіз розподілу і перерозподілу робочої сили в аспекті подальшого використання по галузях економіки;

– аналіз наявної системи стимулювання зайнятості для формування політики зайнятості;

– прогнозування ринку робочої сили, числа робочих місць і потреб у них, а також рівня і структури зайнятості населення, його міграції [3, с. 29].

Стан ринку праці кожної країни визначається й рядом факторів, що обумовлюють рівень конкурентного середовища за допомогою аналізу позицій перебування на відповідних загальноприйнятих глобальних рейтингах. Зокрема, таких, як індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), щорічний рейтинг конкурентоспроможності країн світу (IMD World Competitiveness Yearbook), індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index, HDI), індекси глобалізації (KOF Index of Globalization), індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom), індекс легкості ведення бізнесу (Ease of doing business Index) та рядом інших. Загальновідомо, що конкурентоспроможність країни означає певний рівень її продуктивності, який визначає відповідний рівень добробуту населення, прибутків від інвестицій, характеризує потенціал зростання економіки у довгостроковій перспективі. Україна відповідно до світових індикаторів розвитку, перебуває на етапі орієнтування на зростання ефективності, що безумовно стосується усіх сфер діяльності.

Національний ринок праці характеризується рядом проблем, для вирішення яких повинні бути задіяні структури управління усіх рівнів. Чинниками, що стоять на заваді розвитку ринку праці й соціально-трудова відносин є: старіння та зменшення чисельності людських ресурсів; зменшення рівня економічної активності та рівня зайнятості населення; збільшення рівня безробіття, особливо серед жінок та молоді; поширення неформальної зайнятості; зниження економічної активності підприємств в Україні, яке спричинене спадом виробництва та їх руйнуванням на сході України, що негативно вплинуло на скорочення штатних працівників та зниження ефективної зайнятості населення; неефективне використання робочого часу; несприятливі умови для самостійної зайнятості населення і розвитку підприємницької ініціативи; збільшення навантаження зареєстрованих

безробітних на одне вільне робоче місце; зниження реальної заробітної плати; збільшення суми заборгованості з виплати заробітної плати; порушення соціальних прав та гарантій населення, особливо за умов нестандартної зайнятості; зниження кількості якісних робочих місць із гідними умовами та оплатою праці; зниження інноваційної активності як роботодавців, так і працівників; міждержавна трудова міграція громадян України. Тому можна дійти висновку, що засоби регулювання вітчизняного ринку праці далеко не відповідають світовим тенденціям, що в першу чергу негативно відображається на процесах розвитку економіки країни [4, с. 110-113].

Неминучі процеси перерозподілу економічно активного населення впливають й на суттєву трансформацію складових підсистем ринку праці країни. Необхідною є легалізація міграційних процесів відповідно до національних інтересів, що спричинить підвищення ефективності функціонування та регулювання національного ринку праці.

Окрім цього, євроінтеграційні процеси сприятимуть формуванню вищих стандартів соціально-трудова відносин, посиленню конкурентного середовища із формуванням установок на більш продуктивне використання особистісного трудового потенціалу, а відтак, – це призведе до потужного впливу на розвиток регіональних ринків праці, які зможуть бути привабливими і для економічно активного населення – жителів Єврозони, що, здійснюючи на території України свою трудову діяльність, впроваджуватимуть кращий європейський досвід [5, с. 201-202].

Наявність кризових тенденцій у національній економіці призводить до деградації ринку праці та декваліфікації трудових ресурсів, що негативно позначається на зниженні рівня життя переважної частини громадян. До суттєвих системних вад ринку праці, які перешкоджають ефективному поширенню позитивних соціальних ефектів економічного розвитку, відносяться: неефективна структура зайнятості; збереження значної частки неефективних робочих місць; збереження значної частки неформальної зайнятості; поширення нестандартних форм зайнятості; неузгодженість розвитку ринку праці з ринком освітніх послуг; слабка мотивація до підвищення кваліфікації кадрів з боку роботодавців і працівників. У результаті виникнення диспропорцій на ринку праці населення і держава несуть значні втрати. Для держави ці втрати виражаються у вигляді: недовироблення ВВП; збільшення кількості безробітних; збільшення витрат на виплату допомог по безробіттю; неефективного витрачання значної частини бюджетних коштів на систему освіти, де відбувається підготовка незатребуваних фахівців. Втрати працівників пов'язані пере-

важно з низькою заробітною платою, зі здійсненням відтворення робочої сили у простому, а не у розширеному масштабі, з низькою продуктивністю праці. Фрагментарність і недостатня обґрунтованість існуючих підходів до формування збалансованого ринку праці в сучасних умовах обумовлюють необхідність подальшого розвитку теорії державного регулювання ринкових відносин і розробки нового теоретико-методологічного підходу, що полягає у взаємоповненні регулювання ринку праці державним і ринковим механізмами.

Формуванню збалансованого ринку праці в Україні перешкоджають проблеми, серед яких важливо звернути увагу на такі: відсутність чіткої цільової спрямованості державної політики зайнятості на ринку праці; нестача інвестиційних ресурсів для розширення сфери прикладання праці; низький рівень оплати праці в реальному секторі економіки; невідпрацьованість фінансового механізму регулювання ринку праці; неузгодженість між потребами, цілями, інтересами суб'єктів, що беруть участь у формуванні основних пропорцій ринку праці. Прогнозні оцінки, засновані на сценарному моделюванні, дозволять виконати причинно-наслідковий аналіз впливу заходів державної політики на збалансування ринку праці. Важливо провести аналіз можливостей і напрямів розмежування «сфер» відповідальності ринку, держави, соціальних партнерів як суб'єктів регулювання і саморегулювання при інтегруванні принципів гнучкості та захищеності зайнятості в інноваційній моделі регулювання ринку праці. Необхідна розробка нової концепції державного регулювання ринку праці, яка повинна враховувати існуючі взаємозв'язки на ринку праці, зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на нього. Концепція дозволить пов'язати воєдино такі слабо взаємодіючі елементи, як інноваційну економіку з її вимогами до параметрів соціально-економічного розвитку; бюджетну систему, функціонування якої має бути спрямоване на економічний результат; систему освіти, покликану задовольняти потреби особистості і суспільства; трудову міграцію, здатну пом'якшити наслідки демографічного спаду і ситуацію працедефіциту на ринку праці України [6, с. 246-247].

Відповідно до даних Державної служби статистики України, кількість економічно активного населення віком від 15 до 70 років в I півріччі 2017 р. становила 17,8 млн осіб, що є меншою кількістю в порівнянні із минулим роком. Рівень економічної активності серед осіб віком 15-70 років, склав 61,9% (у I півріччі 2016 року – 62,1%). Чисельність зайнятого населення у віці 15-70 років, становила 16,1 млн осіб (у I півріччі 2016 року – 16,2 млн осіб) [7] (табл. 1).

Динаміка економічної активності населення України у віці 15-70 років

	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	I півріччя 2016 р.	I півріччя 2017 р.
Економічно активне населення, (тис. осіб)	20 824,6	19 920,9	18 097,9	17 955,1	17 930,8	17 830,6
Рівень економічної активності населення, (%)	64,9	62,4	62,4	62,2	62,1	61,9
Населення, зайняте економічною діяльністю, (тис. осіб)	19 314,2	18 073,3	16 443,2	16 276,9	16 239,3	16 120,9
Рівень зайнятості населення, (%)	60,2	56,6	56,7	56,3	56,2	56,0
Безробітне населення (за методологією МОП), (тис. осіб)	1 510,4	1 847,6	1 654,7	1 678,2	1 691,5	1 709,7
Рівень безробіття населення (за методологією МОП), (%)	7,3	9,3	9,1	9,3	9,4	9,6
Економічно неактивне населення, (тис. осіб)	11 270,1	12 023,0	10 925,51	10 934,11	10 958,41	10 968,8

Як бачимо із вище наведених даних, на вітчизняному ринку праці спостерігається негативна динаміка процесів розвитку у сфері зайнятості й зростання попиту на робочу силу.

З огляду на історичні особливості формування та функціонування ринку праці, для державної політики зайнятості найактуальнішими є нові завдання, які повинні вирішити ряд проблем:

- звуження можливостей використання праці, що виявляється як у спадаючій тенденції зменшення обсягів і рівнів зайнятості, так і у зменшенні попиту на робочу силу майже в усіх видах економічної діяльності та за основними розділами кваліфікації;

- зниження доходів населення у зв'язку з падінням реальної заробітної плати, яка є головною складовою доходів населення.

Незважаючи на зменшення частки працівників, яким нарахована заробітна плата у межах мінімальної, та поетапне зростання мінімальних соціальних стандартів і гарантій, індекс Кейтца 2 на кінець 2015 р. знизився до рівня 26,3%, що свідчить про загострення проблеми бідності працюючого населення та відповідно є джерелом нагромадження соціального невдоволення, ослаблення соціальної згуртованості та гальмування соціального прогресу в українському суспільстві;

- деформалізація трудових відносин, про що свідчить вагома частка зайнятих у неформальному секторі економіки, основною причиною поширення якої є безальтернативність прикладання праці в умовах кризи;

- поглиблення структурних диспропорцій ринку праці, які продукуються завдяки збереженню застарілої технологічної бази значної частки вітчизняних підприємств, слабкій сприйнятливості професійно-кваліфікаційної структури ринку праці до структурних зрушень, переважанню в професійно-кваліфікаційній структурі попиту та пропозиції робочої сили частки малокваліфікованої праці тощо. Реалізація євроінтеграційних орієнтирів

вимагають відповідного удосконалення системи вітчизняного державного регулювання у соціальній політиці на ринку праці [8, с. 67-67].

Нинішній стан ринку праці в Україні можливо покращити шляхом об'єднання та координації зусиль органів влади, громадськості та роботодавців у реалізації наступних кроків:

- сприяння забезпеченню ефективної зайнятості населення шляхом залучення інвестицій та створення нових робочих місць;

- сприяння підвищенню рівня мобільності робочої сили шляхом поширення оперативної інформації про становище на регіональних ринках праці, зокрема, з використанням єдиного інформаційного простору щодо загальнодержавного банку вакансій та професійно-кваліфікаційного складу шукачів роботи;

- створення ефективного механізму підтримки працівників, які опинилися під загрозою звільнення, в тому числі залучення до оплачуваних громадських робіт та надання фінансової підтримки Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття для фінансування витрат в умовах зростання безробіття та звуження можливостей працевлаштування; розроблення та виконання програм адаптації громадян, які втратили свою роботу за кордоном та повертаються в Україну;

- створення системи підтримки розвитку малого бізнесу (зокрема, щодо забезпечення освітніми, юридичними, консультаційними, інформаційно-рекламними, соціальними послугами) [9, с. 179].

Висновки з проведеного дослідження. Формування моделі ринку праці потребує значних зусиль, кардинальних заходів зі сторони усіх рівнів управління. Особливе значення відіграє державне управління сферою зайнятості населення, розробка та впровадження дієвих механізмів із удосконалення існуючої моделі ринку праці. Ефективна модель ринку праці в перспективі має ґрунтуватися на розробленні низки стратегічних

цілей розвитку, особливо в аспекті подолання дисбалансу елементів ринку, а саме: наближення до рівня пропозиції робочої сили до попиту на неї. Впровадження виокремлених напрямів розвитку ринку праці ґрунтується на заходах із збільшення робочих місць (зайнятості населення), активізації інноваційно-інвестиційної діяльності господарюючих суб'єктів у різних сферах господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Качан Є. П. Управління трудовими ресурсами: навч. посібник. / Є. П. Качан, Д. Г. Шушпанов. – К. : Вид. Дім «Юридична книга», 2003. – 258 с.
2. Павлюк Т. І. Особливості ринку праці в Україні / Т. І. Павлюк, А. А. Ковальова, Н. П. Ніколайчук // Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. – 2015. – Вип. 8. – С. 876-881.
3. Хлівна І. В. Моделі аналізу та прогнозування зайнятості населення / І. В. Хлівна // Агросвіт. – 2013. – № 11. – С. 28-33.

4. Юрчик І. Б. Взаємозв'язок ефективності ринку праці та його інституційного забезпечення / І. Б. Юрчик // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. – 2016. – Ч. 4. – Вип. 17. – С. 109-113.
5. Гринкевич С. С. Трансформаційні зміни національного ринку праці в умовах євроінтеграції / С. С. Гринкевич // Бізнес Інформ. – 2014. – № 10. – С. 197-202.
6. Ємельяненко Л. М. Системні вади регулювання національного ринку праці в умовах макроекономічної нестабільності / Л. М. Ємельяненко, Н. С. Лисик // Соціально-трудова відносина: теорія та практика. – 2014. – № 2. – С. 241-249.
7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
8. Близнюк В. В. Український ринок праці: історичні виклики та нові завдання / В. В. Близнюк // Український соціум. – 2016. – № 3 (58). – С. 58-71.
9. Юрик Я. І. Аналіз основних тенденцій розвитку ринку праці України / Я. І. Юрик, І. Л. Жук // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». – 2013. – № 6 (44). – С. 173-180.

**СТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ: ЕТАПІЗАЦІЯ ЕВОЛЮЦІЇ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ
AGING POPULATION: STAGES OF SCIENTIFIC RESEARCH EVOLUTION**

Критично осмислений хід еволюції теоретичних досліджень старіння населення й особистості. Уточнено етапи розвитку геронтології. Межами етапів наукового пізнання старіння визнано: перехід від середніх тенденцій до індивідуальних характеристик старіння, вихід за межі фізіології старіння у площину психології, перехід пізнання й осмислення у практичну площину. Визначено характерні риси сучасного етапу досліджень старіння. Обґрунтовано, що вектор вивчення старіння спрямований у сторону соціалізації старіння.

Ключові слова: старіння, геронтологія, теорії старіння, успішне старіння, люди похилого віку, соціальна геронтологія, етапи вивчення старіння.

Критически осмыслен ход эволюции теоретических исследований старения населения и личности. Уточнены этапы развития геронтологии. В качестве границ этапов научного познания старения признано: переход от средних тенденций к индивидуальным характеристикам старения, выход за пределы физиологии старения в плоскость психологии, переход познания и осмысления в практическую плоскость. Определены характерные черты современного этапа исследований старения. Обосновано, что вектор изучения старения направлен в сторону социализации старения.

пределы физиологии старения в плоскость психологии, переход познания и осмысления в практическую плоскость. Определены характерные черты современного этапа исследований старения. Обосновано, что вектор изучения старения направлен в сторону социализации старения.

Ключевые слова: старение, геронтология, теории старения, успешное старение, пожилые люди, этапы изучения старения.

Evolution of theoretical studies of aging is critically analyzed. The stages of gerontology development are specified. As the scientific research boundaries in the domain of aging are recognized as follows: transition from the average to the individual trajectories of aging, going beyond the physiology of aging into psychology domain, transition of research into the practical area. Typical features of the modern stage of aging research are determined. Vector of aging studies is proved to be directed towards socialization of aging.

Key words: aging, gerontology, theories of aging, successful aging, older people, stages of aging research.

УДК 314.18

Кірнос І.О.

к.держ.упр., доцент, докторант
Кременчуцький національний
університет
імені Михайла Остроградського

Постановка проблеми. Старіння населення як збільшення частки людей похилого віку в структурі населення стало одним зі значних трендів соціальної трансформації ХХІ століття. Причинами старіння населення постали збільшення тривалості життя і зниження народжуваності [1, с. 48]. Не стикаючись раніше з аналогічною демографічною

ситуацією, держави шукають інноваційні способи адаптації суспільства до наслідків старіння, що знаходить відображення в політичних стратегіях, програмах, доктринах, документах. Проте, державні програми і стратегії прийнято засновувати на результатах наукових досліджень. У зв'язку з цим перед наукою поставлено завдання пошуку

рішень у багатьох сферах: продовження економічної активності, збереження здоров'я в пізні періоди життя, адаптації літніх до нових соціальних ролей у суспільстві, пошуку джерел фінансового забезпечення старості тощо. Дослідження ведуться в багатьох напрямках та площинах, які є відокремленими сферами знань із дисциплінарними межами, що не перетинаються. Цей факт ускладнює ідентифікацію сучасного етапу пізнання старіння. Отже, визначення вектора досліджень у сфері старіння населення та його наслідків є актуальним завданням вітчизняної науки на даному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Старіння вивчають у біомедицині, психології, соціології, демографії, психології. Результати багаторічних досліджень фізіологічних параметрів старіння представлені в працях Е. Палмора (E. Palmore) [8], Н. Шока (N. Shock) [9], Дж. Роуе (J. Rowe) та Р. Кана (R. Kahn) [10]. Взаємодію старіючої особистості та суспільства вивчали Е. Каммінг (E. Cumming) та В. Генрі (W. Henry) [4], Р. Хавігурст (R. Havighurst) [5] та Б. Ньюгартен (B. Neugarten). Зміни статусу ЛПВ у суспільстві аналізували Д. Коугілл (D. Cowgill) і Л. Холмс (L. Holmes) [6]. Чинники успішного старіння виявляли А. Дей (A. Day) [11], Дж. Фрііз (J. Fries) [12], Дж. Вайлант (G. Vaillant) [13], М. Балтес (M. Baltes) та П. Балтес (P. Baltes) [14]. Теоретичне обґрунтування та осмислення проблем старіння представлено в роботах В. Бенгтсон (V. Bengtson), Е. Бургесс (E. Burgess) і Т. Парротт (T. Parrott) [7], В. Анісімова [2] та М. Александрової [3].

Аналіз публікацій дозволив констатувати розмитість кордонів етапізації в хронології наукового пізнання старіння, що знижує цінність результатів пізнання. Відсутність формальних ознак, що відрізняють етапи хронології, не дозволяє ідентифікувати сучасний етап пізнання явища щодо вітчизняної наукової думки.

Постановка завдання. Головною метою роботи є ідентифікація характеристик етапізації хронологічного пізнання старіння населення й особистості, що дозволило виявити вектор еволюції даного явища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом століть людина прагнула пізнати таємницю життя і смерті, зупинити старіння і продовжити молодість. Методи дослідження, рівень розуміння та осмислення явища на певному історичному етапі визначалися доступними на той момент інструментами – теоріями, філософськими концепціями, результатами спостережень і емпіричними даними, відкритими законами у природничих науках.

Старіння людини вивчається в біології, демографії, соціології, економіці, психології та інших науках. Однак, вік і старіння є лише аспектом або ракурсом вивчення даних наук. Самостійним пред-

метом вивчення вік і старіння постають у геронтології – науці, що вивчає біологічні, соціальні та психологічні аспекти старіння людини, причини і способи боротьби з передчасним старінням.

Простежити еволюцію наукової думки щодо старіння можливо з допомогою періодизації, прийнявши за її критерій різні змінні. Так, В. Анісімов пропонує авторський підхід до періодизації розвитку геронтології з позиції теорії моделей, які застосовуються для подання та отримання геронтологічного знання. Часи Античності й Середньовіччя автор відносить до періоду якісних моделей унаслідок обмеженості кількісних даних про тривалість життя і статистичних методів обробки, а спостереження за природними явищами узагальнювалися у теорії, в основі яких лежали філософські та релігійні уявлення. Часи Відродження й до XIX ст. автор відносить до періоду кількісних моделей. Характеристикою етапу є початок застосовування емпіричних закономірностей у науці. XIX–XX ст. – це період аналітичних моделей, що застосовуються в геронтології. Із середини XX ст. починається ера кібернетичних моделей, які використовують для опису регуляції, регенерації, епідеміологічних процесів і старіння на рівні популяції [2, с. 6]. Варто зазначити, що в даний час геронтологічне знання генерується як за допомогою кількісних і кібернетичних моделей, так і на основі теорій і аналітичних методів. У зв'язку з чим межі даної періодизації видаються вельми умовними.

М. Александрова виділяє чотири етапи розвитку геронтології, використовуючи історичний підхід. У першому періоді – донауковому – авторка виокремлює три напрями: філософсько-онтологічний, гератокомічний і пошук «еліксиру безсмертя». Філософсько-онтологічний напрям містив систему поглядів філософів (Сенеки, Цицерона, Гете, Леопарді) і теологів. Гератокомічний розроблявся лікарями й полягав у розробці індивідуальних рекомендацій щодо профілактики передчасного старіння. До другого періоду М. Александрова відносить кінець XIX- початок XX ст. – період відокремлення геронтології від філософії та медицини в самостійну наукову дисципліну. Третій етап – 1930–1940-і рр. – характеризується диференціацією геронтології на низку галузей: геронтологію людини, тварин, рослин, порівняльну геронтологію. З'явилися галузі молекулярної, біохімічної, генетичної, еволюційної, екологічної, цитогеронтології. Починає розвиватися прикладна або медична геронтологія – геріатрія. Проте, геронтологія в даний період обмежується біологічним підходом. Четвертий етап – період після Другої світової війни – характеризується виникненням соціальної геронтології, яка вийшла за межі біомедичного підходу й об'єднала в єдину наукову систему психологічні, соціальні, економічні, політичні та демографічні аспекти старіння [3, с. 6–9].

Дозволимо собі не погодитися з періодизацією, запропонованою М.Александровою. Авторка вважає часи Античності донауковим етапом, що включає також часи Середньовіччя та пошук «еліксиру молодості». Однак, мислителі Античності були набагато ближче до наших сучасних уявлень про продовження життя, ніж середньовічні вчені. У трактатах Гіппократа (V- IV ст. до н.е.), який описує особливості хронічних захворювань у старих, дуже сучасно звучать рекомендації щодо продовження життя. Перелік правил гігієни та харчування для літніх склав Гален (II ст. н. е.) у праці «Про збереження здоров'я», застосовуючи термін «герокомія» щодо гігієни людей похилого віку. Багато з його поглядів залишилися в силі протягом тисячоліть і служили теоретичною і практичною базою в області геріатрії. У IV в. про хвороби старих людей писали візантійські лікарі.

Епоха Середньовіччя призвела до регресу поглядів на процес старіння. Середньовічні алхіміки Західної Європи займалися пошуками «філософського каменя» та «еліксиру молодості». Поширеною була віра в існування чарівних джерел і озер із водою молодості. Містичні погляди алхіміків були антинауковими, а період Середньовіччя можна охарактеризувати, як час обскурантизму й догматизму. У контексті розвитку знань про старіння й довголіття даний період представляється, на думку автора, антинауковим.

Просунення у вивченні старіння залежало від винаходів нових технологій – мікроскопа, рентгену, поліпшення у фармакології, хірургії та психіатрії. Наприкінці XIX – початку XX ст. формуються основні біологічні науки, важливі для геронтології – фізіологія обміну речовин, ендокринологія, генетика, імунологія. На стику теоретичних і практичних знань медицини й біології виникла наука геронтологія, засновником якої є І. Мечников. Його основні праці «Природа людини» (1903 р.) та «Продовження життя» (1908 р.) започаткували науковий етап вивчення старіння. Розвиток медицини, поліпшення санітарних умов, вакцинація і зниження дитячої смертності призвели до значного збільшення тривалості життя. У середні віки людина була або молодю (поки здатна працювати), або старою (коли сили покидали тіло). Віку 60 років досягали приблизно 6–8 % населення, переважно представники заможних класів і духовенства. У XX ст. до життя додався новий етап довжиною майже у двадцять років. Збільшення кількості літніх людей викликало значний інтерес до соціальних проблем старості. Різне збільшення кількості людей похилого віку та їхнє усунення від традиційних позицій у економіці, родині та суспільстві внаслідок урбанізації та індустріалізації поставило нові питання: індивідуальної адаптації до старіння та пенсії; зайнятості та підтримки доходу; старіння та ставлення до соціальних інститутів; старіння та родинних відносин; хронічних хвороб; адаптації житла; догляду та ін.

Важливість соціальної проблематики зумовила виділення окремої галузі геронтології — соціальної геронтології, яка розглядає феномен старіння щодо зміни соціальних позицій, ролей і місця людей похилого віку (далі – ЛПВ) у соціальній структурі суспільства, способи й характер взаємодії з останнім. Засновником соціології старіння є Е. Берджесс, а інтелектуальними основами соціальної геронтології є соціологія та суспільні науки. Соціальна геронтологія не пов'язана безпосередньо з біологічними аспектами старіння, а більше сфокусована на її економічних, соціально-психологічних, соціологічних та політичних аспектах. Об'єктом її дослідження є не окремий організм, а люди як частина населення, члени суспільства та його складові групи, що є творцями та носіями культури.

У геронтології Е.Берджесс увів поняття «безрольова роль старих» для опису різкої соціальної зміни на пенсії. Використавши цей термін, він привернув увагу до проблеми відсутності культурних та політичних інститутів для старих у індустріалізованих суспільствах. Поступовий відхід ЛПВ від важливих для суспільства функцій та ролей пояснює теорія роз'єднання (disengagement theory), сформульована в 1961 р. Е. Каммінг та В. Генрі. Згідно з теорією, суспільство й індивід повинні заздалегідь готуватися до розриву, який зумовлений хворобою або смертю індивіда. Відчуження – це спосіб підготовки членів суспільства до нового структурного функціонування, щоби у разі неминучого старіння функціонування суспільства не припинилося [4, с. 227]. Піддавшись оптимізму, теорія не отримала подальшого розвитку.

Діаметрально протилежні погляди на роль старіючої особистості в суспільстві поділяв Р. Хавігурст, який сформулював у 1961 р. теорію діяльності (activity theory), яку доповнила в 1964 р. Б. Ньюгартен. Як антипод теорії роз'єднання, теорія діяльності (активності) пояснювала успішність протікання старіння саме наявністю активної діяльності і продовженням участі в соціальному житті суспільства. Відповідно до теорії, щастя ЛПВ залежить від їхньої активності, а самосприйняття ґрунтується на ролях, які вони відіграють у суспільстві і професійній діяльності [5, с. 8–12]. Теорія лягла в основу політичної концепції «активне старіння», що реалізується в країнах ЄС і просувається ООН і Всесвітньою організацією охорони здоров'я (далі – ВОЗ) у якості універсальної стратегії адаптації товариств до старіння населення.

Спроба пояснити зниження статусу літніх людей у суспільстві була представлена теорією модернізації, сформульованою в 1972 р. Д. Коугіллом і Л. Холмсом. Теорія пояснювала положення ЛПВ у суспільстві з позицій модернізації виробництва початку XX ст. і переходу від аграрного господарства до індустріального. Д. Коугілл виділив аспекти модернізації, що знижують статус ЛПВ: технології медицини, економічні та промислові технології, урбанізацію та освіту [6, с. 3–20]. Підтвердити теорію

емпіричним шляхом не вдалося, а роботи істориків і антропологів останньої чверті ХХ ст. зменшили її значущість критикуючи насамперед за лінійність.

Теорії «другого покоління» виникли у 1970–1985 рр. як доповнення або критика теорій «першого покоління». Особливого сліду в історії геронтології вони не залишили. Наприкінці 1980-х рр. у результаті перегляду й оновлення теорій «другого покоління» з'явилися теоретичні погляди, іменовані «третім поколінням». Останні характеризуються міждисциплінарністю, що ґрунтується на поєднанні соціології, психології, історії та економіки. На відміну від колишніх теорій, на думку В. Бенгстон і співавторів, вони деталізують рівень аналізу, пояснюючи феномен старіння на мікросоціальному (особистість та її соціальні взаємодії в групах, зокрема, в сім'ї) або макросоціальному (соціальні структури і їхні елементи, вплив на поведінку особистості, груп) рівнях суспільства. Окремі соціальні процеси вивчаються на двох рівнях. Згідно із запропонованою В. Бенгтсон і однодумцями типології до теорій мікрорівня належать теорії соціального конструктивізму й соціального обміну. До теорій макрорівня належать: політична економія старіння, критична геронтологія. Теорії життєвого шляху, вікової стратифікації і феміністичні теорії старіння розглядають як мікро-, так і макросоціальні рівні [7, с. 75, 76]. На даному етапі дані сім теорій соціальної геронтології є найбільш впливовими.

Варто зазначити зміну масштабів вивчення в соціальній геронтології. Так, якщо ранні теорії були переважно великомасштабними (модернізації, роз'єднання), більш пізні спрямовані швидше на пояснення та інтерпретацію елементів процесу старіння, ніж на весь спектр даного явища. Подальший розвиток теорій вбачаються в об'єднанні чинників мікро- і макросоціального рівнів і посилення міждисциплінарного підходу до вивчення й пояснення процесів індивідуального старіння і старіння населення.

Отже, побіжний погляд на історію геронтології дозволяє стверджувати, що наукові погляди еволюціонують. Будучи результатом становлення наукової думки, геронтологія демонструє крайню складність природи старіння, яка вимагає використання міждисциплінарного підходу до її вивчення. Оскільки немає єдиної теорії, що пояснює старіння населення, то вельми важливим уявляється розуміння вектора розвитку наукової думки.

Так домінуючим поглядом на старіння до кінця 1960-х р. було сприйняття старості, як часу згасання, залежності та хвороб. Старіння людини характеризувалося, як біологічний процес, подібний із хронічною хворобою. Старіння розглядалося, як зумовлене часом, незворотне і шкідливе явище. Літніх людей розглядали з позицій тягаря для сім'ї та суспільства, оцінюючи їх, як одержувачів соціальної підтримки.

Традиційно геронтологічні дослідження були націлені на виявлення середніх тенденцій у межах вікових груп, ігноруючи значні індивідуальні роз-

біжності. Багаторічні дослідження виявили, що окремі літні особи не відчувають значного спаду можливостей, аж до похилого віку, а траєкторії індивідуального старіння значно відрізняються між собою. Іншими словами, одним людям вдається старіти більш-менш успішно й іншим способом, ніж іншим. Визнання індивідуальних відмінностей у швидкості і траєкторії старіння стало початком подальших досліджень у геронтології і психології в пошуках причин і чинників даних відмінностей.

Починаючи з кінця 1960-х років в академічних, політичних колах і популярній літературі західних суспільств почали розглядати старіння, як позитивне явище. У ті роки Е. Палмор запропонував увести термін «нормальне старіння» і відокремити нормальний і неминучий процес старіння від явищ, викликаних стресами, нездатністю адаптуватися й неактивністю [8, с. 7-9]. Пізніше, у 1984 р, Н. Шок із групою однодумців визначив нормальне старіння, як фізіологічне старіння у разі відсутності хвороби [9, с. 207]. З 1986 р. серед геронтологів набирає популярності термін «успішне старіння». Спочатку успішне старіння розглядали з позицій біомедицини. Дж. Роуе і Р. Кан у 1987 р. припустили, що процес старіння може бути більш багатовимірним, з огляду на досвід людей, яким вдалося зберегти здоров'я і функціональність у похилому віці. Термін «нормальне старіння» автори запропонували розглядати у двох аспектах: як «звичайне» і як «успішне» старіння. Компонентами успішного старіння є низька ймовірність хвороби та інвалідності, висока когнітивна й фізична функціональність, активна залученість до життя. Автори підкреслили важливість гетерогенності осіб однієї вікової групи, адже такі чинники, як освіта, здорові звички й доступ до соціальної підтримки зумовлюють успішне старіння [10, с. 147–148]. Дана стаття привернула увагу до внутрішніх чинників старіння, тобто відповідальності особи за свою старість. Подальші дослідження були спрямовані на виявлення чинників поведінки і способу життя, які сприяють скороченню хвороб, а отже і витрат на охорону здоров'я. Дана тенденція збігалася з поглядами неоліберальної парадигми, яка домінувала наприкінці 1990-х р. у соціальній політиці в Європі і США, яка підкреслювала зсув відповідальності за благополуччя від соціальної держави у бік самої особистості. На практиці ідеологія неолібералізму виявлялася у вигляді скорочення соціальних витрат, допомоги і впровадження інструментів стимулювання трудової активності безробітних.

Уведене Дж. Роуе і Р. Каном поняття успішного старіння виявилось імпульсом для досліджень, що розвивають тему суб'єктивного психологічного і фізіологічного благополуччя старіючих індивідуумів. А. Дейрозробила модель успішного старіння, вибравши у якості індикаторів психологічне благополуччя, здатність піклуватися про себе й соціальну підтримку [11, с. 185–241]. Дж. Фріз визначив успішне старіння з погляду громадського здоров'я, як оптимізацію три-

валості життя з одночасним зниженням фізичної, психологічної та соціальної захворюваності [12, с. 35–37]. Дж. Вайлант припустив, що на додаток до фізичного здоров'я, є ще три виміри або цілі успішного старіння: розумове здоров'я, психо-соціальна ефективність і задоволеність життям, тобто психосоціальне пристосування [13, с. 5]. У такий спосіб ідея успішного старіння виходить за рамки тільки фізіологічного здоров'я, зростає розуміння й усвідомлення важливості соціальної активності та підтримки для ЛПВ, психологічного настрою та задоволеності життям.

На наступному етапі наукового осмислення концепція успішного старіння вийшла за межі біомедичного підходу в площину психології. Так М. Балтес і П. Балтес, розглядаючи успішне старіння з позицій життєвого і психологічного розвитку, сформулювали теорію вибору, оптимізації й компенсації» (далі — ВОК). Згідно з теорією, у разі посилення з віком біологічних обмежень адаптивним завданням людини стає вибір і концентрація на пріоритетних сферах, що поєднують у собі вимоги середовища й особисті мотиви, навички та біологічні здібності [14, с. 27]. Необхідно звернути увагу на представлені групою авторів об'єктивні й суб'єктивні критерії успішного старіння: тривалість життя, біологічне здоров'я, розумове здоров'я, когнітивна ефективність, соціальна компетентність і продуктивність, особистий контроль і задоволеність життям [14, с. 5]. Таким чином, мова йде про можливість управління особистістю процесом старіння.

Зазначимо, що протягом понад 25 років зростає інтерес до побудови теорій у геронтології. Зростає спеціалізація, з'являються нові гібридні області досліджень. Практики все ще схильні використовувати теорії зі своїх або суміжних дисциплін, хоча старіюче суспільство вітає крос-дисциплінарні теорії й міждисциплінарні моделі. Теорії породжують теорії. Наприклад, психологічна теорія життєвого циклу розвитку людини породила теорію ВОК, на основі якої Л. Карстенсен та колеги побудували теорію соціоемоційного відбору [15]. Деякі теорії є більш успішними і стали ідеологічною платформою для прикладних досліджень та обґрунтування соціальних програм.

У даний час теорії соціальної геронтології активно застосовуються в емпіричних тестуваннях продуктивності, мотивації, навчання, поведінки ЛПВ на робочому місці. Дослідники активно вивчають мотиви та передумови до виходу на пенсію та продовження праці після досягнення пенсійного віку. Дослідження старіння все більше переходять у практичну площину, зростає кількість емпіричних досліджень. Водночас, у геронтології досі не сформульовано єдиної теоретичної концепції старіння, що пояснюється декількома причинами: 1) неспроможністю інтегрувати теоретичне знання в рамках тематичних сфер та синтезувати теоретичні інсайти в контексті вже наявного знання;

2) складністю перетину дисциплінарних меж із метою створення багатодисциплінарних пояснень та інтерпретацій процесу старіння; 3) сильною орієнтацією геронтології на розв'язання проблем, що відволікає її від програм базових досліджень, у яких теорія грає центральну роль; 4) трендом фокусування на індивідуумах у мікро-умовах та ігноруванні більш широкого соціального контексту; 5) гносеологічними дебатами щодо достоїнств наукового підходу до знань та суперечками щодо можливості пояснення поведінки людей з позицій законів, причин і передбачень (теоретичні розбіжності в соціології із середини 60-х років) [16, с. 4]. В. Бенгтсон із колегами вказують на домінування емпіричних моделей та заміну теорії емпіричними узагальненнями, які накопичуються без паралельного розвитку інтегрованого знання.

Інтерес науковців до поведінки ЛПВ на робочому місці та продовження роботи зумовлений політичними рішеннями та програмами, що приймаються на рівні ООН, ВООЗ, Європейського Союзу та окремих країн. Проблема старіння виходить за межі особистості у сферу політики міжнародного масштабу. Так перша Світова асамблея ООН зі старіння відбулася в 1982 р. У результаті її роботи прийнято перший міжнародний інструмент щодо старіння «Віденський план». У 1991 р. Генеральна асамблея ООН прийняла «Принципи ООН для літніх людей», позначивши 18 прав літніх людей [17]. На Другій міжнародній асамблеї зі старіння в Мадриді у 2002 р., були прийняті Політична декларація й Мадридський міжнародний план дій зі старіння (The Madrid international plan of action on ageing-MIPAA) [18]. Провідна роль у вирішенні глобальних проблем старіння належить ВООЗ, яка реалізує проекти й розробляє рекомендації для урядів щодо поліпшення здоров'я і якості життя старіючого населення. У 1999 р. ВООЗ ініціювала Глобальний рух з активного старіння. У 2002 р. опубліковані «Рекомендації з політики активного старіння» [19]. Політика активного старіння активно впроваджується на практиці в стратегіях розвитку Євросоюзу та інших держав.

Успішне й активне старіння припускають наявність фізичної інфраструктури та соціального середовища, яка враховує потреби і вікові зміни ЛПВ. Дана ідея відображена в концепції міста, комфортного для старіння. У 2007 р. ВООЗ ініціювала проект із визначення характеристик міста, комфортного для старіння. У 2010 р. заснована Глобальна мережа міст, комфортних для старіння (WHO Global age-friendly cities network). Вступаючи в мережу, міста і спільноти зобов'язуються стати більш комфортними для літніх і ділитися досвідом і досягненнями. Ця глобальна платформа в даний час включає 287 міст і громад із 33 країн, загальне населення яких становить 113 млн чоловік по всьому світу [20]. У такий спосіб, проблеми

старіння відображені в міжнародних документах, стосуються здоров'я, ринку праці, інфраструктури, що дозволяє стверджувати, що гуманітарний підхід домінує над фізіологічним, а суспільне значення явища старіння домінує над його значенням для окремої особистості. Старіння стає глобальним явищем, проблеми якого вирішують на наднаціональному рівні.

Вищенаведене дозволяє дійти висновку, що сучасний етап вивчення старіння носить ознаки постнаукового етапу, характерними рисами якого є відсутність єдиної теоретичної концепції, зростання кількості теорій та емпіричних узагальнень, перехід у політичну площину, глобальність та посилення суспільної значущості явища старіння.

Вибравши за критерій періодизації зміну парадигм у наукових дослідженнях старіння людини й населення, надамо результати етапізації в табл. 1.

Таблиця 1

Етапізація еволюції наукової думки щодо старіння населення та особистості

Етап	Характеристика етапу
Античність	Філософські погляди
Антинауковий (Середньовіччя)	Обскурантизм, догматизм, містичність та регрес наукових поглядів на старіння, пошук еліксиру молодості, філософського каменя
Донауковий (XV – XIX ст.)	Накопичення результатів спостережень, формування та розвиток наук (біології, медицини, фізіології) Старіння як аспект вивчення наук
Науковий XX ст.	
1900-1940	Виникнення геронтології. Старіння як окремий предмет дослідження. Вік як негативне явище. Середні показники як основа досліджень. Біомедичний підхід
1940-1960	Виникнення соціальної геронтології, геропсихології. Індивідуальні показники старіння. Успішне старіння. Вихід за рамки фізіології у площину психології.
1960-1980	Виникнення екологічної геронтології, історичної геронтології.
1990-2010	Прикладні дослідження, міждисциплінарний підхід. Перехід процесу пізнання у практичну площину
Пост-науковий етап Наступний час	
	Ланцюгова реакція походження теорій (теорії породжують теорії). Емпіричні дослідження без підтвердження теорією. Відсутність єдиної загальноновизнаної та підкріпленої емпірикою концепції. Гуманітарний підхід домінує над фізіологічним (суспільна значущість явища перевищує його значення для конкретної особи). Перехід явища старіння у політичну площину. Глобалізація та інтернаціоналізація старіння

Періодизація, що наведена в таблиці, на цьому не закінчується, адже процес наукового пізнання еволюціонує. Геронтологія, вивчаючи різні аспекти старіння, запозичує знання з інших дисциплін, у результаті утворюються нові галузі геронтології, що являють собою мультидисциплінарні дослідження. Також зауважимо, що дана періодизація не претендує на абсолютну істину, бо будь-яка періодизація, етапізація або хронологія носять відбиток суб'єктивного погляду автора. Це лише одна зі спроб відобразити багатоаспектність процесу старіння та різноманіття підходів, шкіл та поглядів на це явище.

Висновки з проведеного дослідження. Вищевикладене дозволяє дійти таких висновків. По-перше, наукова думка у сфері старіння еволюціонує й інтенсифікується. Активність у вивченні процесів старіння й адаптації до них особистості пояснюється появою додаткового етапу в житті людини й необхідністю наділення його новим змістом, соціальними ролями й гідною якістю життя і здоров'я. Поява науки геронтології, де старіння є предметом вивчення, свідчить про зростаючу важливість даного етапу життя для людини.

По-друге, розвиток геронтології відбувається в напрямі від біомедичного підходу і вивчення фізіології до площини психології й суб'єктивного благополуччя. У геронтології змінилося сприйняття старіння як негативного феномена у бік успішного старіння. Перехід від середніх значень до індивідуальних траєкторій старіння дозволив виділити чинники, що дозволяють старіти успішно — без хвороб і патологій. Виділення окремої сфери досліджень — соціальної геронтології, а також розвиток трьох поколінь теорій, що пояснюють взаємодію ЛПВ і соціуму, дозволяє стверджувати, що вектор вивчення старіння рухається в бік соціалізації старіння.

По-третє, сучасний етап вивчення старіння є постнауковим, з огляду на відсутність єдиної інтегральної теоретичної концепції, зростання кількості теорій та ланцюгової реакції появи похідних теорій, емпіричних узагальнень та прикладних досліджень без паралельного розвитку теоретичних знань. Характерними рисами сучасного етапу дослідження старіння є домінування гуманітарного підходу над фізіологічним (суспільна значущість явища перевищує його значення для конкретної особи), перехід явища старіння у політичну площину, глобалізація та інтернаціоналізація старіння.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. World Population Ageing 2015 report / United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2015. – 164 p.
2. Анисимов В. Эволюция концепций в геронтологии / В.Н Анисимов, М.В. Соловьев. – СПб: Эскулап, 1999. – 130 с.

3. Александрова М. Проблемы социальной и психологической геронтологии / М. Д. Александрова. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1974. – 136 с.
4. Cumming E. Growing Old: The Process of Disengagement / E. Cumming, W. Henry. – New York: Basic Books, 1961. – 293 p.
5. Havighurst R. Successful Aging / Robert J. Havighurst // Gerontologist. – 1961. – Vol. 1 (1). – P. 8-13.
6. Cowgill D. Aging and Modernization/ Donald Olen Cowgill, Lowell Don Holmes. University of Bombay publications: sociology series. – Appleton-Century-Crofts, 1972. – P. 331.
7. Bengtson V. Theory, Explanation, and a Third Generation of Theoretical Development in Social Gerontology / V. Bengtson, E. Burgess, T. Parrott // Journal of Gerontology : Social Sciences. – 1997. – Vol. 52B. – № 2. – P. 72-88.
8. Palmore E. Normal aging: Reports from the Duke longitudinal Study, 1959. – 1969. – Durham, NC: Duke University Press, 1970. – 661 p.
9. Shock N. Normal Human Aging: The Baltimore Longitudinal Study on Aging / N. Shock, R. Greulich, P. Costa, R. Andres, E. Lakatta, D. Arenberg, J. Tobin. – Washington D.C.: U.S. Department of Health and Human Services, Public Health Service, National Institutes of Health, National Institute on Aging, Gerontology Research Center 1984. – 399 p.
10. Rowe J. Successful aging / J. Rowe, R. Kahn // Gerontologist. – 1997. – Vol. 37. – P. 433-440.
11. Day A. Remarkable survivors. Insights into successful aging among women / Alice Day. – Washington D.C.: The Urban Institute Press, 1991. – 314 p.
12. Fries J. Medical perspectives upon successful aging / James F. Fries // Successful aging. Perspectives from the behavioral sciences. – [Eds. P. Baltes, M. Baltes]. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – P. 35-49.
13. Vaillant G. Avoiding negative life outcomes: Evidence from a forty-five year study/ George Vaillant // Successful aging. Perspectives from the behavioral sciences; [Eds. P. Baltes, M. Baltes]. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – P. 332-358.
14. Baltes P. Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation / Paul B. Baltes, Margaret M. Baltes // Successful aging. Perspectives from the behavioral sciences; [Eds. P. Baltes, M. Baltes]. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – P. 1-27.
15. Carstensen L. Taking Time Seriously. A Theory of Socioemotional Selectivity/ L. Carstensen, D. Isaacowitz, S. Charles // American Psychologist. – 1999. – Vol. 54. – No. 3. – P. 165-181.
16. Bengtson V. The Problem of Theory in Gerontology Today/ Vern Bengtson, Norella Putney, Malcolm Johnson // The Cambridge Handbook of Age and Ageing; [Eds. M. Johnson, V. Bengtson, P. Coleman, T. Kirkwood]. – New York: Cambridge University Press, 2005. – P. 3-20.
17. Принципы Организации Объединенных Наций в отношении пожилых людей. Приняты резолюцией 46/91 Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1991 года. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/oldprinc.shtml>.
18. The United Nations, Political Declaration and Madrid International Plan of Action on Ageing, Second World Assembly on Ageing, Madrid, Spain, April 8–12, 2002.
19. World Health Organization. Active Ageing. A Policy Framework. – WHO: Geneva, 2002. – 60 p.
20. Global Age-friendly Cities: A Guide / World Health Organization. – Geneva, 2007. – 82 p.

МОТИВАЦІЙНІ ФАКТОРИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ НА РИНКУ ПРАЦІ

MOTIVATIONAL FACTORS OF MODERN YOUTH AT THE MARKET OF LABOUR

У статті наведено результати дослідження мотиваційних переваг сучасної молоді, що були визначені шляхом анкетування студентів вищого навчального закладу. Проаналізовано найбільш значущі життєві цінності для майбутніх молодих спеціалістів та мотиваційні фактори, які є найкращими стимулами для більшої продуктивності праці. Також для більш детального визначення мотивації, було запропоновано студентам виокремити найважливіші для них матеріальні та нематеріальні мотиви на майбутній роботі. За результатами дослідження було визначено, що найкращими мотиваційними факторами для молодих людей є висока заробітна плата, можливість самореалізації та навчання, а також можливість кар'єрного зростання.

Ключові слова: мотивація праці, мотиваційні фактори, молоді фахівці, мотиви трудової діяльності.

В статті приведені результати дослідження мотиваційних переваг сучасної молоді, які були визначені шляхом анкетування студентів вищого навчального закладу. Проаналізовані найбільш значущі життєві цінності для майбутніх молодих спеціалістів та мотиваційні фактори, які є найкращими стимулами для більшої продуктивності праці. Також для більш детального визначення мотивації, було запропоновано студентам виокремити найважливіші для них матеріальні та нематеріальні мотиви на майбутній роботі. За результатами дослідження було визначено, що найкращими мотиваційними факторами для молодих людей є висока заробітна плата, можливість самореалізації та навчання, а також можливість кар'єрного зростання.

Також для більш детального визначення мотивації, було запропоновано студентам виокремити найважливіші для них матеріальні та нематеріальні мотиви на майбутній роботі. За результатами дослідження було визначено, що найкращими мотиваційними факторами для молодих людей є висока заробітна плата, можливість самореалізації та навчання, а також можливість кар'єрного зростання.

Ключевые слова: мотивация труда, мотивационные факторы, молодые специалисты, мотивы трудовой деятельности.

This article contains the results of research modern youth motivational advantages, which were determined by the questioning of students from higher educational establishment. The most meaningful vital values are analysed for future young specialists and motivational factors, that are the best stimulation for the increase of the labour productivity. Also for more detailed determination of motivation, it was offered to students to distinguish major for them material and non-material reasons at future work. By research results was determined, that the best motivational factors for young people is a high salary, possibility of self-realization and studies, and also career increase possibility.

Key words: motivation of labor, motivational factors, young specialists, motives of labor activity.

УДК 331.101.234

Кобзиста І.Л.

аспірант кафедри

підприємництва та права

Полтавська державна аграрна академія

Махмудов Х.З.

д.е.н., завідувач кафедри

підприємництва та права

Полтавська державна аграрна академія

Постановка проблеми. Мотивація до трудової діяльності є одним найбільш вагомим фактором розвитку національної економіки. На сьогодні особливого значення набуває необхідність оцінки ставлення молоді до працевлаштування, що у подальшому дозволяє забезпечувати вмотивованість молодих фахівців до високопродуктивної праці та покращання кінцевих результатів діяльності. Разом з тим молодь виявляється однією з особливо уразливих категорій, що відчувають значні труднощі при працевлаштуванні. Молоді фахівці – випускники вищих навчальних закладів, які вперше шукають роботу, так само, як і молодь без освіти і спеціальності, традиційно входять до групи ризику та є найбільш проблематичними учасниками вітчизняного ринку праці. Специфікою означеної групи є наявність суперечності між соціально-професійною орієнтацією молоді та потребами компаній у робочій силі. Незбалансованість обсягів і профілів підготовки фахівців та потреб ринку праці в ряді випадків посилює проблеми працевлаштування випускників освітніх установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти обґрунтування мотивації до трудової діяльності молоді знайшли певне висвітлення у працях таких українських вчених, як: В. Поліщук [6], В. Павлова [5], О. Горяча [1], Н. Яценко, Я. Яковенко [7], Л. Кудіна [4]. Однак, питання формування

ефективної мотиваційної системи на підставі спеціального аналізу причин та переваг молодих людей залишаються актуальними.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження мотивів, які спонукають молодих людей до трудової діяльності. Для досягнення поставленої мети в даній статті передбачається проведення опитування, оцінка відповідей респондентів та аналіз загальної ситуації щодо формування мотивів до праці молоді. І, як наслідок, забезпечення підвищення мотивації праці найбільш продуктивної молоді частини населення шляхом визначення найбільш вагомих для них мотивів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з проблем сучасної молоді є її важке становище на ринку праці. Молодь належить до найбільш продуктивного віку. Отримавши професійну освіту молоді люди не можуть застосовувати свої навички на практиці, і це викликає найбільші труднощі у працевлаштуванні та подальшій роботі.

Мотивація праці – це внутрішній процес, що відбувається під впливом потреб у благах, він виражається у формуванні мотиву поведінки особи з метою активізації трудової діяльності. У ньому виявляється суперечлива єдність трьох компонентів: цінностей праці, вимог до роботи і можливостей реалізації цих вимог. Мотиви і потреби дуже тісно зв'язані між собою. Мотиви, тобто те, що безпосередньо спонукає людей до дій, фор-

муються на основі потреб і оцінки можливостей їх задоволення. Усвідомлення мотиву припускає, що людина не тільки прагне чогось, але і бачить, хоча б у загальних рисах, шляхи досягнення своїх цілей. Цінності трудової діяльності діляться на: термінальні цінності праці (праця як мета); інструментальні цінності праці (умови роботи) [2].

Молодіжний ринок праці – система соціально-економічних взаємин між молодими людьми, що вступають у трудове життя, і роботодавцем з приводу найму або продажу робочої сили з урахуванням рівня кваліфікації, знань, умінь і навичок [2].

Молодь як одна з головних продуктивних сил володіє високим трудовим потенціалом, соціальною та трудовою мобільністю, характеризується енергійністю, швидкістю навчання, прагненням до інновацій, творчим мисленням.

Джерелами формування ринку праці молоді є підліткова група (до 18 років); студенти та молоді люди, які завершують професійну підготовку (18-24 років); молоді люди (25-29 років), які зробили свій професійний вибір. Демобілізовані воїни строкової служби можуть поповнювати ринок праці молоді. Останнім часом ринок праці поповнюється за рахунок припливу біженців та мігрантів.

Ринок праці молоді відображає специфіку попиту та пропозиції праці підлітків, юнаків та дівчат під впливом різних факторів (науково-технічного прогресу; рівня і якості життя; ступеня конкуренції, розвитку підприємництва; чинного законодавства). При цьому система трудових відносин будується на основі соціальних норм і інститутів, що забезпечують узгодження інтересів молодих людей і роботодавців з урахуванням попиту та пропозиції. Система таких соціально-економічних трудових відносин вибудовується між власниками робочої сили, яка потребує роботи за наймом, і власниками засобів виробництва, які пред'явили попит на найманих працівників [2].

Трудові відносини в ринкових умовах пов'язані з попитом на робочу силу з використанням фізичних, професійних, творчих здібностей людини; з часом додатки необхідної праці; з розподілом створеної вартості і системою винагороди за працю. У цьому випадку ринок праці ідентичний ринку робочої сили і ринку трудових послуг. Це визначає особливість трудових ресурсів як товару. Визнання ж робочої сили товаром передбачає її вартість і ціну.

Залежно від того, які трудові цінності переважають у мотиваційних прагненнях молоді, встановлюються спрямування їх дій при пошуку роботи. Разом з тим, трансформація загальної системи цінностей сучасної молоді, що відбувається під впливом політичних, ідеологічних, соціокультурних, інформаційних, економічних змін у суспільстві, не могла не торкнутися і їх трудової мотивації. Мотиви трудової діяльності виступають важливим показником процесів у соціально-трудої поведінці майбутніх фахівців.

Для виявлення мотивів до праці серед студентів було проведено опитування 100 респондентів (табл. 1):

Таблиця 1

Значущість життєвих цінностей для студентів

Ранг відповіді	Які життєві цінності для Вас є найбільш значущими?	% від числа опитаних
1	Сім'я, особисте життя	36
2	Добробут сім'ї	24
3	Особистий розвиток, освіта	16
4	Робота	10
5	Захоплення	8
6	Друзі	6
7	Політика	0

(власна розробка)

У таблиці 1 виділено сім основних життєвих цінностей: «сім'я, особисте життя», «добробут сім'ї», «особистий розвиток, освіта», «робота», «захоплення», «друзі», «політика». Найбільшу частину займає позиція «сім'я, особисте життя» (36%), разом з тим 24% опитаних обрали «добробут сім'ї». Це свідчить про те, що саме сім'я та її добробут є найважливішим для молодих людей, хоча тільки одиниці з опитаних вже створили свою родину. Тому для молодих людей у майбутній роботі є важливим фактором те, щоб окрім роботи був час для особистого життя, створення сім'ї та вільний час для проведення його з родиною. Добробут сім'ї передбачає ще і достатній заробіток для того, щоб можна було мати не тільки житло, а і гроші для проживання всієї родини. Третю позицію за числом опитаних займає «особистий розвиток, освіта» – 16%. Отже, для молодих людей також важливо займатися саморозвитком, вдосконаленням. Багато хто планує ще і в подальшому продовжувати навчання, іншим дуже важливо, щоб на майбутній роботі була можливість навчатися, отримувати нові знання, переймати досвід та мати можливість підійматися по кар'єрній сходінці. 10% респондентів обрали для себе найважливішою життєвою цінністю роботу. Отже, в першу чергу ці студенти планують знайти хорошу роботу, яка ж звичайно буде приносити не тільки достаток, а і задоволення. Для таких людей на першому місці стоїть кар'єра. Лише 8% студентів виокремили для себе головним захоплення, очевидно це люди творчі, які й свою майбутню роботу будуть шукати відповідно до свого захоплення. Всього 6% молодих людей поставили на перше місце таку життєву цінність, як «друзі», і ніхто з опитаних не обрав для себе важливою політику.

У ході опитування також було запропоновано студентам обрати з наведених у таблиці найбільш значущі для них мотиваційні фактори для майбутньої роботи (табл. 2).

Таблиця 2

Значущість мотиваційних факторів для студентів на майбутній роботі

Ранг відповіді	Які мотиваційні фактори на майбутній роботі для Вас є найбільш значущими?	% від числа опитаних
1	Фактори доходу	40
2	Фактори самореалізації	18
3	Фактори влади, статусу	16
4	Фактори значущості в колективі	15
5	Фактори інтересу	6
6	Фактори соціалізації, спілкування	5
7	Фактори творчості	0

(власна розробка)

Найбільша частина опитаних студентів (40%) обрала для себе найбільш значущим мотиваційний фактор доходу. Це свідчить про те, що для молодих людей насамперед є найбільш важливим високий дохід, тобто висока заробітна плата. Молодим працівникам необхідно забезпечити себе житлом та свою майбутню родину, також, щоб вистачало грошей не тільки на прожиття, а й на задоволення багатьох потреб.

Заробітна плата є важливим засобом підвищення зацікавленості працюючих у результатах своєї праці, її продуктивності, збільшення обсягів виробленої продукції, поліпшення її якості та асортименту. Заробітна плата є найбільш дієвим інструментом активізації людського фактору і використання трудового потенціалу. При цьому використання існуючого кваліфікаційного і творчого потенціалу працівників має повністю залежати від наукової обґрунтованості і вибору методів балансування заробітної плати з кваліфікацією, змістом виконуваної роботи, результатами праці й умовами, в яких вона здійснюється [8].

На другому місці за кількістю опитаних стоїть фактор самореалізації – 18%. Потреби в самореалізації – потреби в реалізації своїх потенційних можливостей, в зростанні як особистості. Потреби виявляються у прагненні людини найповніше використовувати свої знання, здібності, вміння та навички. Для ефективного управління необхідно давати робітникам оригінальні завдання, виконання яких потребує творчості та свободи дій. Молодь прагне не тільки отримувати високу заробітну плату, а й мати можливість реалізувати всі свої навички та знання на майбутній роботі.

16% опитаних обрала для себе головним мотиваційним фактором «фактор влади, статусу». Фактор влади – це потреба впливати на поведінку інших людей, бути впливовим, «мати вагу». Люди з високими потребами у владі віддають перевагу роботі, яка передбачає: відповідальність за дії та поведінку інших людей, конкуренцію або орієнтацію на статус.

Також не менш важливим фактором (15%) для опитаних студентів є фактор значущості в колективі – розуміння та прийняття своєї значущості в житті колективу, віра в те, що власна діяльність у своїх очах та очах оточуючих наповнена загальнолюдським змістом.

Найменш важливими факторами виявилися «фактор інтересу» – 6% та «фактор соціалізації, спілкування» обрала найважливішими для себе лише 5% студентів. «Фактор творчості» молоді люди вважають не головним на майбутній роботі.

Для більш детального визначення мотивації для молоді, було запропоновано також цим студентам обрати для себе найважливіший вид матеріальної чи нематеріальної мотивації (табл. 3):

Таблиця 3

Значущість нематеріальної та матеріальної мотивації для студентів на майбутній роботі

Ранг відповіді	Які матеріальні та нематеріальні мотиви на майбутній роботі для Вас є найбільш значущими?	% від числа опитаних
1	Гарна зарплата та інші винагороди за якісну роботу	25
2	Можливість кар'єрного зростання	22
3	Робота в гарних умовах та без важких фізичних навантажень	14
4	Цікава робота	13
5	Безпечність та стабільність роботи	9
6	Сприятливий психологічний клімат в колективі	7
7	Гідна оцінка виконаної роботи	5
8	Можливість отримати додаткову роботу за окрему плату	5
9	Відчуття того, що ти в курсі справ (інформація, рішення...)	0
10	Знання того, що очікується	0

(власна розробка)

Як і в попередніх опитуваннях, на першому місці у більшості студентів стоїть такий вид мотивації, як гарна зарплата та інші винагороди за якісну роботу (25% від 100 чоловік опитаних). Отже, висока зарплата все таки є найбільшим стимулом для сучасної молоді. Трішки менше (22% студентів) обрала для себе головним мотивом можливість кар'єрного зростання. Адаже молоді люди не бажають засиджуватися на одній посаді, вони мріють та прагнуть просуватися якомога вище, мати більшу владу та статус, і, як наслідок, ще вищу заробітну плату.

Не менш важливим мотивом є для молоді робота в гарних умовах та без важких фізичних навантажень (14% опитаних). Майже стільки ж (13% респондентів) обрала для себе на першому місці такий мотив, як цікава робота. Дуже часто навіть висока зарплата не може утримати людину, якщо робота не цікава, одноманітна та не є по душі

працівників. Для 9% студентів є найбільш значущим мотивом безпечність та стабільність роботи. 7% опитаних обрали найважливішим мотивом для себе сприятливий психологічний клімат в колективі, адже, якщо в колективі напружені відносини, присутні сварки та неприязні, то дуже важко морально та психологічно працювати в такому колективі, навіть, якщо зарплата є досить високою. По 5% набрали такі мотиви, як гідна оцінка виконаної роботи та можливість отримати додаткову роботу за окрему плату

У сучасному середовищі існує ситуація, коли роботодавці зацікавлені прийняти на роботу студента з досвідом, а не випускника без досвіду. При цьому мотиви до праці у студентів і випускників можуть значно відрізнятись. Для студентів основним є набуття практичного досвіду, випробування своїх зусиль на робочому місці. Тоді як для випускника основним стимулом до праці є отримання заробітної плати, необхідної для забезпечення належної життєдіяльності [4, с. 33]. В умовах вільного і самостійного працевлаштування і жорсткої конкуренції за привабливі робочі місця пошук роботи молодими людьми нерідко починається не після отримання диплому, а значно раніше. Та й фірми, прагнучи прийняти на роботу випускника вузу не тільки з сучасними знаннями, але і з практичними навичками, все частіше виходять на контакти з вищими навчальними закладами і пропонують студентам практики, стажування, спекурси і факультативи, направлені на підвищення їх професійної орієнтації і прискорення адаптації до реальної роботи. В основі проблем, що виникають при вступі випускників ВНЗ на ринок праці, не можна вбачати тільки невміння студентів адекватно позиціонувати себе в діалозі з роботодавцем. На наш погляд, значною мірою витоки криються в недоліках професійної орієнтації молодих фахівців ще на стадії вибору рівня освіти, вищого навчального закладу і спеціальності.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, за результати дослідження, для молоді сім'я та її добробут є найважливішою життєвою цінністю, хоча тільки одиниці з опитаних вже створили свою родину. Тому для них є не важливим фактором те, щоб окрім роботи був час для особистого життя, створення сім'ї та вільний час для проведення

його з родиною. Також, на основі опитування, для молоді головним мотиваційним фактором на роботі є високий дохід, тобто висока заробітна плата. Молодим працівникам необхідно забезпечити себе житлом та свою майбутню родину також, щоб вистачало грошей не тільки на прожиття, а й на задоволення багатьох потреб.

Із запропонованих матеріальних та нематеріальних мотивів молоді люди обрали знову ж таки високу заробітну плату та різноманітні винагороди, а також можливість кар'єрного зростання. Це є свідченням того, що вони не бажають засиджуватися на одній посаді, вони мріють та прагнуть просуватися якомога вище, мати більшу владу та статус і, як наслідок, ще вищу заробітну плату.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горяча О. Проблема формування та використання кадрового потенціалу підприємств України / О. Горяча // Україна: Аспекти праці. – 2014. – № 1. – С. 35–41.
2. Економіка праці та соціально-трудова відносини: Навч.-метод. посібник / За заг. ред. проф. Качана Є. П. Тернопіль: ТДЕУ, 2006. – 373 с.
3. Корчевна О. Організаційно-психологічний супровід сприяння працевлаштуванню випускників вищих навчальних закладів: компетентнісний підхід / Корчевна О., Кир'янова О. // Україна: аспекти праці. — 2009. – № 3. – С. 32–36.
4. Кудіна Л. Проблеми молодіжного безробіття та шляхи його подолання / Л. Кудіна, Л. Яцюк. – К.: ГО «Молодіжна Альтернатива», 2011. – 64 с.
5. Павлова В.А. Формирование кадрового потенциала с учётом характеристик мотивации / В. Павлова, М. Островський // Маркетинг: теорія і практика: збірник наукових праць / Східно-український національний університет імені Володимира Даля. – 2012. – № 18. – С. 202–208.
6. Поліщук Н. Динаміка та географія безробіття в Україні та ЄС у 2012–2013 [Електронний ресурс] / Н. Поліщук. – 2013. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/dinamika-tageografiya-bezrobittya-v-ukrayini-ta-ies-u-2012-2013-rr>
7. Яценко Н. М. Причини безробіття молоді в Україні / Н. М. Яценко, Я. Ю. Яковенко // Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. – Вип. 1/2013 (78). – С. 143–147.
8. Електронне джерело: Соціологія молоді // Stud.com.ua // Режим доступу: http://stud.com.ua/24419/sotsiologiya/molod_rinkah_pratsimmm

ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ PROBLEMS OF PENSION PROVISION REGULATION IN UKRAINE

УДК 331

Корбутяк А.Г.

к.е.н.,

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Сокровольська Н.Я.

к.е.н., доцент

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

У статті розглянуто актуальні проблеми реформування системи пенсійного забезпечення в Україні. Проаналізовано вплив законодавчих змін у сфері пенсійного забезпечення на сучасному етапі соціально-економічного розвитку країни, визначено суперечливі аспекти пенсійного реформування в країні.

Ключові слова: пенсія, пенсійне забезпечення, недержавне пенсійне страхування, пенсійна реформа, пенсійна система, солідарна система.

В статье рассмотрены актуальные проблемы реформирования системы пенсионного обеспечения в Украине. Проанализировано влияние законодательных изменений в сфере пенсионного обеспечения на современном этапе социально-экономического

развития страны, определены противоречивые аспекты пенсионного реформирования в стране.

Ключевые слова: пенсия, пенсионное обеспечение, негосударственное пенсионное страхование, пенсионная реформа, пенсионная система, солидарная система.

The article deals with the actual issues of the pension system reforming in Ukraine. Theoretical foundations of pension principles of the pension system are presented. The legislative changes in pension insurance system at the present stage of socio-economic development of Ukraine are analysed. Controversial aspects of pension reform in the country are defined.

Key words: pension, pension provision, pension reform, pension system, solidarity system, storage system.

Постановка проблеми. Пенсійне забезпечення є однією з основних складових системи соціального захисту населення. Загострення соціальних проблем, сучасний незадовільний стан економіки, погіршення співвідношення між працездатним населенням і пенсіонерами, прогресуюче старіння населення та складна демографічна ситуація в країні вимагають відповідних підходів до пенсійного забезпечення та реформування пенсійної системи України загалом. Проте, успішність реформування пенсійної системи визначається не тільки політичною доцільністю прийнятих рішень, а також і ступенем їх соціально-економічної обґрунтованості у довгостроковій перспективі.

Необхідність ефективною реалізації пенсійної реформи, регулювання питань пенсійного забезпечення потребує розробки теоретичних основ і практичних заходів щодо регулювання пенсійного забезпечення населення як у процесі реформування, так і в подальшому його функціонуванні.

До чинників складного фінансового стану пенсійної системи України відносять: демографічні, економічні, політичні, соціальні, правові, інституційні, адміністративні, ідеологічні, морально-психологічні тощо. Взаємовплив зазначених чинників вимагає багатоваріантних розрахунків і врахування вагомості кожного із зазначених факторів.

Щодо законодавчих засад механізму державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи, то вони також не є сприятливими для залучення фінансових ресурсів до пенсійної системи, тому що існуюча нормативно-правова база у цій сфері є недосконалою. Нормативно-правове поле пенсійної системи потребує подальшого розвитку та приведення багатьох чинних законодавчих актів у відповідність із базовими законами, що регулюють питання пенсійного забезпечення та реформування пенсійної системи [6].

Однією з причин низької ефективності моделі державного регулювання пенсійного забезпечення в Україні є відсутність єдиної державної ідеології, методологічної бази пенсійної політики та соціальних перетворень в українському суспільстві загалом.

Пенсійна система в існуючому вигляді не забезпечує належного задоволення потреб пенсіонерів. Вона працює в умовах значного фінансового дефіциту та знаходиться на перехідному етапі свого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання розвитку механізму державного регулювання пенсійного забезпечення, особливостей недержавного пенсійного забезпечення досліджували у своїх працях як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, а саме: Д. Еванс (John R. Evans), Р. Чомік (R.Chomik) Ф. Стіварт (F. Stewart), Т. Бондарук, І. Бондарук, І. Ветухова, В. Гриньова, В. Жернаков, Т. Завора, Т. Калінеску, І. Кравченко, В. Кудряшов, О. Ліндюк, А. Михайлов, Л. Птащенко, П. Рубанов, О. Слюсарчук, Н. Цікановська, Г. Яковлева, О. Ярошенко та ін.

Нині в Україні відбуваються складні політичні, економічні, соціальні і демографічні процеси, які мають об'єктивний і довгостроковий характер та значно впливають на механізми та модель державного регулювання пенсійного забезпечення. Фінансова криза пенсійної системи України зумовлена зменшенням виробництва, недосконалою системою оплати праці населення, низькими показниками зайнятості населення та поширенням практики надання пільг зі сплати пенсійних внесків тощо. Ці проблеми становлять системний характер.

Формування цілей дослідження. Метою даного дослідження є визначення основних засад державного регулювання пенсійного забезпечення та аналіз актуальних проблем реформування вітчизняної пенсійної системи на сучасному етапі.

Виклад основних результатів дослідження.

Про недоліки в сучасній пенсійній системі свідчить ряд факторів, а саме: продовжується тенденція зростання дефіциту бюджету ПФУ; зберігаються високі ризики дефіциту бюджету ПФУ в середньо- і довгостроковій перспективі; виразнішою стає тенденція до зменшення власних надходжень; посилюється розрив пенсій і заробітної плати; недосконалість механізмів обчислення та перерахунку пенсій, відсутність максимальної залежності пенсійних виплат від персоналізованих страхових внесків застрахованих осіб; відсутність інтересу населення до участі у формуванні пенсійних накопичень; високий ступінь залежності пенсійної системи від економічної та політичної ситуації; заборгованість зі сплати внесків до фонду; виплата великої кількості дострокових і пільгових пенсій; існування пільг зі сплати пенсійних внесків; ухиляння платників від сплати страхових внесків; тіньова заробітна плата тощо.

Усі ці проблеми впливають на те, що в українському суспільстві не достатньою мірою вирішуються питання механізму регулювання у сфері пенсійного забезпечення та пенсійного захисту громадян, що призводить до низки соціальних і економічних проблем.

Центральним органом виконавчої влади, який відповідає за реалізацію державної політики у сфері пенсійного забезпечення є Пенсійний фонд України, доходи бюджету якого відіграють важливу роль у повному та своєчасному забезпеченні населення відповідними соціальними благами, тобто пенсійними виплатами, на які вони мають право згідно Конституції України. Формування та динаміка доходів Пенсійного фонду України протягом 2013-2015 років наведені у табл.1 [7; 9].

Якщо розглядати структуру сукупних доходів бюджету ПФУ, то сюди входять як власні, так і передані кошти. Власні кошти становлять головну частину доходів Пенсійного фонду України (від 64 % до 69 % за досліджуваний період), з яких приблизно 98 % – це страхові внески.

Частка коштів що передані з Державного бюджету України до доходів ПФУ в загальній структурі доходів становить близько третини сукупних доходів ПФУ. У 2013 році частка коштів державного бюджету становила 32,9%, 2014 році – 31,0%, 2015 році – 35,8% [9]. Така динаміка доходів свідчить про перманентне збільшення навантаження на бюджетну систему країни. Кошти державного бюджету спрямовувалися на виплату пенсій, надбавок і підвищень до пенсій відповідно до державних пенсійних програм, хоча могли б бути спрямовані на розвиток економіки України.

Динаміка видаткової частини бюджету Пенсійного фонду України у 2013-2015 роках наведена в табл. 2 [7; 9].

Найбільшу питому вагу у структурі видатків бюджету Пенсійного фонду України займають видатки за рахунок власних надходжень, у 2013 році вони становили 79,7%, 2014 році – 79,0%, 2015 році – 64,3%.

Видатки за рахунок коштів державного бюджету у загальній структурі видатків у 2013 році склали 20,3%, 2014 році – 20,9%, 2015 році – 35,7%.

Найбільша частина коштів з бюджету ПФУ спрямовується на пенсійні виплати. У 2015 році ці виплати склали 262036,9 млн грн, тобто вони становили 98,6 % від загальних видатків ПФУ. Щодо адміністративних витрат у 2015 році, то вони склали 2400 млн грн, або 0,9 % від загальних видатків ПФУ. Також витрати, які стосуються поштового збору та розрахунково-касового обслуговування, становили 1300 млн грн [7; 9].

Таблиця 1
Формування та динаміка доходів Пенсійного фонду України у 2013-2015 роках

млн грн

Показник	Роки			Відхилення, %	
	2013	2014	2015	2014/2013	2015/2014
Доходи загалом	252755,0	244277,0	264732,0	96,6	108,4
Залишок коштів на початок року	2526,6	2405,0	1767,8	95,2	73,5
Власні надходження	166864,0	168923,0	169831,0	101,2	100,5
Кошти державного бюджету	83233,6	75813,9	94811,6	91,1	125,1

Таблиця 2
Формування та динаміка видаткової частини бюджету Пенсійного фонду України у 2013-2015 роках

млн грн

Показник	Роки			Відхилення, %	
	2013	2014	2015	2014/2013	2015/2014
Видатки загалом	250350,0	243478,0	265655,0	97,3	109,1
Видатки за рахунок власних надходжень	199432,0	192374,0	170900,0	96,5	88,8
Видатки за рахунок коштів державного бюджету	50785,0	50957,0	94800,0	100,3	186,0

Таблиця 3

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів у 2013-2015 роках

Показники	2013 рік	2014 рік	2015 рік	Темпи приросту, %	
				2014/ 2013	2015/ 2014
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	61,4	55,1	59,7	-10,3	8,3
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	840,6	833,7	836,7	-0,8	0,4
Загальна вартість активів НПФ, млн грн	2089,8	2469,2	1980,0	18,2	-19,8
Пенсійні внески, млн грн	1587,5	1808,2	1886,8	13,9	4,3
у тому числі:					
- від фізичних осіб	66,5	71,4	80,3	7,4	12,5
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0
- від юридичних осіб	1520,5	1736,1	1806,3	14,2	4,0
Пенсійні виплати, млн грн	300,2	421,4	557,1	40,4	32,2
Кількість учасників, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	69,0	75,6	82,2	9,6	8,7
Загальний дохід отриманий від інвестування пенсійних активів, млн грн	953,3	1266,0	872,2	32,8	-31,1

Щодо системи недержавного пенсійного забезпечення, то станом на кінець 2015 року в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 72 недержавних пенсійних фонди (далі – НПФ), а також 23 адміністратори НПФ. Для порівняння, у 2014 році у Державному реєстрі фінансових установ налічувалося 76 НПФ та відповідно 24 адміністратори. У 2013 року в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 81 НПФ та 28 адміністраторів НПФ [8].

Тобто, ми можемо спостерігати зменшення кількості НПФ протягом досліджуваного періоду. У 2015 році кількість НПФ скоротилася на 5,3% порівняно з 2014 роком, у 2014 році відбулося зменшення на 6,2% у порівнянні з 2013 роком. Така динаміка спричинена укрупненням деяких недержавних пенсійних фондів, а також недосконалістю організаційно-правових заходів у сфері їх діяльності.

Розглянемо основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів та темпи їх приросту в табл. 3 [8].

Як видно з табл. 3, станом на кінець 2015 року адміністраторами НПФ укладено 59,7 тис. шт. пенсійних контрактів, що більше на 8,3% (4,6 тис. шт.) порівняно з кількістю укладених контрактів за 2014 рік. У 2014 році зменшилася кількість укладених контрактів на 10,3% (6,3 тис. шт.) порівняно з 2013 роком.

З рис. 1 видно, що збільшення кількості пенсійних контрактів у 2015 році порівняно з 2014 роком пов'язане, в першу чергу, зі збільшенням пенсійних контрактів з фізичними особами на 4,7 тис. шт. [8].

Тенденція до зменшення кількості укладених контрактів у 2014 році до 2013 року спричинена в першу чергу зменшенням пенсійних контрактів з юридичними особами на 5,2 тис. шт. та з фізичними особами на 1,1 тис. шт.

Кількість вкладників збільшилася порівняно з кінцем 2014 року на 12,7% (на 6,2 тис.). Збільшення кількості вкладників відбулося за рахунок збільшення кількості вкладників фізичних осіб на 13,3 %.

Кількість вкладників протягом 2014 року зменшилася порівняно з 2013 роком на 2,4% (1,2 тис. вкладників) [8].

Діяльність недержавних пенсійних фондів полягає у акумулюванні активів учасників даного пенсійного фонду та збереженні їх обсягів та вартості, через провадження інвестиційної діяльності. Саме дохід від інвестиційної діяльності дає можливість компенсувати рівень інфляційних процесів, а також збільшувати загальний обсяг активів кожного окремого учасника недержавних пенсійних фондів.

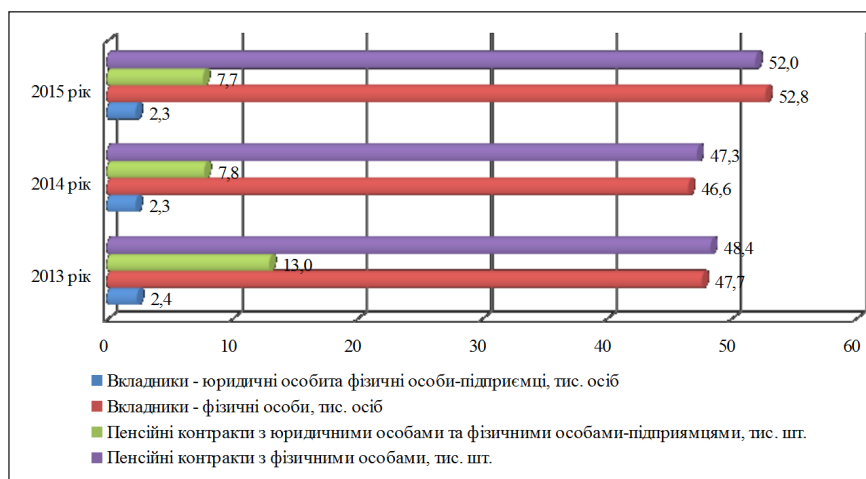

Рис. 1. Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників у 2013-2015 роках

Отже, можна зробити висновки, що недержавні пенсійні фонди необхідно розглядати, як фінансові установи, які формують довгострокові фінансові ресурси за рахунок пенсійних внесків суб'єктів господарювання і домогосподарств, трансформують їх в інвестиційний капітал з метою забезпечення прийняттого рівня майбутніх пенсійних виплат і самостійно несуть відповідальність за результати своєї діяльності.

Проаналізувавши основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів на фінансовому ринку України можна стверджувати, що вони розвиваються досить динамічно, кількість укладених контрактів, як і загальна кількість учасників НПФ, зростає, хоча кількість недержавних пенсійних фондів скорочується протягом досліджуваного періоду.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи результати дослідження, можна визначити, що недосконалість пенсійної системи вимагає пошуку нових шляхів, спрямованих на її удосконалення, яке повинно проводитися одночасно за двома напрямками: правовим – шляхом удосконалення системи законодавчих документів у галузі пенсійного страхування та пенсійного забезпечення. У зв'язку з цим необхідно систематизувати правові норми, які регламентують пенсійне страхування, а також внести зміни та доповнення, які б враховували конкретно-історичні умови та перспективи розвитку; організаційно-управлінським шляхом удосконалення концептуальних основ стратегічного розвитку соціальної політики держави у сферах соціального та пенсійного страхування.

Сьогодні вітчизняна система обов'язкового пенсійного страхування є багатофункціональним організмом, який працює під керівництвом Пенсійного фонду України. В сучасних умовах Пенсійний фонд України є інституцією, що здійснює формування частини фінансових ресурсів держави задля фінансування пенсійних виплат і забезпечення інвестиціями пріоритетних сфер економіки. На стабільність функціонування цієї інституції впливають такі чинники, як рівень навантаження на працездатне населення країни, вікова структура населення, рівень заробітної плати, рівень доходів громадян літнього віку, диференціація розміру пенсій та ін.

Зарубіжний досвід реформування системи пенсійного забезпечення дозволяє використовувати чимало корисних уроків. Однак, механічне запозичення моделей і механізмів соціального захисту населення, які мали позитивні результати в інших країнах, без урахування конкретних соціально-економічних, політичних, соціокультурних та соціально-психологічних особливостей небажано і неможливо. Державна політика має бути максимально зваженою, щоб непередуманими рішеннями не викликати розчарування суспільства у здійснюваних реформах.

Реформа вітчизняної пенсійної системи має використати, зокрема, такі позитиви зарубіжного досвіду реформування, а саме: створення трирівневої системи, яка найкраще відповідає основній меті пенсійної реформи, а саме: забезпечення гідного рівня добробуту людей пенсійного віку та сталого економічного зростання держави; розподіл відповідальності за пенсійне забезпечення між державою, роботодавцями та працівниками; здійснювати шляхом поступового впровадження накопичувальних елементів до нової багаторівневої системи на зразок угорської; для успішного впровадження накопичувальних (добровільних чи обов'язкових) елементів слід регулярно підвищувати рівень доходів працездатного населення і на його основі поступово підвищувати вікову межу виходу на пенсію, як це зробили постсоціалістичні держави – Казахстан, Латвія та інші.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вишневіська О. А. Пенсійна реформа: зарубіжний досвід для України / О. А. Вишневіська // Аспекти публічного управління. – 2016. – № 8. – С. 42-48.
2. Жилина К.В. Глобальні трансформації фінансових інструментів пенсійного забезпечення / К.В. Жилина // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Світове господарство і міжнародні економічні відносини. – 2015. – №7. – С. 13-23.
3. Соколовська Г.І. Недержавні пенсійні фонди в Україні: становлення та перспективи розвитку: Монографія / Г. І. Соколовська: ТНЕУ, 2016. – 226 с.
4. Хемій А.С. Роль пенсійного страхування у забезпеченні фінансового добробуту населення України / А.С. Хемій // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – Вип. 4 (2). – С. 51-54.
5. Черненко К.П. Оцінювання ефективності фінансування національної пенсійної системи / К.П. Черненко // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 9. – С. 352-357.
6. Ширант А.А. Принципи пенсійного забезпечення: навч. посіб. / А.А. Ширант – К.: ДІА, 2012. – 192 с.
7. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [сайт <http://www.mlsp.gov.ua>].
8. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [сайт <http://www.nfp.gov.ua>].
9. Офіційний сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua>.
10. Програми соціального забезпечення в країнах світу // Управління з питань соціального забезпечення США [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/>

РОЗДІЛ 7. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

ФІЗИЧНІ ОСОБИ НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ АКЦІЙ: СКЛАДНІ РЕАЛІЇ ТА НЕВИЗНАЧЕНІ ПЕРСПЕКТИВИ

INDIVIDUALS ON THE DOMESTIC STOCK MARKET: COMPLEX REALITIES AND UNEXPECTED PERSPECTIVES

У статті досліджуються питання діяльності фізичних осіб на вітчизняному ринку акцій. Окреслено головні групи індивідуальних інвесторів на ринку акцій та їх інвестиційні стратегії. Визначено головні перешкоди для інвестицій фізичних осіб у пайові цінні папери. Обґрунтовано необхідність стратегічної переорієнтації держави у процесі розбудови національної моделі корпоративного управління в Україні на активізацію трансформаційних послуг небанківських фінансових установ для фізичних осіб.

Ключові слова: фондовий ринок, ринок акцій, акція, індивідуальні інвестори, заощадження, фінансові посередники, модель корпоративного управління.

В статье исследуются вопросы деятельности физических лиц на отечественном рынке акций. Очерчены главные группы индивидуальных инвесторов на рынке акций и их инвестиционные стратегии. Определены главные препятствия для инвестиций физических лиц в паевые ценные бумаги. Обосновано необходимость стратегической

тегической переориентации государства в процессе развития национальной модели корпоративного управления в Украине на активизацию трансформационных услуг финансовых учреждений для физических лиц.

Ключевые слова: фондовый рынок, рынок акций, акция, индивидуальные инвесторы, сбережения, финансовые посредники, модель корпоративного управления.

The article deals with the issues of activity of individuals in the domestic stock market. The main groups of individual investors in the stock market and their investment strategies are outlined. The main obstacles for investments of individuals in equity securities are determined. The necessity of strategic reorientation of the state in the process of development of the national model of corporate governance in Ukraine for the activation of transformation services of non-bank financial institutions for individuals is justified.

Key words: stock market, share market, share, individual investors, savings, financial intermediaries, corporate governance model.

УДК 336.76

Бірюк С.О.

к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародних фінансів
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Постановка проблеми. З початку приватизаційних процесів в Україні у наукових та експертних колах жваво обговорюється необхідність активізації інвестиційної діяльності фізичних осіб на ринку акцій. Поштовхом для таких дискусій, безумовно, стала приватизація, одним із головних гасел якої було створення активного прошарку власників акцій фізичних осіб. З того часу минуло вже більше, ніж два десятиліття, проте, питання інвестиційної стратегії індивідуальних осіб на ринку акцій залишається відкритим.

Фактично в Україні на сьогодні не створено жодного ефективного механізму (за винятком, з певними застереженнями, ринку банківських депозитів), спрямованого на акумуляцію дрібних заощаджень та їх наступне інвестування. У таких умовах об'єктивно виникає питання про роль ринку акцій у таких процесах, перспективи та шляхи активізації індивідуальних інвестиційних стратегій в Україні. Зрозуміло, що завжди декларувалося і декларуватиметься стратегія залучення індивідуальних інвестицій у пайові фінансові інструменти, проте, чи є вона дієздатною та оптимальною для нашої держави?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку ринку акцій, у т.ч. – питання розвитку індивідуальних інвестицій розглядалися в роботах І. Аза-

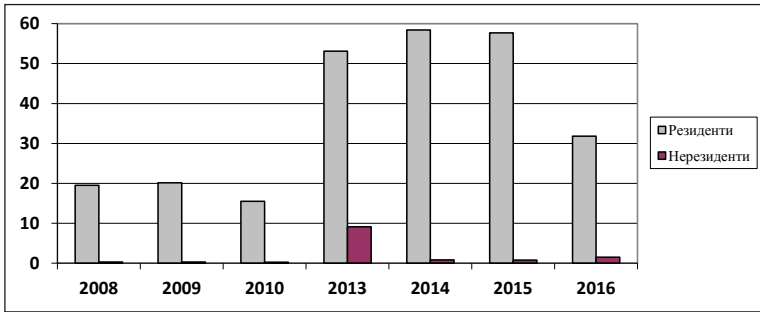
ренкової, М. Бурмаки, О. Зоценко, С. Красножон, Т. Майорової, О. Мозгового, С. Мошенського, М. Стецько, Р. Сіржука, Б. Стеценка та інших авторів. Проте, усі без винятку науковці аналізували ринок акцій та інвестиційні процеси на ньому, виходячи з моделі корпоративного управління України, що була сформована під час сертифікатної приватизації. Але на сучасному етапі фактично спостерігається абсолютно інший підхід, у якому фізичні особи відіграють мінімальну роль.

Постановка завдання. Мета статті – окреслити перспективні напрями розвитку вітчизняного ринку акцій з урахуванням особливостей інвестиційних стратегій фізичних осіб.

Рис. 1. Ключові характеристики моделей корпоративного управління у світі

Джерело: систематизовано автором

Примітка. 1. Звітність НКЦПФР за 2011-2012 рр. не містить відповідних даних.

Рис. 2. Загальна номінальна вартість цінних паперів, що належить депонентам-фізичним особам 2008-2016 рр., млн грн

Джерело: складено автором за [5]

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасній економічній науці доконаним фактом вважається, що типологія моделей корпоративного управління визначається за певною сукупністю критеріїв, серед яких визначальними є [1-4] (рис. 1):

Проте, надалі думки вчених різняться: одні виділяють англо-саксонську (англо-американську) та німецьку моделі; інші, окрім двох зазначених, характеризують ще й японську модель; третя група дослідників виділяє дві класичні моделі (англо-саксонську та німецьку) і перехідні моделі, яким одночасно притаманні риси обох класичних. Саме остання позиція є на сучасному етапі, на наш погляд, найбільш аргументованою. Більше того, процеси глобалізації надалі визначатимуть невпинну конвергенцію моделей корпоративного управління та наближення їх за ключовими ознаками.

У процесі приватизації на першому етапі була реалізована сертифікатна модель, що визначило «розпорошеність» структури акціонерної власності в Україні, що наблизило її за цим параметром до англосаксонської моделі корпоративного управління. Проте, зазначимо, що структура акціонерної власності – це одна із кількох характеристик моделі корпоративного управління, але не єдина. В Україні і на момент приватизації, і за великим рахунком зараз¹ відсутні – розвинений та ефективний фондовий ринок, висока транспарентність економічних агентів, надійні механізми захисту міноритарних акціонерів і т.п.

Більше того, значна частина власників приватизованих підприємств просто психологічно та ментально не була готова до такої ролі. Як наслідок: процеси концентрації акцій в руках провідних бізнес-груп, ігнорування ролі дрібних власників і поступове наближення за цим параметром до англосаксонської моделі корпоративного управління. Вказані процеси посилювалися впливом того фактору, що під час подальших емісій акцій

приватизовані підприємства не орієнтувалися на фізичних осіб, а використовували різноманітні механізми для «розмивання» їх частки.

Наявна в Україні форма представлення інформації не дає змогу точно визначити масштаби володіння акціями фізичними особами, а змушує орієнтуватися на опосередковані оцінки. Зокрема, з цією метою можна використати дані щодо номінальної вартості цінних паперів у володінні депонентів-фізичних осіб (рис. 2).

З даних рис. 2 можна зробити кілька важливих висновків щодо вартості цінних паперів у власності фізичних осіб:

- привертає увагу той факт, що номінальна вартість цінних паперів у власності фізичних осіб-резидентів суттєво переважає аналогічний показник для фізичних осіб-нерезидентів. Загалом такі пропорції іманентні рівню інвестиційної привабливості України та її фондового ринку в очах іноземних інвесторів;
- не можна оминати увагою факт значної волатильності номінальної вартості портфеля цінних паперів і для резидентів, і для нерезидентів. На наш погляд, це може свідчити про існування певної «штучності» процесів володіння цінними паперами з боку фізичних осіб;
- зроблений у попередньому п.п. висновок частково підтверджується різким зростанням вартості цінних паперів у кризові 2013-2015 рр., і не менш різким падінням цього показника у 2016 р. З нашої точки зору в цьому випадку мова часто йде про «офшоризацію» вітчизняної економіки, а також намагання оптимізувати оподаткування та «втечу капіталу». Цілковито ясно, що в кінцевому варіанті мова йде не про реальні інвестиції у фінансові інструменти вітчизняних міноритарних акціонерів.

На певному етапі свого розвитку чи не основні надії в питанні активізації інвестицій фізичних осіб на ринку акцій поклалися на Internet-трейдинг. Масована та часто доволі агресивна рекламна компанія, численні освітні семінари, виступи за допомогою електронних ЗМІ відомих та маловідомих експертів, посилення на вдалий досвід інших країн – все це було покликано суттєво наростити зацікавленість фізичних осіб у такому способі інвестицій, проте, «сплеск» цікавості був багато в чому ситуативний, а політична та фінансова криза у 2013-2015 рр. відсунула Internet-трейдинг з перших шпальт економічних ЗМІ. Багато в чому це сталося і через доволі скромні успіхи у цій справі.

Знову таки, оцінити вказані процеси можна лише на основі непрямих даних. Зокрема, звернемо увагу на динаміку клієнтських рахунків на ПАТ «Українська біржа», фондового майданчика, який на цей час пропонує широкий спектр послуг для

¹ При цьому треба визнати прогрес у багатьох зазначених сферах

індивідуальних інвесторів широкий спектр послуг та форм підтримки [6]: бібліотека трейдера; на допомогу початківцям; журнал Internet TRADING; біржова азбука; радіопроєкт; портфель інвестора; навчальні торги; посилення; освітні семінари.

Також у прив'язці з функціонуванням фондових майданчиків діє мережа відомих торговців цінними паперами, які намагаються залучити значну кількість фізичних осіб до торгівлі цінним паперами.

З рис. 3 чітко видно, що у 2012-2015 рр. кількість рахунків клієнтів коливалася у межах 12-13 тис., але при цьому кількість активних рахунків перебувала в районі 1-2 тис. Тобто питома вага активних рахунків на ПАТ «Українська біржа» не перевищує 10 % від їх загальної кількості (рис. 3):

Незважаючи на зазначені процеси, держава вперто продовжує насаджувати ідеологію про доцільність «прямого» інвестування фізичних осіб цінні папери. Зокрема, у Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року вкотре наголошено на [8] необхідності: «Підвищити рівень фінансової обізнаності, рівень культури заощаджень населення та застосування інноваційних платіжних інструментів».

Настільки виправданими є надії на активізацію фізичних осіб на вітчизняному ринку акцій? На наш погляд, можна навести кілька вагомих аргументів «проти», які дають можливість скептично віднехатися до зазначених перспектив.

1. Тенденції у формуванні заощаджень домогосподарств. Протягом багатьох років в Україні не вдалося забезпечити прийняттого рівня заощаджень у секторі домогосподарств. Зрозуміло, що з урахуванням впливу «тіньової» економіки, наведені дані демонструють лише частину заощаджень, проте, навіть ці дані є невтішними з погляду оцінки перспектив інвестування фізичними особами в цінні папери (рис. 4):

Зважаючи на рівень довіри населення до фінансових інструментів та фінансового сектору, розраховувати на вкладення навіть таких за обсягами заощаджень саме в акції не варто.

2. Мінімально можливий рівень інвестиційної привабливості фінансових інструментів на ринку акцій. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що за багатомільярдних обсягів торгів, фактично на ринку присутні одиничні випуски акцій, які можна назвати справді надійними фінансовими інструментами (рис. 5):

При цьому, за даними 2016 року, серед 20 найбільш популярних інструментів на біржовому ринку були представлені

наступні акції: ПАТ «Центренерго» (обсяг торгів 778,7 млн грн); ПАТ «Мотор Січ» (обсяг торгів 350,9 млн грн); ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» (304,5 млн грн); ПАТ «Укрнафта» (179,42 млн грн).

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз дає можливість зробити наступні висновки:

- сучасний стан та тенденції розвитку свідчать, що у середньостроковій перспективі відсутні будь-які передумови для активізації інвестиційних стратегій фізичних осіб на ринку акцій. Такий висновок підтверджується як характеристиками безпосередньо ринку акцій, на якому відсутні інвестиційно привабливі фінансові інструменти, так і параметрами ощадно-інвестиційного процесу на рівні домогосподарств;

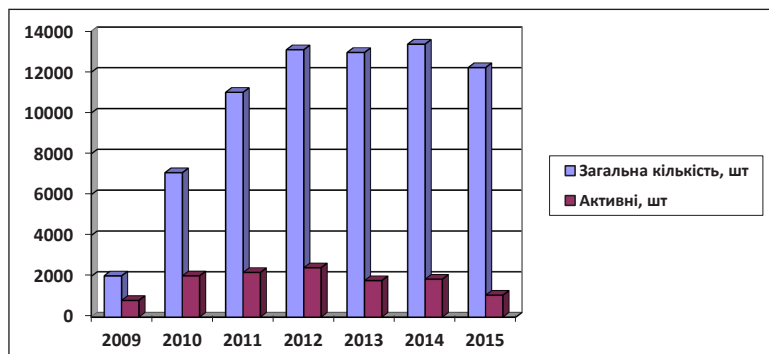

Рис. 3. Кількість рахунків клієнтів на ПАТ «Українська біржа» у 2009 – 2015 рр.

Джерело: побудовано автором за даними ПАТ «Українська біржа» [7]

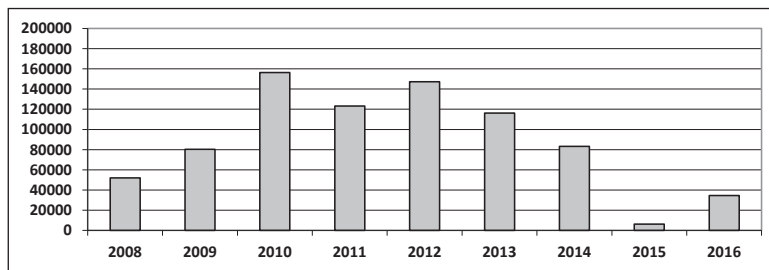

Рис. 4. Заощадження домогосподарств України у 2008-2016 рр., млн грн

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [9]

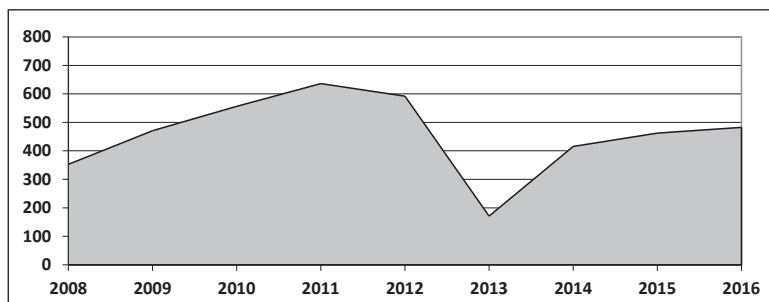

Рис. 5. Обсяг торгів акціями на фондовому ринку України у 2008-2016 рр., млрд грн

Джерело: складено автором за даними НКЦПФР [5]

- будь-які декларативні документи, спрямовані на збільшення інвестиційної активності фізичних осіб на ринку акцій, приречені на невдачу. На наш погляд, більш результативною є позиція, згідно з якою треба акцентувати за залученні індивідуальних заощаджень за допомогою інституційних інвесторів – інститутів спільного інвестування, страхових компаній та недержавних пенсійних фондів. Саме «прорив» у цій сфері дасть можливість не тільки вирішити проблеми з розбудовою ефективних механізмів трансформації заощаджень домогосподарств у інвестиційні ресурси для економіки;

- зазначений у попередньому п.п. підхід не знижує актуальності проблематики захисту прав акціонерів. Такий захист не повинен залежати від обсягу пакету акцій у володінні та базуватися на ряді інституційних чинників, наприклад, створенні умов на подоланні «тіньової» економіки, реформі судової гілки влади тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Болгарова Н. Особливості національних моделей корпоративного управління / Н. К. Болгарова, Т. М. Паневник // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – 2013. – № 11. – С. 36-41.
2. Мендрул О. Корпоративне управління: установлені характеристики та особливості їх реалізації в національній моделі / О. Мендрул // Ринок цінних паперів України. – № 9-10. – 2002. – С. 51–53.
3. Білик О. А. Особливості моделей корпоративного управління / О. А. Білик // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – 2015. – № 4. – С. 39-43.
4. Суторміна В.М. Фінанси зарубіжних корпорацій: підруч. / В. М. Суторміна. – К. : КНЕУ, 2004. – 566 с.
5. Річні звіти НКЦПФР [Електронне джерело] // Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку – Режим доступу: <https://www.nssmf.gov.ua/activities/annual>.
6. Приватним інвесторам [Електронне джерело] // Офіційний сайт Української біржі – Режим доступу: <http://www.ux.ua>.
7. Річні звіти Української біржі [Електронне джерело] // Офіційний сайт Української біржі – Режим доступу: <http://www.ux.ua>.
8. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року // Рішення НКЦПФР від 19 січня 2017 року № 31.
9. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана.

ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ОПОДАТКУВАННЯ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

PROBLEMS OF OPTIMIZING TAXATION OF ENTERPRISES IN UKRAINE ACCORDING TO THE EXTERNAL EXPERIENCE

У статті розглянуті основні проблеми оподаткування прибутку підприємств в Україні та запропоновані шляхи його оптимізації з урахуванням світового досвіду оподаткування прибутку корпорацій. Запропоновані механізми переходу від переважно фіскальної ролі податку на прибуток підприємств до поєднання фіскальної та стимулюючої функцій цього податку з метою активізації інвестиційної та інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: податкове регулювання економіки, оподаткування прибутку підприємств (корпорацій), податкове навантаження, податкові методи, податкові пільги, збалансування державного бюджету.

В статье рассмотрены основные проблемы налогообложения прибыли предприятий в Украине, а также предложены пути его оптимизации с учётом мирового опыта налогообложения прибыли корпораций. Предложены механизмы перехода от преимущественно фискальной роли налога

на прибыль предприятий к объединению фискальной и стимулирующей функций этого налога с целью активизации инвестиционной и инновационной деятельности субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: налоговое регулирование экономики, налогообложение прибыли предприятий (корпораций), налоговая нагрузка, налоговые методы, налоговые льготы, сбалансирование государственного бюджета.

In article considers the main problems of the taxation of profits of enterprises in Ukraine and ways of its optimization are proposed considering the international experience in the taxation of profit corporations. There are proposed mechanisms of transition from mainly fiscal role of the corporate profit tax to combining of fiscal and stimulating functions of this tax in order to intensify investment and innovation activities of economic entities.

Key words: tax regulation of the economy, taxation of profits of enterprises (corporations), tax burden, tax methods, tax privileges, balancing of the state budget.

УДК 336.2.027

Зайцев О.В.

к.е.н., доцент кафедри фінансів і кредиту Сумський державний університет
Могильний В.В.
старший викладач кафедри фінансів і кредиту Сумський державний університет

Постановка проблеми. Система оподаткування юридичних осіб суттєво впливає на економічну поведінку суб'єктів господарювання, зокрема, на процеси розподілу та реінвестування отриманих доходів, інвестиційну та інноваційну активність суб'єктів господарювання. У сучасних умовах податок на прибуток підприємств є одним з основних податків, які сплачуються юридичними особами, оскільки саме прибуток виступає головною метою діяльності будь-якого суб'єкта господарювання (у цьому контексті не враховані податок на додану вартість та акцизи, суми яких практично повністю перекладаються на кінцевого споживача результату господарської діяльності підприємства).

Протягом останніх років податок на прибуток підприємств в Україні знаходиться на четвертій позиції за сумами надходжень до державного бюджету, поступаючись податку на додану вартість, податку на доходи фізичних осіб та акцизному податку. При цьому спостерігається стійка тенденція до зниження фіскального значення податку на прибуток підприємств. Загальна динаміка частки цього податку у податкових надходженнях зведеного бюджету України наведена на рисунку 1 (власні

розрахунки за даними порталу «Ціна держави» [2], дані за 2017 рік наведені за фактичними бюджетними надходженнями за I-III квартали 2017 року).

З урахуванням тренду змін у фіскальній ролі податку на прибуток підприємств, наведеного на рисунку 1, актуальною проблемою на сьогодні є оптимізація прибуткового оподаткування в Україні, яке, крім фіскального значення, має також високий потенціал для реалізації регулюючої та стимулюючої функцій шляхом оптимізації величини податкових ставок, бази оподаткування, системи податкових пільг тощо.

Така динаміка надходжень від податку на прибуток підприємств пояснюється як зниженням податкових ставок, так і зростанням частки збит-

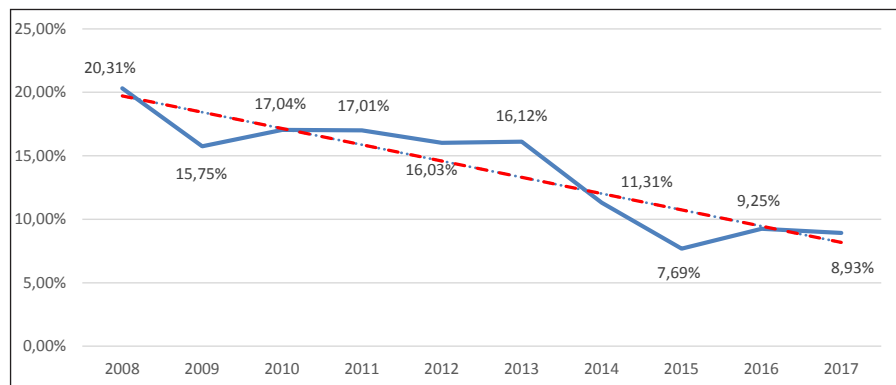

Рис. 1. Загальна динаміка частки податку на прибуток підприємств у податкових надходженнях зведеного бюджету України

кових підприємств. На такі зміни впливають також можливості податкової оптимізації з боку платників, які закладені у методику обчислення податку.

З урахуванням досить стабільного значення частки податку на доходи фізичних осіб та постійного зниження частки податку на прибуток підприємств у зведеному бюджеті України, певне занепокоєння викликає зростання частки непрямих податків та зборів у загальних надходженнях бюджетної системи та фактичне переорієнтування податкової системи з оподаткування доходів на оподаткування споживання.

Умовах, коли прямі іноземні інвестиції на душу населення в Україні становлять на сьогодні менше 1,1 тис. доларів США (для порівняння показники Естонії – 16,7 тис., Чехії – 10,9 тис., Угорщини – 7,9 тис., Словаччини – 7,7 тис., Латвії – 7,3 тис., Литви та Польщі – 4,8 тис., Румунії – 3,7 тис.) [16], а згідно з дослідженням Global Competitiveness Index 2017-2018 привабливість української податкової системи визначена на 115 місці з 137 (при цьому податкові ставки та податкове регулювання визначені одними з головних перешкод веденню бізнесу в Україні, поряд з високим рівнем інфляції, політичною нестабільністю та рівнем корупції у державі) [17], актуальність питань оптимізації оподаткування підприємницької діяльності є очевидним фактом. А з урахуванням того, що розрив у розмірі ВВП на душу населення між Україною та країнами Євросоюзу останні 25 років збільшився більш, ніж у 2 рази, для своєчасного вирішення накопичених проблем національної економіки необхідна мобілізація дієвих інструментів підвищення інвестиційної привабливості української економіки та активізації інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою оптимізації системи оподаткування юридичних осіб в Україні з урахуванням напрацювань розвинутих країн, а також стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності є предметом дослідження таких вчених як В.Л. Андрущенко [4], В.П. Вішневський, М.В. Гаман [20], В.М. Геєць, Т.І. Єфименко [13], Н.В. Жмурко [6], А.І. Крисоватий, Н.М. Крючкова [9, 12], Є.О. Литвиненко, С.Л. Лондар [7], О.А. Плугатар [3], Л.Д. Тулуш [8], С.І. Юрій та багато інших вчених. Незважаючи на значну кількість наукових публікацій з реформування податкової системи України та з запровадження кращих зарубіжних податкових методів стимулювання інноваційної діяльності, рівень практичної імплементації відповідних рекомендацій залишається досить низьким. Водночас, деякі аспекти побудови системи стимулюючого оподаткування прибутку підприємств у сучасних умовах ведення господарської діяльності в Україні є недостатньо дослідженими і потребують додаткових наукових розробок.

Постановка завдання. Метою цієї статті є порівняльний аналіз систем оподаткування прибутку підприємств (корпорацій) в Україні та у найбільш розвинених зарубіжних країнах та виявлення кращих податкових методів, придатних для імплементації у вітчизняну податкову практику для стимулювання інноваційної діяльності суб'єктів господарювання та активізації залучення інвестицій у економіку держави. Поставлена мета передбачає визначення основних проблем оподаткування прибутку підприємств в Україні та надання рекомендацій щодо його оптимізації для гармонійного поєднання фіскальної та стимулюючої функцій цього податку. У ході виконання завдання були використані метод порівняння та економіко-статистичний метод дослідження.

Викладення основного матеріалу дослідження. Основним джерелом фі-нансового забезпечення функціонування держави є податки, які являють собою головне джерело доходної частини бюджетів усіх рівнів. При цьому, податкова система виступає також важливим інструментом регулювання соціально-економічних процесів як на мікро-, так і на макрорівнях суспільства.

Податок на прибуток підприємств (корпорацій) є невід'ємною частиною систем оподаткування у більшості країн світу. Податковим кодексом України податок на прибуток підприємств визначається, як прямий податок, який підприємства сплачують з прибутку, одержаного від реалізації продукції (робіт, послуг), основних фондів, нематеріальних активів, цінних паперів, валютних цінностей, інших видів фінансових ресурсів та матеріальних цінностей, а також із прибутку від орендних операцій, роялті та від позареалізаційних операцій [1].

Базова ставка податку на прибуток підприємств в Україні становить на сьогодні 18%. Порівнюючи цю ставку зі ставками оподаткування доходів корпорацій у економічно розвинених країнах, можна зробити висновок, що в Україні діє досить низька ставка оподаткування прибутку підприємств.

При цьому необхідно зауважити, що безпосереднє порівняння ставок податку на прибуток підприємств (корпорацій) у різних країнах є некоректним, оскільки воно не враховує різницю у підходах до визначення бази оподаткування, надання податкових пільг та знижок тощо. Для аналізу загального оподаткування доданої вартості суб'єкту господарювання використовується інтегральний показник, який розраховується, як відношення усіх податків та обов'язкових платежів, які сплачує усереднене підприємство, яке діє на внутрішньому ринку до величини отриманого прибутку. За даними Всесвітнього банку загальне податкове навантаження на суб'єкти господарювання в Україні цілком співставне з середнім показником країн Організації економічного співробітництва та розвитку – за підсумками 2016 року показник України становить 37,8%; середній показ-

ник за країнами ОЕСР – 40,1% [11]. При цьому показник України суттєво знизився у порівнянні з попереднім роком – за підсумками 2015 року показник становив 51,9% (середній показник за країнами ОЕСР становив 40,9%). Така динаміка показника України свідчить скоріше не про загальне зниження податкового навантаження на економіку країни, а на зміщення акцентів з оподаткування прибутку на оподаткування споживання, що підтверджується динамікою змін у структурі прямих та непрямих податків у зведеному бюджеті України [10]. Тобто, можна зробити висновок про переважно фіскальну орієнтацію податкової системи України та необхідність посилення її регулюючої функції.

Слід зазначити, що оподаткування прибутку підприємств в Україні постійно реформується. На нашу думку, до основних позитивних аспектів проведених реформ можна віднести спрощення механізму справляння податку та запровадження розподілу частини податкових надходжень між державним бюджетом та місцевими бюджетами. У той же час, у системі оподаткування підприємницької діяльності в Україні залишається значна частина недоліків, які призводять до переходу підприємств до тіншового сектору економіки, надмірного застосування методів податкової оптимізації з боку суб'єктів господарювання та, як наслідок, до зниження податкових надходжень бюджетної системи. Досить неоднозначним на сьогодні виглядає також зниження базової ставки податку на прибуток, яке призвело до тенденції зниження фіскальної ролі оподаткування прибутку підприємств та не призвело при цьому ані до зменшення загального рівня тінзації економіки (за даними Мінекономрозвитку України [21] рівень тіншової економіки за період 2010-2016 коливався у діапазоні 34-43%, а у I кварталі 2017 року становив 37% офіційного ВВП), ані до суттєвої активізації інвестиційних процесів. Неочевидними на сьогодні залишаються стимулюючі функції прибуткового оподаткування в Україні. Врегулювання потребують також основні норми податкового законодавства з метою їх єдиної трактовки як платниками податків, так і органами податкового контролю.

Ключовим аспектом реформ оподаткування прибутку суб'єктів господарювання є створення ефективної моделі оподаткування, яка використовує такі методи і форми сплати податків, які стимулюють накопичення та використання капіталу усіма учасниками відтворювального процесу. При цьому в умовах суттєвого зниження надходжень державного бюджету від податків на міжнародну торгівлю та зовнішньоекономічну діяльність, яке відбувається через лібералізацію торгівельно-економічних відносин з Європейським союзом [10] та не має при цьому відповідних компенсаційних механізмів надходжень до бюджетної системи, загострюється питання фіскальної ролі оподаткування прибутку підприємств. З іншого боку, активізація інвести-

ційної діяльності та розвиток інновацій можливі за умови ефективного використання інструментів податкового стимулювання, сутність якого полягає у відмові держави від частини податкових надходжень в обмін на збільшення обсягів інвестицій у пріоритетні сфери економіки та на зростання обсягів інноваційної продукції. За умови, коли зростання обсягів виробництва та відповідне збільшення суми податкових надходжень перевищує суму податкових пільг, податкове стимулювання є економічно вигідним для держави [14; 18].

Про необхідність застосування важелів, у першу чергу податкового стимулювання, для активізації інноваційної діяльності суб'єктів господарювання також свідчать не лише останнє місце України серед Європейських держав за зведеним індексом інновацій у 2017 році (у середньому 5-кратний розрив значення індексу у порівнянні з групою країн-лідерів) та віднесення її до групи «країн, що наздоганяють», але і зниження цього індексу у порівнянні з 2010 р. та збільшення розриву між Україною та країнами Євросоюзу [19].

З урахуванням вищезазначеного, актуальним є вивчення позитивного досвіду податкового стимулювання розвитку ділової активності у країні та його імплементація у податкову систему України.

Досить цікавою зарубіжною практикою оподаткування доходів суб'єктів господарювання є застосування диференційованих прогресивних ставок оподаткування залежно від величини оподаткованого прибутку, розміру статутного капіталу підприємства, наявності у капіталі підприємства іноземних інвестицій, тощо. Доцільність запровадження такого підходу при оподаткуванні підприємств в Україні одночасно з розширенням переліку пільг при визначенні величини прибутку, який підлягає оподаткуванню, потребує додаткових наукових досліджень для виваженої оцінки переваг та ризиків такого реформування податкової системи.

Також у зарубіжній практиці можна виділити кілька принципово різних підходів до розподілу надходжень від оподаткування прибутку підприємств (корпорацій) між державним бюджетом та місцевими бюджетами:

- спрямування надходжень від оподаткування доходів корпорацій у повному обсязі до певної ланки бюджетної системи;

- розподіл податкових надходжень у певних пропорціях між різними рівнями бюджетної системи (саме такий підхід використовується на сьогодні і в Україні);

- незалежне оподаткування прибутку суб'єктів господарювання на загальнодержавному та місцевому рівнях, інколи з використанням різних місцевих ставок податку у різних регіонах країни.

Вибір конкретної схеми розподілу податкових надходжень залежить від історичних особливостей розвитку податкової системи, адміністра-

тивно-територіального поділу держави та законодавчо визначених повноваженнях регіонів. При цьому, на наш погляд, другий та третій підходи є найбільш раціональними, оскільки вони підвищують зацікавленість органів влади усіх рівнів до підвищення ефективності комплексу заходів щодо стимулювання підприємницької активності. Запровадження в Україні третього підходу вважаємо на сьогодні нераціональним, оскільки такий крок не має суттєвих стимулюючих переваг в умовах України, але може відчутно ускладнити сплату та адміністрування цього податку та може призвести до небажаної податкової конкуренції та «податкової міграції» між різними регіонами держави.

Важливою спільною рисою оподаткування прибутку корпорацій у найбільш розвинених країнах світу є широке застосування податкових пільг, які мають чітко виражене стимулююче спрямування та становлять для України особливий теоретичний та практичний інтерес. Саме за рахунок широкого застосування податкових пільг, при суттєво вищих ставках оподаткування прибутку корпорацій, загальне податкове навантаження на суб'єкти господарювання у розвинених країнах є співставним, а подекуди і нижчим, ніж у сучасних умовах ведення бізнесу в Україні [11]. Серед основних інструментів податкового стимулювання, які широко використовуються у США, Канаді, Великобританії та країнах Європейського союзу можна виділити:

1. Застосування прискореної амортизації та (або), при збереженні термінів повного зносу основних засобів застосування, збільшених норм амортизації у перші роки їх використання. Цей інструмент дає суб'єктам господарювання можливість суттєвого зменшення величини прибуткового податку та додатково стимулює їх до швидкого технологічного переоснащення виробництва. При цьому особливості та масштаби практичного застосування цього податкового інструменту у різних країнах суттєво відрізняються у залежності від національних правил та норм розрахунку амортизації. У деяких країнах регулювання амортизаційних відрахувань є найбільш вагомим інструментом податкового стимулювання, у інших використовується у більш обмежених масштабах, лише для відносно вузьких груп основних засобів. Досить цікавий досвід деяких європейських країн щодо застосування прискореної амортизації у якості непрямой податкової пільги для стимулювання інвестицій у економічно менш розвинені регіони або у якості додаткового стимулу розвитку галузей економіки, які визначені пріоритетними. Досить специфічним інструментом, який інколи використовується у розвинених країнах, є віднесення до амортизації витрат на придбання об'єктів інтелектуальної власності.

2. Досить часто у різних формах використовується пряме зменшення оподаткованого прибутку на повну суму або на лімітовану фіксовану вели-

чину, або на частку витрат доходів корпорації, які спрямовуються на регламентовані законом інвестиційні цілі та на здійснення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (інвестиційний та дослідницький податковий кредити). При цьому досить часто законодавчо регламентується напрями інвестування для отримання відповідного податкового кредиту.

3. Третім за масштабами використання, але досить значущим інструментом податкового регулювання, є звільнення від оподаткування прибутковим податком відрахувань до інвестиційних та резервних фондів компаній або спільних колективних фондів групи суб'єктів господарювання. З метою стимулювання капіталовкладень досить часто від оподаткування повністю або частково звільняються також доходи від розміщення на фінансовому ринку таких активів.

4. У розвинених країнах часто використовується повне або часткове звільнення від оподаткування прибутку новостворених підприємств на певний термін (усіх або деяких, які створюються у певній пріоритетній галузі економіки, або у певних регіонах, або у сфері малого та середнього бізнесу).

5. Відносно самостійним інструментом податкової політики, незалежно від системи податкових пільг, або у якості податкової пільги досить часто використовуються знижені ставки оподаткування прибутку (найчастіше такі ставки використовуються при оподаткуванні дрібних підприємців та середніх компаній, а також товаровиробників аграрного сектору).

6. На співвідношення між величиною розподіленого та нерозподіленого прибутку впливає також політика держави щодо підходів до оподаткування доходів корпорацій та доходів акціонерів – у деяких країнах є можливість вибору між оподаткуванням отриманих доходів на рівні суб'єкта підприємницької діяльності або оподаткуванням виведеного капіталу. Інколи також ставки оподаткування прибутку корпорацій пов'язані зі ставками оподаткування прибутку акціонерів.

7. Досить специфічним інструментом податкового стимулювання ділової активності у розвинених країнах є відстрочення від сплати податку, яке фактично переносить сплату податку на майбутні періоди та забезпечує компанію додатковими інвестиційними ресурсами в умовах низької доступності або високої вартості залученого капіталу. Крім того, цей інструмент може використовуватися у якості потужної державної підтримки суб'єктів господарювання у кризові періоди.

8. Досить часто до валових витрат корпорацій дозволяється віднесення частки представницьких витрат, частки витрат на соціальне забезпечення працівників та частини витрат на додаткову освіту персоналу.

В умовах глобалізації економічних процесів та загострення податкової конкуренції, у більшості розвинених країн спостерігається чітка тенденція до гармонізації та уніфікації національних податкових систем, а також до зниження податкового навантаження на економіку. Одночасно з цим відбувається також деяке скорочення пільг при оподаткуванні доходів від господарської діяльності. При розробці оптимальних ставок оподаткування прибутку суб'єктів господарювання потрібно додатково враховувати еластичність податкових надходжень. Крім того, як показує світова практика, на динаміку економічного зростання у середньо- та довгостроковій перспективі ставки оподаткування доходів та прибутку впливають суттєво менше, ніж процеси акумулювання та трансферу знань, рівень розвитку людського капіталу, рівень інституційного розвитку держави, рівень корупції та бюрократизації процесів у країні, впровадження нових технологій, інноваційна активність та загальна ефективність макроекономічного, у тому числі податкового, регулювання у країні, а також інформаційна прозорість державних витрат.

З урахуванням вищезазначеного, дискусійним виглядає прийнятий у жовтні 2017 року законопроект про заміну оподаткування прибутку підприємств оподаткуванням виведеного капіталу, яка фактично перетворить Україну на юрисдикцію з низьким рівнем оподаткування. Теоретично цей крок може виступити стимулом до активізації притоку інвестицій у економіку України. Проте, з урахуванням інших факторів ведення бізнесу у країні, такий сценарій розвитку подій є досить неочевидним. Крім того, заміна оподаткування прибутку оподаткуванням виведеного капіталу гарантовано призведе до зменшення податкових надходжень держави, для якого не передбачено жодних компенсаційних механізмів. Таке зменшення надходжень від прямих податків призведе також до подальшого зміщення акцентів у податковій системі з оподаткування доходів на оподаткування споживання. З іншого боку, поставлених цілей можна досягти менш радикальними кроками, а саме: шляхом оптимізації існуючої системи оподаткування прибутку підприємств.

Окрім оптимізації прибуткового оподаткування дієвим механізмом активізації інноваційного розвитку та стимулювання інвестиційної діяльності може бути диференціація ставок податку на додану вартість на певні групи товарів, зокрема: на прилади, техніку та устаткування, які реалізуються або передаються навчальним та науково-дослідним закладам; на обладнання, пов'язане з розвитком альтернативної енергетики, використанням відновлюваних джерел енергії, реалізації енергоощадних, ресурсозберігаючих та природоохоронних технологій тощо [22].

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дозволяє зробити висновки, що існуюча на сьогодні в Україні система оподаткування прибутку підприємств має суттєві недоліки, які пов'язані як з недостатніми фіскальними властивостями цього податку, так і з необхідністю посилення його стимулюючої функції. Збалансування потребує також величина податкових ставок, податкова база та систем пільг при оподаткуванні прибутку підприємств.

Подальші дослідження у цій царині доцільно здійснювати у напрямі розробки науково-обґрунтованої величини сітки ставок податку в залежності від розміру отриманого суб'єктом господарювання прибутку, визначення оптимальної бази оподаткування прибутку підприємств, розробку системи обґрунтованих цільових (але не особистих) стимулюючих пільг та податкових знижок.

До основних цілей застосування пільгових режимів оподаткування прибутку підприємств можна віднести стимулювання:

- залучення інвестиційних ресурсів;
- фінансування інноваційної діяльності та науково-дослідних конструкторських робіт;
- реінвестування отриманого підприємством прибутку;
- фінансування технологічного переоснащення виробництва, запровадження енергоощадних, ресурсозберігаючих та природоохоронних технологій, проектів з використання альтернативних та відновлювальних джерел енергії;
- створення нових підприємств, особливо у сфері малого та середнього бізнесу за умови дотримання принципу «податкової нейтральності»;
- витрат на соціальне та медичне забезпечення персоналу суб'єкта господарювання;
- витрат на підвищення кваліфікації та додаткову освіту працівників;
- фінансування благодійних та соціально-значущих проектів.

При оптимізації прибуткового оподаткування підприємств може виникнути також необхідність реформування оподаткування доходів фізичних осіб та справляння податку на додану вартість з метою гармонійного поєднання у податковій системі стимулюючих та фіскальних функцій.

Врегулювання проблемних питань, окреслених у цій статті, дозволить під-вищити податкову дисципліну платників податків, збільшити загальні податкові надходження бюджетної системи держави, збалансувати податкове навантаження на платників податків, підвищити ефективність податкового стимулювання суб'єктів господарювання та покращити загальний інвестиційний клімат у всіх галузях економіки.

Окремого розгляду потребує також питання узгодження оподаткування прибутку підприємства та виведеного капіталу, особливо у контексті нещодавно ухваленого законопроектного щодо введення в Україні податку на виведений капітал.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755 – VI, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Ціна держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cost.ua/budget/revenue/>
3. Плугатар О. А., Кравченко Т. О. Проблеми та шляхи реформування податку на прибуток // Економічний простір. – 2009. – № 12.
4. Андрущенко В. Л. Податкові важелі та стимули розвитку господарських систем (теоретичні засади та практика використання) / В. Л. Андрущенко, В. М. Мельник – Ірпінь: Національний університет державної податкової служби України, 2006. – 210 с.
5. Антипов А. Р. Облік податку на прибуток: бухгалтерський та податковий аспект / А. Р. Антипов // Бухгалтер. – 2015. – № 14. – С. 12-18.
6. Жмурко Н. В., Парфенюк І. П. Зарубіжний досвід країн європейського союзу у сфері удосконалення системи оподаткування та доцільність його застосування в Україні // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.3.
7. Лондар С. Л. Моделювання надходжень із податку на прибуток підприємств в умовах українського економічного середовища. / С. Л. Лондар // Фінанси України. – 2010. – № 12. – С. 12-20.
8. Тулуш Л. Д. Податкові важелі та механізми стимулювання інновацій / Л. Д. Тулуш // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 62-70.
9. Крючкова Н. М. Податкова політика у системі макроекономічного регулювання / Н. М. Крючкова. – Одеса: «Астропринт», 2011. – 174 с.
10. Бюджетний моніторинг : Аналіз виконання бюджету за 2016 рік / [Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження», USAID. – К., 2017. – 92 с.
11. Doing Business 2017 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.doingbusiness.org/data/exploretopics/paying-taxes>
12. Крючкова Н. М. Дієвість податкової політики в рамках регулювання економічного росту / Н. М. Крючкова // Збірник наукових праць IV міжнародної науково-практичної конференції «Evropska veda – 2008». – Прага, 2008. – С. 24-26.
13. Єфименко Т.І. Формування фіскального простору економічних реформ // Фінанси України. – 2011. – № 4. – С.3-23.
14. Зайцев О. В. Факторна характеристика формування податків / О. В. Зайцев, О. А. Шовкопляс, О. В. Галахова // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2012. – № 4. – С. 64-74.
15. Jones S. M. Principles of taxation for business and investment planning. – Boston etc.: Irwin.; McCraw-Hill, 1998. – 477 p.
16. UNCTAD [Electronic resource]. – <http://unctad.org/en/Pages/statistics.aspx>
17. The World Economic Forum [Electronic resource]. – <http://reports.weforum.org>
18. Нікіфоров А. Є. Податкове стимулювання інноваційної діяльності / А. Є. Нікіфоров // Фінанси України. – 2009. – № 5 (162). – С. 32-37.
19. European Commission [Electronic resource]. – https://ec.europa.eu/commission/index_en
20. Гаман М. В. Державне регулювання інноваційного розвитку України: монографія / М. В. Гаман. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 388 с.
21. Мінекономрозвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
22. Михайлик А. М. Податки та їх вплив на діяльність господарюючих суб'єктів / А. М. Михайлик; наук. кер. О. В. Зайцев // Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О. Ф., м. Суми, 6-8 травня 2014 р.: у 2-х т. – Суми : СумДУ, 2014. – Т. 2. – С. 388-389.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТІВ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

FEATURES OF THE FUNCTIONING OF TAX INSTITUTES IN UKRAINE

У статті подано порівняння поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених на сутність інститутів оподаткування. З'ясовано роль цих інститутів у податковій сфері України. Здійснено порівняльну характеристику систем оподаткування країн ЄС та України. Виконано аналіз показників, які характеризують досконалість вітчизняних податкових відносин та в зарубіжних країнах. Розроблено класифікація інститутів у податковій сфері. Акцентовано увагу на ролі податкової культури, як одного із основних інститутів. Аргументовано пропозиції щодо удосконалення інститутів оподаткування.

Ключові слова: інститути, оподаткування, класифікація, порівняльні характеристики, податкова культура, податкова система.

В статье представлены сравнения взглядов отечественных и зарубежных ученых на сущность институтов налогообложения. Выяснена роль этих институтов в налоговой сфере Украины. Осуществлена сравнительная характеристика систем налогообложения стран ЕС и Украины. Выполнен анализ показателей, характеризующих

совершенство отечественных налоговых отношений и в зарубежных странах. Разработана классификация институтов в налоговой сфере. Акцентировано внимание на роли налоговой культуры, как одного из основных институтов. Аргументированы предложения по совершенствованию институтов налогообложения.

Ключевые слова: институты, налогообложение, классификация, сравнительные характеристики, налоговая культура, налоговая система.

The article compares views of domestic and foreign scientists on the essence of tax institutes. The role of these institutes in the tax sphere of Ukraine is revealed. A comparative description of tax systems of the EU and Ukraine is carried out. Analysis of indicators characterizing the perfection of domestic tax relations and those in foreign countries is conducted. Classification of institutes in the tax sphere is developed. The emphasis is placed on the role of tax culture as one of the main institutes. Proposals on the improvement of tax institutes are argued.

Key words: institutes, taxation, classification, comparative characteristics, tax culture, tax system.

УДК 336.2

Пасічник Ю.В.

д.е.н., професор кафедри фінансів
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

Постановка проблеми. Функціонування економіки в будь-якій країні має базуватися на стабільно функціонуючій суспільній системі з відповідними інституціями (організації, структури) та інститутами (норми, традиції, правила тощо). Одними із важливих складових у цій системі мають бути податкові інститути. Саме на них має базуватися вся економічна підсистема – із механізмами взаємовідносин між господарюючими суб'єктами, платниками податків і фіскальними органами, органами влади і населенням. Від досконалості цих відносин залежить наповнення бюджетів всіх рівнів, а отже, і суспільний розвиток. Зважаючи на перманентні проблеми функціонування податкових відносин в Україні, проблематика реалізації податкових інститутів є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на особливу роль інститутів оподаткування у економіці будь-якої держави, цій проблематиці присвятили свої праці зарубіжні та вітчизняні вчені. Так нині відомі праці класиків соціального та економічного напрямку – Р. Арона, Т. Веблена, Г. Гольма, Дж. Коммонса, Р. Масгрейва, П. Масгрейва, Д. Норта, Г. Спенсера, Дж. Ю. Стигліца, О. Тофлера та інших. Серед сучасних вітчизняних вчених можна назвати: В. Андрущенко [1], В. Вишневського [2], Т. Меркулову [3], О. Сидорович [4] та інших, які досліджували ці проблеми у фундаментальних монографіях. Водночас, беручи до уваги сучасні реалії суспільного розвитку Укра-

їни, зокрема, у податкових процесах, можна дійти висновку, що ця проблематика потребує подальших наукових розробок з метою поліпшення податкових інститутів для оптимізації взаємин донорів та реципієнтів податкових платежів.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення особливостей формування інститутів оподаткування в Україні, а завданнями – з'ясування суті інститутів у податковій сфері України, співставлення поглядів зарубіжних та вітчизняних вчених на розвиток цих інститутів та пропозиції по удосконаленню їх застосування.

Виклад основного матеріалу. З початком перших цивілізацій суспільні відносини розвивалися за двома напрямками – офіційні (встановлювалися керівними органами державних утворень) та неофіційні (доповнювали перші). Така взаємопов'язаність відповідає основному принципу функціонування суспільства – дуальності. Так у будь-яких суспільствах – від незначних адміністративних формувань до великих держав – завжди були присутні протилежні процеси: чоловік – жінка, добро – зло, корисне – шкідливе, гарне – погане, моральне – аморальне тощо. Поєднати ці протилежності з формуванням нейтрального, але у напрямі корисного було складно. У цьому контексті щодо податкових процесів доцільно згадати відоме висловлювання Марка Туллія Цицерона (лат. *Marcus Tullius Cicero*, 106 р. до н. е. – 43 до н. е. – дав-

ньоримський політичний діяч, видатний оратор, філософ та літератор): «Небесної благодаті потрібно, щоб погодити вигоди відкупників і населення, щоб не принести одних у жертву іншим і зробити так, щоб і вівці були цілі і вовки нагодовані» [5, с. 29].

Беручи до уваги наукову значимість відносин між людьми, з'ясуємо сутність терміну «інститут». Зазначимо, що науковці у різних галузях наук вкладають у нього відповідне значення. Так історики з'ясовують еволюційні механізми розвитку інституцій та інститутів; соціологи досліджують інститути у вияві та впливі на суспільство; представники політичної філософії виокремлюють питання «правильного» та «справедливого» суспільного життя; економісти «вбачають в інститутах засоби суспільного обміну та складові механізму регулювання ринкових відносин» [6]. Подамо також погляди засновників інституціональної теорії Т. Веблена та Д. Норта. Так Т. Веблен стверджував, що суспільству присутні такі способи мислення у відносинах між окремими індивідами і суспільством, які формують правила загальноприйнятої поведінки [7, с. 42]. Д. Норт наголошував, що інститути є «формальними правилами, неформальними обмеженнями і способами забезпечення дієвості обмежень» або як «правила, механізми, що забезпечують їх виконання і норми поведінки, які структурують повторювані взаємодії між людьми» [8, с.18].

У сучасних реаліях розвитку світового соціуму активізується значення інститутів, про що констатують зарубіжні та вітчизняні вчені.

О. Сидорович зазначає, що ефективність функціонування соціально-економічної системи держави значною мірою залежить від межі досконалості інститутів суспільства, обсяг трансакційних витрат яких визначає як рівень конкурентоспроможності інститутів, так і загальну конкурентоспроможність держави в глобальному просторі. Саме тому дослідження сутності та форм вияву інститутів оподаткування на сучасному етапі характеризуються особливою актуальністю та практичною значущістю. [4, с.41]. Про роль інститутів у суспільних процесах розмірковує Р. Мертон: «... дослідники, що не беруть до уваги неформальні правила гри, ризикують проґавити багато важливих спонукальних мотивів та стримувачів, що визначають політичну поведінку» [9, с.32].

Якщо правила або норми співіснування індивідів у суспільстві є сприйнятливими, то забезпечується гармонійність, якщо ні – конфлікти. Тут актуальним буде висловлювання Михайла Васильовича Ломоносова (1711- 1765, російський учений-натураліст, геохімік, поет), який в оді «Розмова з Анакреоном» (Анакреонт (Анакреон, др.-грецьк. Ἀνακρέων, 570/559 — 485/478 до н. е., давньогрецький поет) зауважив (подається в оригіналі):

Возьмите прочь Сенеку:

Он правила сложил

Не в силу человеку,

И кто по оным жил ? [10].

З'ясуємо особливості функціонування інститутів оподаткування в Україні. С. Гречко у цьому контексті зазначає: «На сучасному етапі розвитку економічних відносин вітчизняні інститути оподаткування є не достатньо дієвими, про що свідчить низка фактів: зростаюче невдоволення суб'єктів підприємницької діяльності, рівень тінізації економіки, масштабність корупції на державному та місцевому рівні, значний податковий тиск на платників, складна та довготривала процедура сплати податків тощо. Підтвердженням недостатньої ефективності системи оподаткування в Україні є надзвичайно низькі позиції в міжнародних рейтингах, що характеризують податкові інститути країни. Одним з показників, що визначають рівень розвитку податкової системи, є податкове навантаження на платників податків» [11, с.61].

Продовжуючи виявлення особливостей інститутів оподаткування, порівнюємо відповідні критерії (табл. 1).

Основною особливістю є підхід, який визначає об'єкт оподаткування. Так у країнах ЄС оподатковується вартість житла, а в Україні – абстрактні метри з розрахунку мінімальної заробітної плати, що є неспівставленим щодо майнового статку наших співвітчизників.

Також вагомою проблемою у функціонуванні податкових інститутів є корупція. У цьому контексті подамо інформацію громадської організації «Трансперенсі Інтернешнл Україна» станом на березень 2017 р.: «...проблема корупції досі лишається у трійці найактуальніших для нашої держави – це засвідчили 56% респондентів. На питання, чи знизився рівень корупції за останні чотири роки, 72% українців відповіли заперечно. Спроби уряду змінити цю ситуацію 86% опитаних оцінюють негативно. Найкорумпованішими українці назвали: державних службовців (65%), парламент (64%), працівників податкової сфери (62%), суддів (61%), представників місцевих органів влади (55%), поліцію (54%), керівників бізнесу (46%), релігійних лідерів (32%). І це не дивно, адже 38% наших співгромадян протягом останнього року давали хабар при взаємодії з органами влади. При цьому вважають за непотрібне повідомляти про корупцію 42% опитаних, адже 16% – переконані, що це нічого не змінить, а 14% бояться наслідків такого викриття. Можна назвати українців досить сміливими викривачами, адже майже кожен третій житель Європи та країн Центральної Азії не повідомляє про корупцію через страх помсти» [15].

Таблиця 1

Порівняльна характеристика систем оподаткування країн ЄС та України (існуюча модель та перспективна)

Критерій порівняння	Країни ЄС	Україна	
		Діюча модель	Перспективна модель
Податок на нерухоме майно	Об'єктом оподаткування виступають земля та будівлі. У деяких країнах один і той самий закон регулює оподаткування як землі, так і будов [14]	Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Об'єктом оподаткування є об'єкт житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його частка [12]	
База оподаткування податком на нерухоме майно	Основою для обчислення бази податку є ринкова вартість оподатковуваних об'єктів. У Великобританії та Північній Ірландії, Франції за основу береться орендна вартість оподатковуваного об'єкта [14].	Базою оподаткування є загальна площа об'єкта житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його часток [12].	Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, та плата за землю будуть об'єднані в податок на нерухоме майно [11].
Пільги з податку на нерухоме майно	Пільги надаються або соціально незахищеним платникам податків, або за типами нерухомості, що забезпечує здійснення суспільно корисних видів діяльності, або за об'єктами, що перебувають у державній власності [13, 14].	База оподаткування об'єкта/об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток, що перебувають у власності фізичної особи – платника податку, зменшується: для квартири/квартир – на 60 кв. метрів; для житлового будинку/будинків незалежно від їх кількості – на 120 кв. метрів; для різних типів об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток (у разі одночасного перебування у власності платника податку квартири/квартир та житлового будинку/будинків, у тому числі їх часток), – на 180 кв. метрів [12].	
Надходження до бюджетів	Місцевий (повністю або частково)	Місцевий	
Встановлення державою ставок оподаткування податком на нерухомість	Найчастіше національним урядом визначаються мінімальні та (чи) максимальні ставки, при цьому місцеві органи влади коригують ставки податків у дозволених межах. [13, 14].	Місцеві ради обов'язково установлюють єдиний податок та податок на майно (в частині транспортного податку та плати за землю). Місцеві ради в межах повноважень, визначених цим Кодексом, вирішують питання відповідно до вимог цього Кодексу щодо встановлення податку на майно (в частині податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки) [12].	

Джерело: складено автором за: [11,12,13, 14]

З'ясуємо роль податкової культури. Щодо цієї проблематики Д. Норт зазначає: «...внутрішньо обов'язкові для людини стандарти поведінки... є частиною тієї спадщини, яку ми називаємо культурою, завдяки якій неформальні вирішення проблем обміну, знайдені в минулому, переносяться в сьогодення і роблять колишні неформальні обмеження важливим джерелом безперервності в ході тривалих соціальних змін» [8, с. 57]. Доволі виважену позицію займає Й. Шумпетер, який розумів податкову культуру штучним витвором податкових діячів та економістів, який став потрібним у ході формування національних податкових систем [1]. Б.Нерре – професор Гамбурзького університету – під поняттям податкової культури розуміє специфічну для конкретної країни сукупність усіх формальних і неформальних інститутів, пов'язаних з устроєм національної податкової системи та її практичним функціонуванням, які історично властиві культурі цієї країни, а також залежності та зв'язки, спричинені способом життя [16]. В. Андрущенко розглядає податкову культуру, як різновид культури грошових відносин, форму прикладної,

утилітарної етики, що передбачає конкретні процедури і правила, які відрізняють правильне від неправильного, моральне від аморального [1].

З урахуванням особливостей інститутів оподаткування Україна займає останні місця серед інших країн світу за рівнем розвитку податкової системи (табл. 2). Зазначимо, що рівень податкового навантаження в Україні визначається за методикою, запропонованою Світовим банком у рамках оцінки ведення бізнесу в різних країнах світу. Сплата податків є одним з 10 індикаторів, що показують рівень регулювання підприємницької діяльності в країні, вони враховують час і вартість виконання підприємцем вимог держави щодо реєстрації нового підприємства і ведення його діяльності, здійснення торгівельних операцій, забезпечення виконання контрактів, оподаткування та закриття підприємства. Сам індикатор «Сплата податків» складається з трьох показників: кількість платежів протягом року, витрати часу на підготовку податкової звітності і сплату податків для трьох основних податків (ПДВ, податок на прибуток, внески на соціальне страхування) [11, с. 61].

Індикатори функціонування податкових систем

Рік	Кількість платежів на рік	Час для сплати податкових платежів (годин)	Сукупна податкова ставка (у відсотках до комерційного прибутку)	Місце України серед інших країн світу за рівнем розвитку податкової системи
2009	99	848	58,4	180 місце серед 181 країни
2010	147	735	57,2	181 місце серед 183 країн
2011	135	657	55,5	181 місце серед 183 країн
2012	135	657	57,1	181 місце серед 183 країн
2013	28	491	55,4	165 місце серед 185 країн
2014	28	390	54,9	184 місце серед 185 країн

Джерело: [11]

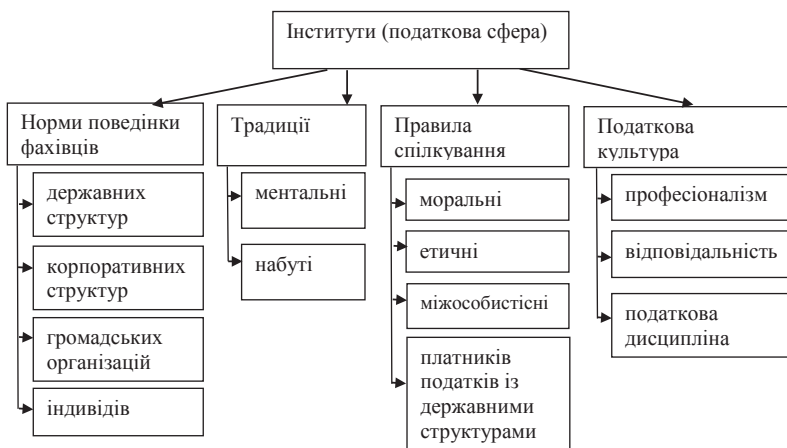

Рис. 1. Класифікація інститутів у податковій сфері

Джерело: складено автором

Для порівняння зазначимо, що середня сукупна податкова ставка у світі складає 44,8 % від комерційних прибутків, середня кількість податкових платежів за рік – 28,5, а середня кількість часу для здійснення цих платежів – 277 годин на рік [11, с. 61].

Отже, з урахуванням виконаного дослідження можливо запропонувати класифікацію інститутів у податковій сфері (рис. 1).

Є очевидним, що роль інститутів оподаткування у податковій сфері України є вагомою і впливає на всю суспільну систему, а особливостями є:

рівень довіри платників податків до фіскальних органів є незначним;

значна роль неформальних правил у функціонуванні податкової системи;

наявність корупційної складової у податковій системі;

вагомий вплив ментальної складової на інститути оподаткування.

З метою оптимізації функціонування цих інститутів запропонуємо такі заходи:

поступове впровадження тих інститутів, які позитивно себе зарекомендували в зарубіжних країнах;

суттєве посилення громадського контролю за функціонуванням податкової системи;

відкритість роботи фіскальних органів;

спрощення податкових процедур.

Висновки з проведеного дослідження. Розвиток податкової системи України реалізується в складних соціально-економічних умовах, проте, вибраний шлях з європейським вектором зумовлює удосконалення всіх її складових, зокрема, й інститутів. Виконане дослідження переконує в наявності неефективних інститутів, що не сприяє формуванню справедливої податкової системи. Виявлені особливості інститутів оподаткування та запропоновані заходи покликані поліпшити функціонування всієї податкової системи, і тому є доцільність продовження наукових розробок у цьому напрямі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція): [монографія] / В. Л. Андрущенко; Т. В. Тучак. – К.:Алерта, 2013. – 384 с.
2. Вишневский В. П. Налогообложение в эмерджентной экономике: теоретические основы и направления политики: моногр. / В. П. Вишневский; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2012. – 128 с.
3. Меркулова Т. В. Формальный и неформальный институты налога: взаимосвязи и противоречия / Т. В. Меркулова // Наукові праці ДонНТУ. – Сер. "Економічна". – Вип. 91. – С. 64–70.
4. Сидорович О. Ю. Інститути оподаткування: форми прояву та логіка функціонування / О. Ю. Сидорович. – Світ фінансів, 2 (47), 2016. – С. 28- 42.
5. Янжул И. И. Основные начала финансовой науки. Учение о государственных доходах / И. И. Янжул, СПб. – 3-е изд., 1899. – С. 29.
6. Кармазіна М. "Інститут" та "інституція": проблема розрізнення понять / М. Кармазіна, О. Шурбована. Український центр політичного менеджменту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=59&c=1308>.

7. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен ; перевод с английского С. Д. Сорокиной. – М. : Прогресс, 1984. – С. 120.

8. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. / Д. Норт. – М. : Фонд экономической книги "НАЧАЛА", 1997. – 189 с.

9. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Р. Мертон. – М. : АСТ : Хранитель, 2006. – 873 с.

10. Ломоносов М.В. Полн. собр. соч.: В 10 т. Т. 8. М.; Л., 1959. С. 761-767.

11. Гречко А. В. Перспективи реформування податкової системи України в умовах євроінтеграції / Гречко А. В. Проблеми економіки, № 3, 2014. – С. 60-70.

12. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України : документ 2755-17; редакція від 10.09.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

13. Серебрянский Д. М. Міжнародний досвід гармонізації бухгалтерського та податкового обліку з податку на прибуток / Серебрянский Д. М., Смірнова О. М., Огороднікова І. І. – Ірпінь : НДІ фінправа, 2013. – 75 с.

14. Гармонізація податкового законодавства : українські реалії : монографія / [Білецька Г. М., Кармаліта М. В., Куц М. О.]. – К. : Алерта, 2012. – 222 с.

15. Кожен третій українець готовий відмовитися платити хабар // Офіційний веб-сайт громадської організації «Трансперенсі Інтернешнл Україна». 24 березня 2017 р. – Режим доступу : http://ti-ukraine.org/_publications/kozhen-tretij-ukrajinet-hotovyj-vidmovytsya-platyty-habar/

16. Nerre B. Do social and cultural norms matter? – The Concept of Tax Culture/ Extended version. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www1.worldbank.org/publicsector/pe/Tax/norms/pdf>

ДЕРЖАВНА АУДИТОРСЬКА СЛУЖБА УКРАЇНИ ЯК ЦЕНТРАЛЬНИЙ ОРГАН ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ STATE AUDIT SERVICE OF UKRAINE AS A CENTRAL AUTHORITY OF PUBLIC FINANCIAL CONTROL

У статті досліджується особливості функціонування урядового центрального органу контролю – Державної аудиторської служби України. Встановлено, що державний фінансовий контроль, який здійснюється Державною аудиторською службою України є вагомим функцією управління фінансовою системою, що спрямована на упередження та запобігання фінансово-економічних порушень у сфері використання бюджетних коштів.

Ключові слова: державний фінансовий контроль, аудит, інспектування, ревізія, моніторинг.

В статті досліджується особливості функціонування державного центрального органу контролю – Государственной аудиторской службы Украины. Определено, что государственный финансовый контроль, осуществляемый Государ-

ственной аудиторской службой Украины является весомой функцией управления финансовой системой, направленной на предупреждение и предотвращение финансово-экономических нарушений в сфере использования бюджетных средств.

Ключевые слова: государственный финансовый контроль, аудит, инспектирование, ревизия, мониторинг.

The article deals with the peculiarities of functioning of the government central control body – the State Audit Office of Ukraine. It was established that the state financial control carried out by the State Audit Office of Ukraine is a significant function of management of the financial system, which is aimed at preventing and preventing financial and economic violations in the use of budget funds.

Key words: state financial control, audit, inspection, audit, monitoring.

УДК 336.1

Табенська Ю.В.

к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та підприємництва Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Постановка проблеми. Державний фінансовий контроль, який здійснюється центральними органами виконавчої влади є вагомим функцією управління фінансовою системою, що спрямована на упередження та запобігання фінансово-економічних порушень у сфері використання бюджетних коштів та сприяє соціально-економічному розвитку країни. Від своєчасності та обґрунтованості рішень щодо державного фінансового контролю певним чином залежить результативність бюджетної, податкової та соціальної політики в сукупності. Крім того, на ефективність даного контролю впливають рівень узгодженості та системності контрольних дій уповноважених

органів, інституційні засади функціонування фінансового контролю та якість інструментарію його здійснення.

У сучасних умовах господарювання посилюється необхідність поглиблення теоретико-методологічних засад державного фінансового контролю з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду стосовно його потенційної імплементації. Доцільним є удосконалення підходів щодо визначення пріоритетних напрямів державного фінансового контролю центральних органів виконавчої влади, зокрема, Державної аудиторської служби України на середньострокову перспективу, що сприятиме посиленню рівня керованості в системі державних фінансів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомий внесок у розвиток теорії державного фінансового контролю зробили такі відомі зарубіжні вчені: Р. Адамс, Т. Англєрїд, Дж. Бейлі, М. Грїмвуд, П. Джексон, Д. Дїамонд, П. Додж, В. Еверт, А. Едвард, Р. Зодї, Е. Лехан, Б. Палмер, Дж. Робертсон, С. Томкінс та інші.

Питанням розроблення теорії і методології державного фінансового контролю центральних органів виконавчої влади присвячені праці відомих вітчизняних вчених: В. Андрущенко, О. Барановського, М. Білухи, З. Варналія, О. Васи́лика, В. Гейця, І. Дрозд, І. Лунїної, П. Мельника, В. Мельничука, К. Назарової, С. Онишко, В. Опарїна, Н. Рубан, М. Сивульського, В. Симоненка, І. Стефанюка, Л. Тарангул, В. Федосова, В. Шевчука, О. Чечуліної, І. Чугунова та інших.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення відповідних інституційних засад організації системи державного фінансового контролю центральних органів виконавчої влади, а також виділення векторів подальшого розвитку її складових. Особливо актуальним є вдосконалення системи державного фінансового контролю, враховуючи провідний досвід країн з розвинутою та трансформаційною економікою. Активізація можливостей державного фінансового контролю потребує більш раціонального використання потенціалу регуляторних контрольних процедур, визначення шляхів підвищення їх ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на щорічне зростання обсягу втрат від неефективного та нецільового використання бюджетних коштів важливим інструментом системи державного управління є державний фінансовий контроль, який сприяє фінансово-економічній збалансованості з урахуванням екзогенних та ендогенних факторів впливу на розвиток суспільства. Система державного фінансового контролю включає в себе економічні, правові, інституційні складові, які забезпечують проведення державного фінансового аудиту, перевірки державних закупівель та інспектування.

На даному етапі розвитку пріоритетними завданнями державного фінансового контролю є налагодження взаємовідносин між суб'єктами та об'єктами контролю, що надасть можливість підвищити дієвість превентивних заходів щодо формування, розподілу та використання бюджетних коштів учасниками бюджетного процесу. Державний фінансовий контроль є ваговою складовою системи фінансового регулювання економіки, його ефективність та результативність є однією з основних умов забезпечення раціонального використання фінансових ресурсів органів державної влади та місцевого самоврядування. Механізм здійснення контролю суттєво впливає на досягнення цілей системи фінансового регулювання, яка реалізується через складові фінансової політики.

Система державного фінансового контролю в нашій країні побудована наступним чином: парламентський контроль здійснює Рахункова палата України (від імені Верховної ради України); урядовий контроль (від імені Кабінету міністрів України) здійснюють Державна аудиторська служба України, Міністерство фінансів України, а також органи Державного внутрішнього фінансового контролю (Державна казначейська служба України, Державна фіскальна служба України, підрозділи внутрішнього аудиту центральних та місцевих органів виконавчої влади).

Після здобуття Україною незалежності постала потреба у забезпеченні належного рівня державного фінансового контролю за станом управління та використанням ресурсів держави. І у 1993 році було прийнято Закон України «Про державну контрольну-ревізійну службу в Україні».

Указом Президента України від 27 серпня 2000 року № 1031 «Про заходи щодо підвищення ефективності контрольної – ревізійної роботи «Головному контрольній-ревізійному управлінню України» надано статус центрального органу виконавчої влади.

Відповідно до Указу Президента України від 09 грудня 2010 року № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» Головне контрольній-ревізійне управління України реорганізовано в Державну фінансову інспекцію України (Держфінінспекцію).

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 868 «Про утворення Державної аудиторської служби України» Держфінінспекцію реорганізовано в Державну аудиторську службу України (Держаудитслужбу).

У пункті 1 «Положення про Державну Аудиторську службу України» зазначено, що Держаудитслужба є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України та який забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю [1].

Зважаючи на це, Держаудитслужба здійснює наступні завдання:

- забезпечення формування і реалізація державної політики у сфері державного фінансового контролю;
 - здійснення державного фінансового контролю, спрямованого на оцінку ефективного, законного, цільового, результативного використання та збереження державних фінансових ресурсів, необхідних та інших активів, досягнення економії бюджетних коштів;
 - надання у передбачених законом випадках адміністративних послуг.
- Держаудитслужба реалізує державний фінансовий контроль через здійснення:
- державного фінансового аудиту;
 - перевірки державних закупівель;
 - інспектування (ревізії);
 - моніторингу закупівель.

Використовуючи різні форми, види та методи Держаудитслужба здійснює контроль за:

- цільовим, ефективним використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів;
- досягненням економії бюджетних коштів і результативності в діяльності розпорядників бюджетних коштів;
- цільовим використанням і своєчасним поверненням кредитів (позик), отриманих під державні (місцеві) гарантії;
- достовірністю визначення потреби в бюджетних коштах під час складання планових бюджетних показників та відповідністю взятих розпорядниками бюджетних коштів бюджетних зобов'язань відповідним бюджетним асигнуванням, паспорту бюджетної програми (у разі застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі);
- відповідністю взятих розпорядниками бюджетних коштів довгострокових зобов'язань за енергосервісом, затвердженим в установленому порядку умовам закупівлі енергосервісу;
- дотриманням законодавства на всіх стадіях бюджетного процесу щодо державного і місцевих бюджетів;
- дотриманням законодавства про державні закупівлі;
- веденням бухгалтерського обліку, а також складенням фінансової і бюджетної звітності, паспортів бюджетних програм та звітів про їх виконання (у разі застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі), кошторисів та інших документів, що застосовуються у процесі виконання бюджету;
- станом і достовірністю бухгалтерського обліку та фінансової звітності;
- виконанням функцій з управління об'єктами державної власності;
- станом внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту у розпорядників бюджетних коштів, станом внутрішнього контролю в інших підконтрольних установах;
- усуненням виявлених недоліків і порушень.

Незважаючи на те, що такий орган урядового контролю, як Держаудитслужба функціонує більше року є необхідність удосконалення організаційної структури державного фінансового контролю центральних органів виконавчої влади, зокрема щодо створення нових інституцій, суб'єктів контролю, підвищення рівня їх відповідальності та розширення повноважень, що сприятиме налагодженню взаємовідносин між компонентами системи державного фінансового управління.

Зазначимо, що вирішення поставлених завдань залежить від вибору і реалізації форм та методів фінансового контролю, тому, перш за все необхідно чітко визначити стратегічні пріоритети розвитку системи державного фінансо-

вого контролю, як мінімум, на короткострокову перспективу з урахуванням сучасних факторів, в яких функціонує та прагне вдосконалення наша держава. При формуванні зазначених пріоритетів країна повинна виходити із необхідності забезпечення фінансової стійкості системи державних фінансів.

Доцільним є наукове обґрунтування розмежування контрольних повноважень суб'єктів державного фінансового контролю. Досягнення оптимальності та ефективності у сфері розподілу даних повноважень повинні спиратися на принципи відповідно, до яких центральні органи виконавчої влади несуть відповідальність за фінансування суспільних благ.

Питання посилення дієвості державного фінансового контролю в країнах із розвинутою та трансформаційною економікою набувають важливого значення в умовах підвищення ступеня глобалізації економічних перетворень. Світові тенденції розвитку державного фінансового контролю характеризуються наступними характеристиками:

- збалансованість фінансового управління, контролю та аудиту;
- відмічається посилення рівня децентралізації систем контролю інтегрованих в єдину інформаційно-аналітичну базу.

У розвинених країнах одним із важливих інститутів контролю є організаційно-координаційні центри діяльності контролюючих органів, які забезпечують належний рівень економічної ефективності та результативності використання державних ресурсів. Відповідно до європейських норм та вимог процес функціонування та взаємодії інституційних структур, уповноважених відповідними органами державної влади та місцевого самоврядування на виконання функцій щодо формування, розподілу та контролю за бюджетними ресурсами і зобов'язаннями передбачає наявність системи бюджетного адміністрування.

Позитивним є те, що впродовж останніх років в Україні реалізовано низку заходів, спрямованих на удосконалення системи державного фінансового контролю центральних органів виконавчої влади. Водночас процеси економічних трансформацій засвідчують необхідність подальшого удосконалення як формування сучасних механізмів державного фінансового контролю, так і його інституцій.

Спираючись на статистичні та аналітичні звіти Держаудитслужби встановлено, що найбільш поширеними бюджетними правопорушеннями є: визначення недостовірних обсягів бюджетних коштів при плануванні бюджетних показників; порушення порядку або термінів подання, розгляду і затвердження кошторисів та

інших документів, що застосовуються у процесі виконання бюджету, затвердження у кошторисах показників, не підтверджених розрахунками та економічними обґрунтуваннями; порушення порядку або термінів подання і затвердження паспортів бюджетних програм; порушення встановлених термінів доведення документів про обсяги бюджетних асигнувань до розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня або одержувачів бюджетних коштів; нецільове використання бюджетних коштів.

З метою виконання основних завдань розвитку системи державного фінансового контролю центральних органів виконавчої влади адаптованої до сучасних економічних вимог фінансового регулювання, підвищення результативності та прозорості використання бюджетних коштів необхідним є удосконалення механізму оцінки ефективності здійснення органами державної влади та місцевого самоврядування своїх повноважень, розроблення системи моніторингу результатів роботи зазначених органів.

Доцільним є підвищення дієвості заходів у сфері фінансового аудиту, інспекцій та перевірок за формуванням та виконанням державного і місцевих бюджетів на плановий та наступні за плановим два бюджетні періоди, організації системи державних закупівель. Зазначене надасть можливість підвищити якісний рівень результативних показників, які характеризують ступінь досягнення поставленої мети та виконання завдань бюджетних програм.

Вагомим завданням є удосконалення інституційного середовища і аналітичного інструментарію державного фінансового аудиту та інспектування, що спрямовано на взаємоузгодження складових фінансової політики в умовах посилення трансформаційних перетворень в економіці. Розв'язання проблем у сфері організації системи державного фінансового контролю центральних органів виконавчої влади потребує зміни підходів до застосування інструментів та важелів механізму державного регулювання економічних процесів.

В умовах економічних перетворень щоденно посилюється необхідність у забезпеченні єдиної державної політики у сфері фінансового контролю, що сприятиме підвищенню рівня ефективності превентивних заходів органів державної влади щодо правопорушень у сфері бюджетного, податкового, митного законодавства.

На сучасному етапі розвитку системи державного фінансового контролю виникла потреба в удосконаленні підходів до визначення і систематизації критеріїв та впровадження бальної системи оцінки результатів державного фінансового контролю центральних органів виконавчої влади. Розрахунок зазначених критеріїв, надасть

зможу об'єктивно взаємоузгоджувати форми відповідальності та заходи впливу за порушення бюджетного законодавства.

Створення інституційних умов реалізації політики у сфері державного фінансового контролю, виконання функцій та завдань контрольних органів на певному етапі економічного розвитку потребує формування адаптивно-інституційної моделі відповідно до структурних змін фінансової системи.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті проведеного дослідження теоретичних та практичних питань функціонування системи державного фінансового контролю центральних органів виконавчої влади зроблені наступні висновки:

1. Фінансовий контроль в системі регулювання економічних відносин є вагомим інструментом реалізації фінансово-бюджетної політики.

2. Підхід розвинених зарубіжних країн є важливим з позиції необхідності запровадження аудиту ефективності та внутрішнього контролю на основі управління механізмом визначення можливостей виникнення непередбачуваних подій на середньостроковий період. З метою удосконалення методологічної бази фінансового контролю доцільно використовувати відповідний досвід у частині оцінки ступеня досягнення запланованих цілей та завдань головних розпорядників бюджетних коштів.

3. Важливим є подальший розвиток інституційних засад аудиту ефективності в центральних органах виконавчої влади, покращення рівня фінансового забезпечення функціонування системи внутрішнього та зовнішнього контролю, проведення підвищення кваліфікації та якісної підготовки кадрів для органів фінансового контролю, вдосконалення моніторингу діяльності контролюючих органів для оцінки її результатів та вжиття відповідних заходів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету міністрів України від 03.02.2016 № 43. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF>;

2. Табенська Ю. В. Реалізація контрольних функцій державними органами в контексті ефективного функціонування державних фінансів / Ю.В. Табенська // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – 2012. – №2 (46). Економічні науки. – С. 314–320;

3. Табенська Ю. В. Державний фінансовий контроль центральних органів виконавчої влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Ю.В. Табенська. – Київ, 2013. – 20 с.

РЕГУЛЯТОРНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ДОМОГОСПРОДАРСТВ

REGULATORY POLICY OF THE STATE ON OPTIMIZATION OF FINANCIAL RESOURCES OF DOMOGOSPRODARSH

Розглянуто основні принципи реалізації стратегії розвитку фінансів домогосподарств. Визначена мета створення механізму державного регулювання щодо фінансів домогосподарств, яка полягає в найповнішому та поступовому підвищенні фінансового потенціалу вітчизняних домогосподарств. Показано суттєві відмінності у рівні оплати праці відповідно до різних видів економічної діяльності в Україні. На основі аналізу наданих субсидій для населення в Україні визначено основні причини низької ефективності та низької дієвості соціальних трансфертів. Визначено, що важливим інструментом державного регулювання доходів домогосподарств є податкова політика.

Ключові слова: фінанси домогосподарств, державне регулювання, субсидії для населення, податкова політика, фінансовий потенціал домогосподарств.

Rассмотрены основные принципы реализации стратегии развития финансов домохозяйств. Определена цель создания механизма государственного регулирования по финансовым домохозяйствам, которая заключается в полном и постепенном повышении финансового потенциала отечественных домохозяйств. Показано существенные различия в уровне оплаты труда в соответствии с различных видов экономической

деятельности в Украине. На основе анализа предоставленных субсидий для населения в Украине определены основные причины низкой эффективности и низкой действенности социальных трансфертов. Определено, что важным инструментом государственного регулирования доходов домохозяйств является налоговая политика.

Ключевые слова: финансы домохозяйств, государственное регулирование, субсидии для населения, налоговая политика, финансовый потенциал домохозяйств.

The main principles of realization of the strategy of development of household finance are considered. The purpose of creating a mechanism of state regulation concerning household finances is determined, which consists in the most complete and gradual increase of financial potential of domestic households. Significant differences in the level of remuneration according to different types of economic activity in Ukraine are shown. Based on the analysis of subsidies provided to the population in Ukraine, the main reasons for the low efficiency and low effectiveness of social transfers are identified. It has been determined that tax policy is an important instrument of state regulation of household income.

Key words: household finances, state regulation, subsidies for the population, tax policy, financial potential of households.

УДК 338.24

Юдіна (Каламбет) С.В.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри «Фінанси та облік»
Дніпровський державний технічний
університет

Моргушкіна О.Г.

магістр
Дніпровський державний технічний
університет

Постановка проблеми. Домогосподарства виступаючи повноправним учасником фінансових відносин, залучаються до взаємодії з іншими учасниками ринкової економіки, одним з яких виступає держава, адже саме держава в особі уповноважених органів за допомогою низки економічних важелів має безпосередній вплив на стан функціонування фінансів домогосподарств, зокрема через встановлення соціальних стандартів життя населення, що має безпосередній вплив як на формування доходів, так і щодо можливості та необхідності здійснення витрат домогосподарствами.

В умовах економічної кризи, визначається життєвою необхідністю підвищення ефективності функціонування домогосподарств, посилення їх ролі в модернізації економіки та соціальної сфери, через регуляторну політику держави.

Економічна та соціальна відповідальність перед домогосподарствами полягає в раціональній організації системи державної підтримки та створенні ефективної регуляторної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні основи сучасних наукових підходів до визначення сутності та специфіки домогосподарств було закладено у працях теоретиків

«нової теорії домогосподарств», а саме Г. Беккера, Т. Шульца, К. Дж. Ланкастера, Дж. Минсера, О. Тоффлера, Р. Эвенсона та інших.

Значний доробок у дослідження проблем домогосподарств внесли й вітчизняні вчені, а саме: В. В. Ворошило, Н. Н. Геронін, Т. О. Кізіма, П. О. Левчаєв, В. М. Федосов, С. І. Юрій, та інші [1, 2, 3, 4, 5, 6].

Разом з тим, аналіз робіт провідних економістів свідчить про те, що їх дослідження охоплювали в основному визначення сутності, місця і ролі домогосподарств у кругообігу ресурсів, інвестицій в людський капітал, збережень домогосподарств як джерел формування внутрішніх інвестиційних ресурсів, їх функцій.

У той же час, розвиток ринкових відносин зумовив посилення інтересу до економічних досліджень домогосподарств. Це пов'язано насамперед з тим, що домогосподарство стало основним суб'єктом ринку й фінансової системи держави. Проблеми подолання бідності в Україні зумовили подальше дослідження регуляторної політики держави щодо оптимізації управління фінансовими ресурсами домогосподарств

Постановка завдання. Тому метою статті є розвиток теоретичних та методичних підходів щодо політики держави з впровадження опти-

мальної моделі перерозподілу фінансових ресурсів з метою стимулювання матеріального виробництва та соціального захисту населення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На сьогодні ще не сформована комплексна державна політика регулювання фінансів домогосподарств, хоча саме органи державного управління своєю діяльністю з формування економічної та соціальної політики створюють передумови для формування домогосподарствами доходів та напрямів їх використання.

Реалізація стратегії розвитку фінансів домогосподарств ґрунтується на таких принципах: наукової обґрунтованості (формування та реалізація стратегії повинні базуватись на науково обґрунтованих методах, показниках, інформаційній базі); системність (комплексність та послідовність здійснення структурних перетворень); варіативність (вибір підходів та динамізм у розробці управлінських рішень); динамізм (вчасне врахування всіх змін зовнішнього і внутрішнього середовища); оптимальність (побудова, дослідження, оцінка та критеріальний вибір досягнення цілей на кожному етапі управління з урахуванням ресурсних обмежень); спрямованість на гармонізацію економічних інтересів домогосподарств та інших суб'єктів ринкової економіки (досягнення розвитку загальнодержавних фінансів через розвиток фінансів домогосподарств).

Реалізація мети створення механізму державного регулювання полягає в найповнішому та поступовому підвищенні фінансового потенціалу вітчизняних домогосподарств.

Найбільш актуальною залишається проблема збільшення доходів вітчизняних домогосподарств. Політика доходів домашніх господарств є найважливішою складовою системи державного управління економікою, тому що від ефективного вирішення цього питання залежить добробут громадян країни, їх платоспроможний попит, перспективи економічного зростання національної економіки та соціальна стабільність у суспільстві [7].

У січні – липні 2017 р. середня номінальна заробітна плата штатного працівника зросла порівняно з відповідним періодом минулого року на 37,1 % і становила 6738 грн. Розмір заробітної плати в липні попереднього року порівняно з червнем зменшився на 0,3 %, а із липнем 2016 р. збільшився на 6,6 %. У липні 2017 р. середня номінальна заробітна плата штатного працівника була 7339 грн., що у 2,3 рази вище рівня мінімальної заробітної плати (3200 грн.). Дані про розмір заробітної плати за видами економічної діяльності наведено в таблиці 1 [8].

Середній розмір оплати праці у червні попереднього року в усіх регіонах був вищим за мінімальну заробітну плату, разом із тим лише у трьох із них заробітна плата перевищила середню по Україні: м. Київ – 11412 грн., Донецька область – 7887 грн.

і Київська – 7407 грн. Найнижчий рівень заробітної плати, який не перевищував 80 % від середнього по економіці, спостерігався в Тернопільській, Чернігівській, Чернівецькій та Луганській областях.

У табл.1 між іншим, наведено заробітну плату за відпрацьовану годину. Найнижчий рівень спостерігається у сфері поштової та кур'єрської діяльності – 31,45 грн., а найвищий в авіаційному транспорті та сфері фінансів та страхування, відповідно: 242,17 грн. та 95,37 грн. Тобто, спостерігається суттєві відмінності у рівні оплати праці відповідно до різних видів економічної діяльності.

Виходячи з цього, можна зазначити, що в Україні вже давно назріла потреба у створенні інструментів щодо регулювання максимально можливого розриву у рівні заробітної плати як за видами економічної діяльності так і в межах конкретних підприємств (організацій, установ) щодо посад керівників, провідних менеджерів та інших працівників.

Виходячи з обраного європейського курсу та побудови демократичної, соціально – орієнтованої держави такий розрив має бути не більше ніж у 5-6 разів. Закріплення такої норми у законодавчих актах дозволить запобігти розшаруванню населення за доходами.

Тобто, в питаннях вдосконалення політики доходів домогосподарств, для України особливої актуальності набувають такі напрямки: вирівнювання структурних диспропорцій у доходах; зниження розриву у рівні доходів різних верств; створення умов для ефективної зайнятості населення; удосконалення форм оподаткування доходів громадян.

Держава бере на себе зобов'язання коригувати результати ринкового механізму розподілу, здійснювати перерозподіл доходів. Це здійснюється за допомогою таких інструментів як: особисті податки, державні трансфертні платежі, встановлення мінімальної заробітної плати, норм і гарантій її виплати, регулювання фондів оплати праці, регулювання цін на товари і послуги тощо.

Основними видами субсидій для населення в Україні є: субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг та субсидії готівкою для придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива.

У січні – серпні 2017 р. за субсидіями для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг звернулось 7084,5 тис. домогосподарств, що на 74,6 % більше, ніж у січні – серпні 2016 р. При цьому на домогосподарства у міських поселеннях припадало 67,8 % таких звернень.

Із початку року призначено субсидії 7029,1 тис. домогосподарств (99,2 % із числа тих, які звернулися), з них у міських поселеннях – 4814,2 тис. домогосподарств, у сільській місцевості – 2214,9 тис. Порівняно з відповідним періодом 2016 р. кількість таких домогосподарств збільшилась на 2867,2 тис., або на 68,9 %.

Таблиця 1

Розмір заробітної плати за видами економічної діяльності в Україні

1	Нараховано в середньому штатному працівнику				за відпрацьовану годину, грн.
	за липень 2017 р.				
	грн.	у % до			
		червня 2017 р.	липня 2016 р.	середнього рівня по економіці	
2	3	4	5	6	
Усього	7339	99,7	136,6	100,0	58,59
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	6504	109,3	140,5	88,6	41,41
з них сільське господарство	6293	113,1	141,4	85,7	39,61
Промисловість	7785	101,9	128,4	106,1	56,46
Будівництво	6249	103,4	127,8	85,1	42,25
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	7835	101,9	133,4	106,8	53,87
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	8414	110,9	138,8	114,6	60,95
наземний і трубопровідний транспорт	7736	116,0	138,4	105,4	55,63
водний транспорт	8372	97,8	113,6	114,1	62,94
авіаційний транспорт	33233	107,8	131,8	452,8	242,17
складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту	9547	108,2	140,7	130,1	67,25
поштова та кур'єрська діяльність	3763	103,2	131,0	51,3	31,45
Тимчасове розміщування й організація харчування	4916	97,3	137,8	67,0	35,43
Інформація та телекомунікації	11822	103,3	128,9	161,1	84,34
Фінансова та страхова діяльність	13521	109,3	130,2	184,2	95,37
Операції з нерухомим майном	5964	99,0	120,5	81,3	42,01
Професійна, наукова та технічна діяльність	10094	101,3	130,5	137,5	76,69
з неї наукові дослідження та розробки	8398	104,3	133,5	114,4	67,16
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	5666	101,5	139,5	77,2	38,59
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	9947	102,6	155,9	135,5	76,18
Освіта	5960	83,4	145,7	81,2	95,34
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	5144	97,1	143,0	70,1	38,55
з них охорона здоров'я	5207	96,9	142,7	70,9	38,90
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	6741	98,6	146,1	91,9	66,63
з них діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг	5996	97,3	146,4	81,7	68,63
функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури	5741	101,3	144,9	78,2	48,51
Надання інших видів послуг	6844	106,8	139,6	93,3	50,00

Загальна сума субсидій, призначених домогосподарствам, у січні – серпні 2017 р. становила 3239,6 млн. грн. (у міських поселеннях – 2296,8 млн. грн., у сільській місцевості – 942,8 млн. грн.), у відповідному періоді 2016 р. – 2648,3 млн. грн. (у міських поселеннях – 1581,8 млн. грн., у сільській місцевості – 1066,5 млн. грн.).

Середній розмір призначеної субсидії на одне домогосподарство у серпні 2017 р. збільшився порівняно з відповідним періодом минулого року на 8,4% і становив 153,9 грн.

Що стосується субсидії готівкою для придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива, то у січні – серпні 2017 р. 654,6 тис. домогосподарств (84,3 % із числа тих,

які звернулися) було призначено субсидії готівкою для придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива, з них у міських поселеннях – 132,5 тис. домогосподарств, у сільській місцевості – 522,1 тис.

За січень – серпень 2017 р. загальна сума призначених субсидій становила 1841,9 млн. грн. (у міських поселеннях – 390,2 млн. грн., у сільській місцевості – 1451,7 млн. грн.), у відповідному періоді 2016 р. – 930,2 млн. грн. (у міських поселеннях – 214,2 млн. грн., у сільській місцевості – 716,0 млн. грн.).

Середній розмір призначеної субсидії на одне домогосподарство у серпні 2017 р. збільшився порівняно з відповідним періодом минулого року на 54,4 % і становив 2809,4 грн.

Система соціальної підтримки, що наразі склалася в нашій країні, основу якої складають загальні соціальні трансферти, субсидії на товари та послуги, а також категоріальні пільги, принципово не здатна вирішити завдання перерозподілу ресурсів на користь тих, хто найбільш цього потребує.

Серед причин низької ефективності та низької дієвості соціальних трансфертів можна виділити наступні:

- велика чисельність основних категорій, які мають право на соціальний захист. Найбільшою за обсягом видатків є категорія пенсіонерів. Зростання частки людей пенсійного віку в загальній структурі населення України призвело до того, що протягом десяти попередніх років сформувалась стала тенденція до збільшення фактичних видатків державного бюджету на пільги та субсидії населенню для оплати житлово-комунальних послуг;

- неефективність державного фінансування сфери соціального захисту та соціального забезпечення;

- розбалансування системи управління;

- недоліки у методиці визначення сукупного доходу сім'ї для надання соціальної допомоги;

- недосконалість законодавчого забезпечення.

Складність процедури звернення по допомогу, в тому числі: тривалість часу розгляду заявок на отримання соціальної допомоги, перевірки документів та визначення права заявника на допомогу; часті зміни розмірів самої допомоги і критеріїв надання допомоги; використання різних критеріїв оцінки майнового стану, для визначення права сім'ї на різні види допомоги.

В сучасних умовах функціонування вітчизняних домогосподарств прожитковий мінімум не виконує покладених на нього функцій та не виступає повноцінним індикатором, що відображає першочергові потреби й вартісний еквівалент можливості їх забезпечення.

Отже, позитивною можна вважати тенденцію до збільшення показників прожиткового мінімум та мінімальної заробітної плати. В той же час, необ-

хідно відзначити, що при розрахунку споживчого кошика не враховується ні регіональні відмінності, що мають місце у цінах на товари та послуги, ні відмінності між містом та селом.

Політика держави має бути спрямована на доцільність перегляду складу споживчого кошику, враховуючи зміни у потребах домогосподарств, викликаних вимогами часу та економічним трансформаціям у країні.

Одним з важливих завдань державного регулювання, є підвищення рівня фінансової освіченості населення.

Зі створенням та виведенням на ринок складних фінансових інструментів, та інноваційних фінансових продуктів, урядовими органами повинні запроваджуватися заходи щодо підвищення фінансової грамотності та вироблення ефективних шляхів покращення захисту споживачів фінансових послуг.

Населення України мало цікавиться новинами з фінансового сектора: понад 43 % зовсім не слідкують за фінансовими новинами, найбільш цікавими питаннями є динаміка індексу інфляції (20 %), зміни у рівні пенсійного забезпечення (10 %) та зміни цін на ринку нерухомості (10 %). Цікаво те, що дуже мало людей (лише 2 %) цікавляться курсом валют, при цьому (23 %) користується послугою валютного обміну [9].

Значний рівень фінансової грамотності населення Європи і США відбувається за рахунок діяльності, на американському та європейському ринках, інституту індивідуальних фінансових консультантів, який ділиться на два основних напрямки: ринок приватної банківської діяльності (приват – банкінг) і ринок послуг незалежних фінансових консультантів, і як показує аналіз закордонного досвіду, основна частка фінансових ресурсів домогосподарств знаходиться під їхнім управлінням і активно інвестується в різні фінансові інструменти. Це визначається тим, що багатий закордонний досвід в області фінансового консультування дозволяє вибудовувати стратегію зростання заощаджень домогосподарств при оптимізації їх особистого споживання, при цьому з використанням особистого фінансового плану йде чітка ув'язка цілей клієнта з його фінансовими можливостями.

Виходячи з цього, можна запропонувати формування та впровадження в Україні інституту незалежних фінансових консультантів як спеціального виду діяльності, який забезпечить ефективний розвиток фінансових ресурсів домогосподарств, через рекомендації їх організації та управління.

Наступним важливим інструментом державного регулювання доходів домогосподарств є податкова політика. Система оподаткування доходів фізичних осіб є регулятором рівня доходів домогосподарств, обсягів їх заощаджень та еко-

номічної поведінки [10]. Можна визначити основні напрями реформування оподаткування домогосподарств, а саме:

- оподаткування доходів громадян має бути прогресивним, враховуючи реальний діапазон доходів громадян, а з доходу у вигляді податку повинна вилучатися тільки та частина, яка йде на накопичення, а не та, що спрямовується на споживання;

- оподаткування доходів має враховувати кількість непрацездатних членів родини і відповідно зменшуватися;

- неоподаткований мінімум доходів громадян має встановлюватися на рівні мінімальної заробітної плати, яка не може бути меншою за прожитковий мінімум;

- доцільно знижувати ПДВ на соціально важливі товари, що підвищить купівельну спроможність громадян;

- необхідно стимулювати підвищення зацікавленості населення в інвестуванні заощаджень через систему оподаткування, а саме введення відповідної моделі оподаткування, яка буде ґрунтуватися на певних пільгах щодо доходів домогосподарств, які отримуються від інвестицій (такі, як податкова знижка на внески до певних фондів і спеціальні ощадні рахунки, які не оподатковуються).

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумок вищесказаного, слід зазначити, що підвищення фінансової стійкості українських домогосподарств – це не тільки мікро, але і макроекономічна проблема. Тому в її вирішенні повинні активно брати участь всі інституційні сектори. Тільки об'єднавши зусилля та фінансові ресурси держави і населення можна істотно поліпшити фінансове забезпечення життєдіяльності вітчизняних домогосподарств.

Розглянута нами державна політика, щодо оптимізації управління фінансовими ресурсами населення, вказує на те, що в розпорядженні держави існують достатні фінансові важелі для стимулювання фінансової діяльності домогосподарств. Проблема полягає у необхідності послідовного

використання цих важелів на практиці, з тим, щоб сприяти зростанню доходів домогосподарств і їх залученню до процесів нагромадження капіталу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ворошило В. В. Финансовые ресурсы домохозяйств: сущность и классификация [Текст] / В. В. Ворошило // Весник НАПКС. – 2010. – № 6. – С. 31-34.

2. Геронин Н. Н. Финансы домашних хозяйств в развитии инвестиционного процесса в России [Текст]: дис... канд. экон. наук / Н. Н. Геронин. – М., 2004. – 184 с.

3. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку [Текст]: монографія / Т. О. Кізима. – К.: Знання, 2010. – 431 с.

4. Левчаев П. А. Обеспечение стоимостного прироста финансовых ресурсов экономических субъектов в условиях инновационной экономики: теория и методология исследования [Текст]: автореферат дис... канд. экон. наук: 08.0010 / П. А. Левчаев. – М., 2007. – 19 с.

5. Федосов В. М. Актуальне наукове дослідження фінансів домогосподарств [Текст]: рецензія / В. М. Федосов // Фінанси України. – 2010. – № 11. – С. 121-124.

6. Юрій С. І. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності [Текст] / С. І. Юрій, Т. О. Кізима // Фінанси України. – 2008. – № 8. – С. 3-10.

7. Доходи та витрати населення України у 2002-2010 роках [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

8. Статистичні данні валового внутрішнього продукту [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

9. Презентація результатів дослідження «Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки» [Текст]: Управління маркетингу департаменту стратегічного розвитку і маркетингу. – К., 2010. – С. 9.

10. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]: від 02 грудня 2010 року № 2755-VI. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

РОЗДІЛ 8. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ
ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВАTHE ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT
OF THE INTERNAL CONTROL OF THE ENTERPRISE'S EQUITY

УДК 657.1

Каховська О.В.

д.е.н., доцент, професор кафедри
обліку економіки і управління
персоналом підприємства
Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури

Макарова Г.С.

д.е.н., доцент, професор кафедри
обліку економіки і управління
персоналом підприємства
Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури

Домашенко А.О.

студентка
Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури

Стаття присвячена дослідженню обліково-аналітичного забезпечення процесу внутрішнього контролю власного капіталу підприємства. Охарактеризовано систему внутрішнього контролю стану власного капіталу на усіх стадіях функціонування підприємства. Наведено детальну характеристику наступних видів контролю: попередній, поточний та наступний. Розглянуті інформаційні та документальні джерела внутрішнього контролю власного капіталу підприємства. Перелічено процедури внутрішнього контролю операцій зі складовими власного капіталу.
Ключові слова: активи, бухгалтерський облік, власний капітал, внутрішній контроль, джерела, пасиви, підприємство.

Статья посвящена исследованию учетно-аналитического обеспечения процесса внутреннего контроля собственного капитала предприятия. Охарактеризована система внутреннего контроля состояния собственного капитала на всех стадиях функционирования предприятия. Приведена под-

робная характеристика следующих видов контроля: предварительный, текущий и последующий. Рассмотрены информационные и документальные источники внутреннего контроля собственного капитала предприятия. Перечислены процедуры внутреннего контроля операций с составляющими собственного капитала.

Ключевые слова: активы, бухгалтерский учет, собственный капитал, внутренний контроль, источники, пассивы, предприятие.

This article aims to research on the accounting and analytical support of the internal control of the enterprise's equity. The system of internal control of the state of capital at all stages of the enterprise functioning is characterized. The detailed characteristics of the following types of control are given: preliminary, current and subsequent. Information and documentary sources of internal control of the company's own capital are considered. Internal control procedures are listed.

Key words: assets, accounting, owner's entity, internal control, sources, liabilities, enterprise.

Постановка проблеми. Підприємство не може ефективно функціонувати, не маючи чітко організованої системи внутрішнього контролю, яка забезпечує оперативність бухгалтерського обліку, достовірність оформлення первинних документів, правдиве відображення інформації та підвищення рівня організаційно-контрольних заходів. Трансформаційні процеси в економіці зумовили потребу у створенні ефективного внутрішнього контролю на підприємствах та удосконаленні його структури, тому питання його організації контролю є досить актуальним.

На думку вчених, при організації процесу внутрішнього контролю слід брати до уваги основні принципи його ефективності, дотримання яких є запорукою успішного функціонування системи внутрішнього контролю, а саме: відповідальності, збалансованості, своєчасності повідомлення про відхилення, відповідності контролюючої і контрольованої систем, постійності, комплексності, розподілу обов'язків, дозволу і схвалення.

Загальна величина власного капіталу підприємства, який охоплює його нерозподілений прибуток, статутний, додатковий, резервний та інші види капіталу, є динамічною величиною і змінюється під впливом різних внутрішньовиробничих (обсяги виробництва продукції, її собівар-

тість тощо) та зовнішніх (попит та ринкові ціни на продукцію підприємства, податкова політика держави й ін.) чинників. Тому, зважаючи на те, що власний капітал є основним джерелом формування та збільшення обсягів активів підприємства, його зміни не повинні бути стихійними, а мають чітко регулюватися у процесі системного управління діяльністю підприємства. Разом з тим, ефективно управління власним капіталом неможливе без ґрунтовного контролю за змінами його величини та структури.

З цієї метою науковці розробили узагальнену систему здійснення контрольних процедур. Поряд з тим, подальшої деталізації та розвитку потребують такі контрольні процедури, які враховували б специфічні особливості окремих складових власного капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання кругообігу капіталу в системі бухгалтерського і управлінського обліку та внутрішнього контролю досліджували такі вітчизняні вчені, зокрема: Ф.Ф. Бутинець, М.Т. Білуха, М.О. Белоусов, Н.Г. Виговська, С.Ф. Голов, В.М. Жук, Т.І. Коломієць, М.Д. Корінько, М.Т. Кужельний, Н.М. Малюга, Є.В. Мних, Л.В. Нападковська, А.А. Пилипенко, І.Р. Поліщук, Н.Л. Правдюк, М.С. Пушкар, О.О. Разборська, В.В. Сопко, Л.К. Сук, Б.Ф. Усач, В.О. Шевчук В.П. Яцина та інші.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження обліково-аналітичного забезпечення процесу внутрішнього контролю власного капіталу підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Власний капітал як об'єкт контролю досліджувало багато науковців, однак, у їхніх працях контроль розглянуто, як функцію управління загалом, контроль капіталу, контроль економічного потенціалу підприємства, а не безпосередньо власного капіталу. Деякі автори, зокрема: І.Р. Поліщук [2], М.О. Белоусов [3] розглядають контрольні процедури лише щодо формування статутного капіталу підприємства.

Під внутрішнім контролем, який є однією з функцій управління, необхідно розуміти процеси перевірки дотримання встановленого, нормативно-правовими актами держави, установчими документами підприємства та рішеннями його керівних органів, порядку формування та зміни усіх складових власного капіталу.

Під час формування системи внутрішньогосподарського контролю на підприємстві, як стверджує Н.Г. Виговська [4, с. 115], потрібно зважати на головне завдання корпоративного управління – забезпечення роботи підприємства в інтересах власників, які надали основну частину ресурсів у його розпорядження. Тому, контроль стану власного капіталу необхідно здійснювати постійно, на усіх стадіях функціонування підприємства:

- на попередній стадії – у вигляді підготовки та затвердження необхідних документів (статуту, наказів та інших внутрішніх регламентів); формування кадрового складу виконавчих органів, ревізійної комісії, аудитора; визначення повноважень загальних зборів засновників; встановлення порядку розподілу прибутку; призначення керівника підприємства; встановлення обмежень на розпорядження майном без згоди власника та порядку реорганізації і ліквідації підприємства;

- на поточному етапі контролюють надходження та використання коштів, фінансову дисципліну, поточну звітність тощо;

- наступний контроль передбачає перевірку щорічного звіту про виробничу і фінансово-господарську діяльність, оцінювання їх результатів та визначення можливих резервів збільшення та оптимізації структури власного капіталу [4, с. 321].

Фактичний контроль кругообороту капіталу підприємства полягає в підтвердженні здійснених господарських операцій та залишків на бухгалтерських рахунках джерел формування капіталу та його інвестування в активи.

Система контролю кругообороту капіталу з боку власника формується в момент створення підприємства, при його придбанні, зміні власника контрольного пакету акцій. Постанова попереднього контролю з боку власника полягає в розробці та

затвердженні всіх необхідних документів (від статуту до внутрішніх документів), у вирішенні питання про кадровий склад виконавчих органів, про ревізійну комісію, про затвердження аудитора. Одночасно власник визначає мету бізнесу, здійснює вибір критеріїв його функціонування та встановлює систему контролю кругообороту капіталу. Він наділяє підприємство статутним капіталом, достатнім для забезпечення нормальної його роботи, визначає повноваження загальних зборів акціонерів (учасників) як вищого органу управління, його виключну компетенцію, фіксує права та обов'язки всіх учасників, визначає склад, джерела майна підприємства, повноваження з розпорядження майном, встановлює порядок розподілу прибутку.

Власник призначає керівника як одноосібний виконавчий орган управління, визначає строки його повноважень, укладає з ним контракт, в якому обумовлені його задачі, права, обов'язки, відповідальність, система оплати праці, матеріального заохочення тощо. Власник визначає рівень витрат, який вимушене нести підприємство, сплачуючи згоду власника на використання належних йому ресурсів в якості факторів виробництва. Він встановлює порядок контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства з боку ревізійної комісії, порядок ведення обліку, складання звітності, зберігання документів, порядок реорганізації та ліквідації підприємства. Тим самим власник впливає на кругообіг капіталу.

Поточний контроль може здійснюватися власником періодично, якщо той не працює на підприємстві та впливає на діяльність підприємства шляхом засідань обраних органів – ради директорів та роботи з поточною звітністю (наприклад, квартальною бухгалтерською звітністю, звітами виконання завдань та планів тощо).

Найбільш розповсюдженим з усіх видів контролю є наступний контроль. Він включає в себе перевірку щорічного звіту про виробничу та фінансову діяльність, оцінку майна підприємства, перевірку дотримання фінансової дисципліни, аналіз фінансового стану. Наступний контроль кругообігу капіталу здійснюється незалежною зовнішньою контрольною системою, яка відіграє активну роль у нагляді за операціями та практикою (Рада директорів, аудиторський комітет, ревізійна комісія). Система внутрішнього контролю організовується переважно організаціями крупного і середнього бізнесу, які володіють наступними особливостями:

- 1) прагненням вищого керівництва отримати достовірну інформацію і оцінку дій керівників всіх рівнів управління організацією і її структурних підрозділів;

- 2) ускладненою структурою;

- 3) наявністю ряду філій і дочірніх компаній;

- 4) різноманітністю видів діяльності і можливістю їх кооперації [1, с. 11].

Слід мати на увазі, що організація системи внутрішнього контролю призводить до виникнення додаткових витрат, що розподіляються між видами продукції (робіт, послуг). Ці витрати можуть бути дуже відчутними, оскільки в системі внутрішнього контролю повинен працювати висококваліфікований штатний персонал, що має в своєму розпорядженні відповідне технічне і програмне забезпечення.

Діяльність системи внутрішнього контролю найбільш ефективна, якщо вона підкоряється органу, що представляє інтереси власника.

Структурно-функціональна форма внутрішнього контролю кругообігу капіталу не вимагає від організації серйозних додаткових витрат на її створення і функціонування.

Внутрішній контроль передбачає здійснення різних операцій з метою отримання різноманітних проміжних та підсумкових показників, придатних для оцінювання результатів роботи та прийняття ефективних управлінських рішень. Сукупність контрольних операцій формує процедуру. Кілька процедур утворюють технологічну фазу контролю, а фази – етап контрольного процесу. Відомо, що в організації контрольного процесу розрізняють три етапи: підготовка даних для контролю; перевірка даних; узагальнення результатів контролю. Тому впорядкування контрольних операцій повинно виконуватися саме з метою виконання всіх етапів контрольного процесу [5, с. 41].

Необхідність постійного здійснення внутрішнього контролю операцій з власним капіталом зумовлюється потребами власників та керівних органів підприємства в об'єктивній інформації про його поточний стан, резерви зростання, абсолютні розміри, структуру, достовірність облікових операцій та звітних показників та ризики, які виникають в підприємницькій діяльності тощо. Створюючи систему внутрішнього контролю власного капіталу на підприємстві, необхідно чітко встановити його завдання та інформаційні джерела, визначити об'єкти, суб'єкти та контрольні процедури.

Основними завданнями контролю власного капіталу, як стверджує Б.Ф. Усач, є перевірка:

- правильності формування і використання (вилучення) власного капіталу;
- дотримання встановленого установчими документами розміру статутного капіталу;
- правильності ведення обліку внесків до статутного капіталу і розрахунків за дивідендами тощо [6, с. 173].

Дещо ширше коло завдань процесу контролю власного капіталу сформулював Є.В. Мних. Це зокрема:

Визначення фактичного стану об'єкта дослідження на певний момент: оцінка економічного потенціалу підприємства, його фінансового стану, фінансових ризиків з метою виявлення ознак потенційного банкрутства та запобігання чинникам, що до цього призводять.

Перевірка складу та структури джерел фінансування (власного капіталу) стратегічних напрямів розвитку підприємства, обсягів та видів його діяльності.

Контроль операцій, спрямованих на формування джерел утворення грошових коштів: перевірка відповідності кожної операції чинному законодавству України, оцінка її доцільності та обґрунтованості.

Контроль оптимізації вартісної структури капіталу, виходячи з потреб підприємства у створенні додаткових джерел фінансування: перевірка обґрунтованості абсолютної величини та рівня витрат на залучення та обслуговування кожного наявного джерела фінансування.

Контроль операцій щодо розміщення та використання фінансових ресурсів за напрямками витрачання коштів: перевірка відповідності кожної операції чинному законодавству України, оцінка її доцільності та обґрунтованості.

Контроль доходів і витрат як наслідка залучення і використання капіталу підприємства загалом та за окремими операціями.

Організація моніторингу показників фінансової стійкості, платоспроможності та рентабельності власного капіталу з метою мінімізації фінансових ризиків та запобігання банкрутству.

Забезпечення виконання управлінських рішень стосовно формування, розміщення і використання капіталу, своєчасне усунення відхилень у ході виконання цих рішень, запобігання кризовим ситуаціям і банкрутству підприємства [7, с. 22-23].

Під час здійснення контрольних процедур за операціями з власним капіталом необхідно використовувати як інформаційні, так і документальні джерела. Серед інформаційних джерел проведення контролю виокремлюють прогнозні та планові завдання і, звичайно ж, чинне законодавство, зокрема: План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій; Інструкцію про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій; НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності"; П(С)БО 6 "Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах"; П(С)БО 12 "Фінансові інвестиції"; П(С)БО 13 "Фінансові інструменти"; П(С)БО 15 "Дохід"; П(С)БО 16 "Витрати"; Закон України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні"; Закон України "Про господарські товариства"; Закон України "Про акціонерні товариства", Наказ про облікову політику підприємства тощо.

До документальних джерел належать первинні документи з обліку власного капіталу (акти приймання-передачі основних засобів, накладні та акти про приймання матеріалів, прибуткові касові ордери, виписки банку, накази, розпорядження,

рішення зборів учасників підприємства, засновницький опис майна, довідки та розрахунки бухгалтерії тощо), реєстри синтетичного та аналітичного обліку за рахунками 4-го класу, Головна книга та фінансові звіти (Баланс (Звіт про фінансовий стан), Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід), Звіт про рух грошових коштів, Звіт про власний капітал, Примітки до річної фінансової звітності).

У процесі внутрішнього контролю перевіряють усі господарські операції в розрізі таких об'єктів власного капіталу: статутний капітал, додатково вкладений капітал, інший додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток, непокритий збиток, вилучений капітал, неоплачений капітал тощо.

До суб'єктів, які контролюють операції з власним капіталом, згідно з чинним законодавством, належать загальні збори учасників (для ТзОВ та ТзДВ), загальні збори акціонерів (для акціонерних товариств), ревізійна комісія, наглядова рада (для акціонерних товариств), відділ внутрішнього контролю (для великих підприємств) або окрема посадова особа з контрольними повноваженнями (для невеликих підприємств), інвентаризаційні комісії тощо.

Здійснюючи внутрішній контроль операцій із складовими власного капіталу, використовують процедури перевірки:

- залишків власного капіталу в облікових реєстрах із залишками, зазначеними у головній книзі;
- дотримання умов установчого договору і статуту підприємства;
- повноти та дотримання строків сплати статутного капіталу (аналітичний облік статутного капіталу має вестись за видами капіталу за кожним засновником, учасником, акціонером тощо);
- додержання передбаченого розміру резервного та статутного капіталів, а також реінвестування прибутку;
- співвідношення чистих активів підприємства з розміром статутного капіталу;
- реалізації випущених акцій (для акціонерних товариств);
- відображення операцій з переоцінки необоротних активів за первинними документами, картки і реєстрів обліку та фінансової звітності;
- відображення операцій з безкоштовно отриманими підприємством активами за даними первинних документів, аналітичних та синтетичних реєстрів бухгалтерського обліку;
- руху резервного капіталу на підставі рішень засновників;
- достовірності формування результатів господарської діяльності та відображення даних на субрахунках рахунку 44 "Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)";
- використання прибутку поточного року;

– погашення заборгованості з неоплаченого капіталу;

– порядку ведення обліку руху власного капіталу;

– достовірності розкриття інформації про власний капітал у балансі і примітках до фінансової звітності.

Серед порушень, які виявляють у процесі внутрішнього контролю власного капіталу, можуть бути: не створення резервного капіталу (який передбачено в установчих документах); не приведення у відповідність розміру статутного капіталу до розміру чистих активів у встановлений законодавством час; не своєчасне погашення вилученого та неоплаченого капіталу тощо.

Висновки з проведеного дослідження.

Ефективність внутрішнього контролю підвищується завдяки вмілому поєднанню різних методів, способів і прийомів його здійснення. Метод характеризується використанням загальнонаукових (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, моделювання, абстрагування, конкретизація, системний огляд, функціонально-вартісний аналіз) і власних методичних прийомів і способів контролю (ревізія, інвентаризація, тематична перевірка, обстеження, внутрішній аудит, економічний аналіз, експертиза, перевірка виконання прийнятих рішень).

Удосконалення процесу організації внутрішнього контролю – це безперервний процес обґрунтування і реалізації найбільш раціональних форм, методів, способів та шляхів її створення і розвитку. Основними напрямками удосконалення організації внутрішнього контролю зобов'язань на підприємстві є:

– поліпшення якості законодавчо-нормативного відображення у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності інформації стосовно зобов'язань, що забезпечить правильне ведення обліку;

– використання сучасних інформаційних систем, що забезпечить порядок документування облікової інформації, підвищить вірогідність та оперативність одержуваної первинної документації, знизить трудомісткість документування і підготовки первинної облікової інформації;

– система підготовки, підвищення кваліфікації й удосконалення професійних якостей управлінського та облікового персоналу для більш якісного та ефективного забезпечення внутрішнього контролю на підприємстві;

– створення інформаційних інститутів внутрішнього контролю для забезпечення оперативних контактів між державними органами і суб'єктами господарювання, що забезпечить дотримання підприємством податкового законодавства при веденні фінансово-господарської діяльності підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Камінська Т.Г. Облік і контроль кругообороту капіталу [Текст] : монографія / Т.Г. Камінська. – Житомир: ПП «Рута», 2013. – 448 с.
2. Поліщук І.Р. Бухгалтерський облік і контроль статутного капіталу в товариствах з необмеженою відповідальністю: теорія і методика : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 – "Бухгалтерський облік, аналіз і аудит" / І.Р. Поліщук. – К., 2006. – 20 с.
3. Белоусов М. О. Генезис категорії "капітал": економічна та облікова інтерпретація / М. О. Белоусов // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2011. – № 1 (55). – С. 18-26.
4. Виговська Н.Г. Господарський контроль в

Україні: теорія, методологія, організація : монографія / Н.Г. Виговська. – Житомир : Видавництво ЖДТУ, 2008. – 532 с.

5. Система фінансового контролю в Україні: сучасний стан організації та перспективи розвитку : монографія / Л.В. Дікань, Ю.О. Голуб, Н.В. Синюгіна, Н.М. Шульга, Т.В. Мулганівська, Т.С. Воїнова / за заг. ред. канд. екон. наук, проф. Л.В. Дікань. – Харків : Вид-во ХНЕУ, 2010. – 96 с.

6. Усач Б.Ф. Контроль і ревізія : підручник / Б.Ф. Усач. – Вид. 4-ге, [перероб. та доп.]. – К. : Вид-во "Знання-Прес", 2002. – 253 с.

7. Мних Є.В. Аналіз і контроль в системі управління капіталом підприємства : монографія / Є.В. Мних, А.Д. Бутко, О.Д. Большакова, Г.О. Кравченко, Г.І. Никонович / за ред. проф. Є.В. Мниха. – К. : Вид-во КНТЕУ, 2005. – 232 с.

СТАНОВЛЕННЯ ТА ВАЖЛИВІСТЬ ПОНЯТТЯ ОБЛІКУ ДОХОДІВ І ВИДАТКІВ ЯК СКЛАДОВОЇ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

FORMATION AND IMPORTANCE OF THE CONCEPT OF THE ACCOUNTING OF REVENUES AND EXPENDITURES AS COMPONENT OF NATION-WIDE MANAGEMENT

У статті розглянуто особливості історичного становлення бухгалтерського обліку доходів і видатків у державному секторі та його впливу на сучасне відображення операцій із надходження та використання бюджетних коштів. Автор аналізує поняття обліку доходів і видатків крізь призму розвитку державності. Визначається роль та місце бухгалтерського обліку у здійсненні загальнодержавного управління. У статті розглядаються погляди вчених на важливість обліку надходження та використання бюджетних коштів та здійснення відповідного контролю як необхідних методів управління державою.
Ключові слова: облік, державний сектор, доходи, видатки, управління.

В статье рассмотрены особенности исторического становления бухгалтерского учета доходов и расходов в государственном секторе и его влияния на современное отражение операций по поступлению и использованию бюджетных средств. Автор анализирует понятие учета доходов и расходов сквозь призму развития государственности. Определяется роль и место

бухгалтерского учета в осуществлении общегосударственного управления. В статье рассматриваются взгляды ученых на важность учета поступления и использования бюджетных средств и осуществления соответствующего контроля как необходимых методов управления государством.
Ключевые слова: учет, государственный сектор, доходы, расходы, управление.

The article discusses features of the historical formation of the revenues and expenditures accounting in public sector and its impact on the modern reflection of operations on receipting and using of budget funds. The author analyzes the concept of accounting of revenues and expenditures through a prism of statehood development. The role and place of accounting in the implementation of the nation-wide management is determined. The article deals with the views of scientists on the importance of accounting for the receipt and use of budget funds and the implementation of matching control as the necessary methods of government management.

Key words: accounting, public sector, revenues, expenditures, management.

УДК 657:336.1

Кугай І.В.

аспірант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми. Розкриття сутності поняття та особливостей функціонування державного сектору є незмінним об'єктом досліджень для великої кількості вчених із застосуванням різноманітних підходів. Сформовані погляди та бачення загалом щодо державного сектору та його складових уже також можуть сформувати окремий об'єкт дослідження. Однак, цього разу розглянемо державний сектор із самого його початку існування через

аналіз необхідності та застосування обліку доходів і видатків державних коштів та, у контексті сказаного, способів ефективного управління державою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні теоретичні аспекти доходів і видатків бюджетних установ розкрито у роботах таких сучасних вітчизняних науковців, як: Базилевич В.Д., Баластрик Л.О., Затонацька Т.Г., Сизоненко В.О. та інших. Обґрунтування основних економічних категорій діяль-

ності суб'єктів державного сектору у своїх наукових працях також здійснюють Бодров В.Г., Ільїн В.В., Носова О.В., Слухай С.В., Стойко О.Я., Чухно А.А.

Постановка завдання. Розглянути підходи до поняття обліку доходів і видатків як складової загальнодержавного управління та здійснити додаткове розмежування та виокремлення поняття впродовж історичного розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В епоху стародавнього світу відбувалося формування приватної та колективної власності, становлення держави тощо. Із поступовим ускладненням господарської практики та майнових зв'язків відбувався перехід від звичаєвого права, заснованого на родових традиціях, до системи державного законодавства. Вже тоді писемні джерела починають відображати повсякденну господарську практику у вигляді документів господарської звітності, а також спроби її первісного осмислення через настанови, повчання, нормативні акти. У творах «Артхашастра» і «Гуаньцзи» головними стають питання, пов'язані з обліком, організацією та управлінням державним господарством, а закони Ешнунни, закони Хаммурапі, Хетські закони містять регламентацію майнових відносин, відносин найму та форм контролю за економічною діяльністю населення.

Способи розв'язання основних проблем, пов'язаних із державним управлінням та керуванням господарством у Стародавньому Єгипті, знайшли відображення в адміністративно-господарських документах та дидактичних трактатах. У них (наприклад, «Повчання гераклеопольського царя своєму синові Мерікара», XXII ст. до н.е.) роз'яснюються економічні функції глави держави, посадові обов'язки чиновників різних рівнів, розглядаються питання організації праці царських ремісників та землеробів, а також наводяться свідчення про суворий облік трудових і матеріальних ресурсів у країні, захищається виняткове та централістське положення і значення староегипетської держави [5].

Через розвиток державного управління в Стародавньому Єгипті проблеми з управління уже вирішувалися за допомогою писемних документів.

У Стародавніх країнах Месопотамії, започаткованих у IV–III тис. до н.е., існували господарські документи (датовані 4500 р. до н.е.), що склали звітність про рухоме і нерухоме царське майно. Для аналізу державного управління вагомими є збірки законів царя Ешнунни (XX ст. до н.е.), закони Ліпід-Іштара (XX–XIX ст. до н.е.), закони царя Хаммурапі (XVIII ст. до н.е.), Хетські закони.

Так Закони Хаммурапі захищали майнові інтереси правителя, рабовласників, державних службовців, воїнів, дрібних виробників та общинників. І в законах Хаммурапі вже підкреслювалася необхідність реєстрації (обліку) витрат і надходжень, захисту прав споживачів тощо.

Староіндійська економічна думка відома трактатом «Артхашастра» (IV–III ст. до н.е.). У «Артхашастрі» розглядається ідея досягнення активного балансу державного бюджету, необхідності ведення точного рахівництва, визначення доходів і витрат, підведення річного балансу тощо. Головною метою державного управління стає збільшення доходів скарбниці за рахунок прибутків царського господарства, різноманітних податкових зборів та платежів населення [6].

Згідно з поглядами прихильника конфуціанства Сюнь-цзи Стародавнього Китаю управління державою становить необхідну закономірність суспільного розвитку, визначену природою людини. Сюнь-цзи зазначав, що економічна політика держави має базуватися на принципах економії у витратах, збереження надлишків та забезпечення багатства народу [10].

За часів античності способи управління господарством знайшли своє відображення у творах давньогрецьких та давньоримських мислителів Ксенофонта, Платона, Аристотеля, Сенеки, у публічних виступах видатних громадських діячів Катона, Цицерона та ін.

У «Державі» Платона суспільство уявляється, як система послуг, у якій кожен її член щось дає суспільству і щось одержує від нього. Держава дбає лише про те, щоб належним чином відбувався цей взаємний обмін, і намагається забезпечити найбільш адекватне задоволення потреб і найбільш гармонійний взаємообмін послуг [8].

Тоді, як Аристотель у своїх працях здійснив розмежування між державним майном та майном приватних осіб.

У творі «Політика» Аристотель пояснює, що «державу можна утворити не інакше, як розділивши та розмежувавши складники, що становлять її... І хоча основна маса громадян у державі різноманітна, про неї мова не йде: чи треба, скажімо, усупільнити власність у землеробів, чи зробити її приватною...».

Розмірковував Аристотель і про державний устрій: «з Фалеевого накреслення державного устрою видно також, що йдеться про створення невеличкої держави, оскільки, за його законами, усі ремісники перетворюються на державних рабів і не становитимуть прошарку громадян. Адже державний устрій, коли його будують на тривалий час, має бути таким, аби всі частини, становлячи державу як ціле, прагнули залишатися у незмінному існуючому устрої». Він називає органами влади тих осіб, котрим у державі надається право вирішувати певні справи, затверджувати постанови і давати розпорядження. За словами Аристотеля «з поняттям «розпорядження» пов'язане переважно уявлення про всяку владу».

Аристотель не уникає й питання контролю за державним майном та коштами, стверджуючи, що для запобігання розкрадання державного майна

«передача грошових сум (урядовцями своїм наступникам) має відбуватися в присутності всіх громадян, а копії рахунків повинні зберігатися у братріях, лохах і філах; тим, хто безкорисливо прослужив в інституції, треба виявляти встановлені законом знаки пошани. Тирану слід подбати про загальний добробут, не розтринькувати грошей на такі заходи, які викликають обурення в громадян. Тиран повинен вести облік надходжень і витрат. Чинячи так, він здаватиметься не тираном, а скорше законним правителем. Потім тиранові необхідно стягувати податки і внески, аби використати їх на поліпшення системи управління і, коли доведеться, на військові потреби, і взагалі чинити немов охоронець і скарбник коштів, які належать державі, а не йому самому».

Оскільки Аристотелем вже було здійснено розмежування між державною та приватною власністю, то він і далі пояснює необхідність створення та існування державних установ. Аристотель вказує, що «окремі інституції необхідні для держави, яка не може обійтися без них, окремі існують задля добропристойності, без чого не можуть обійтися громадяни. З державних інституцій на першому місці стоїть та, до кола діяльності якої входить забезпечення необхідного порядку на міському майдані. Адже всім державам неминуче доводиться для задоволення взаємних потреб звертатися як до купівлі, так і до продажу: це є найкращим засобом для досягнення самодостатності, заради чого люди, безсумнівно, і об'єднуються в одну громаду».

Додатково Аристотель визначає існування таких установ, як антиномії, що управляють громадськими й приватними будівлями, піклуються «добрий стан шляхів і про те, аби кордони окремих володінь були визначені точно». Урядовців іншої інституції Аристотель називає агрономами, ілорами.

Проте, Аристотель звертає увагу на існування ще однієї інституції – тієї, що завідує державними доходами. За Аристотелем «особи, наділені цими повноваженнями, зберігають надходження і розподіляють на потреби окремих галузей державного управління. Таких службовців називають аподектами і скарбниками».

Аристотель починає говорити і про механізм контролю за витрачанням державних коштів, а саме вказує, що «оскільки, деякі з інституцій, хоч і не всі, пов'язані зі значними витратами державних грошей, то, звичайно, має бути й інша інституція, до обов'язків якої належало б виключно прийняття звіту і здійснення контролю. Таких урядовців називають ефтинами, логістами, екзетастами, синегорами» [4].

Оратор і ритор Цицерон також надав своє розуміння державі і її діяльності, пояснюючи, що держава являє собою корпоративну організацію, членство в якій спільно належить усім громадянам; вона існує, щоб забезпечити своїх членів перевагами взаємодопомоги і справедливості врядування.

Меркантилісти активно відстоювали протекціонізм. У силу економічної відсталості та політичної роздробленості у Німеччині заходи раннього меркантилізму поєднувалися з протекціонізмом дрібних князівств. У той час у країні розвивалася камералістика — сукупність суспільних наук, зорієнтованих на теорію та практику державного управління. Курси камералістики читалися майбутнім державним службовцям. Значна увага приділялася фіскальним засобам поповнення доходів та питанням регулювання торгівлі [5].

Проте, найвідомішим прихильником активної участі держави в економічному розвитку країн є Дж. М. Кейнс.

За Кейнсом, відповідність між сукупними попитом і доходом – передумова для досягнення рівноваги в економіці. Вона буде мати місце тоді, коли заощадження дорівнюватимуть інвестиціям. Якщо інвестиції зменшуються, то зменшується і доход [7]. Менші розміри доходу означають відповідне зменшення заощаджень, а від розміру заощаджень залежать інвестиції. Крім того, щоб стимулювати ефективний попит, Кейнс пропонував збільшити державні витрати, збільшити державні інвестиції і державну закупівлю товарів. Пропонувалося також зменшити податки. Але все ж основним Кейнс вважав нарощування витрат. У подальшому збільшення витрат частини держбюджету буде компенсуватися новими податковими надходженнями, які утворюються за рахунок збільшення виробництва і розширення зайнятості. Передбачалося, що розширення інвестиційної діяльності держави буде спрямовано насамперед на організацію суспільних робіт – будівництво шляхів, освоєння нових районів, спорудження підприємств [11].

У наш час питання функціонування державного сектору, надання суспільних благ, розвитку системи державних фінансів глибоко досліджував Дж. Стігліц. Він відзначав, що суспільні блага мають дві важливі властивості: неконкурентне споживання і невиключності (невиятковості). Вони можуть бути чистими або нечистими, і сфера їх застосування може змінюватися [12,13].

Розробку ідеї чистих суспільних благ приписують Полю Самуельсону. У своїй роботі 1954 року, він визначив існування властивостей неконкурентності та невиятковості. Це найбільш логічно пояснюється з точки зору споживання. Існують багато суспільних благ, у яких не проглядаються у такому вигляді ці властивості через певний рівень конкурентності та заміності. Їх називають нечистими. Є також багато благ, що надаються державним сектором, але своєю чергою вони не є суспільними (наприклад, приватні блага, що надаються суб'єктами державного сектору). Те, що благо надається у рамках державного сектору, ще не означає, що воно є суспільним благом.

Якісне управління державними видатками – підвищення ефективності, прозорості та підзвітності державних витрат – збільшує фіскальний простір таким же чином, як отримання додаткових ресурсів: якщо держава ефективніше використовує наявні ресурси, вона може забезпечити надання більшої кількості суспільних товарів і послуг кращої якості із використанням тієї ж кількості фінансових ресурсів.

Чотири напрями державної політики заслуговують на особливу увагу:

- програми субсидування;
- державні інвестиції;
- державні закупівлі;
- управління боргом.

У той час, коли програми субсидування можуть бути позитивним інструментом політики в перерозподілі багатства і вирішення проблем нерівності, вони часто стають нецільовими та неефективними через значне використання фінансових ресурсів із забезпеченням обмежених переваг для визначених груп населення. Деякі субсидії потребують суттєвого переосмислення економічних і соціальних цілей.

Державні інвестиції в соціальну та матеріальну інфраструктуру мають важливе значення для всебічного зростання, сталого розвитку та викоринювання убогості, а також для залучення прямих іноземних інвестицій. Проте, для отримання результатів, використання державних інвестицій має бути логічно обумовленим. Низька віддача від державних інвестицій виникає внаслідок здійснення поганого планування, розподілу і реалізації проектів в умовах обмеженої інформації, відтоку ресурсів, а також слабкої технічної експертизи та інституційного потенціалу. У середньому неефективність державних інвестицій у різних країнах оцінюється на рівні близько 30%, що виміряно шляхом порівняння вартості суспільного капіталу з якістю інфраструктури. Країна з найбільш ефективними державними інвестиціями отримує вдвічі більше економічних вигід, ніж країна із найменш ефективними.

Прозора система державних закупівель є невідмінною умовою ефективного використання державних витрат. З точки зору державних фінансів, державні закупівлі – це те, як державні органи витрачають бюджетні кошти на закупівлю товарів і послуг. З економічної точки зору, вони пропонують значні можливості для бізнесу в приватному секторі і приваблюють прямі іноземні інвестиції. Розмір і значення державних закупівель є такими, що немає сенсу обговорювати стійке, інклюзивне зростання без належного розгляду ефективності державних закупівель. Це майже 15-28% ВВП країн, тобто близько 50% державних витрат, а, отже, створюють вагомий наслідок для політики, коли мова йде про підвищення ефективності державних витрат.

Запозичення є способом мобілізації державних ресурсів для збільшення фіскального простору. Отримуючи борги на міжнародному та внутрішньому ринках, уряд де-факто використовує свої власні ресурси для фінансування державних інвестицій. У позитивному випадку, запозичення повинно послужити основою для середнього і довгострокового зростання. З різних причин, це не завжди так, і борг виростає у багатьох розвинених країнах і країнах, що розвиваються. Збільшення державних інвестицій шляхом скорочення боргу на стійкій основі вимагає акцентування особливої уваги на якості державних інвестицій і раціональності управління боргом, що базується на борговій стратегії із збільшення необхідного обсягу фінансування за мінімально можливою вартістю відповідно до ризику [14].

Зараз державний сектор економіки включає всі інституційні одиниці-резиденти, які:

- 1) контролюються одиницями-резидентами сектору загального державного управління;
 - 2) віднесені до сектору загального державного управління;
 - 3) віднесені до державних нефінансових корпорацій;
 - 4) віднесені до державних фінансових корпорацій.
- Разом з тим, відповідно до своїх функцій і структури економіки України, інституційні одиниці (резиденти) групуються в п'ять інституційних секторів економіки:
- нефінансові корпорації;
 - фінансові корпорації;
 - сектор загального державного управління;
 - домашні господарства;
 - некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства.

Сектор загального державного управління (ЗДУ) об'єднує юридичних осіб, для яких основною діяльністю є виконання функцій законодавчої, виконавчої або судової влади стосовно інших інституційних одиниць у межах певної території. Разом з тим існують державні структури, що мають усі характеристики інституційної одиниці, які створюються для виконання конкретних функцій, мають пряме джерело доходів і відносну свободу в прийнятті рішень щодо їхнього використання.

Сектор загального державного управління включає усі одиниці центральних, регіональних, місцевих органів управління та усі неринкові некомерційні організації (НКО), які контролюються і переважно фінансуються органами управління.

Висновки з проведеного дослідження. Сучасний бухгалтерський облік доходів і видатків у державному секторі ґрунтується на застосуванні досліджень багатьох вчених-економістів протягом історичного розвитку суспільства. Нині здобутки дослідників узагальнено та є основою практичних документів з обліку у державному секторі.

Зараз ведення бухгалтерського обліку доходів і видатків здійснюється згідно положень міжнародних (МСБОДС 23 «Дохід від необмінних операцій (податки та трансферти)», 9 «Дохід від операцій обміну» та ін.) та національних (НП(С)БОДС 124 «Доходи», 135 «Витрати», 101 «Подання фінансової звітності» тощо) стандартів. В Україні облік у бюджетних установах також регламентується Планом рахунків, Типовою кореспонденцією рахунків та Методичними рекомендаціями з бухгалтерського обліку для суб'єктів державного сектору. Історичне становлення та розвиток бухгалтерського обліку доходів і видатків у державному секторі призвели до здійснення ефективного управління та контролю за використанням бюджетних коштів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 124 «Доходи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=83023&stind=11
2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку для державного сектору 9 «Дохід від операцій обміну» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/document/81055/9a.pdf>
3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку для державного сектору 23 «Дохід від необмінних операцій (податки та трансферти)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=80965&cat_id=83024

www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=80965&cat_id=83024

4. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – К.: Основи, 2000. – 239 с.
5. Історія економічних учень: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича, 3-тє вид. – К.: Знання, 2008.
6. Каутилья. Артхашастра или наука политики. – Издательство академии наук СССР, Москва, Ленинград, – 1959 г. – 802 с.
7. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. – Издательство: «ЭКСМО» 2007. – 153 с.
8. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. – К.: Основи, 2000. – 355 с.
9. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки. – К., 1997. – С. 49-61.
10. Сунь-цзи. Мистецтво війни / Сунь-цзи/ пер. Г. Латника. – К.: Арії, 2014. – 128 с.
11. Юхименко П. І., Леоненко П.М. Історія економічних учень/ навч. пос. / К.: Знання-Прес, 2005. – 583 с.
12. Joseph E. Stiglitz (2006) «Global Public Goods and Global Finance: Does Global Governance Ensure that the Global Public Interest is Served?» *Advancing Public Goods*, Jean-Philippe Touffut, ed., Edward Elgar Publishing.
13. Joseph E. Stiglitz *New perspectives on public finance: recent achievements and future challenges // Journal of Public Economics.* – 2002. – № 86. – P. 341–360.
14. Joseph E. Stiglitz, Mary Kaldor *The Quest for Security: Protection without Protectionism and the Challenge of Global Governance*, eds., New York: Columbia University Press, 2013.

ДОЦІЛЬНІСТЬ ДІАГНОСТИКИ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

PERFORMANCE OF DIAGNOSTIC BUSINESS PROCESSES IN THE MODERN CONDITIONS OF BUSINESS

УДК 338.124.4

Литвин З.Б.

к.е.н., доцент кафедри аудиту,
ревізії та аналізу
Тернопільський національний
економічний університет

У статті обґрунтовано необхідність проведення діагностики бізнес процесів. Розглянуті види бізнес-процесів та визначені напрями проведення їх діагностики. Проаналізована система показників для оцінки ефективності бізнес-процесів підприємства.

Ключові слова: управління підприємством, діагностика, бізнес-процеси, оптимізація, система показників, коефіцієнти.

В статті обґрунтовано необхідність проведення діагностики бізнес процесів. Рассмотрены виды бизнес-процессов и определены направления проведения их диагностики. Проанализирована система

показателей для оценки эффективности бизнес-процессов предприятия.

Ключевые слова: управление предприятием, диагностика, бизнес-процессы, оптимизация, система показателей, коэффициенты.

The article substantiates the necessity of diagnosing business processes. The types of business processes are considered and the directions of carrying out of their diagnostics are determined. The system of indicators is analyzed for the estimation of efficiency of business processes of the enterprise.

Key words: enterprise management, diagnostics, business processes, optimization, system of indicators, coefficients.

Постановка проблеми. Сучасні підприємства функціонують у середовищі, яке характеризується високою динамікою змін в умовах невизначеності, тому потрібно адаптувати систему управління, формувати механізм діагностики і вдосконалювати бізнес-процеси. Це може забезпечити високу ефективність та конкурентоспроможність підприємств. Вдосконалення бізнес-процесів є одним з основних інструментів підвищення ефективності підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблемних питань щодо діагностики фінансово-господарської діяльності, стали праці, як вітчизняних так і зарубіжних економістів-науковців, зокрема: О. Гетьман, Н. Євдокимової, Л. Лігоненко, І. Кривов'язюка. Приділяли увагу діагностиці фінансового стану у роботах О. Виборової, О. Мороза, А. Теребуха; управлінню фінансово-господарською діяльністю – І. Бланка, О. Гавриша, П. Круша, В. Савчука, А. Шегди. Вагомий внесок у розвиток теорії та практики діагностики бізнес-процесів зробили В. Єлеферов, В. Репін, М. Хаммер, Дж. Харрінгтон.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування необхідності проведення діагностики як важливої складової системи управління бізнес-процесами підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах швидких змін факторів зовнішнього середовища формуються принципово нові за структурою та складом системи управління, здатні оперативно реагувати на зовнішні загрози та труднощі і тут не останню роль відіграє діагностика. Об'єктом економічного діагностування може виступати будь-яка сфера або напрям діяльності суб'єкта господарювання.

Забезпечення ефективного функціонування підприємств потребує економічно грамотного управління їхньою діяльністю, яке багато в чому визначається умінням її аналізувати. Діагностика не є чимось новим в розвитку економіки вітчизняних підприємств. Більш того, вона є її основою.

Економічна діагностика має бути однозначною, обґрунтованою та достовірною процедурою, оскільки від неї залежить подальший напрям дій. Будь-який невірний поставлений діагноз може звести нанівець усі зусилля та сподівання підприємства на ринку в пошуку стабільності чи кращих перспектив.

Діагностика повинна інформаційно забезпечувати прийняття рішень, на які істотно впливають фактичні або прогнозні дані про фінансовий стан підприємства. Завдання діагностики фінансового стану повинні бути підпорядковані завданням управління підприємством у трьох сферах діяльності: операційній (виробничій), інвестиційній та фінансовій, що поєднанні рухом фінансових ресурсів [4].

Діяльність сучасного підприємства потрібно розглядати, як систему в якій відбуваються бізнес-процеси. Вони між собою взаємопов'язані та взаємозалежні. Бізнес-процеси в підприємстві різноманітні та відображають реалізацію окремих функцій підприємства.

Економічна категорія «бізнес-процеси» має велику кількість інтерпретацій. Нині досить часто вживається поняття «бізнес-процес», хоча немає однозначного його тлумачення.

М. Хаммер вважає, що бізнес-процес – це сукупність різних видів діяльності, в межах якої «на вході» використовується один або декілька ресурсів, а у результаті цієї діяльності «на виході» створюється продукт, що має цінність для споживача [7].

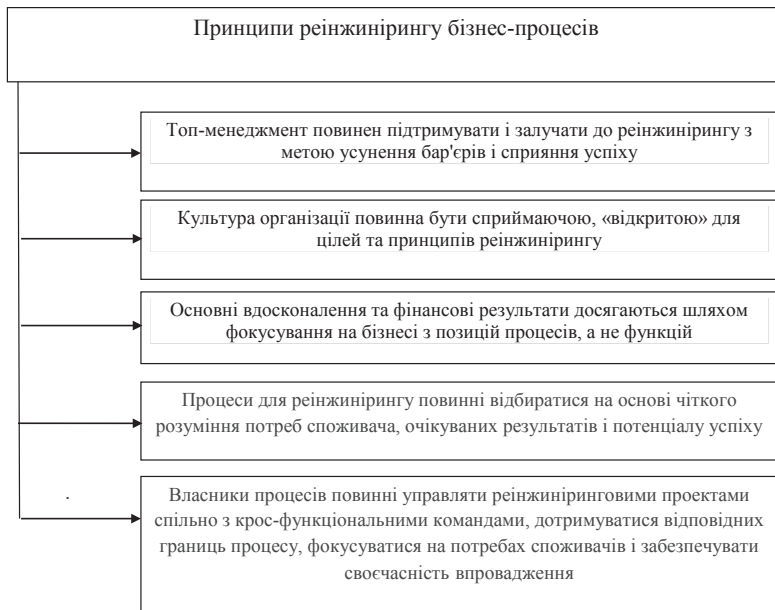

Рис. 1. Принципи реінжинірингу бізнес-процесів

На думку В. Репіна, бізнес-процес – це структурована послідовність дій з виконання відповідного виду діяльності на всіх етапах життєвого циклу предмета діяльності. Діагностика стану бізнес-процесів підприємства передбачає не тільки графічний аналіз схем бізнес-процесів, а й аналіз всієї інформації, до якої має доступ дослідник [6].

На нашу думку, найбільш повним та науково обґрунтованим визначенням цього поняття буде те, що містить, крім виконання певних функцій, ще й обов'язкове досягнення мети та створення цінностей для споживачів. Бізнес-процеси успішного підприємства становлять єдину систему, яка спрямована не тільки на отримання прибутку, але й на задоволення потреб споживачів.

Отже, бізнес-процеси – це систематичне і послідовне виконання певних операцій, які спрямовані на створення конкретного продукту для задоволення споживачів.

Часто бізнес-процеси не є максимально ефективними. Причина полягає у тому, що бізнес-процеси на підприємствах існують у традиційному вигляді без змін і гнучких пристосувань до сьогодення. Це призводить до внутрішніх конфліктів, непродуктивних втрат часу, дублювання обов'язків працівників і невизначеності. Для оптимізації бізнес-процесів доцільно проводити:

- аналіз та оптимізацію організаційної структури підприємства;
- розробку системи показників для визначення ефективності;
- реінжиніринг і формалізацію бізнес-процесів;
- автоматизацію процесів.

Підприємства за своєю діяльністю і результатами досить різноманітні та індивідуальні. Процеси в них мають різну ступінь ефективності. Оптимізація бізнес-процесів здійснюється з метою покращення якості бізнесу. Для одних підприємств необхідна кардинальна перебудова, для інших достатньо здійснити діагностику та провести формалізацію процесів. Серед основних принципів оптимізації бізнес-процесів слід виділити такі: відповідність поліпшення бізнес-процесів стратегічним цілям підприємства; орієнтація на внутрішніх та зовнішніх споживачів; наявність критеріїв оптимізації бізнес-процесів; наявність власників бізнес-процесів, які відповідальні за їх оптимізацію. Оптимізацію потрібно сприймати як інструмент, як новий рівень ефективності для поліпшення результатів діяльності.

Використання системи показників ефективності дасть змогу визначити проблеми в існуючій сукупності бізнес-процесів та знайти заходи щодо їх усунення.

Для покращення результативності бізнесу підприємствам необхідно застосовувати різні аспекти реінжинірингу (технологічний, організаційний, економічний) та принципи реінжинірингу бізнес-процесів (рис. 1).

Автоматизація бізнес-процесів дозволяє суттєво підвищити рівень прозорості та керуваності бізнесу, також покращити його основні показники. Вона охоплює всі підсистеми підприємства, взаємоузгодження роботи яких призводить до підвищення оцінки економічної ефективності. Поряд з цим, відбувається створення єдиного інформаційного простору для відображення фінансово-господарської діяльності всього підприємства. Це дозволяє оперативно оцінювати ефективність роботи і одержувати інформацію для прийняття управлінських рішень. Підприємства, які забезпечать собі комплексну автоматизацію бізнес-процесів, зможуть стати конкурентоспроможними і уникнути ризиків отримання збитків.

Бізнес-процеси є рушійною силою діяльності підприємства. Вони визначають напрями ефективної діяльності суб'єкта господарювання. Однозначно, що без аналізу та оцінки бізнес-процесів, пошуку «вузьких місць», виявленні прихованих резервів розвитку бізнес-процесів, сьогодні втриматися на ринку неможливо.

Бізнес-процеси – це система взаємопов'язаних заходів (завдань) яка спрямована на створення продукту або послуг для споживачів.

Діяльність підприємства – це сукупність бізнес-процесів виробничого і позавиробничого характеру. На основі стабільного та збалансованого механізму управління суб'єкт господарювання повинен впроваджувати свої власні бізнес-процеси. Види бізнес-процесів представлені на рис. 2.

До основних важливих рис бізнес-процесів можна віднести такі:

- наявність внутрішніх і зовнішніх користувачів;
- дієвість всередині підрозділів підприємства, між ними, а також між підприємствами;
- характерність основного виду діяльності (засноване на способі виконання робіт (послуг), властиве підприємству).

Діагностика бізнес-процесів проводиться для визначення неефективних послідовностей операцій і пошуку рішень щодо оптимізації таких послідовностей, для зростання продуктивності праці, мінімізації витрат, підвищення якості товарів і сервісу, визначення меж відповідальності між структурними підрозділами тощо. Основне завдання діагностики – виявити проблеми і відхилення, які є в бізнес-процесах підприємства, і тільки після цього їх змінювати й удосконалювати [3].

Якщо на підприємстві виникають проблеми з постачанням матеріальних ресурсів; з кадровим потенціалом; з обсягами продажів чи послуг (спостерігається спад показників); з собівартістю продукції, послуг (перевищує заплановану); з якістю продукції, послуг; тоді необхідно проводити діагностику бізнес-процесів.

Діагностику стану бізнес-процесів підприємства доцільно здійснювати за такими напрямками:

- визначити проблемні питання бізнес-процесів;
- виявити ресурсне забезпечення бізнес-процесів та їх результатів;
- дати оцінку рівню задоволення споживачів результатами бізнес-процесів.

Виявлені «проблемні» бізнес-процеси слід аналізувати, використовуючи методи поглибленого аналізу, які дають комплексне і детальне розуміння поточної ситуації. Отримати вичерпну інформацію про діяльність і розвиток підприємства можна за допомогою кількісних та якісних економічних показників. Формування та впрова-

дження системи показників буде сприяти об'єктивному плануванню, дієвому контролюванню і регулюванню розвитку підприємства. Для оцінки бізнес-процесів підприємства використовують систему кількісних та якісних показників (рис. 3).

Проаналізуємо більш детально кількісні та якісні коефіцієнти, які доцільно використовувати для оцінки бізнес-процесів підприємства.

Коефіцієнт складності відображає відношення кількості рівнів декомпозиції моделі бізнес-процесів до кількості примірників процесів. Він показує, наскільки складна ієрархічна структура бізнес-процесів.

Рис. 2. Види бізнес-процесів

Рис. 3. Система показників, що характеризує ефективність бізнес-процесів підприємства

Коефіцієнт процесності характеризує бізнес-процес, як проблемний або процесний (нормальний). Якщо значення коефіцієнта показує нормальний (процесний) характер моделі, то означає, що всі складові моделі пов'язані між собою причинно-наслідковим зв'язком та горизонтально інтегровані.

Коефіцієнт контрольованості показує ефективність управління власників процесу. Розраховується, як відношення кількості класів бізнес-процесу до кількості власників процесу.

Коефіцієнт ресурсомісткості характеризує ефективність використання ресурсів у конкретному бізнес-процесі. Визначається, як відношення кількості використаних ресурсів до кількості ефективних завершень бізнес процесів.

Коефіцієнт урегульованості характеризує досліджуваний бізнес-процес, як врегульований нормативними регламентами. Розраховується, як відношення кількості наявної регламентної документації до кількості класів бізнес-процесів.

Використовуючи принципи формування системи якісних показників оцінювання діяльності підприємства, їх можна об'єднати у шість груп коефіцієнтів. Коефіцієнти ефективності дають змогу оцінити діяльність підприємства. Показники продукції відображають стадії життєвого циклу та характеризують її якість. Коефіцієнти третьої групи характеризують наявні ресурси та їх раціональне, ефективне використання. Показники операційної діяльності, системи менеджменту та рівня розвитку підприємств розкривають рівень управління підприємством тощо. Кожна з цих груп показників характеризує певний аспект діяльності підприємства. Вони між собою взаємопов'язані та взаємозалежні.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, діагностика не лише створює інформаційну систему підтримки прийняття управлінських рішень, яка ґрунтується на комплексному та систематичному дослідженні усіх сторін бізнес-процесів, а й визначає способи впливу на їх фінансові параметри. Діяльність підприємства – це сукупність бізнес-процесів виробничого і невиробничого характеру. Для підвищення результативності та

ефективності процесів слід приділити максимум уваги аналізу бізнес-процесів, для того, щоб виявити проблемні місця, скласти план реорганізації процесів з метою їх вдосконалення.

Діагностику стану бізнес-процесів підприємства варто здійснювати за такими напрямками, як: визначити проблемні питання бізнес-процесів; виявити ресурсне забезпечення бізнес-процесів та їх результатів; дати оцінку рівню задоволення споживачів результатами бізнес-процесів. Для оцінки бізнес-процесів підприємства доцільно використовувати систему якісних і кількісних показників. Це буде сприяти обґрунтованому плануванню, дієвому контролюванню і регулюванню розвитку підприємства. Подальші дослідження повинні спрямовуватися на формування дієвої системи діагностики, а також вдосконалення підходів та методів проведення фінансової діагностики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кривов'язюк І. В. Антикризове управління підприємством: Навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів. – К.: Кондор, 2008. – 366 с.
2. Кривов'язюк І. В. Економічна діагностика Навч. посіб. / І. В. Кривов'язюк – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 456 с.
3. Костіна О. М. Діагностика та управління бізнес-процесами у контексті антикризового управління підприємством / Економічний науково-практичний журнал «Економіка і суспільство». – 2017. № 10 – С. 287–297.
4. Литвин З. Б. Необхідність діагностики в умовах антикризового управління діяльністю підприємства. Економічний аналіз. Збірник наукових праць за ред. В. А. Дерія. Том 21 № 2. ТНЕУ – 2015. – С. 152-157.
5. Чернишов В. Фінансова діагностика як система забезпечення фінансової стійкості підприємства. / Вісник Харківського національного економічного університету, ХНЕУ – 2012 р.
6. Репин В. В. Бизнес-процессы компании: построение, анализ, регламентация – М.: РИА «Стандарты и качество», 2007. – 240 с.
7. Хаммер М. Реинжиниринг корпорации: Манифест революции в бизнесе / Майкл Хаммер, Джеймс Чампи; пер. с англ. Ю. Е. Корнилович. – М.: Манн, Иванов, Фербер, 2006. – 287 с.

ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ ЗА НОВИМИ ПРАВИЛАМИ ТА СТАНДАРТАМИ

FINANCIAL REPORTS OF BUDGET INSTITUTIONS UNDER THE NEW RULES AND STANDARDS

У статті проаналізовано особливості фінансової звітності бюджетних установ, що формується відповідно до нових законодавчих вимог. Визначено відмінності у змісті та структурі фінансової звітності з уведенням у дію нового Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі. Здійснено оцінку чинного та проектного законодавства з питань організації фінансової звітності бюджетних установ. Узагальнено інформацію щодо методики підготовки фінансової звітності бюджетних установ за новими правилами та стандартами відповідно до чинної нормативної бази бухгалтерського обліку.

Ключові слова: бюджетні установи, фінансова звітність, державний сектор, бухгалтерський облік, рахунки.

В статье проанализированы особенности финансовой отчетности бюджетных учреждений, которая формируется в соответствии с новыми законодательными требованиями. Определены различия в содержании и структуре финансовой отчетности с введением в действие нового Плана счетов бухгалтерского учета в государственном секторе. Осуществлена оценка действующего и проектного законодательства по вопросам организации финансовой отчетности бюджетных учреждений. Обобщена информация по методике подготовки финансовой отчетности бюджетных учреждений в соответствии с действующей нормативной базой бухгалтерского учета.

ючого і проектного законодавства по вопросам организации финансовой отчетности бюджетных учреждений. Обобщена информация о методике подготовки финансовой отчетности бюджетных учреждений по новым правилам и стандартам действующей нормативной базы бухгалтерского учета.

Ключевые слова: бюджетные учреждения, финансовая отчетность, государственный сектор, бухгалтерский учет, счета.

The article analyzes peculiarities of financial reporting of budgetary institutions, which is formed in accordance with new legislative requirements. Differences are defined in the content and structure of financial reports with the introduction of the new Chart of Accounts in the public sector. The assessment of the current and draft legislation on the organization of financial reports of budgetary institutions has been made. The information generalized on the methodology of preparing financial reports of budgetary institutions according to new rules and standards in accordance with the current normative base of accounting.

Key words: budgetary institutions, financial reporting, public sector, accounting, accounts.

УДК 336.146

Лукановська І.Р.

к.е.н., старший викладач кафедри обліку в державному секторі економіки та сфері послуг Тернопільський національний економічний університет

Постановка проблеми. З початку 2017 року фінансова звітність бюджетних установ зазнала значних змін, що були пов'язані як із запровадженням у дію нових законодавчих норм і бухгалтерських стандартів, так і уведенням у дію нового Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, який кардинально змінив типovu кореспонденцію рахунків та систему облікових рахунків. Не менш важливим є складання фінансової звітності за новими формами, що подані в додатках до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 101. Указані нововведення для науковців створили дискусійне поле наукових проблем, а для практиків – об'єктивні труднощі, пов'язані з кардинальними змінами одного з найважливіших елементів бухгалтерського обліку (рахунків). Основні складні моменти, котрі потребують наукового та практичного вирішення впливають з потреби перенесення залишків зі старих рахунків на нові, а також відповідне переведення статей звітності. Остання також зазнала суттєвих перетворень і змін. У зв'язку з цим існує необхідність дослідження впливу нових законодавчих норм і розроблених до них інструкцій та рекомендацій на фінансову звітність, що вказує на актуальність, перспективність і новизну таких досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми методики складання звітності бюджетних установ висвітлено в працях багатьох вітчизня-

них науковців облікової сфери діяльності бюджетних установ та державного сектору економіки. Зокрема, можна виділити провідних науковців таких, як: Лень В.С., Свірко С.В., Хорунжак Н.М., Лучко М.Р., Штимер Л.Т., Сушко Н.І., які вважають нормативно-правову базу бухгалтерського обліку бюджетних установ не повністю досконалою та такою, що потребує обговорення та доопрацювання. Так у своєму останньому дослідженні Лень В.С. критикує типovu кореспонденцію субрахунків за новим Планом рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі.

Н.М. Хорунжак, оцінюючи розробку національних стандартів обліку в державному секторі та його гармонізацію відповідно до міжнародних стандартів, цілком справедливо зазначає, що найбільш суттєвою проблемою при цьому є формування єдиних форм звітності, здатних відобразити стан засобів і джерел різних як за структурою, так і за метою діяльності суб'єктів державного сектору [8, с. 71].

Аналізуючи результати модернізаційних перетворень, Т. Ларинова зазначає, що бухгалтери стикнулися не тільки з проблемою переходу на новий план рахунків, але й із проблемою перенесення залишків зі старих рахунків на нові. Не менш важливим, на думку цього автора, є складання фінзвітності за новими формами, адже у додатках до НП(С)БОДС 101 викладено нові форми звітності [2].

Інший науковець, Н.І. Сушко, зауважує, що складання річної звітності є завершальним етапом облікової роботи і норми законодавства щодо забезпечення достовірності фінансової та бюджетної звітності обумовлюють відображення в ній інформації без помилок та перекозчень. Це, зауважує вчена, вимагає відповідної підготовчої роботи із завершення бюджетного періоду, проведення інвентаризації, річного закінчення рахунків. Якість цих процесів впливає не лише на достовірність звітності, а й на успіх запровадження нової методології бухгалтерського обліку, яка впливає з тих нововведень, які провадяться з початку 2017 року [7, с. 6].

Попри різносторонній розгляд звітності та взяття за основу авторських позицій різних її характеристик науковці й практики єдині в думці про те, що це надзвичайно важлива складова загальної інформаційної бази прийняття управлінських рішень, формування якої в сучасних умовах супроводжується низкою проблем. У свою чергу посилило інтерес науковців до проблеми формування фінансової звітності також затвердження Наказу Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку заповнення форм фінансової звітності в державному секторі та Змін до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності» від 28.02.2017 р. №307, що містить низку змін і доповнень у порядку заповнення форм фінансової звітності в державному секторі [3].

Постановка завдання. З огляду на існуючі проблеми перехідного періоду, а також вплив суб'єктивних і об'єктивних чинників, що позначається на рівні та якості виконання бухгалтерами своїх професійних обов'язків є потреба у розвитку методичного й інструктивного забезпечення обліку та звітності бюджетних установ. Попри те, що в наявності є низка відповідних оприлюднених матеріалів, невирішеними залишаються ряд питань, пов'язаних з формуванням звітності. Метою дослідження є узагальнення інформації про принципи, склад, структуру та методи підготовки фінансової звітності бюджетних установ за новими правилами та стандартами відповідно до чинної нормативної бази бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обліковий процес досягає власної головної мети завдяки комплексу методів, серед яких виділяють підсумкове узагальнення інформації шляхом складання фінансової звітності. Таким чином, фінансову звітність визначають, як елемент методу бухгалтерського обліку та його методичний прийом. Окрім цього, як уже було зазначено вище, складання фінансової звітності визнають заключним етапом бухгалтерського обліку та останньою фазою обробки облікової інформації. Фінансова звітність, згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» – це бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів

господарюючого суб'єкта (у тому числі страхової компанії) за звітний період. Складання та подання фінансової звітності є обов'язковим для усіх установ (організацій) незалежно від форми власності. Не виключенням є й бюджетні установи, фінансова звітність яких характеризує фінансовий та майновий стан, а також відображає результати їх діяльності.

Мета, склад, зміст та принципи підготовки фінансової звітності бюджетних установ регулюються Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності», затвердженому наказом Міністерства фінансів України від 28.12.2009 р. № 1541 (далі – НП(С)БОДС 101). Механізм розкриття інформації за статтями фінансової звітності регулюється Порядком заповнення форм фінансової звітності в державному секторі, затвердженим наказом Мінфіну від 28.02.2017 р. № 307 (далі – Порядок 307). Варто зазначити, що до впровадження системи модернізації бухгалтерського обліку в державному секторі бюджетні установи складали звітність, застосовуючи Порядок 44 (Порядок складання бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів), проте, з 01.01.2017 року вони мають керуватися НП(С)БОДС 101.

Особливостями фінансової звітності бюджетних установ є:

- обов'язковість та державне регламентування, що впливає з характеру затвердження бюджету. Регулювання питань методології звітності про виконання бюджетів та госпрозрахункових операцій бюджетних установ покладено на Державну казначейську службу України та Міністерство фінансів України, яке суворо регламентує склад і порядок складання звітності, розгляд та затвердження. Усі бюджетні установи повинні дотримуватись правил та термінів складання звітності, подавати її в установленому обсязі. Метою цього регулювання є як створення єдиних правил ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, так і їхнє удосконалення;

- єдність форми та змісту, що дає змогу статистичного групування та зведення її показників;

- методологічна єдність показників, яка передбачає єдині методи розрахунків однакових звітних показників, їхнє обов'язкове узгодження з відповідними показниками, затвердженими кошторисами та штатними розписами. Це необхідно для контролю за виконанням кошторису установи на всіх рівнях державного та місцевих бюджетів;

- простота, ясність, доступність та прозорість звітності, які необхідні для широкого залучення всіх працівників до управління, активізації людського фактора;

- послідовність, що закріплює на практиці поетапність складання бухгалтерської звітності, тобто необхідність постійності змісту та форм бухгалтерського балансу і пояснень від одного звітного періоду до іншого [1, с. 48].

Періодичність подання форм фінансової звітності

Назва форми фінансової звітності відповідно до НП(С)БОДС 101	Періодичність подання	Відповідна форма у редакції Порядку № 44 до 07.02.2017 р.
Баланс (ф. № 1-дс)	Квартал, рік	Баланс (ф. № 1)
Звіт про фінансові результати (ф. № 2-дс)	Квартал, рік	Звіт про результати фінансової діяльності (ф. № 9д, № 9м)
Звіт про рух грошових коштів (ф. № 3-дс)	Рік	Звіт про рух грошових коштів
Звіт про власний капітал (ф. № 4-дс)	Рік	Аналогічної форми раніше не існувало
Примітки до фінансової річної звітності (ф. № 5-дс)	Рік	Пояснювальна записка

Основним завданням фінансової звітності бюджетних установ є відображення стану майна та результатів діяльності під час виконання кошторису. Іншими словами, фінансова звітність бюджетних установ відображає результати розпорядження коштами та майном держави уповноваженими на це суб'єктами відносин у сфері господарювання.

Як відомо, звітним періодом для складання фінансової звітності встановлено календарний рік, але, крім того, обумовлено подання проміжної – квартальної або місячної звітностей, що складається наростаючим підсумком з початку звітного року (п. 7 розділ I НП(С)БОДС 101) (табл. 1).

Як видно з таблиці 1, у НП(С) БОДС 101 форм фінансових звітів, які необхідно було б подавати щомісяця непередбачено. Зауважимо, що і раніше звітність складали раз у квартал та за рік.

Звітні періоди для бюджетних установ, що не повністю відпрацювали календарний рік, фактично не змінилися, хоча і викладені у дещо нових формулюваннях:

– для новостворених установ – це період, що не перевищує 12 місяців (з урахуванням встановлених термінів подання фінансової звітності цей період, як і раніше, буде тривати з моменту створення установи до закінчення поточного бюджетного року);

– для установ, що ліквідуються, – це період з початку року до моменту ліквідації [5].

Отже, за квартал відтепер потрібно подавати Баланс установи станом на останній день кварталу (за I квартал – на 31.03.2017 р.) і Звіт про фінансові результати за період з 1 січня звітного року до останнього дня поточного кварталу (за I квартал – за період з 01.01.2017 р. по 31.03.2017 р.). До річної фінансової звітності додано ще одну форму –

Звіт про власний капітал, крім того, Пояснювальну записку перетворили на Примітки до річної фінансової звітності (табл. 1).

Враховуючи чинну нормативно-правову базу та роз'яснення, що подані Мінфіном, роботу з підготовки й обробки даних, перед складанням фінансової звітності можна подати у вигляді певних етапів (рис. 1).

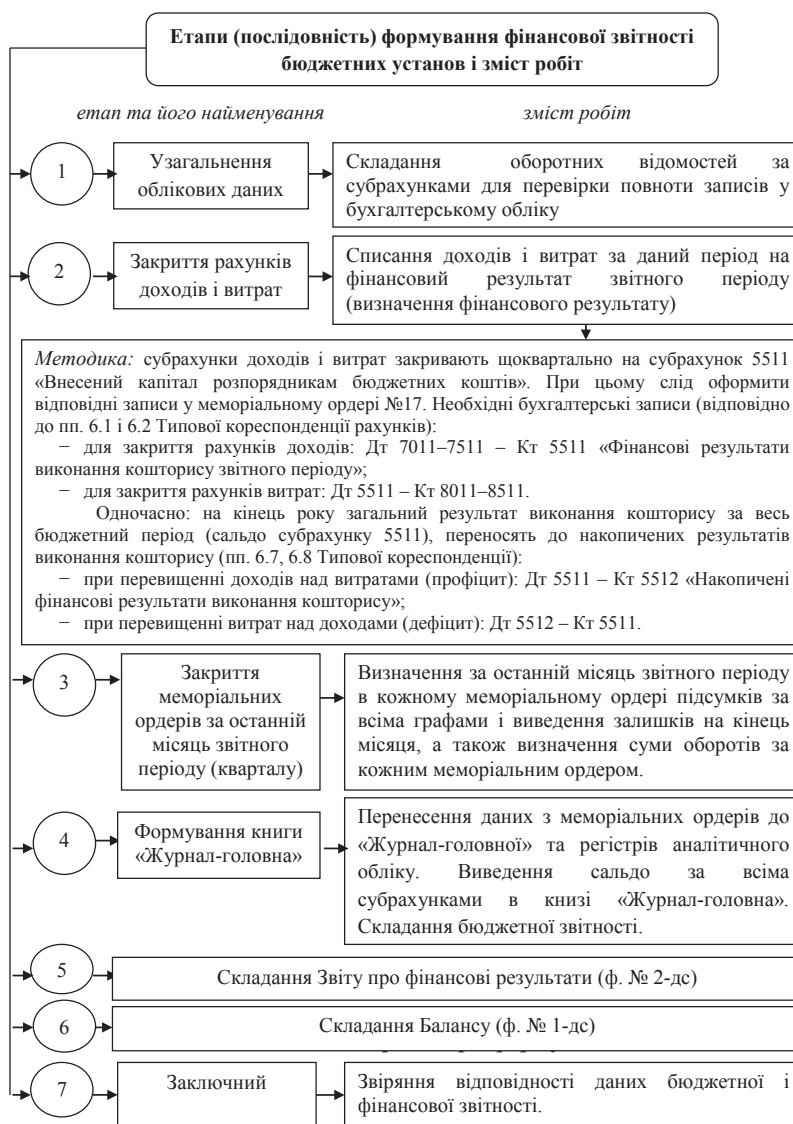

Рис. 1. Етапи та склад робіт при формуванні звітності

Джерело: сформовано на основі [6]

Така поетапність формування звітності в бюджетних установах відповідає загальній методології бухгалтерського обліку в них, враховує специфіку визначення фінансового результату діяльності та сприяє формуванню обґрунтованої, достовірної та якісної інформації для потреб управління й контролю.

Висновки з проведеного дослідження. Впровадження системи модернізації обліку бюджетних установ, а саме: нових правил і національних стандартів, призвело до значних перетворень у сфері бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Проте, необхідним є впровадження заходів, які дадуть змогу подолати наявні недоліки системи бухгалтерського обліку й розв'язати нагальні проблеми у бюджетній сфері, сфері державних фінансів та в інших складових системи державного управління й удосконалити систему фінансової звітності. Адже для забезпечення єдності в підходах, співставності показників і використання даних фінансової звітності для прийняття управлінських рішень, спрямованих на оптимізацію діяльності та ресурсовикористання, необхідний зважений підхід до змісту методичних рекомендацій та роз'яснень щодо особливостей її складання та подання. Це своєю чергою не лише спростить процес складання звітності, а й вирішить проблему сумісності та адекватності відображення у ній інформації про активи та пасиви суб'єктів державного сектору відповідно до їх сутнісних характеристик.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Карпенко Н. Г. Звітність бюджетних установ / Н. Г. Карпенко, Л. О. Дорогань-Писаренко, Я. С. Аранчій, Р. В. Ліпський – Полтава : РВВ ПДАА, 2013. – 255 с.
2. Ларишова Т. Фінансова звітність за новими правилами [Електронний ресурс] / Т. Ларишова // Uteka. – Режим доступу: <https://uteka.ua/ua/publication/Finansovaya-otchetnost-po-novym-pravilam>
3. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку заповнення форм фінансової звітності в державному секторі» від 28.02.2017 № 307 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0384-17>
4. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку складання фінансової та бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів» від 24.01.2012 № 44 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0196-12>
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 28.12.2009 р. № 1541 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
6. Правила подання фінансової звітності: оновлено нацстандарт [Електронний ресурс] – Режим доступу: [101https://ibuhgalter.net/material/96/1815](https://ibuhgalter.net/material/96/1815)
7. Сушко Н. Готуємося до складання річної звітності / Н. Сушко // Баланс-Бюджет. – 2016. – № 52(620). – С. 6-8.
8. Хорунжак Н. М. Теорія та методологія обліку у бюджетних установах в умовах інформатизації суспільства : моногр. / Н. М. Хорунжак – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 248 с.

РОЗДІЛ 9. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

СИСТЕМНО-ДИНАМІЧНА МОДЕЛЬ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОРСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНОГО ПОРТУ

SYSTEM DYNAMICS MODEL OF THE SEA COMMERCIAL PORT FINANCIAL AND ECONOMIC ACTIVITY

Доведена об'єктивна необхідність використання апарату економіко-математичного моделювання під час управління діяльністю морського торговельного порту. Побудовано діаграму причинно-наслідкових зв'язків системно-динамічної моделі фінансово-господарської діяльності морського торговельного порту. Проведений кореляційно-регресивний аналіз для підтвердження гіпотез щодо значущості виявлених зв'язків між показниками операційної діяльності морського торговельного порту. Розроблено і реалізовано у ППП VenSim системно-динамічну модель управління фінансово-господарською діяльністю морського торговельного порту.

Ключові слова: системна динаміка, кореляційно-регресивний аналіз, економіко-математичне моделювання, морський торговельний порт.

Доказана объективная необходимость использования аппарата экономико-математического моделирования при управлении деятельностью морского торгового порта. Построена диаграмма причинно-следственных связей системно-динамической модели финансово-хозяйственной деятельности морского торгового порта. Проведен корреляционно-регрессионный

анализ для подтверждения гипотез о значимости выявленных связей между показателями операционной деятельности морского торгового порта. Разработана и реализована в ППП VenSim системно-динамическую модель управления финансово-хозяйственной деятельностью морского торгового порта.

Ключевые слова: системная динамика, корреляционно-регрессионный анализ, экономико-математическое моделирование, морской торговый порт.

The objective necessity of using the economic and mathematical modeling tools in managing the activities of the sea commercial port is proved. The diagram of cause-effect relations of the system dynamics model of the sea commercial port financial and economic activity is constructed. Correlation and regression analysis is performed to confirm the hypotheses about the significance of the revealed relationships between the indicators of the operational activity of the sea commercial port. The VenSim system dynamics model for managing the sea commercial port financial and economic activities are created and implemented.

Key words: system dynamics, correlation and regression analysis, economic-mathematical modeling, commercial sea port.

УДК 519.8:656.07

Мандра В.В.

к.е.н., докторант
Полтавський університет
економіки і торгівлі

Постановка проблеми. В умовах орієнтації вітчизняної економічної системи на стандарти країни Євросоюзу, посилення глобальної конкуренції, а також виходячи з тенденції до підвищення клієнтоорієнтованості світової економіки, практичної цінності набувають питання підвищення орієнтації українських підприємств на потреби споживачів.

Споживча цінність товарів та послуг зумовлюється комплексом параметрів, одним з найважливіших серед яких є ціна. При цьому слід зазначити, що ціна визначається собівартістю товарів та послуг, 10-17 % складають витрати на логістику [4, с.20]. Таким чином, транспортно-вантажна система держави створює передумови її соціально-економічного розвитку та забезпечує конкурентні переваги на міжнародному ринку.

Відзначимо, що наявність водного транспорту у вітчизняній транспортно-вантажній системі формує передумови для ефективного розвитку транспортних і логістичних процесів, економіки країни загалом, оскільки саме цей вид транспорту є найменш витратним і придатний для перевезення різноманітних вантажів [1].

Виходячи із зазначеного вище, можна зробити висновок, що ефективність управління морськими торговельними портами, що здійснюють діяльність з надання транспортно-вантажних послуг, та іншими суб'єктами господарювання у сфері морського транспорту є однією з першочергових задач в умовах європейської інтеграції вітчизняної економіки. Вказане зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями підвищення ефективності управління підприємствами з морської і річної логістики присвячені труди багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених, серед яких Койцан А.І., Носов Б.А., Парфенов Ю.В., Тріхунков М.Ф., Трунін Є.Г., Егліт Я.Я. [2; 6; 8; 7; 5; 10]. Віддаючи належне вказаним розробкам, слід зазначити, що вони присвячені моделюванню технологічної складової діяльності морських портів, логістичних систем та інших транспортних підприємств, залишаючи поза увагою проблеми моделювання фінансово-господарської діяльності.

Рис. 1. Діаграма причино-наслідкових зв'язків системно-динамічної моделі фінансово-господарської діяльності морського торговельного порту

Таким чином, незважаючи на велику кількість публікацій з означеної проблематики, недостатньо опрацьованими є питання використання математичного апарату для цілей підвищення ефективності управління діяльністю морських торговельних портів України.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є розробка системно-динамічної моделі управління фінансово-господарською діяльністю морського торговельного порту, а також статистичне підтвердження визначених прямих та зворотних зв'язків. Відповідна модель спрямована на підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності морських торговельних портів України за рахунок підвищення оперативності та обґрунтованості управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначається у [3], морським торговельним портам притаманні всі характерні риси складних систем, що робить інтуїтивне управління вкрай неефективним. У зв'язку із цим та з метою підвищення ефективності управління діяльністю морського торговельного порту необхідним і виправданим є застосування апарату економіко-математичного моделювання, зокрема, системно-динамічного моделювання. Згідно з методологією системно-

динамічного моделювання, процес розробки моделі морського торговельного порту являє собою послідовність наступних етапів:

- аналіз діяльності порту і визначення меж;
- аргументація гіпотез щодо причинно-наслідкових зв'язків та перевірка таких гіпотез;
- опис моделі мовою системно-динамічного моделювання;
- реалізація моделі системи управління діяльністю морського торговельного порту;
- аналіз та інтерпретація результатів моделювання.

Проведений у роботі [3] аналіз діяльності ДП "Маріупольський морський торговельний порт" дозволив аргументувати визначення меж дослідження, а також висунути гіпотези стосовно причинно-наслідкових зв'язків (рис. 1).

Задля перевірки вказаних гіпотез, а також з метою визначення параметрів моделі управління фінансово-господарською діяльністю

морського торговельного порту було використано аксонометричні методи (зокрема, методи кореляційно-регресійного моделювання).

Опис моделі мовою системно-динамічного моделювання передбачає проведення наступних етапів:

1. Аргументація уявлення деяких змінних у вигляді констант;
2. Перехід до позначень системно-динамічної моделі в ППП VenSim.

У межах цього етапу було виявлено наступні константи, що за певних умов можуть бути транспортовані в управлінські параметри: обсяг ринку; ставка податку на прибуток; зміна якості інфраструктури; сукупна відстань перевезень.

Інші показники моделі було розраховано з використанням рівнянь, описаних у [3], або з використанням рівнянь залежностей, отриманих з використанням методів аксонометричного моделювання за фактичними даними щодо функціонування ДП "Маріупольський морський торговельний порт" [9]. Приклад статистичної апроксимації динаміки щомісячних обсягів вантажоперевезень ДП "Маріупольський морський торговельний порт" наведено на рис. 1.

Рис. 2. Приклад використання методів статистичного аналізу для моделювання динаміки щомісячних обсягів вантажоперевезень морського торговельного порту, тис. тон

Виходячи з того, що системно-динамічна модель управління фінансово-господарською діяльністю морського торговельного порту (у подальшому ФГД МТП) об'єднує фінансову складову, складову споживчої цінності, а також складову навчання та розвитку і реалізована з використанням великої кількості змінних, рівнів і констант, для цілей наочності у роботі її було декомпоновано на 3 субмоделі:

1. Фінансову субмодель (рис. 3).
2. Субмодель споживчої цінності (рис. 4).
3. Субмодель навчання та розвитку (рис. 5).

Указані субмоделі відповідають складовим

збалансованої системи показників (ЗСП) на рівні метасистеми, що дозволяє з використанням розробленої моделі відстежувати зміни ключових показників діяльності, а також проводити аналіз взаємного впливу таких показників один на одного.

Реалізацію системно-динамічної моделі було здійснено на основі даних щодо ФГД ДП "Маріупольський морський торговельний порт" [9].

На рис. 3-5 змінна Time визначає показник "Модельний час" і змінюється у діапазоні [1; 24], що відображає використання помісячних даних в моделі.

Слід зазначити, що побудована та реалізована з використанням ППП VenSim системно-динамічна модель з високою точністю описує динаміку реальних показників, що підтверджується коефіцієнтом детермінації, який для деяких змінних сягає 0,9.

Окремо зазначимо, що розроблена модель містить позитивні і від'ємні контури, що дає можливість вивчення складної структури взаємовідносин щодо операційної діяльності морського торговельного порту. Зокрема, у моделі наявні 240 контурів, протяжність яких сягає до 19 змінних.

Результати реалізації фінансової субмоделі моделі системи управління діяльністю морського торговельного порту наведені на рис.6-8. Як видно з представлених даних, протягом усього періоду моделювання спостерігається поступове збільшення сукупних витрат і доходів. При цьому коливання прибутку в моделі є декілька згладженими.

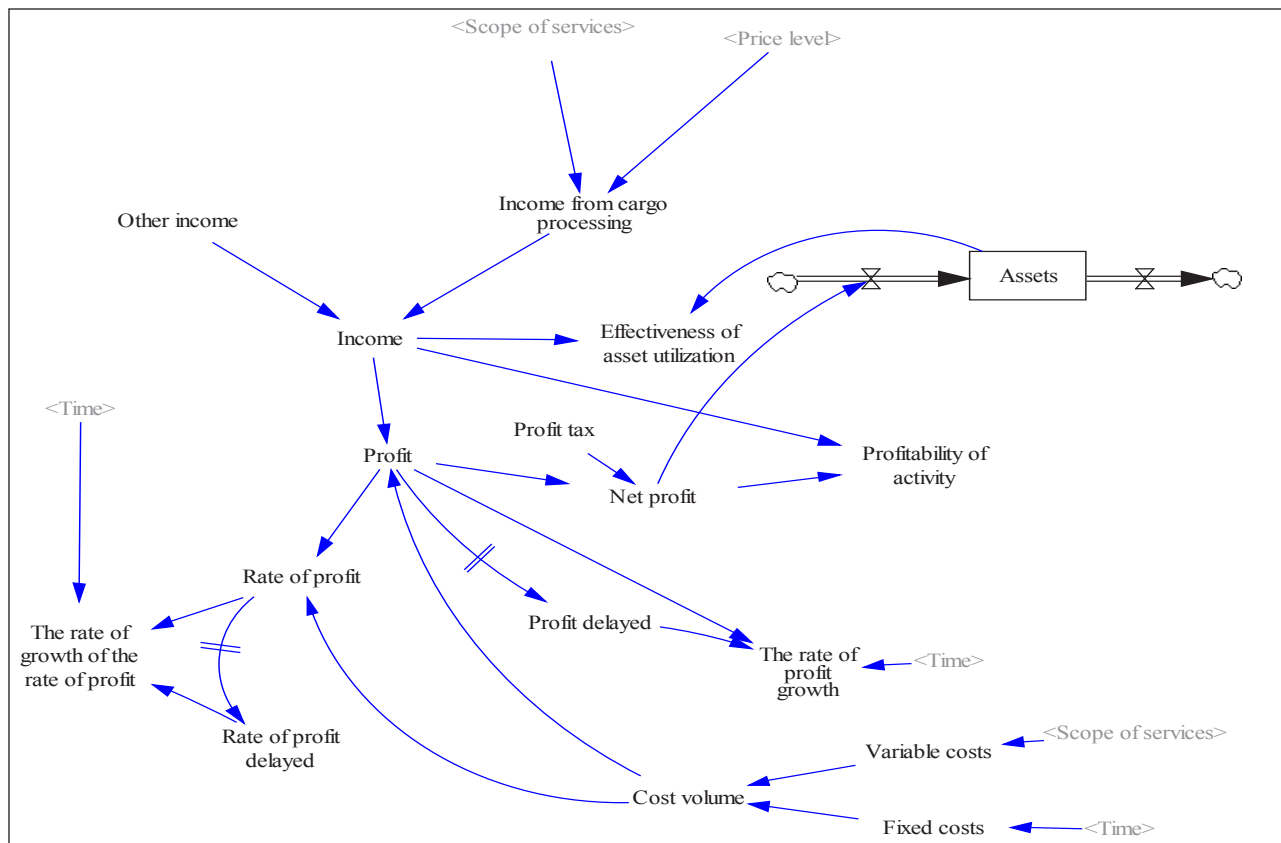

Рис. 3. Фінансова субмодель моделі управління ФГД МТП, що реалізована у нотаціях ППП VenSim

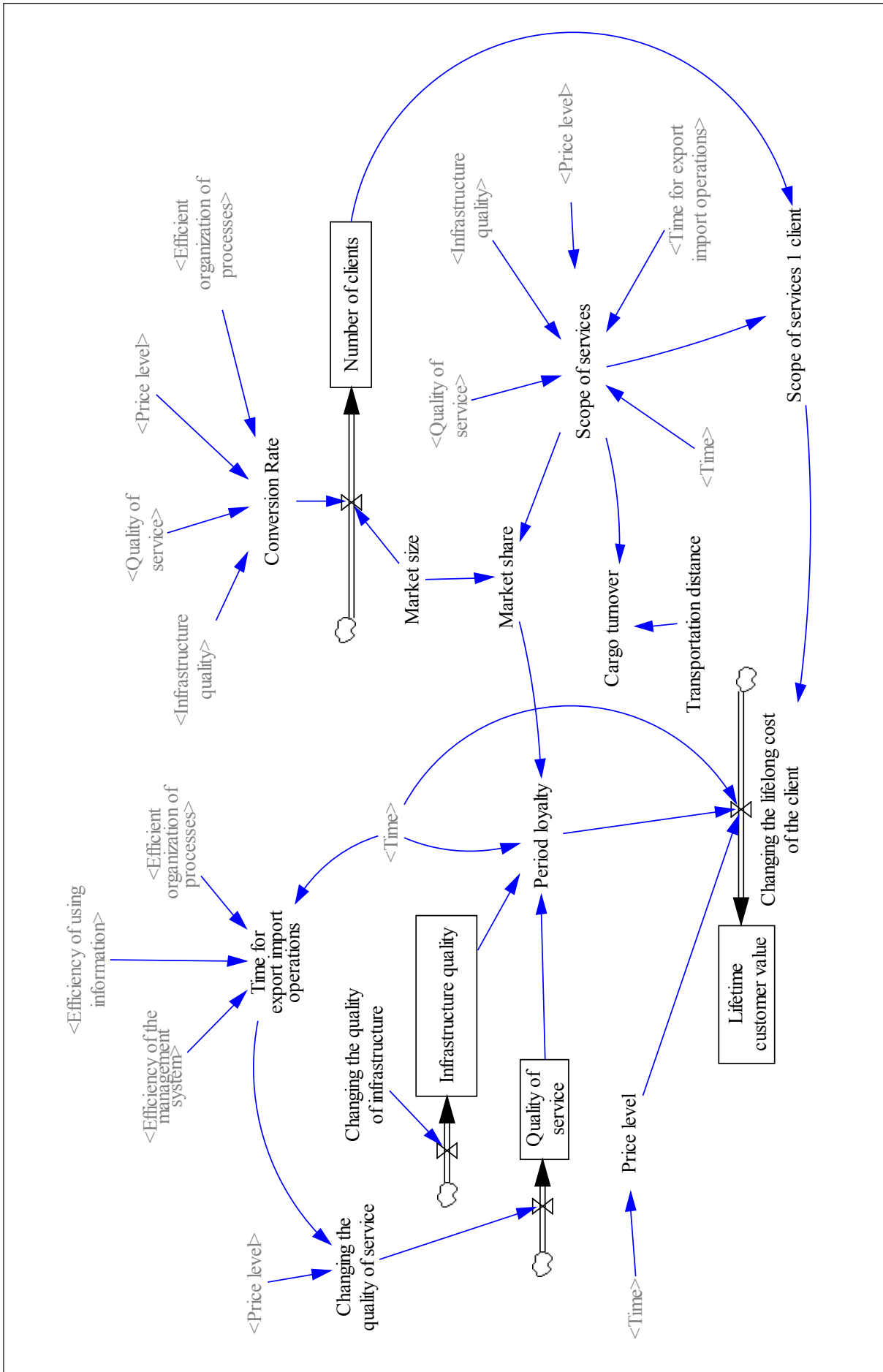

Рис. 4. Субмодель споживчої цінності моделі управління ФГД МТП, що реалізована у нотациях ППП VenSim

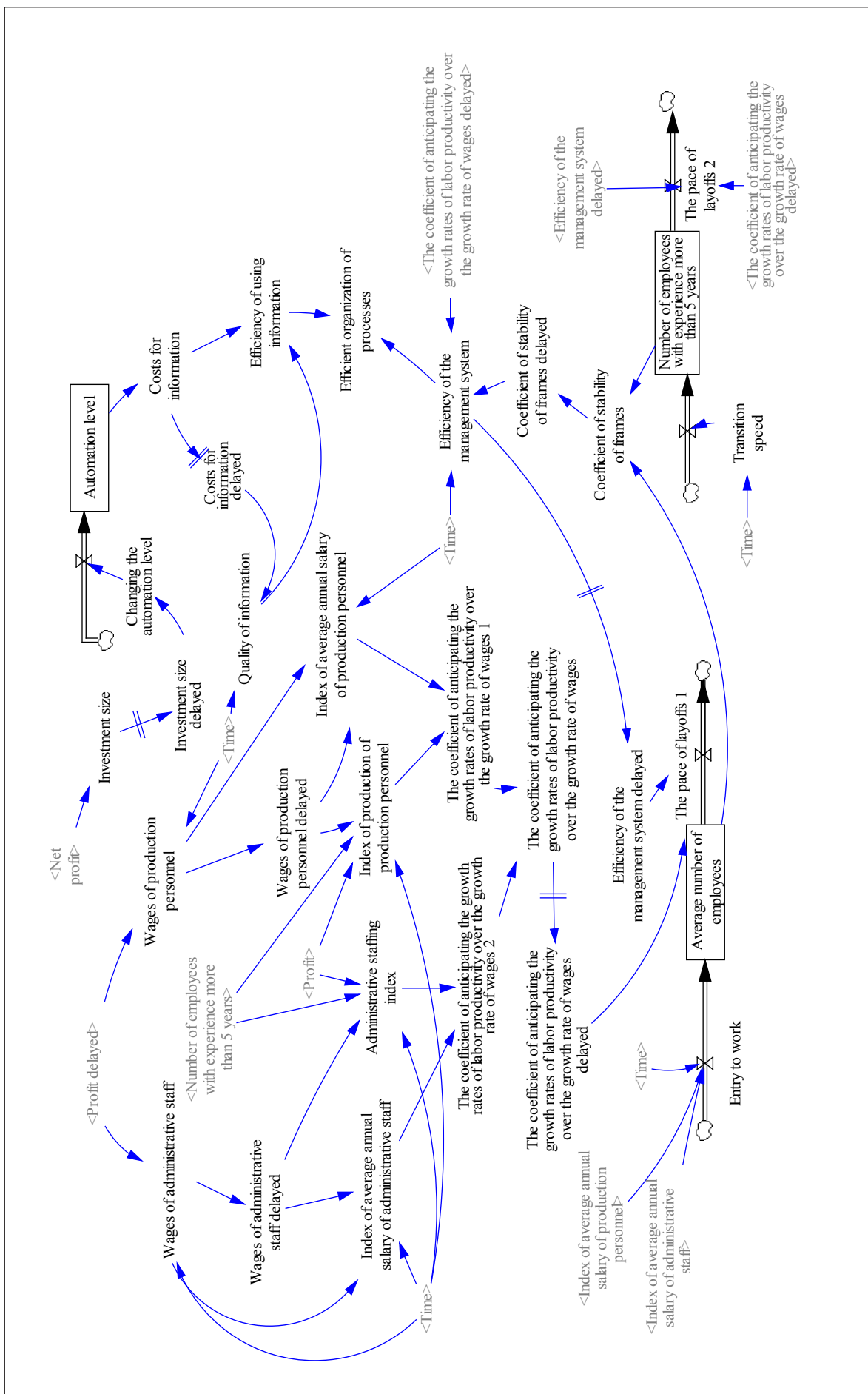

Рис. 5. Субмодель навчання та розвитку моделі управління ФГД МТП, що реалізована у нотаціях ППП VenSim

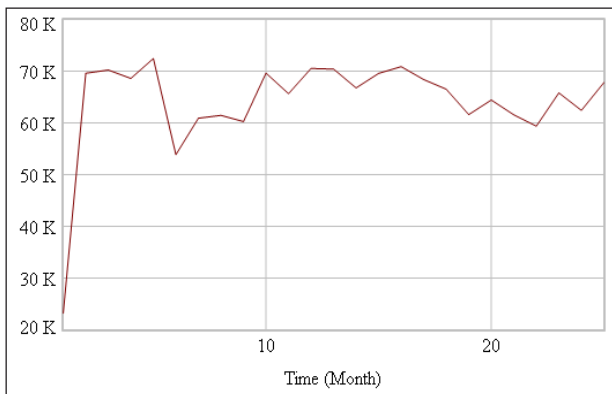

Рис. 6. Моделювання динаміки прибутку ДП "Маріупольський морський торговельний порт" у ППП VenSim, тис.грн

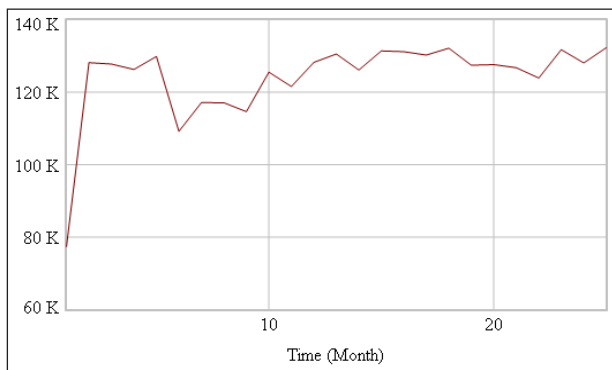

Рис. 7. Моделювання динаміки доходів ДП "Маріупольський морський торговельний порт" у ППП VenSim, тис.грн

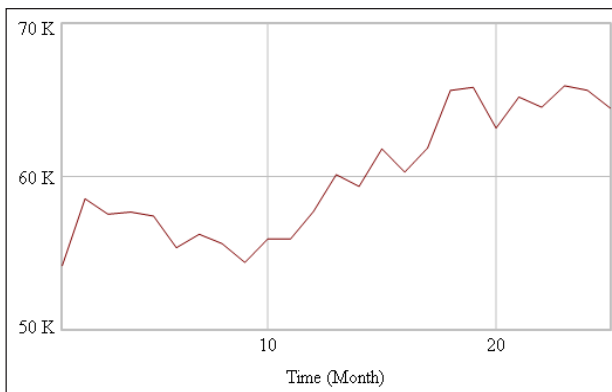

Рис. 8. Моделювання динаміки витрат ДП "Маріупольський морський торговельний порт" у ППП VenSim, тис.грн

Результати реалізації субмоделі споживчої цінності моделі системи управління діяльністю морського торговельного порту наведені на рис. 9-12.

Якість інфраструктури і транспортно-логістичних послуг зменшувалася протягом усього періоду моделювання, що співпадає з даними Світового банку, який оцінює ефективність логістики (LPI) за рядом показників.

Рис. 12 ілюструє, що питома вага на ринку ДП "Маріупольський морський торговельний порт" збільшувалася у аналізованому періоді.

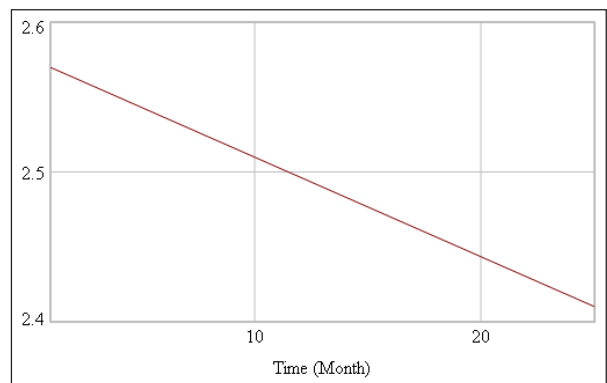

Рис. 9. Моделювання якості інфраструктури ДП "Маріупольський морський торговельний порт" у ППП VenSim

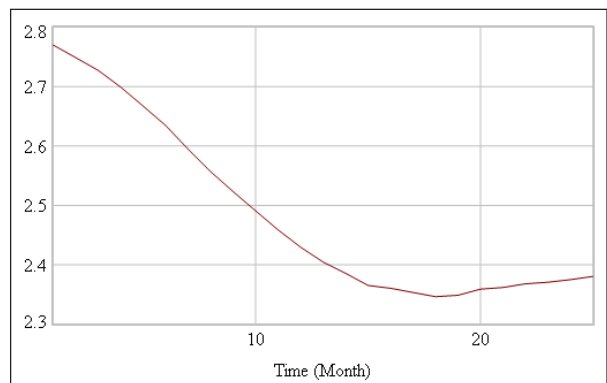

Рис. 10. Моделювання якості послуг ДП "Маріупольський морський торговельний порт" у ППП VenSim

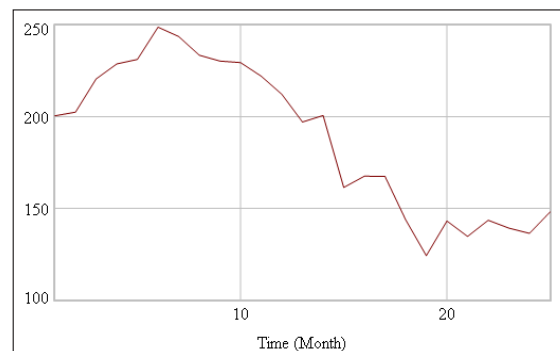

Рис. 11. Моделювання динаміки умовних зважених тарифів ДП "Маріупольський морський торговельний порт" у ППП VenSim, грн

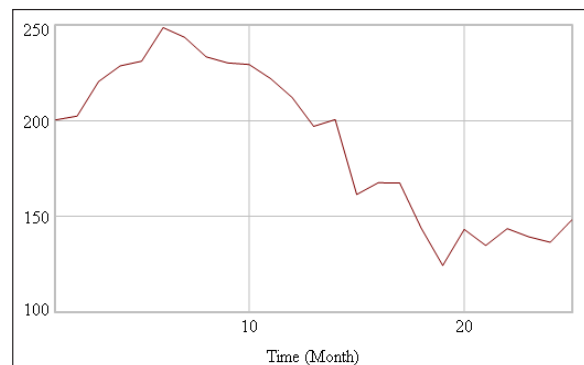

Рис. 12. Моделювання питомої ваги на ринку ДП "Маріупольський морський торговельний порт" у ППП VenSim, %

Результати реалізації субмоделі навчання та розвитку моделі системи управління діяльністю морського торговельного порту наведені на рис. 13-15.

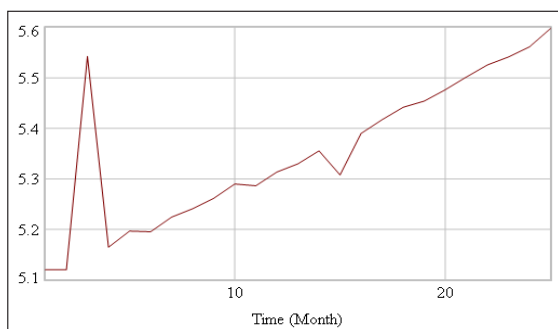

Рис. 13. Моделювання ефективності системи управління ДП "Маріупольський морський торговельний порт" у ППП VenSim

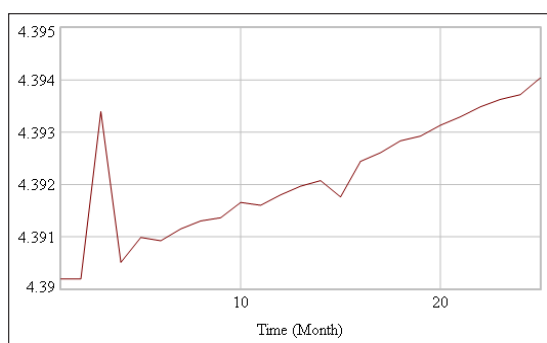

Рис. 14. Моделювання ефективності організації процесів ДП "Маріупольський морський торговельний порт" у ППП VenSim

Як видно з рис. 13-14, динаміка ефективності організації процесів та ефективності системи управління загалом має тенденцію до поступового зростання. Проте, на третьому періоді моделювання спостерігається значне короткострокове збільшення цих показників, що пов'язано зі збільшенням продуктивності праці на 33% та одночасним зменшенням витрат на заробітну плату майже у 2 рази.

Іншим показником, що визначає складову навчання та розвитку є середньооблікової чисельності кадрів (рис. 15).

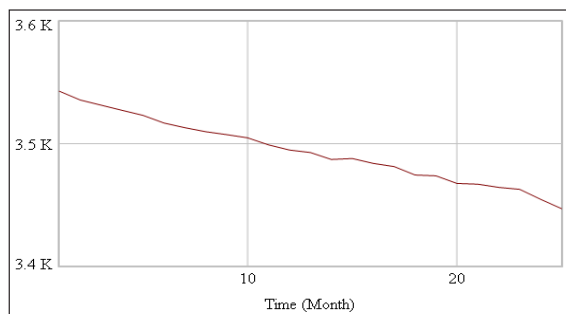

Рис. 15. Моделювання середньооблікової чисельності кадрів ДП "Маріупольський морський торговельний порт" у ППП VenSim, чол.

Як видно із рис. 15, за весь період моделювання чисельність персоналу монотонно зменшувалася, що в умовах збільшення вантажообігу може свідчити про підвищення ефективності системи управління.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, можна зробити висновок про існування як позитивних тенденцій, так і низки проблем у досягненні цільових значень показників ЗСП на ДП "Маріупольський морський торговельний порт". Це свідчить про необхідність подальшого удосконалення системи управління за рахунок впровадження інноваційних інструментів управління у всіх трьох складових системи збалансованих показників, а саме: фінансової складової (оптимізації фінансових потоків, методів фінансової логістики), складової споживчої цінності (стимулювання попиту, підвищення якості й асортименту послуг, розширення функцій транспортно-логістичного центру), а також складової навчання та розвитку (впровадження системи постійного розвитку персоналу), за рахунок вдосконалення на оперативному рівні управління (методів розробки та реалізації стратегічних орієнтирів). Це є передумовою для створення окремих більш розгалужених економіко-математичних моделей та інструментальних засобів, націлених на підвищення якості управлінських рішень окремих структурних підрозділів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гаджинский А. М. Логистика: учебник / А.М. Гаджинский. М.: Маркетинг, 2000. 124 с.
2. Койцан А. И. Состояние и проблемы системы управления федеральной собственностью в морских портах / А.И. Койцан // Бюллетень транспортной информации. 2005 – №2. С. 4-8.
3. Мандра В. В. Моделювання метасистеми управління транспортним підприємством [Текст] / В. В. Мандра // Вісник Одеського національного університету. Економіка. 2017. Т.22, Вип. 4 (57). С. 150-154.
4. Мочалин С. М. Логистика : уч. пособ./ С. М. Мочалин, Г. Г. Левкин, А. В. Терентьев, Д. И. Заруднев. М.-Берлин: Директ-Медиа, 2016. 168 с.
5. Парфенов Ю. В. Концессионные соглашения перспективная форма привлечения частных инвестиций в развитие объектов инфраструктуры морских портов / Ю. В. Парфенов // Морские порты. № 1. 2006. С. 38-42.
6. Парфенов Ю. В. Совершенствование системы государственного управления морскими портами : На примере создания и развития вертикально интегрированной компании ФГУП "Росморпорт": дис... канд. екон.наук 08.00.05 / Ю. В. Парфенов. – М., 2006. 147 с.
7. Трихунков М.Ф. Транспортное производство в условиях рынка: качество и эффективность. М.: Транспорт, 1993 – 255 с.
8. Трунин Е. Г., Носов Б. А. Совершенствование системы управления морскими портами / Е. Г. Трунин, Б. А. Носов // Бюллетень транспортной информации. 2002. № 9. С. 5-7.
9. Характеристика порту // Офіційна інтернет сторінка ДП "Маріупольський морський торговельний порт" [електронний ресурс]. Режим доступу. – <https://www.marport.net> (дата звернення 01.10.2017) – Назва з екрана.
10. Эглит Я. Я. Проблемы совершенствования управления морскими транспортными системами/ Я. Я. Эглит //Экономическая эффективность морских перевозок. Рига, 1990. 321 с.

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБГРУНТУВАННЯ БАЖАНИХ ЗНАЧЕНЬ ПОКАЗНИКІВ ПРИ СТРАТЕГІЧНОМУ ПЛАНУВАННІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

ANALYTICAL PROVIDING OF GROUND OF DESIRABLE VALUES OF INDEXES IS AT STRATEGIC PLANNING OF ACTIVITY OF ENTERPRISE

У статті викладена процедура обґрунтування бажаних значень показників при стратегічному плануванні діяльності підприємства. Обчислені інтегральні показники чотирьох складових збалансованої системи показників ЗСП для оцінки діяльності підприємства на основі удосконаленого показника якості Харрінгтона. Описана постановка багатокритеріальної оптимізаційної задачі визначення оптимальних значень показників діяльності підприємства та її розв'язування. Пропонована логіка етапів реалізації процедури визначення бажаних значень показників ЗСП у процесі формування відповідної функціональної стратегії при стратегічному плануванні діяльності підприємства.

Ключові слова: аналітичне забезпечення, стратегічне планування, оптимізаційна задача, оптимальне значення, бажане значення, ЗСП.

В статті изложена процедура обоснования желательных значений показателей при стратегическом планировании деятельности предприятия. Вычислены интегральные показатели четырех составляющих сбалансированной системы показателей ЗСП для оценки деятельности предприятия на основе усовершенствованного показателя качества Харрингтона. Описана постановка и решение многокритериальной оптимизационной задачи определения опти-

мальных значений показателей деятельности предприятия. Предложена логика этапов реализации процедуры определения желательных значений показателей ЗСП в процессе формирования соответствующей функциональной стратегии при стратегическом планировании деятельности предприятия.

Ключевые слова: аналитическое обеспечение, стратегическое планирование, оптимизационная задача, оптимальное значение, желательное значение, ЗСП.

In the article procedure of ground of desirable values of indexes is expounded at the strategic planning of activity of enterprise. The integral indexes of four constituents of the balanced system of indexes of balanced scorecard are calculated for the estimation of activity of enterprise on the basis of the improved index of quality of Harrington. Raising of multicriterion optimization task of determination of optimal values of performance of enterprise indicators and her decision is described. Logic of implementation of procedure of determination of desirable values of indexes of balanced scorecard phases is offered in the process of forming of corresponding functional strategy at the strategic planning of activity of enterprise.

Key words: analytical providing, strategic planning, optimization task, optimal value, desirable value, balanced scorecard.

УДК 005.21:005.51

Мінєнкова О.В.

викладач кафедри вищої математики та економіко-математичних методів Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Постановка проблеми. Стратегічне планування діяльності підприємства є важливим аналітичним процесом, який передбачає прийняття оптимального стратегічного рішення, а стратегічний менеджмент пов'язаний з досягненням стратегічних результатів є організаційним процесом. Стратегічне планування передбачає набір дій і рішень, які призводять до розробки специфічних стратегій, призначених для досягнення поставлених цілей організації. Це обумовлює необхідність наукового обґрунтування аналітичного забезпечення стратегічного планування діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами стратегічного планування діяльності підприємства займалися багато вчених як в Україні, так і в країнах ближнього та дальнього зарубіжжя. Відомі праці вчених Ансофф І. [1], Мізюк Б.М. [2], Аникин Б.А. [3], Осовська Г.В. [4]. Вирішенням оптимізаційних задач у середовищі MatLab займалися Малярець Л.М., Резнік Є.В., Сінкевич Б.В. [6, 7]. Для якісного стратегічного планування та підвищення рівня діяльності підприємства необхідно удосконалення аналітичного забезпечення обґрунтування бажаних показників та вирішення задач знаходження їх оптимальних значень

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення стратегій, які використовують вітчизняні підприємства при плануванні своєї діяльності; аналіз поточного та майбутнього стану діяльності підприємства та середовища; обчислення бажаних та оптимальних значень частинних показників всіх складових діяльності підприємства для формування відповідних стратегій.

Викладення основного матеріалу дослідження. У рамках стратегічного планування виділяють чотири основних види управлінської діяльності, а саме: 1) розподіл ресурсів, за яким передбачається розподіл обмежених ресурсів – матеріальних, фінансових, управлінські таланти та технологічний досвід; 2) адаптація до зовнішнього середовища, тобто пристосування як до сприятливих можливостей, так і до загроз; 3) внутрішня координація, яка включає узгодженість стратегічних дій для відображення сильних і слабких сторін діяльності підприємства з метою досягнення ефективної інтеграції внутрішніх операцій; 4) стратегічне передбачення, яке ґрунтується на здійсненні прогностичних процедур, які базуються як на експертних даних, так і на екстраполяції даних. Стратегічне планування включає три логічних етапи; 1) аналіз поточного та майбутнього стану діяльності

підприємства та середовища; 2) на основі аналізу розробляються цілі та шляхи їх досягнення; 3) визначається набір інструментів, який дозволяє більш ефективно реалізувати вибрані стратегії [3, 4].

Аналіз показав, що на досліджуваних машинобудівних підприємствах, а саме: ПАТ «Турбоатом», ПАТ «Харківський підшипниковий завод», ПАТ «Харківський верстатобудівний завод», ПАТ «Завод «Південкабель»» використовують стратегію виживання, що спричинено кризовим станом економіки та ускладненням економічних відносин з Росією, яка є одним з основних ринків збуту продукції. Підприємства керуються і діловими стратегіями, які розробляється для кожного окремого виду діяльності та функціональними стратегіями, які призначені для кожного функціонального напрямку діяльності.

ВАТ «Турбоатом» здійснює свою діяльність, використовуючи стратегію лідерства за витратами, а її виробнича стратегія стійка до тенденцій сьогодення, що визначається його стабільним стратегічним значенням для країни. Також розроблена ефективна маркетингова стратегія, що орієнтується на ринкові цінності за рахунок ефективної реалізації середньострокових та короткострокових завдань на підприємстві тобто відображається показниками клієнтської складової збалансованої системи показників. Це свідчить про його високу конкурентоспроможність. ВАТ «Турбоатом» проводить активну діяльність у напрямі покращення інноваційної стратегії за рахунок появи нових видів продукції та удосконалення чинних технологій.

Харківський підшипниковий завод у якості ділової стратегії використовує стратегію диференціації, яка ґрунтується на випуску унікальної продукції, що не має аналогів. Стратегія концентрації є діловою стратегією підприємств ПАТ «Харківський верстатобудівний завод», ПАТ «Завод «Південкабель»».

Вчені та практики відмічають, що в сучасних умовах майже всі великі промислові підприємства мають однакову корпоративну стратегію. Ділові стратегії (бізнес-стратегії) є підставою для формування функціональних стратегій підприємства, що відповідають частково функціям менеджменту і можуть бути подані як стратегії забезпечення. Виробнича стратегія ґрунтується на ефективності внутрішніх бізнес процесів та дає можливість створити та розвинути висококонкурентний виробничий потенціал підприємства [4]. Фінансова стратегія підприємства спрямована на забезпечення належного рівня фінансування, якого можна досягнути лише за умови належного управління капіталом, активами, прибутком, інвестиціями. Стратегія управління персоналом

спрямована на розвиток та вдосконалення людського капіталу підприємства, а отже, аналітично забезпечується складовою навчання й розвитку персоналу збалансованої системи показників.

У стратегічному плануванні першим етапом є аналіз поточного та майбутнього стану діяльності підприємства та середовища. На основі збалансованої системи показників можна здійснити об'єктивний аналіз та оцінку діяльності підприємства, використовуючи відповідну систему вимірників, ключові фактори та критерії ефективності, причинно-наслідкові взаємозв'язки фінансової, виробничої, маркетингової, кадрової, інноваційно-інвестиційної діяльності. Використавши методичне забезпечення розроблення інтегрального показника оцінки діяльності підприємства на основі удосконаленого показника якості Харрінгтона, обчислені інтегральні показники фінансової (If), клієнтської (Ikc) складових та складових внутрішніх бізнес процесів (Ivbp) і навчання та розвитку (Inrp) (рис. 1).

Згідно рис.1 спостерігається узгодженість у змінах значень інтегральних показників всіх чотирьох складових ЗСП, і тільки у 2011 році був істотний стрибок вниз фінансової складової. Найнижчі зміни протягом останніх десяти років на підприємстві має складова внутрішніх бізнес процесів. Тому для підвищення рівня розвитку діяльності підприємству слід сформувати програму цілеспрямованих дій для здійснення даного завдання.

Аналіз впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємства передбачає аналіз факторів цього середовища. Основними факторами зовнішнього середовища є фактори макросередовища, а саме: економічні, політичні, ринкові, технологічні, географічні, соціально-культурні, міжнародні фактори [5]. Проте, можливості математичних інструментів не дозволяють змоделювати вплив всієї означеної системи факторів зовнішнього середовища на діяльність підприємства загалом, рівень якої визначається інтегральним показником.

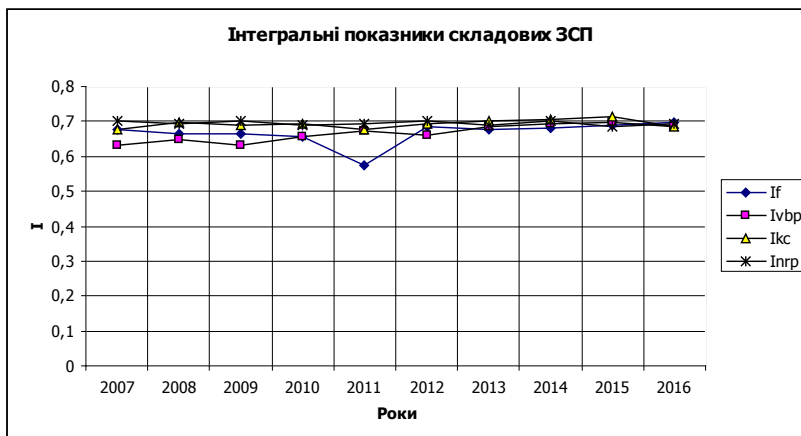

Рис. 1. Значення інтегральних показників складових ЗСП ВАТ «Турбоатом» у динаміці

Для дослідження впливу факторів зовнішнього середовища слід обчислити багатофакторну регресійну модель залежності інтегрального показника оцінки діяльності підприємства ПАТ «Турбоатом» (I_{sg}) від основних факторів середовища. x_1 – номінальний ВВП (млн грн), x_2 – інфляція, x_3 – податкові надходження до державного бюджету (млн грн), x_4 – індекс споживчих цін (%), x_5 – рівень безробіття, x_6 – індекс конкурентоспроможності України, x_7 – середньомісячна заробітна плата в Україні (грн), x_8 – капітальні інвестиції (млн дол. США).

Обчислена модель має вигляд:

$$I_{sg} = 0,652 - 1,099E - 7 \cdot x_3 + 0,00061x_4 - 0,03x_5 + 0,000008x_8$$

Модель має високу статистичну якість, а саме: коефіцієнт детермінації дорівнює 97,01%, статистика Фішера – 32,48, статистика Дарбіна-Уотсона – 2,786. Таким чином, з восьми означених основних факторів зовнішнього середовища на рівень діяльності підприємства ПАТ «Турбоатом» впливають тільки податкові надходження до державного бюджету, індекс споживчих цін, рівень безробіття та капітальні інвестиції. Їх слід, перш за все, враховувати при розробці управлінських рішень.

Для оцінки майбутнього стану діяльності підприємства слід зробити прогноз значень цільових показників. На основі кривих росту був здійснений прогноз значень кожного частинного показника ЗБС. Для більшого обґрунтування планових значень показників дану процедуру слід доповнити етапом визначення оптимальних значень частинних показників ЗСП, розв'язавши багатокритеріальну оптимізаційну задачу для кожної складової.

Для стратегічного планування особливо важлива процедура визначення бажаних значень показників діяльності. Відомо, що обчислений прогноз значень показників за моделями прогнозування враховує трендові тенденції змін значень. Для наукового обґрунтування планових бажаних значень показників необхідно ґрунтуватись і на оптимальних значеннях, оскільки вони демонструють можливі рівні за умови оптимальних співвідношень між значеннями як частинних показників, так і інтегральних, що забезпечуються оптимальним управлінням на підприємстві.

На підприємстві, як правило, формують та реалізують декілька функціональних стратегій одночасно, тому й визначати оптимальні значення слід на основі розв'язання багатокритеріальної оптимізаційної задачі. Так, як для оцінки діяльності підприємства рекомендовано використовувати чотири складових: фінансова (ФС), яка подається частинними показниками $x_{11}, x_{12}, x_{13}, x_{14}, x_{15}, x_{17}$, складова внутрішніх бізнес процесів (СВБП) – $x_{22}, x_{24}, x_{25}, x_{26}, x_{27}, x_{28}, x_{29}, x_{30}$, клієнтська складова (КС) – $x_{32}, x_{33}, x_{35}, x_{36}, x_{37}$, складова навчання й розвитку персоналу (СНРП) – $x_{41}, x_{42}, x_{43}, x_{44}$, то багатокритеріальних задач теж слід виділити чотири. Не зважаючи на те, що у задачах враховуються складні

причинно-наслідкові взаємозв'язки між частинними та інтегральними показниками, багатокритеріальні оптимізаційні задачі не залежать одна від одної.

Спочатку визначимо оптимальні значення частинних показників фінансової складової, що є першою оптимізаційною задачею. Першим критерієм даної задачі є критерій рівня розвитку фінансової складової (\max), який рекомендовано формувати скалярно з урахуванням вагових коефіцієнтів $\alpha = (0,2, 0,15, 0,1, 0,15, 0,1, 0,3)$, залежно від існуючої ситуації на підприємстві:

$$F_1^1 = 0,2 \cdot \frac{1}{0,8995 - 0,2131 \ln x_{11}} + 0,15 \cdot \sqrt{0,623 - \frac{0,0451}{x_{12}}} + 0,1 \cdot \sqrt{1,231 + \frac{0,04}{x_{13}}} + 0,15 \cdot (0,9869 + 0,623 \ln x_{14})^2 + 0,1 \cdot \sqrt{1,0433 + \frac{0,5157}{x_{15}}} + 0,3 \cdot \sqrt{0,3168 + 0,1861 x_{17}^2}$$

Другим критерієм є рівень розвитку внутрішніх бізнес процесів, який теж максимізується. Рівень розвитку внутрішніх бізнес процесів також залежить від частинних показників фінансової складової:

$$F_2^1 = 0,920927 - 1,6448x_{12} - 10,952x_{13} + 5,056x_{14}$$

Обчислені моделі залежностей рівнів розвитку клієнтської складової та складової навчання й розвитку персоналу показали, що фінансові показники на них не впливають. Але фінансові показники впливають на загальний рівень розвитку діяльності підприємства. Це є третій критерій, який також максимізується:

$$F_3^1 = 0,7154 - 0,602x_{12} - 3,065x_{13} + 2,4558x_{14}$$

Обмеженнями в даній задачі є реальні інтервали змін значень частинних та інтегрального показника рівня розвитку фінансової складової та числові характеристики законів розподілень значень показників.

Для визначення прогнозу значень інтегрального показника фінансової складової необхідно обчислити модель кривої росту. У даній задачі вона має вигляд: $I_f = \sqrt{0,4226 + 0,00059t^2}$, $R^2 = 0,42414$, $F = 2,05$, $DW = 2,168$. За цим рівнянням максимальне прогнозне значення рівня розвитку фінансової складової становить 0,7222. На основі багатофакторної лінійної залежності рівня розвитку від факторів, що визначаються її частинними показниками, маємо перше обмеження:

$$0,4504 + 1,0232x_{11} + 0,2282x_{12} + 3,3615x_{13} + 0,2867x_{14} + 0,0131x_{15} + 0,0145x_{17} \leq 0,7222$$

Обмеженнями є й інтервали змін значень частинних фінансових показників з урахуванням числових характеристик розподілів значень показників діяльності підприємства на визначеному інтервалі часу та прогнозів, обчислених за кривими росту система обмежень на зміну їх значень: $0,019 \leq x_{11} \leq 0,092$; $0,158 \leq x_{12} \leq 0,35$; $0,011 \leq x_{13} \leq 0,02$; $0,025 \leq x_{14} \leq 0,099$; $0,81 \leq x_{15} \leq 1,012$.

Перша задача: визначення оптимальних значень показників для фінансових стратегій при максимізації критеріїв – рівнів розвитку всіх складових та загального рівня розвитку:

$$F_1^1 \rightarrow \max, F_2^1 \rightarrow \max, F_3^1 \rightarrow \max, \text{ при обмеженнях:}$$

$$0,4504 + 1,0232x_{11} + 0,2282x_{12} + 3,3615x_{13} + 0,2867x_{14} + 0,0131x_{15} + 0,0145x_{17} \leq 0,7222.$$

$$0,019 \leq x_{11} \leq 0,092; \quad 0,158 \leq x_{12} \leq 0,35; \quad 0,011 \leq x_{13} \leq 0,02; \\ 0,025 \leq x_{14} \leq 0,099; \quad 0,81 \leq x_{15} \leq 1,012; \quad 0,8 \leq x_{17} \leq 0,859.$$

Використавши процедуру fminimax у програмному середовищі MatLab, яка ґрунтується на методі послідовного квадратичного програмування (SQP) [6, 7], отримали такий оптимальний розв'язок:

$$x_{11} = 0,019, x_{12} = 0,158, x_{13} = 0,02, x_{14} = 0,025, x_{15} = 1,012, x_{17} = 0,8.$$

При цьому значення частинних критеріїв дорівнюють:

$$F_1^1 = 0,7301, F_2^1 = 0,5833, F_3^1 = 0,6204.$$

Аналогічно були сформовані постановки решти трьох багатокритеріальних оптимізаційних задач стосовно обчислення оптимальних значень частинних показників складової внутрішніх бізнес процесів, клієнтської складової, складової навчання й розвитку персоналу.

Друга задача: визначення оптимальних значень показників для виробничих стратегій, які враховують внутрішні бізнес процеси:

1-й критерій: рівень розвитку внутрішніх бізнес процесів (max)

$$F_1^2 = 0,1 \cdot \sqrt{0,4655 - 0,0153x_{22}} + 0,1 \cdot \sqrt{1,8986 - \frac{2,1207}{x_{24}}} + \\ + 0,1 \cdot \sqrt{1,2587 + 1,2895x_{25}^2} + 0,15 \cdot \frac{1}{1,3356 + \frac{0,0251}{x_{26}}} + \\ + 0,1 \cdot \sqrt{0,06 + 0,0026\sqrt{x_{27}}} + 0,1 \cdot \sqrt{0,6097 - \frac{0,0317}{x_{28}}} + \\ + 0,2 \cdot \sqrt{0,3846 + 19,2674x_{29}^2} + 0,15 \cdot \frac{e^{0,1173+8,7288x_{30}}}{1 + e^{0,1173+8,7288x_{30}}},$$

2-й критерій: рівень розвитку клієнтської складової:

$$F_2^2 = 0,5566 - 0,0515x_{22} + 1,393x_{29}, \text{ (max)}$$

3-й критерій: загальний рівень розвитку діяльності підприємства:

$$F_3^2 = 0,0843 + 0,406x_{24} \text{ (max)}, \text{ при обмеженнях}$$

$$1,71077 + 0,0252x_{22} - 1,0566x_{24} + 0,168x_{25} + 0,3112x_{24} + \\ + 0,000009x_{27} + 0,454x_{28} + 1,1527x_{29} \leq 0,72,$$

$$1,005 \leq x_{22} \leq 1,6; \quad 1,42 \leq x_{24} \leq 1,533; \quad 0,374 \leq x_{25} \leq 0,5;$$

$$0,1 \leq x_{26} \leq 0,28; \quad 16541 \leq x_{27} \leq 30061,4; \quad 0,15 \leq x_{28} \leq 0,32;$$

$$0,04 \leq x_{29} \leq 0,07; \quad 0,05 \leq x_{30} \leq 0,08.$$

Використавши процедуру fminimax у програмному середовищі MatLab, отримали такий оптимальний розв'язок:

$$x_{22} = 1,005, x_{24} = 1,42, x_{25} = 0,374, x_{26} = 0,1,$$

$$x_{27} = 16541,0, x_{28} = 0,15, x_{29} = 0,04, x_{30} = 0,05$$

При цьому значення частинних критеріїв дорівнюють:

$$F_1^2 = 0,6449, F_2^2 = 0,6641, F_3^2 = 0,1046.$$

Третя задача: визначення оптимальних значень показників для маркетингових (клієнтських) стратегій: 1-й критерій: рівень розвитку клієнтської складової

$$F_1^3 = 0,2 \cdot \frac{1}{1,2621 + \frac{0,0215}{x_{32}}} + 0,1 \cdot \frac{1}{1,4561 - 0,0161x_{33}^2} + \\ + 0,1 \cdot \sqrt{0,4568 + 9,6445x_{35}^2} + 0,3 \cdot \sqrt{0,2772 + \frac{0,2318}{x_{36}}} + \\ + 0,3 \cdot \sqrt{0,4076 + 0,1081x_{37}^2},$$

2-й критерій: рівень розвитку внутрішніх бізнес процесів (max)

$$F_2^3 = 0,459 + 1,1916x_{32} - 0,0835x_{33} + 2,762x_{35},$$

3-й критерій: загальний рівень розвитку діяльності підприємства (max)

$$F_3^3 = 0,5706 + 0,8841x_{32}, \text{ при обмеженнях}$$

$$0,4457 + 0,812x_{32} + 0,0033x_{33} + 0,9963x_{35} + 0,0402x_{36} + \\ + 0,0637x_{37} \leq 0,6976,$$

$$0,1 \leq x_{32} \leq 0,14; \quad 0,5 \leq x_{33} \leq 1,0; \quad 0,04 \leq x_{35} \leq 0,06;$$

$$0,855 \leq x_{36} \leq 1,173; \quad 0,8 \leq x_{37} \leq 0,854.$$

Використавши процедуру fminimax у програмному середовищі MatLab, отримали такий оптимальний розв'язок:

$$x_{32} = 0,1, x_{33} = 0,5, x_{35} = 0,04, x_{36} = 1,173, x_{37} = 0,8.$$

При цьому значення частинних критеріїв дорівнюють:

$$F_1^3 = 0,6869, F_2^3 = 0,2711, F_3^3 = 0,659.$$

Четверта задача: визначення оптимальних значень показників для стратегій управління персоналом (навчання й розвитку персоналу):

1-й критерій: рівень розвитку складової навчання й розвитку персоналу (max)

$$F_1^4 = 0,25 \cdot \sqrt{-0,00014 + 0,012x_{41}^2} + 0,2 \cdot \frac{1}{10,5739 - 9327,11x_{42}^2} + \\ + 0,2 \cdot \frac{1}{17,7137 - \frac{4,5514}{x_{44}}} + 0,35 \cdot \sqrt{-0,0084 + 0,1369\sqrt{x_{44}}},$$

2-й критерій: рівень розвитку фінансової складової (max)

$$F_2^4 = -4,9499 + 2,1472x_{41} + 6,4884x_{43},$$

3-й критерій: загальний рівень розвитку діяльності підприємства (max)

$$F_3^4 = -1,4243 + 0,5637x_{41} + 2,8724x_{43}, \text{ при обмеженнях} \\ 0,4644 + 0,057x_{41} + 5,5097x_{42} + 0,0957x_{43} + 2,5917x_{44} \leq 0,6902,$$

$$0,972 \leq x_{41} \leq 1,023 ; 0,01 \leq x_{42} \leq 0,013 ;$$

$$0,53 \leq x_{43} \leq 0,553 ; 0,021 \leq x_{44} \leq 0,022 .$$

Використавши процедуру fminimax у програмному середовищі MatLab, отримали такий оптимальний розв'язок:

$$x_{41} = 0,972, x_{42} = 0,01, x_{43} = 0,53, x_{44} = 0,021 .$$

При цьому значення частинних критеріїв дорівнюють:

$$F_1^4 = 0,1065, F_2^4 = 0,586, F_3^4 = 0,646.$$

Майже всі визначені бажані значення показників ЗСП, крім складової внутрішніх бізнес процесів, забезпечать достатній рівень функціонування підприємства. У табл. 1 представлено обчислені бажані значення показників діяльності підприємства для формування відповідних функціональних стратегій на підприємстві ВАТ «Турбоатом».

Таблиця 1

Значення ЗСП для обґрунтування функціональних стратегій на підприємстві ВАТ «Турбоатом»

Показники	Нормативна тенденція	Оптимальні значення		Прогнозні значення	Планові значення	Орієнтири управлінських рішень
1	2	3		4	5	6
Для фінансових стратегій						
рентабельність підприємства (x_{11})	збільшення	0,019	0,0781	0,0823; 0,0872; 0,092	[0,019; 0,0781]	Незадовільний стан
рентабельність продажів (x_{12})		0,158	0,3089	0,322; 0,336; 0,35	[0,158; 0,3089]	Задовільний стан
коефіцієнти оборотності дебіторської заборгованості (x_{13})	збільшення	0,02	0,0129	0,0123; 0,012; 0,011	[0,02; 0,0129]	Незадовільний стан
рентабельність власного капіталу (x_{14})	збільшення	0,025	0,0836	0,089; 0,094; 0,099	[0,025; 0,0836]	Незадовільний стан
коефіцієнт абсолютної ліквідності (x_{15})	збільшення	1,012	0,9367	0,961; 0,986; 1,012	[0,9367; 1,012]	Задовільний стан
коефіцієнт автономії (x_{17})	збільшення	0,8	0,8395	0,841; 0,842; 0,843	[0,8; 0,8395]	Задовільний стан
Для виробничих стратегій, які враховують внутрішні бізнес процеси						
темпи зростання/зниження собівартості (x_{22})	зниження	1,005	1,077	1,052; 1,029; 1,005	[1,005; 1,077]	Незадовільний стан
фондовіддача (x_{24})	збільшення	1,42	1,5037	1,513; 1,523; 1,533	[1,42; 1,5037]	Задовільний стан
коефіцієнт зносу основних фондів (x_{25})	зменшення	0,374	0,467	0,384; 0,379; 0,374	[0,374; 0,467]	Незадовільний стан
питома вага витрат на модернізацію виробництва (x_{26})	збільшення	0,1	0,203	0,244; 0,261; 0,279	[0,1; 0,203]	Незадовільний стан
фондоозброєність (x_{27})	збільшення	16541	26725	27845,0; 28953,2; 30061,4	[16541; 26725]	Задовільний стан
частка власної техніки в загальній кількості основних фондів (x_{28})	збільшення	0,15	0,2523	0,271; 0,294; 0,32	[0,15; 0,2523]	Незадовільний стан
частка нової продукції (x_{29})	збільшення	0,04	0,0616	0,063; 0,064; 0,065	[0,04; 0,0616]	Незадовільний стан
коефіцієнт оновлення товарної номенклатури (x_{30})	збільшення	0,05	0,0728	0,073; 0,076; 0,077	[0,05; 0,0728]	Незадовільний стан

(Закінчення таблиці 1)

1	2	3	4	5	6	
Для маркетингових (клієнтських) стратегій:						
питомою вагою витрат на просування товару (x_{32})	збільшення	0,1	0,1316	0,134; 0,137; 0,139	[0,1; 0,1316]	Задовільний стан
відповідністю обсягів поставлених ресурсів потребі в них (x_{33})	збільшення	0,05	0,0761	0,083; 0,087; 0,092	[0,05; 0,0761]	Незадовільний стан
часткою продукції, що підлягала гарантійному обслуговуванню (x_{35})	збільшення	0,04	0,0449	0,044; 0,042; 0,041	[0,04; 0,0449]	Незадовільний стан
економічною ефективністю експорту (x_{36})	збільшення	1,173	0,8473	0,855; 0,864; 0,872	[0,8473; 1,173]	Задовільний стан
питомою вагою поставок за прямими договорами (x_{37})	зменшення	0,8	0,8368	0,841; 0,847; 0,854	[0,8; 0,8368]	Задовільний стан
Для стратегій управління персоналом (навчання й розвитку персоналу)						
темпами зростання чисельності працівників (x_{41})	зменшення	0,972	0,9833	0,981; 0,977; 0,972	[0,972; 0,9833]	Задовільний стан
питомою вагою працівників, які підвищили кваліфікацію у звітному році (x_{42})	збільшення	0,01	0,0115	0,011; 0,011; 0,011	[0,01; 0,0115]	Незадовільний стан
питомою вагою працівників віком до 50 років (x_{43})	збільшення	0,53	0,544	0,547; 0,55; 0,553	[0,53; 0,544]	Задовільний стан
питомою вагою працівників, які виконують науково-технічну роботу (x_{44})	збільшення	0,021	0,0216	0,021; 0,021; 0,021	[0,021; 0,0216]	Незадовільний стан

Проведений економічний аналіз досягнутих значень показників на підприємстві і взаємозв'язків між ними виявив деякі негативні тенденції розвитку його економічних процесів. Вимагають додаткових управлінських заходів процеси на підприємстві, пов'язані зі змінами, які наявні в значеннях частинних показників діяльності підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у процедурі визначення бажаних значень показників ЗСП у процесі формування відповідної функціональної стратегії слід керуватись такою логікою етапів: 1) визначення прогнозних значень частинних показників на основі обчислення кривих росту; 2) визначення оптимальних значень показників ЗСП на основі розв'язання багатокритеріальної оптимізаційної задачі на основі генетичного алгоритму; 3) визначення оптимальних значень показників ЗСП на основі розв'язання багатокритеріальної оптимізаційної задачі за процедурою *fminimax*, яка ґрунтується на методі послідовного квадратичного програмування (SQP); 4) узгодження обчислених значень показників ЗСП та їх аналіз; 5) визначення інтервалу бажаних значень показників ЗСП підприємства. Ця процедура вдосконалює ана-

літичне забезпечення обґрунтування бажаних значень показників при стратегічному плануванні діяльності підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ансофф І. Стратегическое управление: Сокр. Пер. с англ. – М.: Экономика. 1989. – 519 с.
2. Мізюк Б.М. Стратегічне управління підприємством. – Львів: «Коопосвіта». ЛКА, 1999. – 388 с.
3. Аникин Б.А. Высший менеджмент для руководителя: Учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 136 с.
4. Осовська Г.В. Стратегічний менеджмент: Навч. посібник. Осовська Г.В., Фіщук О.Л., Жалінська І.В. – К.: Кондор, 2003. – 196 с.
5. Бараннік І.О. Моніторинг факторів зовнішнього середовища промислового підприємства. І.О. Бараннік, О.В. Міненкова. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика», 26–27 березня 2016 р. м. Харків. – С. 337 – 340. (0,32/0,16 ум.-друк. арк.)
6. Малярець Л. М. Сучасні оптимізаційні методи в середовищі MatLab: навчальний посібник. Ч. 1 / Малярець Л.М., Резнік Є.В., Сінкевич Б.В. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2011. – 360 с.
7. Малярець Л. М. Сучасні оптимізаційні методи в середовищі MatLab: навчальний посібник. Ч. 1 / Малярець Л.М., Резнік Є.В., Сінкевич Б.В. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – 356 с.

АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

ANALYSIS OF TRANSFORMATIONAL PROCESSES OF MONETARY POLICY IN UKRAINE

У статті розглянуто трансформаційні процеси грошово-кредитної політики України: перехід до режиму інфляційного таргетування. Досліджено проблематику та особливості встановлення режиму інфляційного таргетування в Україні. Визначено вплив на зміну монетарного режиму становища на зовнішньоекономічних ринках. Проведено аналіз взаємозв'язку волатильності та рівня інфляції. Встановлено чинники ефективності інфляційного таргетування.

Ключові слова: інфляція, таргетування, центральний банк, грошово-кредитна політика, монетарний режим, стратегія, індекс цін, економічне зростання, валютний курс.

В статье рассмотрены трансформационные процессы денежно-кредитной политики Украины: переход к режиму инфляционного таргетирования. Исследованы проблема и особенности установления режима инфляционного таргетирования в Украине. Определено влияние на изменение монетарного режима положения на внешнеэкономических

рынках. Проведен анализ взаимосвязи волатильности и уровня инфляции. Установлены факторы эффективности инфляционного таргетирования.

Ключевые слова: инфляция, таргетирование, центральный банк, денежно-кредитная политика, монетарный режим, стратегия, индекс цен, экономический рост, валютный курс.

The article deals with the transformational processes of the monetary policy of Ukraine: the transformation to the inflation targeting policy. The problems and peculiarities of the establishment of the inflation targeting policy in Ukraine are investigated. The influence on the change of the monetary policy of the situation on the foreign economic markets is determined. The correlation between volatility and the inflation rate is analyzed. The factors of efficiency of inflation targeting are established.

Key words: inflation, targeting, central bank, monetary policy, strategy, price index, economic growth, exchange rate.

УДК 336.71.078.3

Негрей М.В.

к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Кучебо О.С.

студент
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Постановка проблеми. До 2015 року грошово-кредитна політика в Україні характеризувалася режимом монетарного таргетування. Та через різке пришвидшення темпів інфляції протягом останніх кількох років виникла нагальна потреба зміні стратегії грошово-кредитної політики. Неможливість використання обмінного курсу як основного інструменту регулювання та необхідність швидкої дезінфляції сприяли трансформаційним процесам запровадження режиму інфляційного таргетування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню процесу інфляційного таргетування присвячені праці Е. Халдейн, Е. Докле, В. Базилевича, В. Міщенко, П. Ільчук та багатьох інших вітчизняних та зарубіжних вчених. Незважаючи на достатній рівень висвітлення проблеми інфляційного таргетування, питання впровадження таргетування інфляції в Україні та дослідження можливих його наслідків потребує детального дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення методологічних підходів до аналізу процесу інфляційного таргетування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні вчені дають різні визначення поняття інфляційного таргетування (ІТ). О. Петрик зазначає, що ІТ – це такий монетарний режим, яким установлюється однозначний пріоритет інфляції перед будь-якими іншими цілями ГКП (у тому числі перед курсовими), а також підвищена відповідальність органів грошово-кредитного регулювання за досягнення інфляційних цілей [7].

На думку В. Мазуренко, ІТ – це концепція монетарної політики, якою передбачено наявність трьох основних елементів: законодавчого закріплення цінової стабільності як прямої цілі монетарної політики в довгостроковій перспективі; офіційного оголошення центральним банком кількісних цільових показників інфляції на визначений часовий період та відповідальності за їх дотримання; роз'яснення дій органів монетарної влади громадськості, забезпечення прозорості політики уряду й центрального банку [5, с. 99-103].

З точки зору НБУ сутність режиму ІТ полягає у публічному оголошенні кількісних цілей з інфляції та зобов'язанні центрального банку досягати цих цілей протягом середньострокового періоду – 1-3 роки. Основним інструментом за даного режиму є облікова процентна ставка. Змінюючи ставки за грошово-кредитними операціями з банками, центральний банк впливає на умови, за якими банки укладають угоди на грошовому ринку, і, таким чином, і на обмінний курс гривні та ціни інших фінансових активів. У кінцевому підсумку за допомогою зміни процентної ставки центральний банк опосередковано впливає на такі макроекономічні показники, як ВВП та інфляція [6].

Е. Халдейн описує основні проблеми формування структури монетарного режиму, які зводяться до вирішення наступних питань [6]:

- 1) на якому рівні встановити цілі інфляції?
- 2) на якому часовому горизонті?
- 3) чи варто надавати перевагу ціновому рівню чи інфляційному таргету?

4) яка оптимальна ширина коридору інфляційного таргету?

5) до яких потрясінь потрібно буде пристосовуватись?

6) чи повинні бути опубліковані прогнози інфляції та інша внутрішня інформація?

7) чи варто таргетувати реальні, а також номінальні величини?

По суті, запровадження оптимальної схеми таргетування зводиться до визначення 3 ключових факторів:

1) оптимального рівня інфляційного таргету;

2) горизонту, на який слід встановлювати рівень інфляції;

3) передбаченні наслідків від «прозорої» діяльності центрального банку.

Вирішення цих трьох питань і є проблемами запровадження режиму ІТ. Це добре видно із загальної форми правила зворотного зв'язку від таргетування інфляції:

$$\Delta i_t = \gamma(E_t \pi_{t+j} - \pi^*),$$

де i_t – номінальна процентна ставка, γ – коефіцієнт позитивного зворотного зв'язку, E_t – оператор очікувань, залежить від інформації за час t і раніше, π_{t+j} – інфляція за час $t+j$, j – горизонт таргетування, π^* – інфляційний таргет (цільовий рівень інфляції).

Застосування зазначеного рівняння може викликати певні труднощі, це виявляється у наступних важливих аспектах. По-перше, необхідно зробити вибір щодо π^* – оптимального рівня цільової інфляції (фактор 1). По-друге, необхідно визначити горизонт таргетування – значення j у змінній зворотного зв'язку π_{t+j} (фактор 2). І, по-третє, основне питання у тому, до чого призведе E_t – необхідність певного ступеня прозорості для забезпечення правила зворотного зв'язку (фактор 3) [1].

В Україні до застосування режиму інфляційного таргетування Національний банк перейшов на початку 2016 року. До цього тривала підготовча робота зі створення всіх критично необхідних передумов для його запровадження. На першому етапі (до 2015 року) були створені технічні передумови, зокрема, побудовано макроекономічні моделі, розроблено квартальний прогнозний цикл. На другому етапі (у першій половині 2015 року) були створені інституційні передумови, у тому числі забезпечена незалежність Національного банку у використанні інструментів для досягнення своєї цілі, усунене фіскальне домінування, змінений процес прийняття рішень з монетарної політики. З другої половини 2015 року тривав третій етап – впровадження всіх ключових елементів ІТ [6].

Хоча такі заходи мали значу ефективність, фактичний рівень інфляції відрізняється від початкового прогнозу НБУ (рис. 1), що негативно впливає на рівень довіри до центрального банку.

За поточними даними у 2017 році інфляція в Україні становить 12,2 %, попри прогноз НБУ – 8%. Після 2018 року очікується інфляція на рівні 7,3 %. На 2019 рік прогноз залишається незмінним – 5% [4].

Для досягнення цілей щодо інфляції необхідні:

– проведення політики, що відповідає інфляційним цілям;

– згладжування надмірних коливань обмінного курсу;

– спрямування монетарної політики винятково на забезпечення цінової стабільності, відсутність фіскального домінування;

– приведення адміністративно регульованих цін до ринково обґрунтованих рівнів, підвищення цін відповідно до встановленого рівня [5].

Розвиток і зростання економіки будь-якої країни можливе тільки в умовах стабільно низького рівня інфляції. Саме тому забезпечення стабільності цін є головним завданням НБУ. Виконання цього завдання забезпечується шляхом застосування заходів, які запобігають значному і непередбачуваному коливанню рівня інфляції та дозволяють звузити його коридору волатильності.

Аналіз статистичних даних за 2005-2017 роки (рис. 2) дає підстави зробити висновок про те, що різкий ріст/спад інфляції негативно відображається і на самому її рівні. Неконтрольованість інфляційних процесів чинить значний негативний вплив на економіку загалом. Тому доцільним є проведення заходів щодо згладжування різких коливань рівня інфляції, що дозволить отримати більш точні прогнози на середньострокову перспективу для встановлення таргету і забезпечить встановлення певної стабільності національної грошової одиниці.

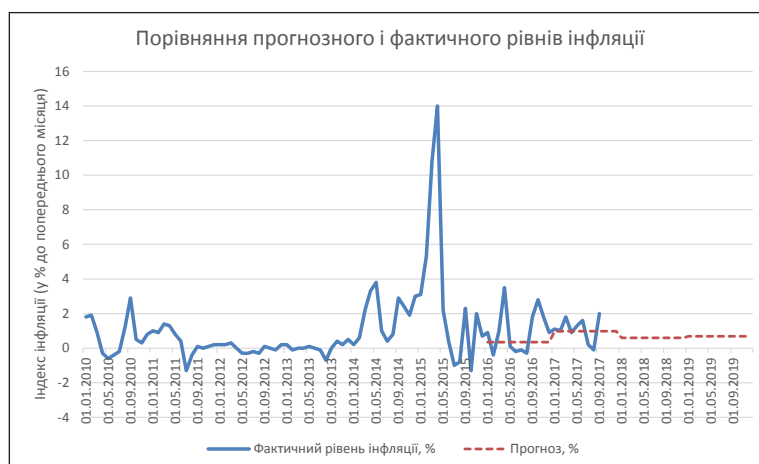

Рис. 1. Цілі монетарної політики НБУ

Джерело: Побудовано авторами на основі даних Держкомстату [8]

Результати побудови регресійної моделі дозволяють припустити, що близько 20% зміни середнього рівня інфляції пояснюється її коливанням.

При виборі монетарного режиму слід звернути увагу на вразливість національної економічної ситуації до зовнішньоекономічних процесів. В умовах доларизованої економіки та чутливості України до стану світових ринків для уникнення неконтрольованих ризиків, пов'язаних з обмінним курсом, крім регулювання інфляції, необхідно провести комплекс заходів щодо валютного контролю і регулювання. Зважаючи на несприятливу зовнішньоекономічну кон'юнктуру та складність доступу до світових фінансових ринків, нарощування чистих міжнародних резервів має розглядатися, як окреме завдання підвищеної уваги не лише у 2017 році, але й у середньостроковій перспективі. Достатній рівень міжнародних резервів слугуватиме стабілізуючим захисним механізмом фінансової системи та економіки держави для нівелювання впливу зовнішніх шоків.[5]

Одним з основних чинників валютних ризиків в Україні є розмір зовнішнього боргу та валютних резервів. При аналізі приросту резервів та рівня інфляції можна чітко побачити залежність цих показників (рис. 3). Значний вплив міжнародної економіки на ситуацію в країні характерний для країн з досить високими темпами інфляції, до яких належить і Україна.

Дослідження британського вченого Е. Халдейна показало, що інфляційне таргетування не однаково ефективно для країн з різним рівнем розвитку. Зокрема, вчений провів аналіз зв'язку між приростом валютних резервів та зростанням рівня ВВП [1, с. 74-112]. Д. Вавра зазначає, що на 2013 р. 24 із 25 країн з ринками, що формуються, застосовували ІТ з частими валютними інтервенціями, і лише одна реалізувала режим чистого ІТ [2]. Всі вищезазначені чинники наводять на думку, що Україні доцільно застосовувати не чисте інфляційне таргетування, а гнучке ІТ з управлінням рівнем валютного курсу.

У дослідженні [3] М. Макаренко стверджує, що інфляційне таргетування виявило себе позитивно лише у високорозвинених країнах із високим рівнем доходу на одну особу. У країнах з низьким рівнем інфляції (< 8%) зі зростанням обсягу валютних резервів спостерігається приріст ВВП. Проте, у країнах, де рівень інфляції досить високий (>15%), збільшення обсягу резервів призводить до зниження обсягу ВВП.

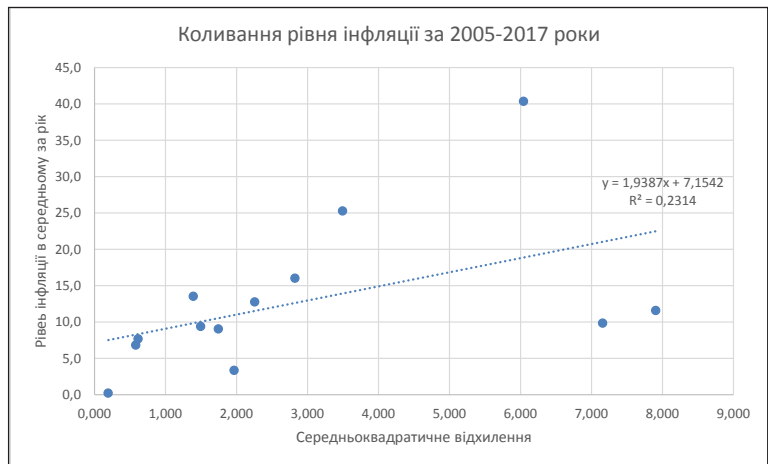

Рис. 2. Аналіз коливань рівня інфляції

Джерело: Побудовано за даними Мінфін [2]

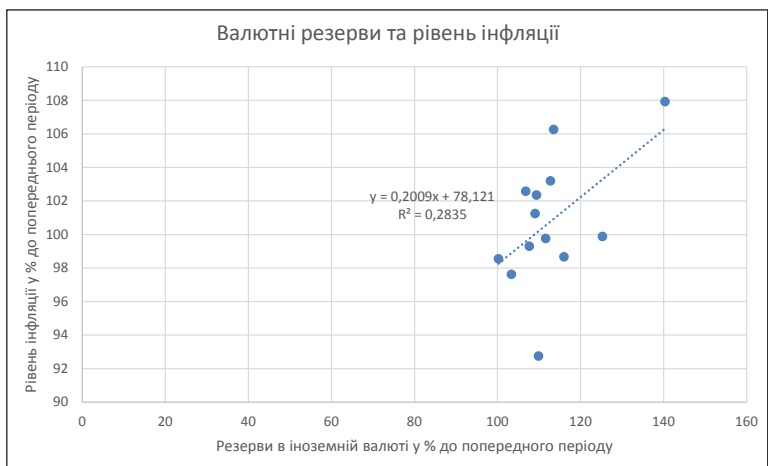

Рис. 3. Валютні резерви та рівень інфляції

Джерело: Розраховано авторами за даними НБУ [6]

Вчені Т. Богдан та О. Шпенюк вважають, що надмірний контроль над обмінним курсом може призвести до нестабільності відсоткових ставок і, як наслідок, випуску. Також існує ризик неадекватної оцінки причин шоків обмінного курсу і подальшого неправильного його коригування, що може призвести до погіршення економічної ситуації [9]. Однак, контроль курсу з боку влади деякою мірою все ж таки необхідний, тільки його необхідно здійснювати з урахуванням принципів обачності, що передбачені фінансовою програмою EFF (Extended Fund Facility, EFF) Міжнародного валютного фонду.

На ефективність ІТ в Україні суттєво негативно впливають такі чинники:

1) значний рівень доларизації економіки в Україні. Це призводить до зниження ефективності регулювання НБУ через обмеження його впливу на іноземну валюту. Також цей фактор суттєво впливає на рівень інфляції та її варіацію: в країнах з високою доларизацією економіки рівень інфляції та її волатильність є значно вищими, ніж в країнах з низькою доларизацією;

2) зростання зовнішньоекономічного боргу України. Валовий зовнішній борг України на кінець першого півріччя поточного року перевищив 240% експорту при максимально допустимому значенні в 200% [9]. Через неефективну політику уряду зросло боргове навантаження на Україну, що призвело до підвищення інфляційних очікувань в країні;

3) значне скорочення обсягу резервів в іноземній валюті. Міжнародні резерви України станом на вересень 2017 р. становили 18 млрд дол., що лише трохи перевищує половину мінімально необхідного розміру резервів за останніми настановами МВФ.

Висновки з проведеного дослідження. Встановлення інфляційного таргету є досить складним і трудомістким процесом та характеризується значною невизначеністю інформації. Тому точне його значення визначити неможливо. Оптимальним значенням інфляційного таргету для України вважають $5 \pm 2\%$. Зважаючи на вище перераховані чинники, досягнення такого рівня інфляції досить складне завдання для Національного банку, яке необхідно виконувати поступово протягом найближчих років. Реалізація комплексу заходів, спрямованих на подолання вищезазначених проблем, сприятиме подоланню опору при впровадженні ІТ в Україні та дозволить підвищити ефективність впливу інфляційного таргетування на економічний стан загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Haldane A. G. Designing inflation targets. Monetary policy and inflation targeting / Haldane Andrew G. – Sydney: Reserve Bank of Australia. – 1997. – P. 74-112.

2. Vavra D. Inflation Targeting and Foreign Exchange Intervention in Emerging Markets / Vavra D. – Mimeo. – Ceska Narodni Banka. – 2014.

3. Богдан Т. Таргетування стабільності / Т. Богдан, О. Шпенюк / Дзеркало тижня. – 2016. – № 1124. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dt.ua/macrolevel/targetuvannya-stabilnosti-.html>

4. Индекс инфляции (Украина) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/infl/>

5. Мазуренко В. Таргетування інфляції як оптимальний інструмент грошово-кредитної політики в контексті теорії раціональних сподівань / В. Мазуренко, С. Шаповал / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 38/39. – С. 99-103.

6. Макаренко М. І. Інфляційне таргетування і макроекономічна динаміка: посткризовий аналіз / М. І. Макаренко / Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 11. – С. 73-79.

7. НБУ погіршив прогноз інфляції в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/business/economics/3900224-nbu-pohirshyv-prohnoz-infliatsii-v-ukraini>

8. Основні засади грошово-кредитної політики на 2017 рік та середньострокову перспективу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=41556547>

9. Петрик О. І. Незалежність центрального банку як ключова передумова успішної реалізації режиму інфляційного таргетування [Електронний ресурс] / О. І. Петрик, К. К. Мельник // Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України. – 2009. – Вип. 26. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/pprbsu/texts/2009_26/26.1.13.pdf

10. Публікації Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

11. Режим інфляційного таргетування / Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=85391

МОДЕЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІРТУАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА В ANYLOGIC

MODELING OF THE ACTIVITY OF VIRTUAL ENTERPRISE IN ANYLOGIC

УДК 330.4

Соколовська З.М.

д.е.н., професор кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій Одеський національний політехнічний університет

Сенкевич Б.А.

студентка Одеський національний політехнічний університет

У статті розглянуто сучасний стан української ІТ-галузі. Охарактеризовано основні визначення та проблеми діяльності віртуального підприємства. Наведено переваги імітаційного моделювання та платформи AnyLogic. Побудовано імітаційну модель віртуального підприємства за допомогою AnyLogic 7.3.6 Personal Learning Edition. Проаналізовано основні результати комп'ютерної імітації. Представлено перспективи застосування моделі-тренажера.

Ключові слова: ІТ-аутсорсинг, ІТ-компанія, віртуальне підприємство, імітаційне моделювання, імітаційна модель, імітаційні експерименти.

В статье рассмотрено современное состояние украинской ИТ-отрасли. Представлено характеристику основных определений и проблем деятельности виртуального предприятия. Приведено преимущества имитационного моделирования и платформы AnyLogic. Построено имитационную модель

с помощью платформы AnyLogic 7.3.6 Personal Learning Edition. Проанализировано основные результаты компьютерной имитации. Представлено перспективы использования модели-тренажера.

Ключевые слова: ИТ-аутсорсинг, ИТ-компания, виртуальное предприятие, имитационное моделирование, имитационная модель, имитационные эксперименты.

The article discusses modern state Ukrainian IT-branch. The main concepts and problems of activity of virtual enterprise have been characterized. The advantages of simulation modeling and AnyLogic platform have been presented. There was built simulation model of virtual enterprise into AnyLogic 7.3.6 Personal Learning Edition. The main results of computer simulation have been analyzed. The prospects uses of this simulator model have been presented.

Key words: IT-outsourcing, IT-company, virtual enterprise, computer simulation, simulation model, imitation experiment.

Постановка проблеми. Сучасна інформаційна економіка в умовах розвитку новітніх технологій вимагає досить рішучих дій від усіх учасників ринкових відносин. Особливо важливими на сьогоднішній день є швидка реакція на зміни в конкурентному середовищі, максимальне задоволення запитів та бажань споживачів, мінімізація використання доступних ресурсів. Ці фактори є досить вагомими аргументами щодо перегляду існуючих організаційних форм створення підприємства та появи нових задля підвищення ефективності безперервних бізнес-процесів.

Інформаційно-технологічна галузь на сьогоднішній день є досить перспективною та прибутковою. Враховуючи всі світові глобалізаційні процеси, без інформаційних технологій неможливо уявити розвиток економіки багатьох провідних країн світу на сучасному етапі. В останній час у світі та в Україні під впливом розвитку інформаційних та комп'ютерних технологій, а також інноваційної діяльності, набули досить широкого поширення віртуальні підприємства. Тому досить актуальною є побудова імітаційної моделі та дослідження за допомогою неї ведення бізнесу віртуального підприємства, що надає ІТ-аутсорсингові послуги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Приділяють увагу дослідженню основних понять та розвитку віртуального підприємства багато зарубіжних та вітчизняних вчених. Особливо це можна помітити у працях В. Давідоу, М. Мелоуна, Х. Вютриха, А. Філіппа, А. Манюшиса, А. Катаєва, Е. Песікова, К. Бойченко, Л. Тимашової, Т. Подчасової, Ю. Дзядика, Т. Загорної, А. Ткачової та ін.

Але водночас більшість наукових робіт присвячується переважно теоретичному напряму дослідження цієї проблематики.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз особливостей віртуального підприємства та побудова імітаційної моделі для цієї організаційної форми підприємницької діяльності за допомогою системи багатопідходного моделювання AnyLogic.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська ІТ-галузь є достатньо молода, але має значний потенціал для розвитку. Вітчизняні ІТ-фахівці визнані зараз у всьому світі та успішно конкурують на світовому ІТ-ринку. Варто відзначити, що праця українських ІТ-фахівців користується значним попитом у більшості розвинених країн. Цьому підтвердження в тому, що багато відомих та впливових іноземних ІТ-компаній відкривають свій бізнес саме в Україні, у тому числі EPAM Systems, Ciklum, Luxoft, Intetics та ін.

В останній час спостерігається тенденція до невпинного зростання саме галузі ІТ серед інших галузей української економіки. Так частка цієї галузі у ВВП України збільшилася з 2011 р. до 2015 р. з 0,6% до 3,3% (з 1,1 до 2,7 мільярдів доларів США) [1]. У період з 2011 р. до 2016 р. збільшилася й кількість ІТ-фахівців з 42,4 до 100 тис. працівників [1-2].

За перше півріччя поточного року ІТ-галузь зайняла третю сходинку в рейтингу серед експортних галузей вітчизняної економіки [3]. Відповідно до даних Комітету з інформаційних технологій Європейської Бізнес Асоціації, обсяг експорту комп'ютерних та інформаційних послуг української ІТ-індустрії за перше півріччя 2017 р. зріс на

18,27% (до 1,256 мільярдів доларів) у порівнянні з аналогічним періодом 2016 р. Водночас обсяг податкових надходжень від ІТ-сектору до державного бюджету за 6 місяців поточного року збільшився на 32,90% проти такого ж показника попереднього року і становить 3,69 млрд грн [3].

Варто відзначити, що на вітчизняному ринку ІТ-послуг досить невелика кількість ІТ-компаній, які створюють і пропонують унікальний продукт. З тієї причини, що майже 90% ринку працює на аутсорсинг [4].

Таким чином, спостерігається зростання та удосконалення новітніх інформаційних технологій, кількості кваліфікованих ІТ-фахівців, зарубіжних ІТ-компаній, потреб замовників. Це сприяє забезпеченню можливостей ефективного використання вільних ресурсів та розширення міжнародних зв'язків; пошуку нових форм організації підприємств.

У 21 столітті дослідники детально розглядають перехід до віртуальних та мережевих принципів організації підприємств [5-13], які у більшості випадків мають більше переваг на відміну від традиційних форм.

Вперше про віртуальні підприємства (ВП) мова стала йти на початку 90-х років минулого століття. У 1992 р. ця категорія була визначена в монографії В. Давідоу та М. Мелоуна [5], яка вийшла у США. Вони припускали, що віртуальне підприємство – це організація, яка переважно орієнтується на споживача, задовольняє його потреби певним чином, що є надзвичайно економічним і ефективним з точки зору витрат [5]. Дослідники Вютрих Х.А. та Филипп А.Ф. вважають, що віртуальне підприємство – це добровільна тимчасова форма кооперації декількох, як правило, незалежних партнерів (підприємств, інститутів, окремих осіб), що забезпечує завдяки оптимізації системи виробництва благ велику вигоду клієнтам [6]. Автор праці [7, с. 7-12] характеризує віртуальне підприємство, як 1) підприємство, що діє на віртуальних ринках та в мережі Інтернет; та, як 2) тимчасову кооперацію мережі підприємств (організацій, окремих колективів або людей), що володіють ключовими компетенціями для найкращого виконання ринкового замовлення, що базується на єдиній інформаційній системі. А в роботі [8, с. 10] вказується, що віртуальне підприємство – це мережева комп'ютерна організаційна структура, що складається з неоднорідних компонентів, розташованих у різних місцях. Як можна побачити, визначення поняття «віртуального підприємства» є досить багатограним. Але розуміння цієї категорії сьогодні залишається все ж таки однаковим, не дивлячись на різні його тлумачення. Взагалі, як було відмічено в роботах [5; 9; 10, с. 206] ВП створюється завжди шляхом відбору та залучення лише найкращих трудових, фінансових, матеріальних,

організаційно-технологічних та інших ресурсів різнорідних віддалених підприємств або підрозділів та їх об'єднанням з використанням комп'ютерних мереж й інтелектуальних технологій.

Віртуальні форми організації діяльності поєднують у собі найголовніші три чинники, які за будь-яких умов призводять до досягнення успіху в бізнесі, – це «час», «якість» та «ціна». У праці [11, с. 113] відзначається, що саме ВП дає змогу стати конкурентоспроможним в якості продукції, ефективності виробничих процесів, витратах бізнесу. Таким чином, створення ВП є найбільш перспективною та ефективною моделлю для ведення підприємницької діяльності.

Варто відзначити, що найпершим імпульсом до створення такого типу підприємства є завжди надходження ринкового замовлення. ВП створюються та функціонують, як правило, цілодобово та в реальному масштабі часу на віртуальних ринках, які дозволяють здійснювати торгівлю, що охоплює весь світ; а також у віртуальній реальності, тобто в кібернетичному просторі [6; 7, с. 10].

Основними перевагами ВП на відміну від традиційних організаційних форм є: залучення капіталу для виконання унікальних проектів; розподіл бізнес-процесів з метою підвищення конкурентоздатності продукції; розподіл ризику в інвестиційних проектах; можливість вибирати та використовувати найкращі ресурси, знання та здібності з меншими часовими витратами; вихід на нові ринки, у тому числі на зарубіжні ринки; швидкість виконання ринкового замовлення; зниження сукупних витрат; гнучка адаптація до умов навколишнього середовища; повне задоволення потреб замовника; зниження бар'єрів до виходу на нові ринки [7, с. 12; 11, с. 114; 12]. Але водночас така організаційна форма характеризується наступними недоліками: практична відсутність матеріальної та соціальної підтримки своїх членів внаслідок відмови від класичних довгострокових форм та звичайних трудових відносин; поява неврахованих на початковому етапі планування значних ризиків; високий рівень ризику утворення віртуального підприємства; особливо на вітчизняному ринку при відсутності практичного досвіду; низький рівень телекомунікаційної інфраструктури в деяких країнах, у тому числі й в Україні; відсутність законодавчої бази; ускладнення обміну інформацією; труднощі бухгалтерського та податкового обліку різних країн [7, с. 12; 10, с. 208; 11, с. 114]. Найчастіше перед ВП постають для вирішення проблеми, які виражаються в необхідності у детальному вивченні підприємств-партнерів, визначенні організаційної придатності партнерів у технологічному та економічно-соціальному плані, встановленні довіри взаємозв'язків між підприємствами-партнерами, а також необхідності у формуванні коо-

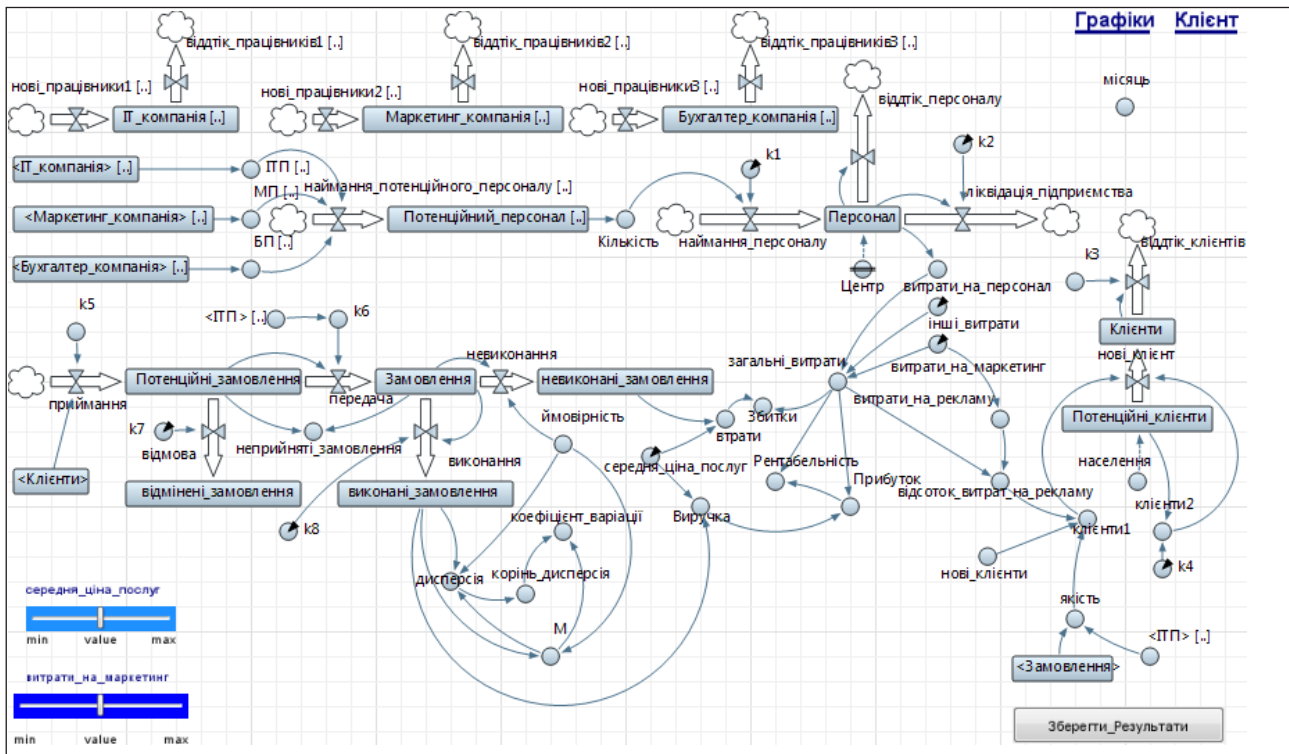

Рис. 1. Імітаційна модель віртуального підприємства (фрагмент)

Джерело: власна розробка авторів

пераційного менеджменту з метою координації діяльності територіально-розподілених партнерів [13, с. 582]. Все ж таки, не дивлячись на ці недоліки та проблеми, у 21 столітті головним інструментом провадження зовнішньоекономічної діяльності є створення саме ВП [12].

Тому з цієї причини виникає необхідність дослідження діяльності віртуального підприємства. Для цього можна використовувати безліч інструментів та методів. Але найбільш вдалим та перспективним напрямом для практичного дослідження результатів діяльності ВП є застосування сучасних імітаційних методів моделювання.

В останні роки значно розширилася практика застосування апарату імітаційного моделювання [14, с. 11]. Це можна пояснити з декількох причин. По-перше, імітаційне моделювання дає можливість змінювати входні параметри та проводити експерименти з різними показниками. По-друге, створена імітаційна модель дозволяє отримувати широкий простір в проведенні аналізу чутливості, який дозволяє розглянути велику кількість сценаріїв при зміні однієї або декількох змінних в моделі. По-третє, імітаційне моделювання дозволяє розробити модель необмеженої складності [15, с. 193-398]. Ще однією унікальною властивістю імітаційного моделювання є те, що створені моделі дозволяють проводити експерименти та робити прогноз систем, які проєктуються, навіть у тих випадках, коли реальної системи взагалі наразі не існує чи експерименти

з об'єктами взагалі неможливі, чи є занадто вартісними. Варто відзначити, що для дослідження складних проблем, де переважають час та динаміка, саме імітаційне моделювання може являти собою більш потужний засіб проведення аналізу [16; 17, с. 30].

Сьогодні одним з найпотужніших інструментів імітаційного моделювання, який підтримує всі підходи до створення імітаційних моделей, а також будь-яку їх комбінацію, є система AnyLogic. Цю платформу можна застосовувати для значного прискорення процесу створення бізнес-моделей завдяки графічному середовищу. AnyLogic достатньо повно задовольняє потреби у багатопідходному імітаційному моделюванні. За допомогою платформи можна об'єднувати три сучасні підходи: процесно-орієнтовний (дискретно-подієвий), системну динаміку та агентне моделювання. Комп'ютерне моделювання використовується у бізнесі, коли проведення експериментів на реальній системі неможливе або непрактичне, частіше всього через вартість або тривалість. Є реальна можливість вивчати процеси у AnyLogic та вносити зміни в імітаційну модель, що дозволяє краще аналізувати роботу системи та швидко розв'язувати поставлені завдання [18].

Для дослідження діяльності віртуального підприємства була побудована імітаційна модель за допомогою платформи AnyLogic 7.3.6 Personal Learning Edition (рис. 1-2).

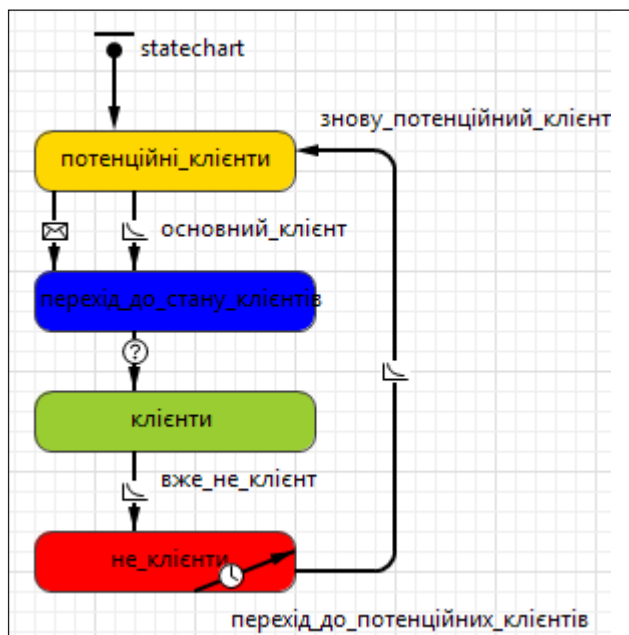

Рис. 2. Фрагмент агентної моделі появи клієнтів

Джерело: власна розробка авторів

Одиницею модельного часу виступає один місяць роботи. Загальний термін функціонування становить 48 місяців. Модель побудована з використанням агентного підходу, який демонструє появу клієнтів, та системної динаміки, що визначає:

- формування персоналу ІТ-компанії, маркетингової компанії та компанії, яка надає аутсорсингові послуги у сфері бухгалтерського обліку;
- формування персоналу ВП;
- формування клієнтів;
- імітацію кількості замовлень;
- основні показники діяльності цього підприємства в часі;
- оцінку ризику діяльності ВП.

Проведені імітаційні експерименти (рис. 3) допомагають планувати та визначати діяльність на майбутні періоди, а також виявляти сильні та слабкі сторони віртуального підприємства.

Отже, результати імітаційних експериментів показують, що віртуальне підприємство у цьому випадку зможе отримати прибуток за визначених витрат та параметрів, а також маркетингових заходів лише у другому році свого функціонування, але він буде зростати поступово. Під час роботи за визначених умов загальна тенденція кількості замовлень буде також зростаючою, а поява клієнтів відповідно до маркетингової програми та якості роботи персоналу більш-менш стабільною та прогнозованою.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, розроблена імітаційна модель-тренажер дозволить засновникам віртуальних підприємств в умовах плинних економічних процесів проводити

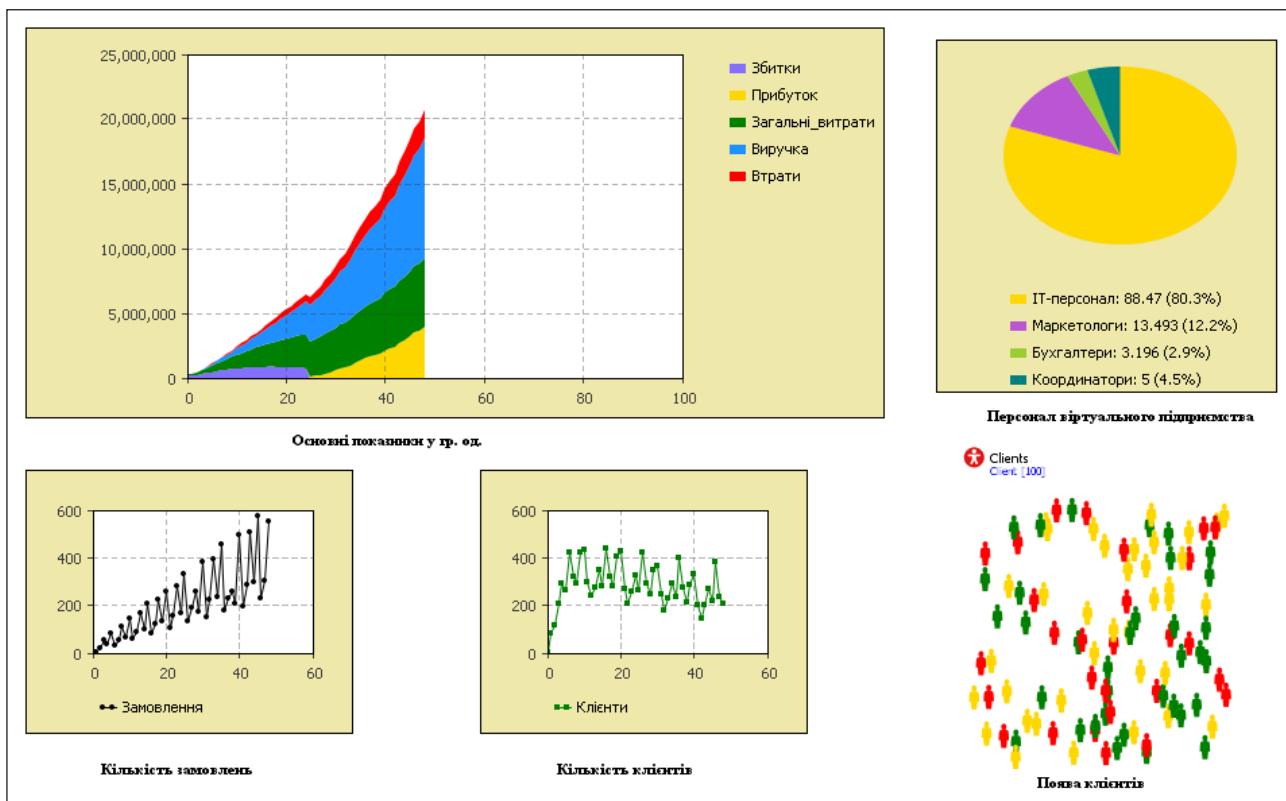

Рис. 3. Скриншот з отриманими результатами показників діяльності ВП

Джерело: власна розробка авторів

реальну оцінку основних результатів своєї роботи в часі та прогнозувати на майбутні періоди динаміку розвитку. Це стає можливим внаслідок врахування комплексу впливових факторів з витрачанням на це мінімальних витрат часу та наявних доступних грошових ресурсів. Побудовану модель можна коригувати відповідно до визначених цілей і завдань, а також застосовувати в якості потужного інструменту для ухвалення важливих рішень щодо функціонування віртуального об'єкту на IT-ринку на перспективу, визначаючи різноманітні сценарії розвитку подій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Export-oriented segment of Ukraine's IT services market: Status quo and prospects [Electronic resources]. – Access mode: http://www.eba.com.ua/static/export_it_industryfinal_29092016.pdf.
2. Рынок труда 2016: 100 тыс. программистов, бум ИТ-школ, избыток РМ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://dou.ua/lenta/articles/jobs-and-trends-2016/>. – Дата доступа: 20.10.17.
3. IT-індустрія зайняла третє місце у структурі експорту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eba.com.ua/static/press-releases/PressR_29092017.pdf.
4. 10 міфів про IT-сектор України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/384360/10-mifiv-pro-it-sektor-ukrayiny>. – Дата доступу: 20.10.17.
5. Dawidow W. H. The virtual corporation: Structuring and revitalizing the corporation for the 21st century / W. H. Dawidow, M. S. Malone. – New York: Harper business, 1992.
6. Вютрих Х.А., Филипп А.Ф. Виртуализация как возможный путь развития управления // Проблемы теории и практики управления, №5, 1999. – С. 45-49.
7. Катаев А. В. Виртуальные бизнес-организации. – СПб.: – Изд-во Политехнического университета, 2009. – 120 с.
8. Тимашова Л. А. Технології віртуальних підприємств для виробництва інноваційних продуктів / Л. А. Тимашова // Екон.-мат. моделювання соц.-екон. систем. – 2009. – Вип. 14. – С. 5-24.
9. Дзядик Ю. В. Віртуальні підприємства: перспективи та ризики / Ю. В. Дзядик // Розвиток науково-технологічних парків та інноваційних структур інших типів: Україна і світовий досвід. II Міжнародна науково-практична конференція. Матеріали конференції. ЛьвЦНТЕІ, Львів, 2003. – С. 147-151.
10. Бойченко К.С. Віртуальне підприємство як фактор підвищення результативності бізнес-проекування / К. С. Бойченко // Проблеми економіки. – 2013. – № 1 – С. 205-209.
11. Танасійчук В. Особливості віртуальних підприємств [Електронний ресурс] / В. Танасійчук // Вісник КНТЕУ – № 6, 2009. – С. 113-117. – Режим доступу: <http://www.visnik.knteu.kiev.ru/files/2009/06/14.pdf>. – Дата доступу: 20.10.2017.
12. Манюшис А. Виртуальное предприятие как эффективная форма организации внешнеэкономической деятельности компании [Электронный ресурс] / А. Манюшис, В. Смольянинов, В. Тарасов. – Режим доступа: http://www.vasilievaa.narod.ru/16_4_03.htm. – Дата доступа: 20.10.2017.
13. Плєскач В. Л. Інформаційні системи та технології на підприємствах / В. Л. Плєскач, Т. Г. Затоначька. – К.: «Знання», 2011. – 718 с.
14. Соколовська З. М. Сучасні напрямки розвитку імітаційного моделювання та їх прикладні реалізації // Матеріали науково-практичної конференції «Економічна кібернетика: теорія, практика та напрямки розвитку», кафедра економічної кібернетики та інформаційних технологій Одеського національного політехнічного університету. Одеський національний політехнічний університет, 29-30 жовтня 2015, – Одеса: ОНПУ, 2015 – 120 с.
15. Каталевский Д. Ю. Основы имитационного моделирования и системного анализа в управлении: учебное пособие; 2-е изд., перераб. и доп. / Д. Ю. Каталевский. – М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2015. – 496 с.
16. Борщев А. От системной динамики и традиционного имитационного моделирования – к практическим агентным моделям: причины, технологии, инструменты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gpss.ru/paper/borshevarc.pdf>.
17. Лычкина Н. Н. Имитационное моделирование экономических процессов / Н. Н. Лычкина. – М.: Академия АйТи, 2005. – 164 с.
18. Инструмент имитационного многоподходного моделирования Anylogic [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.anylogic.ru>. Дата доступа: 01.09.17.
19. Соколовська З. М. Комп'ютерне моделювання складних економічних систем: монографія / З. М. Соколовська, О. А. Клепікова. – Одеса: Астропринт, 2011. – 512 с.
20. Соколовська З. М. Математичне та комп'ютерне моделювання економічних процесів: [монографія] / З. М. Соколовська, В. М. Андрієнко, І. Ю. Івченко [та ін.]; за заг. ред З. М. Соколовської. – Одеса: Астропринт, 2016. – 308 с.

РОЗДІЛ 10. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

ОГЛЯД ІНСТИТУЦІЙНИХ АСПЕКТІВ РЕГУЛЮВАННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В ПРОМИСЛОВІСТІ УКРАЇНИ

REVIEW OF INSTITUTIONAL ASPECTS OF REGULATION OF ENERGY SAVING IN THE INDUSTRY OF UKRAINE

У статті визначено основні недоліки, які гальмують поширення впровадження енергозберігаючих технологій у промисловому розвитку України. Виявлено, що обмеження фінансової участі держави у впровадженні енергозбереження у промисловому виробництві гальмує досягнення цілей сталого розвитку України. Запропоновано ряд заходів з енергоефективності та енергозбереження на енергетичні об'єкти, системи опалення та охолодження.

Ключові слова: інституційні аспекти, енергозбереження, промисловість, енергозберігаючі технології, енергоефективність, євроінтеграція, ЄС, Україна.

В статье определены основные недостатки, которые не дают распространения внедрения энергосберегающих технологий в промышленном развитии Украины. Выявлено, что ограничения финансового участия государства во внедрении энергосбережения в промышленном производстве тормозит достижение целей устойчивого

развития Украины. Предложен ряд мер по энергоэффективности и энергосбережения для энергетических объектов, системы отопления и охлаждения.

Ключевые слова: институциональные аспекты, энергосбережение, промышленность, энергосберегающие технологии, энергоэффективность, евроинтеграция, ЕС, Украина.

The main shortcomings which impede the spread of the introduction of energy saving technologies in the industrial development of Ukraine in this article were defined. It was found that limiting the financial participation of the state in the implementation of energy saving in industrial production hinders the achievement of the goals of sustainable development of Ukraine. A series of measures on energy efficiency and energy saving on energy objects, heating and cooling systems was proposed.

Key words: institutional aspects, energy saving, industry, energy saving technologies, energy efficiency, eurointegration, EU, Ukraine.

УДК 338.246:620.9

Тіщенко Є.Б.аспірант кафедри менеджменту
Донбаська державна машинобудівна
академія

Постановка проблеми. Сьогодні існує безліч поглядів на поняття інституційної структури та інституційного середовища. Інституційна структура регулювання енергозбереження в промисловості – це ієрархічна система взаємопов'язаних інститутів та інституцій, об'єднаних цільовою функцією впорядкування раціонального енергоспоживання промисловими суб'єктами господарювання. Вона включає інституції, що безпосередньо забезпечують передумови та умови застосування політики енергозбереження у промисловому виробництві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інституційна структура та аспекти регулювання енергозбереження в промисловості України залишаються одними із актуальних напрямів сучасних досліджень. Результати дослідження огляду інституційних аспектів регулювання енергозбереження в промисловості України висвітлені у наукових публікаціях вітчизняних і зарубіжних вчених: Биба В., Руднев Є., Купчак В., Кітченко О., Пономаренко Т. та інші.

Метою даної роботи є огляд на реформування енергетичних ринків, забезпечення прозорості господарської діяльності, конкуренції на цих ринках та їх демонополізація, інтеграція енергетичного сектору України до енергетичних ринків ЄС та системи європейської енергетичної безпеки

Виклад основного матеріалу дослідження. Інституційна структура регулювання енергозбереження в промисловості України формується під впливом обраного курсу на євроінтеграцію та взяттям на себе зобов'язань імплементувати до 15 жовтня 2017 р. (з конкретизацією національних цілей щодо підвищення енергетичної ефективності та регулюванням завдань енергетичної стратегії кожні три роки – у 2017 і 2020 роках) у національне законодавство положення директив Третього енергетичного пакета ЄС у сфері енергоефективності промисловості, а саме Директиви 2012/27/ЄС про енергоефективність, яка змінює Директиви 2009/125/ЄС та 2010/30/ЄС і скасовує Директиви 2004/8/ЄС та 2006/32/ЄС.

У відповідності із Директивою 2012/27/ЄС передбачено, що до 2020 року рівень споживання енергоресурсів має бути зменшений на 20% (попередньою Директивою 2006/32/ЄС встановлювався рівень енергоефективності 9%). Дана мета встановлена у національному стратегічному документі – Стратегії сталого розвитку України на період до 2020 року [3]. Зниження енергоемності валового внутрішнього продукту визначено досягти шляхом:

– забезпечення (впровадження) 100 відсотків обов'язкового комерційного обліку споживання енергоресурсів (енергії та палива), переходу до

використання енергоефективних технологій та обладнання, зокрема через механізм залучення енерго-сервісних компаній, реалізації проектів з використанням альтернативних джерел енергії;

- забезпечення максимально широкої диверсифікації шляхів та джерел постачання первинних енергоресурсів, зокрема нафти, природного газу, вугілля, ядерного палива, нарощування видобутку вітчизняних енергоносіїв, запровадження прозорих конкурентних правил розробки та використання родовищ енергоносіїв;

- лібералізація ринків електричної і теплової енергії, вугілля та газу, перехід на нову модель їх функціонування;

- інтеграція енергосистеми України з континентальною європейською енергосистемою ENTSO-E;

- реорганізація публічного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» відповідно до Третього енергетичного пакету Європейського Союзу;

- залучення іноземних інвестицій в енергетичний сектор України, зокрема до модернізації Єдиної газотранспортної системи України, електрогенеруючих потужностей та електромереж; реформа вугільної галузі та залучення стратегічних інвесторів, приватизація перспективних і ліквідація (консервація) збиткових вугледобувних підприємств;

- модернізація інфраструктури паливно-енергетичного комплексу» [3].

Окремою частиною виокремлено енергоспоживання домогосподарств. Пропоновано розроблення проекту та ухвалення Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо стимулювання встановлення сонячних та вітрових електричних станцій на території приватних домогосподарств», подовження та удосконалення виконання Програми «тепліх» кредитів для населення як ключового елементу секторальних заходів з підвищення енергоефективності, зменшення енергоспоживання комунальним сектором (через забезпечення функціонування Фонду енергоефективності, виконання положень Закону України «Про комерційний облік комунальних послуг» від 06.07.2016 № 4901, ухвалення Закону України «Про енергетичну ефективність будівель» та забезпечення його виконання).

При цьому, промисловість, як значний поглинач енергії, не привертає значної уваги планувальників [8]. Обмеження фінансової участі держави у впровадженні енергозбереження у промисловому виробництві гальмуватиме досягнення цілей сталого розвитку України.

Стратегія національної безпеки України (до 2020 року) передбачає забезпечення енергетичної безпеки, пріоритетами якої є:

- реформування енергетичних ринків, забезпечення прозорості господарської діяльності, конкуренції на цих ринках та їх демонополізація, інтеграція енергетичного сектору України до енергетичних ринків ЄС та системи європейської енергетичної безпеки;

- підвищення енергетичної ефективності та забезпечення енергозбереження;

- диверсифікація джерел і маршрутів енергопостачання, подолання залежності від Росії у постачанні енергетичних ресурсів і технологій, розвиток відновлюваної та ядерної енергетики з урахуванням пріоритетності завдань екологічної, ядерної та радіаційної безпеки;

- створення умов для надійного енергозабезпечення та транзиту енергоресурсів територією України, захищеності енергетичної інфраструктури від терористичної загрози;

- формування системи енергозабезпечення національної економіки і суспільства в особливий період» [1].

Важливим елементом довгострокової політики у сфері енергоефективності та переходу до низьковуглецевого розвитку є Енергетична стратегія України до 2035 року: «Безпека, Енергоефективність, Конкурентоспроможність», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р [2]. Документом встановлено цілі та пріоритети енергетичного сектору України: свідоме та енергоефективне суспільство, енергетична незалежність, надійність та стабільність ПЕК, розвиток ринків, інвестиційна привабливість, мережева інтеграція, сучасна система управління.

Реалізацію Стратегії планується здійснювати в три етапи (табл. 1.).

Виокремимо заходи з енергозбереження у промисловості України за означеними етапами Енергетичної стратегії (табл. 2).

Таким чином, найбільший обсяг заходів у промисловому енергозбереженні планується здійснити на першому етапі (до 2020 р.). Разом з тим, фінансування придбання енергоефективного обладнання у цей період покладатиметься на суб'єктів підприємництва промисловості, з частковим запланованим залученням інвесторів до технологій застосування ВДЕ. Державна підтримка, як і Стратегії сталого розвитку, переважно стосується ЖКГ, бюджетних установ через ЕСКО та сфери енергетичних підприємств.

Лише на другому етапі, що на наш погляд, є абсолютно нелогічним передбачається формування інфраструктури та інституцій для концентрації й надання фінансових ресурсів суб'єктам господарювання для потреб технологічної модернізації.

Третій етап Стратегії взагалі позбавлений конкретизації заходів у сфері енергоефективності промислового виробництва та присвячений завершенню реформування паливно-енергетичного сектору (газодобувної, вугледобувної та нафтопе-

Таблиця 1

Етапи та основні заходи реалізації Енергетичної стратегії України до 2035 р.

Етап, період	Заходи
Реформування енергетичного сектору (до 2020 року)	впровадження реформ та формування конкурентного середовища у сферах: генерації електроенергії на базі викопного палива, магістральних та дистрибуційних електромереж, охорони довкілля, енергоефективності
Оптимізація та інноваційний розвиток інфраструктури (до 2025 року)	формування цільового енергобалансу до 2035 року; установлення доцільності консервації потужностей ТЕС із урахуванням динаміки розвитку ринку електроенергії; розроблення програми заміщення вибуваючих потужностей новими із зазначенням структури нових потужностей за видами генерації, відповідно до прогнозу ЗППЕ та розроблення механізму такого заміщення.
Забезпечення сталого розвитку (до 2035 року)	розгляд можливих альтернативних підходів до тарифоутворення після завершення модернізації мережевого господарства (зокрема <i>Price Cap Regulation</i>); запровадження системи комерційних розрахунків на основі якісних показників надання послуг з теплозабезпечення і охолодження

Таблиця 2

Заходи з енергозбереження у промисловості України за етапами Енергетичної стратегії України до 2035 р.

Етап, період	Заходи енергозбереження у промисловості
Реформування енергетичного сектору (до 2020 року)	впровадження навчальних програм, організація роз'яснювальної роботи та реклами, проведення енергетичного аудиту на рівні окремих підприємств; встановлення вимог до обладнання та технологій щодо рівня енергоспоживання та екологічних параметрів; реалізація потенціалу енергозбереження у промисловості забезпечуватиметься за рахунок впровадження систем енергетичного менеджменту та енергосервісу, стимулюючої державної економічної політики та поступового підвищення вимог до рівня енергоефективності шляхом перегляду стандартів на енергоспоживання; у сфері ВДЕ: проведення міжнародних комунікаційних кампаній для заохочення входу на ринок ВДЕ України міжнародних стратегічних та фінансових інвесторів; стимулювання використання біомаси як палива на підприємствах, де біомаса є залишковим продуктом; запровадження на рівні суб'єктів господарювання практики аналізу та реагування на загрози роботі енергетичних об'єктів (<i>contingency planning</i>);
Оптимізація та інноваційний розвиток інфраструктури (до 2025 року)	формування інфраструктури та інституцій для концентрації й надання фінансових ресурсів суб'єктам господарювання для потреб технологічної модернізації (розвиток фондового ринку, розширення комерційного кредитування); удосконалення механізму стимулювання виробництва енергетичного устаткування в Україні
Забезпечення сталого розвитку (до 2035 року)	–

реробної промисловості), уведенню в експлуатацію нових агрегатів ВДЕ.

Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року, схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1228-р [4].

Законодавчі акти, які регулюють діяльність з енергозбереження в Україні наведені у табл. 3.

Наведені стратегічні документи, середньострокові плани та законодавчі акти України майже позбавлені поширеного у закордонній практиці фіскального регулювання впровадження енергозбереження у промисловості – не вказується ані на податкові стимули, ані на адміністративні фінансові заходи, підвищення екологічного податку за нераціональне енергоспоживання. Разом з тим, ст. 16 Закону України «Про енергозбереження» передбачено фіскальні заходи стимулювання енергозбереження:

надання податкових пільг підприємствам-виробникам енергозберігаючого обладнання, техніки і матеріалів, засобів вимірювання, контролю

та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, виробникам обладнання для використання нетрадиційних та поновлюваних джерел енергії і альтернативних видів палива;

надання податкових пільг підприємствам, які використовують устаткування, що працює на нетрадиційних та поновлюваних джерелах енергії, альтернативних видах палива;

пріоритетного кредитування заходів щодо забезпечення раціонального використання та економії паливно-енергетичних ресурсів;

встановлення підвищених норм амортизації енергозберігаючих основних фондів;

цільових державних та інших субсидій і безповоротного асигнування на виконання пошукових науково-дослідних робіт у сфері енергозберігаючих технологій і нетрадиційних видів енергії, на виробництво та освоєння нових видів енергозберігаючої техніки та технології» [5].

Разом з тим, у Податковому кодексі України [6] передбачено лише звільнення від оподатку-

Характеристика основних законодавчих актів, що регулюють діяльність промислових підприємств з енергозбереження в Україні

Закон України «Про енергозбереження» від 01.07.1994 р. № 74/94-ВР [3]	визначає правові, економічні, соціальні та екологічні основи енергозбереження для всіх підприємств, об'єднань та організацій, розташованих на території України, а також для громадян
Закон України «Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації» (від 9 квітня 2015 р. № 327-VIII, із змінами, внесеними згідно із Законами № 922-VIII від 25.12.2015; № 1980-VIII від 23.03.2017)	цей Закон встановлює правові та економічні засади здійснення енергосервісу для підвищення енергетичної ефективності об'єктів державної та комунальної власності
Фонд енергоефективності, створення якого передбачено Законом України, прийнятим 8 червня 2017 р.	стимулювання і підтримки здійснення заходів з підвищення рівня енергетичної ефективності будівель та енергозбереження переважно в житловому секторі з урахуванням відповідних національних планів та задля зменшення викидів ПГ
Закон України «Про ринок природного газу» (від 9 квітня 2015 р. № 329-VIII, із змінами, внесеними згідно із Законом № 1541-VIII від 22.09.2016)	визначає захист навколишнього природного середовища, у тому числі енергоефективність, збільшення частки енергії з альтернативних джерел та зменшення викидів ПГ як загальносуспільний інтерес у процесі функціонування ринку природного газу
Закон України «Про ринок електричної енергії» (від 13 квітня 2017 р. № 2019-VIII)	передбачає покладення Кабінетом Міністрів України спеціальних обов'язків на учасників ринку щодо захисту навколишнього природного середовища, енергоефективності, збільшення частки енергії, виробленої з альтернативних джерел, та зменшення викидів ПГ
Закон України «Про альтернативні джерела енергії» (від 20 лютого 2003 р. № 555-IV, у редакції від 11.06.2017)	визначає правові, економічні, екологічні та організаційні засади використання альтернативних джерел енергії та сприяння розширенню їх використання у паливно-енергетичному комплексі
Закон України «Про газ (метан) вугільних родовищ» (від 21 травня 2009 р. № 1392-VI, у редакції від 22.09.2016)	визначає правові, економічні, екологічні та організаційні засади діяльності у сфері геологічного вивчення газу (метану) вугільних родовищ, видобування і вилучення його під час дегазації та подальшого використання як матеріального та/або енергетичного ресурсу
Закон України «Про альтернативні види палива»	визначає правові, соціальні, економічні, екологічні та організаційні засади виробництва та використання альтернативних видів палива, а також стимулювання збільшення його використання
Закон України «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу»	визначає правові засади для підвищення ефективності використання палива в процесах виробництва енергії або інших технологічних процесах, розвитку та застосування технологій комбінованого виробництва електричної і теплової енергії, підвищення надійності та безпеки енергопостачання на регіональному рівні, залучення інвестицій у будівництво когенераційних установок.
Закон України «Про електроенергетику»	визначає правові, економічні та організаційні засади діяльності в електроенергетиці і регулює відносини, пов'язані з виробництвом, передачею, розподілом, постачанням і використанням енергії, забезпеченням енергетичної безпеки України, конкуренцією та захистом прав споживачів і працівників галузі.
Податковий кодекс України	визначає особливості оподаткування та надання пільг суб'єктам господарювання, які розробляють, виробляють, впроваджують та використовують відновлювані джерела енергії
Митний кодекс України	встановлює правила імпортування обладнання, техніки та матеріалів для проектів відновлюваної енергетики

вання податком на додану вартість (п. 197.16 ст. 197 ПКУ) операцій з ввезення на митну територію України: «устаткування, яке працює на відновлюваних джерелах енергії, енергозберігаючого обладнання і матеріалів, засобів вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, обладнання та матеріалів для виробництва альтернативних видів палива або

для виробництва енергії з відновлюваних джерел енергії; матеріалів, устаткування, комплектуючих, що використовуються для виробництва: устаткування, яке працює на відновлюваних джерелах енергії; матеріалів, сировини, устаткування та комплектуючих, які будуть використовуватися у виробництві альтернативних видів палива або виробництві енергії з відновлюваних джерел енер-

гії; енергозберігаючого обладнання і матеріалів, виробів, експлуатація яких забезпечує економію та раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів; засобів вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів» [6].

Пільги з податку на прибуток було скасовано на підставі Закону України № 71-VIII від 28.12.2014 р. [7].

У відповідності із пп. 14 і 16 ст. 282 Митного кодексу України [58] визначені вище об'єкти також звільняються від оподаткування ввізним митом:

Пільгові об'єкти оподаткування окреслюються у Наказі Національного агентства з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів від 01.04.2008 р. № 49 «Про затвердження Порядку включення до Державного реєстру підприємств, установ, організацій, які займаються розробкою, впровадженням та використанням енергозберігаючих заходів та енергоефективних проектів».

Висновки. На основі проведеного дослідження, визначимо основні «прогалини», які гальмують поширення впровадження енергозберігаючих технологій у промисловому розвитку України:

– спрямування заходів з енергоефективності та енергозбереження переважно, на енергетичні об'єкти, системи опалення та охолодження, на транспортний та комунальний сектор, домогосподарства (операційна ціль 2.2 проекту Стратегії сталого розвитку України до 2030 р., що стосується забезпечення доступу до економічно прийнятних, надійних, низьковуглецевих джерел енергії для всіх та підвищення ефективності використання енергії, Енергетична стратегія України до 2015 р.);

– енергозбереження за секторами промислової економіки пропонувано здійснювати за рахунок коштів Фонду енергоефективності, міжнародних фінансових організацій та проектів міжнародної технічної допомоги, енергосервісних компаній,

приватних інвестицій. Державна підтримка, як і Стратегії сталого розвитку, переважно стосується ЖКГ, бюджетних установ через ЕСКО та сфери енергетичних підприємств. Обмеження фінансової участі держави у впровадженні енергозбереження у промисловому виробництві гальмуватиме досягнення цілей сталого розвитку України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. СТРАТЕГІЯ національної безпеки України затверджено Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

2. Енергетична стратегія України до 2035 року: «Безпека, Енергоефективність, Конкуренентоспроможність», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р.

3. Стратегії сталого розвитку України на період до 2020 року.

4. Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року.

5. Закон України «Про енергозбереження» від 01.07.1994 р. № 74/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80>.

6. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page39>.

7. Закон України № 71-VIII від 28.12.2014 р. «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19/page>.

8. Пономаренко Т.В. Передумови стійкості розвитку вітчизняних металургійних підприємств [Електронний ресурс] / Т.В. Пономаренко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – № 2. – Режим доступу: <http://www/URL: http://global-national.in.ua/vipusk-1-2014/176-ponomarenko-t-v-peredumovistijkosti-rozvitku-vitchiznyanikh-metalurgijnikh-pidприємств>.

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ІМПЕРАТИВІВ
ВСЕОСЯЖНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИTHE PARTICULARITIES OF CREATING IMPERATIVES
FOR THE INCLUSIVE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

У статті сформульовано зміст імперативу з точки зору розвитку суспільних відносин. Обґрунтовано значення імперативів для регулювання відносин у суспільстві та їх поступальний розвиток. Автором розроблено та представлено механізм створення імперативів всеосяжного розвитку національної економіки. Визначено суспільний поділ праці, науково-технічний прогрес і соціальні і територіальні відмінності як імперативи всеосяжного розвитку національної економіки. Обґрунтовано вплив та еволюцію імперативів всеосяжного розвитку для української економіки за період її становлення. Сформульовано етапи трансформації економічної системи в Україні у контексті суспільного поділу праці. Визначено об'єктивні умови розвитку технологічних укладів як прояву дії науково-технічного прогресу. Пояснені особливості імперативу всеосяжного розвитку соціальні і територіальні відмінності в українській економіці.

Ключові слова: імператив, інклюзивність, всеосяжний розвиток, соціальні і територіальні відмінності, науково-технічний прогрес, суспільний поділ праці, принцип конвергенції, технологічний уклад, соціально-економічна система.

В статье сформулированы содержание императива с точки зрения развития общественных отношений. Обосновано значение императивов для регулирования отношений в обществе и их поступательное развитие. Автором разработаны и представлены механизм создания императивов всеобъемлющего развития национальной экономики. Определены общественное разделение труда, научно-технический прогресс, социальные и территориальные различия как императивы всеобъемлющего развития национальной экономики. Обосновано влияние и эволюцию императивов всеобъемлющего развития для украинской экономики за период ее становления. Сформулированы

этапы трансформации экономической системы в Украине в контексте общественного разделения труда. Определены объективные условия развития технологических укладов как проявления действия научно-технического прогресса. Объяснены особенности императива всеобъемлющего развития социальные и территориальные различия в украинской экономике.

Ключевые слова: императив, инклюзивность, всеобъемлющее развитие, социальные и территориальные различия, научно-технический прогресс, общественное разделение труда, принцип конвергенции, технологический уклад, социально-экономическая система.

The article formulates the content of the imperative within the development of social relations. The article substantiates the importance of imperatives for regulating relations in society and their progressive development. The author develops and presents a mechanism for creating imperatives of inclusive development of the national economy. The social division of labor, scientific and technological progress and social and territorial differences as imperatives of inclusive development of the national economy are defined. The stages of transformation of the economic system in Ukraine within the social division of labor are formulated. The objective conditions for the development of technological structures are defined to reveal the action of scientific and technological progress. The impact and evolution of inclusive development imperatives for the Ukrainian economy over the period of its formation are substantiated. The features of social and territorial differences, the imperative of inclusive development, are explained in Ukrainian economy.

Key words: imperative, inclusiveness, inclusive development, social and territorial differences, scientific and technological progress, social division of labor, convergence principle, technological structure, socio-economic system.

УДК 338.001

Рудь Ю.Л.

старший викладач

Класичний приватний університет

Постановка проблеми. Економічний розвиток національної економіки України сьогодні тяжіє до нової моделі, зокрема всеосяжного розвитку. Економічні перетворення у контексті всеосяжності (інклюзивності) пов'язані з об'єктивними закономірними процесами еволюції соціально-економічної системи під впливом рушійних сил (імперативів), джерел фінансування, ресурсів національної економіки, екзогенних й ендогенних факторів, що на них впливають. Для фундаментального реформування національної економіки на основі нової моделі всеосяжного розвитку варто окремо оцінювати дію імперативів та впровадження їх у всі ланки господарського механізму. Первинне поняття «імператив» (від лат. imperativus) означає владний, обов'язковий, настійна вимога,

безумовне веління, наказ. Згідно з філософським трактуванням І. Кантом імператив визначається ним як загальний моральний припис [19]. Філософ виокремлює його на гіпотетичний і категоричний, де перший вимагає наявності умов, а другий – безумовний принцип поведінки.

В основі інклюзивного розвитку лежать, насамперед, економічні та соціальні імперативи: соціальні і територіальні відмінності, науково-технічний прогрес і суспільний поділ праці. Вони включені у процеси економічного розвитку та зростання, соціального навантаження на природне середовище, безпечного людського розвитку, реляційні процеси соціально-економічних трансформацій національної економіки. Ключовою рисою досягнення всеосяжного розвитку через його імперативи є дотри-

мання принципу конвергенції, тобто досягнення зближення, згуртованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему формування імперативів у системі економічного розвитку суспільства та національної економіки на різних стадіях її трансформації досліджували як українські, так і зарубіжні вчені, науковці і практики, зокрема: В. Геєць, В. Гриценко, О. Дорош, О. Іншакова, І. Кант, М. Ковальчук, С. Мочерний, В. Павлов, В. Ростоу, Дж. Сакс, Я. Столярчук, Ю. Туниця, Л. Федулова, А. Чухно, Й. Шумпетер та інші. Нова стратегія економічного розвитку України на основі моделі всеосяжного розвитку має враховувати передумови та особливості створення імперативів всеосяжного розвитку та їх детермінант для кількісного оцінювання розвитку національної економіки, які спричинені глибокими якісними перетвореннями у всіх сферах суспільного життя.

Постановка завдання. Метою статті встановлено виявлення особливостей створення імперативів всеосяжного розвитку національної економіки України та формулювання механізму їх створення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Відповідно до концептуальних засадах всеосяжного економічного розвитку, модель якого ґрунтується на одержанні соціо-економічного ефекту за рахунок стійкого рівня добробуту суспільства, яке рівнозначно бере участь у створенні національного доходу, та зворотного для кожного члена суспільства результату в можливості задоволення своїх потреб, зайнятості та безпечного людського розвитку, мають бути закладені імперативи всеосяжного розвитку.

Природа імперативу у площині філософії розуміється вченими як правила, які виражаються у формі дозволів, заборон, приписів, уподобань тощо [8]. Також імператив формулюють як принцип беззаперечного обов'язку та базується на глибоких морально-етичних переконаннях людини, внаслідок чого формалізована моральна чи етична суспільна норма стає максимально ефективною [4]. Отже, імператив з точки зору розвитку суспільних відносин відображає беззаперечний до виконання принцип, правила у певній системі, що впливає на ефективність її існування та функціонування її елементів.

Відповідно до загально філософського змісту завдяки формуванню та дії імперативів відбувається регулювання відносин у суспільстві та їх поступальний розвиток. Ключовою особливістю дії імперативу системи, особливо соціально-економічної, є його здатність до власної якісної зміни та впливу на інші імперативні норми, що формують стадії розвитку системи. Імператив відмінний від детермінанти або показника. Показник відображає кількісні характеристики, за допомогою якого

можна виміряти розмір системи чи її елементів (наприклад, національної економіки за її станом соціально-економічного стану).

За визначених обставин та в певний проміжок часу імператив здатен досягти максимального рівня своєї ефективності. Ефективність окремого імперативу досягається у процесі взаємодії з іншими імперативами (нормами) під впливом зовнішніх до системи факторів. Так, на кожному наступному етапі розвитку системи поступово зростає дисбаланс між чинною імперативною нормою і зміненням у процесі суспільного розвитку середовищем. Внаслідок цього відбувається якісна зміна попереднього змісту імперативу, враховуючи нові вимоги середовища, для забезпечення ефективної взаємодії у суспільстві.

Такий життєвий цикл імперативів має «спіральний» характер розвитку. Імперативні норми постійно адаптуються до суспільних змін; процес набуває характеру неперервного нарощування нових, удосконалених правил економічної та неекономічної взаємодії індивідів на основі тих імперативів, що вже завершили свій цикл. При цьому на кожному новому витку спіралі форма окремого імперативу може ускладнюватися; однак у їх сукупності ймовірні трансформації іншого характеру: одні втрачатимуть свою актуальність, натомість інші – її набуватимуть [5, с. 224] (рис. 1).

Модель механізму створення імперативів всеосяжного розвитку національної економіки показує досягнення ефекту дії імперативів, тобто одержання певного рівня інклюзивності національної економіки як соціально-економічної системи та суспільних відносин у господарському механізмі при впровадженні моделі всеосяжного розвитку. Досягнення рівня певної моделі економічного розвитку залежить від конкретних імперативів та їх максимальної взаємодії з максимальним впливом на трансформацію імперативу, що зумовлює його еволюцію та переходу на наступну вищу стадію суспільного розвитку. Цей процес відбувається під впливом екзогенних факторів: економічних, політичних, соціальних, екологічних, науково-технологічних, культурних, інформаційних, людських тощо.

Сучасні науковці розрізняють та систематизують імперативи суспільного розвитку на політичні, економічні, екологічні, соціальні, науково-технологічні, інформаційні, культурні, природно-географічні, релігійні тощо. На наш погляд, у контексті формування моделі всеосяжного розвитку національної економіки варто досліджувати економічний та соціальний імперативи як імперативи прямої дії як такі, що формують ефективну, конкурентоспроможну, соціально орієнтовану, ресурсо- й енергоефективну та екологічно стійку національну соціально-економічну систему. Науковці [5] узагальнюють економічний імператив

Рівень інклюзивності національної економіки при впровадженні моделі всеосяжного розвитку

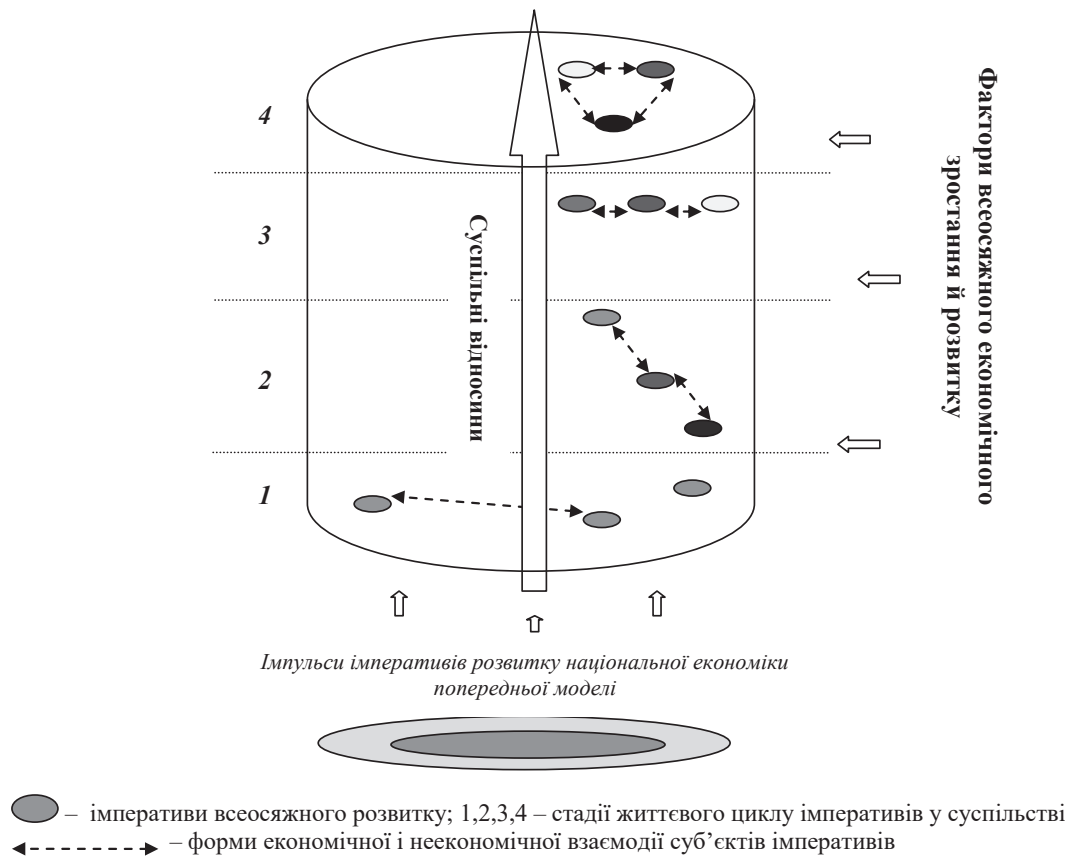

Рис. 1. Механізм створення імперативів всеосяжного розвитку національної економіки

Джерело: побудовано автором

як обов'язковий, об'єктивно зумовлений принципами поведінки суб'єктів економічних систем, напрямів, форм і методів господарювання, механізмів, інструментів і засобів їх реалізації, що мають обов'язковий характер і використовуються відповідно до чинного правового поля. Тобто він передбачає певні правила поведінки всіх структурних елементів економічної системи з урахуванням різних факторів, що впливають на них. Соціальний імператив, у загальному розумінні, визначається як сукупність основних вимог для вирішення проблем соціальних відносин і взаємодії у напрямку підтримки конкретної соціальної системи [1].

Нами визначено, що імперативами всеосяжного розвитку національної економіки як динамічної соціально-економічної системи є суспільний поділ праці, науково-технічний прогрес і соціальні і територіальні відмінності, які реалізують соціальний та економічний імперативи будь-якої соціально-економічної системи. Еволюція кожного з імперативів формує базис для всеосяжного розвитку національної економіки.

Розвиток продуктивних сил будь-якої соціально-економічної системи супроводжується відповідним прогресом у суспільному поділі праці, який відображає загальний стан суспільної праці, її зміст і характер у різних суспільно-економічних формаціях. Суспільний поділ праці є важливим фактором зростання продуктивності праці. Поділ праці у суспільстві на різних стадіях його розвитку здійснюється за основними родами діяльності (землеробство, промисловість, сфера матеріального і нематеріального виробництва тощо) [9; 11]. На основі суспільного поділу праці, власне спеціалізації та кооперації, формується комплекс галузей національної економіки держави. Еволюція суспільного поділу праці відображає перехід кількості у якість продуктивних сил національної економіки, трансформації її економічної системи, а тому сприяє економічному прогресу. Науковці виявили чотири етапи трансформації економічної системи в Україні за період її незалежності (табл. 1).

Соціально-економічний результат трансформації економічної системи в Україні на основі суспільного поділу праці відображається у структурі

галузей економіки, що створюють додану вартість. За даними Державної служби статистики України промисловість залишається головною галуззю у структурі суспільного поділу праці національної економіки України.

Протягом періоду становлення України від перехідної економіки до країни з ринком, що розвивається, спостерігаються закономірності наздогнати розвинені країни за багатьма показниками, зокрема за темпами зростання ВВП. Однак, орієнтація на цей показник лише приховує більшість проблем розвитку національної економіки та промисловості, оскільки досить часто супроводжується збільшенням негативного навантаження на навколишнє середовище, погіршенням екологічної ситуації, подальшим старінням основних фон-

дів, зростанням енергомісткості та матеріаломісткості на одиницю продукції, зниженням її якості, погіршенням соціальних стандартів якості життя, яке проявляється у скороченні кількості населення країни, погіршенням рівня здоров'я, умов праці тощо [18, с. 82].

Суспільний поділ праці, відображаючи якість розвитку продуктивних сил національної економіки, пов'язаний з науково-технічним прогресом як якісним результатом кількісного нагромадження результатів виробничих функцій у системі суспільного поділу праці. Зміст *науково-технічного прогресу* як імперативу всеосяжного розвитку національної економіки визначається поступальним рухом науки і техніки, еволюційним розвитком усіх елементів продуктивних сил суспільного виробни-

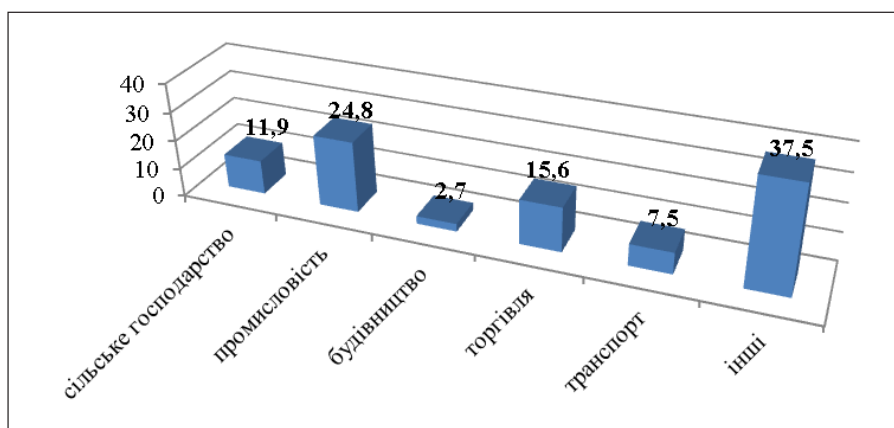

Рис. 2. Розподіл валової доданої вартості за видами економічної діяльності в Україні у 2016 році (у відсотках)

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [17]

Таблиця 1

Етапи трансформації економічної системи в Україні

Назва й тривалість етапу	Особливості
Перехідний (становлення виробних зв'язків всередині системи поділу праці) 1991–1993 рр.	Часткове збереження планової економічної системи і її модернізація шляхом впровадження нових господарських елементів і відносин. Різне скорочення показників розвитку
Структурна перебудова господарського комплексу 1994–1999 рр.	Орієнтація на модель змішаної економіки. Повна заміна інститутів планової економіки на ринкові та поступовий перехід до постіндустріальної економіки
Технологічна перебудова національної економіки та інтеграція у міжнародний поділ праці 2000–2010 рр.	Формування адаптованої до світового ринку національної економіки, що самоорганізується. Поступовий перехід до четвертого технологічного укладу
Формування власної моделі економічного розвитку 2011–2012 рр.	Різне падіння макроекономічних показників розвитку та пошук національною економічною системою стану рівноваги (гомеостазису), за якого забезпечується ефективна взаємодія товарно-грошових потоків і цін всередині національної економічної системи. Процеси інтернаціоналізації у світовому господарстві.
Пошук нової моделі економічного розвитку в умовах соціо-економіко-екологічної трансформації продуктивних сил 2013 р.-нині	Відновлення зростання темпів економічного розвитку. Переорієнтація національної економіки на сферу послуг та аграрний сектор. Технологізація виробництва. Активізація процесів євроінтеграції. Зміна виробничих зв'язків на рівні господарських комплексів регіонів.

Джерело: сформовано і доповнено автором за [2]

цтва. Об'єктивно процес науково-технічного прогресу є постійно діючою закономірністю розвитку матеріального виробництва. Результатом процесу є послідовне вдосконалення техніки, технології та організації виробництва, підвищення його ефективності [10]. У результаті науково-технічного прогресу як постійного процесу створення нових і вдосконалення застосовуваних технологій, засобів виробництва і кінцевої продукції з використанням досягнень науки формується новий формат суспільного поділу праці на основі технологічних укладів національних економік.

Технологічний уклад характеризує сукупність зв'язаних виробництв, що мають єдиний технічний рівень і розвиваються синхронно. Зміна домінуючих в економіці технологічних укладів зумовлює нерівномірний хід науково-технічного прогресу [14]. На думку І. Матюшенка [7] технологічний уклад «має складну внутрішню структуру, ядром якої є сукупність радикальних (базисних) технологій. Це принципово нові технології, що створені на базі раніше невідомих закономірностей, винаходів і відкриттів, які докорінно змінюють зміст видів діяльності в суспільстві і після впровадження стають інноваціями». Визначено, що ядром технологічного укладу є принципово нові (радикальні) технології, створені під впливом раніше невідомих

законів і закономірностей, винаходів, відкриттів, які докорінно змінюють зміст різних видів діяльності в суспільстві [12].

Науковці виокремлюють шість технологічних укладів і передбачають формування сьомого (табл. 2). В Україні переважно розвинуті III та IV технологічні уклади, питома вага яких становить 95%. На V технологічний уклад припадає 5%, а шостий відсутній. Це свідчить, що в Україні розвиваються переважно ресурсо- і енергомісткі галузі промисловості, що знижує конкурентоспроможність країни серед технологічно розвинених країн на міжнародному ринку.

Соціальні і територіальні відмінності відображають особливості організації національної економіки як господарської системи на певній території, включаючи історично сформовані суспільні й виробничі відносини. Будь-яка територія становить просторово організовану і впорядковану множину природних, соціальних, господарських об'єктів. Вона характеризується двома видами просторової організації: природна і суспільна (господарська) [16, с. 110]. Природна організація території відображає ландшафтне компонування, а суспільна організація території – компонування одиницями і системами, що виконують певні суспільні чи економічні функції на певній частині

Таблиця 2

Еволюція технологічних укладів

Технологічний уклад, його період	Ядро (галузі економіки) технологічного укладу	Результат технологічного укладу у виробничих функціях
I (1785-1835 рр.)	Текстильна промисловість, текстильне машинобудування, виплавка чавуна, обробка заліза, будівництво каналів.	Механізація і концентрація виробництва на фабриках.
II (1830–1880 рр.)	Паровий двигун, залізничне будівництво, кораблебудування, вугільна промисловість, чорна металургія.	Ріст масштабів і концентрація виробництва на основі парового двигуна.
III (1880–1940 рр.)	Електротехнічне важке машинобудування, виробництво і прокат сталі, лінії електропередач, неорганічна хімія.	Збільшення гнучкості виробництва на основі використання електродвигунів, стандартизація виробництва, урбанізація.
IV (1940-1990 рр.)	Автомобілебудування, тракторобудування, кольорова металургія, виготовлення товарів тривалого використання, синтетичні матеріали, органічна хімія, виробництво і переробка нафти.	Масове і серійне виробництво.
V (1990-2020 рр.)	Електронна промисловість, обчислювальна, оптиковолоконна промисловість, програмне забезпечення, телекомунікації, робота будування, виробництво і переробка газу, інформаційні послуги.	Індустріалізація виробництва і споживання, підвищення гнучкості виробництва, деурбанізація на основі інформаційних технологій.
VI (середина ХХ ст. – нині)	Наноенергетика, молекулярні, клітинні, нанотехнології, нанобіотехнології, нанобіоніка, мікроелектронні технології, наноматеріали та ін.	Подолання екологічних обмежень за рахунок використання нетрадиційних джерел енергії.
VII (2070-2130 рр.)	Приладо- і роботобудівництво, біокomp'ютерні системи і біомедицина, тобто зв'язок штучних і органічних, «живих» систем, технології «термоядерного синтезу», псі-технології, біоенергетика, технології, пов'язані з мораллю та відповідальністю.	Поява категорій «гіперінтелект», «гіперінформація» та «гіперзнання».

Джерело: сформовано за матеріалами [3; 12; 13]

території. У цілому територіальна організація господарства країни охоплює просторові поєднання всіх складових людської життєдіяльності, а саме: природно-ресурсний потенціал, населення, виробнича і соціальна інфраструктура. Тісні зв'язки між цими складовими на певній території формують регіональний соціально-економічний комплекс (систему), головними ознаками якого є цілісність, автономність та стійкість [6].

Національна економіка України як господарський комплекс, який складається з окремих структур і елементів нижчого порядку, є єдністю регіональних соціально-економічних систем різного порядку. А збалансований розвиток національної економіки досягається шляхом комплексного розвитку регіональних соціально-економічних систем та регулювання регіональних економічних і соціальних пропорцій. Тому соціальні і територіальні відмінності на рівні регіональних соціально-економічних систем можуть формувати тривалі дисбаланси розвитку. Варто підкреслити, що на незбалансованість господарств регіонів України за потужністю і структурою економічного потенціалу, економічними і соціальними ознаками розвитку вплинули історичні, природні, економічні, організаційні та геополітичні чинники.

Еволюція соціальних і територіальних відмінностей на рівні регіонів України пройшла декілька стадій й триває нині. Професор В. Томарева-Патлахова пояснює сформовані диспропорції на

основі соціальних і територіальних відмінностей на рівні регіонів України макроекономічними тенденціями та змінами підходів в управлінні регіональним розвитком. Це визначило трансформаційні зміни регіональної соціально-економічної системи упродовж 1991-2016 років (табл. 3).

Підкреслимо, що для досягнення інклюзивності національної економіки при впровадженні моделі всеосяжного розвитку на кожній стадії життєвого циклу імперативів використовуються форми економічної і неекономічної взаємодії суб'єктів імперативів всеосяжного розвитку суспільного поділу праці, науково-технічного прогресу, соціальних і територіальних відмінностей на основі принципу конвергенції, тобто зближення й узгодження елементів кожного імперативу. Завдяки цьому досягається рівновага між рушійними силами всеосяжного розвитку національної економіки. Зокрема, розвиток продуктивних сил у розрізі суспільного поділу праці має узгоджуватися із темпами технологічного й виробничого процесів на рівні регіонів, що забезпечить рівномірний розподіл соціальних благ у національній економіці.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнено сутність імперативу як беззаперечного до виконання принципу, правил у соціально-економічній системі, що впливає на ефективність її існування та функціонування її елементів. Об'єктивна дія імперативу соціально-економічної системи проявляється у його здатності до якісної

Таблиця 3

**Етапи трансформаційних змін
регіональної соціально-економічної системи України за 1991-2016 роки**

Назва й тривалість етапу	Характеристика змін
Перехідна економіка на рівні розвитку регіонів (1991-1999 роки)	Економічний перехід від планового ведення господарювання до ринкової економіки; середньострокова економічна криза; різке падіння валового внутрішнього продукту; гіперінфляція
Економічний підйом регіонального розвитку (2000-2007 роки)	Формування вільного економічного середовища і сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури; політика лібералізації зовнішньоторговельних відносин; збільшення обсягів іноземних інвестицій та грошових переказів; приватизація; високі темпи зростання економіки; збільшення обсягу експорту товарів; зростання інвестування економіки нерезидентами; збільшення кількості приватних малих та середніх підприємств
Світова фінансово-економічна криза на рівні регіонів (2008-2012 роки)	Поглиблення диспропорцій у промислово розвинених та аграрно орієнтованих регіонах; різний рівень адаптації регіонів до викликів кризи; застаріла та неефективна структура економіки регіонів
Загострення політико-економічної ситуації в регіонах (2013-2014 роки)	Спад промислового виробництва; скорочення іноземних інвестицій; енергетична дестабілізація промислового комплексу регіонів; скорочення обсягів експорту товарів і послуг; руйнування виробничих і зовнішньоекономічних зв'язків внаслідок збройного конфлікту
Політико-економічна стабілізація та реформування регіональної політики у процесі децентралізації та реалізації самоврядування (2014 рік-нині)	Зростання валового регіонального продукту на душу населення; спад промислового виробництва у східних областях; зменшення інвестиційних ресурсів; скорочення обсягу експорту товарів, виконаних будівельних робіт; значне уповільнення приросту реальної заробітної плати; відновлення позитивної динаміки промислового виробництва у більшості регіонів; відновлення темпів соціально-економічного розвитку регіонів України за рахунок активних та системних процесів децентралізації управління регіональним розвитком та реформування місцевого самоврядування

Джерело: сформовано і доповнено автором за [15]

зміни та впливу на інші імперативи системи, що формують її стадії розвитку. Встановлено відмінність імперативу від детермінанти соціально-економічної системи, а саме відображення ним якісних змін системи.

У системі суспільних відносин імперативів має «спіральний» характер розвитку на кожному етапі свого життєвого циклу. Процес розвитку імперативів та досягнення ним максимальної ефективної дії на систему передбачає постійну адаптацію до суспільних змін. Модель механізму створення імперативів всеосяжного розвитку національної економіки показує досягнення максимального ефекту дії імперативів – інклюзивності національної економіки України. Показано еволюцію імперативів та їх перехід на наступну вищу стадію суспільного розвитку під впливом економічних, політичних, соціальних, екологічних, науково-технологічних, культурних, інформаційних, людських тощо факторів.

Визначено суспільний поділ праці, науково-технічний прогрес і соціальні і територіальні відмінності як імперативи всеосяжного розвитку національної економіки. Вони реалізують соціальний та економічний імперативи української економіки як соціально-економічної системи. А еволюція кожного з них формує базис для всеосяжного розвитку на кожній стадії.

Для досягнення інклюзивності національної економіки на кожній стадії життєвого циклу імперативів реалізуються форми економічної і неекономічної взаємодії суб'єктів імперативів всеосяжного розвитку на основі принципу конвергенції, тобто зближення, узгодження й згуртованості елементів кожного імперативу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антинази А. Энциклопедия социологии. Москва, 2009. URL: <http://sociology.niv.ru/doc/encyclopedia/socio/index.html/>.
2. Глобальная технологическая революция 2002 г. URL: http://www.presentation.ru/articles/tech_revolution_19_07_06_print.html.
3. Єрохін С. Технологічні уклади, динаміка цивілізаційних структур та економічна перспектива України. URL: <http://www.soskin.info/ea/2006/1-2/20060102.html>.
4. Жуліа Д. Философский словарь. Москва : Международные отношения, 2000. 544 с.
5. Ільїна М. В., Шпильова Ю. Б. Теоретичні основи формування імперативів економічного розвитку суспільства // Економіка і суспільство. 2017. Випуск № 9. С. 221-226.
6. Качан Є. П. Регіональна економіка. Київ, 2011. 670 с.
7. Матюшенко І. Ю. Перспективи розвитку конвергентних технологій у країнах світу й Україні для вирішення глобальних проблем: монографія. Харків: ФОРМ ЛІБІУРКІНА Л. М., 2017. 448 с.
8. Мирская Е. З. Мертон и его концепция социологии науки. Современная западная социология науки: крит. анализ. М., 1988. С. 42–60.
9. Мочерний С. В. Економічна теорія: навч. посіб. 4-те вид., стереотип. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 640 с.
10. Науково-технічний прогрес. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
11. Поділ праці. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
12. Попель С. Інноваційний розвиток України від впливом технологічних укладів. URL: http://econf.at.ua/publ/konferencija_2014_10_16_17/sekcija_5_ekonomichni_nauki/innovacijnij_rozvitok_ukrajini_vid_vplivom_tekhnologichnikh_ukladiv/8-1-0-122.
13. Савченко К. В. Аналіз технологічної структури економіки України в контексті забезпечення економічної безпеки держави // Механізм регулювання економіки. 2009. № 4. Т.1. С. 173.
14. Технологічний устрій. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
15. Томарева-Патлахова В. В. Концептуальні основи удосконалення державної політики соціально-економічного розвитку регіонів України : дис. ... докт. екон. наук: 08.00.03 / В. В. Томарева-Патлахова; [Класичний приватний університет]. Запоріжжя, 2017. 494 с.
16. Туниця Т. Ж. Збалансоване природокористування: національний і міжнародний контекст. Київ: Знання, 2006. 300 с.
17. Україна у цифрах. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/zb/07/Ukr_cifra_2016_u.pdf.
18. Штулер І. Ю. Історичне та економічне підґрунтя вибору моделі «випереджаючого розвитку» національною економічною системою // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка. 2016. Випуск 1(5). С. 81-87.
19. Kant Immanuel. Foundations of the Metaphysics of Morals / 2nd Ed, Trans. and Intro. Lewis White Beck. – Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall, 1997.

НОВИЙ ВИД НАУКОВИХ ПОСЛУГ

Причорноморський
науково-дослідний інститут
економіки та інновацій

Шановні колеги! Питання академічної доброчесності є надзвичайно актуальними у наш час. Враховуючи великі масиви інформації, що з'являються у всесвітній мережі, жоден вчений не може бути впевненим, що його авторське право захищене. Крім того, поширеною є ситуація, коли декілька вчених в одній галузі науки користуються однаковими

джерелами інформації, а в результаті безкоштовні програми пошуку плагіату засвідчують стовідсоткові збіги тексту, що може призвести до безпідставних звинувачень у плагіаті, особливо після перевірки за базою даних авторефератів та дисертацій. Це викликано тим, що порівняння з іншими дисертаціями не вказує на використання спільних першоджерел (статей, монографій, статистичних щорічників, словників тощо), а однозначно визначає тільки збіг тексту, ігноруючи навіть цитати. Важливим є також те, що чинне законодавство однозначно визначає, що перевірку може здійснювати виключно установа за профілем дослідження, а не поширені в мережі безкоштовні програми. Для уникнення подібних ситуацій ми пропонуємо Вам скористатися науковою **послугою оцінки технічної унікальності наукового тексту** за допомогою *ліцензованого* програмного забезпечення, яке гарантує похибку перевірки до 3%. Переваги такої перевірки порівняно з іншими методами:

- Ви укладаєте угоду про надання послуг;
- Ваш файл *не розміщується у мережі*, тобто інформація і авторство залишаються анонімними;
- Ви *отримуєте звіт*, підготовлений за допомогою *ліцензованого* програмного забезпечення; *порівняльну таблицю* однакових фрагментів тексту із зазначенням джерела; *офіційний звіт про надану послугу* із зазначенням результатів;
- Ви отримуєте вичерпну інформацію про текстові збіги у Вашому дослідженні та дослідженнях інших авторів не тільки *українською, але і російською та англійською мовами*;
- Ви користуєтесь програмним забезпеченням, яке використовується *тільки спеціалізованими науковими та освітніми установами* і розроблене виключно для пошуку текстових збігів *саме у наукових дослідженнях*, а не у публіцистиці, рекламних веб-сайтах тощо;
- Виключна робота з авторами – ніхто, крім автора тексту, не зможе замовити у нас перевірку цього тексту, що *убезпечить Вас від перевірок третіми особами*;
- Ви отримуєте можливість коректно оформити посилання на першоджерела;
- Існує можливість перевірки *будь-яких наукових досліджень*: статей, рефератів, авторефератів, дисертацій, доповідей, тез, звітів тощо.

Терміни і вартість перевірки і надання звіту:

Характер наукової роботи	Терміни (робочих днів)	Вартість
Докторська дисертація	5 – 10	5000 грн
Кандидатська дисертація	3 – 7	3000 грн
Автореферат	1 – 2	500 грн
Стаття (обсягом до 12 сторінок)	1 – 2	500 грн
Інші види робіт	За домовленістю	За домовленістю

Для того, щоб замовити послугу, Вам необхідно звернутись електронною поштою до Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій, вказавши у темі листа «**Оцінка унікальності тексту**». У листі вкажіть адресу для листування, додайте файл у форматі MS Word з текстом наукового дослідження. Фахівець відповідного відділу надасть Вам відповідь щодо процедури здійснення експертизи.

Контактна особа:

Шумилова Тетяна – молодший науковий співробітник Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

+38 (048) 709-38-69

+38 (093) 253-57-15

shumilova@iei.od.ua

З повагою, дирекція Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

Наукове видання

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 22

Коректура • *Ю. Никитенко*

Комп'ютерна верстка • *Н. Ковальчук*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 28,13. Ум.-друк. арк. 28,83.

Підписано до друку 30.11.2017. Наклад 100 прим.

ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»

Адреса: вул. Сегедська 18, каб. 422, м. Одеса, Україна, 65009

E-mail: info@iei.od.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 5218 від 22.09.2016 р.